
М. А. Кун

ЛЕГЕНДИ І МІФИ
СТАРОДАВНЬОЇ
ГРЕЦІЇ

Харків
«Фоліо»
2008

ЧАСТИНА ПЕРША

БОГИ і ГЕРОЇ

ПОХОДЖЕННЯ СВІТУ І БОГІВ

Міфи про богів та їх боротьбу з гігантами і титанами подано в основному за поемою Гесіода «Теогонія» («Походження богів»). Деякі сказання запозичені також з поем Гомера «Іліада» і «Одіссея» і поеми римського поета Овідія «Метаморфози» («Перетворення»).

Спочатку існував тільки вічний, безмежний, темний Хаос. У ньому було джерело життя світу. Все виникло з безмежного Хаосу — весь світ і безсмертні боги. З Хаосу походить і богиня Земля — Гея. Широко розкинулась вона, могутня, і дає життя всьому, що живе й росте на ній. А далеко під Землею, так далеко — як далеко від нас неосяжне, ясне небо, в незмірній глибині народився похмурий Тартар — жахлива безодня, повна вічної п'тьми. З Хаосу, джерела життя, народилась і могутня сила, всеоживляюча Любов — Ерос. Почав творитися світ. Безмежний Хаос породив вічний Морок — Ереба і темну Ніч — Ньюкту. А від Ночі і Мороку постали вічне Світло — Ефір і радісний світлий День — Гемера. Світло розлилося по світу, і почали зміняти одне одного ніч і день.

Могутня, благодатна Земля породила безмежне блакитне Небо — Урана, і розкинулось Небо над Землею. Гордо піднялися до нього високі Гори, народжені Землею, і широко розлилося вічношумливе Море. Мати-Земля породила Небо, Гори і Море, і немає в них батька.

Уран — Небо — запанував у світі. Він узяв собі за дружину благодатну Землю. Шість синів і шість дочок — могутніх, грізних титанів — мали Уран і Гея. Їх син, титан Океан, що обтікає, наче безмежна ріка, всю землю, і богиня Фетіда породили на світ усі ріки, що котять хвилі свої до моря, і морських богинь — Океанід. А титан Гіпперіон і Тейя дали світові дітей: Сонце-Геліоса, Місяць-Селену і рум'яну Зорю — рожевоперсту Еос (Аврора). Від Астрея і Еос походять всі зірки, які горять на темному нічному небі, і всі вітри: бурхливий північний вітер Борей, східний Евр,

вологий південний Нот і західний пестливий вітер Зефір, що несе багаті на дощ хмари.

Крім титанів, породила могутня Земля трьох велетнів-циклопів з одним оком у лобі і трьох величезних, як гори, п'ятдесятиголових велетнів — сторуких (гекатонхейрів), названих так тому, що сто рук мав кожен з них. Проти їх жахливої сили ніщо не може встояти, їх стихійна сила не знає меж.

Зненавидів Уран своїх дітей-велетнів, у надра богині Землі замкнув він їх у глибокій темряві і не дозволив їм виходити на світ. Страждала мати їх Земля. Її давив цей страшний тягар, замкнений в її надрах. Викликала вона дітей своїх, титанів, і переконувала їх повстати проти батька Урана, але вони боялися підняти руку на батька. Тільки наймолодший з них, підступний Крон¹, хитрощами скинув свого батька і відняв у нього владу.

Богиня Ніч народила на покару Кронові цілий сонм жахливих божеств: Таната — смерть, Еріду — розбрат, Апату — обман, Кер — знищення, Гіпноса — сон з роєм похмурих тяжких примар, нещадну Немесиду — відплату за злочини і багато інших. Жах, чвари, обман, боротьбу і нещастя принесли ці боги в світ, де воцарився на троні свого батька Крон.

ЗЕВС²

НАРОДЖЕННЯ ЗЕВСА

Крон не був певний, що влада назавжди залишиться в його руках. Він боявся, що й проти нього повстануть діти і приречуть його на таку саму долю, на яку прирік він свого батька Урана. Він боявся своїх дітей. І наказав Крон дружині своїй Реї приносити йому народжуваних дітей

---

¹ Крон — всепоглинаючий час (*хронос* — час).

² Зевс — римський Юпітер.

Картину життя богів на Олімпі дано за творами Гомера «Іліадою» та «Одіссеєю», які прославляють родоплемінну аристократію і басилевсів, що її очолювали, як найкращих людей, які стоять набагато вище від усієї маси населення. Боги Олімпу відрізняються від аристократії і басилевсів тільки тим, що вони безсмертні, могутні і можуть творити чудеса. Бог Зевс — той же басилевс, що править, спираючись на аристократію богів, усією землею і небом. Посейдон — такий же ідеалізований басилевс, як Зевс. Він править морем, оточений аристократією морських богів. Отже, серед богів, як і серед людей, ми бачимо басилевсів, які правили кожен своєю сферою. Зевс править небом і землею, Посейдон — морем, а Аїд — підземним царством.

і безжалісно ковтав їх. Жахалася Рея, бачивши долю дітей своїх. Уже п'ятох проковтнув Крон: Гестію¹, Деметру², Геру, Аїда (Гадеса) і Посейдона³.

Рея не хотіла втратити й останню свою дитину. За порадою своїх батьків, Урана-Неба і Геї-Землі, віддалилася вона на острів Крит і там, у глибокій печері, народився в неї молодший син Зевс. У цій печері Рея заховала свого сина від жорстокого батька, а йому дала проковтнути, замість сина, довгий камінь, загорнений у пелюшки. Крон не підозрював, що його обдурила дружина.

А Зевс тим часом ріс на Криті. Німфи Адрастея та Ідея леліяли маленького Зевса, вони вигодували його молоком божественної кози Амалфеї. Бджоли носили мед маленькому Зевсові зі схилів високої гори Дікти. А при вході в печеру юні Курети⁴ били в щит мечами щоразу, коли маленький Зевс плакав, щоб не почув плачу Крон і щоб не спіткала Зевса доля його братів і сестер.

ЗЕВС СКИДАЄ КРОНА. БОРОТЬБА БОГІВ-ОЛІМПІЙЦІВ З ТИТАНАМИ

Виріс і змужнів прекрасний і могутній бог Зевс. Він повстав проти свого батька і примусив його повернути знов на світ поглинутих ним дітей. Одного по одному викинув з уст Крон своїх дітей-богів, прекрасних і ясних. Почали вони боротьбу з Кроном і титанами за владу над світом.

Жахлива і завзята була ця боротьба. Діти Крона укріпилися на високому Олімпі. На їх бік стали і деякі з титанів, а першими — титан Океан і дочка його Стікс з дітьми Завзяттям, Міццю і Перемогою. Небезпечна була ця боротьба для богів-олімпійців. Могутні і грізні були їх супротивники титани. Але Зевсові на допомогу прийшли циклопи. Вони викували йому громи і блискавки, їх метав Зевс у титанів. Боротьба тривала вже десять років, але перемога не схилялася ні на той, ні на другий бік. Нарешті вирішив Зевс

---

¹ Богиня жертовного вогню і вогню родинного вогнища, покровителька міст і держави. В Римі згодом з Гестією була ототожнена Веста, богиня родинного вогнища.

² Велика богиня родючості землі, яка дає ріст усьому, що росте на землі, дає родючість нивам, благословляє працю землероба. Римляни назвали богиню Деметру ім'ям своєї стародавньої богині родючої ниви, Церери. Міф про Деметру див. нижче.

³ У римлян їм відповідали Юнона, Плутон і Нептун.

⁴ Півбоги, охоронці і захисники Зевса. Пізніше куретами називали на Криті жерців Зевса і Реї.

визволити з надр землі сторуких велетнів-гекатонхейрів; він покликав їх на допомогу. Жахливі, величезні, як гори, вийшли вони з надр землі і кинулись у бій. Вони відривали від гір цілі скелі і кидали їх у титанів. Сотнями летіли скелі назустріч титанам, коли вони підступили до Олімпу. Стогнала земля, гуркіт наповнив повітря, все навкруги хиталося. Навіть Тартар здригався від цієї боротьби. Зевс метав одну по одній полум'яні блискавки і оглушливо рокочучі громи. Вогонь охопив усю землю, моря кипіли, дим і сморід заволокали все густою пеленою.

Нарешті могутні титани подалися. Їх сила була зломлена, вони були переможені. Олімпійці скували їх і скинули в похмурий Тартар, у віковічну пільму. Біля мідних незламних воріт Тартара на варті стали сторукі гекатонхейри і стережуть вони, щоб не вирвались знову на волю з Тартара могутні титани. Влада титанів у світі минулася.

БОРОТЬБА ЗЕВСА З ТІФОНОМ

Та не скінчилась на цьому боротьба. Гея-Земля розгнівалася на олімпійця Зевса за те, що він так суворо повівся з її переможеними дітьми-титанами. Вона одружилася з похмурих Тартаром і породила на світ жахливу стоголову потвору Тіфона. Величезний, з сотнею драконових голів, піднявся Тіфон з надр землі. Диким виттям сколихнув він повітря. Гавкіт собак, людські голоси, рев розлютованого бика, рикання лева чулися в цьому витті. Бурхливе полум'я клубочилося навколо Тіфона, і земля хиталася під його важкими кроками. Боги здригнулися від жаху. Але сміливо кинувся на нього Зевс-громовержець, і зчинився бій. Знову заблищали блискавки в руках Зевса, загуркотіли громи. Земля і небозвід потряслись до самих основ. Яскравим полум'ям спалахнула знову земля, як і під час боротьби з титанами. Моря кипіли від самого наближення Тіфона. Сотнями сипались вогненні стріли-блискавки громовержця Зевса; здавалось, що від їх вогню горить саме повітря, палають темні грозові хмари. Зевс спопелив Тіфонові всі його сто голів. Звалився Тіфон на землю; від тіла його йшов такий жар, що плавалося все навколо. Зевс підняв тіло Тіфона і скинув у похмурий Тартар, що породив його. Але і в Тартарі загрожує ще Тіфон богам і всьому живому. Він викликає бурі і виверження; він породив з Єхидною, напівжінкою-напівзмією, жахливого двоголового пса Орфо, пекельного пса Кербера, лернейську гідру та Химеру; часто хитає Тіфон землю.

Перемогли боги-олімпійці своїх ворогів. Ніхто більше не міг опиратися їх владі. Вони могли тепер спокійно правити світом. Наймогутніший з них громовержець Зевс узяв собі небо, Посейдон — море, а Аїд — підземне царство душ померлих, Земля ж лишилася в спільному володінні. Хоч і поділили сини Крона між собою владу над світом, але все ж над усіма ними царює повелитель неба Зевс; він править людьми і богами, він відає всім на світі.

ОЛІМП

Високо на світлому Олімпі царює Зевс, оточений сонмом богів. Тут і дружина його Гера, і золотокудрий Аполлон з сестрою своєю Артемідою, і золота Афродіта, і могутня дочка Зевсова Афїна¹, і багато інших богів. Три прекрасні Ори охороняють вхід на високий Олімп і підіймають густу хмару, що закриває ворота, коли боги спускаються на землю або підносяться до світлих чертогів Зевса. Високо над Олімпом широко розкинулось блакитне бездонне небо, ллється з нього золоте світло. Ні дощу, ні снігу не буває в царстві Зевса; вічно там ясне, радісне літо. А нижче клубочуться хмари, часом закривають вони далеку землю. Там, на землі, весну і літо змінюють осінь і зима, радість і веселощі чергуються з нещастям і горем. Правда, і боги зазнають печалі, але вона швидко минає, і знову настає радість на Олімпі.

Бенкетують боги у своїх золотих чертогах, побудованих сином Зевса Гефестом². Цар Зевс сидить на високому золотому троні. Величчю і гордо-спокійною свідомістю влади і могутності віє від мужнього, божественно прекрасного обличчя Зевса. Біля трону його богиня миру Ейрена і повсякчасна супутниця Зевса, крилата богиня перемоги Ніке. Ось входить прекрасна велична богиня Гера, дружина Зевса. Зевс шанує свою дружину: пошаною оточують Геру, покровительку шлюбу, всі боги Олімпу. Коли, сяючи своєю красою, в розкішному вбранні, велика Гера входить до бенкетного залу, всі боги встають і схиляються перед дружиною громовержця Зевса. А вона, горда своєю могутністю, іде до золотого трону і сідає поруч царя богів і людей — Зевса. Коло трону Гери стоїть її посланниця, богиня райдуги, легкокрила Іріда, завжди готова швидко нестись на райдужних крилах виконувати веління Гери в найдальші краї землі.

¹ У римлян їм відповідали: *Гера* — Юнона, *Артемїда* — Діана, *Афродіта* — Венера та *Афїна* — Мінерва.

² У римлян — Вулкан.

Бенкетують боги. Зевсова дочка, юна Геба, і син царя Трої, Ганімед, любленець Зевса, який дістав від нього безсмертя, підносять їм амброзію і нектар — їжу і напій богів. Прекрасні харити¹ і музи потішають їх співами і танцями. Взявшись за руки, водять вони танки, а боги милуються їх легкими рухами і чудовою, вічно юною вродою. Веселішає бенкет олімпійців. На цих бенкетах вирішують боги всі справи, на них визначають вони долю світу і людей.

З Олімпу розсилає людям Зевс свої дари і стверджує на землі порядок і закони. В руках Зевса доля людей; щастя і нещастя, добро і зло, життя і смерть — все в його руках. Дві великі посудини стоять біля воріт палацу Зевса. В одній посудині дари добра, в другій — зла. Зевс черпає з них добро і зло і посилає людям. Горе тій людині, якій громовержець черпає дари тільки з тієї посудини, в якій зло. Горе і тій, що порушує встановлений Зевсом порядок на землі і не додержує його законів. Грізно насупить Кронів син свої густі брови, чорні хмари закриють тоді небо. Розгнівається великий Зевс, і страшно підійметься волосся в нього на голові, очі спалахнуть нестерпним блиском; махне він своєю десницею — удари грому покотяться по всьому небу, блисне вогненна блискавка і здригнеться високий Олімп.

Не сам Зевс охороняє закони. Біля його трону стоїть охоронниця законів богиня Феміда. Вона скликає, з наказу громовержця, збори богів на світлому Олімпі і народні збори на землі, пильнуючи, щоб не порушувався порядок і закон. На Олімпі і дочка Зевсова, богиня Діке², стежить за правосуддям. Суворо карає Зевс несправедливих суддів, коли Діке доносить йому, що не додержують вони законів, даних Зевсом. Богиня Діке — захисниця правди і ворог обману.

Зевс охороняє лад і правду в світі і посилає людям щастя й горе. Та хоч і посилає Зевс людям щастя і нещастя, все ж долю людей визначають неблаганні богині долі — Мойри³, які живуть на світлому Олімпі. Доля самого Зевса в їх руках. Панує фатум над смертними і над богами. Нікому не втекти від велінь неблаганного фатуму. Нема такої сили, такої влади, яка могла б змінити хоч що-небудь у тому, що призначено богам і смертним. Тільки смиренно схилитися можна перед фатумом і скоритися йому. Тільки мойри знають велін-

¹ У римлян — грації.

² Богиня справедливості.

³ У римлян — парки.

ня фатуму. Мойра Клото пряде життєву нитку людини, визначаючи строк її життя. Обірветься нитка, і скінчиться життя. Мойра Лахесіс виймає, не дивлячись, жереб, який випадає людині в житті. Ніхто не має сили змінити визначеної мойрами долі, бо третя мойра, Атропос, усе, що призначили в житті людині її сестри, заносить у довгий сувій, а що вже занесено в сувій долі, те неминуче. Невблаганні величні й суворі мойри.

Є ще на Олімпі богиня долі — це богиня Тюхе¹, богиня щастя і благоденства. З рога достатку, рога божественної кози Амалфеї, молоком якої було вигодувано самого Зевса, сипле вона дари людям, і щаслива та людина, яка зустрине на своєму життєвому шляху богиню щастя Тюхе; але як рідко це буває, і яка нещаслива та людина, від якої відвернеться богиня Тюхе, яка щойно давала їй свої дари!

Так панує оточений сонмом світлих богів на Олімпі великий цар людей і богів Зевс, охороняючи лад і правду в усьому світі.

ПОСЕЙДОН І БОЖЕСТВА МОРЯ

Глибоко в безодні моря стоїть чудовий палац великого брата громовержця Зевса, землетрясця Посейдона. Панує над морями Посейдон, і хвилі моря слухають найменшого руху його руки, озброєної грізним тризубцем. Там, у глибині моря, живе з Посейдоном і його прекрасна дружина Амфітріта, дочка морського віщого старця Нереея, яку викрав великий володар морської глибини Посейдон в її батька. Одного разу він побачив, як водила вона танок зі своїми сестрами нереедами на березі острова Наксосу. Захопився бог моря прекрасною Амфітрітою і хотів вивезти її на своїй колісниці. Але Амфітріта заховалася в титана Атласа, який тримає на своїх могутніх плечах небозвід. Довго не міг Посейдон знайти прекрасну дочку Нереея. Нарешті відкрив йому її притулок дельфін; за цю послугу Посейдон помістив дельфіна серед небесних сузір'їв. Посейдон викрав в Атласа прекрасну дочку Нереея і одружився з нею.

З того часу Амфітріта живе з чоловіком своїм Посейдоном у підводному палаці. Високо над палацом шумлять морські хвилі. Сонм морських божеств оточує Посейдона, покірний його волі. Серед них син Посейдона Тритон,

¹ У римлян — Фортуна.

який громовим звуком своєї сурми з раковини викликає грізні бурі. Серед божеств і прекрасні сестри Амфітріти, nereїди. Посейдон панує над морем. Коли він на своїй колісниці, запряженій чудовими кіньми, мчить по морю, тоді розступаються вічно шумливі хвилі і дають дорогу володареві Посейдону. Рівний своєю вродою самому Зевсові, швидко мчить він по безбережному морю, а навколо нього грають дельфіни, риби впливають з морської глибини і товпляться навколо його колісниці. Коли ж махне Посейдон своїм грізним тризубцем, тоді, неначе гори, здіймаються морські хвилі, вкриті білими гребенями піни, і бурхає на морі люта буря. Б'ються тоді з шумом морські вали об прибережні скелі і стрясають землю. Але простягає Посейдон свій тризубець над хвилями, і вони заспокоюються. Вщухає буря, знову море спокійне, рівне, як дзеркало, і ледве чутно плескочеться біля берега — синє, безкрає.

Багато божеств оточує великого Зевсового брата, Посейдона; серед них віщий морський старець Нерей, який відає всі глибокі таємниці майбутнього. Нерееві чужі неправда і обман; тільки правду відкриває він богам і смертним. Мудрі ті поради, які дає віщий старець. П'ятдесят прекрасних дочок у Нерей. Весело хлюпошуться юні nereїди у хвилях моря, сяючи серед них своєю божественною вродою. Побравшись за руки, впливають вони з морської пучини і водять танок на березі під ласкавий плескіт хвиль спокійного моря, що тихо набігають на берег. Луна прибережних скель повторює тоді звуки їх ніжних співів, подібних до тихого рокоту моря. Nereїди охороняють мореплавця і дають йому щасливе плавання.

Серед божеств моря і старець Протей, який змінює, неначе море, свій образ і обертається за бажанням у різних тварин і потвор. Він також віщий бог, треба тільки вміти захопити його несподівано, оволодіти ним і примусити його відкрити таємницю майбутнього. Серед супутників землетрясця Посейдона і бог Главк, покровитель моряків та рибалок, і він має дар віщування. Часто, впливаючи з глибини моря, відкривав він майбутнє і давав мудрі поради смертним. Могутні боги моря, велика їх влада, але панує над усіма ними великий брат Зевса Посейдон.

Усі моря і всі землі обтікає сивий Океан¹ — бог-титан, рівний самому Зевсові пошаною і славою. Він живе далеко на границях світу, і не тривожать його серце справи землі.

---

¹ Греки твердили, що всю землю кругом обтікає потік, який котить свої води у вічному вирі.

Три тисячі синів, річкових богів, і три тисячі дочок Океанід, богинь струмків і джерел має Океан. Сини і дочки великого бога Океана дають благоденство і радощі смертним своєю вічнорухливою живлющою водою, вони напоюють нею всю землю і все живе.

ЦАРСТВО ПОХМУРОГО АЇДА (ПЛУТОНА)¹

Глибоко під землею панує невблаганний, похмурий брат Зевса, Аїд. Повне мороку і страхить його царство. Ніколи не проникає туди радісне проміння ясного сонця. Бездонні прірви ведуть з поверхні землі в сумне царство Аїда. Темні ріки течуть у ньому. Там протікає священна ріка Стікс, яка все леденить і водами якої присягаються самі боги.

Котять там свої хвилі Коцит і Ахеронт; душі померлих наповнюють своїм сумним стогоном їх похмурі береги. В підземному царстві струменіють води джерела Лети², що дають забуття всього земного. По похмурих полях царства Аїда, що позаростали блідими квітами асфодела³, витають безтілесні, легкі тіні померлих. Вони нарікають на своє безрадісне життя без світла і без бажань. Тихо лунає їх стогін, ледве вловимий, подібний шелесту зів'ялого листа, гнаного осіннім вітром. Немає нікому вороття з цього царства смутку. Триголовий пекельний пес Кербер⁴, на шиї якого плазують з грізним шипінням змії, вартує при виході. Суворий, старий Харон, перевізник душ померлих, не повезе через темні води Ахеронту ні однієї душі назад, туди, де яскраво світить сонце життя. На вічне безрадісне існування приречені душі померлих у похмурому царстві Аїда.

В цьому-то царстві, до якого не доходять ні світло, ні радість, ні печалі земного життя, править Зевсів брат, Аїд. Він сидить на золотому троні зі своєю дружиною Персефоною. Йому слугують невблаганні богині помсти Ерїнії. Грізні, з бичами і зміями, переслідують вони злочинця; не дають йому ні хвилини спокою і мучать його докорами

¹ Стародавні греки уявляли собі царство Аїда, царство душ померлих, похмурим і страшним, а «загробне життя» — лихом. Недаром тінь Ахілла, викликана Одиссеєм з підземного царства, говорить, що краще бути батраком на землі, ніж царем у царстві Аїда.

² Звідси вислів: «кануло в Лету», тобто забуто назавжди.

³ *Асфодел* — дикий тюльпан блідо-жовтого кольору.

⁴ Інакше — Цербер.

сумління; ніде не можна сховатися від них, всюди знаходять вони свою жертву. Біля трону Аїда сидять судді царства померлих — Мінос і Радаманф. Тут же, коло трону, бог смерті Танат з мечем у руках, у чорному плащі, з величезними чорними крилами. Могильним холодом віють ці крила, коли прилітає Танат до ложа вмираючого, щоб зрізати своїм мечем пасмо волосся з його голови і вирвати душу. Поряд з Танатом і похмурі Кери. На крилах своїх носяться вони, несамовиті, по полю бою. Кери радіють, бачачи, як один за одним падають убиті герої; своїми криваво-червоними губами припадають вони до ран, жадібно п'ють гарячу кров убитих і виривають з тіла їх душі.

Тут же, біля трону Аїда, і прекрасний юний бог сну Гіпнос. Він нечутно носиться на своїх крилах над землею з маківками в руках і лле з рога снотворний напій. Ніжно дотикається він своїм чудесним жезлом до людських очей, тихо склеплює повіки і занурює смертних у солодкий сон. Могутній бог Гіпнос, не можуть опиратися йому ні смертні, ні боги, ні навіть сам громовержець Зевс: і йому Гіпнос склеплює грізні очі і занурює його в глибокий сон.

Витають у похмурому царстві Аїда і боги сновидінь. Є серед них боги, які дають віщі і радісні сновидіння, але є боги і страшних, гнітючих сновидінь, що лякають і мучать людей. Є боги і облудних снів, вони вводять людину в оману і часто ведуть її до загибелі.

Царство невблаганного Аїда повне мороку й страхіть. Там бродить у пільмі жахливий привид Емпуса з осячими ногами; він, заманивши в нічній темряві хитрощами людей у відлюдне місце, випиває всю кров і пожирає їх ще трепетне тіло. Там бродить і потворна Ламія; вона вночі пробирається у спальню щасливих матерів і викрадає в них дітей, щоб напитися їх крові. Над усіма привидами й потворами панує велика богиня Геката. Три тіла і три голови має вона. Безмісячної ночі блукає вона у глибокій пільмі по шляхах і біля могил з усім своїм жахливим почтом, оточена стігійськими собаками¹. Вона посилає страхіття і тяжкі сні на землю і губить людей. Гекату прикликають як помічницю в чаклунстві, але вона ж таки й єдина помічниця проти чаклування для тих, які шанують її і приносять їй на роздоріжжях, де розходяться три дороги, у жертву собак.

Жахливе царство Аїда і ненависне воно людям².

---

¹ Потворні собаки підземного царства Аїда, з берегів підземної ріки Стіксу.

² Підземні боги втілювали, головним чином, грізні сили природи; вони багато старші богів олімпійців. У народних віруваннях вони відігравали більшу роль.

ГЕРА¹

Велика богиня Гера, дружина егідодержавного Зевса, сприяє шлюбіві і пильнує святості і непорушності шлюбних союзів. Вона посилає подружжю численних нащадків і благословляє матір під час народження дитини.

Велику богиню Геру, після того як її та її братів і сестер виверг зі своїх уст переможений Зевсом Крон, мати її Рея віднесла на край землі до сивого Океану; там виховала Геру Фетіда. Гера довго жила далеко від Олімпу, у тиші і спокої. Великий громовержець Зевс побачив її, покохав і викрав у Фетіди. Боги пишно справили весілля Зевса і Гери. Іріда і харити прибрали Геру в розкішні шати, і вона сяjala своєю юною величною красою серед сонму богів Олімпу, сидючи на золотому троні поруч з великим царем богів і людей Зевсом. Усі боги підносили дари володарці Гері, а богиня Земля-Гея виростила з надр своїх у подарунок Гері чудову яблуню з золотими плодами. Все в природі славило царицю Геру і царя Зевса.

Гера царює на високому Олімпі. Панує вона, як і чоловік її Зевс, над громами й блискавками, за словом її темні дощові хмари вкривають небо, помахом руки здійсмає вона грізні бурі.

Прекрасна велика Гера, волоока, лілейнорука, з-під вінця її спадають хвилею чудові кучері, владою і спокійною величчю горять її очі. Боги шанують Геру, шанує її і чоловік, хмарогонець Зевс, і часто радиться з нею. Але нерідкі і сварки між Зевсом і Герою. Часто заперечує Гера Зевсові і сперечається з ним на радах богів. Тоді гнівається громовержець і погрожує своїй дружині карами. Замовкає тоді Гера і стримує гнів. Вона пам'ятає, як катував її Зевс, як скував золотими ланцюгами і повісив між небом і землею, прив'язавши до її ніг два важких ковадла.

Могутня Гера, немає богині, рівної їй владою. Велична, у довгих розкішних шатах, витканих самою Афіною, в колісниці, запряженій двома безсмертними кіньми, з'їжджає вона з Олімпу. Вся із срібла колісниця, з чистого золота колеса,

---

¹ *Гера* (у римлян Юнона) — богиня неба, покровителька шлюбу, охоронниця матері під час пологів; особливо шанована була в Спарті, Коринфі, Олімпії і в Аргосі, де був її знаменитий храм. У міфах про Геру відбулося і становище жінки в Греції. Як грецька жінка не була рівноправною з чоловіком і в значній мірі підкорялась чоловікові, так і Гера підкоряється своєму чоловікові Зевсу. В культурі Гери збереглися сліди тотемізму; ми маємо відомості, що її іноді зображали, наприклад, з головою коня. Вже це вказує на те, що Гера — одна з найдавніших богинь Греції.

а спиці їх виблискують міддю. Чудові пахощі сповнюють землю там, де проїжджає Гера. Все живе схиляється перед нею, великою царицею Олімпу.

Ю

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Часто зазнає образ Гера від чоловіка свого Зевса. Так було, коли Зевс покохав прекрасну Ю і, щоб сховати її від дружини своєї Гери, обернув у корову. Але цим громовержець не врятував Ю. Гера побачила білосніжну корову Ю і зажадала в Зевса, щоб він подарував її їй. Зевс не міг відмовити в цьому Гері. Гера ж, заволодівши Ю, віддала її під охорону стоокому Аргусу¹. Страждала нещасна Ю, нікому не могла вона розповісти про свої страждання; обернена в корову, вона була позбавлена мови. Невсипущий Аргус стеріг Ю, не могла вона схватися від нього. Зевс бачив її страждання. Покликавши свого сина Гермеса, він звелів йому викрасти Ю.

Швидко примчав Гермес на вершину тієї гори, де стеріг стоокий сторож Ю. Він приспав своїми розмовами Аргуса. Як тільки склепились його сто очей, вихопив Гермес свій зігнутий меч і одним ударом відтяв Аргусу голову. Ю була визволена. Але й цим Зевс не врятував Ю від гніву Гери. Вона послала дивовижного овода. Своім жахливим жалом овід гнав з країни в країну збожеволілу від мук нещасну страдницю Ю. Ніде не знаходила вона собі спокою. В шаленому бігу неслася вона все далі й далі, а овід летів за нею, щохвилини впинаючи в тіло її своє жало; жало овода пекло Ю, як розпечене залізо. Де тільки не пробігала Ю, в яких тільки країнах не побувала вона! Нарешті, по довгому блуканні досягла вона в країні скіфів, на крайній півночі, скелі, до якої прикований був титан Прометей. Він провістив нещасній, що тільки в Єгипті позбудеться вона своїх мук. Помчала далі гнана оводом Ю. Багато мук зазнала вона, багато бачила небезпек, перш ніж досягла Єгипту. Там, на берегах благодатного Нілу, Зевс повернув їй її попередній образ, і народився в неї син Епаф. Він був першим царем Єгипту і родоначальником великого покоління героїв, до якого належав і найбільший герой Греції, Геракл.

¹ Стоокий Аргус — уособлення зоряного неба.

АПОЛЛОН¹

НАРОДЖЕННЯ АПОЛЛОНА

Бог світла, золотокудрий Аполлон, народився на острові Делосі. Мати його Латона, гнана гнівом богині Гери, ніде не могла знайти собі притулку. Переслідувана посланим Герою драконом Піфоном, вона блукала по всьому світу і, нарешті, сховалася на Делосі, що носився в ті часи по хвилях бурхливого моря. Тільки ступила Латона на Делос, як з морської безодні піднялися величезні стовпи і зупинили цей пустинний острів. Він став непохитно на тому самому місці, де стоїть і досі. Навколо Делосу шуміло море. Сумно підносились скелі Делосу, голі, без найменшої рослинності. Лише чайки морські знаходили притулок на цих скелях і наповняли їх своїм смутним криком. Та ось народився бог світла Аполлон, і всюди розлились потоки яскравого світла. Як золотом, залили вони скелі Делосу. Все навколо зацвіло, заблискотіло: і прибережні скелі, і гора Кінт², і долина, і море. Гучно славили народженого бога богині, які зібралися на Делос, підносячи йому амброзію і нектар. Вся природа навколо раділа разом з богинями.

БОРОТЬБА АПОЛЛОНА З ПІФОНОМ І ЗАСНУВАННЯ ДЕЛЬФІЙСЬКОГО ОРАКУЛА

Юний, світлосяйний Аполлон полинув по блакитному небу з кіфарою³ в руках, зі срібним луком за плечима; золоті стріли гучно дзвеніли в його сагайдаку. Гордий,

---

¹ Аполлон — один з найдавніших богів Греції. В його культурі яскраво збереглися сліди тотемізму, так, наприклад, в Аркадії поклонялися Аполлону, зображеному у вигляді барана. Спочатку Аполлон був богом, який охороняв стада. Поступово він дедалі більше ставав богом світла. Пізніше його стали вважати покровителем переселенців, покровителем заснованих грецьких колоній, а потім покровителем мистецтва, поезії та музики. Тому і в Москві, на Великому академічному театрі стоїть статуя Аполлона з лірою в руках, який їде на колісниці, запряженій четвериком коней. Крім того, Аполлон був богом, що провіщає майбутнє. В усьому стародавньому світі славилось його святилище в Дельфах, де жриця-піфія давала провіщення. Провіщення ці, звичайно, складали жерці, які добре знали все, що робилося в Греції, і складали їх так, що їх можна було тлумачити по-різному. Відоме було за стародавніх часів провіщення, дане в Дельфах цареві Лідії, Крезу, під час його війни з Персією. Йому було сказано: «Якщо ти перейдеш ріку Галіс, то погубиш велике царство», але яке царство, своє чи перське, цього не було сказано.

² Гора на острові Делос.

³ Старогрецький струнний музичний інструмент, подібний до ліри.

тріумфуючий, нісся Аполлон високо над землею, загрожуючи всьому злому, всьому породженому мороком. Він прямував туди, де жив грізний Піфон, який переслідував його матір Латону; він хотів помститися йому за все зло, яке той їй заподіяв.

Швидко досягнув Аполлон темної ущелини, житла Піфона. Навколо височіли скелі, підносячись високо в небо. Морок панував в ущелині. По дну її стрімко нісся, сивий від шумовиння, гірський потік, а над потоком клубочилися тумани. Виповз зі свого лігвища жахливий Піфон. Величезне тіло його, вкрите лускою, звивалося поміж скель незчисленими кільцями. Скелі й гори дрижали від ваги його тіла і зрушувалися з місця. Лютий Піфон усе спустошував, смерть сіяв він навколо. З жахом тікали німфи і все живе. Підвівся Піфон, могутній, розлютований, розкрив свою жахливу пащу і вже готовий був поглинути золотокудрого Аполлона. Тоді почувся дзвін тятиви срібного лука, немов іскра блиснула в повітрі золота стріла, що б'є без промаху, за нею друга, третя; стріли дощем сипалися на Піфона, і він мертвий упав на землю. Гучно залунала тріумфуюча переможна пісня (пеан) золотокудрого Аполлона, переможця Піфона, і вторили їй золоті струни кіфари бога. Аполлон закопав у землю тіло Піфона там, де стоять священні Дельфи, і заснував він у Дельфах святилище й оракул, щоб провіщати в ньому людям волю батька свого Зевса.

З високого берега далеко в морі Аполлон побачив корабель критських моряків. Обернувшись дельфіном, кинувся він у синє море, наздогнав корабель і променистою зіркою злинув з морських хвиль на корму його. Аполлон привів корабель до пристані міста Кріси¹ і через родючу долину повів критських моряків, граючи на золотій кіфарі, в Дельфи. Він зробив їх першими жерцями свого святилища.

ДАФНА

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

І світлий, радісний бог Аполлон зазнає суму, і його спіткало горе. Він зазнав горя незабаром після перемоги над Піфоном. Коли Аполлон, гордий зі своєї перемоги,

¹ Місто на березі Коринфської затоки, що було гаванню для Дельф.

стояв над убитою його стрілами потворою, він побачив коло себе юного бога кохання Ерота, який натягував свій золотий лук. Сміючись, сказав йому Аполлон:

— Навіщо тобі, дитя, така грізна зброя? Залиш краще мені посилати разючі золоті стріли, якими я зараз убив Піфона. Чи тобі рівнятися славою зі мною, стріловержцем? Чи не хочеш ти, часом, досягти більшої слави, ніж я?

Ображений Ерот гордо відповів Аполлонові:

— Стріли твої, Фебе-Аполлоне, не знають промаху, всіх разять вони, але моя стріла поразить тебе.

Ерот змахнув своїми золотими крильцями і вмить злетів на високий Парнас. Там вийняв він із сагайдака дві стріли: одну, що ранить серце і викликає кохання, — нею пронизав він серце Аполлона, а другу, що вбиває кохання, пустив він у серце німфи Дафни, дочки річкового бога Пенея.

Зустрів якимось прекрасну Дафну Аполлон і покохав її. Але тільки-но побачила Дафна золотокудрого Аполлона, як зі швидкістю вітру кинулася тікати, адже стріла Ерота, що вбиває кохання, пронизала її серце. Побіг навздогін їй срібнолукий бог.

— Стій, прекрасна німфо, — благав Аполлон, — чому біжиш від мене, немов овечка, переслідувана вовком. Немов голубка, яка рятується від орла, тікаєш ти! Адже я не ворог твій! Дивись, ти поранила ноги об гострі колючки тернику. О, почекай, спинись! Адже я Аполлон, син громовержця Зевса, а не звичайний смертний пастух.

Але все швидше бігла прекрасна Дафна. Мов на крилах, мчить за нею Аполлон. Все ближче він. Ось зараз наздожене! Дафна відчуває його дихання. Сили лишають її. Почала благодати Дафна батька свого Пенея:

— Батьку Пенею, допоможи мені! Розступися швидше, земле, і поглинь мене! О, відніміть у мене цей образ, він завдає мені лише страждань!

Тільки сказала вона це, як зараз же зааніміли її члени. Кора вкрила її ніжне тіло, волосся обернулося в листя, а руки, піднесені до неба, перетворились у віти. Довго сумний стояв Аполлон перед лавром і, нарешті, промовив:

— Нехай же вінок тільки з твоєї зелені прикрашає мою голову, нехай віднині прикрашатимеш ти своїм листям і мою кіфару, і мій сагайдак! Хай ніколи не в'яне, лавре, твоя зелень! Стій же вічно зеленим!

А лавр тихо шелестів у відповідь Аполлону своїми густими вітами і, немовби на знак згоди, схилив своє зелене верхів'я.

АПОЛЛОН В АДМЕТА

Аполлон повинен був очиститись від гріха пролітої крові Піфона. Адже і сам він очищає людей, які вчинили вбивство. Пішов він, за присудом Зевса, у Фессалію¹ до прекрасного і благородного царя Адмета. Там пас він стада царя і цією службою спокутував свій гріх. Коли Аполлон грав на пасовищі на очеретяній флейті або на золотій кіфарі, дикі звірі виходили з лісових хащ, зачаровані його грою. Пантери і люті леви мирно ходили серед стад. Олені й сарни збігалися на звуки флейти. Мир і радість панували навкруги. Благоденство вселилось у дім Адмета; ні в кого не було таких плодів, його коні й стада були найкращими на всю Фессалію. Все це дав йому золотокудрий бог. Аполлон допоміг Адметові дістати руку дочки царя Іолка Пелія, Алкести. Батько обіцяв віддати її за дружину лише тому, хто спроможеться запрягти в свою колісницю лева і ведмедя. Тоді Аполлон наділив твого улюбленця Адмета непереможною силою, і той виконав це завдання Пелія. Аполлон служив в Адмета вісім років і, відбувши строк своєї спокутої служби, повернувся в Дельфи.

Весну і літо живе Аполлон у Дельфах. Коли ж настає осінь, в'януть квіти і листя на деревах жовкне, коли наближається вже холодна зима, яка вкриває снігом вершину Парнасу, тоді Аполлон на своїй колісниці, запряженій білосніжними лебедями, лине до країни гіпербореїв, де не буває зими, до країни вічної весни. Там живе він цілу зиму. Коли ж знову зазеленіє все у Дельфах, коли під живлющим подихом весни розпукаються квіти і різнобарвним килимом укриють долину Кріси, повертається на лебедях своїх золотокудрий Аполлон у Дельфи провіщати людям волю громовержця Зевса. Тоді в Дельфах святкують повернення бога-провісника Аполлона з країни гіпербореїв. Усю весну і літо живе він у Дельфах, відвідує він і батьківщину свою Делос, де він має теж розкішне святилище.

АПОЛЛОН І МУЗИ

Весною і влітку на схилах лісистого Гелікону, там, де таємничо дзюрчать священні води джерела Гіппокрени, і на високому Парнасі, біля чистих вод Кастальського джерела, Аполлон водить танки з десятьма музами. Юні, прекрасні музи, дочки Зевса і Мнемосіни², — повсякчасні

¹ Край на сході Північної Греції.

² Богиня пам'яті.

супутниці Аполлона. Він керує хором муз і супроводить їх спів грою на своїй золотій кіфарі. Величаво йде Аполлон попереду хору муз, увінчаний лавровим вінком, за ним ідуть усі дев'ять муз: Калліопа — муза епічної поезії, Евтерпа — муза лірики, Ерато — муза пісень про кохання, Мельпомена — муза трагедії, Талія — муза комедії, Терпсіхора — муза танців, Кліо — муза історії, Уранія — муза астрономії і Полігімнія — муза священних гімнів. Урочисто гримить їх хор, і вся природа, немов зачарована, слухає їх божественний спів.

Коли ж Аполлон у супроводі муз появляється в сонмі богів на світлому Олімпі і лунають звуки його кіфари і спів муз, тоді все замовкає на Олімпі. Забуває Арес про гук кривавих битв, не блискає блискавка в руках хмарогонця Зевса, боги забувають чвари, мир і тиша настають на Олімпі. Навіть орел Зевса опускає свої могутні крила і заплющує свої зіркі очі, не чути його грізного клекоту, він тихо дримає на жезлі Зевса. У повній тиші урочисто бринять струни кіфари Аполлона. Коли ж Аполлон весело вдаряє по золотих струнах кіфари, тоді радісний сяючий танок рухається в бенкетному залі богів. Музи, харити, вічно юна Афродіта, Арес з Гермесом — усі беруть участь у веселому танку, а попереду всіх йде велична діва, сестра Аполлона, прекрасна Артеміда. Залиті потоками золотого світла, танцюють юні боги під звуки кіфари Аполлона.

СИНИ АЛОЕЯ

Грізний далекоразячий Аполлон у своєму гніві, і не знають тоді пощади його золоті стріли. Багатьох уразили вони. Від них загинули горді своєю силою сини Алоєя, От і Ефіальт, які не хотіли нікому коритись. Уже в ранньому дитинстві славилися вони своїм величезним зростом, своєю силою і хоробрістю, що не знала перепон. Бувши ще юнаками, От і Ефіальт почали погрожувати богам-олімпійцям.

— О, дайте нам тільки змужніти, дайте тільки дійти повної міри нашої надприродної сили. Ми згромадимо тоді одну на одну гори Олімп, Пеліон і Оссу¹ і зйдемо по них на небо. Ми викрадемо тоді у вас, олімпійці, Геру і Артеміду.

Так, як колись титани, погрожували олімпійцям непокірні сини Алоєя. Вони здійснили б свою погрозу. Адже скували вони ланцюгами грізного бога війни Ареса;

¹ Найвищі гори в Греції, на узбережжі Егейського моря, у Фессалії.

повних тридцять місяців мучився він у мідній в'язниці. Довго б ще мучився ненаситний битвами Арес у полоні, коли б не викрав його, знесиленого, спритний Гермес. Могутні були От і Ефіальт. Аполлон не стерпів їх погроз. Напнув далекоразячий бог свій срібний лук; немов іскри полум'я, блиснули в повітрі його золоті стріли, і впали пронизані стрілами От і Ефіальт.

МАРСІЙ

Жорстоко покарав Аполлон і фрїгійського сатира Марсія за те, що Марсій насмілювався змагатись із ним у музиці. Кіфаред¹ Аполлон не стерпів такого зухвальства. Одного разу, блукаючи по полях Фрїгії, Марсій знайшов очеретяну флейту. Її кинула богиня Афїна, помітивши, що гра на винайденій нею самою флейті спотворює її божественно прекрасне обличчя. Афїна прокляла свій винахід і сказала:

— Хай же люто буде покараний той, хто підніме цю флейту.

Нічого не знаючи про те, що сказала Афїна, Марсій підняв флейту і незабаром навчився так добре грати на ній, що всі заслухувалися цією невигадивою музикою. Марсій загордився і викликав самого покровителя музики Аполлона на змагання.

Аполлон з'явився на виклик у довгій пишній хламиді, в лавровім вінку і з золотою кіфарою в руках.

Яким мізерним здавався перед величним, прекрасним Аполлоном житель лісів і полів Марсій, зі своєю жалюгідною очеретяною флейтою! Хіба міг він видобути з флейти такі чарівні звуки, які злітали із золотих струн кіфари привідця муз Аполлона! Переміг Аполлон. Розгніваний викликом, він звелів повісити за руки нещасного Марсія і здерти з нього живого шкіру. Так поплатився Марсій за свою сміливість. А шкіру Марсія повісили в гроті біля Келен у Фрїгії і розповідали потім, що вона завжди починала рухатись, нібито танцювала, коли долітали у грот звуки фрїгійської очеретяної флейти, і лишалася нерухомою, коли лунали величаві звуки кіфари.

АСКЛЕПІЙ (ЕСКУЛАП)

Але не тільки месником є Аполлон, не тільки загибель шле він своїми золотими стрілами — він лікує хвороби. Син же Аполлона Асклепій — бог лікарів і лікарської справи.

¹ Тобто той, що грає на кіфарі.

Мудрий кентавр Хірон виховав Асклепія на схилах Пеліону. Під його керівництвом Асклепій став таким умілим лікарем, що перевершив навіть свого вчителя Хірона. Асклепій не тільки зціляв усі хвороби, а навіть померлих повертав до життя. Цим прогнівив він володаря царства померлих Аїда і громовержця Зевса, бо порушив закон і порядок, встановлений Зевсом на землі. Розгніваний Зевс метнув свою блискавку і поразив Асклепія. Але люди обожествили Аполлонового сина як бога-зцілителя. Вони спорудили йому багато святилищ і серед них знамените святилище Асклепія в Епідаврї¹.

По всій Греції шанували бога Аполлона. Греки вшановували його як бога світла, бога, який очищає людину від скверни пролитої крові, як бога, що прорікає волю батька його Зевса, бога, що карає, насилає хвороби і зціляє їх. Його шанували грецькі юнаки як свого покровителя. Аполлон — покровитель мореплавства, він допомагає заснуванню нових колоній і міст. Художники, поети, співці та музиканти перебувають під особливим покровительством проводиря хору муз, Аполлона-кіфареда. Аполлон рівний самому Зевсу-громовержцю по тому поклонінню, яке віддавали йому греки.

АРТЕМІДА²

Вічно юна, прекрасна богиня народилася на Делосі одночасно з братом своїм, золотокудрим Аполлоном. Вони близнята. Найщиріша любов, найміцніша дружба єднає брата і сестру. Глибоко люблять вони і матір свою Латону.

Всім дає життя Артеміда. Вона піклується про все, що живе на землі і росте в лісі та в полі. Піклується вона про диких звірів, про стада свійської худоби та про людей. Вона

---

¹ Місто на північно-західному узбережжі Арголіди — області у центрі Пелопоннесу.

² *Артеміда* (у римлян Діана) — одна з найдавніших богинь Греції. Як можна гадати, Артеміда — богиня-мисливиця — спочатку була покровителькою тварин, як свійських, так і диких. Сама Артеміда в найдавніші часи зображалась іноді у вигляді тварини, наприклад ведмедиці. Так зображалась Артеміда Брауронська в Аттиці, недалеко від Афін. Потім Артеміда стає богинею-охоронницею матері під час народження дитини, даючи благополучні пологи. Як сестра Аполлона, бога світла, вона вважалась також богинею місяця і ототожнювалася з богинею Селеною. Культ Артеміди — один з поширених у Греції. Знаменитий був її храм у місті Ефесі (Артеміда Ефеська).

викликає ріст трав, квітів і дерев, вона благословляє народження, весілля та шлюб. Багаті жертви приносять грецькі жінки славетній дочці Зевса Артеміді, яка благословляє і дає щастя в шлюбі і зцілює та насилає хвороби.

Вічно юна, прекрасна, як ясний день, богиня Артеміда, з луком і сагайдаком за плечима, зі списом мисливця в руках, весело полює в тінистих лісах і залитих сонцем полях. Гомінкий натовп німф супроводжує її, а вона, велична, в короткому одязі мисливиці, що доходить лише до колін, швидко несеться по лісистих схилах гір. Не врятуватися від її стріл, що б'ють без промаху, ні полохливому оленю, ні боязкій лані, ні розлютованому кабану, який ховається в заростях очерету. За Артемідою поспішають її супутниці німфи. Веселий сміх, крики, гавкіт зграї собак далеко розлягаються в горах, і відповідає їм гучно гірська луна. Коли ж стомиться богиня на полюванні, то поспішає вона з німфами в священні Дельфи, до улюбленого брата, стріловержця Аполлона. Там відпочиває вона. Під божественні звуки золотої кіфари Аполлона водить вона танки з музами і німфами. Попереду всіх іде в танку Артеміда, струнка, прекрасна; вона прекрасніша від усіх німф і муз і вища від них на цілу голову. Любить відпочивати Артеміда і в повитих зеленню гротах, де віє прохолодою, вдалині від очей смертних. Горе тому, хто порушує спокій її. Так загинув і юний Актеон, син Автоної, дочки фіванського царя Кадма.

АКТЕОН

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Одного разу полював Актеон зі своїми товаришами в лісах Кіферону. Настав жаркий південь. Стомлені мисливці розташувалися на відпочинок в затінку густого лісу, а юний Актеон, відділившись від них, пішов шукати прохолоди в долинах Кіферону. Вийшов він на зелену квітучу долину Гаргафію¹, присвячену богині Артеміді. Буйно розрослись у долині платани, мирти та смереки, як темні стріли, височіли на ній стрункі кипариси, а зелена трава рясніла квітами. Прозорий струмок дзюрчав у долині. Всюди панувала тиша, спокій і прохолода. В крутому схилі гори побачив

¹ Долина в Беотії з однойменним джерелом, від якого через усю долину протікав струмок.

Актеон чудовий грот, увесь повитий зеленню. Він пішов до цього грота, не знаючи, що в гроті часто відпочиває Зевсова дочка Артеміда.

Коли Актеон підійшов до грота, туди щойно ввійшла Артеміда. Вона віддала лук і стріли одній з німф і готувалася до купання. Німфи зняли з богині сандалі, волосся зав'язали вузлом і вже хотіли йти до струмка набрати холодної води, як біля входу в грот показався Актеон. Голосно скрикнули німфи, побачивши Актеона, що входив. Вони оточили Артеміду, вони хочуть схвати її від очей смертного. Подібно до того як пурпуровим вогнем запалюють хмари промені сонця, що сходить, так зашарілося краскою гніву обличчя богині, гнівом блиснули її очі і ще прекрасніша стала вона у своєму гніві. Розгнівалася на те Артеміда, що Актеон порушив її спокій. В гніві Артеміда перетворила нещасного Актеона у стрункого оленя.

Гіллясті роги вирости на голові Актеона. Ноги і руки обернулися в ноги оленя. Витяглася його шия, загострились вуха, плямиста шерсть покрила все тіло. Лякливий олень кинувся швидко втікати. Побачив Актеон своє відображення в струмку. Він хоче крикнути: «О, горе!» — та немає в нього дару мови. Сльози покотились у нього з очей — але з очей оленя. Лише розум людини зберігся в нього. Що робити йому? Куди бігти?

Собаки Актеона почули слід оленя; вони не впізнали свого господаря і з лютим гавкотом кинулися за ним. Через долини по ущелинах Кіферону, по стрімчастих скелях гір, через ліси і поля, як вітер, мчав прекрасний олень, закинувши на спину гіллясті роги, а за ним мчали собаки. Все ближче і ближче собаки, ось вони наздогнали оленя, і їх гострі зуби вп'ялися в тіло нещасного Актеона-оленя. Хоче крикнути Актеон: «О, згляньтеся! Адже це я, Актеон, ваш господар!» — та тільки стогін виривається з грудей оленя, і чутно в цьому стогоні звук голосу людини. Впав на коліна олень-Актеон. Скорбота, жах і благання видно в його очах. Неминуча загибель, — рвуть його тіло на шматки розлютовані пси.

Наспілі товариші Актеона шкодували, що нема його з ними при такому щасливому лові. Чудового оленя зацькували собаки. Не знали товариші Актеона, хто цей олень. Так загинув Актеон, який порушив спокій богині Артеміди, єдиний зі смертних, що бачив небесну красу дочки громовержця Зевса і Латони.

АФІНА-ПАЛЛАДА¹

НАРОДЖЕННЯ АФІНИ

Самим Зевсом народжена була богиня Афіна-Паллада. Зевс-громовержець знав, що богиня розуму, Метіс, матиме двоє дітей: дочку Афіну і сина, незвичайного розуму й сили. Мойри, богині долі, відкрили Зевсові таємницю, що син богині Метіс скине його з престолу і відніме в нього владу над світом. Злякався великий Зевс. Щоб уникнути грізної долі, яку віщували йому мойри, він, приспавши богиню Метіс ласкавими словами, проковтнув її, перш ніж у неї народилась дочка, богиня Афіна. Через деякий час відчув Зевс страшенний біль у голові. Тоді він покликав свого сина Гефеста і наказав розрубати собі голову, щоб позбавитись нестерпного болю і шуму в голові. Махнув Гефест сокирою, сильним ударом розколов Зевсові череп, не зашкодивши йому, і вийшла на світ з голови громовержця могутня войовниця, богиня Афіна-Паллада. В повному озброєнні, в блискучому шоломі, зі списом і щитом стала вона перед здивованими очима богів-олімпійців. Грізно потрясла вона своїм блискучим списом. Войовничий поклик її розкотився далеко по небу, і до самих основ потрясся світлий Олімп. Прекрасна, велична, стояла вона перед богами. Блакитні очі Афіни горіли божественною мудрістю, вся вона сяяла чудовою, небесною, могутньою красою. Славили боги народжену з голови батька-Зевса улюблену дочку його, захисницю міст, богиню мудрості й знання, непереможну войовницю, Афіну-Палладу.

Афіна — покровителька героїв Греції, дає їм свої сповнені мудрості поради і допомагає їм, непереможна, під час небезпеки. Вона охороняє міста, фортеці та їх мури. Вона дає мудрість і знання, вчить людей мистецтв і ремесел. І дівчата Греції шанують Афіну за те, що вона вчить їх рукоділля. Ніхто зі смертних і богинь не може перевершити Афіну в умінні ткати. Знають усі, як небезпечно змагатися з нею в цьому, знають, як поплатилась Арахна, дочки Ідмона, яка хотіла перевершити Афіну в цьому мистецтві.

---

¹ Афіна (у римлян Мінерва) — одна з найбільш шанованих богинь Греції; відіграла велику роль у грецькому народному епосі. Афіна — охоронниця міст. В гомерівській Трої була статуя Афіни, яка ніби впала з неба, так званий паладіум: вважалося, що вона охороняє Трою. З ростом грецької культури Афіна стала також і покровителькою науки.

АРАХНА

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

На всю Лідію¹ славилась Арахна своїм мистецтвом. Часто збиралися німфи зі схилів Тмолу і з берегів золотоносного Пактолу милуватися її роботою. Арахна пряла з ниток, подібних до туману, тканини, прозорі як повітря. Пишалась вона, що немає їй рівної в світі в умінні ткати. Якось вигукнула вона:

— Нехай приходить сама Афіна-Паллада змагатися зі мною! Не переможе вона мене; не боюсь я цього.

І от, набравши вигляду сивої, згорбленої бабусі, яка спиралася на палицю, стала перед Арахною богиня Афіна і сказала їй:

— Не саме зло несе з собою, Арахно, старість; роки несуть з собою досвід. Послухайся моєї поради: прагни перевершити лише смертних у своєму мистецтві. Не викликай богиню на змагання. Смиренно благай її простити тобі за гордовиті слова. Благаючих прощає богиня.

Арахна випустила з рук тонку пряжу; гнівом спалахнули її очі. Впевнена у своєму мистецтві, сміливо відповіла вона:

— Ти нерозумна, стара! Старість позбавила тебе розуму. Повчай так своїх невісток і дочок, а мені дай спокій. Я зумію й сама дати собі раду. Що я сказала, так хай і буде. Чому ж не йде Афіна, чого не хоче змагатися зі мною?

— Я тут, Арахно! — вигукнула богиня, набравши свого справжнього вигляду.

Німфи і лідійські жінки низько схилюлися перед улюбленою дочкою Зевса і славили її. Одна лише Арахна мовчала. Подібно до того як червоною загравою займається рано-вранці небосхил, коли злітає в небо на своїх блискучих крилах рожевоперста Зоря-Еос, так спалахнуло гнівом обличчя Афіни. Стоїть на своєму Арахна, як і раніше, палко бажає вона змагатися з Афіною. Вона не передчуває, що загрожує їй швидка загибель.

Почалося змагання. Велика богиня Афіна виткала на своєму покривалі посередині величний Афінський акрополь, а на ньому зобразила свою суперечку з Посейдоном за владу над Аттикою. Дванадцять світлих богів Олімпу, а серед них батько її, Зевс-громовержець, сидять як судді в цій суперечці. Підняв землетрясець Посейдон свій тризубець, ударив ним об скелю, і ринуло солоне джерело

¹ Держава в Малій Азії, розгромлена персами в VI ст. до н. е.

з безплідної скелі. А Афіна в шоломі, зі щитом і в егіді потрясла своїм списом і глибоко встромила його в землю. Із землі виросла священна олива. Боги присудили перемогу Афіні, визнавши її дар Аттиці за більш цінний¹. По кутах зобразила богиня, як карають боги людей за непокірність, а навколо виткала вінок з листя оливи. Арахна ж зобразила на своєму покривалі багато сцен із життя богів, в яких боги виявляють себе слабими, з людськими пристрастями. Навколо ж виткала Арахна вінок з квітів, перевитих плющем. Найвищої досконалості була робота Арахни, вона не поступалася в красі роботі Афіни, але в зображеннях її було видно неповагу до богів, навіть презирство. Страшенно розгнівалася Афіна, вона розірвала роботу Арахни і вдарила її човником. Нещасна Арахна не знесла ганьби: вона зсукала вірвовку, зробила петлю і повісилась. Афіна звільнила з петлі Арахну і сказала їй:

— Живи, непокірна. Але ти вічно висітимеш і вічно ткатимеш, і буде тривати ця кара і в твоїх нащадках.

Афіна окропила Арахну соком чарівного зілля, і зараз же тіло її стислося, густе волосся впало з голови, і обернулась вона в павука. З того часу висить павук-Арахна в своїй павутині і вічно тче її, як ткала за життя.

ГЕРМЕС²

В гроті гори Кіллени в Аркадії³ народився син Зевса і Майї, бог Гермес, посланець богів. Зі швидкістю думки переноситься він з Олімпу на найдавший край світу в своїх крилатих сандалях, з жезлом-кадуцеєм у руках.

---

¹ Сцена суперечки Афіни з Посейдоном була зображена на фронтоні храму Парфенона в Афінах відомим грецьким скульптором Фідієм (V ст. до н. е.); в дуже пошкодженому вигляді фронтон зберігся до нашого часу.

² *Гермес* (у римлян Меркурій) — один з найдавніших богів Греції; спочатку був богом-покровителем отар, його зображали іноді з бараном на руках. У гомерівському епосі Гермес насамперед посланець богів і провідник душ померлих у підземне царство Аїда. Гермес — покровитель мандрівників; з розвитком торгівлі Гермес стає богом-покровителем торгівлі, а також спритності, обману і навіть злочинства. Крім того, Гермес — покровитель юнацтва, атлетів, бог гімнастики; його статуї ставилися в палестрах і гімнасіях — закладах, де навчали боротьби, кулачного бою, метання диска, бігу, стрибків і т. д. Після завоювання Александром Македонським усієї Перської держави (кінець IV ст. до н. е.), коли в Азії і Єгипті виникають грецькі держави, Гермес ототожнюється з єгипетським богом науки і магії Тотом і стає також богом магії і астрології (тобто ворожіння по зірках); його починають називати богом Гермесом тричі найвеличнішим.

³ Область у центральній частині Пелопоннесу.

Гермес охороняє шляхи, і присвячені йому герми¹ можна бачити поставленими край доріг, на перехрестях і біля входів у будинки всюди в Стародавній Греції. Він допомагає мандрівникам у подорожах за життя, він же веде душі померлих в їх останню путь — до сумного царства Аїда. Своїм чарівним жезлом склепляє він очі людей і навиває на них сон. Гермес — бог-покровитель шляхів і мандрівників і бог торгових зносин і торгівлі. Він дає в торгівлі бариш і посилає людям багатство. Гермес винайшов і міри, і числа, і азбуку, він навчив усього цього людей. Він же і бог красномовства, а разом з тим спритності і обману. Ніхто не може перевершити його в спритності, хитрощах і навіть у злодійстві, бо він незвичайно спритний злодій. Це він одного разу жартома викрав у Зевса його скіпетр, у Посейдона — тризубець, в Аполлона — золоті стріли і лук, а в Ареса — меч.

ГЕРМЕС ВИКРАДАЄ КОРІВ АПОЛЛОНА

Ледве народився Гермес у прохолодному гроті Кіллені, як він уже замислив першу свою витівку. Він вирішив викрасти корів у срібнолукого Аполлона, який пас на той час череди богів у долині Піерії, в Македонії. Тихенько, щоб не помітила мати, вибрався Гермес із пелюшок, виплигнув з колиски і прокрався до виходу з грота. Біля самого грота він побачив черепаху, зловив її і зі щита черепахи та трьох гілок зробив першу ліру, натягнувши на неї солодкозвучні струни. Потай повернувся Гермес у грот, сховав ліру в своїй колісці, а сам знову пішов і швидко, неначе вітер, понісся в Піерію. Там він викрав з череди Аполлона п'ятнадцять корів, прив'язав до їхніх ніг очерет і гілля, щоб замести слід, і швидко погнав корів у напрямі до Пелопоннесу. Коли Гермес уже пізно ввечері гнав корів через Беотію², він зустрів старого діда, який працював у своєму винограднику.

— Візьми собі одну з цих корів, — сказав йому Гермес, — тільки нікому не розповідай, що бачив, як я прогнав тут корів.

Старий, зрадівши щедрому подарунку, дав слово Гермесові мовчати і не показувати нікому, куди той погнав корів. Гермес пішов далі. Але він відійшов ще недалеко, як йому захотілося випробувати старого, — чи додержить він даного слова. Сховавши корів у лісі і змінивши свій вигляд, повернувся він назад і спитав діда:

¹ Кам'яні стовпи, зверху яких вирізьблювалася голова Гермеса.

² Край у Середній Греції з головним містом Фівами.

— Скажи, чи не проганяв тут хлопчик корів? Якщо ти мені вкажеш, куди він їх прогнав, я дам тобі бика й корову.

Недовго вагався старий, сказати чи ні, дуже вже хотілося йому дістати ще бика й корову, і він показав Гермесу, куди погнав хлопчик корів. Страшенно розгнівався Гермес на старого за те, що він не додержав слова, і в гніві обернув його в німу скелю, щоб вічно мовчав він і пам'ятав, що треба додержувати даного слова.

Після цього вернувся Гермес до корів і швидко погнав їх далі. Нарешті пригнав він їх у Пілос. Двох корів приніс він у жертву богам, потім знищив усі сліди жертвоприношення, а корів, що лишилися, сховав у печері, вводячи їх до неї задом, щоб сліди корів вели не в печеру, а з неї.

Зробивши все це, Гермес спокійно повернувся в грот до матері своєї Майї і ліг тихенько в колиску, загорнувшись у пелюшки.

Але Майя помітила відсутність свого сина. Вона з докором сказала йому:

— Погане замислив ти діло. Навіщо викрав ти корів Аполлона? Розгнівається він. Адже ти знаєш, який грізний у гніві своєму Аполлон. Хіба ти не боїшся його стріл, що б'ють без промаху?

— Не боюсь я Аполлона, — відповів матері Гермес, — нехай собі гнівається. Якщо він надумає скривдити тебе або мене, то я, щоб відомстити йому, розграбую все його святилище в Дельфах, викраду всі його триножники, золото, срібло й одяг.

А Аполлон уже помітив, що пропали корови, і подався їх розшукувати. Він ніде не міг їх знайти. Нарешті, віщий птах привів його в Пілос, але й там не знайшов своїх корів золотокудрий Аполлон. В печеру ж, де були сховані корови, він не ввійшов, — адже сліди вели не в печеру, а з неї.

Нарешті, після довгого марного шукання, прийшов він до грота Майї. Зачувши наближення Аполлона, Гермес ще глибше забрався в свою колиску і щільніше загорнувся в пелюшки. Розгніваний Аполлон увійшов у грот Майї і побачив, що Гермес з невинним виглядом лежить у своїй колисці. Він почав докоряти Гермесові за крадіжку корів і вимагав, щоб він повернув їх йому, але Гермес від усього відрікався. Він запевняв Аполлона, що й не думав красти в нього корів і зовсім не знає, де вони.

— Послухай, хлопчику! — скрикнув у гніві Аполлон, — я скину тебе в похмурий Тартар, і не врятує тебе ні батько, ні мати, якщо ти не повернеш мені моїх корів.

— О, сину Латони! — відповів Гермес, — не бачив я, не знаю і від інших не чув про твої корови. Хіба цим

я займаюся — інша тепер у мене справа, інший клопіт. Я дбаю лише про сон, молоко матері та свої пелюшки. Ні, присягаюсь, я навіть не бачив злодія твоїх корів.

Хоч як сердився Аполлон, він нічого не міг добитися від хитрого, спритного Гермеса. Нарешті золотокудрий бог витяг з коліски Гермеса і примусив його іти в пелюшках до батька їх Зевса, щоб той розв'язав їх суперечку. Прийшли обидва боги на Олімп. Хоч як викручувався Гермес, хоч як хитрував, все ж Зевс звелів йому віддати Аполлону вкрадених корів.

З Олімпу повів Гермес Аполлона в Пілос, узявши по дорозі зроблену ним зі щита черепахи ліру. В Пілосі він показав, де сховані корови. Поки Аполлон виганяв корів з печери, Гермес сів коло неї на камені і заграв на лірі. Чудові звуки сповнили долину і піщаний берег моря. Здивований Аполлон із захопленням слухав гру Гермеса. Він віддав Гермесу за його ліру вкрадених корів, — так полонили його звуки ліри. А Гермес, щоб бавитися, коли пастиме корів, винайшов собі сопілку¹, яку так люблять пастухи Греції.

Меткий, спритний, прекрасний син Майї і Зевса, що носить по світу зі швидкістю думки і який уже в ранньому дитинстві своєму довів свою хитрість і спритність, був також і втіленням юнацької сили. Скрізь у палестрах² стояли його статуї. Він бог молодих атлетів. Його закликали вони перед боротьбою і змаганнями в швидкому бігу.

Хто тільки не шанував Гермеса в Стародавній Греції: і мандрівник, і оратор, і купець, і атлет, і навіть злодії.

АРЕС³, АФРОДИТА⁴, ЕРОТ⁵ І ГІМЕНЕЙ⁶

АРЕС

Бог війни, несамовитий Арес, — син громовержця Зевса і Гери. Не любить його Зевс. Часто говорить він своєму синові, що він найненависніший йому серед богів Олімпу.

¹ Музичний духовий інструмент, що складається із семи різної довжини очеретяних дудочок, зв'язаних одна з одною.

² В античній Греції існували, переважно при школах, особливі майданчики, оточені часто колонами, на яких навчали фізичних вправ, боротьби, кулачного бою і т. ін. Такі майданчики звалися палестрами.

³ *Арес* (у римлян *Марс*) — бог війни, який несе загибель і руїни, старогрецький ідеал хороброго воїна. Він проти інших богів Греції користувався меншою пошаною. Це позначається і в тому, що сам бог Зевс, за словами греків, недолюблює свого сина, Ареса, який весь час заводить чвари, губить людей і радіє, коли під час бою рікою ллється людська кров.

⁴ У римлян *Афродіта* — Венера.

⁵ *Ерот* — Амур або Купідон.

⁶ *Гіменей* — бог шлюбу.

Зевс не любить сина за його кровожерність. Якби Арес не був його сином, він давно скинув би його в похмурий Тартар, туди, де томляться титани. Серце лютого Ареса радують тільки жорстокі битви. Несамовитий, носить він серед гуркоту зброї, криків та стогону битви поміж бійцями, в блискучому озброєнні, з величезним щитом. Слідом за ним несуться його сини, Деймос і Фобос — жах і страх, а поряд з ними богиня розбрату Еріда і богиня Енюо, яка сіє вбивства. Кипить, гуркоче бій; радіє Арес; зі стогоном падають воїни. Триумфує Арес, коли уб'є своїм жахливим мечем воїна і хлине на землю гаряча кров. Не розбираючи, разить він і направо, і наліво; купа тіл навколо жорстокого бога.

Лютий, несамовитий, грізний Арес, але перемога не завжди супроводить його. Часто доводиться Аресові поступатися на полі битви войовничій дочці Зевса, Афіні-Палладі. Перемагає вона Ареса мудрістю і спокійною свідомістю сили. Нерідко і смертні герої здобувають перемогу над Аресом, особливо якщо їм допомагає ясноока Афіна-Паллада. Так уразив Ареса мідним списом герой Діомед під мурами Трої. Сама Афіна спрямувала удар. Далеко рознісся по війську троянців і греків жахливий крик пораненого бога. Немов десять тисяч воїнів скрикнули враз, стаючи до завзятого бою, так закричав від болю вкритий мідним обладунком Арес. Здригнули з жаху греки і троянці, а несамовитий Арес понісся, оповитий темною хмарою, закривавлений, зі скаргами на Афіну до батька свого Зевса. Але батько Зевс не став слухати його скарг. Він не любить свого сина, якому приємні лише чвари, битви та вбивства.

Якщо навіть дружина Ареса, найвродливіша з богинь Афродіта, приходять на поміч своєму чоловікові, коли він у розпалі бою зустрінеться з Афіною, і тоді перемагає улюблена дочка громовержця Зевса. Войовниця Афіна одним ударом кидає на землю прекрасну богиню кохання Афродіту. Зі сльозами підіймається на Олімп вічно юна, дивно прекрасна Афродіта, а вслід їй лунає триумфуючий сміх і несуться глузування Афіни.

АФРОДИТА¹

Не зніженій, легковажній богині Афродіті втручатися в криваві битви. Вона пробуджує в серцях богів і смертних любов. Завдяки цій владі вона панує над усім світом.

---

¹ *Афродіта* — спочатку була богинею неба, яка посилає дощ, а також, мабуть, і богинею моря. На Афродіті і її культі дуже позначився східний

Ніхто не може втекти від її влади — навіть боги. Тільки войовниця Афіна, Гестія та Артеміда не підкоряються її могутності. Висока, струнка, з ніжними рисами обличчя, м'якою хвилею золотого волосся, що, як вінець, лежить на її прекрасній голові, Афродіта — втілення божественної краси і нев'янучої юності. Коли вона йде, у сяйві своєї краси, в запашних шатах, тоді яскравіше світить сонце, пишніше розцвітають квіти. Дикі лісові звірі біжать до неї з лісових хащ, до неї зграями злітаються птахи, коли вона проходить лісом. Леви, пантери, барси та ведмеді лагідно лащатся до неї. Спокійно йде серед диких звірів Афродіта, горда з своєї променистої краси. Її супутниці Ори і Харити, богині краси і грації, прислугуюють їй. Вони одягають богиню в розкішні шати, зачісують її золоте волосся, вінчають її голову виблискуючою діадемою.

Коло острова Кіфери народилась Афродіта, дочка Урана, з білосніжного шумовиння морських хвиль. Легкий, пестливий вітрець приніс її на острів Кіпр¹. Там оточили юні Ори створену з морських хвиль богиню кохання. Вони прибрали її в золототкані шати і увінчали вінком із запашних квітів. Де тільки ступала Афродіта, там буйно виростали квіти. Все повітря сповнене було чудовими пахощами. Ерот і Гімерот² повели прекрасну богиню на Олімп. Гучно вітали її боги. З того часу завжди живе серед богів Олімпу золота Афродіта, вічно юна, найвродливіша з богинь.

ПІГМАЛІОН

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Афродіта дарує щастя тому, хто вірно служить їй. Так дала вона щастя і Пігмаліонові, великому кіпрському митцеві. Пігмаліон ненавидів жінок і жив самотньо уникаючи шлюбу. Одного разу зробив він з блискучої білої слонової кістки статую дівчини незвичайної краси. Немов жива, стояла ця статуя в майстерні художника. Здавалося, вона дихає; здавалося, що ось-ось вона зрушиться, піде і заговорить. Цілими годинами милувався художник своїм твором і покохав, нарешті, створену ним самим статуєю. Він дарував статуї дорогоцінне намисто, зап'ястя і серги,

---

вплив, головним чином культу фінікійської богині Астарти. Поступово Афродіта стає богинею кохання. Бог кохання *Ерот* (Амур) — її син.

¹ За назвою острова Кіпру Афродіту часто називали Кіпрідою.

² *Гімерот* — бог жагучого кохання.

одягав її в розкішний одяг, прикрашав голову вінками з квітів. Як часто шепотів Пігмаліон:

— О, якби ти була жива, якби могла відповідати на мої слова, о, який би був я щасливий!

Але статуя була німа.

Настали дні святкувань на честь Афродіти. Пігмаліон приніс богині кохання в жертву білу телицю з визолоченими рогами; він простяг до богині руки і з молитвою прошепотів:

— О, вічні боги і ти, золота Афродіто! Якщо ви можете дати все благаючому, то дайте мені дружину, таку ж прекрасну, як та статуя дівчини, що зробив я сам.

Пігмаліон не наважився просити богів оживити його статую, він боявся прогнівати такою просьбою богів-олімпійців. Яскраво спалахнуло жертвне полум'я перед зображенням богині кохання Афродіти; цим богиня нібито давала зрозуміти Пігмаліонові, що боги почули його благання.

Повернувся художник додому. Він підійшов до статуї і, о щастя, о радість! Статуя ожила! Б'ється її серце, в її очах світиться життя. Так дала богиня Афродіта красуню-дружину Пігмаліонові.

НАРЦИС

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Але хто не шанує золотосяйної Афродіти, хто відкидає дари її, хто повстає проти її влади, того нещадно карає богиня кохання. Так покарала вона сина річкового бога Кефіса і німфи Лавріони, прекрасного, але холодного, гордого Нарциса. Нікого не любив він, крім самого себе, лише себе вважав гідним любові.

Одного разу, коли він заблудився у густому лісі під час полювання, побачила його німфа Ехо. Німфа не могла сама заговорити з Нарцисом. На ній тяжіла кара богині Гери: мовчати повинна була німфа Ехо, а відповідати на запитання вона могла, лише повторюючи тільки їх останні слова. Із захопленням дивилась Ехо на стрункого красеня-юнака, схована від нього лісовою гущавиною. Нарцис оглянувся навколо, не знаючи, куди йому йти, і голосно крикнув:

— Ей, хто тут?

— Тут! — почулась голосна відповідь Ехо.

— Іди сюди! — крикнув Нарцис.

— Сюди! — відповіла Ехо.

З подивом оглядається прекрасний Нарцис на всі сторони. Нікого немає. Здивований цим, він голосно вигукнув:

— Сюди, швидше до мене!

І радісно відгукнулась Ехо:

— До мене!

Простягаючи руки, поспішає до Нарциса німфа з лісу, але гнівно відштовхнув її прекрасний юнак. Пішов він поспішно від німфи і сховався у темному лісі.

Сховалась у лісовій непрохідній гущавині і знехтувана німфа. Вона страждає з кохання до Нарциса, нікому не показується і тільки сумно відгукується на кожний поклик нещасна Ехо.

А Нарцис лишився, як і раніше, гордим, самозакоханим. Він відкидав кохання всіх. Багатьох німф зробила нещасними його гордість. І якось одна із знехтуваних ним німф вигукнула:

— Покохай же і ти, Нарцисе! І хай не відповідає тобі на твою любов людина, яку ти покохаєш!

Здійснилося побажання німфи. Розгнівалась богиня кохання Афродіта на те, що Нарцис відхиляє її дари, і покарала його. Одного разу весною під час полювання Нарцис підійшов до струмка і захотів напитися холодної води. Ще ні разу не торкалися вод цього струмка ні пастух, ні гірські кози, ні разу не падала в струмок зламана гілка, навіть вітер не заносив у струмок пелюсток пишних квітів. Вода його була чиста і прозора. Як у дзеркалі, відбивалося в ній усе навколо: і куші, що розрослися на березі, і стрункі кипариси, і блакитне небо. Нагнувся Нарцис до струмка, спершись руками на камінь, що виступав з води, і віддзеркалився в струмку весь, в усій своїй красі. Отут-то і спіткала його кара Афродіти. З подивом дивиться він на своє відображення у воді, і сильне кохання опановує його. Повними любові очима дивиться він на своє відображення у воді, він манить його, кличе, простягає до нього руки. Нахиляється Нарцис до дзеркала вод, щоб поцілувати своє відображення, але цілує тільки холодну, прозору воду струмка. Все забув Нарцис; він не йде від струмка; не відриваючись, милується самим собою. Він не їсть, не п'є, не спить. Нарешті, повний відчаю, вигукує Нарцис, простягаючи руки до свого відображення:

— Ох, хто страждав так жорстоко! Нас розділяють не гори, не моря, а тільки смужка води, і все ж не можемо ми бути з тобою разом. Вийди ж із струмка!

Замислився Нарцис, дивлячись на своє відображення у воді. Раптом жахлива думка прийшла йому в голову, і тихо шепоче він своєму відображенню, нахиляючись до самої води:

— О, горе! Я боюсь, чи непокохав я самого себе! Адже ти — я сам! Я люблю самого себе. Я почуваю, що небагато лишилося мені жити. Ледве розцвівши, зів'яну я і зійду в похмуре царство тіней. Смерть не лякає мене; смерть принесе мені кінець мукам кохання.

Залишають сили Нарциса, блідне він і почуває вже наближення смерті, але все ж не може відірватися від свого відображення. Плаче Нарцис. Падають його сльози в прозорі води струмка. По дзеркальній поверхні води пішли круги, і зникло прекрасне відображення. З жахом вигукнув Нарцис:

— О, де ти! Вернись! Залишся! Не покидай мене, адже це жорстоко. О, дай хоч дивитися на тебе!

Але ось знову спокійна вода, знову з'явилося відображення, знову, не відриваючись, дивиться на нього Нарцис. Тане він, мов роса на квітах у промінні гарячого сонця. Бачить і нещасна німфа Ехо, як страждає Нарцис. Вона, як і раніше, любить його; страждання Нарциса болем стискають її серце.

— О, горе! — вигукує Нарцис.

— Горе! — відповідає Ехо.

Нарешті, змучений, слабнучим голосом скрикнув Нарцис, дивлячись на своє відображення:

— Прощай!

І ще тихше, ледве чутно, пролунала відповідь німфи Ехо:

— Прощай!

Схилилась голова Нарциса на зелену прибережну траву, і темрява смерті вкрила його очі. Вмер Нарцис. Плакали в лісі молоді німфи, і плакала Ехо. Приготували німфи юному Нарцисові могилу, але коли прийшли по його тіло, то не знайшли його. На тому місці, де схилилась на траву голова Нарциса, виросла біла запашна квітка — квітка смерті; нарцисом називають її.

АДОНІС¹

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Але богиня кохання, яка так покарала Нарциса, знала й сама муки кохання, і їй довелося оплакувати любимого нею Адоніса. Вона любила сина царя Кіпру, Адоніса. Ні-

¹ Міф про Адоніса й Афродіту греки запозичили у фінікійців. Ім'я Адоніс не грецьке, а фінікійське і означає «пан». Фінікійці ж запозичили цей міф у вавилонян, в яких був міф про богиню кохання Іштар і прекрасного Таммуза — бога, який вмирає і кожної весни воскресає.

хто зі смертних не був рівний йому красою, він був навіть кращий від богів-олімпійців. Забула для нього Афродіта і Патмос, і квітучу Кіферу. Адоніс був їй миліший навіть від світлого Олімпу. Весь час проводила вона з юним Адонісом. З ним полювала вона в горах і лісах Кіпру, подібно до діви Артеміди. Забула Афродіта про свої золоті оздобы, про свою красу. Під пекучим промінням і в негоду полювала вона на зайців, лякливих оленів і сарн, уникаючи полювання на грізних левів і вепрів. І Адоніса просила вона уникати небезпек полювання на левів, ведмедів і вепрів, щоб не трапилося з ним нещастя. Рідко покидала богиня царського сина, а покидаючи його, кожного разу благала пам'ятати про її прохання.

Одного разу, коли не було Афродіти, собаки Адоніса під час полювання натрапили на слід величезного вепра. Вони підняли звіра і з лютим гавканням погнали його. Адоніс радів такій багатій здобичі; він не передчував, що це його останнє полювання. Все ближче гавкіт собак, ось уже промайнув величезний кабан серед кушів. Адоніс уже готується пронизати розлютованого кабана своїм списом, як раптом кинувся на нього кабан і своїми величезними іклами на смерть поранив улюбленця Афродіти. Вмер Адоніс від страшної рани.

Коли Афродіта дізналася про смерть Адоніса, то, повна невимовного горя, сама пішла вона в гори Кіпру шукати тіло улюбленого юнака. По стрімких гірських кручах, серед похмурих ущелин, по краях глибоких прірв ішла Афродіта. Гостре каміння і колючки тернини поранили ніжні ноги богині. Краплі її крові падали на землю, лишаючи слід усюди, де проходила богиня. Нарешті знайшла Афродіта тіло Адоніса. Гірко плакала вона над рано загиблим прекрасним юнаком. Щоб завжди зберігалася пам'ять про нього, звеліла богиня вирости з крові Адоніса ніжному анемону. А там, де падали з пораних ніг богині краплі крові, вирости пишні троянди, ясно-червоні, мов кров Афродіти. Зглянувся Зевс-громовержець на горе богині кохання. Звелів він братові своєму Аїду і дружині його Персефоні відпускати щороку Адоніса на землю зі смутного царства тіней померлих. З того часу півроку залишається Адоніс у царстві Аїда, а півроку живе на землі з богинею Афродітою. Вся природа радіє, коли повертається на землю до ясного проміння сонця юний, прекрасний улюбленець золотосайної Афродіти, Адоніс.

ЕРОТ

Прекрасна Афродіта панує над світом. У неї, як і в Зевса-громовержця, є посланець; через нього виконує вона свою волю. Цей посланець Афродіти — син її Ерот, веселий, жвавий, пустотливий, підступний, а часом і жорстокий хлопчик. Ерот носить на своїх блискучих золотих крилах над землями і морями, швидкий і легкий, як подув вітерця. В руках його маленький золотий лук, за плечима — сагайдак зі стрілами. Ніхто не захищений від цих золотих стріл. Без промаху влучає в ціль Ерот, він як стрілець не поступається навіть перед самим стріловержцем золотокудрим Аполлоном. Коли влучає в ціль Ерот, очі його світяться радістю, він з тріумфом закидає свою кучеряву голівку і голосно сміється.

Стріли Ерота несуть із собою радість і щастя, але часто приносять вони страждання, муки кохання і навіть загибель. Самому золотокудруму Аполлонові, самому хмарогонцеві Зевсу немало страждань завдали ці стріли.

Зевс знав, як багато горя і лиха приносить із собою у світ син золотосяйної Афродіти. Він хотів, щоб умертвили його ще при народженні. Але хіба могла допустити це мати? Вона сховала Ерота в непрохідному лісі, і там у лісових нетрях вигодували маленького Ерота молоком своїм дві люті левиці. Виріс Ерот, і от носить він по всьому світу, юний, прекрасний, і сіє своїми стрілами в світі то щастя, то горе, то добро, то зло.

ГІМЕНЕЙ

Є ще один помічник і супутник в Афродіти — це юний бог шлюбу Гіменей. Він летить на своїх білосніжних крилах поперед весільних процесій. Яскраво горить полум'я його шлюбного факела. Дівочі хори кличуть під час весілля Гіменей, благаючи його благословити шлюб молодих і послати їм радість в їх житті.

ГЕФЕСТ¹

Гефест, син Зевса і Гери, бог вогню, бог-коваль, з яким ніхто не може рівнятися в умінні кувати, народився на світлому Олімпі. Він народився кволою і кульгавою

---

¹ *Гефест* (у римлян Вулкан) — спочатку бог вогню; з розвитком ремесел, і особливо ковальського ремесла, стає богом-покровителем

дитиною. Розгнівалася велика Гера, коли показали їй, богині, негарного, кволого сина. Вона схопила його і кинула з Олімпу вниз на далеку землю.

Довго неслася в повітрі нещасна дитина і впала, нарешті, у хвилі безкрайого моря. Зглянулись на нього морські богині — дочка великого Океану, Еврінома, і дочка віщого морського старця Нереея, Фетіда. Вони підняли маленького Гефеста, який упав у море, і понесли його з собою глибоко під води сивого Океану. Там у лазуровому гроті виховали вони Гефеста. Виріс бог Гефест невродливим, кульгавим, але з могутніми руками, широкими грудьми і мускулястою шиєю. Яким він був чудовим митцем у своєму ковальському ремеслі! Багато викував він прекрасних оздоб із золота і срібла своїм вихователькам, Евріномі і Фетіді.

Довго ховав Гефест у своєму серці гнів на матір свою, богиню Геру, нарешті, вирішив їй помститися за те, що вона скинула його з Олімпу. Він викував золоте крісло незвичайної краси і послав його на Олімп у подарунок матері. В захопленні була дружина Зевса-громовержця, побачивши чудовий подарунок. Справді, тільки цариця богів і людей могла сидіти на кріслі такої надзвичайної краси. Але — о, жах! Тільки-но Гера сіла в крісло, як обвили її незламні пута, і Гера була прикута до крісла. Кинулись боги їй допомагати. Даремно, ніхто з них не був спроможний визволити царицю Геру. Боги зрозуміли, що тільки Гефест, який викував крісло, може звільнити свою велику матір.

Негайно послали вони бога Гермеса, вісника богів, по бога-ковалю. Вихором помчав Гермес на край світу, до берегів Океану. Мов вихор, пронісся Гермес над землею і морем і з'явився в гроті, де працював Гефест. Довго просив Гефеста іти з ним на високий Олімп — звільнити царицю Геру, але рішуче відмовив бог-коваль: він пам'ятав зло, яке зробила йому мати. Не допомогли ні просьби, ні благання Гермеса. На допомогу йому з'явився Діоніс, веселий бог вина. З голосним сміхом підніс він Гефестові келих запашного вина, за ним другий, а потім ще й ще. Захмелів Гефест, тепер можна було з ним зробити все — вести куди завгодно. Бог вина Діоніс переміг Гефеста. Гермес і Діоніс посадили Гефеста на осла і повезли на Олімп. Похитуючись, їхав Гефест. Навколо Гефеста неслись у ве-

---

металургії тих часів. Особливо шанували Гефеста в Афінах, де ремесла досягли найбільшого в Греції розвитку.

селому танці повиті плющем менади¹ з тирсами² в руках. Незграбно стрибали сп'янілі сатири. Диміли факели, гучно лунали дзвін тимпанів³, сміх, гриміли бубни. А попереду йшов великий бог Діоніс у вінку з винограду і з тирсом. Весело посувалася процесія. Нарешті, прийшли на Олімп. Гефест в одну мить звільнив свою матір, тепер уже він не пам'ятав кривди.

Гефест залишився жити на Олімпі. Він побудував там богам величні золоті палаци і собі збудував палац із золота, срібла і бронзи. В ньому він живе з дружиною своєю, прекрасною, привітною Харитою, богинею грації і вроди.

В цьому ж палаці міститься і кузня Гефеста. Більшу частину часу Гефест проводить у своїй повній чудес кузні. Посередині стоїть величезне ковадло, в кутку — горно з палаючим вогнем і міхи. Дивні ці міхи — їх не треба приводити в рух руками, вони покірні слову Гефеста. Скаже він, і працюють міхи, роздмухуючи вогонь у горні в яскраво палаюче полум'я. Вкритий потом, увесь чорний від порошу і кіптяви, працює бог-коваль у своїй кузні. Які чудові вироби виконує в ній Гефест: незламну зброю, оздобу із золота і срібла, келихи і кубки, триножники, що самі котяться на золотих колесах, немов живі.

Скінчивши працювати, обмивши в запашній ванні піт і кіпоть, Гефест іде, накульгуючи і похитуючись на своїх слабких ногах, на бенкет богів, до батька свого, громовержця Зевса. Привітний, добродушний, часто припиняє він готову розпалитися сварку Зевса і Гери. Без сміху не можуть боги дивитися, як кульгавий Гефест шкутильгає навколо бенкетного стола, розливаючи богам запашний нектар. Сміх примушує богів забути сварки.

Але бог Гефест може бути і грізним. Багато хто зазнав сили його вогню і страшних, могутніх ударів його величезного молота. Навіть хвилі бурхливих рік, Ксанфу і Сімоїсу, смирив під Троєю своїм вогнем Гефест. Грізний, разив він своїм молотом і могутніх гігантів.

Великий бог вогню, найвправніший, божественний коваль Гефест, — він дає тепло і радість, він ласкавий і привітний, але він же і грізно карає.

---

¹ *Менади* — супутниці Діоніса; у перекладі на українську мову менади значить шаленіючі; менади — те ж, що й вакханки.

² *Тирс* — палиця, обвита плющем або виноградом, з кедровою шишкою на кінці.

³ *Тимпан* — ударний музичний інструмент, що мав форму двох бронзових чашок, якими ударили одну об одну.

ДЕМЕТРА¹ І ПЕРСЕФОНА

Могутня велика богиня Деметра. Вона дає родючість землі, і без її благодворної сили ніщо не зростає ні в тінистих лісах, ні на лугах, ні на буйних ланах.

ВИКРАДЕННЯ ПЕРСЕФОНИ АЇДОМ²

Мала велика богиня Деметра юну прекрасну дочку Персефону. Батьком Персефони був сам великий син Крона, громовержець Зевс. Одного разу прекрасна Персефона разом зі своїми подругами, океанідами, безтурботно гуляла на квітучій Нісейській долині³. Подібно до легкокрилого метелика перебігала юна дочка Деметри від квітки до квітки. Вона рвала пишні троянди, запашні фіалки, білосніжні лілії і червоні гіацинти. Безжурно гуляла Персефона, не відавши тієї долі, яку призначив їй батько її Зевс. Не думала Персефона, що не скоро побачить вона знову ясне світло сонця, не скоро буде милуватися квітами і вдихати їх солодкі пахощі. Зевс віддав її за похмурого свого брата Аїда, володаря царства тіней померлих, і з ним мала жити Персефона в пітьмі підземного царства, позбавлена світла гарячого південного сонця.

Аїд бачив, як гуляла на Нісейській долині Персефона, і вирішив зараз же викрасти її. Він упросив богиню землі Гею виростити надзвичайної краси квітку. Погодилась богиня Гея, і виросла чудова квітка на Нісейській долині; її п'яний аромат далеко розлився в усі сторони. Персефона побачила квітку; ось вона простягла руку і схопила її за стебельце, ось уже зірвана квітка. Раптом розступилася земля, і на чорних конях появився із землі у золотій колісниці володар царства тіней померлих, похмурий Аїд. Він схопив юну Персефону, підняв її на свою колісницю і миттю зник на своїх швидких конях у надрах землі. Тільки скрикнути встигла Персефона. Далеко рознісся крик жаху юної дочки Деметри; він донісся і до морських глибин, і до високого,

---

¹ *Деметра* (у римлян Церера) — одна з найбільш шановних богинь Греції. Це богиня родючості і землеробства, яку особливо шанували землероби. На честь її повсюдно в Греції справлялись численні свята. Характерно, що в поемах Гомера богиня Деметра як би відсунута на другий план. Це свідчить, що шанувати її як велику богиню греки стали тоді, коли землеробство було їх головним заняттям, а скотарство втратило колишнє значення.

² Викладено за гомерівським гімном.

³ Долина в області Мегари, на березі Саронічної затоки.

світлого Олімпу. Ніхто не бачив, як викрав Персефону похмурий Аїд, бачив це тільки бог Геліос-Сонце.

Богиня Деметра почула крик Персефони. Вона поспішила на Нісейську долину, скрізь шукала дочку, питала подруг її, океанід, але ніде не було її. Океаніди не бачили, куди зникла Персефона.

Тяжка скорбота про втрату єдиної улюбленої дочки охопила серце Деметри. Одягнена в темний одяг, дев'ять днів, нічого не тямлячи, ні про що не думаючи, блукала велика богиня Деметра по землі, проливаючи гіркі сльози. Вона всюди шукала Персефону, всіх просила вона про допомогу, але ніхто не міг зарадити її горю. Нарешті, вже на десятий день, вона прийшла до бога Геліоса-Сонця і стала слізно благати його:

— О, світлосяйний Геліосе! Ти об'їжджаєш на золотій колісниці високо по небу всю землю і всі моря, ти бачиш усе, ніщо не може сховатися від тебе; якщо ти маєш хоч трохи жалю до нещасної матері, то скажи мені, де моя донька Персефона, скажи, де мені шукати її. Я чула її крик, її викрадено в мене. Скажи, хто викрав її. Я скрізь шукала її, але ніде не можу знайти!

Відповів Деметрі світлосяйний Геліос:

— Велика богине, ти знаєш, як я шаную тебе, ти бачиш, як уболіваю, бачачи твоє горе. Знай, великий хмарогонець Зевс віддав дочку твою за дружину своєму похмурому братові, володарю Аїду. Він викрав Персефону і повіз її до свого царства, повного страхіть. Побори ж свою тяжку журбу, богине; адже великий чоловік твоєї дочки, вона стала дружиною могутнього брата великого Зевса.

Ще дужче засмутилася богиня Деметра. Розгнівалася вона на громовержця Зевса за те, що він віддав без її згоди Персефону за дружину Аїдові. Вона покинула богів, покинула світлий Олімп, прибрала вигляду простої смертної і, одягнувшись у темний одяг, довго блукала між смертними, проливаючи гіркі сльози.

Усе на землі припинило свій ріст. Листя на деревах зів'яло і пообпадало. Ліси стояли голі. Трава поблякла; квіти поопускали свої барвисті віночки і повсихали. Не було плодів у садах, посохли зелені виноградники, не стигли в них важкі соковиті грона. Раніш родючі ниви опустіли, ані билиночки не росло на них. Завмерло життя на землі. Голод панував усюди, скрізь чувся плач і стогін. Загибель загрожувала всьому людському родові. Але нічого не бачила, не чула Деметра, заглиблена у тугу за ніжно коханою дочкою.

Нарешті, Деметра прийшла до міста Елевсіна. Там, біля міських мурів сіла вона в затінку оливи на «камінь скорботи» біля самої «криниці дів». Нерухома сиділа Деметра, неначе статуя. Прямими зборками спадав до самої землі її темний одяг. Голова її була опущена, а з очей одна по одній текли сльози і падали їй на груди. Довго сиділа так Деметра, одна, безутішна.

Побачили її дочки царя Елевсіна, Келея. Вони здивувались, помітивши біля джерела жінку в темному одязі, що плакала, підійшли до неї і з співчуттям спитали, хто вона. Але богиня Деметра не відкрилася їм. Вона сказала, що її зовуть Део, що родом вона з Криту, що її вкрали розбійники, але вона втекла від них і після довгих блукань прийшла до Елевсіна. Деметра просила дочок Келея відвести її в дім їх батька, вона погодилася бути за служницю їх матері, виховувати дітей і працювати в домі Келея. Дочки Келея привели Деметру до матері своєї Метанейри.

Дочки Келея не думали, що вводять у дім батька свого велику богиню. Але коли вводили вони Деметру в дім батька, то доторкнулась богиня головою верху дверей, і весь будинок осяяло дивне світло. Метанейра встала назустріч богині, вона зрозуміла, що не просту смертну привели до неї її дочки. Низько схилилася дружина Келея перед невідомою і просила її сісти на її місце цариці. Відмовилась Деметра; вона мовчки сіла на простому стільці служниці, як і раніше, байдужа до всього, що робилося навколо неї. Служниця Метанейри, весела Ямба, бачачи глибокий сум невідомої, намагалася розвеселити її. Вона весело прислуговувала їй і своїй господині Метанейрі; голосно лунав її сміх і сипалися жарти. Посміхнулась Деметра вперше з того часу, як викрав у неї Персефону похмурий Аїд, і вперше погодилась вона вжити їжі.

Деметра залишилась у Келея. Вона почала виховувати його сина Демофонта. Богиня вирішила дати Демофонтові безсмертя. Вона тримала немовля біля своїх божественних грудей, на своїх колінах; немовля дихало безсмертним диханням богині. Деметра натирала його амброзією¹, а вночі, коли всі в будинку Келея спали, вона, загорнувши Демофонта в пелюшки, клала його в яскраво палаючу піч. Але Демофонт не дістав безсмертя. Побачила раз Метанейра свого сина, який лежав у печі, страшенно злякалась і стала благи Деметру не робити цього. Деметра розгнівалась на Метанейру, вийняла Демофонта з печі і сказала:

¹ Амброзія — їжа богів, яка дає безсмертя.

— О, нерозумна, я хотіла дати безсмертя твоєму синові, зробити його невразливим. Знай же, я — Деметра, яка дає сили і радість смертним і безсмертним.

Деметра відкрила Келею і Метанейрі, хто вона, і прийняла свій звичайний вигляд богині. Божественне світло розлилося по покоях Келея. Богиня Деметра стояла, велична і прекрасна, золотисте волосся спадало на її плечі, очі палали божественною мудрістю, від одягу її лилися чудові пахощі. Впали на коліна перед нею Метанейра та її чоловік.

Богиня Деметра звеліла побудувати храм в Елевсіні, біля джерела Калліхори, і залишилася жити в ньому. При цьому храмі Деметра сама встановила свята.

Сум за ніжно коханою дочкою не покинув Деметру, не забула вона і гніву свого на Зевса. Як і раніше, не родила нічого земля. Голод ставав дедалі сильнішим, бо на полях землеробів не сходило жодної билинки. Даремно тягли бики землероба важкий плуг по ріллі — марна була їх праця. Гинули цілі племена. Зойки голодних неслися до неба, але не зважала на них Деметра. Нарешті, перестали куритися на землі жертви безсмертним богам. Загибель загрожувала всьому живому. Не хотів загибелі смертних великий хмарогонець Зевс. Він послав до Деметри вісницю богів Ірідю. Швидко помчала вона на своїх райдужних крилах в Елевсін до храму Деметри, кликала її, благала повернутися на світлий Олімп до сонму богів. Деметра не зглянулась на її благання. Посилав і інших богів великий Зевс до Деметри, але богиня не хотіла повернутися на Олімп, перш ніж поверне їй Аїд її дочку Персефону.

Послав тоді до свого похмурого брата Аїда великий Зевс швидкого, як думка, Гермеса. Гермес спустився в повне страхіть царство Аїда, став перед володарем душ померлих, який сидів на золотому троні, і оповів йому про волю Зевса.

Аїд погодився відпустити Персефону до матері, але спочатку дав їй проковтнути гранатове зернятко, символ шлюбу. Зійшла Персефона на золоту колісницю чоловіка з Гермесом; помчали безсмертні коні Аїда, ніякі перепони не були їм страшні, і миттю досягли вони Елевсіна.

Забувши про все від радощів, кинулась Деметра назустріч своїй доньці і ніжно обняла її. Знов була з нею її улюблена дочка Персефона. З нею повернулася Деметра на Олімп. Тоді великий Зевс вирішив, що дві третини року житиме з матір'ю Персефона, а на одну третину — вертатиметься до чоловіка свого Аїда.

Велика Деметра повернула родючість землі, і знову все зацвіло, зазеленіло. Ніжним весняним листям укрились ліси; зарясніли квіти на смарагдовій мураві лук. Незабаром заколосилися хлібородні ниви; зацвіли і сповнилися пахощами сади; заблищала на сонці зелень виноградників. Прокинулась уся природа. Все живе раділо і славило велику богиню Деметру і дочку її Персефону.

Але щороку покидає свою матір Персефона, і кожного разу Деметра поринає в сум і знову вбирається в темний одяг. І вся природа сумує за тією, що відійшла. Жовкне на деревах листя, і зриває його осінній вітер; відцвітають квіти, лани пустіють, настає зима. Спить природа, щоб прокинутись у радісному сяйві весни тоді, коли повернеться до своєї матері з безрадісного царства Аїда Персефона. Коли ж повертається до Деметри її дочка, тоді велика богиня родючості щедрою рукою сипле дари свої людям і благословляє працю землероба багатим урожаєм.

ТРИПТОЛЕМ

Велика богиня Деметра, яка дає родючість землі, сама навчила людей, як обробляти хлібородні лани. Вона дала юному синові царя Елевсіна, Тріптолему, насіння пшениці, і він перший тричі зорав плугом рарійське поле біля Елевсіна і кинув у темну землю насіння. Багатий урожай дало поле, що благословила сама Деметра. На чудовій колісниці, запряженій крилатими зміями, Тріптолем з веління Деметри облітав усі країни і всюди навчав людей землеробства.

Був Тріптолем і в далекій Скіфії у царя Лінха. Його теж навчив він землеробства. Але гордий цар скіфів захотів відняти у Тріптолема славу вчителя землеробства, він захотів привласнити цю славу собі. Лінх вирішив убити під час сну великого Тріптолема. Але Деметра не допустила, щоб стався злочин. Вона вирішила покарати Лінха за те, що він, порушивши звичай гостинності, підняв руку на її обранця.

Коли Лінх уночі прокрався до покою, де мирно спав Тріптолем, Деметра обернула царя скіфів у дику рись саме в ту мить, коли він заніс над сплячим кинджал.

Сховався в темних лісах обернений у рись Лінх, а Тріптолем покинув країну скіфів, щоб, переносячись з країни в країну на своїй чудовій колісниці, вчити людей великого дару Деметри — землеробства.

Не одного царя скіфів, Лінха, покарала богиня Деметра, вона покарала і царя Фессалії, Ерісіхтона. Пихатий і нечестивий був Ерісіхтон, ніколи не шанував він богів жертвами. В своїй нечестивості він насмілився зухвало образити велику богиню Деметру. Він вирішив зрубати у священному гаї Деметри столітнього дуба, що був житлом дріади, улюблениці самої Деметри. Ніщо не спинило Ерісіхтона.

— Хоч би це була не улюблениця Деметри, а сама богиня, — вигукнув нечестивець, — все ж зрубаю я цього дуба!

Ерісіхтон вирвав з рук слуги сокиру і глибоко увігнав її в дерево. Тяжкий стогін почувся всередині дуба, і хлинула кров з його кори. Вражені стояли перед дубом слуги царя. Один з них насмілився зупинити його, але розгніваний Ерісіхтон убив слугу, вигукнувши:

— Ось тобі нагорода за твою покірність богам!

Ерісіхтон зрубав столітнього дуба. З шумом, подібним до стогону, впав дуб на землю, і вмерла дріада, яка жила в ньому.

Одягнувши темний одяг, дріади священного гаю приїшли до богині Деметри і благали її покарати Ерісіхтона, який убив їх дорогу подругу. Розгнівалася Деметра. Вона послала по богиню голоду. Послана нею дріада швидко помчала на колісниці Деметри, запряженій крилатими зміями, в Скіфію, до гір Кавказу, і там знайшла на безплідній горі богиню голоду, з запалими очима, бліду, розпатлану, з грубою шкірою, що обтягала самі кістки. Послана переказала волю Деметри богині голоду, і та послушалася наказу Деметри.

З'явилася богиня голоду в будинок Ерісіхтона і вдихнула йому невиситимий голод, що спалював йому всі нутрощі. Чим більше їв Ерісіхтон, тим сильніші ставали муки голоду. Все своє майно витратив він на різні їства, які тільки сильніше збуджували в Ерісіхтона невиситимий, гнітючий голод. Нарешті нічого не лишилося в Ерісіхтона — тільки одна дочка. Щоб здобути грошей і насититись, він продав свою дочку в рабство. Але дочка його дістала від бога Посейдона дар приймати будь-який образ і щоразу визволятися від тих, хто її купував, то під виглядом птаха, то коня, то корови. Багато разів продавав свою дочку Ерісіхтон, але мало було йому грошей, які вторговував він від цього продажу. Голод

мучив його дедалі сильніше, все нестерпнішими ставали його страждання. Нарешті Ерісіхтон почав рвати зубами своє тіло і загинув у страшених муках.

НІЧ, МІСЯЦЬ, ЗОРЯ І СОНЦЕ

Поволі їде по небу в своїй колісниці, запряженій чорними кіньми, богиня Ніч-Нюкта. Своїм темним покровом закрила вона землю. Пітьма огорнула все навколо. Навкруг колісниці богині Ночі товпляться зірки і ллють на землю своє непевне, мерехтливе світло — це юні сини богині Зорі-Еос і Астрея. Багато їх, вони усіяли все нічне темне небо. Ось, ніби легка заграва показалася на сході. Розгоряється вона дедалі більше й більше. Це сходить на небо богиня Місяць-Селена. Круторогі бики поволі везуть її колісницю небом. Спокійно, велично їде богиня Місяць по небу в своєму довгому білому одязі, із серпом місяця на головному уборі. Вона мирно світить на сплячу землю, заливаючи все сріблястим саявом. Об'їхавши небозвід, богиня Місяць спускається в глибокий грот гори Латма в Карії. Там лежить занурений у вічну дрімоту прекрасний Ендіміон¹. Кохає його Селена. Вона схиляється над ним, милує його і шепоче слова кохання. Але не чує її занурений у дрімоту Ендіміон, тому так смутна Селена, і сумне світло її, яке лле вона на землю вночі.

Все ближчає ранок. Богиня Місяць уже давно спустилася з небозводу. Ледве посвітлів схід. Яскраво загорівся на сході передвісник зорі Еосфорос — вранішня зірка. Подув легенький вітрець. Все яскравіше розгоряється схід. Ось відчинила рожевоперста богиня Зоря-Еос ворота, з яких скоро виїде осяйний бог Сонце-Геліос. В яскраво-шафранному вбранні, на рожевих крилах злітає богиня Зоря на проясніле небо, залите рожевим світлом. Лле богиня з золотої посудини на землю росу, і роса обсипає траву і квіти блискучими, немов алмази, краплями. Сповнене пахощами все на землі, всюди куряться аромати. Пробуджена земля радісно вітає бога Сонце-Геліоса, що сходить.

Четвериком крилатих коней у золотій колісниці, яку викував бог Гефест, виїжджає на небо з берегів Океану світлосяйний бог. Проміння сонця, що сходить, золотить вершини гір, і вони височать, ніби залиті вогнем. Зірки

¹ Вважався іноді сином царя Карії, Ефлія, іноді сином Зевса. Можливо, що Ендіміон — стародавній карійський бог сну. Карія — країна в Малій Азії, на узбережжі Середземного моря.

зникають з небозводу при появі бога сонця, одна по одній ховаються вони в лоні темної ночі. Все вище підіймається колісниця Геліоса. В осяйному вінці і в довгих блискучих шатах їде він по небу і лле своє живлюще проміння на землю, дає їй світло, тепло і життя.

Закінчивши свій денний путь, бог сонця спускається до священних вод Океану. Там чекає його золотий човен, в якому він пливе назад на схід, в країну сонця, де стоїть його чудовий палац. Бог сонця вночі там відпочиває, щоб другого дня зійти в тому ж сяйві.

ФАЕТОН

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Тільки раз порушений був заведений у світі лад, і не виїжджав бог сонця на небо, щоб світити людям. Це сталося так. Був син у Сонця-Геліоса від Клімени, дочки морської богині Фетіди, ім'я йому було Фаетон. Одного разу родич Фаетона, син громовержця Зевса Епаф, глузуючи з нього, сказав:

— Не вірю я, що ти — син світлосяйного Геліоса. Мати твоя говорить неправду. Ти — син простого смертного.

Розгнівався Фаетон, зашарілося від сорому його обличчя; він побіг до матері, кинувся до неї на груди і зі сльозами скаржився на образу. Але мати його, простягаючи руки до променистого сонця, вигукнула:

— О сину! Присягаюсь тобі Геліосом, який нас бачить і чує, якого і ти сам зараз бачиш, що він — твій батько! Нехай позбавить він мене свого світла, якщо я говорю неправду. Піди сам до нього, палац його недалеко від нас. Він підтвердить тобі мої слова.

Фаетон зараз же відправився до свого батька Геліоса. Швидко дійшов він до палацу Геліоса, що сяяв золотом, сріблом і дорогоцінним камінням. Увесь палац нібито іскрився всіма барвами райдуги, так чудово оздобив його сам бог Гефест. Фаетон увійшов до палацу і побачив там Геліоса, який сидів у пурпурних шатах на троні. Але Фаетон не міг наблизитися до світлосяйного бога, його очі — очі смертного — не зносили сяйва, що виходило від вінця Геліоса. Бог сонця побачив Фаетона і спитав його:

— Що привело тебе до мене в палац, сину мій?

— О, світло всього світу, о, батьку Геліос! Тільки чи смію я називати тебе батьком? — вигукнув Фаетон. — Дай

мені доказ того, що ти — мій батько. Благаю тебе, розвій мій сумнів.

Геліос зняв світлосяйний вінок, покликав до себе Фаетона, обійняв його і сказав:

— Так, ти — мій син; правду сказала тобі мати твоя, Клімена. А щоб ти не мав сумніву більш, проси в мене, що хочеш, і присягаюсь водами священної ріки Стіксу, я виконаю твоє прохання.

Ледве сказав це Геліос, як Фаетон став просити дозволити йому поїхати по небу, замість самого Геліоса, в його золотій колісниці. Жах пройняв світлосяйного бога.

— Безумний, чого ти просиш! — вигукнув Геліос, — о, коли б міг я порушити мою клятву! Ти просиш неможливого, Фаетоне. Адже це тобі не під силу. Адже ж ти смертний, а хіба це справа смертного? Навіть і безсмертні боги не можуть устояти на моїй колісниці. Сам великий Зевс-громовержець не може правити нею, а хто ж могутніший від нього! Подумай тільки: спочатку дорога така крута, що навіть мої крилаті коні ледве піднімаються по ній. Посередині вона йде так високо над землею, що навіть мене проймає страх, коли я дивлюсь униз на моря і землі, що розстилаються підо мною. А в кінці дорога так стрімко спускається до священних берегів Океану, що без мого досвідченого керування колісниця стрімголов полетить униз і розіб'ється. Ти думаєш, може, зустріти в дорозі багато чудесного. Ні, серед небезпек, страхіть і диких звірів лежить шлях. Вузкий він; якщо ти збочиш, то чекають тебе там роги грізного тельця, там загрожує тобі лук кентавра, лютий лев, потворні скорпіон і рак¹. Багато страхіть на шляху по небу. Повір мені, не хочу я бути причиною твоєї загибелі. О, якби ти міг поглядом своїм проникнути мені в серце і побачити, як я боюсь за тебе! Подивись навколо себе, поглянь на світ, як багато в ньому прекрасного! Проси все, що хочеш, я ні в чому не відмовлю тобі, тільки не проси ти цього. Адже ти просиш не нагороди, а страшної кари.

Але Фаетон нічого не хотів слухати; обвивши руками шию Геліоса, він просив виконати його прохання.

— Гаразд, я виконаю твою просьбу. Не турбуйся, адже я присягався водами Стіксу. Ти дістанеш, чого просиш, але я думав, що ти розумніший, — сумно відповів Геліос.

Він повів Фаетона туди, де стояла його колісниця. Залюбувався нею Фаетон; вона була вся золота і виблис-

¹ Сузір'я Тельця, Кентавра, Скорпіона і Рака.

кувала різнобарвними самоцвітами. Привели крилатих коней Геліоса, нагодованих амброзією і нектаром. Запрягли коней в колісницю. Рожевоперста Еос відкрила ворота сонця. Геліос натер обличчя Фаетонові священною маззю, щоб не обпало його полум'я сонячних променів, і поклав йому на голову світлосяйний вінець. Зітхаючи, сповнений суму, дає Геліос останні поради Фаетонові:

— Сину мій, пам'ятай мої останні напутні слова, виконай їх, якщо зможеш. Не жени коней, держи якомога твердіш віжки. Самі побіжать мої коні. Трудно стримувати їх. Шлях же ти ясно побачиш по коліях, вони йдуть через усе небо. Не піднімайся дуже високо, щоб не спалити небо, але й низько не спускайся, а то спалиш усю землю. Не збочуй, пам'ятай, ні вправо, ні вліво. Шлях твій саме посередині між змією і жертвником¹. Все інше я доручаю долі, на неї лише я сподіваюсь. Але час, ніч уже покинула небо; вже зійшла рожевоперста Еос. Бери міцніше віжки. Та може, ти зміниш ще своє рішення — адже воно загрожує тобі загибеллю. О, дай мені самому світити землі! Не губи себе.

Але Фаетон швидко скочив на колісницю і схопив віжки. Він радіє, тріумфує, дякує батькові своєму Геліосу і поспішає в путь. Коні б'ють копитами, полум'я пащить з їх ніздрів, легко підхоплюють вони колісницю і крізь туман швидко несуться вперед по крутій дорозі на небо. Незвично легка для коней колісниця. Ось коні мчать уже по небу, вони залишають звичайний шлях Геліоса і несуться вже без дороги. А Фаетон не знає, де ж дорога, не має він сил правити кіньми. Глянув він з вершини неба на землю і зблід від страху, так далеко під ним була вона. Коліна в нього задрижали, темрява заслала його очі. Він уже шкодує, що вблагав батька дати йому керувати його колісницею. Що він має робити? Уже багато проїхав він, але попереду ще довгий шлях. Не може справитися з кіньми Фаетон, він не знає їх імен, а стримати їх віжками немає в нього сили. Навколо себе він бачить страшних небесних звірів і лякається ще дужче.

Є місце на небі, де розлігся страхітливий, грізний скорпіон, — туди несуть Фаетона коні. Побачив нещасний юнак вкритого темною отрутою скорпіона, який загрожував йому смертоносним жалом, і, збожеволівши від страху, випустив віжки. Ще швидше понесли тоді коні, зачувши волю. То звиваються вони до самих зірок, то, спустившись, мчать майже над самою землею. Сестра Геліоса, богиня місяця

¹ Два сузір'я, що звалися у греків Змія і Жертвник.

Селена, з подивом дивиться, як летять коні її брата без дороги, ніким не керовані, по небу. Полум'я від колісниці, що близько спустилось, охоплює землю. Гинуть великі, багаті міста, гинуть цілі племена. Горять гори, вкриті лісом: двоголовий Парнас, тінистий Кіферон, зелений Гелікон, гори Кавказу, Тмол, Іда, Пеліон, Осса¹. Дим застилає все навколо; не бачить Фаетон в густому димі, де він їде. Вода в ріках і струмках закипає. Німфи плачуть і, жахаючись, ховаються в глибоких гротах. Киплять Євфрат, Оронт, Алфей, Еврот² та інші ріки. Від жару тріскається земля, і промінь сонця проникає в похмуре царство Аїда. Моря починають пересихати, і страждають від спеки морські божества. Тоді підвелася велика богиня Гея-Земля і голосно вигукнула:

— О, найвеличніший з богів, Зевсе-громовержцю! Невже мушу я загинути, неville загинути повинно царство твого брата Посейдона, неville повинно загинути все живе? Дивись! Атлас ледве витримує вже тягар неба. Адже небо і палаци богів можуть повалитися. Невже все повернеться до первісного Хаосу? О, врятуй від огню те, що ще лишилося!

Зевс почув благання богині Геї, грізно махнув він правицею, кинув свою вогненну блискавку і її вогнем загасив вогонь. Зевс блискавкою розбив колісницю. Коні Геліоса розбіглись у різні сторони. По всьому небу порозкидані уламки колісниці і упряж коней Геліоса.

А Фаетон, з палаючими на голові кучерями, пронісся, як падаюча зірка, в повітрі і впав у хвилі ріки Елідану³, далеко від своєї батьківщини. Там гесперійські німфи підняли його тіло і поховали. У глибокій скорботі батько Фаетона, Геліос, закритий свій лик і цілий день не появлявся на блакитному небі. Тільки вогонь пожежі освітлював землю.

Довго нещасна мати Фаетона, Клімена, шукала тіло свого загиблого сина. Нарешті знайшла вона на берегах Елідану не тіло сина, а його гробницю. Гірко плакала безутішна мати над гробницею сина, з нею оплакували загиблого брата і дочки Клімени, геліади. Скорбота їх була безмежна. Плачучих геліад великі боги обернули в тополі.

¹ *Кіферон* — між Аттикою і Беотією; *Гелікон* — на південному заході Беотії, *Тмол* — в Лідії; *Іда* — у Фрігії, в Малій Азії; *Пеліон* і *Осса* — у Фессалії, на узбережжі Егейського моря.

² *Оронт* — в Сирії, *Алфей* — на заході Пелопоннесу, *Еврот* — у Лаконії; на березі Евроту стояла Спарта.

³ У греків цю назву мали: 1) ріка в Аттиці; 2) ріка на півночі, можливо, Зах. Двіна; 3) ріка По.

Стоять тополі-геліади, схилившись над Еріданом, і падають їх сльози-смола в холодну воду. Смола застигає й перетворюється в прозорий янтар.

Уболівав за загиблим Фаетоном і друг його Кікн. Його тужіння далеко лунало по берегах Ерідану. Бачачи нерозважну тугу Кікна, боги обернули його в білосніжного лебедя. З того часу лебідь-Кікна живе на воді, в ріках і широких світлих озерах. Він боїться вогню, що згубив його друга Фаетона.

ДІОНІС¹

НАРОДЖЕННЯ І ВИХОВАННЯ ДІОНІСА

Зевс-громовержець кохав прекрасну Семелу, дочку фіванського царя Кадма. Одного разу він обіцяв їй виконати будь-яку її просьбу, яка б вона не була, і заприсягся їй в цьому незламною клятвою богів, священними водами підземної ріки Стіксу. Але зненавиділа Семелу велика богиня Гера і захотіла її згубити. Вона сказала Семелі:

— Преси Зевса з'явитися тобі в усій величі бога-громовержця, царя Олімпу. Якщо він тебе справді любить, то не відмовить у цій просьбі.

Переконала Гера Семелу, і та попросила Зевса виконати саме цю просьбу. Зевс же не міг ні в чому відмовити Семелі, адже він клявся водами Стіксу. Громовержець з'явився їй в усій величі царя богів і людей, в усьому сяйві своєї слави. Вогненна блискавка блищала в руках Зевса; удари грому потрясли палац Кадма. Спалахнуло все навколо від блискавки Зевса. Вогонь охопив палац, все кругом хиталося і валилося. Пройнята жахом, упала Семела на землю, полум'я палило її. Вона бачила, що немає їй рятунку, що згубила її просьба, на яку намовила Гера.

І народився в умираючої Семели син Діоніс, квола, нездатна до життя дитина. Здавалося, він теж приречений

---

¹ Діоніс (у римлян Вакх) — бог виноробства, бог вина, в Греції «зайшлий» бог, принесений з Фракії. Свята на честь Діоніса важливі були тим, що з них розвинулись в Афінах театральні вистави. Під час свят в Афінах (великі Діонісії) виступали хори одягнених в козячі шкури співців і виконували особливі гімни — дифірамби; їх починав заспівувач, а хор йому відповідав; спів супроводжувався танцем. З цих дифірамбів створилася трагедія (саме слово можна пояснити як «пісня цапів»). На сільських же святах на честь Діоніса (сільські Діонісії) виконували жартивіліві пісні, які теж починав заспівувач; вони також супроводжувались танцями; з них виникла комедія.

був на загибель у вогні. Але хіба міг загинути син великого Зевса? Із землі з усіх боків, немов від помаху чарівного жезла, виріс густий зелений плющ. Він прикрив від вогню своєю зеленню нещасну дитину і врятував її від смерті.

Зевс узяв врятованого сина, а через те що він був ще такий малий і кволий, що не міг би жити, то зашив його Зевс собі у стегно. В тілі батька свого, Зевса, Діоніс зміцнів і, зміцнівши, вдруге народився зі стегна громовержця Зевса. Тоді цар богів і людей покликав сина свого, бистрого посланця богів, Гермеса, і наказав йому віднести маленького Діоніса до сестри Семели, Іно, та її чоловіка Атаманта, царя Орхомена¹, — вони мали виховати його.

Богиня Гера розгнівалась на Іно й Атаманта за те, що вони взяли на виховання сина ненависної їй Семели, і вирішила їх покарати. Наслала вона на Атаманта божевілля. В випадку божевілля вбив Атамант свого сина Леарха. Ледве встигла втечею врятуватися від смерті Іно з другим сином, Мелікертом. Чоловік погнався за нею і вже наздоганяв її. Попереду крутий, скелястий морський берег, внизу шумить море, позаду настає божевільний чоловік — порятунку нема в Іно. У відчаї кинулась вона разом із сином у море з прибережних скель. Прийняли в морі Іно і Мелікерта nereїди. Вихователька Діоніса і її син були обернені в морські божества і живуть вони з того часу в морській безодні.

А Діоніса врятував від божевільного Атаманта Гермес. Він переніс його миттю в Нісейську долину і там віддав на виховання німфам. Діоніс виріс прекрасним, могутнім богом вина, богом, який дає людям сили і радощі, богом, що дає родючість. Виховательки Діоніса, німфи, були взяті Зевсом у нагороду на небо, і світять вони в темну зоряну ніч, під назвою Гіад², серед інших сузір'їв.

ДІОНІС І ЙОГО ПОЧЕТ

З веселою юрбою уквітчаних вінками менад і сатирів ходить веселий бог Діоніс по всьому світу, з країни в країну. Він іде попереду в вінку з винограду з прикрашеним плющем тирсом в руках. Навколо нього у швидкому танці кружляють зі співом і криками молоді менади; скачуть сп'янілі від вина незграбні сатири з хвостами і цапиними

¹ Місто в Беотії, на березі Капаїдського озера.

² Гіадами зветься скупчення зірок (зоряна купа) в сузір'ї Оріона, одному з найяскравіших сузір'їв на небі.

ногами. За процесією везуть на ослі старого Силена, мудрого вчителя Діоніса. Він дуже захмелів, ледве сидить на ослі, спираючись на міх з вином, що лежить коло нього. Вінок з плюща сповз набік на його лисій голові. Похитуючись, іде він, добродушно усміхаючись. Молоді сатири йдуть біля осла, який ступає обережно, і дбайливо підтримують старого, щоб він не впав. Під звуки флейт, сопілок і тимпанів шумлива процесія весело посувається в горах, серед тінистих лісів, по зелених галявинах. Весело йде по землі Діоніс-Вакх, усе підкоряючи своїй владі. Він учить людей розводити виноград і робити з його важких стиглих грон вино.

ЛІКУРГ

Не всюди визнають владу Діоніса. Часто доводиться йому зустрічати і опір; часто силою доводиться йому підкоряти країни і міста. Але хто зможе боротися з великим богом, сином Зевса? Суворо карає він тих, хто чинить опір йому, хто не хоче визнавати його і шанувати як бога. Перший раз довелося Діонісу зазнати переслідувань у Фракії, коли він на тінистій долині із супутницями своїми менадами весело бенкетував і танцював, захмелівши від вина, під звуки музики і співів; тоді напав на нього жорстокий цар едонів¹ Лікург. Охоплені жахом, порозбігались менади, покидавши на землю священний посуд Діоніса; навіть сам Діоніс кинувся тікати. Рятуючись від переслідувань Лікурга, він кинувся в море; там сховала його богиня Фетіда. Батько Діоніса, Зевс-громовержець, жорстоко покарав Лікурга, який насмілився образити юного бога: Зевс осліпив Лікурга і вкоротив йому віку.

ДОЧКИ МІНІЯ

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

І в Орхомені, в Беотії не хотіли відразу визнати бога Діоніса. Коли з'явився в Орхомен жрець Діоніса-Вакха і кликав усіх дівчат і жінок в ліси і гори на веселе свято на честь бога вина, три дочки царя Мінія не пішли на свято; вони не хотіли визнати Діоніса богом. Усі жінки Орхомена

---

¹ Фракійське плем'я, що жило по берегах ріки Стрімону (сучасна Струма, або Карасу).

пішли з міста в тінисті ліси — там співами і танцями шанували великого бога. Обвиті плющем, з тирсами в руках, вони носилися з гучними криками, немов менади, по горах і славили Діоніса. А дочки царя Орхомена сиділи вдома і спокійно пряли і ткали; не хотіли й чути вони нічого про бога Діоніса. Настав вечір, сонце сіло, а дочки царя все ще не кидали роботи, поспішаючи що б там не було закінчити її. Раптом чудо з'явилося їх очам. Залунали в палаці звуки тимпанів і флейт, нитки пряжі обернулись у виноградні лози, і важкі грона повисли на них. Ткацькі верстати зазеленіли, і всіх їх густо обвив плющ. Скрізь розлилися пахоші мирта і квітів. З подивом дивилися царські дочки на це чудо. Раптом по всьому палацу, огорненому вже вечірніми сутінками, заблищало лиховісне світло факелів. Почулося рикання диких звірів. У всіх покоях палацу появилися леви, пантери, рисі та ведмеді. Грізно виючи, бігали вони по палацу і люто блискали очима. Охоплені жахом, царівни намагалися сховатись у найдальших, найтемніших приміщеннях палацу, щоб не бачити блиску факелів і не чути рикання звірів. Але все даремно, ніде не можуть вони сховатись. Кара бога Діоніса цим не обмежилась. Тіла царівен почали стискатися, вкрилися темною мишачою шерстю, замість рук вирости крила з тонкою перетинкою, — вони обернулись в кажанів. З того часу ховаються вони від денного світла в темних вогких руїнах і печерах. Так покарав їх Діоніс.

ТІРРЕНСЬКІ МОРСЬКІ РОЗБІЙНИКИ¹

*Викладено за гомерівським гімном і поемою Овідія
«Метаморфози».*

Діоніс покарав і тірренських морських розбійників, але не так за те, що вони не визнавали його богом, як за те зло, якого вони хотіли завдати йому як простому смертному.

Одного разу стояв юний Діоніс на березі блакитного моря. Морський вітрець ласкаво грався його темними кучерями і ледве ворушив зборки пурпурного плаща, який спадав зі струнких плечей юного бога. В далечині моря показався корабель: він швидко наближався до берега. Коли корабель був уже близько, побачили моряки — це

---

¹Тірренські, або тірсенські, тобто етруські морські розбійники; етруски — народ, що жив у найдавніші часи на заході Італії, в сучасній Тоскані.

були тірренські морські розбійники — гарного юнака на безлюдному морському березі. Вони швидко причалили, зійшли на берег, схопили Діоніса і повели його на корабель. Розбійникам і на думку не спадало, що вони захопили в полон бога. Раділи розбійники, що така багата здобич потрапила їм до рук. Вони були певні, що багато золота вторгують за такого прекрасного юнака, продавши його в рабство. Прийшовши на корабель, розбійники хотіли закувати Діоніса у важкі кайдани, але вони спадали з рук і ніг юного бога. Він же сидів і дивився на розбійників зі спокійною усмішкою. Коли керманіч побачив, що кайдани не тримаються на руках юнака, він зі страхом сказав своїм товаришам:

— Нещасні! Що ми робимо! Чи не бога хочемо ми скувати? Дивіться, — навіть наш корабель ледве тримає його! Чи не сам це Зевс, чи не срібнолукий Аполлон або землетрясець Посейдон? Ні, не схожий він на смертного! Це один з богів, які живуть на світлому Олімпі. Відпустіть його швидше, висадіть його на землю! Коли б не скликав він буйних вітрів і не зняв на морі грізної бурі!

Але капітан злісно відповів мудрому керманічеві:

— Нікчемний! Дивись, вітер попутний! Швидко понесеться корабель наш по хвилях безкрайого моря. А про юнака ми подбаємо потім. Ми припливем до Єгипту або на Кіпр, або в далеку країну гіпербореїв і там продамо його; нехай пошукає там цей юнак своїх друзів і братів. Ні, нам послали його боги!

Спокійно підняли розбійники вітрила, і корабель вийшов у відкрите море. Раптом сталося чудо: по кораблю заструмувало запашне вино, і все повітря сповнилось пахощами. Розбійники заціпеніли з подиву. Та ось на вітрилах зазеленіли виноградні лози з важкими гронами: темно-зелений плющ обвив щоглу; всюди з'явилися чудові плоди; кочети весел обвили гірлянди квітів. Коли побачили все це розбійники, вони почали благати мудрого керманіча правити швидше до берега. Але пізно! Юнак обернувся левом і з грізним риканням став на палубі, люто блискаючи очима. На палубі корабля з'явилася волохата ведмедиця; страшно вишкірила вона свою пащу. Охоплені жахом, кинулись розбійники на корму і стовпились навколо керманіча. Величезним стрибком лев кинувся на капітана і розірвав його. Втративши надію на порятунок, розбійники один по одному кинулись у морські хвилі, а Діоніс обернув їх у дельфінів. А керманіча пощадив Діоніс. Він прийняв

свій попередній образ і, привітно усміхаючись, сказав керманичеві:

— Не бійся! Я полюбив тебе. Я — Діоніс, син громовержця Зевса і дочки Кадма, Семели!

ІКАРІЙ

Нагороджує Діоніс людей, які шанують його як бога. Так він нагородив Ікарія в Аттиці, коли той гостинно прийняв його. Діоніс подарував йому виноградну лозу, і Ікарій був першим, хто розвів в Аттиці виноград. Але сумна доля Ікарія.

Одного разу він дав вина пастухам, а вони, не знаючи, що таке сп'яніння, вирішили, що Ікарій отруїв їх, і вбили його, а тіло його закопали в горах. Дочка Ікарія, Ерігона, довго шукала батька. Нарешті з допомогою своєї собаки Майри знайшла вона гробницю батька. В розпачі повісилась нещасна Ерігона на тому самому дереві, під яким лежало тіло її батька. Діоніс узяв Ікарія, Ерігону та її собаку Майру на небо. З того часу горять вони на небі темної ясної ночі — це сузір'я Волопаса, Діви і Великого Пса.

МІДАС

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Одного разу веселий Діоніс з шумливою юрбою менад і сатирів блукав по лісистих скелях Тмолу у Фрігії¹. Не було в почті Діоніса лише Силена. Він відстав і, спотикаючись на кожному кроці, сильно захмелілий, брів по фрігійських полях. Побачили його селяни, зв'язали гірляндами з квітів і відвели до царя Мідаса. Мідас відразу пізнав учителя Діоніса, з пошаною прийняв його у своєму палаці і дев'ять днів вшановував розкішними бенкетами. На десятий день Мідас сам одвів Силена до бога Діоніса. Зрадів Діоніс, побачивши Силена, і дозволив Мідасу в нагороду за ту пошану, яку він віддав його вчителю, вибрати собі перший-ліпший дар. Тоді Мідас вигукнув:

— О, великий боже Діонісе, звели, щоб усе, до чого я доторкнуся, перетворювалось у щире, блискуче золото!

Діоніс здійснив бажання Мідаса; він пожалкував лише, що не вибрав собі Мідас кращого дару.

¹ Країна на північному заході Малої Азії.

Радіючи, пішов Мідас. Радий одержаному дарові, зриває він зелену гілку з дуба, в золоту перетворюється гілка в його руках. Зриває він у полі колоски, золотими стають вони, і золоті в них зерна. Зриває він яблуко, яблуко стає золотим, неначе воно з садів Гесперид. Усе, до чого доторкався Мідас, зараз перетворювалось у золото. Коли він мив руки, вода стікала з них золотими краплями. Радіє Мідас. Ось прийшов він до свого палацу. Слуги приготували йому розкішний бенкет, і щасливий Мідас приліг до столу. Отут-то він зрозумів, який жахливий дар випросив він у Діоніса. Від одного доторку Мідаса все перетворювалось у золото. Золотими ставали у нього в роті і хліб, і всі їства, і вино. Отоді зрозумів Мідас, що доведеться йому загинути з голоду. Простягнув він руки до неба і вигукнув:

— Зглянься, зглянься, о Діонісе! Прости! Я благаю тебе про ласку! Візьми назад цей дар!

З'явився Діоніс і сказав Мідасові:

— Іди до джерел Пактолу¹, там у його водах зміи з тіла цей дар і свою провину.

Відправився Мідас, як велів Діоніс, до джерел Пактолу і опустився там в його чисті води. Золотом заструменіли води Пактолу і зміли з тіла Мідаса дар, одержаний від Діоніса. З того часу золотоносним став Пактол.

ПАН²

Серед почту Діоніса часто можна було бачити і бога Пана. Коли народився великий Пан, то мати його німфа Дріопа, глянувши на сина, з переляку кинулась тікати. Він народився з цапиними ногами і рогами і з довгою бородою. Але батько його, Гермес, зрадив народженню сина; він узяв його на руки і відніс на світлий Олімп до богів. Усі боги голосно раділи народженню Пана і сміялись, дивлячись на нього.

Бог Пан не залишився жити з богами на Олімпі. Він пішов у тінисті ліси, в гори. Там пасе він стада, граючи на дзвінкій сопілці. Як тільки почують німфи чудові звуки

¹ Ріка в Лідії, що впадає в ріку Герм (сучасна Гедіс).

² Бог *Пан*, хоч і був одним з найдавніших богів Греції, в гомерівську епоху і пізніше, аж до II ст. до н. е., мав невелике значення. Вже те, що бог Пан зображався як напівлюдина-напівцап (пережиток тотемізму), вказує на стародавність цього бога. Спочатку Пан — бог лісу, бог пастухів, охоронець стад. Навіть в Аркадії і в Аргосі, де Пана більше шанували, його не включили в число богів-олімпійців. Але поступово бог Пан втрачає свій первісний характер і стає богом-покровителем усієї природи.

сопілки Пана, зараз же юрбами поспішають вони до нього, оточують його, і незабаром веселий танок рухається по зеленій відлюдній долині, під звуки музики Пана. Пан і сам любить брати участь у танцях німф. Коли Пан розвселиться, тоді веселий шум зчиняється в лісах по схилах гір. Весело граються німфи і сатири разом з шумливим цапоногим Паном. Коли ж настає жаркий полудень, Пан іде в гущавину лісу або в прохолодний грот і там відпочиває. Небезпечно турбувати тоді Пана; він запальний, він може в гніві наслати тяжкий гнітючий сон, він може, несподівано з'явившись, злякати подорожнього, який його потривожив. Нарешті, він може наслати і панічний страх, такий жах, що людина прожогом кидається бігти, не розбираючи дороги, через ліси, через гори, по краю безодень, не помічаючи, що втеча щохвилини загрожує їй загибеллю. Траплялося, що Пан цілим військам вселяв такий страх і примушував їх чимдуж тікати. Не слід дратувати Пана, — коли скипить, він грізний. Але якщо Пан не гнівається, то милостивий він і добродушний. Багато благ посилає він пастухам. Береже і плекає стада греків великий Пан, веселий учасник танців несамовитих менад, частий супутник бога вина Діоніса.

ПАН І СИРИНГА

І великого Пана не минули стріли золотокрилого Ерота. Покохав він прекрасну німфу Сирингу. Горда була німфа і відкидала любов усіх. Як і для дочки Латони, великої Артеміди, так і для Сиринги полювання було улюбленим заняттям. Часто навіть приймали Сирингу за Артеміду, такою прекрасною була юна німфа у своєму короткому одязі, із сагайдаком за плечима і з луком у руках. Немов дві краплини води, схожа вона була тоді на Артеміду, тільки лук її був з рога, а не золотий, як у великої богині.

Пан побачив якимось Сирингу і хотів підійти до неї. Глянула на Пана німфа і в страху кинулась тікати. Ледве встигав за нею Пан, прагнучи наздогнати її. Та ось шлях перетягла річка. Куди тікати німфі? Простягла до ріки руки Сиринга і стала благати бога ріки врятувати її. Бог ріки почув благання німфи і обернув її в очерет. Підбіг Пан і хотів уже обняти Сирингу, але обняв тільки гнучкий очерет, що тихо шелестів. Стоїть Пан, сумно зітхаючи, і чується йому в ніжному шелесті очерету прощальний привіт прекрасної Сиринги. Зрізав кілька очеретинок Пан і зробив з них солодкозвучну сопілку, скріпивши нерівні колінця

очерету воском. Назвав Пан на пам'ять про німфу сопілку сириngoю. З того часу великий Пан любить грати в лісовій самоті на сопілці-сиринзі, наповнюючи її ніжними звуками навколишні гори.

ЗМАГАННЯ ПАНА З АПОЛЛОНОМ

Пан пишався своєю грою на сопілці. Одного разу викликав він самого Аполлона на змагання. Це було на схилах гори Тмолу. Суддею був бог цієї гори. В пурпурному плащі, з золотою кіфарою в руках і в лавровому вінку з'явився Аполлон на змагання. Пан перший почав змагання. Залунали прості звуки його пастушої сопілки, ніжно неслись вони по схилах Тмолу. Скінчив Пан. Коли замовк відгомін його сопілки, Аполлон ударив по золотих струнах своєї кіфари. Полились величні звуки божественної музики. Всі, хто стояв навколо, немов зачаровані, слухали музику Аполлона. Урочисто гриміли золоті струни кіфари, вся природа притихла в глибокій мовчанці, і серед тиші широкою хвилею лилася мелодія, повна чарівної краси. Скінчив Аполлон; завмерли останні звуки його кіфари. Бог гори Тмолу присудив Аполлонові перемогу. Всі славили великого бога-кіфареда. Тільки один Мідас не захоплювався грою Аполлона, а хвалив просту гру Пана. Розгнівався Аполлон, схопив Мідаса за вуха і витягнув їх. З того часу у Мідаса ослині вуха, які він старанно ховає під великим тюрбаном. А засмучений Пан, переможений Аполлоном, подався глибше в гущавину лісів; часто лунають там сповнені суму ніжні звуки його сопілки, і з любов'ю слухають їх юні німфи.

ГЕРОЇ

П'ЯТЬ ВІКІВ¹

Викладено за поемою Гесіода «Труди і дні».

Безсмертні боги, які живуть на світлому Олімпі, перший рід людський створили щасливим; це був золотий вік. Бог Крон правив тоді на небі. Як блаженні боги, жили за тих часів люди, не знаючи ні турбот, ні праці, ні смутку. Не знали вони і немічної старості; завжди були дужі й міцні їх ноги і руки. Безболісне і щасливе життя їх було вічним бенкетом. Смерть, що наставала після довгого їх життя, подібна була до спокійного, тихого сну. Вони мали за життя все в достатку. Земля сама давала їм багаті плоди, і не доводилось їм витрачати працю на оброблювання ланів і садів. Численні були їх стада, і спокійно паслися вони на буйних пасовищах. Безтурботно жили люди золотого віку. Самі боги приходили до них радитись. Але золотий вік на землі скінчився, і нікого не лишилося з людей цього покоління. Після смерті люди золотого віку стали духами, покровителями людей нових поколінь. Огорнені туманом, вони носяться по всій землі, захищаючи правду і караючи зло. Так нагородив їх Зевс після їх смерті.

Другий людський рід і другий вік уже не були такими щасливими, як перший. Це був срібний вік. Не були рівні ні силою, ні розумом люди срібного віку людям золотого. Сто років росли вони нерозумними в домах своїх матерів, тільки змужнівши, покидали вони їх. Коротке було їх життя в дозрілому віці, а через те, що вони були нерозумні, то багато нещастя і горя бачили вони в житті. Непокірні були люди срібного віку. Вони не слухалися безсмертних богів

---

¹ Поет Гесіод розповідає, як сучасні йому греки розуміли походження людини і зміну віків. У давнину все було краще, але поступово життя на землі гіршало, і найгірше жилося за часів Гесіода. Це зрозуміло для Гесіода, представника селянства, дрібних земельних власників. За часів Гесіода дедалі більше поглиблювалось розшарування на класи і посилювалась експлуатація бідноти багатими, тому бідному селянству справді жилося тяжко під гнітом багатих землевласників. Звичайно, і після Гесіода життя бідняків у Греції краще не стало, як і раніш, експлуатували їх багаті.

і не хотіли спалювати їм жертви на вівтарях. Великий син Крона, Зевс, знищив рід їх на землі. Він розгнівався на них за те, що не корилися вони богам, які живуть на світлому Олімпі. Зевс поселив їх у підземному похмурому царстві. Там і живуть вони, не знаючи ні радощів, ні смутку; їм теж віддають пошану люди.

Отець Зевс створив третій рід і третій вік — вік мідний. Не подібний він до срібного. З ратища списа створив Зевс людей — страшних і могутніх. Полюбили люди мідного віку гордість і війну, багату на страждання. Не знали вони землеробства і не їли плодів землі, які дають сади і ниви. Зевс дав їм величезний ріст і незламну силу. Невгамовне, мужнє було їх серце і непереможні їх руки. Зброя їх була викута з міді, з міді були їх будинки, мідним знаряддям працювали вони. Не знали ще в ті часи темного заліза. Своїми власними руками знищували одні одних люди мідного віку. Швидко зійшли вони в похмуре царство жакливого Аїда. Хоч які вони були сильні, все ж чорна смерть забрала їх, і покинули вони ясний світ сонця.

Як тільки цей рід зійшов у царство тіней, зараз же великий Зевс створив на всеживлючій землі четвертий вік і новий рід людський, благородніший, справедливіший, рівний богам рід напівбогів-героїв. І вони всі загинули в лихих війнах і жакливих кровопролитних битвах. Одні загинули біля семибрамних Фів, у країні Кадма, б'ючись за спадщину Едіпа. Інші полягли під Троєю, куди з'явилися вони за прекраснокудрою Єленою, перепливши на кораблях широке море. Коли всіх їх забрала смерть, Зевс-громовержець оселив їх на краю землі, далеко від живих людей. Напівбоги-герої живуть на островах блаженних біля бурхливих вод Океану щасливим, безжурним життям. Там родюча земля тричі на рік дає їм плоди, солодкі, як мед.

Останній, п'ятий вік і рід людський — залізний. Він триває й тепер на землі. Уночі і вдень, не перестаючи, губить людей смуток і виснажлива праця. Боги посилають людям тяжкі турботи. Правда, до зла боги домішують і добро, але все ж зла більше, воно панує всюди. Не шанують діти батьків; друг не вірний другові; гість не бачить гостинності, нема любові між братами. Не додержують люди даної клятви, не цінять правди й добра. Одні в одних руйнують люди міста. Всюди панує насильство. Ціняться тільки гордість та сила. Богині Совість і Правосуддя покинули людей. У своїх білих шатах злинули вони на високий Олімп до безсмертних богів, а людям лишилися тільки тяжкі біди, і не мають вони захисту від зла.

ДЕВКАЛІОН І ПІРРА (ПОТОП)¹

Багато злочинів зробили люди мідного віку. Пихаті й нечестиві, не корилися вони богам-олімпійцям. Громовержець Зевс прогнівився на них; особливо прогнівив Зевса цар Лікосури в Аркадії, Лікаон. Одного разу Зевс під виглядом простого смертного прийшов у Лікосуру. Щоб жителі знали, що він бог, Зевс дав їм знамення, і всі попадали ниць перед ним і шанували його, як бога. Один лише Лікаон не хотів віддати Зевсові божеської шани і глузував з усіх, хто шанував Зевса. Лікаон вирішив перевірити, чи є Зевс бог. Він убив заложника, який був у нього в палаці, частину тіла його зварив, частину засмажив і подав як трапезу великому громовержцю. Страшенно розгнівався Зевс. Ударом блискавки він зруйнував палац Лікаона, а його самого обернув у кровожерного вовка.

Дедалі нечестивіші ставали люди, і вирішив великий хмарогонець, егідодержавний Зевс знищити весь людський рід. Він вирішив послати на землю таку велику зливу, щоб усе було затоплено. Він заборонив дути всім вітрам, лише вологий південний вітер Нот гнав по небу темні дощові хмари. Злива ринула на землю. Вода в морях і ріках підіймалась усе вище й вище, затоплюючи все навколо. Сховалися під водою міста зі своїми мурами, будинками і храмами, не видно було вже й башт, які високо підносились на міських мурах. Поступово вода вкрила все — і порослі лісом горби, і високі гори. Вся Греція сховалася під бурхливими хвилями моря. Самотньо підносились серед хвилі вершина двоголового Парнасу. Там, де раніше селянин обробляв свою ниву і де зеленіли багаті стиглими гронами виноградники, плавали риби, а в лісах, вкритих водою, гралися табуни дельфінів.

Так загинув рід людський мідного віку. Тільки двоє врятувалося серед цієї загальної загибелі — Девкаліон, син Прометея, і дружина його Пірра. За порадою батька свого Прометея, Девкаліон збудував величезну скриню, поклав у неї харч і увійшов туди з дружиною своєю. Дев'ять днів і ночей носилася скриня Девкаліона по хвилях моря, що вкрило всю сушу. Нарешті хвилі пригнали його до двоголової вершини Парнасу. Злива, послана Зевсом, припинилася.

---

¹ В цьому міфі подається оповідання про Всесвітній потоп і про те, як Девкаліон і Пірра рятуються у величезній скрині. Міф про потоп існував і в стародавньому Вавилоні: це міф про Пірнапіштима, або Утнапіштима, який запозичили і стародавні євреї. У них — це біблійський міф про Всесвітній потоп і Ноя.

Девкаліон і Пірра вийшли із скрині і принесли подячну жертву Зевсу, який зберіг їх серед бурхливих хвиль. Вода спала, і знову показалася з-під хвиль земля, спустошена, подібна до пустелі.

Тоді егідодержавний Зевс послав до Девкаліона вісника богів Гермеса. Швидко понісся над спустілою землею вісник богів, став перед Девкаліоном і сказав йому:

— Володар богів і людей Зевс, знаючи твоє благочестя, звелів тобі вибрати нагороду; вислови своє бажання, і виконає його син Крона.

Девкаліон відповів Гермесу:

— О, великий Гермесе, про одне лиш благаю я Зевса: нехай знову населить він землю людьми.

Швидкий Гермес понісся назад до світлого Олімпу і переказав Зевсові благання Девкаліона. Великий Зевс звелів Девкаліонові і Піррі набрати каміння і кидати його, не оглядаючись, через голову. Девкаліон виконав веління могутнього громовержця, і з каміння, яке кидав він, утворились чоловіки, а з каміння, кинутого дружиною його Піррою, — жінки. Так земля після потопу знову була заселена. Її заселив новий рід людей, що походять з каменю.

ПРОМЕТЕЙ

Міф про те, як Прометей був прикований з веління Зевса до скелі, викладено за трагедією Есхіла «Прикований Прометей»¹.

Безлюдна, дика місцевість на самому краю землі в країні скіфів. Суворі скелі заходять за хмари своїми гострокінцевими вершинами. Навколо — ніякої рослинності, не видно ні билинки, все голе й похмуре. Всюди височать темні купи каміння, що відірвалося від скель. Море шумить і гуркоче, б'ючись своїми валами об підніжжя скель, і високо злітають солоні бризки. Морським шумовинням укрите прибережне каміння. Далеко за скелями видніються снігові вершини Кавказьких гір,

---

¹ Есхіл розповідає про те, як Зевс, що править усім світом як жорстокий тиран, карає повсталого проти нього титана Прометея. Могутній титан всупереч волі Зевса викрав з Олімпу вогонь і дав його людям; він дав їм знання, навчив землеробства, ремесел, кораблебудування, читання й письма; цим Прометей зробив життя людей щасливішим і підірвав владу Зевса і його помічників — олімпійських богів. Але головна провина Прометея в тому, що він не хоче відкрити Зевсові таємницю, від кого народиться у Зевса син, який буде могутніший від нього і скине його з престолу.

повиті легким маревом. Поволі застилають далечінь грізні хмари, ховаючи гірські вершини. Все вище й вище здійсмаються по небу хмари і закривають сонце. Ще похмуріше стає навколо. Безрадісна, сувора місцевість. Ніколи ще не ступала тут нога людини. Сюди, на край землі, привели слуги Зевса скованого титана Прометея, щоб прикувати його незламними ланцюгами до вершини скелі. Непереможні слуги громовержця, Сила й Влада, ведуть Прометея. Величезні тіла їх ніби витесані з граніту. Не знають серця їх жалю, в їх очах ніколи не світиться співчуття, їх обличчя суворі, як скелі, що стоять навколо. Сумний, низько схиливши голову, іде за ними бог Гефест зі своїм важким молотом. Жахливу справу має виконати він. Він повинен своїми руками прикувати друга свого Прометея. Глибока скорбота за долю друга гнітить Гефеста, але не сміє він не послухатись батька свого, громовержця Зевса. Він знає, як невблаганно карає Зевс непокірність.

Сила і Влада звели Прометея на вершину скелі і підганяють Гефеста братися за роботу. Їх жорстокі слова примушують Гефеста ще більше страждати за друга. Неохоче береться він за свій величезний молот, тільки необхідність змушує його коритися. Але квапить його Сила:

— Швидше, швидше бери окуви! Прикуй могутніми ударами молота до скелі Прометея. Даремний твій жаль до нього, адже ти вболіваєш за ворогом Зевса.

Сила погрожує гнівом Зевса Гефестові, якщо він не прикує Прометея так, щоб ніщо не могло звільнити його. Гефест приковує до скелі незламними ланцюгами руки і ноги Прометея. Як ненавидить він тепер своє вміння — через нього він мусить прикувати друга на довгі муки. Невблаганні слугителі Зевса весь час пильнують за його роботою.

— Дужче бий молотом! Міцніше стягуй окуви! Не смій їх послабляти! Хитрий Прометей, уміє вправно він знаходити вихід і з непереборних перешкод, — говорить Сила, — міцніш прикуй його, нехай тут узнає він, як обманювати Зевса.

— О, як підходять жорстокі слова до всього твого суворого вигляду! — вигукує Гефест, беручись до роботи.

Скеля здригається від важких ударів молота, і з краю в край на землі лунає гуркіт могутніх ударів. Прикований, нарешті, Прометей. Та це ще не все, треба ще прибити його до скелі, проколовши йому груди сталевим, незламним вістрям. Зволікає Гефест.

— О, Прометею! — вигукує він, — як тужу я, бачачи твої муки!

— Знову ти зволікаєш! — гнівно говорить Гефестові Сила, — ти все ще вболіваєш за ворогом Зевса! Дивись, як би не довелося тобі вболівати за самим собою!

Нарешті все скінчено. Все зроблено так, як звелів Зевс. Прикований титан, а груди його проколото сталеним вістрям. Знущаючи над Прометеєм, говорить йому Сила:

— Ну от, тут ти зможеш бути скільки хочеш гордим; пишайся, як і раніш! Давай тепер смертним дари богів, викрадені тобою! Подивимось, чи спроможні будуть допомогти тобі твої смертні. Доведеться тобі самому подумати про те, як звільнитися з кайданів.

Але Прометей гордо мовчить. За весь час, поки приковував його Гефест до скелі, він не сказав жодного слова, навіть тихий стогін не вирвався у нього, — нічим не виявив він своїх страждань.

Пішли слуги Зевса, Сила і Влада, а з ними пішов і сумний Гефест. Один лишився Прометей; чути його могли тепер лише море та темні хмари. Тільки тепер тяжкий стогін вирвався з пробитих грудей могутнього титана, тільки тепер почав він нарікати на свою лиху долю. Голосно крикнув Прометей. Невимовним стражданням і скорботою звучали його нарікання:

— О, божественний Ефіре, і ви, бистровійні вітри, о, джерела рік і невгамовний рокоте морських хвиль, о, земле, прамати всього, о, всевидюче сонце, що оббігаєш все коло землі, — всіх вас кличу я за свідків! Дивіться, що терплю я! Ви бачите, якої ганьби маю зазнавати я незчисленні роки! О, горе, горе! Стогнати му від мук я й тепер, і багато, багато віків! Як знайти мені кінець моїм стражданням? Але що ж це говорю я! Адже я знав усе, що буде. Муки ці не спіткали мене несподівано. Я знав, що неминучі є веління грізної долі. Я мушу терпіти ці муки! За віщо ж? За те, що я дав великі дари смертним, за це я мушу страждати так нестерпно, і не минути мені цих мук. О, горе, горе!

Та ось почувся тихий шум, нібито від помахів крил, немов політ легких тіл сколихнув повітря. З далеких берегів сивого Океану, з прохолодного грота, з легким повівом вітерця примчали на колісниці до скелі океаніди. Вони чули удари гефестового молота, донісся до них і стогін Прометея. Сльози заволокли, немов пеленою, прекрасні очі океанід, коли вони побачили прикутого до скелі могутнього титана.

Рідним був він океанідам. Батько його, Япет, був братом батька їх, Океана, а дружина Прометея, Гесіона, була їх сестрою. Оточили скелю океаніди. Глибока їх скорбота за Прометеєм. Але слова його, якими кляне він Зевса і всіх богів-олімпійців, лякають їх. Вони бояться, щоб Зевс не зробив ще тяжчими страждання титана. За що спіткала його така кара — цього не знають океаніди. Сповнені співчуття, просять вони Прометея розповісти їм, за що покарав його Зевс, чим прогнівив його титан.

Прометей розповідає їм, як допоміг він Зевсові в боротьбі з титанами, як переконав він матір свою Феміду і велику богиню землі Гею стати на бік Зевса. Зевс переміг титанів і скинув їх, за порадою Прометея, в надра жакливого Тартару. Здобув владу Зевс над світом і поділив її з новими богами-олімпійцями, а тим титанам, які допомогли йому, не дав громовержець влади в світі. Зевс ненавидить титанів, боїться їх грізної сили. Не довіряв Зевс і Прометею і ненавидів його. Ще дужче розгорілась ненависть Зевса, коли Прометей почав захищати нещасних смертних людей, які жили ще в той час, коли правив Крон, і яких Зевс хотів погубити. Але Прометей пожалів людей, що не мали ще розуму; він не хотів, щоб зійшли вони нещасними в похмуре царство Аїда. Він вдихнув їм надію, якої не знали люди, і викрав для них божественний вогонь, хоч і знав, яка кара чекає його за це. Страх жакливої кари не спинив гордого, могутнього титана від бажання допомогти людям. Не спинили його і перестороги його віщої матері, великої Феміди.

З трепетом слухали океаніди розповідь Прометея. Та ось на бистрокрилій колісниці принісся до скелі сам віщий старець Океан. Океан намагається умовити Прометея покоритися владі Зевса: адже повинен він знати, що марно боротися з переможцем жакливого Тіфона. Океанові шкода Прометея, він сам страждає, бачачи ті муки, яких зазнає Прометей. Віщий старець готовий поспішати на світлий Олімп, щоб благати Зевса помилувати титана, хоча б навіть благанням за нього він накликав на себе самого гнів громовержця. Він вірить, що мудре слово захисту часто пом'якшує гнів. Але даремні всі благання Океана, гордо відповідає йому Прометей:

— Ні, дбай про те, щоб урятувати самого себе. Боюсь я, щоб співчуття до мене не зашкодило тобі. До дна вичерпаю я все зло, яке послала мені доля. Ти ж, Океане, бійся накликати гнів Зевс благанням за мене.

— О, бачу я, — сумно відповідає Океан Прометеєві, — що цими словами змушуєш ти мене повернутись назад, не досягши нічого. Вір же мені, о, Прометею, що привела мене сюди лиш турбота про твою долю і любов до тебе!

— Ні! Йди! Швидше, швидше поспішай звідси! Залиш мене! — вигукує Прометей.

З болем у серці залишив Океан Прометея. Він помчав на своїй крилатій колісниці, а Прометей далі розповідає океанідам про те, що зробив він для людей, як він облагодіяв їх, порушивши волю Зевса. В горі Мосхе, на Лемносі¹, з горна свого друга Гефеста викрав Прометей вогонь для людей. Він навчив людей мистецтв, дав їм знання, навчив їх лічби, читання й письма. Він ознайомив їх з металами, навчив, як у надрах землі видобувати їх і обробляти. Прометей приборкав для смертних дикого бика і наклав на нього ярмо, щоб могли користуватися люди силою биків, обробляючи свої поля. Прометей впріг коня в колісницю і зробив його слухняним людині. Мудрий титан збудував перший корабель, оснастив його і розгорнув над ним льняний парус, щоб швидко ніс людину корабель по безкрайому морю. Раніше люди не знали ліків, не вміли лікувати хвороби, беспорядні були проти них люди, але Прометей відкрив їм силу ліків, і ними смирили вони хвороби. Він навчив їх усього того, що полегшує горе і робить життя щасливішим і радіснішим. Цим і прогнівив він Зевса, за це й покарав його громовержець.

Але не вічно страждатиме Прометей. Він знає, що лиха доля спіткає і могутнього громовержця. Не мине він своєї долі! Прометей знає, що царство Зевса не вічне: буде він скинутий з високого царственного Олімпу. Знає віщий титан і велику таємницю, як уникнути Зевсові цієї злої долі, але не відкриє він цієї таємниці Зевсу. Ніяка сила, ніякі погрози, ніякі муки не вирвуть її з уст гордого Прометея.

Скінчив Прометей свою розповідь. З подивом слухали його океаніди. Дивувалися вони великій мудрості і незламній силі духу могутнього титана, який насмілився повстати проти громовержця Зевса. Знову охопив їх жах, коли почули вони, якою долею погрожує Зевсові Прометей. Вони знали, що коли ці погрози дійдуть до Олімпу, то ні перед чим не спиниться громовержець, аби тільки дізнатися про фатальну таємницю. Повними сліз очима дивляться на Прометея океаніди, вражені думкою про неминучість велінь суворої долі. Глибока мовчанка

---

¹ Острів на півночі Егейського моря.

запанувала на скелі; її порушував лише невгамовний шум моря.

Раптом вдалині почувся ледве чутний, ледве вловимий стогін скорботи і болю. Ось знову донісся він до скелі. Все ближчає, все голоснішає цей стогін. Гнана величезним оводом, посланим Герою, вся в крові, вкрита піною, мчить у нестямному, шаленому бігу обернена в корову нещасна Іо, дочка річкового бога Інаха, першого царя Арголіди. Стомлена, знесилена блуканням, замучена жалом овода, спинилася Іо перед прикованим Прометеєм. Голосно стогнучи, розповідає вона, чого довелося зазнати їй, і благає віщого титана:

— О, Прометею! Тут, на цій межі моїх блукань, відкрий мені, благаю тебе, коли ж скінчаться мої муки, коли ж, нарешті, знайду я спокій?

— О, вір мені, Іо! — відповів Прометей, — краще не знати тобі цього, ніж знати. Багато ще країн перейдеш ти, багато зустрінеш страхіть на своєму шляху. Твій тяжкий шлях лежить через країну скіфів, через високий сніжний Кавказ, через країну амазонок до протоки Босфору, так назвуть її на честь тебе, коли ти переплинеш її. Довго будеш ти потім блукати по Азії. Ти пройдеш повз країну, де живуть Горгони, що несуть смерть; на їх головах звиваються, сичачи, змії, замість волосся. Остерігайся їх! Остерігайся грифів¹ і однооких аримаспів²; і їх ти зустрінеш на своєму шляху. Нарешті досягнеш ти Біблінських гір, з них скидає свої благодатні води Ніл. Ось там-то, в країні, яку зрошує Ніл, біля його гирла знайдеш ти, нарешті, спокій. Там поверне тобі Зевс твій попередній прекрасний образ, і народиться в тебе син Епаф. Він пануватиме над усім Єгиптом і буде родоначальником славного покоління героїв. З цього роду вийде і той смертний, який визволить і мене з кайданів. Ось що, Іо, розповіла мені про долю твою мати моя, віща Феміда.

Голосно вигукнула Іо:

— О, горе, горе! О, скільки страждань має послати мені ще зла доля! Серце тремтить у грудях моїх з жаху! Знову опановує мною безумство, знову впивається вогненне жало в моє змучене тіло, знову позбавляюсь я дару мови! О, горе, горе!

Нестямно водячи очима, в шаленому бігу помчала геть від скелі Іо. Немов підхоплена вихором, мчала вона

¹ *Гриф* — потвори з орлиними крилами і головою та з левовим тілом, що стерегли на крайній півночі Азії золоті розсипи.

² *Аримаспи* — міфічний народ, який жив у сусідстві з грифами і вів з ними боротьбу, що не припинялася.

в далечинь. З голосним дзижчанням нісся за нею овід, і, як вогнем, пекло його жало нещасну Іо. Сховалась вона в хмарах куряви з очей Прометея і океанід. Все тихше, тихше доносилися до скелі крики Іо, і завмерли вони, нарешті, вдалині, немов тихий стогін скорботи.

Мовчали Прометей і океаніди, уболіваючи за нещасною Іо, та ось вигукнув гнівно Прометей:

— Хоч як муч ти мене, громовержцю Зевсе, але все ж настане день, коли й тебе повергнуть у ніщо. Позбудешся ти царства і скинутий будеш у морок. Здійсняться тоді прокляття батька твого Крона! Ніхто з богів не знає, як відвернути від тебе цю злу долю! Тільки я знаю це! Ось, сидиш ти тепер, могутній, на світлому Олімпі і мечеш громи і блискавки, але вони тобі не допоможуть, вони безсилі проти неминучої долі. О, повалений у прах, знатимеш ти, яка різниця між владою і рабством!

Страх затуманив очі океанід, і блідий жах зігнав рум'янець з їх прекрасних ланіт. Нарешті, простягаючи до Прометея свої руки, білі, як морська піна, вигукнули вони:

— Безумний! Як не боїшся ти погрожувати так цареві богів і людей, Зевсові? О, Прометею, ще тяжчі муки пошле він тобі! Подумай про долю свою, пожалій себе!

— На все готовий я!

— Але ж схиляється мудрий перед невблаганним фатумом!

— О, благайте, просіть ви пощади! Повзійте на колінах до грізного владики! А мені — що мені громовержець Зевс? Чого боятися мені його? Не судилося мені померти! Нехай робить, що хоче, Зевс. Недовго йому панувати над богами!

Ледве промовив ці слова Прометей, як у повітрі швидко, неначе падаюча зірка, пронісся посланець богів Гермес і, грізний, став перед Прометеєм. Його послав Зевс зажадати, щоб титан відкрив таємницю: хто скине Зевса і як уникнути веління долі? Гермес погрожує жахливою карою Прометеєві за непокору. Але могутній титан непохитний, глузуючи, відповідає він Гермесові:

— Хлопчиськом був би ти, і дитячим був би розум твій, коли б ти сподівався дізнатися хоч що-небудь. Знай, що я не проміняю своїх скорбот на рабське служіння Зевсові. Мені краще бути тут прикованим до цієї скелі, ніж стати вірним слугою тирана Зевса. Нема такої кари, таких мук, якими міг би Зевс налякати мене і вирвати з уст моїх хоч єдине слово. Ні, не дізнається він, як урятуватися йому від

долі, ніколи не дізнається тиран Зевс, хто відніме в нього владу!

— Так слухай же, Прометею, що буде з тобою, коли ти відмовишся виконати волю Зевса, — відповідає титанові Гермес. — Ударом своєї блискавки він кине цю скелю з тобою разом у темну безодню. Там, у кам'яній темниці, багато, багато віків, позбавлений сонячного світла, будеш мучитись ти в глибокій пільмі. Минуть віки, і знову підійме тебе Зевс на світ з безодні, але не на радість підійме він тебе. Кожного дня прилітатиме орел, якого пошле Зевс, і гострими пазурами і дзьобом буде рвати він твою печінку; знов і знов буде відростати вона, і дедалі жахливішими будуть твої страждання. Так висітимеш ти на скелі до того часу, поки інший не погодиться добровільно зійти замість тебе в похмуре царство Аїда. Подумай, Прометею, чи не краще скоритися Зевсові! Адже ж ти знаєш, що Зевс ніколи не погрожує марно!

Непохитним лишився гордий титан. Хіба могло що-небудь устрашити його серце? Раптом задрижала земля, все навколо здригнулось; загримів оглушливий грім, і блиснула нестерпним світлом блискавка. Забушував шалено чорний вихор. Немов громаддя гір, знялися на морі піністі вали. Захиталася скеля. Серед реву бурі, серед гromу і гуркоту землетрусу пролунав жахливий зойк Прометея:

— О, який удар спрямував проти мене Зевс, щоб викликати жах у моєму серці! О, високошановна мати Фемідо, о, Ефіре, що струмуєш усім світло! Дивіться, як несправедливо карає мене Зевс!

Завалилась із страшенним гуркотом скеля з прикованим до неї Прометеєм у незмірну безодню, у віковічну темряву¹.

Минули віки, і знову підняв Зевс на світ з пільми Прометея. Але страждання його не скінчились; ще тяжчі стали вони. Знов лежить він, розпростертий на високій скелі, прикований до неї, опутаний кайданами. Пече його тіло палюче проміння сонця, проносяться над ним бурі, його знесилене тіло періщать дощі і град, а взимку лапятий сніг падає на Прометея, і жахливий холод сковує його члени. І цих мук мало! Щодня величезний орел прилітає, шугаючи могутніми крилами, до скелі. Він сідає на груди Прометея і роздирає їх гострими, як сталь, пазурами. Орел рве своїм дзьобом печінку титанові. Потоками лється кров і червонить скелю; чорними згустками застигає кров

¹ Цим закінчується трагедія Есхіла «Прикований Прометей».

біля підніжжя скелі; вона розкладається на сонці і нестерпним смородом заражає навкруги повітря. Кожного ранку прилітає орел і береться до своєї кривавої трапези. За ніч загоюються рани, і знову відростає печінка, щоб удень дати нову поживу орлу. Роки, віки тривають ці муки. Стомився могутній титан Прометей, але не зломив його гордий дух страждання.

Титани давно примирилися з Зевсом і підкорилися йому. Вони визнали його владу, і Зевс звільнив їх з похмурого Тартару. Тепер вони, величезні, могутні, прийшли на край землі до скелі, де лежав скований Прометей. Вони оточили його скелю і переконують Прометея підкоритися Зевсові. Прийшла і мати Прометея, Феміда, і благає сина смирити свій гордий дух і не противитись Зевсові! Вона благає сина зглянутись на неї — адже так нестерпно страждає вона, бачачи муки сина. Сам Зевс забув уже свій колишній гнів. Тепер держава його сильна, ніщо не може похитнути її, ніщо не страшно йому. Та й править він уже не як тиран, він охороняє держави, додержується законів. Він захищає людей і правду серед них. Тільки одно ще турбує громовержця — це та таємниця, яку знає один Прометей. Зевс готовий, якщо Прометей відкриє йому фатальну таємницю, помилувати могутнього титана. Близький уже час, коли скінчаться муки Прометея. Вже народився і змужнів великий герой, якому доля судила визволити з кайданів титана. Непохитний Прометей, як і раніше, ховає таємницю, знемагаючи від мук, але і його починають покидати сили.

Нарешті і великий герой, якому судилося визволити Прометея, під час своїх мандрів приходить сюди, на край землі. Герой цей — Геракл, найдужчий з людей, могутній, як бог. З жахом дивиться він на муки Прометея, і жаль охоплює його. Титан розповідає Гераклові про злу долю свою і пророкує йому, які ще великі подвиги має він зробити. Повний уваги, слухає титана Геракл. Але ще не весь жах страждання Прометея бачив Геракл. Здалека чується шум могутніх крил — це летить орел на свій кривавий бенкет. Він кружляє високо в небі над Прометеєм, готовий спуститися до нього на груди. Геракл не дав йому терзати Прометея. Він схопив свій лук, вийняв із сагайдака смертоносну стрілу, прикликав стріловержця Аполлона, щоб певніше спрямував він політ стріли, і пустив її. Голосно задзвеніла тятива лука, звилася стріла, і пронизаний орел упав у бурхливе море біля самого підніжжя скелі. Мить визволення настала. Прилинув з високого Олімпу бистрий

Гермес. З ласкавими словами звернувся він до могутнього Прометея і обіцяв йому негайне звільнення, якщо відкриє він таємницю, як уникнути Зевсові лихої долі. Погодився, нарешті, могутній Прометей відкрити Зевсові таємницю і сказав:

— Нехай не одружується громовержець з морською богинею Фетідою, бо богині долі, віщі Мойри, вийняли такий жереб Фетіді: хто б не був її чоловіком, від нього народиться у неї син, який буде могутніший від батька. Нехай боги віддадуть Фетіду за героя Пелея, і буде син Фетіді і Пелея найвидатнішим із смертних героїв Греції.

Прометей відкрив велику таємницю. Геракл розбив своєю важкою палицею його кайдани і вирвав з грудей його незламне сталеве вістря, яким прибитий був титан до скелі. Скінчились його муки. Так здійснилось його провіщення, що смертний визволить його. Гучними, радісними покличами вітали титани визволення Прометея.

З того часу носить Прометей на руці залізний перстень, в який вправлений камінь від тієї скелі, де терпів він стільки віків невимовні муки.

А замість Прометея в підземне царство душ померлих погодився зійти мудрий кентавр Хірон. Цим врятувався він від страждань, які спричинила йому незцілима рана, що її завдав йому ненавмисно Геракл.

ПАНДОРА

Коли Прометей викрав для смертних божественний вогонь, навчив їх мистецтв і ремесел і дав їм знання, щасливішим стало життя на землі. Зевс, розгніваний вчинком Прометея, жорстоко покарав його, а людям наслав на землю зло. Він звелів славетному богові-ковалю Гефесту змішати землю і воду і зробити з цієї суміші прекрасну дівчину, яка мала б силу людей, ніжний голос і погляд очей, подібний до погляду безсмертних богинь. Дочка Зевса, Афіна-Паллада, повинна була виткати для неї прекрасне вбрання, богиня кохання, золотосяйна Афродіта, повинна була дати їй чарівну красу, Гермес — дати їй хитрий розум і спритність.

Зараз же боги виконали веління Зевса. Гефест зробив із землі надзвичайно вродливу дівчину. Ожили її боги. Афіна-Паллада з харитами вбрали дівчину в сяючий, як сонце, одяг і наділи на неї золоте намисто. Ори поклали на її пишні кучері вінок з весняних запашних квітів. Гермес

уклав в її уста брехливі і повні лестощів слова. Назвали боги її Пандорою, бо від усіх їх дістала вона дари¹. Пандора мала принести з собою людям нещастя.

Коли це зло для людей було готове, Зевс послав Гермеса віднести Пандору на землю до брата Прометейя, Епіметейя. Мудрий Прометей багато разів застерігав свого нерозумного брата і радив йому не приймати дарунків від громовержця Зевса. Він боявся, що ці дарунки принесуть з собою людям горе. Але не послухав Епіметей поради мудрого брата. Зачарувала його своєю вродою Пандора, і він узяв її собі за дружину. Незабаром Епіметей дізнався, скільки зла принесла з собою Пандора людям.

В будинку Епіметейя стояла велика посудина, щільно закрита важкою кришкою; ніхто не знав, що в цій посудині, і ніхто не наважувався відкрити її, бо всі знали, що це загрожує бідами. Цікава Пандора потай зняла з посудини кришку, і розлетілись по всій землі ті біди, які були колись у ній закриті. Тільки одна Надія лишилась на дні величезної посудини. Кришка посудини знову закрилась, і не вилетіла Надія з будинку Епіметейя. Цього не побажав громовержець Зевс.

Щасливо жили раніше люди, не знаючи зла, тяжкої праці і згубних хвороб. Тепер міриади бід розповсюдились серед людей. Тепер злом наповнились і земля, і море. Незваними і вдень, і вночі приходять до людей зло і хвороби, страждання несуть вони з собою людям. Нечутною ходою, мовчки, приходять вони, бо позбавив їх Зевс дару мови, — він створив зло і хвороби німими.

ЕАК²

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Зевс-громовержець, викравши прекрасну дочку річкового бога Асопа, поніс її на острів Ойнопію, який став зватися з того часу по імені дочки Асопа — Егіною. На цьому острові народився син Егіни і Зевса, Еак. Коли Еак вирів, змужнів і став царем острова Егіни, то ніхто не міг зрівнятися з ним у всій Греції ні любов'ю до правди, ні

¹ Пандора означає — наділена всіма дарами.

² Міф про Еака особливо цікавий тим, що в ньому яскраво відбитий пережиток тотемізму. В міфі розповідається про те, як з мурашок виникло плем'я мирмидонян. Віра в те, що люди можуть походити від тварин, властива первісній релігії.

справедливістю. Самі великі олімпійці шанували Еака і часто обирали його суддею в своїх суперечках. Після смерті ж Еак, як і Мінос і Радаманф, став з волі богів суддею в підземному царстві.

Тільки велика богиня Гера ненавиділа Еака. Гера наслала велике лихо на царство Еака. Оповив густий туман острів Егіну, чотири місяці стояв цей туман. Нарешті розігнав його південний вітер. Але не визволення від лиха, а загибель приніс своїм подихом вітер. Від згубного туману безліч отруйних змій наповнили стави, джерела і струмки Егіни, всіх потруїли вони своєю отрутою. Почався жаливий мор на Егіні. Вимерло на ній усе живе. Залишились здоровими Еак та його сини. В розпачі підняв Еак руки до неба і вигукнув:

— О, великий, егідодержавний Зевсе, якщо ти справді був чоловіком Егіни, якщо ти справді мій батько і не соромишся свого потомства, то верни мені мій народ або ж і мене сховай у темряві могили!

Дав знак Еаку Зевс, що він почув його благання. Блиснула блискавка, і прогуркотів грім по безхмарному небу. Зрозумів Еак, що почута його молитва. Там, де молився Еак отцю Зевсу, стояв могутній, присвячений громовержцю дуб, а біля його коріння був мурашник. Випадково упав погляд Еака на мурашник, повний тисяч працюючих мурашок. Еак довго дивився, як поралися мурашки і будували своє мурашине місто, і сказав:

— О, милостивий отче Зевсе, дай мені стільки працюючих громадян, скільки мурашок у цьому мурашнику.

Тільки-но промовив це Еак, як дуб при повному безвітрі зашелестів своїм могутнім віттям. Ще один знак послав Зевс Еакові.

Настала ніч. Чудовий сон побачив Еак. Він побачив священний дуб Зевса, віти його були вкриті безліччю мурашок. Заколихались віти дуба, і дощем посипались з них мурашки. Впавши на землю, мурашки ставали все більшими і більшими, ось підвелись вони на ноги, випросталися, зник їх чорний колір і худина, вони оберталися поступово в людей. Прокинувся Еак, він не вірить віщому сну, він навіть нарікає на богів, що вони не посилають йому допомоги. Раптом почувся сильний шум. Еак чує кроки, голоси людей, які він давно вже не чув. «Чи не сон це», — думає він. Коли вбігає син його Теламон, кидається до батька і, радісний, говорить:

— Вийди швидше, батьку! Ти побачиш велике чудо, якого ти й не сподівався.

Вийшов Еак з покою і побачив живими тих людей, яких бачив у сні. Проголосили люди, що раніше були мурашками, Еака царем, а він назвав їх мирмидонянами¹. Так знову була заселена Егіна.

ДАНАЇДИ

В основному викладено за трагедією Есхіла «Благаючи захисту».

У сина Зевса та Іо, Епафа, був син Бел, а в Бела було два сини — Єгипт і Данай. Всією країною, яку зрошує благодатний Ніл, володіє Єгипт, від нього країна ця дістала й свою назву. Данай же правив у Лівії². Боги дали Єгипту п'ятдесят синів, а Данаю п'ятдесят прекрасних дочок. Полонили своєю красою Данаїди синів Єгипта, і захотіли вони одружитися з прекрасними дівчатами, але відмовили їм Данай і Данаїди. Зібрали сини Єгипта велике військо і пішли війною на Даная. Перемогли Даная його племінники, і довелося йому позбутися свого царства і втікати. З допомогою богині Афіни-Паллади збудував Данай перший п'ятдесятивесловий корабель і рушив на ньому зі своїми дочками у безбережне вічно шумливе море.

Довго плів по морських хвилях корабель Даная і, нарешті, приплив до острова Родосу. Тут Данай зупинився; він вийшов з дочками на берег, заснував святилище своїй покровительці богині Афіні і приніс їй багаті жертви. Данай не залишився на Родосі. Боячись переслідування синів Єгипта, він поплив з дочками своїми далі, до берегів Греції, в Арголіду — батьківщину його прародительки Іо. Сам Зевс охороняв корабель під час небезпечного плавання по безкрайому морю. Після довгої дороги пристав корабель до благодатних берегів Арголіди. Тут сподівалися Данай і Данаїди знайти захист і рятунок від ненависного їм одруження з синами Єгипта.

Під виглядом благаючих захисту, з маслиновими гілками в руках Данаїди зійшли на берег. Нікого не було видно на березі. Нарешті вдалині показалася хмара пилу. Швидко наближалася вона. Ось уже в хмарі пилу виблискують щити, шоломи і списи. Чується гуркіт коліс бойових колісниць. Це наближається військо царя Арголіди, Пеласга, сина Палехтона. Сповіданий про прибуття корабля, Пеласг з'явився до берега моря зі своїм військом. Не ворога зу-

¹ Від слова *мирмекс* — мурашка.

² *Лівією* греки називали берег Африки на захід від Єгипту.

стрів він там, а старого Даная і п'ятдесят його прекрасних дочок. З гілками в руках зустріли вони його, благаючи захисту. Простягаючи до нього руки, з очима, повними сліз, благають його прекрасні дочки Даная допомогти їм проти гордих синів Єгипта. Іменем Зевса, могутнього захисника благаючих, заклинають Данаїди Пеласга не видавати їх. Адже не чужі вони в Арголіді — це батьківщина їх прародительки Іо.

Пеласг все ще вагався — його лякає війна з могутніми володарями Єгипту. Що діяти йому? Але ще більше боїться він гніву Зевса, якщо, зламавши його закони, відштовхне він тих, що благають його іменем громовержця про захист. Нарешті Пеласг радить Данаєві самому піти в Аргос і там покласти на вівтарі богів маслинові гілки на знак благання про захист. А сам він вирішує зібрати народ і порадитися з ним. Пеласг обіцяє Данаїдам докласти всіх старань, щоб умовити громадян Аргоса захистити їх.

Пішов Пеласг. З трепетом чекають Данаїди рішення народних зборів. Вони знають, які нестримні сини Єгипта, які грізні вони в бою; вони знають, що загрожує їм, коли пристануть по берега Арголіди кораблі єгиптян. Що робити їм, беззахисним дівам, якщо позбавлять їх притулку і допомоги жителі Аргоса? Близьке вже нещастя. Вже прийшов посланець синів Єгипта. Він погрожує силою відвести на корабель Данаїд, він ухопив за руку одну з дочок Даная і велить рабам своїм схопити й інших. Але тут знов приходиться цар Пеласг. Він бере під свій захист Данаїд, його не лякає і те, що посланець синів Єгипта погрожує йому війною.

Загибель принесло Пеласгу і жителям Арголіди рішення надати захист Данаєві і його дочкам. Переможений у кровопролитній битві, змушений був тікати Пеласг на крайню північ своїх просторих володінь. Правда, Даная обрано царем Аргоса, але, щоб купити мир у синів Єгипта, він мусив усе ж віддати їм за дружин своїх прекрасних дочок.

Пишно справили весілля своє з Данаїдами сини Єгипта. Вони не знали, яку долю несе їм з собою цей шлюб. Скінчився гучний весільний бенкет; замовкли весільні гімни; погасли шлюбні факели; темрява ночі оповила Аргос. Глибока тиша панувала в огорнутому сном місті. Раптом у тиші почувся передсмертний стогін, ось ще один, ще й ще. Страшний злочин вчинили Данаїди під покровом ночі. Кинджалами, що дав їм батько їх Данай, попронизували вони своїх чоловіків, як тільки сон склепив їм очі. Так загинули жахливою смертю сини Єгипта. Врятувався

тільки один з них, прекрасний Лінкей. Юна дочка Данаєва, Гіпермнестра, зглянулася над ним. Вона не мала сили проколоти груди свого чоловіка кинджалом. Розбудила вона його і таємно вивела з палацу.

Шаленим гнівом запалав Данай, коли дізнався, що Гіпермнестра не послухалась його веління. Данай закував свою дочку у важкі кайдани і кинув у темницю. Зібрався суд старців Аргоса, щоб судити Гіпермнестру за непослух батькові. Данай хотів скарати свою дочку на смерть. Але на суд з'явилася сама богиня кохання, золотосяйна Афродіта. Вона захистила Гіпермнестру і врятувала її від жорстокої кари. Жаліслива, любляча дочка Даная стала дружиною Лінкея. Боги благословили цей шлюб численним потомством великих героїв. Сам Геракл, безсмертний герой Греції, належав до роду Лінкея.

Зевс не хотів загибелі інших Данаїд. Очистили, з веління Зевса, Афіна і Гермес Данаїд від гріха пролитої крові. Цар Данай влаштував на честь богів-олімпійців великі ігри. Переможці в цих іграх дістали як нагороду за дружин дочок Даная.

Але Данаїди все ж не уникли кари за вчинений злочин. Вони відбувають її в похмурому царстві Аїда після своєї смерті. Данаїди повинні наповняти водою величезну посудину без дна. Вічно носять вони воду, черпаючи її в підземній річці, і виливають у посудину. Ось, здається, вже повна посудина, але витікає з неї вода, і знову вона порожня. Знову беруться за роботу Данаїди, знову носять воду і ллють її в посудину без дна. Так триває без кінця їх марна робота.

ПЕРСЕЙ¹

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

НАРОДЖЕННЯ ПЕРСЕЯ

У царя Аргоса Акрісія, внука Лінкея, була дочка Даная, яка славилася своєю неземною красою. Акрісію було провіщено оракулом, що він загине від руки сина Данаї. Щоб

---

¹ *Персей* — один з найпопулярніших героїв Греції. Про нього збереглося багато міфів, що їх оповідали не скрізь однаково. Цікаво, що ряд осіб, які діють у цих міфах, стародавні греки перенесли на небо. І тепер ми знаємо такі сузір'я, як Персей, Андромеда, Кассіопея (мати Андромеди) і Кефей (батько її).

уникнути такої долі, Акрісії збудував глибоко під землею з бронзи і каменю просторі покої і там замкнув свою дочку Данаю, щоб ніхто не бачив її.

Але великий громовержець Зевс покохав її, проник у підземні покої Данаї у вигляді золотого дощу, і стала дочка Акрісія дружиною Зевса. Від цього шлюбу народився у Данаї чудовий хлопчик. Мати назвала його Персеєм.

Недовго прожив маленький Персей із своєю матір'ю в підземних покоях. Одного разу Акрісії почув голос і веселий сміх маленького Персея. Він спустився до своєї дочки, щоб дізнатися, чому чується в її покоях дитячий сміх. Акрісії здивувався, побачивши маленького чудового хлопчика. Як злякався він, довідавшись, що це син Данаї і Зевса. Зараз же згадалось йому провіщення оракула. Знов довелося йому думати, як уникнути долі. Нарешті Акрісії звелів зробити велику дерев'яну скриню, замкнув у неї Данаю і сина її Персея, забив скриню і наказав кинути в море.

Довго носилася скриня по бурхливих хвилях солоного моря. Загибель загрожувала Данаї і її синові. Хвилі кидали скриню то в один, то в другий бік, то високо здіймали її на своїх гребенях, то спускали в безодню моря. Нарешті вічно шумливі хвилі пригнали скриню до острова Серіфу¹. В той час на березі ловив рибу рибалка Діктіс. Він тільки-но закинув у море сіті. Заплуталась скриня в сітях, і разом з ними Діктіс витяг її на берег. Він відкрив скриню і, на своє здивування, побачив у ній надзвичайної краси жінку і маленького чудового хлопчика. Діктіс відвів їх до свого брата, царя Серіфу, Полідекта.

Виріс при дворі царя Полідекта Персей і став сильним, струнким юнаком. Як зоря, сяяв він серед юнаків Серіфу своєю божественною красою, ніхто не був рівний йому ні вродою, ні силою, ні вправністю, ні мужністю.

ПЕРСЕЙ УБИВАЄ ГОРГОНУ МЕДУЗУ

Полідект замислив насильно взяти собі за дружину прекрасну Данаю, але Даная ненавиділа суворого царя Полідекта. Персей заступився за свою матір. Розгнівався Полідект, і з цього часу він думав тільки про одне — як згубити йому Персея. Кінець кінцем жорстокий Полідект вирішив послати Персея по голову горгони Медузи. Він прикликав Персея і сказав йому:

¹ Один з Кікладських островів в Егейському морі.

— Якщо ти справді син громовержця Зевса, то не відмовишся зробити великий подвиг. Серце твоє не здригнеться ні перед якою небезпекою. Доведи ж мені, що Зевс — твій батько, і принеси мені голову горгони Медузи. О, вірю я, Зевс допоможе своєму синові!

Гордо глянув Персей на Полідекта і спокійно відповів:

— Добре, я здобуду тобі голову Медузи.

Вирушив Персей в далеку путь. Йому треба було досягти західного краю землі, тієї країни, де панували богиня Ніч і бог смерті Танат. У цій країні жили і жахливі горгони. Все тіло їх вкривала блискуча і міцна, як сталь, луска. Жоден меч не міг розрубати цю луску, тільки вигнутий меч Гермеса. Величезні мідні руки з гострими сталевими пазурами були у горгон. На головах у них замість волосся ворушилися з шипінням отруйні змії. Обличчя горгон, з їх гострими, як кинджали, іклами, з губами, червоними, як кров, із палаючими люттю очима, були повні такої злості, були такі жахливі, що в камінь обертався кожний, хто хоч раз поглянув на горгон. На крилах із золотими блискучими перами горгони швидко носились у повітрі. Горе людині, яку вони зустрічали! Горгони розривали її на шматки своїми мідними руками і пили її гарячу кров.

Тяжкий, надлюдський подвиг мав звершити Персей. Боги Олімпу не могли дати загинути Персею, синові Зевса. На допомогу йому з'явився швидкий, як думка, посланець богів Гермес і улюблена дочка Зевсова, войовниця Афінa. Афінa дала Персею мідний щит, такий блискучий, що в ньому, немов у дзеркалі, відбивалося все; а Гермес дав Персеєві свій гострий меч, що рубав, як м'який віск, найтвердішу сталь. Вісник богів указав юному героєві, як знайти горгон.

Довгий був шлях Персея. Багато країн пройшов він, багато бачив народів. Нарешті дійшов він до похмурої країни, де жили старі граїї. Одне тільки око і один зуб мали вони на всіх трьох. По черзі користувалися вони ними. Поки око було в однієї з граї, дві інші були сліпі, і видюща граїя вела сліпих, безпорадних сестер. Коли ж, вийнявши око, граїя передавала його по черзі другій, всі три сестри були сліпі. Ось ці граїї охороняли шлях до горгон, тільки вони самі знали його. Тихо підкрався до них, за порадою Гермеса, в п'ятні Персей і вирвав в однієї з граї чудесне око саме в ту мить, коли вона передавала його своїй сестрі. Скрикнули граїї з жаху. Тепер вони всі три були сліпі. Що мали робити вони, сліпі й безпорадні? Почали вони благодати Персея, закликаючи його всіма богами, віддати

ім око. Вони ладні були зробити все для героя, тільки б він вернув їм їх скарб. Тоді Персей зажадав у них за те, що поверне їм око, указати йому шлях до горгон. Довго вагалися граїї, та довелося їм, щоб повернути собі зір, указати цей шлях. Так узнав Персей, як потрапити йому на острів горгон, і швидко рушив далі.

Під час подальшого шляху прийшов Персей до німф. Від них дістав він три дарунки: шолом володаря підземного царства Аїда, який робив невидимим кожного, хто його одягав, сандалі з крилами, за допомогою яких можна було швидко літати в повітрі, і чарівну торбину: ця торбина то розширялась, то стискалась, залежно від розміру того, що в ній лежало. Взув Персей крилаті сандалі, надів шолом Аїда, перекинув через плече чарівну торбину і швидко понісся в повітрі до острова горгон.

Високо в небі нісся Персей. Під ним розстигалась земля з зеленими долинами, де срібними стрічками вились ріки. Міста виднілись унизу, в них ясно виблискували білим мармуром храми богів. Вдалині височіли гори, вкриті зеленню лісів, і, як алмази, горіли в променях сонця їх снігові вершини. Вихором несеться Персей все далі й далі. Він летить так високо, як не злітають орли на своїх могутніх крилах. Ось блиснуло вдалині, як розтоплене золото, море. Тепер над морем летить Персей, і шум морських валів ледве вловимим шелестом доноситься до нього. Ось уже не видно землі. На всі боки, скільки сягає зір Персея, розкинулась під ним рівнина вод. Нарешті в блакитній даліні моря чорною смужкою показався острів. Усе ближче він. Це острів горгон. Щось нестерпучим блиском сяє в променях сонця на цьому острові. Нижче спустився Персей. Мов орел, ширяє він над островом і бачить: на скелі сплять три жахливих горгони. Вони розкинули уві сні свої мідні руки, вогнем горять на сонці їх сталава луска і золоті крила. Змії на їх головах ледве ворухнуться уві сні. Швидше відвернувся Персей від горгон. Боїться побачити він їх грізні обличчя — адже один погляд, і в камінь обернеться він. Узяв Персей щит Афіни-Паллади — як у дзеркалі, відбилися в ньому горгони. Яка ж із них Медуза? Мов дві краплі води, схожі одна на одну горгони. З трьох лише Медуза смертна, тільки її можна вбити. Задумався Персей. Тут допоміг Персеєві швидкий Гермес. Він показав Персеєві Медузу і тихо шепнув йому на вухо:

— Швидше, Персею! Сміливіше спускайся вниз. Он, крайня до моря, Медуза. Відрубай їй голову. Пам'ятай, не

дивись на неї! Один погляд, і ти загинеш. Поспішай, поки не прокинулись горгони!

Як падає з неба орел на намічену жертву, так кинувся Персей до сплячої Медузи. Він дивиться в ясний щит, щоб певніше завдати удару. Змії на голові Медузи зачули ворога. З грізним шипінням піднялися вони. Поворушилась уві сні Медуза. Вона вже трохи розплющила очі. В цю мить, як блискавка, блиснув гострий меч. Одним ударом відтяв Персей голову Медузи. Її темна кров потоком ринула на скелю, а з потоками крові з тіла Медузи піднявся до неба крилатий кінь Пегас і велетень Хрісаор. Швидко схопив Персей голову Медузи і сховав її в чарівну торбину. Звиваючись у корчах смерті, тіло Медузи впало із скелі в море. Від шуму його падіння прокинулись сестри Медузи, Стейно і Евріала. Махнувши могутніми крилами, вони звилися над островом і очима, що горіли лютістю, дивилися навколо. Горгони з шумом носяться в повітрі, але безслідно зник убивця сестри їхньої Медузи. Жодної живої душі не видно ні на острові, ні далеко в морі. А Персей швидко нісся, невидимий у шоломі Аїда, над шумливим морем. Ось уже несеться він над пісками Лівії. Крізь торбину просочилася кров з голови Медузи і падала важкими краплями на пісок. З цих крапель крові породили піски отруйних змій. Все кругом кишіло ними, все живе кидалося тікати від них; змії перетворили Лівію в пустелю.

ПЕРСЕЙ І АТЛАС

Все далі несеться Персей від острова горгон. Неначе хмара, яку гонить бурхливий вітер, мчить він по небу. Нарешті він досяг тієї країни, де царював син титана Япета, брат Прометея, велетень Атлас. Тисячі отар тонкорунних овець, черед корів і биків круторогих паслося на ланах Атласа. Розкішні сади росли в його володіннях, а серед садів стояло дерево з золотими гілками й листям, і яблука, що росли на цьому дереві, були теж золоті. Атлас охороняв, як зіницю ока, це дерево, воно було його найбільшим скарбом. Богиня Феміда провістила йому, що настане день, коли прийде до нього син Зевса і викраде в нього золоті яблука. Боявся цього Атлас. Він огородив сад, в якому росло золоте дерево, високим муром, а біля входу поставив на варті дракона, що вивергав з пащі полум'я. Атлас не допускав чужоземців у свої володіння — він боявся, що серед них з'явиться і син Зевса. Ось до нього і прилетів

на своїх крилатих сандалях Персей і звернувся до Атласа з такими привітними словами:

— О, Атласе, прийми мене, як гостя, у своєму домі. Я — син Зевса, Персей, який убив горгону Медузу. Дай мені відпочити в тебе від мого великого подвигу.

Коли Атлас почув, що Персей — син Зевса, зараз же згадав він провіщення богині Феміди і тому грубо відповів Персеєві:

— Забирайся звідси геть! Тобі не допоможе твоя брехня про великий подвиг і про те, що ти — син громовержця.

Атлас уже хоче вигнати за двері героя. Персей, бачачи, що не може він боротися з могутнім велетнем, сам поспішає вийти з будинку. Гнів бушує в серці Персея; його розгнівив Атлас тим, що відмовив йому в гостинності та ще назвав брехуном.

У гніві Персей каже велетневі:

— Добре ж, Атласе, ти проганяєш мене! Ну, так прийми ж, принаймні, від мене подарунок!

З цими словами швидко вийняв Персей голову Медузи і, відвернувшись, показав її Атласові. Зараз же обернувся в гору велетень. Його борода й волосся обернулися в густолисті ліси, рук й плечі — у високі скелі, голова — у вершину гори, що досягла до самого неба. З того часу підтримує гора Атлас увесь небозвід, з усіма його сузір'ями.

А Персей, тільки зійшла на небо вранішня зоря, понісся далі.

ПЕРСЕЙ ВРЯТОВУЄ АНДРОМеду

Після довгої дороги Персей досяг царства Кефея, що лежало в Ефіопії¹ на березі Океану. Там, на скелі, біля самого берега моря, він побачив приковану прекрасну Андромеду, дочку царя Кефея. Вона повинна була спокутувати провину своєї матері, Кассіопеї. Кассіопея прогнівила морських німф. Пишаючись своєю красою, вона сказала, що від усіх найвродливіша вона, цариця Кассіопея. Розгнівались німфи і вблагали бога морів Посейдона покарати Кефея і Кассіопею. Посейдон послав, за просьбою німф, потвору, подібну до велетенської риби. Вона впливала з морської глибини і спустошувала володіння Кефея. Плачем і стогоном сповнилось царство Кефея. Він звернувся, нарешті, до

¹ *Ефіопія* — країна, що лежала, за уявленнями греків, на крайньому півдні землі. Ефіопією греки, а потім римляни називали всю країну, що лежить в Африці на південь від Єгипту.

оракула Зевса Аммона¹ і спитав, як позбутись йому цього нещастя. Оракул дав таку відповідь:

— Віддай свою дочку Андромеду на поталу потворі, і скінчиться тоді кара Посейдона.

Народ, дізнавшись про відповідь оракула, примусив царя прикувати Андромеду до скелі біля моря. Бліда від жаху, стояла біля підніжжя скелі у важких кайданах Андромеда; з невимовним страхом дивилася вона на море, чекаючи, що ось-ось з'явиться потвора і розірве її. Сльози котилися з її очей, вона жахалася від самої думки, що мусить загинути в розквіті прекрасної юності, повною сил, не зазнавши радощів життя. Її саме й побачив Персей. Він прийняв би її за чудову статую з білого пароського мармуру, коли б морський вітер не розвівав її волосся і не падали з її прекрасних очей рясні сльози. З захопленням дивиться на неї юний герой, і могутнє почуття кохання до Андромеди загоряється в його серці. Персей швидко спустився до неї і ласкаво запитав її:

— О, скажи мені, прекрасна діво, чия це країна, назви мені своє ім'я! Скажи, за що прикована ти тут до скелі?

Андромеда розповіла, за чію провину доводиться їй страждати. Не хоче прекрасна діва, щоб герой подумав, ніби покутує вона власну провину. Ще не скінчила своєї розповіді Андромеда, як заклекотіла морська безодня, і серед бурхливих хвиль показала потвора. Вона високо підняла свою голову з розкритою величезною пащею. Голосно скрикнула від жаху Андромеда. Збожеволівши від горя, прибігли на берег Кефей і Кассіопея. Гірко плачуть вони, обіймаючи дочку. Нема їй рятунку!

Тоді заговорив син Зевса, Персей:

— Ще багато буде у вас часу лити сльози, мало часу тільки для порятунку вашої доньки. Я — син Зевса, Персей, який вбив обвиту зміями горгону Медузу. Віддайте за мене вашу доньку Андромеду, і я врятую її.

З радістю погодились Кефей і Кассіопея. Вони ладні були зробити все для рятівника дочки. Кефей обіцяв йому навіть усе царство своє в придане, аби він врятував Андромеду. Вже близько потвора. Вона швидко наближається до скелі, широкими грудьми розсікаючи хвилі, неначе корабель, що несеться по хвилях, як на крилах, від помахів весел могутніх юних гребців. Не далі, як на політ стріли, була потвора, коли Персей злетів високо в повітря. Тінь його впала в море, і люто кинулась потвора на тінь героя.

¹ Знаходиться в оазисі Лівійської пустелі, на захід від Єгипту.

Персей сміливо кинувся з висоти на потвора і глибоко встромив їй у спину вигнутий меч. Відчувши тяжку рану, високо піднялась у хвилях потвора; вона б'ється в морі, немов кабан, якого з несамовитим гавкотом оточила зграя собак; то поринає вона глибоко у воду, то знову випливає. Шалено б'є по воді потвора своїм риб'ячим хвостом, і тисячі бризок злітають до самих вершин прибережних скель. Піною покрилось море. Роззявивши пащу, кидається потвора на Персея, але з швидкістю чайки злітає він на своїх крилатих сандалях. Раз по раз завдає він їй ударів. Кров і вода ринули з пащі потвори, ураженої на смерть. Крила сандалів Персея намокли, вони ледве тримають його в повітрі. Швидко понісся могутній син Данаї до скелі, що виступала з моря, обхопив її лівою рукою і тричі встромив свій меч у широкі груди потвори. Скінчено жахливий бій. Радісні крики лунають з берега. Всі славлять могутнього героя. Знято кайдани з прекрасної Андромеди, і, триумфуючи перемогу, веде Персей свою наречену до палацу батька її Кефея.

ВЕСІЛЛЯ ПЕРСЕЯ

Багаті жертви приніс Персей батькові своєму Зевсу, Афіні-Палладі і Гермесу. Веселий весільний бенкет почався в палаці Кефея. Гіменей і Ерот запалили свої запашні факели. Весь палац Кефея обвитий зеленню і квітами. Гучно лунають звуки кіфар і лір, гримлять весільні хори. Двері палацу відкриті навстіж. Бенкетний зал сяє золотом. Кефей і Кассіопея бенкетують з нареченими, бенкетує й весь народ. Весело й радісно навколо. На бенкеті Персей розповідає про свої подвиги. Раптом грізний брязкіт зброї почувся в бенкетному залі. По палацу пролунав воєнний клич, подібний до шуму моря, коли воно, здимаючись, б'ється своїми гнаними бурхливим вітром хвилями об високий скелястий берег. Це прийшов перший жених Андромеди, Фіней, з великим військом.

Увійшовши до палацу і потрясаючи списом, голосно крикнув Фіней:

— Горе тобі, викрадцю наречених! Не врятують тебе від мене ні твої крилаті сандалі, ні навіть сам Зевс-громовержець!

Фіней хотів уже кинути списа в Персея, але цар Кефей зупинив його, кажучи:

— Що ти робиш! Що примушує тебе так шаленіти? Так хочеш ти нагородити подвиг Персея? Це буде твоїм весільним подарунком? Хіба викрав Персей у тебе твою наречену? Ні, вона була викрадена в тебе тоді, коли її вели прикувати до скелі, коли вона йшла на загибель. Чому ж ти тоді не прийшов до неї на допомогу? Ти хочеш тепер відняти у переможця його нагороду? Чому ж не прийшов ти сам по Андромеду, коли вона була прикована до скелі, чому ж тоді не відняв її в потвори?

Нічого не відповів Кефею Фіней, гнівно дивився він то на Кефея, то на прекрасного сина Зевса, і раптом, напруживши всі сили, кинув списа в Персея. Мимо пролетів спис і встромився в ложе Персея. Вирвав його могутньою рукою юний герой, скочив зі свого ложа і грізно замахнувся списом. Він уразив би на смерть Фінея, але той сховався за жертovníк, і спис влучив у голову героя Рета, і він упав мертвий. Закипів жадливий бій. Швидко примчала з Олімпу войовниця Афіна на допомогу своєму братові Персею. Вона прикрила його своєю егідою і вдихнула в нього непереможну мужність. Кинувся в бій Персей. Як блискавка, блищить у нього в руках смертоносний меч, яким він убив Медузу. Одного за одним разить він на смерть героїв, які прийшли з Фінеєм. Гора тіл, залитих кров'ю, росте перед Персеєм. Він схопив обома руками величезну бронзову чашу, в якій змішували вино для бенкету, і метнув її в голову героя Еврітоя. Як громом уражений, упав герой, і відлетіла душа його в царство тіней. Один по одному падають герої, але багато привів їх з собою Фіней. А Персей — чужоземець у царстві Кефея, небагато товаришів у нього в бою, майже самому доводиться боротись йому з безліччю ворогів. Багато соратників Персея вже впали в цій шаленій битві. Загинув, убитий списом, і співець, який солодкозвучним співом тішив бенкетуючих, граючи на золотострунній кіфарі. Падаючи, співець зачепив струни кіфари, і сумно, як передсмертний стогін, задзвеніли струни, але брязкіт мечів і стогін умираючих заглушили дзвін струн. Немов град, гнаний вітром, летять стріли. Ставши плечима до колони і прикрившись блискучим щитом Афіни, б'ється з ворогами Персей. А вони з усіх боків оточили героя; бій навколо нього шаленіє все більше. Бачачи, що йому загрожує неминуча загибель, скрикнув голосно могутній син Данай:

— У ворога, вбитого мною, знайду я допомогу! Самі ви примусили мене шукати в нього захисту! Скоріш одверніться всі, хто друг мені!

Швидко вийняв з чарівної торбини Персей голову горгони Медузи і підняв її високо над головою. Один за одним обертаються в кам'яні статуї герої, які нападають на Персея. Одні з них скам'яніли, замахнувшись мечем, щоб пробити груди ворога, другі — потрясаючи гострими списами, треті — прикрившись щитами. Один погляд на голову Медузи обернув їх у мармурові статуї. Весь бенкетний зал наповнився мармуровими статуями. Страх охопив Фінея, коли побачив він, що всі друзі його обернулися в камінь. Упавши на коліна і простягаючи руки з благанням до Персея, вигукнув Фіней:

— Ти переміг, Персею! О, сховай скоріш жахливу голову Медузи, благаю тебе — заховай її. О, великий сину Зевса, все візьми, володій усім, тільки життя саме лиши мені!

З насмішкою відповів Персей Фінею:

— Не бійся, жалюгідний боягузе! Не вразить тебе мій меч. На вічні часи дам я тобі нагороду! Довіку стоятимеш ти тут, у палаці Кефея, щоб дружина моя втішалася, дивлячись на зображення свого першого жениха.

Простяг до Фінея герой голову Медузи, і, хоч як намагався Фіней не дивитись на жахливу горгону, все ж погляд його впав на неї, і вмить обернувся він у мармурову статую. Стоїть обернений у камінь Фіней, схилившись, як раб, перед Персеєм. Навіки зберігся в очах статуї-Фінея вираз страху і рабського благання.

ПОВЕРНЕННЯ ПЕРСЕЯ НА СЕРІФ

Недовго залишався Персей після цієї кривавої битви в царстві Кефея. Узявши з собою прекрасну Андромеду, він повернувся на Серіф до царя Полідекта. Персей застав свою матір Данаю у великому горі. Рятуючись від Полідекта, їй довелося шукати захисту в храмі Зевса. Не сміла вона й на мить покинути храм. Розгніваний Персей прийшов до палацу Полідекта і застав його з друзями за розкішним бенкетом. Полідект не чекав, що Персей повернеться, він був певний, що герой загинув у боротьбі з горгонами. Здивувався цар Серіфу, побачивши перед собою Персея, а той спокійно сказав цареві:

— Твій наказ виконано, я приніс тобі голову Медузи.

Полідект не повірив, що Персей вчинив такий великий подвиг. Він почав глузувати з богорівного героя і назвав його брехуном. Глузували з Персея і друзі Полідекта. Гнів закипів у грудях Персея, він не міг простити образи.

Грізно блиснувши очима, Персей вийняв голову Медузи і вигукнув:

— Якщо ти не віриш, Полідекте, то ось тобі доказ!

Полідект глянув на голову горгони і враз обернувся в камінь. Цієї ж долі зазнали й друзі царя, які бенкетували з ним.

ПЕРСЕЙ В АРГОСІ

Персей передав владу над Серіфом братові Полідекта, Діктісу, який колись урятував його з матір'ю, а сам з Данаєю і з Андромедою вирушив в Аргос. Коли дід Персея, Акрісій, довідався про прибуття внука, то, згадавши провіщення оракула, втік далеко на північ в Ларіссу. Персей же став правити в рідному Аргосі. Він повернув шолом Аїда, крилаті сандалі і чарівну торбину німфам, повернув і Гермесу його гострий меч. А голову Медузи віддав він Афіні-Палладі, вона прикріпила її в себе на грудях, на своєму блискучому панцирі. Щасливо правив Персей в Аргосі.

Дід його Акрісій не минув того, що визначив йому невблаганний фатум. Одного разу справляв Персей пишні ігрища. Багато героїв зібралось на них. Серед глядачів був і старий Акрісій. Під час змагання в метанні важкого диска Персей кинув могутньою рукою бронзовий диск. Високо, аж до хмар, злетів важкий диск і, падаючи на землю, влучив зі страшною силою в голову Акрісія і вбив його на смерть. Так здійснилось провіщення оракула. Повний скорботи, Персей поховав Акрісія, сумуючи, що став мимовільним убивцем діда. Персей не захотів правити в Аргосі, царстві вбитого ним Акрісія; він пішов у Тірінф¹ і царював там багато років. Аргос же Персей віддав у володіння своєму родичеві Мегапенту.

СІЗІФ

Викладено за поемами «Іліада» Гомера і «Героїні» Овідія.

Сізіф, син бога повелителя всіх вітрів Еола, був засновником міста Коринфа, який за найдавніших часів звався Ефірою.

¹ Одне з найдавніших міст Греції, знаходилось в Арголіді.

Ніхто в усій Греції не міг зрівнятися підступністю, хитрістю і спритністю розуму з Сізіфом. Сізіф, завдяки своїй хитрості, зібрав незліченні багатства у себе в Коринфі; далеко йшла слава про його скарби.

Коли прийшов до нього бог смерті, похмурий Танат, щоб звести його в сумне царство Аїда, то Сізіф, який уже раніш відчув наближення бога смерті, підступно обманув бога Таната і закував його в кайдани. Перестали тоді на землі вмирати люди. Ніде не справлялись більше пишні похорони; перестали приносити й жертви богам підземного царства. Порушився на землі лад, заведений Зевсом. Тоді громовержець Зевс послав до Сізіфа могутнього бога війни Ареса. Він звільнив Таната з кайданів, а Танат вирвав душу Сізіфа і відвів її в царство тіней померлих.

Але й тут зумів зарадити собі хитрий Сізіф. Він сказав дружині своїй, щоб вона не ховала його тіла і не приносила жертви підземним богам. Послухалась чоловіка дружина Сізіфа. Аїд і Персефона довго чекали похоронних жертв. Усе нема їх! Нарешті наблизився до трону Аїда Сізіф і сказав володареві царства померлих, Аїду:

— О, володарю душ померлих, великий Аїде, рівний могутністю Зевсові, відпусти мене на світлу землю. Я звелю дружині моїй принести тобі багаті жертви і повернусь назад у царство тіней.

Так обманув Сізіф владика Аїда, і той відпустив його на землю. Сізіф не повернувся, звичайно, в царство Аїда. Він залишився в пишному палаці своєму і весело бенкетував, радіючи, що один з усіх смертних зумів вернутися з похмурого царства тіней.

Розгнівався Аїд, знову послав він Таната по душу Сізіфа. З'явився Танат до палацу найхитрішого з смертних і застав його за розкішним бенкетом. Вирвав душу Сізіфову богам і людям ненависний бог смерті; назавжди відлетіла тепер душа Сізіфа в царство тіней.

Тяжку кару відбуває Сізіф у загробному житті за всю підступність, за всі обмани, які вчинив він на землі. Його засуджено викочувати на високу, круту гору величезний камінь. Напружуючи всі сили, працює Сізіф. Піт заливає йому очі від тяжкої праці. Все ближче вершина; ще зусилля, і скінчена буде праця Сізіфа; але виривається з рук його камінь і з шумом котиться вниз, здіймаючи хмари пилу. Знову береться Сізіф до роботи.

Так вічно котить камінь Сізіф і ніколи не може досягти мети — вершини гори.

БЕЛЛЕРОФОНТ¹

Викладено за поемою Гомера «Іліада» і віршами Піндара.

Був у Сізіфа син, герой Главк, який правив у Коринфі після смерті батька. А Главк мав сина Беллерофонта, одного з великих героїв Греції. Прекрасний, як бог, був Беллерофонт і рівний безсмертним богам мужністю. Беллерофонта, коли він був ще юнаком, спіткало нещастя: він убив випадково одного громадянина Коринфа і мусив тікати з рідного міста. Він утік до царя Тіринфа, Пройта. З великою пошаною прийняв цар Тіринфа героя і очистив його від гріха пролитої ним крові. Недовго довелося Беллерофонтові пробути в Тіринфі. Зачарувалась його вродою дружина Пройта, богорівна Антейя. Але Беллерофонт відкинув її кохання. Запалала тоді ненавистю до Беллерофонта цариця Антейя і вирішила згубити його. Пішла вона до свого чоловіка і сказала йому:

— О, царю! Тяжко ображає тебе Беллерофонт. Ти повинен убити його. Він переслідує мене, твою дружину, своїм коханням. Ось як віддячив він тобі за гостинність!

Розгнівався Пройт; сам він не міг підняти руку на свого гостя, бо боявся гніву Зевса, покровителя гостинності. Довго думав Пройт, як занапастити Беллерофонта, і, нарешті, вирішив послати його з листом до батька Антейї, Іобата, царя Лікії². В цьому листі, написаному на подвійній складеній і запечатаній таблиці, Пройт написав Іобату, як тяжко образив його Беллерофонт, і просив помститися йому за образу. Беллерофонт вирушив з листом до Іобата, не підозрюючи, яка небезпека загрожує йому.

Після довгої подорожі Беллерофонт прибув у Лікію. З радістю прийняв Іобат юного героя і дев'ять днів шанував його бенкетами. Нарешті запитав його Іобат про мету прибуття. Спокійно подав Беллерофонт цареві Лікії лист Пройта. Іобат узяв подвійну запечатану табличку і розкрив її. Страх пройняв його, коли він прочитав, що було в ній написано. Він повинен був убити юного героя, якого встиг уже полюбити за ці дев'ять днів. Але сам Іобат, як і Пройт, не наважився порушити священного звичаю гостинності.

---

¹ Багато що в цьому міфі вказує на те, що Беллерофонт був місцевим сонячним богом; він несеться по небу на крилатому коні, він убив своїми стрілами потворну Химеру, яка втілює в собі бурю, землетрус і вулканічні сили землі. Міфи про героїв, подібних до Беллерофонта, зустрічаємо в багатьох народів земної кулі.

² Країна на південному заході Малої Азії.

Щоб згубити Беллерофонта, він вирішив послати героя на подвиг, що загрожував неминучою смертю. Іобат доручив Беллерофонтові вбити грізну потвору Химеру. Її породили жахливий Тіфон і велетенська Єхидна. Спереду левом була Химера, всередині — гірською дикою козою, а ззаду — драконом. Вогонь вивергала вона з трьох пащ. Ніхто не міг врятуватися від грізної Химери. Саме наближення її несло з собою смерть.

Беллерофонта не спинила небезпека цього подвигу — сміливо взявся могутній герой за виконання його. Він знав, що тільки той може перемогти Химеру, хто володіє крилатим конем Пегасом¹, який вилетів з тіла вбитої Персеєм горгони Медузи, знав він, і де знайти цього дивного коня. Пегас часто спускався на вершину Акрокоринфу² і пив там воду з джерела Пірени. Туди й вирушив Беллерофонт. Він прийшов до джерела саме тоді, коли Пегас, що спустився з-за хмар, гамував свою спрагу холодною, прозорою, немов кристал, водою джерела Пірени. Беллерофонт хотів зараз же піймати Пегаса. Дні і ночі переслідував він його, але все марно, не допомагали ніякі хитрощі. Пегас не давався до рук Беллерофонтові. Тільки-но юний герой наближався до крилатого коня, як, махнувши своїми могутніми крилами, зі швидкістю вітру нісся кінь за хмари і ширяв у них, немов орел. Нарешті, за порадою провісника Полііда, Беллерофонт ліг спати біля джерела Пірени, біля жертovníка Афіни-Паллади, на тому місці, де побачив він уперше Пегаса. Беллерофонт хотів узнати уві сні відкриття богів. Справді, уві сні з'явилася йому улюблена дочка громовержця Зевса, Афіна, навчила, як піймати Пегаса, дала золоту вуздечку і звеліла принести жертву богові моря Посейдону. Прокинувся Беллерофонт. З подивом побачив він, що золота вуздечка лежить коло нього. В палкій молитві подякував Беллерофонт великій богині. Він знав тепер, що заволодіє Пегасом.

Незабаром до джерела Пірени прилетів на своїх білосніжних крилах дивний кінь. Сміливо скочив на нього Беллерофонт і накинув на голову золоту вуздечку. Довго швидше від вітру носив Пегас у повітрі героя, нарешті скорився і з того часу вірно служив Беллерофонтові.

Швидко помчав герой на Пегасі до гір Лікії, туди, де жила потворна Химера. Химера почула наближення воро-

¹ Іменем Пегаса названо сузір'я. Пізніше Пегас став і конем поетів; на ньому поети підносяться на Парнас, до бога Аполлона і муз.

² Гора, на якій була фортеця (акрополь) Коринфа.

га і виповзла з темної печери, могутня, грізна. Палючий вогонь вилітав з трьох її пащ, клуби диму оповили все кругом. Високо злетів Пегас з Беллерофонтом, і з вишини Беллерофонт одну по одній посилав свої стріли на Химеру. Шалено билася вона об скелі і перекидала їх; несамовита, носилася вона по горах. Все гинуло навколо від її полум'я. Всюди літав за нею Беллерофонт на своєму крилатому коні. Химера ніде не могла сховатися від влучних стріл героя, смертоносні стріли скрізь наздоганяли її. Убив грізну потвору Беллерофонт і з великою славою повернувся до царя Іобата.

Але Іобат дав йому друге доручення. Він послав героя проти войовничих солімів¹. Багато героїв загинуло в боях із солімами, але переміг їх Беллерофонт. І цього подвигу було мало Іобату — адже він намагався згубити героя. Тому послав він героя проти непереможних амазонок. І з цієї війни вийшов переможцем Беллерофонт. Тоді вислав Іобат назустріч героєві, який повертався в славі перемоги, найсильніших мужів Лікії, щоб вони вбили непереможного Беллерофонта, напавши на нього несподівано. Лікійці заманили в засідку героя, але й тут не загинув він. Всі найсильніші мужі Лікії загинули від руки могутнього героя. Зрозумів тоді Іобат, якого великого героя прийняв він у себе як гостя. З великою пошаною зустрів він славетного переможця. Віддав за нього Іобат дочку свою, а з нею півцарства в придане. А лікійці виділили Беллерофонтові в дар із своїх ланів найродючішу землю і дали йому її у володіння.

З того часу Беллерофонт залишився в Лікії і жив там, оточений шаною і славою. Але нещасливо закінчив життя своє Беллерофонт. Загордився великий герой. Він захотів стати рівним богам-олімпійцям, так засліпила його велика слава. Беллерофонт вирішив злетіти на світлий Олімп до безсмертних богів на своєму крилатому коні Пегасі. За таку зарозумілість Зевс скарав Беллерофонта. Громовержець наслав на крилатого Пегаса шалену лютість, Пегас скинув Беллерофонта на землю, коли той сів на нього, щоб вилетіти на Олімп. Від падіння на землю могутній герой позбувся розуму. Довго блукав він, безумний, по «долині блукань», поки не прилетів на чорних крилах своїх похмурий бог смерті Танат і не вирвав йому душу. Так зійшов у сумне царство тіней великий герой Беллерофонт.

---

¹ Плем'я, яке жило на північному кордоні Лікії.

ТАНТАЛ¹

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

В Лідії, біля гори Сипілу, було багате місто, що звалося за назвою гори Сипілом. У цьому місті правив улюбленець богів, син Зевса, Тантал. Усім у великій кількості нагородили його боги. Не було на землі нікого, хто був би багатший і щасливіший за царя Сипіла, Тантала. Незчисленні багатства давали йому найбагатші золоті рудники на горі Сипілі. Ніхто не мав таких родючих ланів, нікому не давали таких прекрасних плодів сади й виноградники. На луках Тантала, улюбленця богів, паслися величезні отари тонкорунних овець, череди круторогих биків, корів і табуни швидких, як вітер, коней. Цар Тантал мав достаток у всьому. Він міг би жити в щасті й розкошах до глибокої старості, але згубили його надмірна гордість і злочинства.

Боги дивилися на свого улюбленця Тантала, як на рівного собі. Олімпійці часто приходили в сяючі золотом чертоги Тантала і весело бенкетували з ним. Навіть на світлий Олімп, куди не сходить жоден смертний, не раз сходив на зов богів Тантал. Там він брав участь у раді богів і бенкетував з ними в палаці свого батька, громовержця Зевса. Від такого великого щастя загордував Тантал. Він почав вважати себе рівним навіть самому хмарогонцеві Зевсу. Часто, повертаючись з Олімпу, Тантал брав із собою їжу богів — амброзію і нектар — і давав їх своїм смертним друзям, бенкетуючи з ними у себе в палаці. Навіть ті рішення, які приймали боги, радячись на світлому Олімпі про долю світу, Тантал розповідав людям, він не приховував таємниць, які повіряв йому батько його Зевс. Одного разу під час бенкету на Олімпі великий син Крона звернувся до Тантала і сказав йому:

— Сину мій, я виконаю все, що ти забажаєш, проси у мене всього, що хочеш. З любові до тебе я виконаю всяку твою просьбу.

Але Тантал, забувши, що він тільки смертний, гордо відповів батькові своєму, егідодержавному Зевсові:

— Я не потребую твоїх милостей. Мені нічого не потрібно. Жереб, що випав мені на долю, кращий від жереба безсмертних богів.

---

¹ В цьому міфі вражає нас дика жорстокість Тантала. Він убиває свого сина лише для того, щоб пересвідчитись, чи всезнаючі олімпійські боги. В цьому вчинку Тантала виразно позначається пережиток тих часів, коли у греків приносили ще в жертву людей.

Громовержець нічого не відповів синові. Він насупив грізно брови, але стримав свій гнів. Він ще любив свого сина, незважаючи на його зарозумілість. Незабаром Тантал двічі жорстоко образив безсмертних богів. Тільки тоді Зевс покарав зарозумілого сина.

На Криті, батьківщині громовержця, був золотий собака. Колись він охороняв новонародженого Зевса і чудесну козу Амалфею, яка його годувала. Коли ж Зевс виріс і відібрав у Крона владу над світом, він залишив цього собаку на Криті охороняти своє святилище. Цар Ефесу Пандарей, спокушений красою і силою цього собаки, таємно приїхав на Крит і вивіз його на своєму кораблі з Криту. Але де ж заховати чудесну тварину? Довго думав про це Пандарей, плывучи морем, і, нарешті, вирішив віддати золотого собаку на сховок Танталові. Цар Сипіла заховав від богів чудесну тварину. Розгнівався Зевс. Покликав він сина свого, вісника богів Гермеса, і послав його до Тантала зажадати від нього, щоб той повернув золотого собаку. Миттю примчав з Олімпу в Сипіл швидкий Гермес, став перед Танталом і сказав йому:

— Цар Ефесу¹, Пандарей, викрав на Криті з святилища Зевса золотого собаку і віддав його на сховок тобі. Все знають боги Олімпу, нічого не можуть приховати від них смертні! Верни собаку Зевсові. Остерігайся накликати на себе гнів громовержця!

Тантал же так відповів вісникові богів:

— Даремно погрожуєш ти мені гнівом Зевса. Не бачив я золотого собаки. Боги помиляються, немає його в мене.

Страшною клятвою заприсягнувся Тантал у тому, що говорить правду. Цією клятвою ще більше розгнівив він Зевса. Така була перша образа, заподіяна Танталом богам. Але й тепер не покарав його громовержець.

Кару богів накликав на себе Тантал іншою, другою образою богів і страшним злочином. Коли олімпійці зібралися на бенкет у палаці Тантала, то він задумав випробувати їх всевідання. Цар Сипіла не вірив у всевідання олімпійців. Тантал приготував богам жахливу трапезу. Він убив свого сина Пелопса і його м'ясо під виглядом чудової страви подав богам під час бенкету. Боги зараз же збагнули злий замір Тантала, ніхто з них не доторкнувся до жахливої страви. Лише богиня Деметра, сповнена скорботи за викраденою в неї дочкою Персефоною, думаючи тільки про неї і в своєму горі нічого не помічаючи навколо, з'їла плече юного Пелопса.

¹ Місто на західному березі Малої Азії.

Боги взяли жакливу страву, поклали все м'ясо й кістки Пелопса в казан і поставили його на яскраво палаючий вогонь. А Гермес своїми чарами знов оживив хлопчика. Став він перед богами ще кращий, ніж був раніш, не вистачало тільки йому того плеча, що з'їла Деметра. З веління Зевса великий Гефест зараз же зробив Пелопсу плече з блискучої слонової кістки. З того часу в усіх нащадків Пелопса яскраво-біла пляма на правому плечі.

Злочин Тантала переповнив чашу терпіння великого царя богів і людей, Зевса. Громовержець скинув Тантала в похмуре царство брата свого Аїда; там він і відбуває страшну кару. Страждаючи від спраги й голоду, стоїть він у прозорій воді. Вода доходить йому до самого підборіддя. Треба йому тільки нахилитись, щоб угамувати свою нестерпну спрагу. Та ледве нахилиться Тантал, як зникає вода, і під ногами його лише суха чорна земля. Над головою Тантала схиляються віти родючих дерев; соковиті фіги, рум'яні яблука, гранати, груші та оливи висять низько над його головою; майже торкаються його волосся важкі стиглі грона винограду. Зморений голодом, Тантал простягає руки за чудовими плодами, але налітає порив бурхливого вітру і відносить плодоносні віти. Не тільки голод і спрага мучать Тантала, вічний страх стискає його серце. Над його головою нависла скеля, ледве тримається вона, загрожує щохвилини впасти і розчавити своєю вагою Тантала. Так мучиться цар Сипіла, син Зевса Тантал, у царстві жакливого Аїда вічним страхом, голодом і спрагою.

ПЕЛОПС¹

Викладено за поемою «Метаморфози» Овідія і віршами Піндара.

Після смерті Тантала в місті Сипілі став правити син його Пелопс, так чудесно врятований богами. Недовго правив він у рідному Сипілі. Цар Трої Іл пішов війною на Пелопса. Нещасна була для Пелопса ця війна. Могутній цар Трої переміг його. Пелопсові довелося покинути батьківщину. Він навантажив усі свої скарби на швидкохідні кораблі і вирушив зі своїми вірними супутниками в далеку подорож морем, до берегів Греції. Доплив Пелопс до пів-

---

¹ У міфах про Пелопса багато рис найглибшої давнини. В них ми зустрічаємося з пережитками — викраданням нареченої, так званим умиканням нареченої. Змагання Пелопса з Еномаєм — не що інше, як викрадання нареченої. На грецьких вазах Пелопса зображено часто на колісниці з Гіпподамією, дочкою Еномая, наче він вивозить її. Розповідається, що Еномай вішав голови вбитих ним женихів на дверях свого палацу.

острова на крайньому півдні Греції і оселився на ньому. З того часу цей півострів став зватися за іменем Пелопса Пелопоннесом.

Одного разу побачив Пелопс на своїй батьківщині прекрасну Гіпподамію, дочку царя міста Піси¹ — Еномая. Героя полонила дочка Еномая своєю красою, і він вирішив здобути її собі й одружитися з нею.

Важко було отримати руку Гіпподамії. Еномаєві було провіщено оракулом, що загине він від руки чоловіка своєї дочки. Щоб відвернути таку долю, Еномай вирішив не видавати своєї дочки заміж. Але як бути йому? Як відмовити всім женихам, що просили руки Гіпподамії? Багато героїв приходило до Еномая і сваталося за його дочку. Він ображав би їх, відмовляючи їм усім без будь-якої причини. Нарешті Еномай знайшов вихід. Він оголосив, що віддасть Гіпподамію лише за того героя, який переможе його в змаганні на колісниці, але якщо він буде сам переможцем, то переможений мусить поплатитися життям. Еномай вирішив так зробити через те, що не було рівного йому в усій Греції в умінні правити колісницею, та й коні його були прудкіші від бурхливого північного вітру Борея. Цар Піси міг бути певний у тому, що ні один герой не переможе його. Проте страх втратити життя, загинувши від руки жорстокого Еномая, не зупиняв багатьох героїв Греції. Один за одним приходили вони до його палацу, готові змагатися з ним, аби здобути за дружину Гіпподамію, — така була вона прекрасна. Всіх їх спіткала лиха доля, всіх їх убив Еномай, а голови їх прибав до дверей свого палацу, щоб кожний герой, який приходив знову, побачивши, як багато славних героїв загинуло від руки Еномая, наперед знав, яка доля чекає його. Не зупинило й це героя Пелопса. Він вирішив за всяку ціну здобути Гіпподамію і відправився до жорстокосердного царя Еномая.

Суворо прийняв Еномай Пелопса і сказав йому:

— Ти хочеш здобути в дружини дочку мою Гіпподамію? Хіба не бачив ти, скільки славних героїв загинуло за неї в небезпечному змаганні? Дивись, не минути й тобі їх долі!

— Не лякає мене доля загиблих героїв, — відповів цареві Пелопс, — я вірю, допоможуть мені боги Олімпу! З їх допомогою візьму я за дружину Гіпподамію.

Жорстока усмішка заміїлась на устах Еномая; багато разів чув він такі слова.

---

¹ Піса — місто на заході Пелопоннесу в долині ріки Алфею.

— Слухай же, Пелопсе, — сказав він, — ось умови змагання: шлях лежить від міста Піси через увесь Пелопоннес до самого Істму¹, кінчається він біля жертовника володаря морів Посейдона; цей жертовник знаходиться недалеко від Коринфа. Якщо ти перший досягнеш жертовника, то ти переміг, але горе тобі, коли я наздожену тебе в дорозі! Тоді пониже тебе мій спис, як пронизав він уже багатьох героїв, і ти безславно зійдеш у похмуре царство Аїда. Я дам тобі лише одну полегкість, її давав я і всім іншим: ти вирушиш у путь раніш від мене, я ж спочатку принесу жертву великому громовержцеві і тільки тоді зйду на мою колісницю. Поспішай же проїхати якомога більше шляху, поки я приноситиму жертву.

Пелопс пішов від Еномая. Він бачив, що тільки хитрощами вдасться йому перемогти жорстокого царя. Пелопс зумів знайти собі помічника. Він таємно пішов до Еномайового візничого Міртила, сина Гермеса, і прохав його, обіцяючи багаті подарунки, не вставляти втулок в осі, щоб зіскочили колеса з колісниці Еномая і затримало б це царя в дорозі. Довго вагався Міртил, але, нарешті, Пелопс спокусив його багатими подарунками, і Міртил обіцяв йому зробити те, про що просив він.

Настав ранок. Позолотила східна рожевоперста Еос небозвід. Ось уже показався на небі і світлосяйний Геліос на своїй золотій колісниці. Зараз почнеться змагання. Помолився Пелопс великому землеколивателеві Посейдону, просячи його допомогти, і скочив на колісницю. Цар Еномай підійшов до жертовника Зевса і подав знак Пелопсові, що він може вирушати в путь. Пелопс погнав коней з усієї сили. Гримлять по камінню колеса його колісниці. Немов птахи, несуться коні. Швидко зникає в хмарах куряви Пелопс. Жене його кохання до Гіпподамії і страх за своє життя. Ось далеко за ним почувся гуркіт колісниці Еномая. Дедалі яснішає гуркіт. Наздоганяє цар Піси сина Тантала. Як буря, несуться цареві коні, вихром кружляє пил від коліс колісниці. Ударив хлистом по конях Пелопс; ще швидше помчали вони. Повітря свистить у вухах Пелопса від шаленого бігу коней, та хіба може втекти він від коней Еномая, адже коні царя швидші, ніж північний вітер! Все ближче й ближче Еномай. Пелопс уже чує за спиною гаряче дихання коней Еномая, вже бачить, ледве оглянувшись, як з торжествуючим сміхом цар замахнувся списом. Почав

---

¹ *Істм* — Істмійський перешийок, що сполучає Пелопоннес із Середньою Грецією.

благати Пелопс Посейдона, і володар безкрайого моря почув його. Колеса з осей колісниці Еномая зіскочили, колісниця перекинулась, і впав на землю жорстокий цар Піси. На смерть розбився Еномай, упавши, п'ятьма смерті повила йому очі.

З тріумфом повернувся Пелопс до Піси, взяв за дружину Гіпподамію і заволодів усім царством Еномая. Коли ж прийшов до Пелопса Міртил, візничий Еномая, і почав вимагати собі в нагороду півцарства, то шкода стало Пелопсові розлучатися з половиною царства. Підступний син Тантала хитрощами заманив Міртила на берег моря і зіпхнув його з високої скелі в бурхливі хвилі. Падаючи зі скелі, прокляв Міртил Пелопса і всіх його нащадків. Хоч як намагався зм'якшити гнівну душу Міртила син Тантала, хоч як намагався зм'якшити й гнів батька його, Гермеса, все було марно. Справдилося прокляття Міртила. З того часу зазнавали незчисленних бід нащадки Пелопса, своїми злочинами вони накликали на себе кару богів.

ЄВРОПА¹

Викладено за поемою Мосха «Ідилії».

У царя багатого фінікійського міста Сідона, Агенора, було три сини і дочка, прекрасна, як безсмертна богиня. Звали цю юну красуню Європа. Приснився раз сон дочці Агенора. Вона побачила, як Азія і той материк, що відділений від Азії морем, в образі двох жінок боролися за неї. Кожна жінка хотіла володіти Європою. Переможена була Азія, і їй, що виховала й вигодувала Європу, довелося поступитися нею другій. В страху Європа прокинулась, не могла вона збагнути значення цього сну. Смиренно почала благати юна дочка Агенора, щоб відвернули від неї боги нещастя, якщо сон загрожує ним. Потім, одягнувшись у пурпурний одяг, затканий золотом, пішла вона зі своїми подругами на зелені, вкриті квітами луки, до берега моря. Там, граючись, збирали сідонські діви квіти в свої золоті кошики. Вони збирали пахучі, білосніжні нарциси, барвисті крокуси, фіалки й лілії. Сама ж дочка Агенора, сяючи красою своєю серед подруг, ніби Афродіта, оточена харитами, збирала у свій золотий кошичок самі лише червоні троянди. Набравши квітів, діви почали з сміхом

---

¹ Міф про викрадення Європи Зевсом розповідає про викрадення нареченої. Обернення ж Зевса на бика — пережиток тотемізму.

водити веселий танок. Їх молоді голоси далеко лунали по квітучих луках і по блакитному морю, заглушаючи його тихий лагідний плескіт.

Недовго довелося втішатись прекрасній Європі безтурботним життям. Побачив її син Крона, могутній хмарогонець Зевс, і вирішив викрасти. Щоб не злякати своєю появою юної Європи, він обернувся на чудесного бика. Вся шерсть бика-Зевса виблискувала, як золото, тільки на лобі в нього світилась, немов сяйво місяця, срібна пляма, золоті роги бика були вигнуті, неначе місяць-молодик, коли вперше бачиш його в промінні пурпурного заходу. Чудовий бик з'явився на галявині і легкою ходою, ледве торкаючись трави, підійшов до дів. Сідонські діви не злякалися його, вони оточили чудесну тварину і пестливо гладили її. Бик підійшов до Європи, він лизав її руки і лашився до неї. Дихання бика пахло амброзією, все повітря було напоєне цими пахощами. Європа гладила бика своєю ніжною рукою по золотій шерсті, обіймала його голову і цілувала. Бик ліг біля ніг прекрасної діви, він ніби просив її сісти на нього.

Сміючись, сіла Європа на широку спину бика. Хотіли й інші дівчата сісти з нею поруч. Раптом бик скочив і швидко помчав до моря. Викрав він ту, яку хотів. Голосно скрикнули від страху сідонянки. А Європа простягала до них руки і кликала їх на допомогу, та не могли допомогти їй сідонські діви. Як вітер, нісся золоторогий бик. Він кинувся в море і швидко, неначе дельфін, поплив його блакитними водами. А хвилі моря розступалися перед ним, і бризки їх збігали, ніби алмази, з його шерсті, не змочивши її. Випливли з морської глибини прекрасні нереїди; вони товпляться навколо бика і плывуть за ним. Сам бог моря Посейдон, оточений морськими божествами, пливе попереду на своїй колісниці, своїм тризубцем приборкує він хвилі, рівняючи путь по морю своєму великому братові Зевсу. Тремтячи від страху, сидить на спині бика Європа. Однією рукою тримається вона за його золоті роги, а другою підбирає край свого пурпурного одягу, щоб не замочили його морські хвилі. Даремно боїться вона; море ласкаво шумить, і не долітають до неї його солоні бризки. Морський вітер колише кучері Європи і розвіває її легке покривало. Все далі берег, ось уже зник він у голубій даліні. Навколо тільки море та синє небо. Скоро показалися в морській далечині береги Криту. Швидко приплив до нього зі своєю дорогоцінною ношею бик-Зевс і вийшов на берег. Європа стала дружиною Зевса, і жила вона з того часу на Криті. Три

сини народилися в неї і Зевса: Мінос, Радаманф і Сарпедон. По всьому світу гриміла слава про цих могутніх і мудрих синів громовержця Зевса.

КАДМ¹

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Коли Зевс під виглядом бика викрав Європу, засмутився її батько, цар Сідона, Агенор. Ніщо не могло його втішити. Він покликав трьох синів своїх — Фойнікса, Кілікса та Кадма — і послав їх відшукувати Європу. Він заборонив своїм синам під загрозою смертної кари повертатися додому без сестри. Вирушили сини Агенора на пошуки. Фойнікс і Кілікс незабаром покинули Кадма. Вони заснували два царства: Фойнікс — Фінікію², а Кілікс — Кілікію³, і залишились у них.

Кадм сам вирушив далі шукати сестру. Довго мандрував він по світу, всюди розпитуючи про Європу. Хіба міг він знайти сестру, коли сам Зевс заховав її від усіх! Нарешті, втративши надію знайти сестру і побоюючись вернутися додому, вирішив Кадм назавжди залишитись на чужині. Він пішов у священні Дельфи і запитав там в оракула стріловержця Аполлона, в якій країні оселитися йому і заснувати місто. Так відповів Кадмові оракул Аполлона:

— На відлюдній галявині побачиш ти корову, яка ніколи не знала ярма. Иди слідом за нею, і там, де ляже вона на траву, споруди мури міста, а країну назви Беотія.

Одержавши таку відповідь, покинув Кадм священні Дельфи. Тільки вийшов він за браму, як побачив білосніжну корову, яка паслася, без ніякої охорони, на галявині. Кадм пішов за нею слідом зі своїми вірними сідонськими слугами, славлячи великого Аполлона. Вже минув він долину Кефісу⁴, коли раптом зупинилася корова, підняла голову до неба, голосно замукала, подивилася на воїнів, що йшли слідом за нею, і спокійно лягла на траву. Сповнений подяки Аполлонові, впав Кадм на коліна, поцілував землю своєї нової батьківщини і закликав благословення богів на

¹ У міфі про Кадма ми знову зустрічаємося з пережитками тотемізму — це воїни, що походять від дракона, точніше, що виростили з його зубів. Та й сам Кадм з його дружиною перетворюються в змії.

² Фінікія — на східному узбережжі Середземного моря. Найбільші її міста Тір і Сідон.

³ Кілікія — на півдні Малої Азії.

⁴ Ріка в Беотії, впадає в Капаїдське озеро.

незнайомі гори й долини. Кадм зараз же склав з каміння жертовник, щоб принести жертву егідодержавному Зевсові, а оскільки в нього не було води для жертви, то послав він своїх вірних сідонців по воду.

Недалеко був віковий гай, якого ще ніколи не торкалася сокира дроворуба. Серед цього гаю був глибокий грот, увесь порослий чагарником, навколо нього лежали нагромаджені в безладді величезні камені. З цього грота витікало, дзюркочучи між камінням, джерело з кришталево-прозорою водою. А в гроті жив величезний змій, присвячений богу війни, Аресові. Його очі горіли вогнем, з пащі, обсадженої трьома рядами отруйних зубів, висувалося потрійне жало, золотий гребінь грізно колихався на голові змія. Коли слуги Кадма підійшли до джерела і опустили вже посуд в його студену воду, виповз із грота з грізним шипінням змій, звиваючись між камінням своїм величезним тілом. Зблідли від страху слуги Кадма, випав у них з рук посуд, страшений жах скував їх члени. Піднявся на хвості змій; вище, ніж вікові дерева лісу, його голова з роззявленою пащею. Перш ніж хтось із сідонян міг подумати про втечу або захист, кинувся на них жахливий змій. Загинули слуги Кадма.

Кадм довго чекав повернення слуг. Уже сонце було на заході, довші стали тіні на землі, а слуг усе нема. Дивується син Агенора, де ж пропали його сідоняни, чого вони загалялись. Нарешті пішов він їх слідами до гаю, прикрившись, мов панциром, шкурою лева, оперезаний гострим мечем і зі списом у руках, а ще надійнішим захистом була героєві його мужність. Кадм увійшов у гай і побачив там роздерті тіла своїх вірних слуг, на тілах їх лежав величезний змій. В горі і гніві вигукнув Кадм:

— О, вірні слуги, я буду вашим месником! Або я помщуся за вас, або зійду разом з вами в похмуре царство тіней!

Схопив Кадм камінь завбільшки як скеля і, розмахнувшись, кинув його в змія. Від удару цього каменя перекинулася би кріпосна башта, але неушкодженим лишився змій — захистила його тверда, як сталь, луска, що вкривала все його тіло. Потряс тоді своїм списом син Агенора і, зібравши всю свою силу, увігнав його в спину потвори. Від Кадмового списа не захистила змія його сталева луска. По саме ратище встромився спис у тіло змія. Звиваючись, схопив змій зубами спис і хотів його вирвати з рани. Марні були його зусилля; вістря списа залишилося глибоко в рані, лише ратище обломив змій Ареса. Від чорної отрути і люті здулася шия змія, піна ринула йому з пащі, люте шипіння

рознеслося далеко по всій країні, все повітря наповнилося смородом його дихання. То звивається змії величезними кільцями по землі, то, шалено крутячись, високо здіймається вгору. Він валить дерева, вириваючи їх з корінням, і на всі боки розкидає хвостом своїм величезне каміння. Він хоче схопити своєю отруйною пащею Кадма, але, прикрившись, як щитом, лівовою шкурою, герой відбиває змія своїм мечем. Гризе змії зубами гострий меч, та тільки тупить зуби об його сталь.

Нарешті могутнім ударом проколов син Агенора шию змія і прибив його, немов цвяхами, до дуба, — такий сильний був удар могутнього героя.

Зігнувся столітній дуб під тягарем тіла потвори. З подивом дивиться Кадм на забитого ним змія, дивуючись його величині. Раптом почувся невідомий голос:

— Чого стоїш ти, сину Агенора, і дивишся на вбитого тобою змія? Скоро й на тебе, оберненого в змія, з подивом дивитимуться люди!

Дивиться навколо Кадм, не знає він, звідки залунав таємничий голос. Здрігнувся герой від страху, почувши таке провіщення; волосся піднялося дибом на його голові. Ледве не зомлівши, стоїть він перед убитим змієм. Тоді з'явилася Кадмові улюблена дочка Зевса Афіна-Паллада. Вона звеліла йому вирвати зуби змія і посіяти їх як насіння на зораному полі.

Кадм зробив, що звеліла йому ясноока богиня-воївниця. Ледве посіяв він зуби змія, як — о чудо! — із землі повипиналися спочатку вістря списів; ось піднялися над ріллею гребені шоломів, потім голови воїнів, їх плечі, заковані в панцири груди, руки із щитами, нарешті, виріс із зубів дракона цілий загін озброєних воїнів. Побачивши нового невідомого ворога, вхопився за меч Кадм, але один з воїнів, породжених землею, вигукнув:

— Не хапайся за меч! Бережись втручатися в міжособний бій!

Страшна, кривава битва почалася між воїнами. Вони разили один одного мечами і списами і падали один за одним на землю, яка тільки що їх породила. Їх залишилося уже тільки п'ятеро. Тоді один з них з веління Афіни-Паллади кинув на землю свою зброю на знак миру. Уклали воїни тісну братерську дружбу. Ці воїни, породжені землею із зубів дракона, і були помічниками Кадма, коли він будував Кадмею — фортецю семибрамних Фів.

Кадм заснував велике місто Фіви, дав громадянам закони і впорядкував усю державу. Боги Олімпу дали в дружини

Кадмові прекрасну дочку Ареса і Афродіти, Гармонію. Пишний був весільний бенкет великого засновника Фів. Усі олімпійці зібрались на це весілля і принесли багаті подарунки молодим.

З того часу Кадм став одним з наймогутніших царів Греції. Незліченні були його багатства. Численне і непереможне було його військо, на чолі якого стояли воїни, породжені землею із зубів змія. Здавалося б, вічна радість і щастя мали панувати в домі сина Агенора, але не саме щастя послали йому олімпійці. Багато горя довелося знати йому. Його дочки, Семела та Іно, загинули на очах у батька. Правда, після смерті їх було прийнято в сонм олімпійських богів, але все ж утратив Кадм своїх ніжно коханих дочок. Актеон, онук Кадма, син його дочки Автоної, впав жертвою гніву Артеміди. Довелося Кадмові оплакувати і внуків своїх.

На старості літ, пригнічений тяжким горем, Кадм покинув семибрамні Фіви. З своєю дружиною Гармонією довго блукав він по чужині і прийшов, нарешті, в далеку Іллірію¹. З болем у серці Кадм згадував усі нещастя, що спіткали його дім, згадав він свою боротьбу із змієм і ті слова, які промовив невідомий голос.

— Чи не був той змій, — сказав Кадм, — якого вбив я своїм мечем, присвячений богам? Якщо за його загибель карають мене так тяжко боги, краще б мені самому обернутися змієм.

Тільки промовив це Кадм, як тіло його витягнулось і вкрилося лускою, ноги його зрослися і стали довгим звивистим зміїним хвостом. Жахаючись, він простягає зі сльозами на очах до Гармонії ще не зниклі руки і кличе її:

— О, прийди до мене, Гармоніє! Доторкнись до мене, діткнись моєї руки, поки не обернувся я весь у змія!

Він кличе Гармонію, багато ще хоче сказати їй, але язик його роздвоюється, і вже коливається у нього в роті зміїне жало, і з уст його вилітає тільки шипіння. Біжить до нього Гармонія.

— О, Кадме! — вигукує вона, — звільнись же швидше від цього образу! О, боги, чом не обернули ви й мене в змію!

Обвився навколо своєї вірної дружини обернений у величезного змія Кадм, він лиже їй обличчя своїм роздвоєним жалом. Із сумом гладить Гармонія вкриту лускою

¹ Країна, що лежить на східному узбережжі Адриатичного моря.

спину змія. І Гармонію боги обернули в змію, і ось уже дві змії — Гармонія і Кадм.

Під виглядом змії скінчили життя своє Кадм і дружина його.

ЗЕТ І АМФІОН

У місті Фівах жила дочка річкового бога Асопа¹, Антіопа. Її полюбив Зевс-громовержець. В Антіопи народилися два сини-близнята. Їх назвала вона Зет і Амфіон. Боючись гніву батька свого за те, що вона таємно одружилася з Зевсом, Антіопа поклала своїх маленьких синів у кошик і віднесла їх у гори. Антіопа була певна, що Зевс не дасть загинути своїм сином. Справді, Зевс подбав про своїх синів. Він послав до того місця, де лежали Зет і Амфіон, пастуха. Пастух знайшов маленьких синів Зевса і Антіопи, взяв до себе додому і виховав їх. Так і росли брати в домі пастуха. Вже в дитинстві Зет і Амфіон різнилися вдачею один від одного: Зет був сильним хлопчиком, рано почав він допомагати пастухові пасти стада, Амфіон же мав лагідну, привітну вдачу, ніщо не вабило його так, як музика. Коли ж обидва брати вирости, Зет став могутнім воїном і відважним мисливцем. Ніхто не перевершував його силою і спритністю, його радував тільки брязкіт зброї під час бою і полювання на диких звірів. Амфіону ж, улюбленцеві бога Аполлона, одне лише давало радість — гра на золотострунній кіфарі, яку подарував йому сам срібнолукий син Латони Аполлон. Амфіон так чудово грав на кіфарі, що зворушував своєю грою навіть дерева і скелі.

Як і раніш, жили юнаки у пастуха, не знаючи, хто їх батько і мати. А мати їх Антіопа томила у цей час під владою суворого царя Фів Ліка і дружини його Дірки. Закована в тяжкі кайдани, замкнена була Антіопа в темницю, в яку не проникав промінь сонця, але Зевс визволив її. Спали з неї самі собою кайдани, відімкнулися двері темниці, вона втекла в гори і заховалася в хатині того пастуха, який виховав її синів.

Тільки-но прийняв її під свій захист пастух, як з'явилася і до нього жорстока Дірка; вона з іншими фіванками справляла в горах веселе свято Діоніса. Блукаючи по горах, у вінку з плюща і з тирсом у руках, вона прийшла випадково до хатини пастуха. Побачила Дірка Антіопу, і вся ненависть до неї спалахнула нестримно в серці жорстокої цариці.

¹ Назва ріки в Беотії.

Вона вирішила згубити нещасну Антіопу. Дірка покликала Зета і Амфіона, обмовила Антіопу і переконала юнаків прив'язати невинну дочку Асопа до рогів дикого бика, щоб він розірвав її. Зет і Амфіон уже готові були послухатись Дірки; вони піймали бика і схопили Антіопу, але тут, на щастя Антіопи, прийшов пастух. Побачивши, що хочуть власні сини прив'язати Антіопу до рогів розлютованого бика, пастух вигукнув:

— Нещасні, який жахливий злочин хочете ви вчинити! Ви хочете, самі не знаючи, що робите, віддати на страшну смерть вашу рідну матір. Адже це ваша мати.

Вжахнулися Зет і Амфіон, коли зрозуміли, який страшний злочин могли вони вчинити з вини жорстокої Дірки. В гніві схопили вони Дірку, яка обмовила їхню матір, і прив'язали її до рогів дикого бика, кажучи:

— Загинь же сама тією смертю, на яку ти прирекла нашу матір! Хай буде ця смерть твоєю заслуженою карою і за жорстокість, і за обмову!

Тяжкою смертю загинула Дірка. Помстилися за матір Зет і Амфіон і Лікові; вони вбили його і заволоділи владою над Фівами.

Ставши царями Фів, вирішили брати укріпити своє місто. Тільки висока Кадмея, фортеця Фів, побудована Кадмом, була захищена мурами, а решта міста була беззахисна. Брати самі збудували стіну навколо Фів. Яка різна була їх праця! Могутній, як титан, Зет носив величезні брили каменю, напружуючи всі свої сили, і нагромаджував їх одна на одну. Амфіон же не носив камінних брил; покірні звуку його золотострунної кіфари, самі рухались камені і склалися у високий незламний мур. Далеко розійшлася слава про великих героїв Зета і Амфіона, їх знали навіть далеко за межами Греції. Сам Тантал, улюбленець богів, віддав Амфіонові в дружини дочку свою Ніобу. Зет одружився з Аедоною, дочкою царя Ефеса, Пандарея. Ніоба і Аедона і накликали нещастя на дім синів Антіопи.

НІОБА

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

У дружини царя Фів Амфіона, Ніоби, було сім синів і сім дочок. Пишалася своїми дітьми дочка Тантала. Прекрасні, як юні боги, були її діти. Щастя, багатство

і прекрасних дітей дали боги Ніюбі, але не була вдячна їм дочка Тантала.

Одного разу дочка сліпого віщуна Тіресія, віща Манто, проходячи вулицями семибрамних Фів, закликала всіх фіванок принести жертви Латоні та її дітям-близням: золотокудрому, далекоразящому Аполлону і незайманій Артеміді. Послушні покликові Манто, фіванки пішли до вівтарів богів, прикрасивши голови лавровими вінками. Одна лише Ніюба, горда своєю могутністю і посланим їй богами щастям, не хотіла йти приносити жертви Латоні.

Збентежили фіванок гордовиті слова Ніюби. Але все ж принесли вони жертви. Смиренно благали жінки Фів велику Латону не гніватись.

Почула богиня Латона зарозумілі слова Ніюби. Вона покликала дітей своїх, Аполлона і Артеміду, і, скаржачись на Ніюбу, сказала:

— Тяжко образила мене, вашу матір, горда дочка Тантала. Вона не вірить, що я богиня! Мене не визнає Ніюба, хоч тільки перед великою дружиною Зевса, Герою, поступаюсь я могутністю і славою. Невже ви, діти, не помститесь за цю образу? Адже коли ви залишите Ніюбу без відплати, то перестануть люди шанувати мене і зруйнують мої вівтарі. Адже й вас образила дочка Тантала. Вона рівняє вас, безсмертних богів, із своїми смертними дітьми. Вона така ж зневажлива, як і її батько Тантал!

Перебив свою матір стріловержець Аполлон:

— О, кінчай швидше! Не говори більше нічого! Адже своїми скаргами ти віддаляєш кару!

— Досить! Не говори! — вигукнула й гнівна Артеміда.

Оповиті хмарою, гнівні брат і сестра швидко понеслися з вершини Кінту до Фів. Золоті стріли зловісно гриміли в їх сагайдаках. Примчали вони до семибрамних Фів. Аполлон невидимим зупинився на рівному полі біля міських мурів, де фіванські юнаки вправлялися у войовничих іграх. Коли далекоразящий Аполлон, оповитий хмарою, став біля фіванських мурів, два сини Ніюби, Ісмен і Сипіл, мчали на гарячих конях, одягнені в пурпурні плащі. Раптом скрикнув Ісмен, пронизала йому золота стріла Аполлона груди. Випустив він золоті поводи і мертвим упав на землю. Почув Сипіл грізний дзвін тятиви Аполлонового лука, він хоче врятуватися на швидкому коні від грізної небезпеки. Несеться щодуху Сипіл по полю, як несеться по морю, розпустивши всі паруси на кораблі, моряк, рятуючись від грізної хмари. Наздогнала сина Ніюби смертоносна

стріла, вона вп'ялася йому в спину біля самої шиї. Сини Ніюби, Файдім і Тантал, боролися, міцно обхопивши один одного руками. Блиснула в повітрі стріла і пронизала обох. Зі стогоном упали вони. Смерть одночасно погасила в їх очах світло життя, одночасно випустили вони свій останній віддих. Поспішає до них брат їх Альпенор, він хоче підняти їх, він обіймає їх похололі тіла, але глибоко вп'ялася і йому в серце стріла Аполлона, і впав він трупом на тіла своїх братів. Дамасіхтона вразив Аполлон у стегно біля самого коліна, хоче вирвати з рани золоту стрілу син Ніюби, раптом із свистом впирається друга стріла йому в горло. Здійняв до неба руки останній із синів Ніюби, юний Іліоней, він благає богів:

— О, олімпійські боги, згляньтеся, помилуйте!

Зворушило його благання грізного Аполлона. Але пізно! Уже злетіла з тятиви золота стріла, не можна вернути її. Пронизала вона серце й останньому синові Ніюби. Швидко донеслася чутка про велике нещастя до Ніюби. Зі сльозами розповідають слуги і Амфіону про загибель його синів.

Не переніс їх утрати Амфіон, він сам пробив собі груди гострим мечем.

Схилившись над тілами синів і чоловіка, ридає Ніюба. Вона цілує їх похололі вуста. Розривається від страждання серце Ніюби. В розпачі простягає нещасна руки до неба. Але не про милість благає вона. Горе не зм'якшило її серця. Гнівno вигукує вона:

— Радій, жорстока Латоно! Веселись, поки не насититься твоє серце моєю скорботою! Ти перемогла, супернице! О, ні, що кажу я, не перемогла ти! У мене, нещасної, все ж більше дітей, ніж у тебе, щасливої! І хоч багато навколо мене мертвих тіл моїх дітей, все ж я перемогла тебе, все ж більше зосталося дітей у мене, ніж у тебе.

Тільки замовкла Ніюба, як пролунав грізний дзвін тятиви. Жах охопив усіх. Тільки Ніюба лишалася спокійною, нещастя додало їй сміливості. Недаремно рознісся дзвін тятиви лука Артеміди. Одна з дочок Ніюби, які стояли в глибокому смутку навколо тіл братів, падає, вбита стрілою. Ось знову дзвенить тятива, і падає друга дочка Ніюби. Шість золотих стріл одна за одною злетіли з тятиви лука Артеміди, і мертвими лежать шість прекрасних юних дочок Ніюби. Лишилася тільки наймолодша дочка. Вона кинулась до матері і сховалась у неї в колінах, у зборках її вбрання.

Горе зломило горде серце Ніюби.

— Лиши мені хоч наймолодшу доньку, велика Латоно! — благає Ніоба, сповнена скорботи, — хоч одну залиш мені!

Але не зглянулась богиня, і пронизує стріла Артемідий наймолодшу дочку.

Стоїть Ніоба, оточена тілами дочок, синів і чоловіка. Немов заціпеніла вона з горя. Не колише вітер її волосся. В її обличчі немає й кровинки, не світяться життям її очі, не б'ється в грудях серце, тільки сльози скорботи ллються їй з очей. Холодним каменем скувало її члени. Знявся бурхливий вихор і переніс Ніобу на її батьківщину, в Лідію. Там, високо на горі Сипілі, стоїть обернена в камінь Ніоба і вічно лле сльози скорботи.

ГЕРАКЛ¹

Міфи про Геракла викладено за трагедіями Софокла («Трахінянки») і Еврпіді («Геракл»), а також за сказаннями, що згадуються в «Описі Еллади» Павсанія.

НАРОДЖЕННЯ І ВИХОВАННЯ ГЕРАКЛА

В Мікенах² правив цар Електріон. У нього викрали телебої³, під проводом синів царя Птерелая, стада. Телебої вбили синів Електріона, коли вони хотіли відбити викрадене. Цар Електріон оповістив тоді, що він віддасть свою красуню-дочку Алкмену за того, хто поверне йому стада і помститься за смерть синів. Героеві Амфітріону вдалося без бою повернути стада Електріону, тому що цар телебоїв

---

¹ *Геракл* (у римлян Геркулес) — найбільший герой Греції. Спочатку він вважався за сонячного бога, що разив своїми стрілами, які б'ють без промаху все темне і зле, був богом, який зціляв і насилав хвороби. Він мав багато спільного з богом Аполлоном. Але Геракл — бог і герой, що зустрічається не тільки у греків; таких героїв-богів ми знаємо багато. З них особливо цікаві вавилонський Гільгамеш і фінікійський Мелькарт, міфи про яких мали вплив на міфи про Геракла; і ці герої ходили на край світу, звершували великі подвиги і страждали, як Геракл. Поети всіх часів завжди користувалися міфами про Геракла; їх увагу приваблювали подвиги і страждання, що випали на долю Геракла. В зоряну ніч ми можемо бачити Геракла (під римською його назвою Геркулеса) на небі, бо його ім'ям зветься одне із сузір'їв, а поряд із сузір'ям Геркулеса ми бачимо сузір'я Гідри, тієї потворної багатоголової гідри, яку вбив Геракл.

² Одне з найдавніших міст Греції, знаходилось в Арголіді на Пелопоннесі.

³ Плем'я, що жило на заході Середньої Греції, в Акарнанії.

Птерелай доручив охороняти викрадені стада царю Еліді¹ Поліксенові, а той віддав їх Амфітріону. Повернув Амфітріон Електріонові його стада і отримав руку Алкмени. Недовго залишався Амфітріон у Мікенах. Під час весільного бенкету, в спорі через стада, Амфітріон убив Електріона, і довелося йому з дружиною Алкменою тікати з Мікен. Алкмена пішла за своїм молодим чоловіком на чужину тільки з тією умовою, що він помститься на синах Птерелая за вбивство її братів. Тому, прибувши у Фіви до царя Креонта, в якого знайшов собі пристановище Амфітріон, він вирушив з військом проти телебоїв. Під час його відсутності Зевс, захоплений вродою Алкмени, з'явився до неї, прибравши образ Амфітріона. Незабаром повернувся і Амфітріон. І от від Зевса і Амфітріона мали народитися в Алкмени два сини-близнята.

Того дня, коли повинен був народитися великий син Зевса і Алкмени, зібралися боги на високому Олімпі. Радіючи, що скоро народиться в нього син, егідодержавний Зевс сказав богам:

— Вислухайте, боги і богині, що я скажу вам: велить мені сказати це моє серце! Сьогодні народиться великий герой; він пануватиме над усіма своїми родичами, які ведуть свій рід від сина мого, великого Персея.

Але дружина Зевса, царственна Гера, яка гнівалася, що Зевс одружився із смертною Алкменою, вирішила хитрощами позбавити влади над усіма персеїдами сина Алкмени — вона вже перед народженням ненавиділа Зевсового сина. Тому, заховавши в глибині серця свою хитрість, Гера сказала Зевсові:

— Ти говориш неправду, великий громовержцю! Ніколи не виконаєш ти свого слова! Дай мені велику, незламну клятву богів, що той, який народиться сьогодні першим у роду персеїдів, буде панувати над своїми родичами.

Опанувала розумом Зевса богиня обману Ата, і, не підозрюючи хитрощів Гери, громовержець дав незламну клятву. Зараз же покинула Гера світлий Олімп і на своїй золотій колісниці понеслася в Аргос. Там прискорила вона народження сина у богорівної дружини персеїда Сфенела, і з'явилася на світ цього дня в роду Персея квולה, хвора дитина, син Сфенела, Еврісфей. Швидко повернулася Гера на світлий Олімп і сказала великому хмарогонцеві Зевсу:

— О, Зевсе-отче, що мечеш блискавицями, вислухай мене! Зараз народився в славному Аргосі у персеїда Сфенела

¹ Край на північному заході Пелопоннесу.

син Еврісфей. Він першим народився сьогодні і повинен панувати над усіма нащадками Персея.

Засмутився великий Зевс, тільки тепер зрозумів він усю підступність Гери. Він розгнівався на богиню обману Ату, що оволоділа його розумом; у гніві схопив її Зевс за волосся і скинув із світлого Олімпу. Повелитель богів і людей заборонив їй з'являтися на Олімп. З того часу богиня обману Ата живе серед людей.

Зевс полегшив долю свого сина. Він уклав з Герою непорушний договір, що син його не все своє життя перебуватиме під владою Еврісфея. Лише дванадцять великих подвигів зробить він з доручення Еврісфея, а потім не тільки звільниться з-під його влади, а навіть дістане безсмертя. Громовержець знав, що багато великих небезпек доведеться подолати його синові, тому він наказав своїй улюбленій дочці Афіні-Палладі допомагати синові Алкмени. Часто доводилося потім сумувати Зевсові, коли він бачив, як син його несе великі труди на службі у кволого і боягузливого Еврісфея, але не міг він порушити даної Гері клятви.

В один день з народженням сина Сфенела народились і в Алкмени близнята: старший — син Зевса, названий при народженні Алкідом, і молодший — син Амфітріона, названий Іфіклом. Алкід і був найбільшим героєм Греції. Його назвала пізніш віщунка піфія Гераклом. Під цим ім'ям прославився він, дістав безсмертя і був прийнятий у сонм світлих богів Олімпу.

Гера почала переслідувати Геракла з самого першого дня його життя. Дізнавшись, що Геракл народився і лежить, сповитий у пелюшки, з братом своїм Іфіклом, вона, щоб згубити новонародженого героя, послала дві змії. Була вже ніч, коли вповзли, блискаючи очима, до покою Алкмени змії. Тихо підповзли вони до колиски, де лежали близнята, і вже хотіли, обвившись навколо тіла маленького Геракла, задушити його, як прокинувся син Зевса. Він простяг свої маленькі рученята до змії, схопив їх за шиї і здавив з такою силою, що відразу задушив їх. Вжахнувшись, скочила Алкмена зі свого ложа; побачивши змії у колисці, голосно закричали жінки, що були в покоях. Всі кинулися до колиски Алкіда. На крик жінок з видобутим мечем прибіг Амфітріон. Обступили всі колиску й побачили надзвичайне чудо: маленький новонароджений Геракл тримав двох величезних задушених змії які ще слабо звивалися в його манюсінських ручках. Вражений силою свого прийомного сина, Амфітріон покликав віщуна Тіресія і запитав його

про долю новонародженого. Тоді віщий старець повідав, скільки великих подвигів звершить Геракл, і провістив, що він стане в кінці свого життя безсмертним.

Дізнавшись, яка велика слава чекає старшого сина Алкмени, Амфітріон дав йому виховання, гідне героя. Не тільки про розвиток сили Геракла дбав Амфітріон, він клопотався і про його освіту. Його вчили читати, писати, співати та грати на кіфарі. Та далеко не такі успіхи мав у науках і музиці Геракл, яких досягав він у боротьбі, стрільбі з лука і вмінні володіти зброєю. Часто доводилося вчителеві музики, брату Орфея Лінові, гніватися на свого учня і навіть карати його. Одного разу під час уроку Лін ударив Геракла, роздратований тим, що він не хоче вчитися. Розгніваний Геракл схопив кіфару і вдарив нею Ліна по голові. Не розрахував сили удару юний Геракл. Удар кіфари був такий сильний, що Лін упав мертвим на місці. Покликали до суду Геракла за це вбивство. Виправдуючись, сказав син Алкмени:

— Адже ж каже найсправедливіший із суддів Радаманф, що кожний, кого вдарять, може відповісти ударом на удар.

Виправдали судді Геракла, але вітчим його Амфітріон, боячись, щоб не сталося ще чогось подібного, послав Геракла в лісистий Кіферон пасти стада.

ГЕРАКЛ У ФІВАХ

Виріс у лісах Кіферону Геракл і став могутнім юнаком. Він був на цілу голову вищий від усіх на зріст, а сила його далеко перевершувала силу людини. З першого погляду можна було впізнати в ньому сина Зевса, особливо по очах, які світилися якимсь незвичайним божественним світлом. Не було рівного Гераклові спритністю у військових вправах, а луком і списом володів він так досконало, що ніколи не давав промаху. Бувши ще юнаком, Геракл убив грізного кіферонського лева, що жив на верхів'ях гір. Юний Геракл напав на нього, вбив і здер з нього шкуру. Цю шкуру одяг він на себе, накинувши її, як плащ, на свої могутні плечі. Лапами зав'язав її у себе на грудях, а шкура з лев'ячої голови була йому шоломом. Геракл зробив собі величезну палицю з вирваного ним з корінням у Німейському гаю твердого, як залізо, ясена. Меч Гераклові подарував Гермес, лук і стріли — Аполлон, золотий панцир зробив йому Гефест, а Афіна сама виткала для нього одяг.

Змужнівши, Геракл переміг царя Орхомена, Ергіна, якому Фіви платили щороку велику данину. Він убив під час битви Ергіна, а на мінійський Орхомен наклав данину, яка була вдвоє більшою, ніж та, що платили Фіви. За цей подвиг цар Фів Креонт віддав Гераклові в дружини свою дочку Мегару, а боги послали йому трьох прекрасних синів.

Щасливо жив Геракл у семибрамних Фівах. Але богиня Гера, як і раніш, палала ненавистю до сина Зевса. Вона наслала на Геракла жахливу хворобу. Втратив розум великий герой, божевілля опанувало ним. В припадку нестямності Геракл убив усіх своїх дітей і дітей свого брата Іфікла. Коли ж минув припадок, глибока скорбота пройняла Геракла. Очистившись від гріха вчиненого ним мимовільного вбивства, Геракл покинув Фіви і вирушив у священні Дельфи запитати бога Аполлона, що йому робити. Аполлон звелів Гераклові вирушити на батьківщину його предків у Тіринф і дванадцять років служити Еврісфееві. Устами піфії син Латони провістив Гераклові, що він дістане безсмертя, якщо здійснить за велінням Еврісфея дванадцять великих подвигів.

ГЕРАКЛ НА СЛУЖБІ В ЕВРІСФЕЯ

Геракл оселився в Тіринфі і став слугою кволого, боягузливого Еврісфея. Еврісфей боявся могутнього героя і не пускав його в Мікени. Всі накази свої передавав він синові Зевса в Тіринф своїм вісником Копреєм.

Німейський лев (*перший подвиг*)

Гераклові недовго довелося чекати першого доручення царя Еврісфея. Він доручив Гераклові вбити німейського лева. Цей лев, породжений Тіфоном і Єхидною, був дивовижної величини. Він жив біля міста Німеї¹ і спустошував усі околиці. Геракл сміливо вирушив на небезпечний подвиг. Прибувши до Німеї, зараз же пішов він у гори, щоб розшукати лігвище лева. Вже був полудень, коли герой дійшов до схилів гір. Ніде не видно було жодної живої душі: ні пастухів, ні землеробів. Усе живе повтікало з цих місць від страху перед жахливим левом. Довго шукав Геракл по лісистих схилах гір та по ущелинах лігвище лева, нарешті, коли вже сонце почало схилятися на захід, знай-

¹ Місто в Арголіді, на північному сході Пелопоннесу.

шов Геракл у темній ущелині лігвище; воно знаходилося у величезній печері, що мала два виходи. Геракл завалив один з виходів величезним камінням і став чекати лева, сховавшись за камінням. Перед самим вечором, коли вже насувалися сутінки, показався дивовижний лев з довгою кошлатою гривою. Напнув тятиву свого лука Геракл і пустив одну за одною три стріли в лева, але стріли відскочили від його шкіри — вона була тверда, як сталь. Грізно заричав лев, ричання його розкотилось, немов грім, по горах. Озираючись на всі боки, лев стояв в ущелині і шукав очима, що палали лютістю, того, хто насмілився пускати в нього стріли. Та ось він побачив Геракла і кинувся величезним стрибком на героя. Мов блискавка, мигнула палиця Геракла і громовим ударом упала на голову лева. Лев звалився на землю, приголомшений страшним ударом; Геракл кинувся на лева, обхопив його своїми могутніми руками і задушив. Взявши на свої могутні плечі вбитого лева, Геракл повернувся в Німею, приніс жертву Зевсові і встановив на пам'ять про свій перший подвиг Німейські ігри¹. Коли Геракл приніс убитого ним лева в Мікени, Еврісфей зблід від страху, глянувши на дивовижного лева. Цар Мікен зрозумів, яку нелюдську силу має Геракл. Він заборонив йому навіть наблизитися до воріт Мікен; коли ж Геракл приносив докази своїх подвигів, Еврісфей з жахом дивився на них з високих мікенських мурів.

Лернейська гідра (другий подвиг)

Після першого подвигу Еврісфей послав Геракла вбити лернейську гідру. Це була потвора з тілом змії і дев'ятьма головами дракона. Як і німейський лев, гідра була породжена Тіфоном і Єхидною. Жила гідра в болоті коло міста Лерни² і, виповзаючи зі свого лігвища, нищила цілі стада і спустошувала всі околиці. Боротьба з дев'ятиголовою гідрою була небезпечна, тому що одна з голів її була безсмертна. Вирушив у дорогу до Лерни Геракл із сином Іфікла Іолаєм. Прибувши до болота біля міста Лерни, Геракл залишив Іолая з колісницею в ближньому гаї, а сам пішов шукати гідру. Він знайшов її в оточеній болотом печері. Розпikши до червоного жару свої стріли, почав Геракл пускати їх одну

¹ *Німейські ігри* — загальногрецьке свято, яке відбувалося кожні два роки в Німейській долині в Арголіді; справлялись вони на честь Зевса в середині літа. Під час ігор, що тривали кілька днів, змагалися в бігу, боротьбі, кулачному бою, метанні диска і списа, а також у перегонах колісниць. Під час ігор оголошувався загальний мир у всій Греції.

² Місто на березі Арголійської затоки в Арголіді.

за одною в гідру. Розлютили гідру стріли Геракла. Вона виповзла, звиваючись покритим блискучою лускою тілом, з п'ятьми печери, грізно піднялася на своєму величезному хвості і хотіла вже кинутись на героя, але наступив їй син Зевса ногою на тулуб і притис до землі. Своім хвостом гідра обвилась навколо ніг Геракла і силкувалася звалити його. Як непохитна скеля, стояв герой і помахами своєї важкої палиці одну за одною збивав голови гідри. Мов вихор, свистіла в повітрі палиця; злітали голови гідри, але гідра все-таки була жива. Тут Геракл помітив, що в гідри на місці кожної збитої голови виростають дві нові. Прийшла їй допомога гідрі. З болота виповз потворний рак і впився своїми клішнями в ногу Геракла. Тоді герой покликав на допомогу свого друга Іолая. Іолай убив потворного рака, запалив частину ближнього гаю і палаючими стовбурами дерев припікав гідрі шиї, з яких Геракл збивав своєю палицею голови. Нові голови перестали виростати в гідри. Дедалі слабше опиралася вона синові Зевса. Нарешті їй безсмертна голова злетіла в гідри. Потворна гідра була переможена і впала мертвою на землю. Глибоко закопав її безсмертну голову переможець Геракл і навалив на неї величезну скелю, щоб не могла вона знову вийти на світ. Потім великий герой розтяв тіло гідри і занурив в її отруйну жовч свої стріли. З того часу рани від стріл Геракла стали невигойними. З великим тріумфом повернувся Геракл у Тірінф. Але там чекало його вже нове доручення Еврісфея.

Стімфалійські птахи (*третій подвиг*)

Еврісфей доручив Гераклові перебити стімфалійських птахів. Мало не в пустелю перетворили ці птахи всі околиці аркадського міста Стімфала. Вони нападали і на тварин, і на людей і розривали їх своїми мідними пазурами й дзьобами. Але найстрашніше було те, що пера цих птахів були з твердої бронзи, і птахи, злетівши вгору, могли пускати їх, як стріли, на того, хто здумав би напасти на них. Важко було Гераклові виконати це доручення Еврісфея. На допомогу йому прийшла войовниця Афіна-Паллада. Вона дала Гераклові два мідні тимпани, їх викував бог Гефест, і звеліла Гераклові стати на високому пагорбі біля того лісу, де гніздилися стімфалійські птахи, і вдарити в тимпани; коли ж птахи підіймуться — перестріляти їх з лука. Так і зробив Геракл. Зійшовши на пагорб, він ударив у тимпани, і знявся такий страшений дзвін, що птахи величезною зграєю злетіли над лісом і, охоплені жахом, почали кружляти над ним. Вони

дощем сипали свої гострі, як стріли, пера на землю, але не влучали пера в Геракла, який стояв на пагорбі. Схопив свій лук герой і почав разити птахів смертоносними стрілами. Пойняті страхом, знялися вгору за хмари стімфалійські птахи і зникли з очей Геракла. Полетіли птахи геть за межі Греції на береги Евксинського Понту¹ і більше ніколи не поверталися в околиці Стімфала. Так виконав Геракл це доручення Еврісфея і повернувся в Тірінф, але зараз же довелося йому вирушити на ще важчий подвиг.

Керінейська лань (*четвертий подвиг*)

Еврісфей знав, що в Аркадії живе чудесна керінейська лань, послана богинею Артемідою на кару людям. Лань ця спустошувала поля. Саме її спіймати і послав Еврісфей Геракла і звелів йому живою приставити її в Мікени. Ця лань була надзвичайно гарна, роги в неї були золоті, а ноги мідні. Наче вітер, носилась вона по горах і долинах Аркадії, не знаючи ніколи втоми. Цілий рік переслідував Геракл керінейську лань. Вона мчала через гори, через рівнини, стрибала через прірви, перепливала ріки. Все далі й далі на північ тікала лань. Не відставав від неї герой, він гнався за нею, не спускаючи її з очей. Нарешті Геракл досяг у погоні за ланню крайньої півночі — країни гіпербореїв і джерел Істру². Тут лань зупинилась. Герой хотів схопити її, але вислизнула вона і, як стріла, понеслась назад, на південь. Знову почалась погоня. Гераклові вдалося тільки в Аркадії наздогнати лань. Навіть після такої довгої погоні не втратила вона сил. Втративши надію впіймати лань, Геракл удався до своїх стріл, що б'ють без промаху. Він поранив золоторогу лань стрілою в ногу, і тільки тоді вдалося йому впіймати її. Геракл звалив чудесну лань на плечі і хотів уже нести її в Мікени, як стала перед ним розгнівана Артеміда і сказала:

— Хіба не знав ти, Геракле, що лань ця моя? Навіщо образив ти мене, поранивши мою улюблену лань? Хіба не знаєш, що не прощаю я образ? Чи ти гадаєш, що ти могутніший від богів-олімпійців?

З побожністю схилився Геракл перед прекрасною богинею і відповів:

¹ *Евксинський Понт* — тобто гостинне море; так почали греки називати Чорне море, ознайомившись з його родючими, гостинними берегами. А давніше вони звали Чорне море Авксинським, тобто негостинним, бо їх лякали бурі цього моря.

² Сучасний Дунай; греки, погано знаючи північ Європи, думали, що Дунай бере свій початок на крайній півночі землі.

— О, велика дочко Латони, не звинувачуй ти мене! Ніколи не ображав я безсмертних богів, що живуть на світлому Олімпі; завжди шанував я небожителів багатими жертвами і ніколи не вважав себе за рівного їм, хоч і сам я — син громовержця Зевса. Не по своїй волі переслідував я твою лань, а з наказу Еврісфея. Боги самі звеліли мені служити йому, і не смію я не послухатись Еврісфея!

Артеміда простила Гераклові його провину. Великий син громовержця Зевса приніс живою в Мікени керінейську лань і віддав її Еврісфею.

Еріманфський кабан і битва з кентаврами (*п'ятий подвиг*)

Після полювання на мідноногу лань, що тривало цілий рік, недовго відпочивав Геракл. Еврісфей знову дав йому доручення. Геракл повинен був убити еріманфського кабана. Цей кабан, що мав дивовижну силу, жив на горі Еріманф¹ і спустошував околиці міста Псофіса¹. Він не щадив і людей і вбивав їх своїми величезними іклами. Геракл пішов до гори Еріманфу. По дорозі відвідав він мудрого кентавра Фола. З пошаною прийняв Фол великого сина Зевса і влаштував для нього бенкет. Під час бенкету кентавр відкрив велику посудину з вином, щоб якнайкраще почастивати героя. Далеко рознеслися пахощі чудесного вина. Почули ці пахощі й інші кентаври. Страшенно розгнівались вони на Фола за те, що він відкрив посудину. Вино належало не самому лише Фолові, а було власністю всіх кентаврів. Кентаври кинулись до житла Фола і напали несподівано на нього й Геракла, коли вони вдвох весело бенкетували, прикрасивши голови вінками з плюща. Геракл не злякався кентаврів. Він швидко скочив зі свого ложа і почав кидати в нападників величезні димучі головешки. Кентаври кинулися тікати, а Геракл разив їх своїми отруйними стрілами. Герой переслідував їх до самої Малей. Там сховалися кентаври у Гераклового друга, Хірона, наймудрішого з кентаврів. Слідом за ними в печеру Хірона увірвався Геракл. У гніві натягнув він свій лук, блиснула в повітрі стріла і вп'ялася в коліно одного з кентаврів. Не ворога поразив Геракл, а свого друга Хірона. Велика скорбота охопила героя, коли він побачив, кого поранив. Геракл поспішає обмити і перев'язати рану другові, але ніщо не може допомогти. Знав Геракл, що рана від стріли, отруєної жовчю гідри, невігойна. Знав і Хірон, що загрожує йому тяжка смерть.

¹ Гора й однойменне з нею місто в Аркадії на Пелопоннесі, там же і місто *Псофіс*.

Щоб не страждати від рани, він згодом добровільно зійшов у похмуре царство Аїда.

У глибокому смутку Геракл покинув Хірона і скоро дійшов до Еріманфу. Там у густому лісі знайшов він грізного кабана і вигнав його криком з хашів. Довго переслідував кабана Геракл і, нарешті, загнав його у глибокий сніг на вершині гори. Кабан загруз у снігу, а Геракл, кинувшись на нього, зв'язав його і відніс живим у Мікени. Коли Еврісфей побачив дивовижного кабана, то від страху сховався у велику бронзову посудину.

Стайні царя Авгія (*шостий подвиг*)

Незабаром Еврісфей дав нове доручення Гераклові. Він повинен був очистити від гною весь скотний двір Авгія, царя Еліди, сина світлосяйного Геліуса. Бог сонця дав своєму синові незчисленні багатства. Особливо численні були стада Авгія. Серед його стад були триста биків з білими, як сніг, ногами, двісті биків були червоні, мов сідонський пурпур, дванадцять биків, присвячених богові Геліусу, були білі, наче лебеді, а один бик, що відзначався незвичайною красою, сяяв, мов зірка. Геракл запропонував Авгієві очистити за один день весь його величезний скотний двір, якщо він погодиться віддати йому десяту частину його стад. Авгій погодився. Йому здавалося, що неможливо виконати таку роботу за один день. Але Геракл повалив з двох протилежних сторін стіну, що оточувала стаїні, і відвів до них воду двох рік, Алфея і Пенея. Вода цих рік в один день винесла весь гній із стаєнь, а Геракл знову склав стіни. Коли герой прийшов до Авгія вимагати нагороди, то гордий цар не віддав йому обіцяної десятої частини стад, і довелося Гераклові ні з чим повернутись у Тірінф.

Страшенно помстився великий герой цареві Еліди. Через кілька років, уже звільнившись від служби Еврісфееві, Геракл вторгся з великим військом в Еліді, переміг у кровопролитній битві Авгія і вбив його своєю смертоносною стрілою. Після перемоги зібрав герой військо і всю багату здобич біля міста Піси, приніс жертви олімпійським богам і встановив Олімпійські ігри¹, які й справлялися з того часу

¹ *Олімпійські ігри* — найважливіше із загальногрецьких свят, під час якого оголошувався по всій Греції загальний мир. За кілька місяців до ігор по всій Греції і грецьких колоніях розсилались посли, які запрошували на ігри до Олімпії. Ігри справлялися раз на чотири роки. На них відбувалися змагання в бігу, боротьбі, кулачному бої, метанні диска і списа, а також у перегонах колісниць. Переможці в іграх діставали в нагороду оливковий

всіма греками кожні чотири роки на священній рівнині, обсаженій самим Гераклом присвяченими богині Афіні-Палладі олівами.

Геракл помстився і всім союзникам Авгія. Особливо ж поплатився цар Пілоса, Нелей. Геракл, прийшовши з військом до Пілоса, захопив місто і вбив Нелея і одинадцять його синів. Не врятувався і син Нелея, Періклімен, якому дав володар моря Посейдон дар обертатися в лева, змію і бджолу. Геракл убив його, коли, обернувшись у бджолу, Періклімен сів на одного з коней, запряжених у колісницю. Один тільки син Нелея, Нестор, лишився живим. Згодом прославився Нестор серед греків своїми подвигами і своєю великою мудрістю.

Критський бик *(сьомий подвиг)*

Щоб виконати сьоме доручення Еврісфея, Гераклові довелося покинути Грецію і вирушити на острів Крит. Йому доручив Еврісфей привести в Мікени критського бика. Цього бика цареві Криту, Міносу, синові Європи, послав землетрясець Посейдон; Мінос повинен був принести бика в жертву Посейдонові. Але Міносу шкода стало жертвувати такого чудового бика — він залишив його у своєму стаді, а в жертву Посейдонові приніс одного з своїх биків. Посейдон розгнівався на Міноса й наслав на бика, що вийшов з моря, шаленство. По всьому острову носився бик і знищував усе на своєму шляху. Великий герой Геракл зловив бика і приборкав його. Геракл сів на широку спину бика і переплив на ньому через море з Криту на Пелопоннес. Геракл привів бика в Мікени, але Еврісфей побоявся залишити Посейдонового бика в своєму стаді і пустив його на волю. Зачувши знову волю, понісся шалений бик через увесь Пелопоннес на північ і, нарешті, прибіг в Аттику на Марафонське поле. Там його вбив великий афінський герой Тесей.

Коні Діомеда *(восьмий подвиг)*

Після приборкання критського бика Гераклові, за дорученням Еврісфея, довелося вирушити у Фракію до царя

вінок і мали велику шану. Греки вели літочислення по Олімпійських іграх, вважаючи за перші ті, що відбулись у 776 р. до н. е. Існували Олімпійські ігри до 393 р. н. е., коли вони були заборонені імператором Феодосієм, як несумісні з християнством. Через тридцять років імператор Феодосій II спалив храм Зевса в Олімпії і всі розкішні будівлі, що прикрашали те місце, де відбувалися Олімпійські ігри. Вони перетворилися на руїни і поступово були занесені піском ріки Алфею. Тільки розкопки, що провадились на місці Олімпії в XIX ст., здебільшого з 1875 по 1881 р., дали нам можливість скласти точне уявлення про колишню Олімпію і про Олімпійські ігри.

бістонів, Діомеда. У цього царя були незвичайної краси і сили коні. Вони були приковані залізними ланцюгами в стійлах, бо ніякі пута не могли втримати їх. Цар Діомед годував цих коней людським м'ясом. Він кидав їм на поталу всіх чужоземців, які, гнані бурею, приставали до його міста. До цього фракійського царя і з'явився з своїми супутниками Геракл. Він заволодів кіньми Діомеда і повів їх на свій корабель. На березі наздогнав Геракла сам Діомед із своїми войовничими бістонами. Доручивши охорону коней своєму улюбленцеві Абдеру, синові Гермеса, Геракл став до бою з Діомедом. Небагато було супутників у Геракла, але все ж переможений був Діомед і загинув у бою. Геракл повернувся до корабля. Який великий був його розпач, коли він побачив, що дикі коні розірвали на шматки його улюбленця Абдера. Геракл влаштував пишний похорон своєму улюбленцеві, насипав над його тілом високу могилу, а поряд з могилою заснував місто і назвав його на честь свого улюбленця Абдерою. А коней Діомеда Геракл привів до Еврісфея, і той звелів випустити їх на волю. Дикі коні побігли в гори Лікейону¹, вкриті густим лісом, і були там розтерзані дикими звірами.

ГЕРАКЛ В АДМЕТА

В основному викладено за трагедією Євріпіда «Алkestіда».

Коли Геракл плив на кораблі по морю до берегів Фракії за кіньми царя Діомеда, то вирішив він відвідати свого друга, царя Адмета, бо шлях лежав повз місто Фери², де правив Адмет.

Тяжкий час для Адмета вибрав Геракл. Велике горе панувало в домі царя Фер. Його дружина Алкестіда повинна була померти. Колись богині долі, великі Мойри, за проською Аполлона визначили, що Адмет може уникнути смерті, якщо в останній час його життя хтось добровільно погодиться зійти замість нього в похмуре царство Аїда. Коли настав час смерті, Адмет просив своїх дуже старих батьків, щоб хто-небудь з них погодився вмерти замість нього, але батьки відмовились. Не погодився ніхто і з жителів Фер умирати добровільно за царя Адмета. Тоді молода, прекрасна Алкестіда вирішила пожертвувати своїм життям за улюбленого чоловіка. В той день, коли повинен був по-

¹ Гори на Пелопоннесі.

² Найдавніше місто в Фессалії.

мерти Адмет, приготувалась до смерті його дружина. Вона обмила тіло і вдягла погребний одяг і оздобу. Підійшовши до домашнього вогнища, звернулася Алкестіда до богині Гестії, що дає щастя в домі, з палкою молитвою:

— О, велика богине! Востаннє схиляю я тут перед тобою коліна. Я благаю тебе, захисти моїх дітей-сиріт, адже я мушу сьогодні зійти в царство похмурого Аїда. О, не дай ти їм померти, як умираю я, передчасно! Хай щасливе і багате буде їх життя тут, на батьківщині.

Потім обійшла Алкестіда всі вівтарі богів і прикрасила їх миртом.

Нарешті пішла вона в свої покої і впала в сльозах на своє ложе. Прийшли до неї її діти — син і дочка. Гірко ридали вони на грудях матері. Плакали й служниці Алкестіди. В розпачі Адмет обняв свою молоду дружину і благав її не покидати його. Вже готова до смерті Алкестіда, вже наближається нечутною ходою по палацу царя Фер ненависний богам і людям бог смерті Танат, щоб зрізати мечем пасмо волосся з голови Алкестіди. Сам золотокудрий Аполлон прохав його віддалити час смерті дружини його улюбленця Адмета, але невблаганний Танат. Почуває Алкестіда наближення смерті. З жахом вигукує вона:

— О, наближається вже до мене двовесловий човен Харона, і грізно кричить мені перевізник душ померлих, керуючи човном: «Чого ж ти гаєшся? Спіши, спіши! Не терпить час! Не затримуй нас. Готове все! Спіши ж!» О, пустіть мене! Слабнуть мої ноги. Наближається смерть. Чорна ніч повиває мені очі! О, діти, діти! Нежива вже ваша мати! Живіть щасливо! Адмете, твоє життя мені було дорожче над власне моє життя. Хай краще тобі, а не мені світить сонце. Адмете, ти любиш не менше мене наших дітей. О, не бери ти в дім їм мачухи, щоб не кривдила вона їх!

Страждає нещасний Адмет.

— Всю радість життя забираєш ти з собою, Алкестідо! — вигукує він, — все життя тепер тужитиму я за тобою. О боги, боги, яку дружину відбираєте ви в мене!

Ледве чутно говорить Алкестіда:

— Прощай! Уже навек закрились мої очі. Прощайте, діти! Тепер ніщо я. Прощавай, Адмете!

— О, поглянь же ще хоч раз! Не покидай дітей! О, дай і мені вмерти! — зі сльозами вигукнув Адмет.

Закрились очі Алкестіди, холоне її тіло, померла вона. Безутішно ридає над померлою Адмет і гірко нарікає на свою долю. Він велить приготувати дружині своїй пишний похорон. Вісім місяців наказує він усім у місті оплакувати

Алкестиду, найкращу з жінок. Усе місто сповнене скорботи, бо всі любили добру царицю.

Вже збиралися нести тіло Алкестиди до її гробниці, як у місто Фери приходять Геракл. Він іде до палацу Адмета і зустрічає свого друга біля воріт палацу. З пошаною зустрів Адмет великого сина егідодержавного Зевса. Не бажаючи засмутити гостя, силкується сховати Адмет від нього своє горе. Але Геракл відразу помітив, що тяжко засмучений друг його, і запитав про причину його суму. Адмет дає неясну відповідь Гераклові, і він вирішує, що в Адмета померла далека родичка, якій Адмет дав притулок у себе після смерті батька. Наказує своїм слугам Адмет провести Геракла в кімнату для гостей і влаштувати для нього багатий бенкет, а двері на жіночу половину замкнути, щоб не долітав до вух Геракла скорботний стогін. Не підозрюючи, яке нещастя спіткало його друга, Геракл весело бенкетує в палаці Адмета. Келих за келихом випиває він. Тяжко слугам прислуговувати веселому гостеві — адже вони знають, що немає вже серед живих їх улюбленої господині. Хоч як намагаються вони, з наказу Адмета, заховати своє горе, все ж Геракл помічає сльози на їх очах і сум на обличчях. Він кличе одного з слуг бенкетувати з ним, він говорить, що вино дасть йому забуття і розгладить на чолі зморшки смутку, але слуга відмовляється. Тоді догадується Геракл, що тяжке горе спіткало дім Адмета. Він починає розпитувати слугу, що сталося з його другом, і, нарешті, слуга говорить йому:

— О, чужоземцю, дружина Адмета зійшла сьогодні в царство Аїда.

Засмутився Геракл. Йому стало боляче, що бенкетував він у вінку з плюща і співав у домі друга, якого спіткало таке велике горе. Геракл вирішив віддячити благородному Адметові за те, що, незважаючи на горе, яке його спіткало, він все-таки гостинно прийняв його. Швидко визріло у великого героя рішення відняти в похмурого бога смерті Таната його здобич — Алкестиду.

Дізнавшись від слуги, де знаходиться гробниця Алкестиди, він спішить швидше туди. Сховавшись за гробницею, Геракл чекає, коли прилетить Танат напитися біля могили жертвовної крові. Ось почувлися помахи чорних крил Таната, повіяло могильним холодом; прилетів до гробниці похмурий бог смерті і жадібно припав губами до жертвовної крові. Геракл вискочив із засідки і кинувся на Таната. Обхопив він бога своїми могутніми руками, і почалась між ними жахлива боротьба. Напружуючи всі свої сили, бореться

Геракл з богом смерті. Здушив своїми кістлявими руками груди Геракла Танат, він дихає на нього своїм жажливим подихом, а від крил його віє на героя холод смерті. Все ж могутній син громовержця Зевса перемиг Таната. Він зв'язав Таната і зажадав, як викуп за звільнення, щоб повернув бог смерті до життя Алкестиду. Танат подарував Гераклові життя дружини Адмета, і повів її великий герой назад до палацу її чоловіка.

Адмет же, повернувшись до палацу після похорону дружини, гірко оплакував свою незамінну втрату. Йому тяжко було залишатись у спустілому палаці. Куди йти йому? Він заздрить померлим. Йому ненависне життя. Смерть кличе він. Все його щастя викрав Танат і поніс у царство Аїда. Що може бути тяжче для нього від втрати коханої дружини! Шкодує Адмет, що не допустила Алкестіда, щоб він помер з нею, тоді б з'єднала їх смерть. Дві вірні одна одній душі дістав би Аїд замість однієї. Разом би переплили ці душі Ахеронт. Раптом перед скорбним Адметом з'явився Геракл. Він веде за руку жінку, закриту покривалом. Геракл просить Адмета залишити цю жінку, що дісталася йому після тяжкої боротьби, в палаці до його повернення з Фракії. Відмовляється Адмет; він просить Геракла відвести до кого-небудь іншого жінку. Тяжко Адметові бачити в палаці своєму іншу жінку, коли втратив він ту, яку так любив. Геракл наполягає і навіть хоче, щоб Адмет сам увів у палац жінку. Він не дозволяє Адметовим слугам доторкнутися до неї. Нарешті Адмет, не мавши сили відмовити своєму другові, бере жінку за руку, щоб ввести її в свій палац. Геракл каже йому:

— Ти взяв її, Адмете! Так охороняй же її! Тепер ти можеш сказати, що син Зевса — вірний друг. Поглянь же на жінку! Чи не схожа вона на твою дружину Алкестиду? Годі тужити! Будь знову задоволений життям!

— О, великі боги! — вигукнув Адмет, піднявши покривало жінки, — дружина моя, Алкестіда! О, ні, це тільки тінь її! Вона стоїть мовчки, ні слова не промовила вона!

— Ні, не тінь це! — відповів Геракл, — це Алкестіда. Я здобув її в тяжкій боротьбі з повелителем душ Танатом. Вона мовчатиме, поки не звільниться від влади підземних богів, принісши їм викупні жертви; вона мовчатиме, поки тричі не змінить ночі день; тільки тоді заговорить вона. А тепер прощай, Адмете! Будь щасливий і завжди додержуй великого звичаю гостинності, освяченого самим батьком моїм — Зевсом!

— О, великий сину Зевса, ти дав мені знову радість життя! — вигукнув Адмет. — Чим я можу віддячити тобі?

Залишся в мене гостем. Я звелю по всіх моїх володіннях святкувати твою перемогу, звелю принести богам великі жертви. Лишися зі мною!

Не залишився Геракл в Адмета; його чекав подвиг: він повинен був виконати доручення Еврісфея і здобути йому коней царя Діомеда.

Пояс Іпполіти (дев'ятий подвиг)

Дев'ятим подвигом Геракла був його похід у країну амазонок за поясом цариці Іпполіти. Цей пояс подарував Іпполіті бог війни Арес, і вона носила його як знак своєї влади над усіма амазонками. Дочка Еврісфея, Адмета, жриця богині Гери, хотіла неодмінно мати цей пояс. Щоб виконати її бажання, Еврісфей послав за поясом Геракла. Зібравши невеликий загін героїв, великий син Зевса відправився в далеку путь на одному тільки кораблі. Хоч і невеликий був загін Геракла, але багато славних героїв було в цьому загоні, був у ньому і великий герой Аттики Тесеї.

Далекий шлях був перед героями. Вони мали досягти найдальших берегів Евксинського Понту, бо там знаходилась країна амазонок зі столицею Феміскірою. По дорозі Геракл пристав із своїми супутниками до острова Паросу¹, де правили сини Міноса. На цьому острові сини Міноса вбили двох супутників Геракла. Геракл, розгніваний цим, зараз же почав війну з синами Міноса. Багатьох жителів Паросу він перебив, інших же, загнавши в місто, тримав в облозі до того часу, поки не послали обложені послів до Геракла і не почали просити його, щоб він взяв двох з них замість убитих супутників. Тоді зняв облогу Геракл і замість убитих узяв внуків Міноса, Алкея і Сфенела.

З Паросу Геракл прибув у Мізію² до царя Ліка, який прийняв його з великою гостинністю. Несподівано напав на Ліка цар бебриків. Геракл переміг із своїм загonom царя бебриків і зруйнував його столицю, а всю землю бебриків віддав Лікові. Цар Лік назвав цю країну в честь Геракла Гераклеєю. Після цього подвигу вирушив Геракл далі й, нарешті, прибув у місто амазонок, Феміскіру.

Слава про подвиги Зевсового сина давно вже досягла країни амазонок. Тому, коли корабель Геракла пристав до Феміскіри, вийшли амазонки з царицею назустріч героєві. Вони з подивом дивилися на великого сина

¹ Один з Кікладських островів в Егейському морі, що славився за давніх часів своїм мармуром.

² Край на західному березі Малої Азії з головним містом Пергамом.

Зевса, який вирізнявся, мов безсмертний бог, серед своїх супутників-героїв. Цариця Іпполіта запитала великого героя Геракла:

— Славний Зевсів сину, скажи мені, що привело тебе до нашого міста? Мир несеш ти нам чи війну?

Так відповів цариці Геракл:

— Царице, не з своєї волі прийшов я сюди з військом, зробивши велику путь по бурхливому морю; мене прислав володар Мікен, Еврісфей. Дочка його, Адмета, хоче мати твій пояс, подарунок бога Ареса. Еврісфей доручив мені здобути твій пояс!

Не мала сили ні в чому відмовити Гераклові Іпполіта. Вона вже була готова добровільно віддати йому пояс, але велика Гера, бажаючи згубити ненависного їй Геракла, прийняла образ амазонки, змішалася в натовпі і почала переконувати войовниць напасти на військо Геракла.

— Неправду говорить Геракл, — сказала Гера амазонкам, — він прийшов до вас з підступним наміром: герой хоче викрасти вашу царицю Іпполіту і повести її рабинею у свій дім.

Амазонки повірили Гері. Схопились вони за зброю і напали на військо Геракла. Попереду війська амазонок неслася швидко, мов вітер, Аелла. Першою напала вона на Геракла, немов бурхливий вихор. Великий герой відбив натиск і змусив її до втечі. Аелла гадала врятуватися від героя швидкою втечею. Не допомогла їй вся її швидкість, Геракл наздогнав її і вбив своїм блискучим мечем. Загинула в бою і Протоя. Сім героїв з числа супутників Геракла вбила вона власною рукою, але не минула її стріла великого сина Зевса. Тоді напали на Геракла відразу сім амазонок; вони були супутницями самої Артеміди: ніхто не був їм рівний в умінні володіти списом. Прикрившись щитами, вони пустили свої списи в Геракла, але списи пролетіли цього разу повз нього. Всіх їх убив герой своєю палицею; одна за одною попадали вони на землю, виблискуючи своєю зброєю. Амазонку Меланіппу, яка вела до бою військо, Геракл узяв у полон, а разом з нею полонив й Антіопу. Переможені були грізні войовниці, їх військо кинулося тікати, багато з них загинуло від руки героїв, які їх переслідували. Уклали мир амазонки з Гераклом. Іпполіта купила волю могутньої Меланіппи ціною свого пояса, Антіопу герої повезли з собою. Геракл віддав її в нагороду Тесеєві за його велику хоробрість. Так здобув Геракл пояс Іпполіти.

Повертаючись назад у Тірінф з країни амазонок, Геракл прибув на кораблях зі своїм військом до Трої. Тяжке видовище побачили герої, коли вони пристали до берега недалеко від Трої. Побачили вони прекрасну дочку царя Трої Лаомедонта, Гесіону, приковану до скелі біля самого морського берега. Вона була приречена, подібно до Андромеди, на поталу потворі, що виходила з моря. Цю потвору послав як кару Лаомедонтові Посейдон за відмову сплатити йому і Аполлонові плату за зведення мурів Трої. Гордий цар, якому, за присудом Зевса, повинні були служити обидва боги, погрожував їм навіть обрізати вуха, якщо вони вимагатимуть плати. Тоді розгніваний Аполлон наслав на всі володіння Лаомедонта жахливу пошесть, а Посейдон — потвору, яка спустошувала, нікого не щадячи, околиці Трої. Тільки пожертвувавши життям дочки, міг Лаомедонт урятувати свою країну від страшного лиха. Проти волі довелось йому прикувати до скелі біля моря свою дочку Гесіону.

Побачивши нещасну дівчину, Геракл узявся врятувати її, а за врятування Гесіони зажадав він у Лаомедонта в нагороду тих коней, яких дав цареві Трої громовержець Зевс як викуп за сина його Ганімеда. Його колись викрав орел Зевса й заніс на Олімп. Лаомедонт погодився на пропозицію Геракла. Великий герой звелів троянцям насипати на березі моря вал і заховався за ним. Ледве Геракл сховався за валом, як з моря впливла потвора і, роззявивши величезну пащу, кинулась на Гесіону. З голосним криком вибіг з-за валу Геракл, кинувся на потвору і встромив їй глибоко в груди свій двогострий меч. Геракл урятував Гесіону.

Коли ж син Зевса зажадав від Лаомедонта обіцяну нагороду, то стало шкода цареві розлучатися з чудовими кіньми, він не віддав їх Гераклові і навіть прогнав його, погрожуючи, з Трої. Покинув Геракл володіння Лаомедонта, затаївши глибоко в серці свій гнів. Зараз він не міг помститися на цареві, який його обдурих, бо дуже нечисленне було його військо, і герой не міг сподіватися швидко оволодіти неприступною Троєю. А лишатися довго під Троєю великий син Зевса не міг — він повинен поспішати з поясом Іпполіти до Мікен.

Корови Геріона *(десятий подвиг)*

Незабаром після повернення з походу до країни амазонок Геракл вирушив на новий подвиг. Еврісфей доручив

йому пригнати в Мікени корів велетня Геріона, сина Хрісаора і океаніди Каллірої. Далекий був шлях до Геріона. Гераклові треба було дійти до найдальшого краю землі, до тих місць, де спускається на заході з неба світлосяйний бог сонця Геліос. Геракл один вирушив у далеку путь. Він пройшов через Африку, через безплідні пустині Лівії, через країни диких варварів і, нарешті, досяг границь землі. Тут поставив він по обидві сторони вузької морської протоки два велетенські кам'яні стовпи як вічний пам'ятник про свій подвиг¹.

Ще багато довелося після цього мандрувати Гераклові, поки досяг він берегів сивого Океану. Роздумуючи, сів герой на березі, біля вічно шумливих вод Океану. Як досягнути йому острова Еріфейї, де пас свої череди Геріон? День уже хилився до вечора. Ось показаласть і колісниця Геліоса, що спускалась до вод Океану. Яскраве проміння Геліоса осліпило Геракла, і охопила його нестерпна, палюча спека. В гніві скочив Геракл і схопився за свій грізний лук, але не розгнівався світлий Геліос, він привітно посміхнувся героєві, сподобалась йому надзвичайна мужність великого сина Зевса. Геліос сам запропонував Гераклові переправитись на Еріфейю в золотому човні, в якому пропливав щовечора бог сонця з своїми кіньми із західного на східний край землі у свій золотий палац. Зраділий герой сміливо скочив у золотий човен і швидко досяг берегів Еріфейї.

Тільки пристав він до острова, як почув його грізний двоголовий пес Орфо і з гавкотом кинувся на героя. Одним ударом своєї важкої палиці вбив його Геракл. Не сам Орфо охороняв череди Геріона. Довелося ще битися Гераклові і з пастухом Геріона, велетнем Еврітіоном. Швидко справився з велетнем син Зевса і погнав корів Геріона до берега моря, де стояв золотий човен Геліоса. Геріон почув мукання своїх корів і пішов до череди. Побачивши, що пес його Орфо і велетень Еврітіон убиті, він погнався за викрадачем корів і наздогнав його на березі моря. Геріон був дивовижним велетнем: він мав три тулуби, три голови, шість рук і шість ніг. Трьома щитами прикривався він під час бою, три величезних списи кидав він одразу у ворога. З таким велетнем довелося битися Гераклові, але допомогла йому велика войовниця Афіна-Паллада. Ледве побачив його Геракл, як зразу ж пустив у велетня свою смертоносну стрілу. Влучила стріла в око однієї з голів

---

¹ *Стовпи Геракла, або Геркулесові стовпи.* Греки вважали, що скелі по берегах Гібралтарської протоки поставив Геракл.

Геріона. За першою стрілою полетіла друга, за нею третя. Грізно змахнув Геракл своєю всерозтрощуючою палицею, мов блискавкою, вразив нею герой Геріона, і бездиханним трупом упав на землю тритілий велетень. Геракл перевіз з Еріфейї на золотому човні Геліуса корів Геріона через бурхливий Океан і повернув човен Геліосу. Половина подвигу була скінчена.

Багато праці було ще попереду. Треба було пригнати худобу в Мікени. Через усю Іспанію, через Піренейські гори, через Галлію і Альпи, через Італію гнав корів Геракл. На півдні Італії, біля міста Регіума, вирвалась одна з корів із череди і через протоку переплила в Сицилію. Там побачив її цар Ерікс, син Посейдона, і взяв корову до своєї череди. Геракл довго шукав корову. Нарешті він попросив бога Гефеста охороняти череду, а сам переправився в Сицилію і там знайшов у череді царя Ерікса свою корову. Цар не схотів повернути її Гераклові; покладаючись на свою силу, він викликав Геракла на єдиноборство. Нагородою переможцеві мала бути корова. Не під силу Еріксові був такий противник, як Геракл. Зевсів син стиснув царя в своїх могутніх обіймах і задушив. Вернувся Геракл з коровою до своєї череди і погнав її далі. На берегах Іонійського моря богиня Гера наслала сказ на всю череду. Скажені корови порозбігались в усі сторони. З великими зусиллями переловив Геракл більшу частину корів уже у Фракії і пригнав, нарешті, їх до Еврісфея в Мікени. А Еврісфей приніс їх у жертву великій богині Гері.

К е р б е р¹ (одинадцятий подвиг)

Тільки Геракл повернувся в Тірінф, як уже знову послав його на подвиг Еврісфей. Це був уже одинадцятий подвиг, який повинен був здійснити Геракл на службі в Еврісфея. Неймовірні труднощі довелося перебороти Гераклові під час цього подвигу. Він мусив спуститись у похмурі, повне страхіть підземне царство Аїда і привести до Еврісфея охоронця підземного царства, жакливого пекельного пса Кербера. Три голови було в Кербера, на шиї в нього звивалися змії, хвіст його закінчувався головою дракона з величезною пащею. Геракл вирушив в Лаконію і через темну прірву біля Тенару² спустився в п'ятьму підземного царства. Біля самих воріт підземного царства Аїда побачив Геракл прирослих до скелі героїв Тесея і Періфою, царя Фессалії. Їх покарали

¹ Інакше — Цербер.

² Тенар (тепер мис Матапан) знаходиться на півдні Пелопоннесу.

так боги за те, що вони хотіли викрасти в Аїда дружину його Персефону. Почав благодіяти Тесеєві Геракл:

— О, великий сину Зевса, визволь мене! Ти бачиш мої муки! Один лиш ти спроможний врятувати мене від них!

Простяг Геракл Тесеєві руку і звільнив його. Коли ж він хотів визволити і Періфоя, то здригнулася земля, і зрозумів Геракл, що боги не хочуть його звільнення. Геракл скорився волі богів і пішов далі в темряву вічної ночі. В підземне царство Геракла ввів вісник богів Гермес, провідник душ померлих, а супутницею великого героя була сама улюблена дочка Зевса, Афіна-Паллада. Коли Геракл увійшов у царство Аїда, з жаху розлетілися тіні померлих. Не втікала тільки, побачивши Геракла, тінь героя Мелеагра. З благанням звернулася вона до великого сина Зевса:

— О, великий Геракле, про одне благаю я тебе в пам'ять нашої дружби: зглянься на осиротілу сестру мою, прекрасну Деяніру! Беззахисною залишилась вона після моєї смерті. Візьми її за дружину собі, великий герою! Будь її захисником!

Геракл обіцяв виконати просьбу друга і пішов далі за Гермесом. Назустріч Гераклові підвелася тінь жадливої горгони Медузи, вона грізно простягла свої мідні руки і махнула золотими крилами, на голові її заворушилися змії. Схопився за меч страшний герой, але Гермес зупинив його, говорячи:

— Не хапайся за меч, Геракле! Адже це тільки безтілесна тінь! Вона не загрожує тобі загибеллю!

Багато страхіть бачив на шляху своєму Геракл; нарешті він став перед тронем Аїда. З захопленням дивилися володар царства померлих і дружина його Персефона на великого сина громовержця Зевса, який безстрашно спустився в царство темряви і смутку. Він, величний, спокійний, стояв перед тронем Аїда, спершись на свою величезну палицю, у левовій шкурі, накинутій на його плечі, і з луком за плечима. Аїд милостиво вітав сина свого великого брата Зевса і запитав, що примусило його покинути світ сонця і спуститися в царство темряви. Схиляючись перед Аїдом, відповів Геракл:

— О, володарю душ померлих, великий Аїде, не гнівайся на мене за мою просьбу, всесильний! Адже ти знаєш, що не з своєї волі прийшов я в твоє царство, не з своєї волі проситиму я тебе. Дозволь мені, владико Аїде, відвести в Мікени твого триголового пса Кербера. Наказав мені це

зробити Еврісфей, якому служу я з веління світлих богів-олімпійців.

Аїд відповів героєві:

— Я виконаю, сину Зевса, твою просьбу; але ти мусиш без зброї приборкати Кербера. Якщо ти приборкаєш його, то я дозволю тобі відвести його до Еврісфея.

Довго шукав Геракл Кербера по підземному царству. Нарешті знайшов він його на берегах Ахеронту. Геракл обхопив своїми руками, міцними, мов сталь, шию Кербера. Грізно завив Аїдів пес; усе підземне царство наповнилось його виттям. Він силкувався видертись з обіймів Геракла, та тільки міцніше стискали могутні руки героя шию Кербера. Обвив хвіст свій Кербер навколо ніг героя, вп'ялась голова дракона своїми зубами йому в тіло, але все даремно. Могутній Геракл все дужче стискав йому шию. Нарешті напівзадушений пес Аїда впав до ніг героя. Геракл приборкав його і повів із царства темряви в Мікени. Злякався денного світла Кербер; весь покритися він холодним потом, отруйна піна капала з його трьох пащ на землю; всюди, де капнула хоч краплина піни, виростало отруйне зілля.

Геракл привів до мікенських мурів Кербера. Злякався боягузливий Еврісфей, як тільки поглянув на страшного пса. Мало не на колінах благав він Геракла відвести Кербера назад у царство Аїда. Геракл виконав його просьбу і повернув Аїдові його страшного охоронця Кербера.

Яблука Гесперид (*дванадцятий подвиг*)

Найважчим подвигом Геракла на службі в Еврісфея був його останній, дванадцятий, подвиг. Він повинен був піти до великого титана Атласа, який держить на плечах небозвід, і дістати з його садів, за якими доглядають дочки Атласа, Геспериди, три золотих яблука. Яблука ці росли на золотому дереві, вирощеному богинею землі Геєю як подарунок великій Гері в день її весілля з Зевсом. Щоб здійснити цей подвиг, треба було насамперед дізнатися про шляхи до садів Гесперид, що охоронялися драконом, який ніколи не склепляв очей своїх сном.

Ніхто не знав шляху до Гесперид і Атласа. Довго блукав Геракл по Азії і Європі, пройшов він і всі країни, які проходив раніше по дорозі по корови Геріона; всюди Геракл розпитував про шлях, але ніхто не знав його. У своїх шуканнях зайшов він на крайню північ, до ріки Ерідану¹, що вічно котить свої бурхливі безмежні води. На

¹ Міфічна ріка.

берегах Елідану з пошаною зустріли великого сина Зевса прекрасні німфи і дали йому пораду, як знайти шлях до садів Гесперид. Геракл повинен був напасти несподівано на морського віщого старця Нерей, коли той вийде на берег з морської пучини, і дізнатись від нього шлях до Гесперид; крім Нерей, ніхто не знав цього шляху. Геракл довго шукав Нерей. Нарешті вдалося йому знайти Нерей на березі моря. Геракл напав на морського бога. Важка була боротьба з морським богом. Щоб визволитися з залізних обіймів Геракла, Нерей набирав різних образів, але все ж не випускав його герой. Нарешті він зв'язав стомленого Нерей, і морському богові довелося, щоб вернутися на волю, відкрити Гераклові таємницю шляху до садів Гесперид. Дізнавшись про цю таємницю, син Зевса відпустив морського старця і вирушив у далеку путь.

Знову довелося йому йти через Лівію. Тут зустрів він велетня Антея, сина Посейдона, бога морів, і богині землі Геї, яка його породила, вигодувала і виховала. Антей примушував усіх подорожніх боротися з ним і всіх, кого перемагав у боротьбі, немилосердно вбивав. Велетень зажадав, щоб і Геракл боровся з ним. Ніхто не міг перемогти Антея в єдиноборстві, не знаючи таємниці, звідки велетень діставав під час боротьби все нові й нові сили. А таємниця була така: коли Антей почував, що починає втрачати силу, він доторкався до землі, своєї матері, і поновлювались його сили; він черпав їх у своєї матері, великої богині землі. Але треба було тільки відірвати Антея від землі і підняти його в повітря, як зникали його сили. Довго боровся Геракл з Антеєм, кілька разів він валив його на землю, але тільки прибавлялося сили в Антея. Раптом під час боротьби підняв могутній Геракл Антея високо в повітря, виснажилися сили в сина Геї, і Геракл задушив його.

Далі пішов Геракл і прийшов у Єгипет. Там, стомлений довгою дорогою, заснув він у затінку невеликого гаю на березі Нілу. Побачив сплячого Геракла цар Єгипту, син Посейдона і дочки Епафа Лісіанаси, Бусіріс, і звелів зв'язати сплячого героя. Він хотів принести Геракла в жертву батькові його Зевсу. Дев'ять років був неврожай в Єгипті; провістив прибулий з Кіпру віщун Фрасій, що припиниться неврожай тільки тоді, якщо буде Бусіріс щороку приносити в жертву Зевсові чужоземця. Бусіріс наказав схопити провісника Фрасія і першого приніс його в жертву. З того часу жорстокий цар приносив у жертву громовержцеві всіх чужоземців, які приходили в Єгипет. Привели до жертвовника і Геракла, але розірвав великий

герой віршовки, якими він був зв'язаний, і вбив біля жертовника самого Бусіріса і сина його Амфідаманта. Так був покараний жорстокий цар Єгипту.

Багато ще довелося зустріти Гераклові на своєму шляху небезпек, поки дійшов він до краю землі, де стояв великий титан Атлас. З подивом дивився герой на могутнього титана, який тримав на своїх широких плечах увесь небозвід.

— О, великий титане Атлас! — звернувся до нього Геракл, — я син Зевса, Геракл. Мене прислав до тебе Еврісфей, цар багатих золотом Мікен. Еврісфей звелів мені дістати в тебе три золотих яблука із золотого дерева в садах Гесперид.

— Я дам тобі три яблука, сину Зевса, — відповів Атлас, — а ти, поки я ходитиму по них, повинен стати на моє місце і тримати на плечах своїх небозвід.

Геракл погодився. Він став на місце Атласа. Неймовірний тягар спустився на плечі Зевсового сина. Він напружив усі свої сили і вдержав небозвід. Страшенно давив тягар на могутні плечі Геракла. Він зігнувся під тягарем неба, його м'язи здулися, мов гори, піт укрив усе його тіло від напруження, але нелюдські сили і допомога богині Афіни дали йому змогу тримати небозвід, поки вернувся Атлас з трьома золотими яблуками. Повернувшись, Атлас сказав героєві:

— Ось три яблука, Геракле; якщо хочеш, я сам віднесу їх у Мікени, а ти потримай до мого повернення небозвід; потім я стану на твоє місце.

Геракл зрозумів хитрість Атласа, він зрозумів, що хоче титан зовсім позбутись своєї тяжкої праці, і на хитрощі відповів хитрощами.

— Добре, Атласе, я згоден! — відповів Геракл, — тільки дозволь мені перше зробити собі подушку, я покладу її на плечі, щоб не давив їх так жахливо небозвід.

Атлас став знову на своєму місці і звалив на плечі тягар неба. А Геракл підняв лук свій і сагайдак із стрілами, взяв свою палицю й золоті яблука і сказав:

— Прощай, Атласе! Я держав небозвід, поки ти ходив по яблука Гесперид, а вічно нести на плечах своїх увесь тягар неба я не хочу.

З цими словами Геракл пішов від титана, і знову довелось Атласові тримати, як і раніш, на могутніх плечах своїх небозвід. А Геракл повернувся до Еврісфея і віддав йому золоті яблука. Еврісфей подарував їх Гераклові, а він подарував яблука своїй покровительці, великій дочці Зев-

совій Афіні-Палладі. Афіна повернула яблука Гесперидам, щоб вічно залишалися вони в їх садах.

Після свого дванадцятого подвигу Геракл звільнився від служби в Еврісфея. Тепер він міг повернутися до семибрамних Фів. Але недовго залишався там син Зевса. Чекали його нові подвиги. Він віддав дружину свою Мегару за дружину другові своєму Іолаєві, а сам пішов знову у Тіринф.

Але не самі перемоги чекали його, чекали Геракла і тяжкі біди, бо, як і раніш, переслідувала його велика богиня Гера.

ГЕРАКЛ І ЕВРІТ

На острові Евбеї, в місті Ойхалії, правив цар Евріт. Далеко рознеслась по всій Греції слава про Евріта як про найумілішого стрільця з лука. Сам стріловержець Аполлон був його вчителем, навіть подарував йому лук і стріли. Колись, в юності, вчився в Евріта стріляти з лука і Геракл. Ось цей цар і оголосив по всій Греції, що віддасть свою прекрасну дочку Іолу за того героя, який переможе його в змаганні у стрільбі з лука. Геракл, який щойно закінчив службу в Еврісфея, вирушив до Ойхалії, куди зібралось багато героїв Греції, і взяв участь у змаганні. Геракл легко переміг царя Евріта і зажадав, щоб він віддав йому за дружину дочку свою Іолу. Але Евріт не виконав своєї обіцянки. Забувши священний звичай гостинності, він почав знущатися з великого героя. Він сказав, що не віддасть своєї дочки тому, хто був рабом Еврісфея. Нарешті Евріт і його пихаті сини вигнали захмелілого під час бенкету Геракла з палацу і навіть з Ойхалії. Пішов Геракл з Ойхалії. Сповнений глибокого суму, покинув він Евбею, бо покохав великий герой прекрасну Іолу. Затаївши в серці злобу на Евріта, який образив його, він повернувся в Тіринф.

Через деякий час в Евріта викрав стадо найхитріший з греків Автолік, син Гермеса. Евріт же обвинуватив у цій крадіжці Геракла. Цар Ойхалії думав, що герой викрав його стадо, бажаючи помститися за образу. Тільки Іфіт, старший син Евріта, не хотів вірити, щоб міг великий Геракл викрасти стадо його батька. Іфіт навіть згодився піти розшукувати стада, аби тільки довести невинність Геракла, з яким зв'язувала його найтісніша дружба. Під час розшуків прийшов Іфіт у Тіринф. Геракл радо прийняв свого друга. Одного разу, коли вони вдвох стояли на високих мурах фортеці Тіринфа, збудованій на високій

скелі, несподівано опанував Гераклом несамовитий гнів, насланий на нього великою богинею Герою. Згадав Геракл у гніві ту образу, якої завдали йому Евріт та його сини; не володіючи більше собою, схопив він Іфіта і скинув його з мурів фортеці. На смерть розбився нещасний Іфіт. Цим убивством, вчиненим проти волі, прогнівив Геракл Зевса, бо він порушив священний звичай гостинності і святість уз дружби. Як кару наслав на сина свого великий громовержець тяжку хворобу.

Довго страждав Геракл, нарешті, знесилений хворобою, вирушив він у Дельфи, щоб запитати Аполлона, як позбутися йому цієї кари богів. Але віщунка піфія не дала йому відповіді. Вона вигнала навіть Геракла з храму як такого, що заплямував себе вбивством. Розгніваний цим, Геракл викрав з храму триножник, з якого давала провіщення піфія. Цим він прогнівив Аполлона. З'явився золотокудрий Аполлон до Геракла і зажадав у нього, щоб він повернув триножник, але відмовив йому Геракл. Зав'язалася жорстока боротьба між синами Зевса — безсмертним богом Аполлоном і смертним — найбільшим з героїв, Гераклом. Зевс не хотів загибелі Геракла. Він кинув з Олімпу свою вогненну блискавку між своїми синами і, роз'єднавши їх, припинив боротьбу. Примірилися брати. Тоді піфія дала таку відповідь Гераклові:

— Ти зцілишся тільки тоді, коли будеш проданий на три роки в рабство. А гроші, вторговані за тебе, віддай Еврітові як викуп за вбитого тобою сина його Іфіта.

Знову довелося Гераклові позбутися свободи. Його продали в рабство цариці Лідії, дочці Іардана, Омфалі. Сам Гермес відніс Еврітові вторговані за Геракла гроші. Але не прийняв їх гордий цар Ойхалії, він, як і раніш, лишився ворогом Геракла.

ГЕРАКЛ І ДЕЯНІРА

Після того як Евріт прогнав Геракла з Ойхалії, великий герой прийшов у Калідон¹, місто Етолії². Там правив Ойней. Геракл прийшов до Ойнея просити руки його дочки Деяніри, бо він обіцяв у царстві тіней Мелеагрові одружитися з нею. В Калідоні Геракл зустрів грізного суперника. Багато героїв домагалося руки прекрасної Деяніри, а серед них і річковий бог Ахелой. Нарешті вирішив Ойней, що руку

¹ Місто на березі ріки Евену в Етолії (на заході Середньої Греції).

² Область на заході Середньої Греції.

Деяніри дістане той, хто вийде переможцем у боротьбі. Всі женихи відмовились боротися з могутнім Ахелоем. Зостався один Геракл. Довелось йому боротися з богом ріки. Бачивши рішучість Геракла помірятися з ним силою, Ахелой сказав йому:

— Ти кажеш, що народжений Зевсом і Алкменою? Брешеш ти, що Зевс — твій батько!

І почав Ахелой знущатись з великого сина Зевса і ганьбити матір його Алкмену. Насупивши брови, суворо глянув Геракл на Ахелоя; вогнем гніву блиснули його очі, і сказав він:

— Ахелоею, мені краще служать руки, ніж язик! Будь переможцем на словах, а я буду переможцем на ділі.

Твердим кроком підійшов Геракл до Ахелоя і обхопив його могутніми руками. Твердо стояв величезний Ахелой; не міг звалити його великий Геракл; даремні були всі його зусилля. Так стояв Ахелой, як стоїть непорушна скеля, і не хитають її морські хвилі, б'ючись об неї з громовим шумом. Налягаючи грудьми один на одного, борються Геракл і Ахелой, немов ті бики, що зчепилися своїми кривими рогами. Три рази нападав Геракл на Ахелоя, на четвертий раз, вирвавшись з рук Ахелоя, обхопив його ззаду герой. Немов важка гора, придавив він річкового бога до самої землі. Ахелой ледве міг, зібравши свої сили, звільнити руки, вкриті потом; та хоч як напружував він усі свої сили, все дужче й дужче тиснув його до землі Геракл. Зі стогоном схилився Ахелой, коліна його зігнулись, а головою торкнувся він самої землі. Щоб не бути переможеним, Ахелой вдався до хитрощів, він обернувся в змію. Тільки обернувся Ахелой у змію і вислизнув з рук Геракла, як, сміючись, вигукнув Геракл:

— Ще в колисці навчився я боротися із зміями! Правда, ти дужчий від інших змій, Ахелоею, але не зрівнятися тобі з лернейською гідрою. Хоч і виростали в неї замість відтятої голови дві нові, все ж я переміг її.

Схопив Геракл руками шию змії і здавив її, немов залізними кліщами. Силкувався вирватися з рук героя Ахелой, але не міг. Тоді обернувся він у бика і знову напав на Геракла. Геракл схопив бика Ахелоя за роги і повалив на землю. З такою страшною силою повалив Геракл його, що зламав йому один ріг. Переміг Геракл Ахелоя, і віддав Ойней Деяніру за дружину Гераклові.

Після весілля Геракл залишився в палаці Ойнея; але недовго пробув він у нього. Одного разу під час бенкету Геракл ударив сина Архітела, Евнома, за те, що хлопчик

злив йому на руки воду, приготовлену для обмивання ніг. Удар був такий сильний, що хлопчик упав мертвий. За-смутився Геракл, і хоч простив йому Архітел мимовільне вбивство сина, все ж покинув герой Калідон і подався з дружиною своєю Деянірою в Тіринф.

Під час подорожі Геракл прийшов з дружиною до ріки Евену¹. Через цю бурхливу ріку перевозив за плату подорожніх на своїй широкій спині кентавр Несс. Несс запропонував перенести Деяніру на той берег, і Геракл посадив її на спину кентавра. А сам герой перекинув палицю і лук на той бік і переплив бурхливу ріку. Тільки вийшов на берег Геракл, як раптом почув він голосний крик Деяніри. Вона кликала на допомогу свого чоловіка. Кентавр, полонений її красою, хотів її викрасти. Грізно крикнув син Зевса Нессові:

— Куди ти біжиш? Чи, може, думаєш ти, що врятують тебе твої ноги? Ні, не врятуєшся ти! Хоч як би швидко мчав ти, моя стріла все-таки наздожене тебе!

Напнув свій лук Геракл, і злетіла з тугої тятиви стріла. Смертоносна стріла наздогнала Несса, вп'ялась йому в спину, а вістря її пройшло крізь груди кентавра. Упав на коліна смертельно поранений Несс. Струмом летіть з його рани кров, що змішалась з отрутою лернейської гідри. Не хотів умирати, не помстившись, Несс, він зібрав свою кров і дав її Деянірі, сказавши:

— О, дочко Ойнея, тебе останню переніс я через бурхливі води Евену! Візьми ж мою кров і бережи її! Якщо розлюбить тебе Геракл, ця кров поверне тобі його любов, і жодна жінка не буде йому дорожча від тебе, натри тільки нею одяг Геракла.

Взяла кров Несса Деяніра і сховала її. Помер Несс. А Геракл з Деянірою прибули в Тіринф і жили там до того часу, поки не примусило їх покинути славне місто мимовільне вбивство Гераклом друга Іфіта.

ГЕРАКЛ В ОМФАЛІ

За вбивство Іфіта продано було Геракла в рабство цариці Лідії, Омфалі. Ніколи ще не зазнавав Геракл таких знегод, як на службі в гордої лідійської цариці. Найбільший з героїв терпів від неї повсякчас приниження. Здавалося, що Омфала знаходить насолоду в знущанні над сином Зевса.

¹ Ріка в Етолії, області на заході Середньої Греції.

Прибравши Геракла в жіночий одяг, вона примушувала його прясти і ткати зі своїми служницями. Герой, який забив на смерть своєю важкою палицею лернейську гідру, герой, який привів з царства Аїда жахливого Кербера, який задушив руками німейського лева і тримав на плечах своїх тягар небозводу, герой, при згадці імені якого тремтіли його вороги, повинен був сидіти, зігнувшись, за ткацьким верстатом або прясти шерсть руками, що звикли володіти гострим мечем, напинати тятиву тугого лука й разити вогорів важкою палицею. А Омфала, надягнувши на себе левову шкіру Геракла, що вкривала її всю і волочилася за нею по землі, в його золотому панцирі, оперезавшись його мечем і насилу зваливши собі на плече важку палицю героя, ставала перед сином Зевса і знущала над ним — своїм рабом. Омфала ніби поставила собі мету згасити у Гераклові всю його непоборну силу. Мусив усе терпіти Геракл, адже він був у повному рабстві в Омфали, і це мало тривати цілих три довгих роки.

Тільки зрідка відпускала героя зі свого палацу Омфала. Одного разу, покинувши палац Омфали, Геракл заснув у затінку гаю, в околицях Ефеса. Під час сну підкралась до нього карлики керкопи і хотіли викрасти в нього його зброю, але прокинувся Геракл саме в той час, коли керкопи схопили його лук і стріли. Переловив їх герой і зв'язав їм руки й ноги. Геракл нанизав керкопів за зв'язані ноги на велику жердину і поніс їх до Ефеса. Але керкопи так розсмішили Геракла своїм кривлянням, що великий герой відпустив їх.

Під час рабства в Омфали прийшов Геракл в Авлід¹, до царя Сілея, який примушував усіх чужоземців, що приходили до нього, працювати, неначе рабів, у виноградниках. Примусив він працювати й Геракла. Розгніваний герой повіривав усі лози в Сілея і вбив самого царя, який не шанував священного звичаю гостинності. Під час рабства в Омфали взяв Геракл участь у поході аргонавтів. Але, нарешті, скінчився строк кари, і знову вільний був великий син Зевса.

ГЕРАКЛ ЗДОБУВАЄ ТРОЮ

Як тільки звільнився Геракл від рабства в Омфали, зараз же зібрав він велике військо героїв і вирушив на вісімнадцяти кораблях до Трої, щоб помститися цареві

¹ *Авліда* — місто на березі протоки, що відділяє острів Евбею від Середньої Греції.

Лаомедонту, який обдурич його. Прибувши до Трої, він доручив охорону кораблів Оїклові з невеликим загonom, а сам з усім військом вирушив до мурів Трої. Тільки відійшов з військом від кораблів Геракл, як напав на Оїкла Лаомедонт, убив Оїкла і перебив майже весь його загін. Почувши шум битви біля кораблів, Геракл повернувся, змусив Лаомедонта до втечі і загнав його в Трою. Недовго тривала облога Трої. Вдерлися, вилізши на високі мури, в місто герої. Першим увійшов у місто герой Теламон. Геракл, найбільший з героїв, не міг стерпіти, щоб хтось перевершив його. Вихопивши свій меч, він кинувся на Теламона, який його випередив. Побачивши, що неминуха загибель загрожує йому, швидко нагнувся Теламон і почав збирати каміння. Здивувався Геракл і запитав:

— Що ти робиш, Теламоне?

— О, найвеличніший сину Зевса, я споруджую жертovníк Гераклу-переможцеві! — відповів хитрий Теламон і своєю відповіддю смирив гнів Зевсового сина.

Під час здобуття міста Геракл убив своїми стрілами Лаомедонта і всіх його синів; тільки наймолодшого з них, Подарка, пощадив герой. Прекрасну дочку Лаомедонта, Гесіону, Геракл віддав за дружину Теламону, який відзначився своєю хоробрістю, і дозволив їй вибрати одного з полонених і відпустити його на волю. Гесіона вибрала свого брата Подарка.

— Він раніш від усіх полонених мусить стати рабом! — вигукнув Геракл, — тільки якщо ти даси за нього викуп, буде він відпущений на волю.

Гесіона зняла з голови покривало і віддала його як викуп за брата. З того часу почали звати Подарка — Пріамом (тобто купленим). Віддав йому Геракл владу над Троєю, а сам вирушив зі своїм військом на нові подвиги.

Коли Геракл плив по морю зі своїм військом, повертаючись з-під Трої, богиня Гера, бажаючи згубити ненависного сина Зевса, наслала велику бурю. А щоб не бачив Зевс, яка небезпека загрожує його синові, упросила Гера бога сну Гіпноса приспати егідодержавного Зевса. Буря занесла Геракла на острів Кос¹.

Жителі Косу прийняли корабель Геракла за розбійницький і, кидаючи в нього каміння, не давали йому пристати до берега. Вночі висадився Геракл на острів, перемиг жителів Косу, вбив їх царя, сина Посейдона, Евріпіла, і спустошив увесь острів.

¹ Один із Спорадських островів біля берегів Малої Азії.

Зевс страшенно розгнівався, коли, прокинувшись, дізнався, яка небезпека загрожувала його синові Гераклу. В гніві закував він Геру в золоті незламні кайдани і повісив її між землею і небом, прив'язавши до її ніг два важких ковадла. Кожного з олімпійців, які хотіли допомогти Гері, скидав з високого Олімпу грізний у гніві Зевс. Довго шукав він і Гіпноса, скинув би і його з Олімпу повелитель богів і смертних, якби не заховала його, бога сну, богиня Ніч.

ГЕРАКЛ Б'ЄТЬСЯ З БОГАМИ ПРОТИ ГІГАНТІВ

На острів Кос послав до Геракла батько його Зевс свою улюблену дочку Афіну-Палладу покликати великого героя на допомогу в їх боротьбі з гігантами. Гігантів породила богиня Гея з крапель крові скиненого Кроном Урана. Це були дивовижні велетні із зміями замість ніг, з кошлатим довгим волоссям на голові й бороді.

Гіганти мали страшенну силу, вони пишалися своєю могутністю і хотіли відняти у світлих богів-олімпійців владу над світом. Вони стали до бою з богами на Флегрейських полях, що лежали на Халкідському півострові Паллені. Боги Олімпу були їм не страшні. Мати гігантів Гея дала їм цілюще зілля, яке робило їх невразливими для зброї богів. Лише смертний міг убити гігантів; від зброї смертних не захистила їх Гея. По всьому світу шукала Гея цілющого зілля, яке мало захистити гігантів і від зброї смертних, але Зевс заборонив світити богині зорі Еос і богині місяця Селені та світлосяйному богові сонця Геліосу і сам зрізав цілюще зілля.

Не боячись смерті від руки богів, гіганти кинулись у бій. Довго тривав бій. Гіганти кидали в богів величезні скелі і палаючі стовбури вікових дерев. По всьому світу розлігся грім битви.

Нарешті з'явився Геракл з Афіною-Палладою. Задзвеніла тятива грізного лука Зевсового сина, блиснула стріла, напоєна отрутою лернейської гідри, і вп'ялася в груди наймогутнішого з гігантів, Алкіонея. Упав на землю гігант. Не могла спіткати його смерть на Паллені, тут він був безсмертний, — упавши на землю, вставав він через деякий час ще могутнішим, ніж раніш. Геракл швидко скинув його на свої плечі і поніс із Паллени; за межами її помер гігант. Після загибелі Алкіонея на Геракла й Геру напав гігант Порфіріон, зірвав він з Гери

її покривало і хотів уже схопити її, але звалив його Зевс на землю своєю блискавкою, а Геракл позбавив його життя своєю стрілою. Аполлон проколов своєю золотою стрілою ліве око гігантові Ефіальту, а Геракл убив його, влучивши йому стрілою в праве око. Гіганта Евріта вразив своїм тирсом Діоніс, гіганта Клітія — Гефест, кинувши на нього цілою брилою розпеченого заліза. Афіна-Паллада навалила на гіганта Енकेлада, що тікав, весь острів Сицилію.

А гігант Полібот, рятуючись морем від переслідування грізного землетрясця Посейдона, втік на острів Кос. Відколов своїм тризубцем частину Косу Посейдон і навалив її на Полібота. Так утворився острів Нісірос. Гермес вразив гіганта Іпполіта, Артеміда — Гратіона, великі мойри — гігантів Агрія і Фоона, які билися мідними палицями. Всіх інших гігантів убив своєю вогненною блискавкою громовержець Зевс, але смерть послав їм усім великий Геракл своїми стрілами, що б'ють без промаху.

СМЕРТЬ ГЕРАКЛА І ПРИЙНЯТТЯ ЙОГО ДО СОНМУ ОЛІМПІЙСЬКИХ БОГІВ

Викладено за трагедією Софокла «Трахінянки».

Коли Геракл за вбивство Іфіта був проданий у рабство Омфалі, Деянірі з дітьми довелося покинути Тірінф. Дружині Геракла дав притулок цар фессалійського міста Трахіні, Кеїк. Минуло вже три роки і три місяці, як покинув Геракл Деяніру. Дружина Геракла турбувалась про долю свого чоловіка. Не було звістки від Геракла. Деяніра навіть не знала, чи живий ще її чоловік. Тяжкі передчуття мучили Деяніру. Покликала вона свого сина Гілла і сказала йому:

— О, улюблений сину мій! Ганьба, що ти не шукаєш свого батька. Ось уже п'ятнадцять місяців, як він не дає про себе звістки.

— Якщо тільки можна вірити чуткам, — відповів матері Гілл, — то кажуть, що після того, як три роки пробув батько рабом в Омфалі, він, коли скінчився строк його рабства, відправився з військом на Евбею до міста Ойхалії, щоб помститися цареві Евріту за образу.

— Сину мій! — перебила Гілла мати, — твій батько Геракл ніколи не покидав мене раніше, йдучи на великі подвиги, в такій тривозі, як останнього разу. Він залишив

мені навіть при прощанні табличку з записаним на ній старим провіщенням, даним йому в Додоні¹. Сказано там, що коли три роки і три місяці пробуде Геракл на чужині, то або спіткала його смерть, або ж, повернувшись додому, житиме він радісним і спокійним життям. Покидаючи мене, залишив мені Геракл і розпорядження, щό із земель його батьків, на випадок його смерті, мали отримати у спадщину його діти. Тривожить мене доля чоловіка. Адже говорив він мені про облогу Ойхалії, що він або загине під містом, або ж, здобувши його, житиме щасливо. Ні, сину мій, іди, благаю тебе, розшукай свого батька.

Гілл, покірний волі матері, вирушив у далеку путь на Евбею, в Ойхалію, шукати батька.

Через деякий час після того, як Гілл покинув Трахіну, прибігає до Деяніри вісник. Він повідомляє їй, що зараз прийде від Геракла посол Ліхас. Радісну звістку принесе Ліхас. Геракл живий. Він переміг Евріта, здобув і зруйнував місто Ойхалію і незабаром повернеться до Трахіни в славі перемоги. Слідом за вісником приходить до Деяніри і Ліхас. Він веде полонених, і серед них Іолу, дочку Евріта. Радісно зустрічає Деяніра Ліхаса. Посол Геракла розповідає їй, що Геракл, як і раніш, могутній і здоровий. Він збирається справляти свою перемогу й готується принести багаті жертви, перш ніж покине Евбею. Деяніра дивиться на полонених; помітивши серед них прекрасну жінку, запитує Ліхаса:

— Скажи мені, Ліхасе, хто ця жінка? Хто її батько й мати? Найдужче горює вона. Чи не дочка це самого Евріта?

Але Ліхас відповідає дружині Геракла:

— Не знаю я, царице, хто вона. Напевне, до знатного евбейського роду належить ця жінка. Ні слова не сказала вона в дорозі. Весь час лле вона сльози скорботи, відколи покинула рідне місто.

— Нещасна! — вигукнула Деяніра, — до цього горя не додам я тобі нових страждань! Веди ж, Ліхасе, в палац полонених, я зараз прийду слідом за вами!

Ліхас пішов з полоненими в палац. Тільки-но пішов він, як наблизився до Деяніри слуга і сказав їй:

— Почекай, царице, вислухай мене. Не всю правду сказав тобі Ліхас. Він знає, хто ця жінка; це дочка Евріта, Іола. З любові до неї змагався колись Геракл з Еврітом у

---

¹ Місто в Епірі на заході Північної Греції із знаменитим у старовину святилищем і оракулом Зевса.

стрільбі з лука. Гордий цар не віддав йому, переможцеві, дочки за дружину, як обіцяв, — образивши, він прогнав великого героя з міста. Заради Іоли здобув тепер Ойхалію Геракл і вбив царя Евріта. Не як рабу прислав сюди Іолу син Зевса — він хоче взяти її за дружину.

Засмутилась Деяніра. Вона докоряє Ліхасові за те, що він приховав від неї правду. Зізнається Ліхас, що справді Геракл, полонений красою Іоли, хоче одружитися з нею. Горює Деяніра. Забув її Геракл під час довгої розлуки. Тепер кохає він іншу. Що має діяти вона, нещасна? Вона любить великого сина Зевса і не може віддати його іншій. Згадує горем убита Деяніра про кров, яку дав їй колись кентавр Несс, і те, що він сказав їй перед смертю. Деяніра зважується використати кров кентавра. Адже він сказав їй: «Натри моєю кров'ю одяг Геракла, і вічно кохатиме він тебе, жодна жінка не буде йому дорожча від тебе». Боїться вдатися Деяніра до чарівного засобу, але любов до Геракла і страх втратити його перемагають, нарешті, її побоювання. Дістає вона кров Несса, яку так довго зберігала в посудині, щоб не впав на неї промінь сонця, щоб не зігріло її полум'я вогнища. Деяніра натирає нею розкішний плащ, який виткала вона в подарунок Гераклові, кладе його в скриню, що щільно закривається, кличе Ліхаса і говорить йому:

— Поспішай, Ліхасе, на Евбею і віднеси Гераклові цю скриню. В ній лежить плащ. Нехай одягне цей плащ Геракл, коли буде приносити жертву Зевсові. Скажи йому, щоб ні один смертний не одягав цього плаща, крім нього, щоб навіть промінь світлого Геліоса не діткнувся плаща, перш ніж він одягне його. Поспішай же, Ліхасе!

Пішов Ліхас з плащем. Коли він зник, Деяніру опанував неспокій. Пішла вона до палацу і, охоплена жахом, бачить, що та шерсть, якою натирала вона плащ кров'ю Несса, зотліла. Деяніра кинула цю шерсть на підлогу. Промінь сонця упав на шерсть і зігрів отруєну отрутою лернейської гідри кров кентавра. Разом з кров'ю нагрілась отрута гідри і спопелила шерсть, а на підлозі, де лежала шерсть, показала отруйна піна. Вжахнулась Деяніра; вона боїться, що загине Геракл, одягнувши отруєний плащ. Дедалі дужче мучить дружину Геракла передчуття непоправної біди.

Небагато пройшло часу, відколи пішов на Евбею з отруєним плащем Ліхас. До палацу входить Гілл, який повернувся в Трахіну. Він блідий, очі його повні сліз. Глянувши на матір, вигукує він:

— О, як хотів би я бачити одне з трьох; або щоб не було тебе серед живих, або щоб інший звав тебе матір'ю, а не я, або ж щоб кращий розум мала ти, ніж тепер! Знай, ти згубила власного чоловіка, мого батька!

— О, горе! — з жахом вигукнула Деяніра. — Що говориш ти, сину мій? Хто з людей сказав тобі це? Як можеш ти обвинувачувати мене в такому злочині!

— Я сам бачив батькові страждання, не від людей дізнався я про це!

Розповідає Гілл матері, що трапилося на горі Канейоні, поблизу міста Ойхалії: Геракл, спорудивши жертовники, готувався вже принести жертви богам і насамперед батькові своєму Зевсу, як прийшов Ліхас з плащем. Син Зевса одягнув плащ — подарунок дружини — і приступив до відправи жертв. Спочатку приніс він дванадцять добірних биків у жертву Зевсові, а всього герой заколов сто жертв богам-олімпійцям. Яскраво спалахнуло полум'я на вівтарях. Геракл стояв, побожно здійснювши свої руки до неба, і закликав богів. Вогонь, що палахкотів на жертовниках, зігрів тіло Геракла, і виступив на тілі піт. Раптом прилип до тіла героя отруєний плащ. Корчі пробігли по тілу Геракла. Відчув він страшенний біль. Жахливо страждаючи, покликав герой Ліхаса і запитав його, навіщо приніс він цей плащ. Що міг відповісти йому невинний Ліхас? Він міг тільки сказати, що з плащем прислала його Деяніра. Геракл, не тямлячи нічого від страшного болю, схопив Ліхаса за ногу і вдарив його об скелю, навколо якої шуміли морські хвилі. На смерть розбився Ліхас. А Геракл упав на землю. Він бився в невимовних муках. Крик його розлягався далеко по Евбеї. Геракл проклинав свій шлюб з Деянірою. Великий герой покликав сина і з тяжким стогоном сказав йому:

— О, сину мій, не покидай мене в нещасті, — якщо навіть загрожуватиме тобі смерть, не покидай мене! Підніми мене! Віднеси мене звідси! Віднеси туди, де не бачив би мене жоден смертний. О, якщо почуваш ти до мене жаль, не дай мені померти тут!

Підняли Геракла, поклали на ноші, віднесли на корабель, щоб перевезти його в Трахіну. Ось що розповів Гілл матері і закінчив розповідь такими словами:

— Зараз ви всі побачите тут великого Зевсового сина, може, ще живим, а може, вже мертвим. О, нехай скарають тебе, мати, суворі Ерінії і месниця Діке! Ти згубила най-

кращого з людей, яких будь-коли носила земля. Ніколи не побачиш ти такого героя!

Мовчки пішла до палацу Деяніра, не сказавши жодного слова. Там, у палаці, схопила вона двогострий меч. Побачила Деяніру стара няня. Вона кличе скоріше Гілла. Поспішає Гілл до матері, але простромила вже вона мечем свої груди. Ридаючи, кинувся до матері нещасний син, він обіймає її і вкриває поцілунками її похололе тіло.

В цей час приносять до палацу вмираючого Геракла. Він забувся в сні під час дороги, але коли опустили ноші на землю біля входу в палац, Геракл прокинувся. Від лютого болю нічого не тямив великий герой.

— О, великий Зевсе! — вигукує він, — в якій країні я? О, де ви, мужі Греції? Допоможіть мені! Заради вас я очистив землю і море від потвор і зла, а тепер ніхто з вас не хоче визволити мене вогнем або гострим мечем від тяжких страждань! О, ти, Зевсів брате, великий Аїде, приспи, приспи мене, нещасного, приспи бистролітною смертю!

— Батьку, вислухай мене, благаю тебе, — просить слізно Гілл, — мимовільно зробила цей злочин мати. Навіщо прагнеш ти помсти? Дізнавшись, що сама вона — причина твоєї загибелі, проколола вона серце вістрям меча!

— О, боги, померла вона, і я не міг помститися їй! Не від моєї руки загинула підступна Деяніра!

— Батьку, не винна вона! — говорить Гілл. — Побачивши в домі своїм Іолу, дочку Евріта, мати моя хотіла чарами вернути твою любов. Вона натерла плащ кров'ю убитого твоєю стрілою кентавра Несса, не знавши, що отруєна ця кров отрутою лернейської гідри.

— О, горе! горе! — вигукує Геракл. — Так ось як справдилось провіщення батька мого Зевса! Він сказав мені, що не помру я від руки живого, що судилося мені загинути від підступів того, хто зійшов у похмуре царство Аїда. Ось як згубив мене вбитий мною Несс! Так ось який обіцяв мені спокій оракул у Додоні — спокій смерті! Так, правда, — мертві не мають тривоги! Виконай же мою останню волю, Гілле! Віднеси з моїми вірними друзями мене на високу Оету¹, на її вершині склади погребне вогнище, поклади мене на вогнище і підпали його. О, зроби це швидше, припини мої страждання!

— О, зглянься, батьку, невже ти примусиш мене бути твоїм убивцею! — благає Гілл батька.

¹ Гора у Фессалії, біля міста Трахіни.

— Ні, не вбивцею будеш ти, а цілителем моїх страждань! Є ще в мене бажання, виконай і його! — благає сина Геракл. — Візьми собі за дружину дочку Евріта, Іолу.

Але відмовляється Гілл виконати просьбу батька і говорить:

— Ні, батьку, не можу я взяти за дружину ту, яка була причиною загибелі моєї матері!

— О, покорись моїй волі, Гілле! Не викликай у мене знову затихлих страждань! Дай мені вмерти спокійно! — на-полегливо благає сина Геракл.

Змирився Гілл і покійно відповідає батькові:

— Добре, батьку. Я буду покійний твоїй передсмертній волі.

Квапить Геракл сина, благає швидше виконати його останнє прохання.

— Поспішай же, сину мій! Поспішай покласти мене на вогнище, перш ніж знову почнуться ці нестерпні муки. Несіть мене! Прощавай, Гілле!

Друзі Геракла і Гілл підняли ноші і віднесли Геракла на високу Оету. Там склали вони величезне вогнище і поклали на нього найбільшого з героїв. Страждання Геракла дедалі дужчають, усе глибше проходить в його тіло отрута лернейської гідри. Рве з себе Геракл отруєний плащ, щільно прилип він до тіла; разом з плащем Геракл відриває шматки шкіри, і ще нестерпніші стають страшні муки. Один тільки рятунок від цих надлюдських мук — це смерть. Легше загинути в полум'ї вогнища, ніж терпіти їх, але ніхто з друзів героя не наважується підпалити його. Нарешті прийшов на Оету Філоктет, його умовив Геракл підпалити вогнище і в нагороду за це подарував йому свій лук і стріли, отруєні отрутою гідри. Підпалив багаття Філоктет, яскраво спалахнуло полум'я вогнища, але ще яскравіше заблищали блискавки Зевса. Прогриміли по небу громи. На золотій колісниці примчали до вогнища Афіна-Паллада¹ із Гермесом і підняли вони на світлий Олімп найбільшого з героїв Геракла. Там зустріли його великі боги. Став безсмертним богом Геракл. Сама Гера, забувши свою ненависть, віддала Гераклові за дружину дочку свою, вічно юну богиню Гебу. Живе з того часу на світлому Олімпі в сонмі великих безсмертних богів Геракл. Це була нагорода йому за всі його великі подвиги на землі, за всі його великі страждання.

---

¹ За деякими варіантами міфа на колісниці була не Афіна, а богиня Перемоги — Ніке.

ГЕРАКЛІДИ

Викладено за трагедією Еврпніда «Геракліди».

Після смерті Геракла його діти і мати його Алкмена жили в Тірінфі у старшого сина Геракла, Гілла. Недовго прожили вони там. Через ненависть до Геракла Еврісфей прогнав дітей найбільшого героя з володінь їх батька і переслідував їх усюди, де тільки намагались вони заховатися. Діти Геракла довго мандрували по всій Греції; нарешті дав їм притулок у себе старий Іолай, племінник і друг Геракла. І в нього спостигла нещасних ненависть Еврісфея, і довелося їм з Іолаєм тікати в Афіни, де правив тоді син Тесея, Демофонт.

Узнавши, що діти Геракла заховалися в Афінах, Еврісфей послав свого вісника Копрея зажадати від Демофонта видачі гераклідів. Демофонт відмовив Копреєві, не злякала його й погроза, що Еврісфей з великим військом нападе на Афіни і зруйнує місто. Демофонт не хотів порушувати звичаю гостинності.

Незабаром Еврісфей вторгся з великим військом в Аттику. Афіняни мали битися з численними ворогами. Запитали вони богів про долю битви, і боги відкрили їм, що афіняни переможуть лише в тому разі, якщо буде принесена в жертву богам дівчина. Макарія, старша дочка Геракла і Деяніри, добровільно прирекла себе на жертву богам, вона вирішила пожертвувати життям заради врятування своїх братів і сестер.

Зустрілись обидва війська на полі битви, прийшов і Гілл із загоном воїнів; він знайшов допомогу проти Еврісфея. Перед початком битви принесена була в жертву Макарія. Запеклий і кровопролитний був бій. Перемогли афіняни. Еврісфей пустився тікати, і Гілл кинувся на колісницю переслідувати ворога свого батька.

Побачив це Іолай. Він ублагав Гілла уступити йому колісницю — старий соратник Геракла сам хотів помститися за всі біди, яких завдав Еврісфей його другові. Іолай швидко помчав на колісниці навздогін. Він уже майже наздогнав Еврісфея. Тоді Іолай почав благати богів-олімпійців. Він ублагав їх вернути йому лише на один день його юність і його колишню силу. Почули благання Іолая боги. Дві яскраві зірки скотилися з неба, темна хмара спустилася на колісницю Іолая. Коли розійшлася хмара, то Іолай стояв на колісниці в усьому блиску своєї юності, могутній і прекрасний. Наздогнав Іолай Еврісфея і взяв його в полон.

Толай з торжеством привіз зв'язаного Еврісфея в Афіни. Люто розгнівалась Гераклова мати Алкмена, побачивши ворога свого великого сина. Незважаючи на те, що хотіли захистити Еврісфея і Гілл, і Демофонт, вирвала Алкмена своїми руками очі Еврісфееві і вбила його. Так загинув Еврісфей. Афіняни не залишили без поховання переможеного ворога; він був похований в Аттиці, біля святилища палленської Афіни.

КЕКРОП¹, ЕРІХТОНІЙ² І ЕРЕХТЕЙ³

Засновником великих Афін та їх Акрополя був народжений землею Кекроп. Земля породила його напівлюдиною-напівзмією. Тіло його закінчувалось величезним зміїним хвостом. Кекроп заснував Афіни в Аттиці в той час, коли змагались за владу над усією країною землетрясець, бог моря Посейдон, і войовниця богиня Афіна, улюблена дочка Зевса. Щоб розв'язати цей спір, усі боги зібралися на чолі з самим великим громовержцем Зевсом на Афінському акрополі. На суд володар богів і людей покликав і Кекропа, щоб він вирішив, кому ж повинна належати влада в Аттиці. Змієногий Кекроп прийшов на суд. Боги постановили віддати владу над Аттикою тому, хто принесе країні найцінніший дар. Ударив землетрясець Посейдон своїм тризубцем об скелю, і з неї забило джерело солоної морської води; Афіна ввіткнула в землю свій блискучий спис, і виросла із землі плодоносна олива. Тоді Кекроп сказав:

— Світлі боги Олімпу, всюди шумлять солоні води безкрайого моря, але ніде немає оливи, яка дає багаті плоди. Афіні належить олива, вона дасть багатство всій країні і спонукатиме жителів до праці землеробів і обробітку родючого ґрунту. Велике благо дала Афіна Аттиці, нехай же їй належить влада над усією країною.

Боги-олімпійці присудили Афіні-Палладі владу над містом, заснованим Кекропом, і над усією Аттикою. З то-

---

¹ *Кекроп* — засновник Афінського акрополя, — напівлюдина-напівзмія: тулуб у нього зміїний.

² *Еріхтоній* — народжений землею, також має вигляд змії. Афіняни називали себе кекропідами, тобто нащадками Кекропа. Звідси ясно, що був час, коли афіняни вірили в своє походження від змії або від предка змії. Це вказує на стародавність міфа.

³ *Ерехтей* — спочатку синонім Еріхтонія. Лише з кінця V ст. до н. е. в творах Єврипіда Ерехтей згадується як самостійний міфічний герой.

го часу стало зватися місто Кекропа Афінами в честь улюбленої дочки Зевса. Кекроп заклав в Афінах перше святилище богині Афіні, захисниці міста, і батькові її Зевсу. Дочки Кекропа були першими жрицями Афіни. Кекроп дав афінянам закони і впорядкував усю державу. Він був першим царем Аттики.

Наступником Кекропа був Еріхтоній, син бога вогню Гефеста. Як і Кекроп, він був теж народжений землею. Повне таємниць було його народження. Коли він народився, богиня Афіна взяла його під своє покровительство, і він ріс в її святилищі. Афіна поклала новонародженого Еріхтонія в плетений кошик, щільно закритий кришкою. Дві змії мали охороняти Еріхтонія. Охороняли його й дочки Кекропа. Афіна суворо заборонила їм підіймати кришку з кошика, вони не повинні були бачити таємничо народженого землею немовляти. Цікавість мучила Кекропових дочок, їм хотілося хоч раз глянути на Еріхтонія.

Одного разу Афіна відлучилась із свого святилища на Акрополі, щоб принести від Паллени гору, яку вона вирішила поставити біля Акрополя для його захисту. Коли богиня несла гору до Афін, назустріч їй прилетіла ворона і сказала, що дочки Кекропа відкрили кошик з Еріхтонієм і побачили таємниче немовля. Страшенно розгнівалась Афіна, вона кинула гору і вмить з'явилася у своє святилище на Акрополі. Афіна суворо покарала дочок Кекропа; їх охопило безумство, вони вибігли зі святилища, в божевіллі кинулися зі стрімких скель Акрополя і розбилися на смерть. З того часу сама Афіна охороняла Еріхтонія. Гора, яку кинула Афіна, так і залишилась на тому місці, де сповістила ворона богині про вчинок Кекропових дочок; тому ця гора стала зватися Лікабетом. Еріхтоній, змужнівши, став царем Афін, де й правив довгі роки. Ним були встановлені найдавніші свята на честь Афіни — Панафінеї¹.

---

¹ *Панафінеї* — головне свято Афін; справлялося протягом кількох днів у місяці Гекатомбайні, першому місяці року, за нашим численням — в кінці липня і на початку серпня. Раз на чотири роки справлялись великі Панафінеї, що відзначалися особливою урочистістю. Починалися свята вночі урочистим бігом з факелами. Ранком споряджався пишний похід на Акрополь, в якому несли багато затканий новий пеплос (верхній одяг) богині. Його надягали на статую Афіни, що стояла в храмі Парфенони. Відбувалися під час Панафінеї, крім того, змагання в бігу, боротьбі, метанні диска і т. д., змагання в перегонах колісниць, а також змагання поетів, співців і музикантів. У гімнастичних змаганнях і в особливому урочистому танці при повній зброї брали участь хлопчики, юнаки й дорослі громадяни. Звичайно, найближчу участь у святі могли брати тільки заможні громадяни, бо це вимагало значних витрат.

Еріхтоній перший запряг коней в колісницю і перший запровадив перегони на колісницях в Афінах.

Нашадком Еріхтонія був цар Афін, Ерехтей. Йому довелося вести тяжку війну з містом Елевсіном, якому прийшов на допомогу син фракійського царя Евмолпа, Иммарад.

Нещаслива була ця війна для Ерехтея. Дедалі більше тіснили його Иммарад і фракійці. Нарешті Ерехтей вирішив звернутися до оракула Аполлона в Дельфи, щоб узнати, якою ціною може він здобути перемогу. Жахливу відповідь дала піфія. Вона сказала Ерехтеєві, що тільки в тому разі він перемаже Иммарада, якщо принесе в жертву богам одну з своїх дочок. Ерехтей повернувся з Дельф із жахливою відповіддю. Юна дочка царя Хтонія, сповнена любові до батьківщини, дізнавшись про відповідь піфії, заявила, що готова пожертвувати життям за рідні Афіни. Глибоко сумуючи за долю своєї дочки, Ерехтей приніс її в жертву богам; лише бажання врятувати Афіни примусило його зважитись на таку жертву.

Незабаром після того, як принесена була Хтонія в жертву, відбулася битва. В запалі бою зустрілись Ерехтей і Иммарад і стали на герць. Довго билися герої. Вони не поступались один одному ні силою, ні вмінням володіти зброєю, ні хоробрістю. Нарешті переміг Ерехтей і вбив своїм списом Иммарада. Засмутився батько Иммарада, Евмолп: він ублагав бога Посейдона помститись Ерехтеєві за смерть сина. Швидко примчав на своїй колісниці по бурхливих хвилях моря Посейдон в Аттику. Махнув він своїм тризубцем і вбив Ерехтея. Так загинув Ерехтей, захищаючи свою вітчизну. Загинули і всі діти Ерехтея. Лише одна дочка його, Креуса, лишилась живою, її одну пощадила лиха доля.

КЕФАЛ І ПРОКРІДА

Викладено за трагедією Софокла «Філоктет».

Кефал був сином бога Гермеса і дочки Кекропа, Херси. Далеко по всій Греції славився Кефал своєю чудовою вродою, славився він і як невтомний мисливець. Рано, ще до схід сонця, залишав він свій палац і юну дружину свою Прокриду і вирушав на полювання в гори Гімета. Одного разу побачила прекрасного Кефала рожевоперста богиня зорі, Еос, викрала його і понесла далеко від Афін, на самий край землі. Кефал кохав лише одну Прокриду, тільки про

неї думав він, ім'я її не сходило з його уст. Сумував він у розлуці з дружиною і благав богиню Еос відпустити його назад в Афіни. Розгнівалась Еос і сказала Кефалові:

— Добре, повертайся до Прокріди, перестань скаржитись на долю! Колись ти сам пошкодуєш, що Прокріда — твоя дружина, пошкодуєш навіть, що спізнав її! О, я передбачаю, що це станеться!

Відпустила Еос Кефала. Прощаючись з ним, вона переконала його перевірити вірність дружини. Богиня змінила зовнішній вигляд Кефала, і він повернувся ніким невпізнаний в Афіни. Хитрощами проник Кефал у свій дім і застав дружину свою в глибокому сумі. І в зажурі була прекрасна Прокріда. Кефал заговорив з дружиною і довго намагався переконати її забути чоловіка, піти від нього і стати його дружиною. Не впізнала Прокріда чоловіка. Довго не хотіла вона й слухати незнайомця і все твердила:

— Одного лише Кефала кохаю я і лишусь йому вірною. Де б він не був, живий він чи помер, я навік буду йому вірною!

Нарешті похитнув її багатими подарунками Кефал. І вона вже готова була схилитися до його благань. Тоді, прийнявши свій справжній образ, вигукнув Кефал:

— Зрадлива! Я чоловік твій, Кефал! Сам я свідок твоєї зради!

Жодного слова не сказала Прокріда чоловікові. Низько схиливши від сорому голову, покинула вона дім Кефала і пішла у вкриті лісом гори. Там стала вона супутницею богині Артеміді. Від богині одержала в подарунок Прокріда чудесний спис, який завжди влучав у ціль і сам повертався до того, хто його кинув, і собаку Лайлапа, від якого не міг врятуватися ні один дикий звір!

Недовго мав сили Кефал жити в розлуці з Прокрідою. Він розшукав у лісах свою дружину і умовив її повернутися. Вернулась Прокріда до чоловіка, і довго жили вони щасливо. Свій чудесний спис і собаку Лайлапа Прокріда подарувала чоловікові, який, як і раніше, до світанку йшов на полювання. Один, без провозатих, полював Кефал, йому не потрібно було помічників — адже з ним був чудесний спис і Лайлап. Одного разу рано-вранці пішов на полювання Кефал; опівдні, коли настала велика спека, став він шукати захисту в затінку від спеки. Поволі йшов Кефал і співав:

— О, солодка прохолодо, прилинь швидше до мене! Оповий мої відкриті груди! Швидше прийди до мене, прохолодо, сповнена млості, і розвій палючу спеку! О, небесна,

ти — моя вірада, ти оживляєш і зміцнюєш мене! О, дай мені вдихнути твій солодкий подув!

Хтось із афінян почув спів Кефала і, не зрозумівши змісту його пісні, сказав Прокріді, що чув, як чоловік її кличе в лісі якусь німфу Прохолоду. Засмутилася Прокріда, вона вирішила, що Кефал вже не любить її, що він забув її для іншої. Якось, коли Кефал був на полюванні, Прокріда таємно пішла в ліс і, сховавшись у кущах, що розрослися густо навколо, стала чекати, коли прийде її чоловік. Ось показався серед дерев і Кефал. Голосно співав він:

— О, сповнена ласки прохолодо, прийди і розжени мою втому.

Раптом зупинився Кефал — йому почулося тяжке зітхання. Прислухався Кефал, але все тихо в лісі, не ворухнеться жоден листочок у південну спеку. Знову заспівав Кефал:

— Поспішай же до мене, бажана прохолодо!

Тільки прозвучали ці слова, як тихо зашелестіло щось у кущах. Кефал, думаючи, що в них сховався якийсь дикий звір, кинув у кущі списа, що не знав промаху. Голосно скрикнула Прокріда, поранена в груди. Впізнав її голос Кефал. Він кинувся в кущі і знайшов там свою дружину. Груди її були залиті кров'ю; смертельною була жахлива рана. Спішить Кефал перев'язати рану Прокріді, але все марно. Вмирає Прокріда. Перед смертю сказала вона чоловікові:

— О, Кефале, я заклинаю тебе святістю наших шлюбних уз, богами Олімпу і підземними богами, до яких я йду тепер, я заклинаю тебе і моєю любов'ю, не дозволяй входити у наш дім тій, яку ти зараз кликав!

Зрозумів Кефал із слів умираючої Прокріді, що привело її до помилки. Поспішає він пояснити Прокріді її помилку. Слабне Прокріда, затуманились смертю її очі, ніжно посміхаючись Кефалові, вмерла вона на його руках. З останнім поцілунком відлетіла її душа в похмуре царство Аїда.

Довго був невтішний Кефал. Учинивши вбивство, покинув він рідні Афіни і пішов у семибрамні Фіви. Тут допоміг він Амфітріонові в полюванні на невловиму тавтесейську лисицю. Її послав як кару фів'янам Посейдон. Щомісяця приносили лисиці в жертву хлопчика, щоб хоч як-небудь вгамувати її лютість. Кефал випустив на лисицю свого собаку Лайлапа. Вічно переслідував би Лайлап лисицю, коли б не перетворив їх громовержець Зевс у два камені — і лисицю, і Лайлапа. Після полювання на тавтесейську лисицю Кефал взяв участь у війні Амфітріона

з телебоями і досяг, завдяки своїй хоробрості, влади над островом Кефаленією, названим так по його імені, — там і жив він до самої своєї смерті.

ПРОКНА І ФІЛОМЕЛА

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Цар Афін, Пандіон, нащадок Еріхтонія, вів війну з варварами, які обложили його місто. Важко було б йому захистити Афіни від численного варварського війська, якби на допомогу йому не прийшов цар Фракії, Терей. Він переміг варварів і прогнав їх за межі Аттики. В нагороду за це Пандіон віддав Терееві за дружину дочку свою Прокну. Повернувся Терей зі своєю молодою дружиною у Фракію. Там народився незабаром у Терееві і Прокни син. Здавалось, що щастя віщували мойри Терееві та його дружині.

Минуло п'ять років з дня шлюбу Терееві. Одного разу Прокна почала просити чоловіка:

— Якщо ти ще кохаєш мене, то відпусти мене побачитися з сестрою або ж привези її до нас. Поїдь в Афіни за сестрою моєю, попроси батька відпустити її і обіцяй, що вона скоро повернеться додому. Побачити сестру буде для мене найбільшим щастям.

Спорядив Терей кораблі у далеке плавання і незабаром відплив із Фракії. Щасливо досяг він берегів Аттики. З радістю зустрів свого зятя Пандіон і повів його у свій палац. Не встиг ще сказати Терей про причину свого приїзду в Афіни, як увійшла Філомела, сестра Прокни, рівна красою прекрасним німфам. Вразила Терееві вроду Філомели, і він палко покохав її. Він став просити Пандіона відпустити Філомелу погостювати в сестри її, Прокни. Любов до Філомели робила ще переконливішою мову Терееві. Сама Філомела, не знаючи, яка загрожує їй небезпека, теж просила батька відпустити її до Прокни. Нарешті, погодився Пандіон. Відпускаючи свою дочку в далеку Фракію, він говорив Терееві:

— Тобі доручаю я, Терееві, дочку мою. Безсмертними богами закликаю я тебе, захищай її, як батько. Швидко пришли назад Філомелу, адже вона єдина втіха моєї старості.

Пандіон просив і Філомелу:

— Доню моя, якщо ти любиш старого батька, повертайся швидше, не залишай мене самого.

З слізьми попрощався Пандіон з дочкою; хоч тяжкі передчуття пригнічували його, все ж не міг він відмовити Тереві і Філомелі.

Зійшла прекрасна дочка Пандіона на корабель. Дружно вдарили веслами гребці, швидко понісся корабель у відкрите море, все далі берег Аттики. Тріумфує Терей. Радіючи, вигукнув він:

— Я переміг! Зі мною тут на кораблі обраниця мого серця, прекрасна Філомела.

Не зводить очей з Філомели Терей і не відходить від неї під час усього плавання. Ось і берег Фракії, закінчена подорож. Не веде в свій палац Філомелу цар Фракії, він веде її силоміць у темний ліс, в хатину пастуха, і тримає там у неволі. Не зворушують його сльози і благання Філомели. Страждає Філомела в неволі, часто кличе вона сестру і батька, часто кличе богів-олімпійців, але марні її благання і скарги. Філомела рве у відчаї волосся, ламає руки і скаржиться на свою долю.

— О, суворий варваре, — вигукує вона, — тебе не зворушили ні просьби батька, ні його сльози, ні турботи про мене моєї сестри! Ти не зберіг святості свого домашнього вогнища! Візьми ж, Тереве, моє життя, але знай: бачили твій злочин великі боги, і якщо є ще в них сила, то знаєш ти заслуженої кари. Сама розповім я про все, що ти зробив! Сама піду я до народу! Якщо ж не пустять мене піти ліси, які стоять тут навколо, я всі їх наповню своїми скаргами; хай чує мої скарги вічний Ефір небесний, хай чують їх боги!

Страшний гнів опанував Тереве, коли почув він погрози Філомели. Вихопив він свій меч, схопив за волосся Філомелу, зв'язав її і вирізав їй язик, щоб нікому не могла розповісти нещасна дочка Пандіона про його злочин. А сам Терей вернувся до Прокни. Вона запитала чоловіка, де ж сестра, але Терей сказав дружині, що сестра її померла. Довго оплакувала Прокна мнимопомерлу Філомелу.

Минув цілий рік. Нудиться Філомела в неволі, не може вона дати знати ні батькові, ні сестрі, де тримає її відлюдно Терей. Нарешті знайшла вона спосіб сповістити Прокну. Вона сіла за ткацький верстат, виткала на покривалі всю свою жахливу історію і послала таємно це покривало Прокні. Розгорнула Прокна покривало і, жахаючись, побачила на ньому виткану страшну історію своєї сестри. Не плаче Прокна, мов у забутті блукає

вона, як безумна, по палацу і думає лише про те, як помститися Терееві.

Були саме ті дні, коли жінки Фракії справляли свято Діоніса. З ними пішла в ліси і Прокна. На схилах гір, у густому лісі розшукала вона хатину, в якій тримав її чоловік у неволі Філомелу. Звільнила Прокна сестру і привела її таємно в палац.

— Не до сліз тепер, Філомело, — сказала Прокна, — не допоможуть нам сльози. Не сльозами, а мечем повинні ми діяти. Я готова на найстрашніший злочин, тільки б помститися і за тебе, і за себе Терееві. Я готова заподіяти йому найжахливішу смерть.

В той час як говорила це Прокна, увійшов до неї її син.

— О, як схожий ти на батька, — вигукнула Прокна, глянувши на сина.

Раптом замовкла вона, суворо нахмуривши брови. Жахливий злочин замислила Прокна, на цей злочин штовхнув її гнів, що клетотів у її грудях. А син довірливо підійшов до неї, він обійняв матір своїми ручками і тягся до неї, щоб поцілувати її. В одну мить жаль прокинувся в серці Прокни, на очі їй навернулися сльози; вона поспішно одвернулася від сина, а від погляду на сестру знов спалахнув в її грудях несамовитий гнів. Схопила Прокна сина за руку і повела його в найдалший покій палацу. Там взяла вона гострий меч і, одвернувшись, устромила його в груди сина. Розрізали Прокна і Філомела на шматки тіло нещасного хлопчика, частину його зварили в котлі, а частину засмажили на вертелі і приготували Терееві жахливу трапезу. Прокна сама прислужувала Терееві, а він, нічого не підозрюючи, їв страви, приготовлені з тіла улюбленого сина. Під час трапези, згадав про сина Терей і звелів покликати його. Прокна, радіючи з своєї помсти, відповіла йому:

— В тобі самому той, кого ти кличеш!

Не зрозумів її слів Терей, він став наполягати, щоб покликали сина. Тоді вийшла раптом з-за завіси Філомела і кинула в обличчя Терееві скривавлену голову сина. Здрігнувся від жаху Терей, він зрозумів, яка жахлива була його трапеза. Прокляв він дружину свою і Філомелу. Відштовхнувши від себе стіл, скочив він з ложа і, видобувши меч, погнався за Прокною і Філомелою, щоб помститися їм своїми руками за вбивство сина, але не може він наздогнати їх. Крила виростають у них, обертаються вони в двох птахів — Філомела в ластівку, а Прокна — в солов'я. Збереглася у ластівки-Філомели на грудях і кривава пляма

від крові сина Герēja. Сам же Терей був обернений в одуда, з довгим дзьобом і з великим гребенем на голові. Як у войовничого Терēja на шоломі, так розвівається в одуда на голові гребінь з пір'я.

БОРЕЙ І ОРІФІЯ

Грізний Бореј, бог невгамовного, бурхливого північного вітру. Несамовитий, носитья він над землями і морями, спричиняючи польотом своїм всеруйнуючі бурі. Побачив раз Бореј, пролітаючи над Аттикою, дочку Ерехтея, Орїфію, і покохав її. Благов Бореј Орїфію стати йому дружиною і дозволити йому понести її з собою в своє царство на далеку північ. Не згоджувалась Орїфія, боялась вона грізного, суворого бога. Відмовив Бореєві і батько Орїфії, Ерехтей. Не допомагали ніякі просьби, ніякі благання Борея. Розгнівався грізний бог і вигукнув:

— Я заслужив сам на таке приниження! Я забув про мою грізну, шалену силу! Хіба личить мені смиренно благати когось? Лише силою повинен я діяти! Я жену по небу грозові хмари, я здіймаю на морі, мов гори, хвилі, я з корінням вириваю, як сухі билинки, вікові дуби, я бичую градом землю і в твердий, мов камінь, лід перетворюю воду — і я благаю, немов безсилий смертний. Коли я несусь у несамовитому польоті над землею, вся земля хитається, і здригається навіть підземне царство Аїда. І я благаю Ерехтея, неначе я його слуга. Я повинен не благати віддати мені за дружину Орїфію, а відняти її силою!

Махнув Бореј своїми могутніми крилами. Буря забушувала по всій землі. Немов очерет, захитались вікові ліси, грізно заходили по морю вкриті піною вали, темні хмари заволокли все небо. Вище гір розпростерся темний плащ Борея, і віяло від нього страшним холодом півночі. Все руйнуючи на своєму шляху, понісся Бореј в Афіни, схопив Орїфію, піднявся й полетів з нею до себе на північ.

Там стала Орїфія дружиною Борея. Вона народила йому двох синів-близнят, Зета і Калаїда. Обидва вони були крилатими, як і їх батько. Великими героями були сини Борея, обидва вони брали участь у поході аргонів по золоте руно в Колхїду і здійснили багато великих подвигів.

ДЕДАЛ І ІКАР¹

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Найбільшим митцем, скульптором і зодчим Афін був Дедал, нащадок Ерехтея. Про нього розповідали, що він вирізьблював з білосніжного мармуру такі дивні статуї, що вони здавалися живими; здавалось, що статуї Дедала дивляться і рухаються. Багато інструментів винайшов Дедал для своєї роботи; ним були винайдені сокира і свердел. Далеко йшла слава про Дедала.

У цього великого художника був племінник Тал, син його сестри Пердіки. Тал був учнем свого дядька. Вже в ранній юності вражав він усіх своїм талантом і винахідливістю. Можна було передбачити, що Тал далеко перевищить свого вчителя. Дедал заздрив племінникові і вирішив його вбити. Одного разу Дедал стояв з племінником на високому Афінському акрополі біля самого краю скелі. Нікого не було видно кругом. Побачивши, що вони самі, Дедал зіпхнув племінника зі скелі. Певний був митець, що його злочин залишиться безкарним. Упавши із скелі, Тал розбився на смерть. Дедал поспішно зійшов з Акрополя, підняв тіло Тала і хотів уже таємно закопати його в землю, але застали Дедала афіняни, коли він копав яму. Злочин Дедала відкрито. Ареопаг засудив його до страти.

Рятуючись від смерті, Дедал утік на Крит до могутнього царя Міноса, сина Зевса і Європи. Мінос охоче прийняв під свій захист великого митця Греції. Багато чудових творів мистецтва виготував Дедал для царя Криту. Він збудував для нього і знаменитий палац Лабіринт, з такими заплутаними ходами, що, раз увійшовши в нього, неможливо було знайти вихід. У цьому палаці Мінос замкнув сина дружини своєї Пасіфаї, жахливого Мінотавра, потвору з тілом людини і головою бика.

Багато років жив Дедал у Міноса. Не хотів відпускати його цар з Криту; тільки сам він хотів користуватися мистецтвом великого художника. Немов полоненого, тримав Мінос Дедала на Криті. Дедал довго думав, як утекти

---

¹ Міф про Дедала і Ікара вказує на те, що вже в глибоку давнину люди почали думати про те, як оволодіти способом пересуватись не тільки по землі і воді, а й у повітрі. Характерно, що найбільшим досягненням міфічного митця Дедала вважалися не його статуї і споруджені ним будинки, а саме зроблені ним крила. Міф про Дедала створено в Афінах — найважливішому центрі торгівлі, промисловості, мистецтва та науки Стародавньої Греції.

йому, і, нарешті, знайшов спосіб визволитися з критської неволі.

— Якщо я не можу, — вигукнув Дедал, — урятуватись від влади Міноса ні сухопуттю, ні морем, то відкрите ж для втечі небо! Ось мій шлях! Усім володіє Мінос, лише повітрям не володіє він!

Взявся до роботи Дедал. Він набрав пер, поскріплював їх льняними нитками й воском і почав виготовляти з них чотири великих крила. Поки Дедал працював, син його Ікар грався біля батька: то ловив він пух, що злітав від подуву вітерця, то м'яв у руках віск. Хлопчик безтурботно грався, його бавила робота батька. Нарешті Дедал скінчив свою працю; готові були крила. Дедал прив'язав крила за спину, просунув руки в петлі, закріплені на крилах, змахнув ними і плавно піднісся в повітря. З подивом дивився Ікар на батька, який ширяв у повітрі, немов величезний птах. Дедал спустився на землю і сказав синові:

— Слухай, Ікаре, зараз ми полетимо з Криту. Будь обережний під час польоту. Не спускайся дуже низько до моря, щоб солоні бризки хвиль не змочили твоїх крил. Не підіймайся й близько до сонця: спека може розтопити віск, і розлетяться пера. За мною лети, не відставай від мене.

Батько з сином одягнули крила на руки і легко полинули. Ті, хто бачив, як вони високо летіли над землею, думали, що це два боги несуться в небесній блакиті. Часто обертався Дедал, щоб подивитися, як летить його син. Вони минули вже острови Делос, Парос і летять усе далі й далі.

Швидкий політ бавить Ікара, все сміливіше помахує він крилами. Ікар забув поради батька: він не летить уже слідом за ним. Сильно махнувши крилами, він злетів високо під саме небо, ближче до променистого сонця. Палюче проміння розтопило віск, що скріплював пера крил, повипадали пера і розлетілись далеко в повітрі, гнані вітром. Махнув Ікар руками, але немає на них більше крил. Стрімголов упав він із страшної височини в море й загинув у його хвилях.

Дедал обернувся, дивиться навкруги. Немає Ікара. Голосно почав кликати він сина:

— Ікаре! Ікаре! Де ти? Озвися?

Нема відповіді. Побачив Дедал на морських хвилях пера з крил Ікара і зрозумів, що трапилось. Як зненавидів Дедал своє мистецтво, як зненавидів той день, коли задумав урятуватися з Криту повітряним шляхом.

А тіло Ікара довго носилося по хвилях моря, яке стало називатися по імені загиблого Ікарійським¹. Нарешті прибили його хвилі до берега острова; там знайшов його Геракл і поховав.

Дедал же летів далі і прилетів, нарешті, в Сицилію. Там він оселився у царя Кокала. Мінос дізнався, де заховався митець, вирушив з великим військом у Сицилію і зажадав, щоб Кокал видав йому Дедала.

Дочки Кокала не хотіли втрачати такого митця, як Дедал. Вони вдалися до хитрощів. Умовили батька погодитись на вимоги Міноса і прийняли його як гостя в палаці. Коли Мінос приймав ванну, дочки Кокала вилили йому на голову котел окропу; помер Мінос у страшних муках. Довго жив Дедал у Сицилії. А останні роки життя провів на батьківщині, в Афінах; там став він родоначальником Дедалідів, славного роду афінських митців.

ТЕСЕЙ²

Викладено за біографією Плутарха «Тесей».

НАРОДЖЕННЯ І ВИХОВАННЯ ТЕСЕЯ

Син Пандіона, Егей, правив в Афінах після того, як він із своїми братами вигнав з Аттики своїх родичів, синів Метіона, які захопили не по праву владу. Довго Егей правив щасливо. Засмучувало його тільки одно: не було у нього дітей. Нарешті, вирушив Егей до оракула Аполлона в Дельфи і там запитав світлосяйного бога, чому боги не посилають йому дітей. Оракул дав Егеєві неясну відповідь. Довго думав він, намагаючись розгадати

---

¹ Частина Егейського моря між островами Самосом, Паросом і берегом Малої Азії.

² *Тесей* — найбільший герой Афін, що мав багато спільного з Гераклом. Тесей — герой військово-родової аристократії, а потім герой правлячої афінської рабовласницької аристократії землевласників, яка приписувала створення всього стародавнього державного ладу Афін Тесеєві. Йому приписувався насамперед поділ населення на три класи: «евпатридів», або благородних, «геоморів», або землеробів, і «деміургів», або ремісників, і надання виключного права на заміщення посад одним благородним. Характерний і такий факт: розповідали, що під час Марафонської битви (490 р. до н. е.), в якій греки здобули перемогу над персами, багато афінян ніби бачили Тесея в шоломі зі списом і щитом, який ішов попереду бойового строю афінян. Цими казковими оповіданнями скористувались аристократи, їх представник Кімон перевіз із острова Скіросу в Афіни останки Тесея, які в дійсності, звичайно, не існували, бо й сам Тесей ніколи не існував.

таємний зміст відповіді, але не міг розгадати його. Нарешті, вирішив Егей піти до міста Троїсени¹ до мудрого царя Арголіди Пітфея, щоб той розгадав йому таємницю відповіді Аполлона. Відразу розгадав Пітфей зміст відповіді. Він зрозумів, що в Егея має народитися син, який буде найбільшим героєм Афін. Пітфееві хотілося, щоб честь бути батьківщиною великого героя належала Троїсени. Тому він віддав за Егея свою дочку Ефру. І ось народився в Ефрі, коли вона стала дружиною Егея, син, але це був син бога Посейдона, а не Егея. Новонародженому дали ім'я Тесея. Незабаром після народження Тесея цар Егей повинен був покинути Троїсену і повернутися в Афіни. Ідучи, взяв Егей свій меч і сандалі, поклав їх під скелю в горах біля Троїсени і сказав Ефрі:

— Коли син мій Тесея матиме силу зрушити цю скелю і дістати мій меч і сандалі, тоді пришли його з ними до мене в Афіни. Я впізнаю його по моему мечу і сандалях.

До шістнадцяти років виховувався Тесея в домі свого діда Пітфея. Знаменитий своєю мудрістю Пітфей піклувався про виховання внука і радів, бачачи, що внук його перевищує в усьому своїх однолітків. Та ось сповнилось Тесеєві шістнадцять років; уже тоді ніхто не міг зрівнятися з ним ні силою, ні спритністю, ні вмінням володіти зброєю. Прекрасний був Тесея: високий, стрункий, з ясним поглядом чудових очей, з темними кучерями, що пишними кільцями спадали до плечей: спереду, на чолі, кучері були обрізані, бо присвятив він їх Аполлонові; юне мускулисте тіло героя виразно говорило про його могутню силу.

ПОДВИГИ ТЕСЕЯ ПО ДОРОЗІ ДО АФІН

Коли Ефра побачила, що її син перевищує силою всіх своїх однолітків, вона привела його до скелі, під якою лежали меч і сандалі Егея, і сказала:

— Сину мій, тут під цією скелею лежать меч і сандалі твого батька, володаря Афін, Егея. Зруш скелю і візьми меч і сандалі, вони будуть тим знаком, за яким впізнає тебе твій батько.

Штовхнув Тесея скелю і легко зрушив її з місця. Взяв він меч і сандалі, попрощався з матір'ю й дідом і вирушив у далеку путь, в Афіни. Тесея не послухав просьб матері

¹ Місто в Арголіді на Пелопоннесі.

й діда — вибрати безпечніший морський шлях; він вирішив іти в Афіни сухопуттю, через Істм.

Важкий був цей шлях. Багато небезпек довелося подолати Тесеєві в дорозі, багато довелося здійснити йому подвигів. Уже на кордоні Троїсени і Епідавра герой зустрів велетня Періфета, сина бога Гефеста. Як і бог Гефест, син його, велетень Періфет, був кульгавий, але могутні були його руки і величезне тіло. Грізний був Періфет. Жоден мандрівник не проходив через ті гори, в яких жив Періфет, усіх їх убивав велетень своєю залізною палицею, але Тесеї легко переміг Періфета. Це був перший подвиг героя, і як знак цієї перемоги він узяв залізну палицю вбитого ним Періфета.

Далі до самого Істму Тесеї ішов, не наражаючись на небезпеки. На Істмі, в сосновому гаю, присвяченому Посейдонові, Тесеї зустрів Сініда, що згинає сосни. Це був запеклий розбійник. Він заподіював страшну смерть усім подорожнім. Зігнувши дві сосни так, щоб вони торкались верховіттям, Сінід прив'язував нещасного подорожнього до сосон і відпускав їх. Зі страшною силою випростувались сосни і розривали тіло нещасного. Тесеї помстився за всіх, кого згубив Сінід. Він зв'язав розбійника, зігнув своїми могутніми руками дві величезні сосни, прив'язав до них Сініда і пустив сосни. Лютий розбійник загинув тією самою смертю, якою він губив ні в чому не винних подорожніх. Шлях через Істм був тепер вільний. Пізніше, на пам'ять про свою перемогу, Тесеї встановив на тому місці, де він переміг Сініда, Істмійські ігри¹.

Подальший шлях Тесея йшов через Кроміон². Уся місцевість навколо була спустошена величезною дикою свинею, породженою Тіфоном і Ехидною. Жителі Кроміона благали юного героя врятувати їх від цієї потвори. Тесеї наздогнав свиню і вбив її своїм мечем.

Рушив Тесеї далі. В найнебезпечнішому місці Істму, біля кордонів Мегари³, там, де високо до неба здіймалися стрімкі скелі, біля підніжжя яких грізно шуміли піністі морські вали, Тесеї зустрів нову небезпеку. На самому краю скелі жив розбійник Скірон. Він примушував усіх, хто проходив поблизу, мити собі ноги. Тільки схилився подорожній, щоб вимити ноги Скіронові, як жорстокий

¹ *Істмійські ігри* — загальногрецьке свято, що справлялося кожні два роки на Коринфському перешийку — Істмі. Під час ігор, що тривали кілька днів, відбувалися змагання в боротьбі, бігу, кулачному бої, метанні диска і списа, також змагання в перегонах колісниць.

² Місто на Істмі, недалеко від Коринфа.

³ Область на півночі Істму, що межує на сході з Аттикою.

розбійник сильним поштовхом ноги скидав нещасного зі скелі в бурхливі хвилі моря, де він розбивався на смерть об гостре каміння, що стриміло з води, а тіло його пожирала жахлива черепаха. Тесеї, коли Скірон хотів зіпхнути і його, схопив розбійника за ногу і скинув його самого в море.

Недалеко від Елевсіна Тесеєві довелося боротися з Керкіоном, подібно до того як Гераклові довелося боротися з Антеєм. Могутній Керкіон багатьох згубив, але Тесеї, обхопивши Керкіона руками, стиснув його, як у залізних лещатах, і вбив. Звільнив цим Тесеї і дочку Керкіона, Алопу, а владу над країною Керкіона Тесеї віддав синові Алопи і Посейдона, Гіппотоонту.

Минувши Елевсін і наближаючись уже до долини ріки Кефісу в Аттіці, Тесеї прийшов до розбійника Дамаста, якого звичайно називали Прокрустом (витягачем). Розбійник цей вигадав особливо тяжкий і болісний спосіб катування для всіх, хто приходив до нього. У Прокруста було ложе, на нього примушував він лягати тих, хто потрапляв йому до рук. Якщо ложе було надто довге, Прокруст витягав нещасного до того часу, поки ноги жертви не доторкались до краю ложа. Якщо ж ложе було коротке, то Прокруст обрубав нещасному ноги. Тесеї повалив Прокруста самого на ложе, але ложе, звичайно, було надто коротким для велетня Прокруста, і Тесеї убив його так, як убивав злочинець подорожніх.

Це був останній подвиг Тесея на шляху до Афіні. Тесеї не хотів прийти в Афіні заплямованим¹ пролітою кров'ю Сініда, Скірона, Прокруста та інших; він просив фіталідів² особливими релігійними церемоніями очистити його біля вівтаря Зевса-Меліхія³. Привітно, як гостя, прийняли фіталіди юного героя. Вони виконали його просьбу і очистили його від гріха пролітої крові. Тепер Тесеї міг іти в Афіни, до свого батька Егея.

ТЕСЕЙ В АФІНАХ

В довгому іонійському одязі, сяючи красою, ішов Тесеї по вулицях Афіні; пишні кучері спадали йому на плечі. Юний герой у своєму довгому одязі був швидше схожий

¹ Греки вважали, що пролита кров бруднить людину. Тому всякий, хто вбив людину, повинен відбути особливі очисні обряди біля вівтаря якого-небудь бога.

² Нащадки героя Фігала, який заснував в Елевсіні містерії — особливий релігійний культ на честь богині Деметри.

³ *Меліхії* — значить милостивий.

на дівчину, ніж на героя, який здійснив стільки великих подвигів. Тесеєві довелося проходити повз храм Аполлона, що будувався, на якому робітники виводили вже дах. Робітники побачили героя, прийняли його за дівчину і почали глузувати з нього. Сміючись, кричали робітники:

— Подивіться, он бродить по місту одна, без провожатих, якась дівчина! Дивіться, як розпустила вона напоказ своє волосся, а довгим своїм одягом вона замітає на вулиці куряву.

Розсерджений насміханнями робітників, Тесеї підбіг до воза, запряженого волами, випріг волів, схопив віз і кинув його так високо, що він перелетів через голови робітників, які стояли на даху храму. Вжахнулись робітники, які глузували з Тесея, побачивши, що це не дівчина, а юний герой, який має страшну силу. Вони чекали, що жорстоко помститься їм герой за їх глузування, але Тесеї спокійно продовжував свій шлях.

Нарешті Тесеї прийшов у палац Егея. Він не відкрив одразу старому батькові, хто він, а сказав, що він чужоземець, який шукає захисту. Егей не впізнав свого сина, але зате впізнала його чарівниця Медея. Вона, втікши з Коринфа в Афіни, стала дружиною Егея. Хитра Медея, давши обіцянку Егеєві повернути йому чаклуванням молодість, панувала в домі царя Афін, і сам Егей в усьому корився їй. Відразу зрозуміла владолюбна Медея, яка загрожує їй небезпека, якщо дізнається Егей, хто той прекрасний чужоземець, якого прийняв він у своєму палаці. Щоб не позбутися влади, Медея задумала згубити героя. Вона умовила Егея отруїти Тесея, запевнивши старого царя, що юнак — вивідач, підсланий ворогами. Старезний, слабкий Егей, який боявся, щоб хтось не позбавив його влади, погодився на цей злочин.

Під час бенкету Медея поставила перед Тесеєм келих з отруєним вином. Саме в цей момент Тесеї вийняв навіщось свій меч. Егей зразу пізнав той меч, який він сам шістнадцять років тому поклав під скелю біля Троїсени. Він глянув на ноги Тесея і побачив на них свої сандалі. Тепер він зрозумів, хто цей чужоземець. Перекинувши келих з отруєним вином, Егей обняв Тесея — свого сина. Медея була вигнана з Афін і втекла з сином Медоном у Мідію.

Урочисто оповістив Егей усьому афінському народові про прибуття сина і розповів про його великі подвиги, вчинені під час подорожі з Троїсени в Афіни. Раділи афіняни разом з Егеєм і гучними криками вітали свого майбутнього царя.

Чутка про те, що в Афіни прийшов син Егея, дійшла і до синів Палланта, Егейового брата. З прибуттям Тесея зникла їх надія правити в Афінах після смерті Егея — адже тепер у нього був законний наслідник. Суворі паллантиди не хотіли позбутися влади в Афінах. Вони вирішили силою заволодіти Афінами. На чолі з своїм батьком вирушили всі п'ятнадцять паллантидів проти Афін. Знаючи могутню силу Тесея, вони вдалися до таких хитрощів: частина паллантидів відкрито підійшла до мурів Афін, а частина сховалась у засідці, щоб несподівано напасти на Егея. Але вісник паллантидів, Леос, відкрив план їх Тесеєві. Юний герой швидко вирішив, як треба йому діяти, він напав на паллантидів, що поховались у засідці, і всіх їх перебив; не врятували їх ні сила, ні хоробрість. Коли паллантиди, які стояли під мурами Афін, дізнались про загибель своїх братів, їх охопив такий страх, що вони ганебно кинулись тікати. Тепер Егей міг спокійно правити в Афінах під охороною свого сина.

Тесей не залишився жити бездіяльним в Афінах. Він вирішив звільнити Аттику від дикого бика, який спустошував околиці Марафона. Цього бика привіз, за наказом Еврісфея, з Криту в Мікени Геракл і пустив там на волю. Бик утік в Аттику і був з того часу великим лихом для всіх землеробів. Безстрашно вирушив Тесей на цей новий подвиг. По дорозі до Марафона він зустрів стару жінку Гекалу. Вона прийняла героя, як гостя, і порадила йому принести перед новим подвигом жертву Зевсу-Рятівникові, щоб охороняв його Зевс під час небезпечного бою з дивовижним биком. Тесей послухався поради Гекали. Скоро Тесей знайшов бика: кинувся бик на героя, але той схопив його за роги. Рвонувся бик, але не міг вирватися з могутніх рук Тесея. Тесей пригнув до землі голову бика, зв'язав його, приборкав і повів в Афіни. Йдучи назад, Тесей не застав серед живих старої Гекали; вона вже померла. Вшанував Тесей померлу великими почестями за ту раду й гостинність, які подала йому ще так недавно Гекала. Привівши бика в Афіни, Тесей приніс його в жертву богам Аполлону.

ПОДОРОЖ ТЕСЕЯ НА КРИТ

Коли Тесей прийшов до Афін, уся Аттика була в тяжкому смутку. Вже втретє прибували послі з Криту від могутнього царя Міноса за даниною. Тяжка й ганебна була ця данина. Афіняни повинні були кожні дев'ять

років посилати на Крит сім юнаків і сім дівчат. Там їх замикали у величезному палаці Лабіринті, і їх пожирала жахлива потвора Мінотавр, з тулубом людини й головою бика. Мінос наклав цю данину на афінян за те, що вони вбили його сина Андрогейя. Тепер втретє доводилось афінянам посилати на Крит жахливу данину. Вони вже спорядили корабель з чорними парусами на знак жалоби по юних жертвах Мінотавра.

Бачачи загальний смуток, юний герой Тесеї вирішив вирушити з афіньськими юнаками і дівчатами на Крит, звільнити їх і припинити сплату цієї жахливої данини. Припинити сплату можна було, тільки вбивши Мінотавра. Тому й вирішив Тесеї стати до бою з Мінотавром і або вбити його, або загинути. Старий Егей не хотів і слухати про від'їзд свого єдиного сина, але Тесеї наполіг на своєму. Він приніс жертву Аполлону-Дельфінію — покровителів морських подорожей, а з Дельф перед самим від'їздом було дано йому оракул, щоб покровителькою в цьому подвигу він обрав собі богиню кохання Афродіту. Закликавши на допомогу Афродіту і принісши їй жертву, Тесеї відправився на Крит.

Корабель щасливо прибув до острова Криту. Афіньських юнаків і дівчат відвели до Міноса. Могутній цар Криту відразу звернув увагу на прекрасного юнака-героя. Помітила його й дочка царя, Аріадна, а покровителька Тесея, Афродіта, викликала в серці Аріадни глибоку любов до юного сина Егея. Міносова дочка вирішила допомогти Тесеєві; вона не могла й подумати про те, що юний герой загине в Лабіринті, роздертий Мінотавром.

Перш ніж вирушити на бій з Мінотавром, Тесеєві довелося здійснити ще один подвиг. Мінос образив одну з афіньських дівчат. Тесеї заступився за неї, але, гордий своїм походженням, цар Криту почав насміхатися над Тесеєм; він розгнівався, що якийсь афінянин сміє опиратися йому, синові Зевса. Тесеї гордо відповів цареві:

— Ти пишаєшся своїм походженням від Зевса, але й я не син простого смертного, батько мій — великий коливальник землі, цар моря Посейдон.

— Якщо ти — син бога Посейдона, то доведи це і дістань перстень з морської безодні, — відповів Мінос Тесеєві і кинув у море золотий перстень.

Покликавши батька свого Посейдона, Тесеї безстрашно кинувся з крутого берега в морські хвилі. Високо злетіли солоні бризки, і заховали хвилі моря Тесея. Всі з страхом дивилися на море, що поглинуло героя, і були певні, що

не вернеться він назад. Повна розпачу, стояла Аріадна; і вона була певна, що Тесеї загинув.

А Тесея, як тільки зімкнулися над його головою морські хвилі, підхопив бог Тритон і миттю домчав до підводного палацу Посейдона. Посейдон з радістю вітав у своєму чарівному підводному палаці сина і подав йому перстень Міноса, а дружина Посейдона, Амфітріта, захоплена вродою і сміливістю героя, поклала на пишні кучері Тесея золотий вінок. Тритон знов підхопив героя і виніс його з морської пучини до берега на те місце, з якого кинувся герой у море. Тесеї довів Міносові, що він — син Посейдона, повелителя моря. Дочка Міноса Аріадна дуже зраділа, що Тесеї повернувся неушкодженим з морської глибини.

Але Тесея чекав ще небезпечніший подвиг: треба було вбити Мінотавра. Тут на допомогу Тесеєві прийшла Аріадна. Вона дала Тесеєві таємно від батька гострий меч і клубок ниток. Коли відвели Тесея і всіх засуджених на поталу в Лабіринт, Тесеї прив'язав біля входу в Лабіринт кінець нитки клубка і пішов по заплутаних безконечних переходах Лабіринту, з якого не можна було знайти виходу; поволі розмотував він клубок, щоб знайти по нитці шлях назад. Все далі йшов Тесеї і, нарешті, прийшов на те місце, де був Мінотавр. З грізним ревом, нахиливши голову з величезними гострими рогами, кинувся Мінотавр на юного героя, і почався страшний бій. Мінотавр, сповнений лютості, кілька разів кидався на Тесея, але він відбивав його своїм мечем. Нарешті Тесеї схопив Мінотавра за ріг і встромив йому в груди свій гострий меч. Убивши Мінотавра, Тесеї по нитці клубка вийшов з Лабіринту і вивів усіх афінських юнаків і дівчат. Біля виходу їх зустріла Аріадна; вона радісно вітала Тесея. Дуже раділи юнаки й дівчата, врятовані Тесеєм. Уквітчані вінками з троянд, славлячи героя і його покровительку Афродіту, водили вони веселий танок.

Тепер треба було подбати і про врятування від гніву Міноса. Тесеї швидко спорядив свій корабель і, прорубавши дно в усіх витягнених на берег кораблях критян, швидко відправився назад до Афін. Аріадна поїхала з Тесеєм, якого вона дуже любила.

Вертаючись до Афін, Тесеї вийшов на берег Наксосу. Коли Тесеї і його супутники відпочивали після подорожі, Тесеєві уві сні з'явився бог вина Діоніс і повідав йому, що він повинен покинути Аріадну на пустинному березі Наксосу, бо боги призначили її за дружину йому, богові Діонісу. Тесеї прокинувся і, повний смутку, швидко зібрав-

ся в дорогу. Він не смів не послухати волі богів. Богинею стала Аріадна, дружиною великого Діоніса. Гучно вітали супутники Діоніса Аріадну і славили співом дружину великого бога.

А корабель Тесея швидко нісся на своїх чорних парусах по блакитному морю. Ось уже показався вдалині берег Аттики. Забув Тесеї, засмучений втратою Аріадни, дану Егеєві обіцянку — замінити чорні паруси білими, якщо він, перемігши Мінотавра, щасливо повернеться до Афін. Егей чекав свого сина. Втупивши очі в морську далечінь, він стояв на високій скелі край берега моря. Ось вдалині показалась чорна крапка, вона росте, наближаючись до берега. Це корабель його сина. Все ближчає він. Егей дивиться, напружуючи зір, — які на ньому паруси. Ні, не блищать білі паруси на сонці, паруси — чорні. Значить — загинув Тесеї! В розпачі Егей кинувся з високої скелі в море і загинув у морських хвилях; тільки його мертве тіло викинули хвилі на берег. З того часу і зветься море, в якому загинув Егей, Егейським. А Тесеї причалив до берегів Аттики і приносив уже богам подячні жертви, як раптом, на свій жах, дізнався, що став мимовільною причиною смерті батька. З великою пошаною поховав тіло батька убитий горем Тесеї, а після похорону прийняв владу над Афінами.

ТЕСЕЙ І АМАЗОНКИ

Тесеї мудро правив в Афінах. Але не жив він спокійно в Афінах; він часто залишав їх для того, щоб узяти участь у подвигах героїв Греції. Так, брав участь Тесеї в калідонських ловах, у поході аргонавтів по золоте руно і в поході Геракла проти амазонок. Коли було здобуте місто амазонок Феміскіра, Тесеї повів з собою в Афіни як нагороду за хоробрість царицю амазонок Антіопу. В Афінах стала Антіопа дружиною Тесея. Пишно відсвяткував герой своє весілля з царицею амазонок.

Амазонки задумали помститися грекам за зруйнування їх міста і вирішили визволити царицю Антіопу від тяжкого, як вони гадали, полону в Тесея. Велике військо амазонок вторглося в Аттику. Афіняни мушили сховатися від натиску войовничих амазонок за міські мури. Амазонки вдерлися навіть у саме місто і примусили жителів рятуватися в неприступному Акрополі. Амазонки отаборились на горбі ареопагу і тримали в облозі афінян. Кілька разів робили вилазки афіняни, намагаючись вигнати грізних войовниць. Нарешті відбувся рішучий бій.

Сама Антіопа билася поряд з Тесеєм проти тих самих амазонок, над якими раніше вона панувала. Антіопа не хотіла покинути героя-чоловіка, якого вона палко кохала. В цій грізній битві загибель чекала на Антіопу. Блиснув у повітрі кинутий однією з амазонок спис, його смертоносне вістря вп'ялося в груди Антіопи, і вона мертва впала до ніг свого чоловіка. З жахом дивились обидва війська на вбиту Антіопу. Схилився в горі Тесеї над тілом дружини. Припинено було кривавий бій. Сповнені скорботи, поховали амазонки і афіняни молоду царицю. Амазонки покинули Аттику і повернулися до себе на батьківщину. Довго панував смуток в Афінах по передчасно померлій прекрасній Антіопі.

ТЕСЕЙ І ПЕЙРІФОЙ

У Фессалії жило плем'я войовничих лапіфів¹, над якими царював могутній герой Пейріфой. Він чув про велику хоробрість і силу непереможного Тесея і хотів помірятися з ним силою. Щоб викликати Тесея на бій, вирушив Пейріфой до Марафона і там на буйних пасовищах викрав череду биків, що належала Тесеєві. Як тільки дізнався про це Тесеї, зараз же пустився навздогін за викрадачем і швидко наздогнав його. Зустрілись обидва герої. Одягнені в блискучі обладунки, стояли вони один проти одного, подібні до грізних безсмертних богів. Обидва вони були вражені величчю один одного, обидва однаково сповнені були відваги, обидва були могутні, обидва прекрасні. Вони кинули зброю і, простягнувши один одному руки, уклали між собою союз тісної, непорушної дружби і обмінялись на знак цього зброєю. Так стали друзями два великих герої, Тесеї і Пейріфой.

Незабаром після цієї зустрічі вирушив Тесеї у Фессалію на весілля свого друга Пейріфоя з Гіпподамією. Пишне було це весілля. Багато славних героїв зібралося на нього з усіх кінців Греції. Були запрошені на весілля і дикі кентаври, напівлюди-напівконі. Багатий був весільний бенкет. Увесь царський палац був повний гостей, які лежали за бенкетними столами, а частина гостей бенкетувала у великому, прохолодному гроті, бо в палаці не було досить місця для всіх, хто зібрався на весілля. Курилися пахощі, лунали весільні гімни й музика, голосно розлягались веселі вигу-

¹ *Лапіфи* — міфічний народ.

ки бенкетників. Славили всі гості молодого й молоду, яка сяяла серед усіх своєю вродою, мов небесна зірка. Весело бенкетували гості. Вино лилося рікою. Все голосніше лунали бенкетні поклики. Раптом скочив, сп'янілий від вина, наймогутніший і найдикіший з кентаврів, Евріт, і кинувся на молоду. Він схопив її своїми могутніми руками і хотів викрасти. Побачивши це, й інші кентаври кинулись на жінок, що були на бенкеті. Кожен з них хотів заволодіти здобиччю. Скочили з-за бенкетних столів Тесеї, Пейріфой та грецькі герої і кинулись захищати жінок. Перервано бенкет, почався запеклий бій. Не зброєю билися герої з кентаврами. Неозброєними прийшли вони на бенкет. Все було зброєю в цій битві: важкі келихи, великий посуд для вина, ніжки поламаних столів, триножники, на яких щойно курилися пахощі, — все пущено в хід. Крок за кроком витісняють герої з бенкетної зали диких кентаврів, але й поза залом триває бій. Тепер б'ються вже грецькі герої із зброєю в руках, прикрившись щитами. Кентаври ж виривають з корінням дерева, цілі скелі кидають вони на героїв. Попереду героїв б'ються Тесеї, Пейріфой, Пелей і Нестор, син Пелея. Кривава гора з тіл кентаврів усе вищою стає біля них. Падають один за одним убиті кентаври. Нарешті подалися вони, кинулися тікати і поховалися у лісах високого Пеліону. Герої Греції перемогли диких кентаврів, небагато врятувалось їх із жахливої битви.

ВИКРАДЕННЯ ЄЛЕНИ. ТЕСЕЙ І ПЕЙРІФОЙ ЗВАЖУЮТЬСЯ ВИКРАСТИ ПЕРСЕФОНУ. СМЕРТЬ ТЕСЕЯ

Недовго жила прекрасна дружина Пейріфоя, Гіпподамія; вона померла у повному розквіті своєї краси. Овдовілий Пейріфой, оплакавши свою дружину, через деякий час надумав знову женитися. Він відправився до свого друга Тесея в Афіни, і там вирішили вони викрасти прекрасну Єлену. Вона була ще зовсім юною дівчиною, але слава про її красу гриміла далеко по всій Греції. Таємно прибули друзі до Лаконії і там викрали Єлену, коли вона весело танцювала з своїми подругами під час свята Артеміді. Тесеї і Пейріфой схопили Єлену і швидко понесли її до гір Аркадії, а звідти через Коринф й Істм привезли в Аттику, до фортеці Афін. Кинулися спартанці в погоню, але не могли наздогнати викрадачів. Заховавши Єлену в місті Афінах, в Аттиці, друзі кинули жереб, кому з них має

належати чудова красуня. Жереб випав Тесеєві. Але ще раніш друзі дали один одному клятву, що той з них, кому дістанеться прекрасна Єлена, повинен допомагати другому здобути дружину.

Коли Єлена дісталась Тесеєві, Пейріфой зажадав від свого друга, щоб він допоміг йому здобути за дружину Персефону, дружину страшного бога Аїда, володаря царства тіней померлих. Злякався Тесеєй, але що ж міг він зробити? Він дав клятву, і порушити її він не міг. Довелось йому супроводити Пейріфоя в царство померлих. Через темну розколину біля селища Колона, неподалік від Афін, спустилися друзі в підземне царство. Там, у царстві страхіть, стали обоє друзів перед Аїдом і зажадали від нього віддати їм Персефону. Розгнівався похмурий володар царства померлих, але сховав свій гнів і запропонував героям сісти на трон, висічений у скелі коло самого входу до царства померлих. Тільки опустились обидва герої на трон, як приросли вони до нього і не могли більше й ворухнутись. Так покарав їх Аїд за їх нечестиве домагання.

Поки Тесеєй залишався в царстві Аїда, брати прекрасної Єлени, Кастор і Полідевк, всюди шукали свою сестру. Нарешті дізнались вони, де заховав Тесеєй Єлену. Зараз же обложили вони Афіни, і неприступна фортеця не встояла. Кастор і Полідевк захопили її, визволили сестру і разом з нею забрали в полон Тесеєву матір Ефру. Владу над Афінами і всією Аттикою Кастор і Полідевк віддали Менесфею, давньому ворогові Тесеєя. Тесеєй довго пробув у царстві Аїда. Тяжких мук зазнав він там, але, нарешті, визволив його найбільший з героїв, Геракл.

Тесеєй повернувся знову на світ сонця, але не радість принесло йому це повернення. Зруйновані були неприступні Афіни, Єлена визволена, мати його в тяжкому полоні в Спарті¹, сини Тесеєя, Демофон і Акамонт, мусили втекти з Афін, а вся влада була в руках ненависного Менесфея. Покинув Тесеєй Аттику і подався на острів Евбею, де він мав володіння. Нещастя супроводило тепер Тесеєя. Цар Скіросу², Лікомед, не хотів віддати Тесеєві його володіння; він заманив великого героя на високу скелю і зіпхнув його в море. Так загинув від зрадницької руки найбільший герой Аттики. Тільки багато років по тому, після смерті Менесфея, повернулися в Афіни сини Тесеєя після походу під Трою. Там, у Трої, знайшли

¹ Головне місто в області Лаконії на Пелопоннесі.

² Острів в Егейському морі на північний схід від острова Евбеї.

сини Тесея матір його Ефру. Її привіз туди як рабину син царя Пріама, Паріс, разом з викраденою ним прекрасною Єленою.

МЕЛЕАГР¹

Цар Калідона, Ойней, батько героя Мелеагра, накликав на себе гнів великої богині Артеміди. Одного разу, святкуючи збір плодів у своїх садах і виноградниках, він приносив багаті жертви богам-олімпійцям і тільки одній Артеміді не приніс він жертви. Покарала за це Артеміда Ойнея. Вона послала на країну грізного кабана. Лютий, величезний кабан спустошував усі околиці Калідона. Своїми величезними іклами він виривав з корінням цілі дерева, знищував виноградники і вкриті ніжним цвітом яблуні. Кабан не щадив і людей, якщо вони потрапляли йому назустріч. Горе панувало в околицях Калідона. Тоді син Ойнея, Мелеагр, бачачи загальний смуток, вирішив влаштувати облаву і вбити кабана. Він зібрав на це небезпечне полювання багатьох героїв Греції. Участь у полюванні брали Кастор і Полідевк, які прийшли із Спарти, Тесей з Афін, цар Адмет із Фер, Ясон з Іолка², Іолай з Фів, Пейріфой з Фессалії, Пелей із Фтії³, Теламон з острова Саламіну⁴ та багато інших героїв. Прийшла на полювання з Аркадії і Атланта, швидка в бігу, як найбистріший олень. Вона була вихована в горах. Батько Атланти звелів віднести її в гори зараз же після її народження, бо він не хотів мати дочок. Там, в ущелині, вигодувала Атланту ведмедиця, а виросла вона серед мисливців. Як мисливиця була рівна Атланта самій Артеміді.

Дев'ять днів бенкетували герої, що зібралися, у гостинного Ойнея. Нарешті вони вирушили полювати на кабана. Навколишні гори сповнилися гучним гавканням

---

¹ У міфі про Мелеагра цікава така риса: мати Мелеагра, Алфея, дізнавшись про те, що він у бою вбив її брата, благає богів покарати її сина, і Аполлон убиває Мелеагра. Чому злочин Мелеагра такий великий, що рідна мати проклинає й засуджує на смерть свого єдиного сина? Це можна пояснити лише тим, що цей міф — пережиток часів материнського права, коли брат матері був її найближчим родичем, а за вбивство найближчого родича треба було мститися. Міф про Мелеагра як доказ того, що в греків існувало в найдавніші часи материнське право, використав Ф. Енгельс у своїй праці «Походження сім'ї, приватної власності і держави».

² Див. частину II: «Аргонавти».

³ Див. частину II: Троянський цикл, «Пелей і Фетіда».

⁴ Острів біля берегів Аттики у Саронічній затоці; знаменитий морським боєм греків з персами в 480 р. до н. е.

численних собачих зграй. Собаки підняли величезного кабана й погнали його. Ось показався гнаний собаками кабан, який мчав вихром. Кинулись до нього мисливці. Кожен з них поспішав влучити в кабана своїм списом, але тяжка була боротьба з величезним кабаном, не один з мисливців пізнав силу його страшних іклів. На смерть убив кабана своїми іклами безстрашного мисливця, аркадця Анкейя, коли він, замахнувшись своєю двогострою сокирою, хотів забити кабана. Тоді Атланта напнула свій тугий лук і пустила в кабана гостру стрілу. В цю мить підоспів і Мелеагр. Могутнім ударом списа убив він величезного кабана. Скінчилося полювання. Всі раділи удачі.

Але кому ж присудити нагороду? Багато героїв брало участь у полюванні. Багато з них поранило кабана своїми гострими списами. Виникла суперечка за нагороду, а богиня Артеміда, гніваючись на Мелеагра за те, що він убив її кабана, ще дужче роздмухувала суперечку.

Ця суперечка привела, нарешті, до війни між етолянами, жителями Калідона, і куретами, жителями сусіднього міста Плеврона. Поки могутній герой Мелеагр бився в рядах етолян — на їх боці була перемога.

Якось, у запалі бою, Мелеагр убив брата своєї матері Алфеї. Засмутилась Алфея, дізнавшись про загибель улюбленого брата. Люто розгнівалась вона, коли довідалась, що брат її загинув від руки її сина Мелеагра. В гніві на сина, Алфея благала похмурого царя Аїда і дружину його Персефону покарати Мелеагра. В нестямі закликала вона месниць Еріній почути її благання. Мелеагр розгнівався, дізнавшись про те, що мати накликала загибель на нього, свого сина, і віддалився від бою. Він сидів сумний, схиливши голову на руки, в покої дружини своєї, прекрасної Клеопатри.

Тільки покинув битися Мелеагр у рядах етолян, як перестала супроводити їх перемога. Почали перемагати курети. Вони обложили вже багатий Калідон. Загибель загрожувала Калідону. Даремно благали Мелеагра старі мужі Калідона повернутися в ряди війська. Вони пропонували героєві велику нагороду, але не зважив герой на їх благання. Сам старий батько Мелеагра, Ойней, прийшов до покою дружини Мелеагра, Клеопатри; він стукав у замкнені двері і благав Мелеагра забути свій гнів — адже гинуло рідне його місто Калідон. І його не послухався Мелеагр. Благали допомогти Мелеагра і його сестра, і мати, і улюблені друзі, але Мелеагр був непохитний. Курети тим часом уже заволоділи мурами Калідона. Вони вже підпалювали будинки міста, бажаючи все спалити.

Нарешті стряслись від ударів і стіни покоїв, де перебував Мелеагр. Тоді юна дружина його, охоплена жахом, кинулась перед ним на коліна і почала благати чоловіка врятувати місто від загибелі. Вона благала його подумати про ту лиху долю, яка спіткає і місто, і переможених, подумати про те, що переможці заберуть жінок і дітей в тяжке рабство. Невже ж він хоче, щоб така доля спіткала і її?

Могутній Мелеагр зглянувся на благання своєї дружини. Він швидко одягся в блискучий панцир, оперезався мечем, узяв у руки свій величезний щит і спис. Кинувся Мелеагр у бій, відбив куретів і врятував рідний Калідон. Але смерть чекала на самого Мелеагра. Почули боги царства тіней померлих благання й прокльони Алфеї. Впав Мелеагр, убитий на смерть у бою золотою стрілою далекоразячого бога Аполлона, і відлетіла душа Мелеагра в сумне царство тіней¹.

КИПАРИС

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

На острові Кеосі², в Карфейській долині, був олень, присвячений німфам. Чудовий був цей олень. Гіллясті його роги були визолочені, перлове намисто прикрашало його шию, а з вух спускалися дорогоцінні оздобы. Олень зовсім забув страх перед людьми. Він заходив у будинки селян і охоче простягав шию всякому, хто хотів його погладити. Всі жителі любили цього оленя, але найдужче любив його юний син царя Кеоса, Кипарис, улюблений друг стріловержця Аполлона. Кипарис водив оленя на галявині з соковитою травою і до дзвінких дзюркотливих струмків; він прикрашав могутні роги його вінками із запашних квітів; часто граючись з оленем, зскакував юний Кипарис, сміючись, йому на спину і роз'їжджав на ньому по квітучій Карфейській долині.

Був жаркий літній полудень; сонце пекло; все повітря наповнене було жаром. Олень заховався в холодку від полу-

---

¹ Розповідали ще й таке про смерть Мелеагра. Коли народився Мелеагр, то до його матері Алфеї з'явилися богині долі Мойри, і одна з них сказала їй: «Твій син помре тоді, коли згорить ось ця головешка на вогнищі». Почувши це, Алфея зараз же загасила головешку, сховала в скриньку і бережно переховувала. І от, коли Мелеагр убив у бою брата своєї матері, згадала вона провіщення мойри. Гніваючись на сина, вийняла вона головешку із скриньки і спалила її. Тільки-но згоріла головешка й перетворилась у попіл, як помер герой Мелеагр.

² Один з Кікладських островів в Егейському морі.

денної спеки і ліг у кущах. Випадково там, де лежав олень, полював Кипарис. Не впізнав він свого улюбленця оленя, бо його прикривало листя, кинув у нього гострим списом і вбив на смерть. Жах пройняв юного Кипариса, коли він побачив, що вбив свого улюбленця. В горі він хоче вмерти разом з ним. Даремно втішав його Аполлон. Горе Кипариса було безутішне, він благав срібнолукого бога, щоб бог послав йому журбу навечно. Почув його Аполлон. Юнак обернувся в дерево. Кучері його стали темно-зеленою хвоєю, тіло його одяглося в кору. Струнким деревом кипарисом стояв він перед Аполлоном; як стріла, підносилаь його вершина до неба. Сумно зітхнув Аполлон і промовив:

— Завжди уболіватиму я по тобі, прекрасний юначе, уболіватимеш і ти по чужому горю. Будь же завжди із скорботними!

З того часу біля дверей будинку, де є померлий, вішали греки гілку кипариса, його хвоєю прикрашали похоронні вогнища, на яких спалювали тіла померлих, і садили кипариси край могил.

ОРФЕЙ І ЕВРІДІКА

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

ОРФЕЙ У ПІДЗЕМНОМУ ЦАРСТВІ

Великий співець Орфей, син річкового бога Еагра і музи Калліопи, жив у далекій Фракії. Дружиною Орфея була прекрасна німфа Еврідіка. Палко кохав її співець Орфей. Але недовго тішився Орфей щасливим життям з дружиною своєю. Одного разу, невдовзі після весілля, прекрасна Еврідіка збирала з своїми юними жвавими подругами німфами весняні квіти в зеленій долині. Не помітила Еврідіка в густій траві змії і наступила на неї. Вжалила змія юну дружину Орфея в ногу. Голосно скрикнула Еврідіка і впала на руки подруг, що підбігли. Зблідла Еврідіка, склепились її очі. Отрута змії урвала її життя. Жах охопив подруг Еврідіки, і далеко рознісся їх скорботний плач. Почув його Орфей. Він поспішає в долину і бачить холодний труп своєї ніжно коханої дружини. В розпачі Орфей. Не міг примиритися він з цією втратою. Довго оплакував він свою Еврідіку, і плакала вся природа, чуючи його сумний спів.

Нарешті, вирішив Орфей спуститися в похмуре царство душ померлих, щоб ублагати владика Аїда і дружину

його Персефону повернути йому дружину. Крізь темну печеру Тенару спустився Орфей до берегів священної ріки Стіксу.

Стоїть Орфей на березі Стіксу. Як переправитись йому на той берег, туди, де лежить похмуре царство владики Аїда? Навколо Орфея товпляться тіні померлих. Ледве чути стогін їх, подібний до шелесту падаючого листу в лісі пізньої осені. Ось почувся здалеку плескіт весел. Це наближається човен перевізника душ померлих, Харона. Причалив Харон до берега. Просить Орфей перевезти його разом з душами на той берег, але відмовив йому суворий Харон. Хоч як благав його Орфей, все чує він одну відповідь Харона — «ні!»

Ударив тоді Орфей по струнах своєї золотої кіфари, і широкою хвилею рознеслись по березі похмурого Стіксу звуки її струн. Своєю музикою зачарував Орфей Харона; слухає він гру Орфея, спершись на своє весло. Під звуки музики ввійшов Орфей у човен, відштовхнув його Харон веслом від берега, і поплив човен через темні води Стіксу. Перевіз Харон Орфея. Вийшов він з човна і, граючи на золотій кіфарі, пішов похмурим царством душ померлих до трону бога Аїда, оточений душами, що позліталися на звуки його кіфари.

Граючи на кіфарі, наблизився до трону Аїда Орфей і схилився перед ним. Дужче вдарив він по струнах кіфари і заспівав; він співав про своє кохання до Еврідіки і про те, яке щасливе було його життя з нею в світлі, ясні дні весни. Але швидко минули дні щастя. Загинула Еврідіка. Про своє горе, про муки розбитого кохання, про свою тугу за померлою співав Орфей. Все царство Аїда слухало спів Орфея, всіх зачарувала його пісня. Схиливши на груди голову, слухав Орфея бог Аїд. Припавши головою до плеча чоловіка, слухала пісню Персефона; сльози смутку тремтіли на її віях. Зачарований звуками пісні, Тантал забув голод і спрагу, що мучать його. Сізіф припинив свою тяжку, марну працю, сів на той камінь, який він котив на гору, і глибоко, глибоко замислився. Зачаровані співом, стояли Данайди, забули вони про свою бездонну посудину. Сама грізна трилика богиня Геката закрилася руками, щоб не видно було сліз на її очах. Сльози блищали й на очах Еріній, які не знають жалощів, навіть їх зворушив своєю піснею Орфей. Але ось все тихіше бринять струни золотої кіфари, стихає спів Орфея, і завмер він, як ледве чутний подих смутку.

Глибока мовчанка панувала навколо. Порушив цю мовчанку бог Аїд і спитав Орфея, чого прийшов він в його царство, про що він хоче просити його. Заприсягся Аїд незламною клятвою богів — водами ріки Стіксу, що виконає він просьбу чудового співця. Так відповів Орфей Аїдові:

— О, могутній владико Аїде, всіх нас, смертних, приймаєш ти у своє царство, коли кінчаються дні нашого життя. Не для того прийшов я сюди, щоб дивитися на ті страхиття, які сповнюють царство твоє, не для того, щоб повести з собою, як Геракл, стража твого царства — триголового Кербера. Я прийшов сюди благати тебе, щоб відпустив ти назад на землю мою Еввідіку. Поверни її знову до життя; ти бачиш, як я страждаю за нею! Подумай, владико, коли б відібрали в тебе дружину твою Персефону, адже й ти страждав би. Не назавжди ж повертаєш ти Еввідіку. Вернеться знову вона в твоє царство. Коротке життя наше, владико Аїде. О, дай Еввідіці зазнати радощів життя, адже вона зійшла в твоє царство такою юною!

Замислився бог Аїд і, нарешті, відповів Орфеєві:

— Гарзд, Орфею! Я поверну тобі Еввідіку. Веди її назад до життя, до світла сонячного. Але ти мушиш виконати одну умову: ти підеш уперед слідом за богом Гермесом, він поведе тебе, а за тобою буде йти Еввідіка. Але під час подорожі по підземному царству ти не повинен оглядатися. Пам'ятай! Оглянешся, і зараз же покине тебе Еввідіка і повернеться назавжди в моє царство.

На все був згоден Орфей. Поспішає він швидше йти назад. Привів швидкий, мов думка, Гермес тінь Еввідіки. З захопленням дивиться на неї Орфей. Хоче Орфей обняти тінь Еввідіки, але зупинив його бог Гермес, промовивши:

— Орфею, адже ти обіймаєш лише тінь. Ходімо швидше; важкий наш шлях.

Рушили в дорогу. Попереду йде Гермес, за ним Орфей, а за ним тінь Еввідіки. Швидко минули вони царство Аїда. Перевіз їх через Стікс у своєму човні Харон. Ось і стежка, яка веде на поверхню землі. Важкий шлях. Стежка круто здіймається вгору, і вся вона завалена камінням. Навколо глибокі сутінки. Ледве вимальовується в них постать Гермеса, який іде попереду. Та ось далеко спереду замріло світло. Це вихід. Ось і навколо немов посвітлішало. Коли б Орфей тепер оглянувся, побачив би він Еввідіку. А чи йде вона за ним? Чи не залиши-

лася вона у сповненому мороком царстві душ померлих? Можливо, вона відстала, адже дорога така важка! Відстала Еввідіка і буде приречена на вічне блукання в темряві. Орфей притишує ходу, прислухається. Нічого не чути. Та хіба можна чути кроки безтілесної тіні? Все дужче охоплює Орфея тривога за Еввідіку. Все частіше він зупиняється. А навколо дедалі світлішає. Тепер ясно розгледів би Орфей тінь дружини. Нарешті, забувши все, він зупинивсь і обернувся. Майже поряд себе побачив він тінь Еввідіки. Простяг до неї руки Орфей, але далі, далі тінь і зникла в темряві. Немов скам'янілий стояв Орфей, охоплений розпачем. Йому довелося пережити вдруге смерть Еввідіки, а винуватцем цієї другої смерті був він сам.

Довго стояв Орфей. Здавалося, життя покинуло його — здавалося, що це стоїть мармурова статуя. Нарешті поворухнувся Орфей, зробив крок, другий і пішов назад, до берегів темного Стіксу. Він вирішив знову вернутися до трону Аїда, знову благодати його повернути Еввідіку. Але не повіз його старий Харон через Стікс у своєму вутлому човні, марно благав його Орфей, — не зворушили благаання співця невмолимого Харона. Сім днів і ночей сидів сумний Орфей на березі Стіксу, проливаючи сльози скорботи, забувши про їжу, про все, нарікаючи на богів похмурого царства душ померлих. Тільки на восьмий день вирішив він покинути береги Стіксу і повернутися до Фракії.

СМЕРТЬ ОРФЕЯ

Чотири роки минуло після смерті Еввідіки, але залишився, як і раніше, вірний їй Орфей. Він не хотів одружуватися з жодною жінкою Фракії. Одного разу напровесні, коли на деревах пробивалась перша зелень, сидів великий співець на невисокому пагорбі. Біля ніг його лежала його золота кіфара. Підняв її співець, тихо вдарив по струнах і заспівав. Уся природа заслухалась дивним співом. Така сила звучала в пісні Орфея, так підкоряла вона й вабила до співця, що навколо нього, як зачаровані, стовпилися дикі звірі, покинувши навколишні ліси й гори. Птахи злетілися слухати співця. Навіть дерева зрушилися з місця і оточили Орфея; дуб і тополя, стрункі кипариси і широколисті платани, сосни і ялини товпились навколо і слухали співця, жодна гілка,

жоден листок не тремтів на них. Уся природа, здавалось, зачарована була чудовим співом і звуками кіфари Орфея. Раптом залунали вдалині гучні поклики, дзвін тимпанів і сміх. Це кіконські жінки справляли веселе свято шумного Вакха. Все ближчають вакханки, ось побачили вони Орфея, і одна з них голосно вигукнула:

— Ось він, ненависник жінок!

Махнула вакханка тирсом і кинула ним в Орфея. Але плющ, що обвивав тирс, захистив співця. Кинула друга вакханка каменем в Орфея, але камінь, переможений чарівним співом, упав до ніг Орфея, немов благаючи прощення. Все дужче лунали навколо співця крики вакханок, голосніше звучали флейти і гучніше гриміли тимпани. Шум свята Вакха заглушив співця. Оточили Орфея вакханки, налетівши на нього, мов згряя хижих птахів. Градом полетіли в співця тирси й каміння. Марно благає пощади Орфей, але його, чиєму голосу корилися дерева й скелі, не слухають несамовиті вакханки. Скривавлений, упав Орфей на землю, відлетіла його душа, а вакханки своїми закривавленими руками розірвали його тіло. Голову Орфея і його кіфару кинули вакханки в бистрі води ріки Гебру¹. І — о, чудо! — струни кіфари, яку підхопили хвилі ріки, тихо бринять, мов нарікають на загибель співця, а їм відповідає сумно берег. Уся природа оплакувала Орфея: плакали дерева і квіти, плакали звірі й птахи, і навіть німі скелі плакали, а ріки стали багатководнішими від сліз, які проливали вони. Німфи і дріади на знак жалоби розпустили своє волосся і понадягали темний одяг. Усе далі й далі відносив Гебр голову і кіфару співця до широкого моря, а морські хвилі принесли кіфару до берегів Лесбосу². З того часу бринять звуки чарівних пісень на Лесбосі. А золоту кіфару Орфея боги помістили на небі серед сузір'їв³.

Душа Орфея зійшла в царство тіней і знову побачила ті місця, де шукав Орфей свою Еввідіку. Знову зустрів великий співець тінь Еввідіки і з любов'ю обійняв її. Відтоді вони могли бути нерозлучні. Блукають тіні Орфея і Еввідіки по похмурих полях, зарослих асфоделами. Тепер Орфей безбоязно може обернутися, щоб поглянути, чи йде за ним Еввідіка.

¹ Ріка у Фракії (сучасна Маріца).

² Острів на Егейському морі біля берегів Малої Азії (сучасна Мітілена). Родом з Лесбосу були згодом знаменитий поет Стародавньої Греції Алкей і поетеса Сапфо.

³ Сузір'я Ліри, із зіркою першої величини Веогою.

ГІАЦИНТ

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Прекрасний, рівний самим богам-олімпійцям своєю красою юний син царя Спарти, Гіацинт, був другом бога стріловержця Аполлона. Часто з'являвся Аполлон на береги Евроту в Спарту і там проводив з ним час, полюючи по схилах гір у густо розрослих лісах або розважаючись гімнастикою, в якій були такі вправні спартанці.

Одного разу, коли наближався вже жаркий полудень, Аполлон і Гіацинт змагались у метанні важкого диска. Все вище й вище злітав до неба бронзовий диск. Ось, напруживши сили, кинув диск могутній бог Аполлон. Високо, аж до хмар, злетів диск і, сяючи, немов зірка, падав на землю. Побіг Гіацинт до того місця, де мав упасти диск. Він хотів швидше підняти його й кинути, щоб показати Аполлонові, що він, юний атлет, не поступиться перед ним, богом, в умінні метати диск. Упав диск на землю, відскочив від удару і з страшенною силою влучив у голову Гіацинту, який саме підбіг. Із стогоном упав Гіацинт на землю. Потоклом хлинула ясно-червона кров з рани і забарвила темні кучері прекрасного юнака.

Підбіг зляканий Аполлон. Схилився він над своїм другом, підняв його, поклав закривавлену голову собі на коліна і намагався спинити кров, що бігла з рани. Але все марно. Блідне Гіацинт. Тьмяніють завжди такі ясні очі Гіацинта, безсило схиляється його голова подібно до віночка польової квітки, що в'яне від палючого опівденного сонця. В розпачі вигукнув Аполлон:

— Ти вмираєш, милий друже мій! О, горе, горе! Ти загинув від моєї руки! Навіщо кинув я диск! О, коли б міг я спокутувати мою провину і разом з тобою зійти в безрадісне царство душ померлих! Навіщо я безсмертний, чому не можу піти слідом за тобою!

Міцно тримає Аполлон у своїх обіймах вмираючого друга, і падають його сльози на закривавлені кучері Гіацинта. Помер Гіацинт, відлетіла душа його в царство Аїда. Стоїть над тілом померлого Аполлон і тихо шепоче:

— Завжди житимеш ти в моєму серці, прекрасний Гіацинте. Нехай же пам'ять про тебе вічно живе і серед людей.

І ось, за словом Аполлона, з крові Гіацинта виросла ясно-червона, запашна квітка — гіацинт, а на пелюстках її

відбився скорботний стогін бога Аполлона. Живе пам'ять про Гіацинта і серед людей, вони шанують його святами в дні гіацинтії¹.

ПОЛІФЕМ, АКІД І ГАЛАТЕЯ

Прекрасна нереїда Галатея кохала сина Сімефіді, юного Акіда, і Аکید кохав нереїду. Не один Аکید полонився Галатеєю. Величезний циклоп Поліфем побачив якось прекрасну Галатею, коли вона впливала з хвиль блакитного моря, сяючи своєю красою, і запалав він до неї шаленим коханням. О, яка велика могутність твоя, золотосяйна Афродіто! Суворому циклопові, до якого ніхто не смів наблизитись безкарно, який зневажав богів-олімпійців, і йому вдихнула ти любов! Згоряє від полум'я кохання Поліфем. Він забув про свої вівці і печери. Дикий циклоп почав навіть дбати про свою красу. Він розчісує своє кудлате волосся киркою, а скуйовджену бороду підрізає серпом. Він навіть став не таким диким і кровожерним.

Саме в цей час приплив до берегів Сицилії віщун Телем. Він провістив Поліфемові:

— Твоє єдине око, що у тебе в лобі, вирве герой Одісей.

Грубо засміявся на це віщуніві Поліфем і вигукнув:

— Найдурніший з віщунів, ти збрехав! Уже інша заволоділа моїм оком!

Далеко в море вдавався скелястий пагорб, він круто обривався до вічно шумливих хвиль. Поліфем часто приходив зі своїм стадом на цей пагорб. Там він сідав, поклавши біля ніг дрючок, що був завбільшки з корабельну щоглу, діставав свою зроблену із ста очеретин сопілку і починав з усієї сили дути в неї. Дикі звуки сопілки Поліфема далеко розлягалися по морю, по горах і долинах. Долітали вони і до Акіда з Галатеєю, які часто сиділи в прохолодному гроті на морському березі, недалеко від пагорба. Грав на сопілці Поліфем і співав. Раптом, мов шалений бик, скочив він. Поліфем побачив Галатею і Акіда в гроті, на березі моря, і закричав таким громовим голосом, що на Етні відгукнулась луна:

— Я бачу вас! Добре ж, це буде ваше останнє побачення!

---

¹ Греки вважали, що на пелюстках дикого гіацинта можна прочитати слова «ай-ай», що означають «горе, горе!». Свята на честь Гіацинта, що був давніше божеством пастухів, так звані гіацинтії, справлялись у липні на Пелопоннесі, в Малій Азії, на півдні Італії, в Сицилії, в Сиракузах.

Злякалась Галатея і кинулась швидше в море. Захистили її від Поліфема рідні морські хвилі. Охоплений жахом, шукає порятунку втечею Акід. Він простягає руки до моря й вигукує:

— О, допоможи мені, Галатеє! Батьку, мати, врятуйте мене, захойте мене!

Наздоганяє Акіда циклоп. Він відірвав від гори цілу скелю, махнув нею і кинув в Акіда. Хоч тільки краєм скелі зачепив Поліфем нещасного юнака, все ж увесь він був покритий цим краєм і розчавлений. Поток текла з-під краю скелі ясно-червона кров Акіда. Поступово зникає червоний колір крові, дедалі світлішим стає потік. Ось він уже схожий на річку, яку скаламутила бурхлива злива. Все світліший і прозоріший він. Раптом розкололася скеля, що розчавила Акіда. Зазеленів дзвінкий очерет у розколині, і струмує з неї бистрий, прозорий потік. З потоку показався по пояс юнак з блакитнуватим кольором обличчя, у вінку з очерету. Це був Акід — він став річковим богом.

ДІОСКУРИ, КАСТОР І ПОЛІДЕВК

Дружиною царя Спарти Тіндарея була прекрасна Леда, дочка царя Етолії, Фестія. По всій Греції славилась Леда своєю чудовою вродою. Стала дружиною Зевса Леда, і було в неї від нього двоє дітей: прекрасна, мов богиня, дочка Єлена і син, великий герой Полідевк. Від Тіндарея у Леди було також двоє дітей: дочка Клітемнестра і син Кастор.

Полідевк дістав від батька свого безсмертя, а брат його Кастор був смертним. Обидва брати були великими героями Греції. Ніхто не міг перевершити Кастора в умінні правити колісницею, він приборкував найбільш невгамовних коней. Полідевк же був найвправнішим кулачним бійцем, який не знав собі рівних. У багатьох подвигах героїв Греції брали участь брати Діоскури. Завжди були вони разом, найщиріша любов зв'язувала братів.

У Діоскурів було два двоюрідних брати, Лінкей і Ідас — сини мессенського царя Афарея. Могутнім бійцем був Ідас; а брат його Лінкей мав такий гострий зір, що він проникав навіть у надра землі; ніщо не могло сховатися від Лінкея. Багато подвигів здійснили Діоскури зі своїми двоюрідними братами. Одного разу під час сміливого наскоку загнали вони в Аркадії череду биків і вирішили поділити

між собою здобич. Ділити череду мав Ідас. Захотів Ідас заволодіти з братом усією здобиччю і вирішив вдатися до хитрощів. Розрізав Ідас бика на чотири частини, поділив їх між собою, братом і Діоскурами і запропонував віддати одну половину череди тому, хто з'їсть свою частину першим, а другу половину — тому, хто з'їсть другим. Швидко з'їв Ідас свою частину і допоміг братові Лінкею з'їсти його частину.

Страшенно розгнівались Кастор і Полідевк, побачивши, що Ідас обдурих їх, і вирішили помститися своїм двоюрідним братам, з якими їх зв'язувала досі нерозривна дружба. Вторглись Кастор і Полідевк у Мессенію і викрали не тільки череду, загнану з Аркадії, але й частину череди Ідаса і Лінкея. І цим не вдовольнилися Діоскури, вони викрали ще наречених своїх двоюрідних братів.

Знали Діоскури, що не подарують їм цього Ідас і Лінкей, і вирішили заховатися в дуплі великого дерева і чекати, коли почнуть переслідувати їх Ідас і Лінкей. Брати Діоскури хотіли несподівано напасти на них, бо побоювалися ставати до бою з могутнім Ідасом, який одного разу наважився навіть на боротьбу з самим Аполлоном, коли срібнолукий бог сперечався з ними за прекрасну Марпессу¹. Але не могли сховатись Діоскури від зірких очей Лінкея. З високого Тайгету побачив Лінкей братів у дуплі дерева. Напали на Діоскурів Ідас і Лінкей. Перш ніж вони встигли вийти з засідки, Ідас ударив своїм списом у дерево і пронизав груди Кастора. Кинувся на них Полідевк. Не витримали його натиску Афарейди і кинулись тікати. Біля могили їхнього батька наздогнав їх Полідевк. Він убив Лінкея і почав смертний бій з Ідасом. Але Зевс припинив цей поєдинок, він кинув вогненну блискавку і нею спопелив і Ідаса, і труп Лінкея.

Повернувся Полідевк туди, де лежав смертельно поранений Кастор. Гірко плакав він, бачачи, що смерть розлучає його з братом. Почав благати тоді Полідевк батька свого Зевса і просив дати і йому померти разом з братом. З'явився громовержець своєму синові і дав йому на вибір: або жити вічно юним у сонні світлих богів на Олімпі, або ж жити разом з братом один день у похмурому царстві Аїда, другий — на світлому Олімпі. Не захотів Полідевк розлу-

---

¹ Ідас викрав Марпессу на крилатій колісниці, яку дав йому Посейдон. Аполлон хотів відняти Марпессу в Ідаса і став з ним до бою. Зевс припинив цей бій і звелів Марпессі самій обрати собі чоловіка. Марпесса обрала Ідаса: вона знала, що бог Аполлон не буде кохати її до самої її смерті, що забуде її безсмертний бог, коли вона постаріється.

чатися з братом і вибрав спільну з ним долю. З того часу брати один день блукають по похмурих полях царства тіней померлих, а другий день живуть разом з богами в палаці егідодержавного Зевса. Шанують греки братів Діоскурів, як богів. Вони захисники в усіх небезпеках, вони захищають людей у дорозі як на чужині, так і на батьківщині.

АТРЕЙ І ФІЕСТ

Синами великого героя Пелопса були Атрей і Фіест. Прокляв колись Пелопса візничий царя Еномая Міртил¹, по-зрадницькому вбитий Пелопсом, і прирік своїм прокляттям на великі злочини і загибель увесь рід Пелопса. Тяжело прокляття Міртила і над Атреєм та Фіестом. Ряд злочинів скоїли вони. Згубили Атрей і Фіест Хрісіппа, сина німфи Аксіони і батька їх Пелопса. Це мати Атрея і Фіеста Гіпподамія умовила вбити Хрісіппа. Вчинивши цей злочин, утекли брати з царства батька, боячись його гніву, і сховалися в царя Мікен Сфенела, сина Персея, який одружений був із сестрою їх, Нікіппою. Коли ж помер Сфенел і син його Еврісфей, захоплений у полон Іолайєм, загинув від руки матері Геракла Алкмени, почав панувати над Мікенським царством Атрей, бо Еврісфей не лишив після себе нащадків. Заздрив Атреєві брат його Фіест і вирішив будь-що відібрати в нього владу. Він викрав у свого брата з допомогою Атрейової дружини Аеропи подарованого йому богом Гермесом золоторунного овна². Викрав цього овна Фіест тому, що сказано було богами: «Панувати над Мікенами буде той, кому належить золоторунний овен». Викравши овна, Фіест зажадав і влади над царством — адже овен був у нього. Розгнівався на Фіеста Зевс-громовержець, небесними знаками дав він зрозуміти жителям Мікен, що нечестивими засобами намагається захопити Фіест владу. Відмовились мікенці визнати царем Фіеста, і він, рятуючись від гніву брата, змушений був тікати з Мікен. Помщаючись братові, він таємно вивів з Мікен сина Атрея, Полісфена. На чужині виховав Фіест Полісфена, мов рідного сина, і прищепив йому велику ненависть до Атрея. Хотів підступний Фіест використати Полісфена як зброю помсти своєму братові. Коли Полісфен виріс, Фіест послав його в Мікени, наказавши йому вбити Атрея. Але юнак загинув

¹ Див. міф про Пелопса.

² Овен — баран.

сам від руки свого батька. Вжахнувся Атрей, дізнавшись, хто такий юнак, вбитий ним. Поклявся він помститися своєму братові і придумав підступний і звірячий план. Атрей, щоб виконати свій план, зробив вигляд, що ладен примиритися з Фієстом. Він послав до брата і кликав його повернутися до Мікен. Коли Фієст повернувся в Мікени, він знову з дружиною Атрея Аеропою став замишляти зле проти Атрея, думаючи лише про те, як убити йому брата. Знав про це Атрей, і ще більше зміцніла в ньому рішучість помститися підступному братові. Звелів він таємно схопити синів Фієста, юних Полісфена і Тантала, і вбити їх. З їх тіл приготував Атрей жахливу трапезу своєму братові.

Запросив він Фієста на бенкет і поставив перед ним страви з м'яса його синів. Громи Зевса розкотилися по небу. Розгнівався громовержець на Атрея за його злочин. Здрігнувся від жаху і променистий бог сонця Геліос, повернув він свою колісницю і погнав своїх крилатих коней назад, на схід, щоб не бачити, як батько буде їсти м'ясо своїх синів. А Фієст, нічого не підозрюючи, сів до столу і спокійно їв. Наївся Фієст. Раптом невиразне передчуття великого нещастя опанувало його, і він запитав Атрея про своїх синів. Атрей покликав слуг і наказав їм показати Фієстові голови й ноги Полісфена і Тантала. Заридав Фієст, побачивши, що загинули його сини. Він став благати Атрея — видати йому трупи синів, щоб поховати їх. Але Атрей відповів братові, що сини вже поховані ним самим, але не в землі, а в ньому самому. З жахом зрозумів Фієст, що за страви їв він шойно. Він перекинув стіл і впав з жахливим стогоном на підлогу. Збожеволівши від горя, скочив він, нарешті, і, проклинаючи Атрея і весь його рід, вибіг з палацу. Нічого не пам'ятаючи, нічого не бачачи, біг з Мікен Фієст і сховався в пустелі. Довго ховався він там; нарешті, прийшов до царя Епіру, Феспрота, який дав йому пристановище.

Прогнівилась боги на Атрея за вчинені ним злочини. Щоб покарати його, наслали вони неврожай на Арголіду. Нічого не росло на родючих нивах. Голод запанував у володіннях Атрея. Тисячами гинули жителі. Звернувся до оракула Атрей, щоб довідатись про причину лиха. Оракул дав відповідь, що лихо припиниться тільки тоді, коли буде повернений в Мікени Фієст. Довго розшукував по всій Греції Атрей свого брата, але не міг відкрити його пристановище. Нарешті знайшов він його малолітнього сина Егісфа. Привіз Атрей Егісфа у свій палац і виховав його як сина.

Минуло багато років. Якось випадково сини Атрея, Менелай і Агамемнон, відкрили, де ховається Фієст. Їм удалося схопити Фієста і привести його в Мікени. Не примирився Атрей з братом. Він кинув його у в'язницю і вирішив убити його. Прикликав він Егісфа, дав йому гострий меч, наказав піти у в'язницю і вбити там в'язня. Не знав Егісф, на яку страшну справу посилає його Атрей, якого він вважав своїм батьком. Як тільки увійшов Егісф у в'язницю, зараз же впізнав у ньому свого сина Фієст. Він відкрив йому, хто він, і батько з сином тут же у в'язниці склали план, як згубити Атрея. Егісф повернувся в палац і сказав Атрею, що виконав він його наказ і вбив в'язня. Зрадив Атрей, що нарешті-таки вдалось йому згубити брата. Він поспішив на берег моря, щоб принести жертву богам-олімпійцям. Тут під час принесення жертви ударом у спину вразив його на смерть Егісф тим самим мечем, який дав йому Атрей, щоб він убив ним батька. Звільнив Егісф Фієста з в'язниці. Фієст із сином заволоділи владою над Мікенами. Сини Атрея, Менелай і Агамемнон, змушені були рятуватися втечею. Вони знайшли захист у царя Спарти Тіндарея. Там одружились вони з дочками Тіндарея — Менелай з прекрасною, мов богиня Афродіта, Єленою, а Агамемнон — з Клітемнестрою. Через деякий час Агамемнон повернувся в Мікени, вбив Фієста і став правити там, де колись правив його батько. А Менелай після смерті Тіндарея став царем Спарти.

ЕСАК І ГЕСПЕРІЯ

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Есак був сином царя Трої, Пріама, братом великого героя Гектора. Його породила на схилах лісної Іди прекрасна німфа Алексіроя, дочка річкового бога Граніка. Вирісши в горах, не любив Есак міста і уникав жити в розкішному палаці батька свого Пріама. Він любив самотність гір і тінистих лісів, любив простір полів.

Рідко показувався Есак у Трої і в раді троянців. Незважаючи на відлюдне життя Есака, вдачаю своєю він не був дикий і грубий; він був привітливий, а серце його було доступне почуттю любові. Часто зустрічав юний син Пріама в лісах і полях прекрасну німфу Гесперію. Палко любив він її. Ховалася німфа, як тільки побачить Есака.

Одного разу застав на березі ріки Кеброну Есак красуню Гесперію в той час, коли вона сушила на сонці своє пишне волосся. Побачила німфа юнака, злякалась і кинулася втікати від нього. Погнався за нею Есак.

Раптом змія, що сховалася у траві, вжалила німфу в ногу, і отрута зміїних зубів залишилась у рані. Разом з життям скінчилася втеча. Впала на руки Есака, що підбіг, Гесперія. Обнявши померлу, збожеволівши з горя, вигукнув Есак:

— О, горе, горе! Яке ненависне тепер мені це переслідування! Не думав я перемогти такою дорогою ціною! Ми обоє вбили тебе, Гесперіє! Смертельну рану заподіяла тобі змія, а я винен у цьому. Я буду підступніший від змії, якщо не спокутую своєю смертю твою смерть!

Кинувся Есак з високої скелі в пінисті хвилі моря, що билися з шумом об скелю. Зглянулась на нещасного юнака Фетіда, ласкаво прийняла його у хвилях і вбрала всього в пір'я, коли занурився він у морську безодню. Не спіткала Пріамового сина смерть, якої він так бажав. Виплив уже птахом Есак на поверхню моря. Обурюється він, що повинен жити проти волі. Він високо злітає на своїх крилах, які щойно вирости, і з розмаху кидається в море, але пір'я захищає його при падінні. Ще й ще кидається в море Есак, він хоче знайти загибель у морській пучині. Нема йому загибину! Він тільки поринає у хвилях моря! Худне тіло Есака, ноги його стали сухими й тонкими, витяглася його шия, він обернувся в нурця.

ЧАСТИНА ДРУГА

СТАРОГРЕЦЬКИЙ ЕПОС

АРГОНАВТИ

*Міфи про похід аргонавтів в основному викладені за поемою
Аполлонія Родоського «Аргонавтика».*

ФРІКС І ГЕЛЛА

У стародавньому мінійському Орхомені в Беотії правив син бога вітру Еола, цар Афамант. Двоє дітей було в нього від богині хмар Нефели — син Фрікс і дочка Гелла. Зрадив Нефелу Афамант і одружився з дочкою Кадма, Іно. Не злюбила Іно дітей від першого шлюбу свого чоловіка і замислила їх згубити. Вона вмовила орхоменянок висушити насіння, заготовлене для посіву. Засіяли орхоменяни поля пересушеним насінням, але нічого не зійшло на їх завжди родючих нивах. Голод загрожував орхоменянам. Тоді вирішив Афамант послати послів до священних Дельф, щоб запитати оракула стріловержця Аполлона про причину неродючості нив. Підступна Іно підкупила послів, і вони, повернувшись з Дельф, принесли брехливу відповідь оракула.

— Ось яку відповідь дала провісниця піфія, — говорили Афамантові підкуплені послі, — принеси в жертву богам твого сина Фрікса, і повернуть боги родючість нивам.

Афамант, щоб уникнути великої біди, яка загрожувала Орхоменові, вирішив пожертвувати своїм улюбленим сином. Тріумфувала Іно: вдався їй план згубити Фрікса.

Усе вже було готове для жертвоприношення. Загинути під ножом жерця мав юний Фрікс, але раптом з'явився золоторунний овен, дарунок бога Гермеса. Послала овна Фріксова мати богиня Нефела, щоб врятувати своїх дітей. Сіли на золоторунного овна Фрікс із сестрою своєю Геллою, і овен поніс їх повітрям далеко на північ.

Швидко нісся овен. Далеко вниз розстигалися поля та ліси і сріблом звивалися між ними ріки. Вище гір несеться овен. Ось і море. Лине над морем овен. Злякалась Гелла,

від страху не може вона триматись на овні. Упала в море Гелла, і поглинули її вічно шумливі морські хвилі. Не міг врятувати Фрікс сестри. Загинула вона. З того часу море, де загинула Гелла, стало зватися Геллеспонтом (море Гелли; сучасна Дарданелльська протока).

Все далі й далі нісся овен із Фріксом і спустився, нарешті, на берегах Фазісу в далекій Колхиді¹, де правив син бога Геліуса, чарівник Еет. Виховав Еет Фрікса, а як він змужнів, оженив його на дочці своїй Халкіопі. А золоторунного овна, що врятував Фрікса, принесли в жертву великому хмарогонцеві Зевсу. Золоте руно² овна Еет повісив у священному гаю бога війни Ареса. Доглядати руно мав страшний вогнедишний дракон, що ніколи не склепляв сном своїх очей.

Чутка про це золоте руно пішла по всій Греції. Знали потомки Афаманта, Фріксового батька, що порятунок і благоденство їх роду залежать від володіння руном, і хотіли за всяку ціну здобути його.

НАРОДЖЕННЯ І ВИХОВАННЯ ЯСОНА

На березі голувої морської затоки у Фессалії брат царя Афаманта, Кретей, збудував місто Іолк. Розрослося місто Іолк, родючість його полів, торгівля й мореплавство дали йому багатство. Коли помер Кретей, правити в Іолку став його син Есон, але його брат по матері, син Посейдона, Пелій, відняв у нього владу, і довелось Есонові жити в місті, як звичайному громадянину.

Незабаром в Есона народився син, прекрасне хлоп'я. Боявся Есон, що пихатий і жорстокий Пелій уб'є його сина, якому по праву належала влада над Іолком, і вирішив сховати його. Він оголосив, що немовля померло зараз же після народження, і навіть справив по ньому пишні поминки; а сам відніс сина на схил гори Пеліону до наймудрішого з кентаврів, Хірона. Там у лісі, в печері, ріс хлопчик, виховуваний Хіроном, матір'ю його Філірою і дружиною Харікло. Мудрий Хірон дав йому ім'я Ясон. Усього навчав Хірон Ясона: володіти мечем і списом, стріляти з тугого лука, музики і всього, що знав сам. Не було рівного Ясонові у вправності, силі й хоробрості, а красою він був рівний небожителям.

¹ Ріка *Фазіс* — сучасний Ріон на Кавказі. *Колхидою* називали греки Чорноморське узбережжя Закавказзя.

² *Руно* — вовна.

До двадцяти років жив Ясон у Хірона. Нарешті зважився він покинути відлюдні схили Пеліону, іти в Іолк і зажадати від Пелія, щоб повернув він йому владу над Іолком.

ЯСОН В ІОЛКУ

Викладено за віршами Піндара (Піфійська ода).

Коли Ясон прийшов до Іолка, він рушив прямо на майдан, де зібрались усі жителі. З подивом дивилися жителі Іолка на прекрасного юнака. Вони думали, що це або Аполлон, або Гермес — такий він був прекрасний. Він був одягнений не як усі жителі Іолка; на плечі його була накинута періста шкура пантери, і лише одна права нога була взута в сандалю¹. Пишні кучері Ясона спадали на плечі, увесь він сяяв красою й силою юного бога. Спокійно стояв він серед натовпу громадян, що ним милувалися, стояв, спершись на два списи.

В цей час на багатій колісниці приїхав на майдан і Пелій. Глянув він на юнака і здригнувся, помітивши, що в юнака взута лише одна нога. Злякався Пелій; адже оракул відкрив йому колісь, що загрожує йому загибель від людини, яка прийде до Іолка з гір і буде взута на одну ногу; ця людина, Есонів син, мала силою або хитрощами згубити Пелія, і загибель мусить бути неминучою.

Сховав свій переляк Пелій і з пихою запитав невідомого юнака:

— Звідки ти родом, юначе, до якого племені належиш? Та тільки говори правду, не погань себе брехнею, я — ворог ненависної неправди.

Спокійно відповів Пелієві Ясон:

— Мудрий Хірон тільки правди й чесності вчив мене, і я завжди вірний його науці. Цілих двадцять років прожив я в печері Хірона і жодного разу не порушив істини і не провинився нічим. Я повернувся сюди додому, у рідний Іолк, до батька мого Есона. Я хочу зажадати, щоб мені повернули владу над Іолком. Її, як я чув, відняв у батька мого підступний Пелій. Громадяни, відведіть мене у дім моїх великих предків. Не чужий я вам, я народився тут в Іолку. Я Ясон, син Есона.

Показали жителі Іолка Ясонові дім його батька. Коли Ясон увійшов, батько відразу впізнав свого сина. Сльози

¹ Чому Ясон мав взуту тільки праву ногу, див. с. 191.

радості потекли з очей старого Есона, він радів, бачивши, що син його став могутнім і прекрасним юнаком.

Швидко донеслася звістка про повернення Ясона до братів Есона: Ферета, царя Фер, та Амфаона з Мессенії. Незабаром прибули вони до Есона з своїми синами Адметом та Меламподом. П'ять днів і ночей шанували їх Есон і син його Ясон бенкетами. Відкрив їм Ясон у розмові своє бажання повернути владу над Іолком. Схвалили вони бажання Ясона і разом з ним пішли до Пелія. Зажадав Ясон, щоб Пелій вернув йому владу, і обіцяв лишити йому всі багатства, які той відняв в Есона. Побоявся Пелій відмовити Ясонові.

— Гаразд, я згоден, — відповів Пелій, — та тільки одну умову поставлю я тобі: ти мусиш раніш умилювати підземних богів. Тінь Фрікса, померлого в далекій Колхіді, благає, щоб вирушили в Колхиду і заволоділи золотим руном. Відкрила це мені тінь Фрікса уві сні. У Дельфах сам стріловержець Аполлон звелів мені вирушити в Колхиду. Я старий і не можу зважитись на такий великий подвиг; а ти молодий і повний сил, здійсни цей подвиг, і я поверну тобі владу над Іолком.

Так відповів Пелій Ясонові, затаївши злобу в серці. Він вірив, що загине Ясон, якщо зважиться вирушити по золоте руно в Колхиду.

ЯСОН ЗБИРАЄ СУПУТНИКІВ І ГОТУЄТЬСЯ ДО ПОХОДУ В КОЛХІДУ

Зараз же після розмови з Пелієм почав готуватися Ясон до походу в Колхиду. Він об'їхав усі країни Греції і всюди кликав уславлених своїми подвигами героїв у похід на Колхиду по золоте руно. Всі великі герої відгукнулись на цей його заклик. Погодився взяти участь у поході сам найбільший з героїв, Зевсів син, Геракл. Зібралися всі герої в Іолку. Кого тільки не було серед них: тут були і гордість Афін, могутній Тесеї, і сини Зевса й Леди, Кастор і Полідевк з своїми друзями Ідасом та Лінкеєм, і крилаті герої Калаїд і Зет, сини Борея й Оріфії, і Мелеагр з Калідона, і могутній Анкеї, і Адмет, і Теламон, і багато інших. Серед героїв був і співець Орфей. Ніколи ще не бачила Греція такого збору героїв. Могутні, прекрасні, як боги, привертати вони до себе захоплені погляди всіх жителів Іолка. Які перепони могли зупинити їх, хто міг чинити їм опір, що могло злякати їх?

Готовий був і корабель для героїв. Збудував цей корабель син Арестора, Арг; сама богиня Афіна допомагала йому. Вона вправила в корму кусок священного дуба з гаю Зевсового оракула в Додоні. Прекрасний був цей десятивесловий корабель, названий «Арго». Він був легкий і бистрий; ніби чайка, нісся він по хвилях моря. За назвою корабля «Арго» названо й героїв, які взяли участь у поході, аргонавтами (моряки з «Арго»). Не тільки Афіна охороняла аргонавтів, — їх прийняла під свій захист і Гера. Вона палала ненавистю до Пелія за те, що він не приносив їй жертв. А Ясон мав особливу ласку Гери. Одного разу вона, щоб випробувати юного героя, з'явилась йому під виглядом старезної бабусі на березі гірської річки і слізно прохала його перенести її на другий берег. Бережно взяв герой бабусю собі на плечі і переніс через бурхливу річку. Тільки сандалю з лівої ноги загубив Ясон, переходячи річку. Відтоді полюбила Гера Ясона і в усьому допомагала йому. Так само і стріловержець Аполлон сприяв аргонавтам: адже він спонукав героїв вирушити в похід і він же таки провістив їм щастя й удачу.

Зібравшись в Іолку, хотіли герої обрати собі проводирем великого Геракла, але відмовився він і запропонував обрати Ясона. Керманичем на «Арго» обрано було Тіфія, а на носі корабля став Лінкей, від погляду якого ніщо не могло схватись не тільки на землі, а навіть під землею.

Усе було готове до відплиття. «Арго», спущений на воду, вже тихо гойдався на хвилях; навантажені вже були запаси їжі й прісної води. Принесено останні жертви Аполлонові і всім богам. Щасливі ознаки дало жертвоприношення. Влаштовано було увечері і веселий бенкет. Уже час було вирушати в далеке, повне небезпек, плавання.

Тільки-но край неба зайнявся пурпурним світлом вранішньої зорі, як розбудив керманич Тіфій аргонавтів. Зійшли аргонавти на корабель і посідали на весла, по два на кожну лавку. Дружно налягли на весла могутні гребці. Гордо вплив «Арго» з гавані у відкрите море. Підняли плавці білосніжний парус. Погожий вітер напнув парус, і швидко понісся легкий корабель по привітно-шумливих хвилях. Ось на колісниці, запряженій білосніжними кінями, піднявся на небо світлосяйний бог сонця Геліос. Рожевим світлом заяснів парус на «Арго», і заблискотіли хвилі моря в ранішнім промінні сонця.

Ударив Орфей у струни золотої кіфари, і залунала його чудова пісня на морському просторі. Заслухались піснею

герої. А з глибини моря повипливали риби і швидкі дельфіни; зачаровані співом Орфея, пливли вони за швидкоплинним «Арго», подібно до стада, що, слухаючи солодкі звуки сопілки, йде за пастухом.

АРГОНАВТИ НА ЛЕМНОСІ

Після недовгого щасливого плавання аргонавти припливли до квітучого острова Лемносу. Там правила юна цариця Гіпсіпіла. Жодного чоловіка не було на Лемносі. Всіх чоловіків своїх перебили лемніянки за їх зраду. Тільки один цар Фоант, батько Гіпсіпіли, врятувався від смерті. Його врятувала дочка.

Коли аргонавти пристали до берега Лемносу і надіслали вісника в місто, зібрались лемніянки на раду на міський майдан, і юна Гіпсіпіла радила їм не пускати аргонавтів у місто. Вона боялась, що герої довідаються про той злочин, який вчинили лемніянки. Але стара Полуксо стала суперечити цариці. Вона наполягала на тому, що треба пустити аргонавтів у місто.

— Хто буде обороняти вас, — говорила Полуксо, — якщо нападуть на Лемнос вороги? Хто буде дбати про вас, коли ви постарієтесь, якщо залишитесь ви самотніми? Ні, пустіть у місто чужоземців, нехай залишаються вони тут.

Послухались лемніянки старої Полуксо. Зараз же послали вони одну з лемніянок з вісником, що прийшов з «Арго», до героїв просити їх увійти в місто.

Одягнув Ясон розкішне пурпурове вбрання, виткане для нього самою Афіною-Палладою, і пішов у місто. З пошаною прийняла його Гіпсіпіла і запропонувала йому оселитись у неї в палаці. Прийшли в місто й інші аргонавти. Лише кілька чоловік з Гераклом лишились на «Арго».

Весело й радісно стало на острові. Скрізь на вогнищах спалювались жертви богам, святкування йшли за святкуваннями, бенкети за бенкетами. Здавалось, що герої забули про той великий подвиг, який чекає на них. Безтурботно бенкетували вони на багатому Лемносі. Нарешті Геракл таємно викликав аргонавтів на берег моря, де стояв «Арго». З гнівом дорікав їм найбільший з героїв за те, що вони заради втіх, заради веселого і безтурботного життя забули про подвиги. Присоромлені стояли герої, слухаючи заслужені докори. Вони вирішили негайно покинути Лемнос. Зараз же споряджений був у путь «Арго». Вже готові були зійти на корабель і сісти за весла герої, як на берег

натовпом прийшли лемніянки. Вони благали героїв не кидати їх, лишитися з ними. Але невблаганні були герої. Зі сльозами попросилися з ними лемніянки. Зійшли герої на «Арго», дружно налягли на весла. Спінилися хвилі під ударом весел могутніх гребців, і, як птиця, помчав «Арго» у морський простір.

АРГОНАВТИ НА ПІВОСТРОВІ КІЗІКУ

Коли аргонавти пливли Пропонтідою¹, то по дорозі пристали до півострова Кізіку. Там жили доліони, потомки Посейдона. Правив ними цар Кізік. Недалеко від Кізіку була Ведмежа гора, на якій жили шестирукі велетні; тільки завдяки захисту Посейдона могли безпечно жити поряд з такими сусідами доліони. З пошаною прийняв аргонавтів цар Кізік, і цілий день провели вони в нього за веселим бенкетом. Ледве почало світати, зібралися в путь аргонавти. Вже зійшли вони на «Арго», як раптом на протилежному березі затоки з'явилися шестирукі велетні. Вони почали кидати в море величезне каміння, відривали цілі скелі і нагромаджували їх одна на одну, щоб загородити аргонавтам вихід із затоки у відкрите море. Схопився за свій тугий лук Геракл і одну за одною почав посилати свої смертоносні стріли у велетнів. Прикрившись щитами, зі списками в руках, кинулись на велетнів аргонавти. Недовго тривав бій, один за одним падали велетні на землю і в море, усі вони були перебиті, не врятувався жоден з них.

Рушили в дорогу аргонавти. Попутний вітер напнув парус, і цілий день спокійно нісся хвилями «Арго». Надійшов вечір, спустився бог сонця Геліос із неба, ніч огорнула темрявою небо й землю. Перемінився вітер, і вже несе він «Арго» назад до тих берегів, які він ще так недавно покинув. У нічній темряві пристали до Кізіку аргонавти. Не впізнали їх жителі Кізіку, вони вирішили, що це морські розбійники, і напали на них на чолі зі своїм юним царем. Закипів страшний нічний бій. У чорній п'їтмі б'ються герої зі своїми недавніми друзями. Гострим списом уразив могутній Ясон у груди юного Кізіка, і зі стогоном упав він додолу.

Та ось проміння богині зорі Еос забарвило схід ясно-червоним світлом. Настає ранок. Пізнають бійці одні одних і жахаються. Друзі билися з друзями. Три дні справляли

¹ Сучасне Мармурове море.

тризну¹ аргонавти і жителі Кізіку за вбитими, три дні оплакували вони вбитого юного царя. А дружина його прекрасна Клейто, Меровова дочка, не перенесла смерті чоловікової, вона сама встромила собі в груди гострий меч.

АРГОНАВТИ В МІЗІЇ

Після недовгого плавання досягли аргонавти берегів Мізії. Там пристали вони до берега, щоб заpastись водою й їжею. Могутній Геракл пішов у ліс, який ріс неподалік від берега, щоб зробити собі замість зламаного весла нове. Він знайшов високу смереку, обхопив її могутніми руками і вирвав з корінням. Скинув могутній герой смереку собі на плече і пішов до берега. Коли це назустріч йому біжить його друг Поліфем і розповідає, що він тільки-но чув крик юного Гіласа, який кликав їх. Кинувся Геракл шукати Гіласа, але ніде не міг знайти його. Засмутився Геракл. Разом з Поліфемом скрізь шукає він Гіласа, але все марно.

А аргонавти, як тільки зійшла на небо промениста вранішня зоря, віщуючи близький ранок, рушили в дорогу, не помітивши у передсвітніх сутінках, що немає серед них ні Геракла, ні Поліфема. Засмутилися герої, побачивши, коли настав ранок, що немає серед них двох найславетніших товаришів. Схиливши голову, сидів засмучений Ясон; він немов не чув тужіння своїх супутників, немов не помічав, що немає Геракла й Поліфема. Вірний друг Гераклів Теламон підійшов до Ясона і, докоряючи йому, сказав:

— Один ти сидиш так спокійно. Ти можеш тепер радіти. Немає серед нас Геракла, і нікому затьмарити тепер твоєї слави. Ні, не поїду я з вами, якщо ви не вернетесь і не відшукаєте Геракла й Поліфема.

Кинувся Теламон до керманича Тіфія і хотів змусити його повернути назад «Арго». Даремно намагались заспокоїти його Бореади, нікого не хотів слухати розгніваний Теламон, усіх винуватив він, що навмисне покинули вони Геракла й Поліфема в Мізії. Раптом з морських хвиль показалаась обвита водоростями голова віщого морського бога Главка. Схопив він «Арго» за кіль рукою, зупинив його й сказав:

¹ Поминальне поштування і військові змагання в честь померлого.

— З волі великого громовержця Зевса лишилися Геракл і Поліфем у Мізії. Геракл мусить вернутись у Грецію і на службі в Еврісфея здійснити дванадцять великих подвигів. А Поліфемові судилося заснувати в країні халібів славне місто Кіос. Залишились же герої в Мізії тому, що шукають вони викраденого німфами прекрасного Гіласа.

Сказавши це, знову занурився в море Главк і зник з очей аргонавтів.

Заспокоїлись герої. Теламон примирився з Ясоном. Сіли за весла герої, і швидко помчав по морю «Арго», гнаний дружними помахами могутніх веслярів.

АРГОНАВТИ У ВІФІНІЇ¹ (АМІК)

На другий день вранці пристали аргонавти до берега Віфінії. Не зустріли їх там так гостинно, як у Кізіку. У Віфінії на березі моря жили бєбрики, правив ними цар Амік. Він пишався своєю велетенською силою і славою непереможного кулачного бійця. Усіх чужоземців примушував жорстокий цар битися з собою і без жалю вбивав їх могутнім ударом кулака. Глузуваннями зустрів Амік аргонавтів, бродягами назвав він великих героїв і викликав найдужчого з них помірятися з ним силами. Розгнівались герої. Вийшов з-посеред них юний син Зевса і Леди Полідевк. Спокійно прийняв він виклик царя бєбриків. Немов грізний Тіфон, стояв Амік у своєму чорному плащі і з величезною дубиною на плечах перед Полідевком. Похмурим поглядом зміряв він Полідевка; а той стояв перед Аміком, сяючи, мов зірка, своєю красою. Приготувались до бою бійці. Кинув Амік на землю кулачне реміння². Не вибираючи, підняв найближче реміння Полідевк і обв'язав собі руку. Почався бій. Як розлютований бик, кинувся на Полідевка цар бєбриків. Спритно відбивав його удари Полідевк, не відступаючи ні на крок під натиском Аміка. На мить урвався бій, щоб могли перевести подих свій бійці. Ось уже знов б'ються вони, і сиплються один за одним удари. Замахнувсь Амік і хотів уже завдати Полідевкові страшного удару в голову, та ухилився юний герой і завдав Амікові такого удару по вуху, що розтрощив йому черепну кістку. У передсмертних

¹ Край на північному заході Малої Азії.

² Під час кулачного бою греки обмотували руки до ліктя ремінням, на якому часто прикріплялись мідні опуклі бляхи. Удар через це міг бути смертельним.

корчах упав Амік на землю. Гучними покличками вітали аргонавти переможця Полідевка.

Коли бєбрики побачили, що їх царя вбито, напали вони на Полідевка. Двох перших звалив на землю сам Полідевк ударами кулака. Схопились за зброю аргонавти і кинулись до бою з бєбриками. Вихром засвистіла важка сокира Анкея в рядах бєбриків, одного за одним вражає їх Кастор блискучим мечем. Як леви, б'ються герої. Кинулись утікати бєбрики. Довго переслідували їх герої. З багатою здобиччю повернулися вони на берег моря. Цілу ніч бенкетували переможці на березі, і голосно лунав переможний спів Орфея. Під звуки своєї золотої кіфари славив він юного переможця царя бєбриків Аміка, прекрасного Полідевка, сина громовержця Зевса.

АРГОНАВТИ У ФІНЕЯ

Вранці другого дня вирушили аргонавти далі в путь. Незабаром прибули вони до берегів Фракії¹. Вийшли герої на берег, щоб поповнити свої припаси. На морському березі вони побачили дім і пішли до нього. Назустріч аргонавтам вийшов з дому сліпий старець; він ледве тримався на ногах і трясся всім тілом від кволості. Дійшовши до порога свого дому, старець, знемігшись, сів на землю. Підняли його аргонавти, і почуття жалю пройняло їх. Зі слів старика довідались вони, що це Фіней, Агенорів син, який був давніше царем Фракії. Та покарав Фіней Аполлон за те, що зловживав він даром віщування, одержаним від Аполлона, і відкривав людям таємниці Зевса. Вразив Аполлон сліпотою Фінея, а боги наслали на Фінея гарпій, напівдів, напівптахів, які, прилітаючи до дому його, пожирали всю їжу і розносили по дому страшний сморід. Боги відкрили Фінеєві, що він позбудеться цієї кари божої тільки тоді, коли прибудуть до нього аргонавти, серед яких будуть двоє крилатих синів Борея, Зет і Калаїд. Почав Фіней благодіти героїв визволити його з біди, він благав Бореадів вигнати гарпій; адже не чужий він Бореадам — він був одружений із сестрою їх Клеопатрою.

Погодились герої допомогти Фінеєві. Вони приготували багату трапезу, та тільки приліг² Фіней за столом,

¹ Країна у північно-східній частині Балканського півострова.

² Греки звичайно за столом не сиділи, а напівлежали, спираючись однією рукою на подушку.

щоб угамувати голод, як налетіли гарпії і, незважаючи на крики аргонравтів, пожерли всю їжу, поширюючи по всьому дому страшний сморід; потім знялися гарпії і понеслися з Фінейового дому. Погналися за ними на своїх могутніх крилах Бореади. Довго переслідували вони гарпій і, нарешті, наздогнали їх біля Плотійських островів. Видобули з піхов мечі свої Бореади і вже хотіли вразити ними гарпій, як ось прилинула на своїх райдужних крилах з високого Олімпу посланниця богів Іріда. Вона зупинила Бореадів і сказала, що боги звеліли гарпіям не вертатись більше до Фінея. Полетіли назад Бореади у Фракію.

З того часу Плотійські острови почали зватися Строфадами¹, тобто островами повороту.

Тільки полетіли гарпії, переслідувані Бореадами, як аргонравти приготували нову трапезу Фінеєві, і старець міг, нарешті, угамувати свій жажливий голод. Під час трапези відкрив Фіней аргонравтам, які ще небезпеки чекають їх на шляху до Колхіди, і давав їм поради, як подолати їх. Радив також Фіней героям по прибутті до Колхіди покликати на допомогу золотосяйну Афродіту, бо тільки вона може допомгти Ясонові здобути золоте руно. Уважно слухали віщого старця аргонравти, намагаючись запам'ятати все, що він сказав їм.

Незабаром повернулись і Бореади і розповіли, як переслідували вони гарпій. Радів старий Фіней, дізнавшись, що назавжди позбувся він появи гарпій.

СІМПЛЕГАДИ²

Недовго пробули аргонравти у Фінея. Вони поспішали далі. Швидко нісся «Арго» по хвилях моря. Раптом почувся десь попереду далекий шум. Щодалі чутнішим і голоснішим ставав цей шум. Він схожий був на рев бурі, що насувалася, часом заглушуваний ніби гуркотом грому. Ось показалися і Сімплегадські скелі. Герої бачили, як розходяться і знову з страшним гуркотом ударяються одна об одну скелі. Море навколо клекотіло, бризки високо злітали при кожному стиканні скель. Коли ж знову

---

¹ *Строфади* — три невеликих острови, що лежать на півдні Греції, проти західного узбережжя Мессенії.

² *Сімплегади*, або *Сімплегадські скелі*, в перекладі на українську мову означає «скелі, що стикаються»; вони знаходились, за уявленням греків, при вході в Чорне море.

розходилися скелі, то хвилі між ними неслись і кружляли в несамовитому вирі.

Згадали герої поради Фінея пустити вперед голуба між скелями; якщо пролетить голуб, то і «Арго» пропливе неушкодженим повз Сімплегади. Налягли на весла аргонавти. Ось уже вони біля самісіньких скель. З громом зіткнулися скелі й знову розходяться. Випустив тоді герой Евфем голуба. Стрілою лине голуб поміж скелями. Ось знову зійшлися скелі з таким громом, що, здавалось, здригнулося небо. Солоні бризки обсипали аргонавтів, а «Арго» закружляв посеред хвиль, мов підхоплений вихром. Неушкодженим пролинув голуб поміж скелями, лише кінчик хвоста вирвали у нього скелі, що зіткнулися. Радісно скрикнули аргонавти і дружно налягли на весла. Розійшлися скелі. Величезна хвиля з пінистим гребенем враз підхопила «Арго» й кинула його в протоку. А назустріч несеться друга хвиля, вона відкинула назад «Арго». Хвилі киплять і клекочуть навкруги. Гнуться весла. «Арго» тріщить, наче тоне від натиску хвиль. Ось здійнялася ще хвиля, висока, мов гора; вона звалилася на «Арго», і закружляв він, ніби вутлий човник. Уже зближаються скелі, зараз зіткнуться вони. Загибель неминуча. Тоді прийшла на допомогу аргонавтам сама найулюбленіша дочка Зевса, Афіна-Паллада. Могутньою рукою втримала вона одну із скель, а другою з такою силою штовхнула «Арго», що він стрілою винісся з протоки. Тільки кінець керма розтрощили скелі, що зімкнулися. Знову розійшлися скелі і спинились, навіки незрушні, по боках протоки. Справдилося веління долі, що аж тоді будуть непорушні Сімплегади, коли пропливе між ними корабель. Раділи аргонавти — вони уникали найстрашнішої небезпеки. Тепер вони могли бути певні, що щасливо закінчать свій похід.

ОСТРІВ АРЕТІАДА І ПРИБУТТЯ В КОЛХІДУ

Довго пливли аргонавти вздовж Евксинського Понту. Багато країн проминули вони, багато бачили народів. Нарешті вдалині показався острів. «Арго» швидко наближався до острова, берег уже був недалеко. Раптом з острова знявся, виблискуючи в промінні сонця своїми крилами, великий птах; він пролетів над «Арго» і зронив перо своє на одного з героїв — Оїлея. Мов стріла, вп'ялося перо в плече Оїлея, кров полилась йому з ра-

ни, і випало весло з рук пораненого героя. Товариші Оїлея вийняли перо з його рани. З подивом дивляться аргонавти на перо і бачать, що воно мідне й гостре, мов стріла. Ось над островом знявся другий птах і полетів до «Арго», але на нього вже чекав герой Клітій з луком у руках. Тільки-но підлетів птах до «Арго», як Клітій пустив у нього стрілу, і вбитий птах упав у море. Побачивши цього птаха, вкритого мідним пір'ям, зрозуміли аргонавти, що це птахи-стімфаліди, а острів, де живуть вони, — Аретіада. Амфідамант порадив героям надягти панцирі й прикритися щитами. Перш ніж пристати до берега, аргонавти почали кричати й бити в щити списами й мечами. Величезною зграєю звилися понад островом птахи, вони високо злетіли над «Арго», і посипавсь на героїв дощ пер-стріл. Від цих стріл герої прикрилися щитами. А птахи, покружлявши над «Арго», скоро сховались геть за обрієм.

Вийшли на берег Аретіади аргонавти і вже хотіли розташуватись на спочинок, як назустріч їм вийшло четверо юнаків. Юнаки були страшенно виснажені, одяга лахміттям висіла на них, ледве прикриваючи тіло. Це були сини Фрікса. Вони покинули Колхиду, щоб повернутись в Орхомен, але в дорозі серед бурхливої ночі розбився їх корабель, і тільки завдяки щасливому випадку хвилі викинули їх на Аретіаду, де й знайшли їх аргонавти. Герої зраділи цій зустрічі; особливо радий був Ясон: адже юнаки були йому рідні. Нагодували аргонавти юнаків, дали їм новий одяг і розповіли, що їдуть вони в царство Еета здобувати золоте руно. Старший з юнаків, Аргос, обіцяв допомагати аргонавтам, але попереджав їх, що цар Еет, син Геліуса, могутній і жорстокий і нікому не дає пощади. Та ніщо не могло втримати аргонавтів від виконання раз прийнятого рішення — здобути золоте руно.

Другого ранку аргонавти рушили далі в путь. Довго пливли вони. Нарешті вдалині, мов хмари, що скупчились на обрії, засиніли вершини Кавказу. Тепер уже недалеко було й до Колхиди.

Швидко нісся гнаний рівномірними помахами весел «Арго». Уже ховається сонце, спускаючись у море. Побігли по хвилях і вечірні тіні. Високо над «Арго» зачулись помаху крил. Це летів величезний орел до тієї скелі, до якої прикутий був титан Прометей. Вітер знявся на морі від помахів величезних крил орла. Зник він вдалині, і сумно донісся

до аргонавтів тяжкий стогін Прометея; здалека доносився він, заглушуваний часом ударами весел.

Недалеко вже берег. Ось і гирло Фазісу. Аргонавти на веслах попливли вгору по течії і стали на якорі в затоці ріки, зарослій густим комишем. Ясон учинив подячне возливання богам і закликав богів Колхіди й душі померлих героїв допомогти йому в його небезпечній справі. Спокійно поснули герої на «Арго». Мети досягнуто, вони в Колхіді, біля столиці царя Еета; але багато ще небезпек було попереду.

ГЕРА Й АФІНА В АФРОДИТИ

Коли аргонавти прибули в Колхиду, велика богиня Гера і богиня Афіна радилися на високому Олімпі, як допомогти Ясонові здобути золоте руно. Нарешті вирішили богині йти до богині кохання Афродіти і просити її, щоб вона звеліла синові своєму Еротові пронизати золотою стрілою серце Медеї, Еетової дочки, і вселити їй кохання до Ясона. Знали богині, що одна тільки чарівниця Медея може допомогти Ясонові в його небезпечнім подвигу.

Коли обидві богині прийшли до Афродіти, вона була сама вдома. Афродіта сиділа на багатому золотому троні і золотим гребенем розчісувала свої пишні кучері. Побачивши богинь, що ввійшли, Афродіта встала їм назустріч і ласкаво привітала їх. Посадивши богинь на золотих лавах, викуваних самим Гефестом, запитала їх богиня кохання, чого вони прийшли. Богині розповіли їй, як хочуть вони допомогти герою Ясонові, і просили Афродіту звеліти Еротові пронизати серце Медеї. Погодились Афродіта. Попрощалися богині з Афродітою, а вона пішла шукати свого пустотливого сина. Ерот у цей час грався з Ганімедом у кості. Обіграв хитрий Ерот простодушного Ганімеда і голосно сміявся з нього. В цей час підійшла до них Афродіта. Вона обняла свого сина й сказала йому:

— Послухай, пустуне! Я хочу доручити тобі одну справу. Візьми мерщій свій лук та стріли і лети на землю. Там, у Колхіді, понижи стрілою серце дочки царя Еета, Медеї, нехай закохається вона в героя Ясона. Якщо ти вчиниш це, я подарую тобі ту іграшку, яку колись зробила Адрас-тея для маленького Зевса. Тільки лети зараз, бо це треба зробити якнайшвидше.

Ерот просив матір дати йому зараз іграшку, але мати, знаючи хитрого хлопчика, не погодилась дати йому іграшку, перш ніж він здійснить її доручення. Впевнившись, що нічого не дістане від матері, поки не виконає доручення, Ерот узяв свій лук і стріли й швидко полинув з високого Олімпу на землю до Колхіди, виблискуючи в промінні сонця своїми золотими крильми.

ЯСОН В ЕЕТА

Рано-вранці прокинулись аргонавти. На раді вирішили вони, що Ясон має йти з Фріксовими синами до царя Еета і просити його віддати руно аргонавтам; коли ж відмовить гордий цар, то аж тоді вдаватися до сили.

З посохом миру вирушив Ясон у палац до Еета. Густою хмарою оповила Ясона та його супутників богиня Гера, щоб не образили часом колхідці героїв. Коли підійшли герої до Еетового палацу, розступилась хмара, і побачили вони палац Еета. Величний був цей палац. Високі були його мури з безліччю башт, що підносилися в небо. Широка брама, оздоблена мармуром, вела до палацу. Ряди білих колон виблискували проти сонця, утворюючи портик.

Усе, що було в палаці Еета, всі багаті його прикраси поробив йому Гефест в подяку за те, що батько Еета, бог сонця Геліос, відімчав знемігшого у битві з гігантами Гефеста з Флегрейських полів у своїй золотій колісниці. Багато чертогів оточувало двір. У найрозкішнішому жив цар Еет зі своєю дружиною, в другому — його син Абсірт, якого за красу прозвали колхідці Фаетоном (сяючим). В інших чертогах жила Еетова дочка Халкіюпа, дружина померлого Фрікса, і молодша його дочка Медея, велика чарівниця, служителька богині Гекати.

Коли Ясон зі своїми супутниками увійшов до двору біля палацу Еета, вийшла зі своїх чертогів Медея. Вона йшла провідати Халкіюпу. Скрикнула від здивування Медея, побачивши чужоземців. На крик її вийшла Халкіюпа і побачила своїх синів. Радіючи їх поверненню, підбігла до них Халкіюпа. Вона обіймає, цілує своїх синів, з якими не думала більше побачитись. На шум вийшов і Еет. Він кличе до себе в палац чужоземців і наказує слугам своїм зготувати розкішний бенкет. В той час, коли Ясон обмінювався привітаннями з Еетом, з високого Олімпу спустився на своїх золотих крилах Ерот. Сховавшись за колоною, напнув він тятиву свого лука і вийняв золоту стрілу. Потім, незримий

для всіх, Ерот став за спиною Ясона і пустив свою стрілу прямо в серце Медеї. Пронизала стріла її серце, і відразу відчула вона любов до Ясона.

Ясон пішов зі своїми супутниками до Еетового палацу. Там запросив їх цар Колхіди прилягти за бенкетний стіл. Під час бенкету розповів Еетові Аргос про те, як зазнав він зі своїми братами корабельної аварії, як викинули їх бурхливі хвилі на острів Аретіаду і як знайшли їх там, помираючих з голоду, аргонавти. Сказав також Аргос, чого приїхав Ясон з героями в Колхіду. Ледве почув Еет, що Ясон хоче здобути золоте руно, як гнівом блиснули його очі і грізно насупив він брови. Не вірить Еет, що по золоте руно приїхали герої. Він гадає: чи не заволодіти владою над цілою Колхідою задумали Фріксові сини і для цього привели з собою грецьких героїв. Еет без кінця докоряє Ясонові, він хоче прогнати його з палацу і погрожує йому стратою. Готові були вже злетіти гнівні слова з уст Теламона у відповідь на погрози царя, та спинив його Ясон. Він намагається заспокоїти Еета, запевняє його, що тільки по руно прибули вони в Колхіду, і обіцяє цареві відбути яку завгодно службу, виконати всяке доручення, якщо цар віддасть йому як нагороду золоте руно. Замислився Еет. Нарешті, надумавши згубити Ясона, сказав він йому:

— Добре, ти одержиш руно, але спершу виконай таке моє доручення: розори поле, присвячене Аресові, моїм залізним плугом. А до плуга запряжи мідноногих, огнедишних биків, засій це поле зубами дракона, а коли повиростають з драконових зубів закуті в панцирі воїни, поборися з ними і перебий їх. Якщо ти виконаєш це, матимеш руно.

Ясон не відразу відповів Еетові, нарешті промовив:

— Я згоден, Еете, але й ти здійсни дану обіцянку, адже ти знаєш, що не можу я відмовитись виконати твоє доручення, коли вже з веління долі прибув я сюди, в Колхіду.

Сказавши це, Ясон пішов зі своїми супутниками.

АРГОНАВТИ ЗВЕРТАЮТЬСЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ДО МЕДЕЇ

Коли Ясон повернувся на «Арго», він розповів своїм товаришам, що сталося в палаці Еета і яке доручення дав йому цар. Замислились аргонавти. Що мають діяти вони, як виконати доручення Еета? Нарешті сказав Аргос:

— Друзі, в палаці Еета живе дочка його, Медея. Вона — велика чарівниця і одна тільки може допомогти вам. Я піду

прохати свою матір, щоб вона умовила Медею надати вам допомогу. Якщо допоможе Медея, то ніякі небезпеки не будуть страшні нам.

Тільки сказав це Аргос, як над «Арго» пролетів білий голуб, переслідуваний шулікою. Голуб підлетів до Ясона і заховався у зборках його плаща, а шуліка впав на «Арго».

— Це щасливий знак від богів, — вигукнув провісник Мопс, — самі боги велять нам просити допомоги в Медеї. Дивіться, птах, присвячений Афродіті, врятувавсь на грудях в Ясона! Згадаймо, що казав Фіней. Хіба не радив він нам благати допомоги в Афродіті? Благаймо ж богиню, вона допоможе нам. Нехай швидше йде Аргос до матері, вона умовить Медею надати нам допомогу.

Послухались віщого Мопса аргонавти: вони принесли жертву Афродіті, і Аргос швидко пішов у палац Еета до своєї матері.

Тим часом Еет зібрав на майдані всіх колхідців. Він сказав народові, що прибули чужоземці, і звелів вартувати біля «Арго», щоб ніхто з аргонавтів не міг врятуватися втечею. Еет надумав спалити «Арго» з усіма героями, після того як загине Ясон на полі, присвяченому Аресові; а Фріксових синів вирішив він стратити тяжким катуванням.

Настала ніч. Поринула в сон Еетова столиця. Спокій запанував усюди. Немає його тільки в чертогах Медеї. Над її головою довгою низкою витають сни, один від одного тривожніший. То сниться Медеї, ніби Ясон бореться з биками, а нагородою за перемогу має стати героєві сама Медея. То сниться їй, що сама стає до боротьби з огнедишними биками і легко перемагає їх. То бачить, як відмовляють батьки віддати її за дружину Ясонові, — адже не він подолав биків. Розпалюється спір між Ясоном і Еетом, сама Медея має розв'язати цей спір. Коли ж розв'язала вона спір на користь Ясонові, розгнівався на неї батько й грізно на неї закричав. Прокинулась уся в сльозах Медея, вона хоче бігти до Халкіопи, але соромиться йти до неї. Тричі вже бралася вона за ручку дверей, але кожного разу поверталася назад. Упала на ложе Медея й заридала. Почула одна з рабниць Медеї її ридання і сказала про це Халкіопі. Поспішає Халкіопа до сестри своєї й бачить, як лежить, ридаючи, Медея на своєму ліжку.

— О, моя сестро, — каже Халкіопа, — за чим плачеш ти? Чи не за долею моїх синів ти ллєш сльози? Чи не дізналась ти, що хоче погубити їх наш батько?

І слова не промовила Медея у відповідь Халкіопі, адже не за синами її плакала вона, але, нарешті, сказала:

— Лиховісні сни мені снились, сестро. Загибель загрожує твоїм синам і чужоземцеві, з яким вони повернулися. О, коли б боги дали мені сил допомогти їм!

Здригнулася з жаху Халкіюпа, почувши слова Медеї, обнявши її, благає вона про допомогу. Знає Халкіюпа, що може Медея допомогти Ясонові своїми чарами. І сказала Медея Халкіюпі:

— Слухай, сестро, я допоможу чужоземцеві. Нехай приїде він уранці до храму Гекати, я дам йому талісман, який допоможе йому здійснити подвиг. Обіцяй мені тільки зберегти все в таємниці, інакше погубить усіх нас батько.

Пішла Халкіюпа. Одна залишилась Медея. Протилежні почуття боролися в неї в грудях. То боялася вона йти проти волі батька, то знову наважувалась допомогти Ясонові, якогось так покохала. Вона навіть хотіла заподіяти смерть собі, випивши отрути. Медея вже дістала й скриньку з отрутою, відкрила її, але богиня Гера вдихнула їй нестримну жадобу до життя. Відіпхнула Медея ту скриньку з отрутою, забула всі свої сумніви, тільки про Ясона думала вона і вирішила йому допомогти.

Ледве зайнялась зоря й рожевим світлом почали забарвлюватись далекі снігові вершини Кавказу, як прийшов Аргос до аргонавтів і сповістив їм, що Медея погодилась допомогти Ясонові і просить Ясона прийти до храму Гекати. Коли зійшло сонце, Ясон вирушив з Аргосом та провісником Мопсом до храму Гекати. Богиня Гера зробила Ясона таким прекрасним, що навіть аргонавти замилиувались, дивлячись на нього.

А тим часом Медея, вставши рано-вранці, дістала скриньку з чарівними мазями і вийняла з неї мазь, яка звалася «масло Прометея». Вона приготовлена була з соку коріння рослини, що виросла з крові Прометея. Всякий, хто натирався цією маззю, ставав невразливим ні для заліза, ні для міді, ні для вогню; непереможну силу здобував він і на день ставав нездоланим. Цю мазь і вирішила Медея дати Ясонові. Покликала Медея рабинь і поїхала до храму Гекати. Радісно було на серці в Медеї, вона забула всі свої тривоги і думала тільки про побачення з Ясоном.

Ось і храм Гекати. Увійшла в нього Медея. Ясона ще не було. Незабаром прийшов і Ясон. Глянула на нього Медея, і сильно забилося серце в грудях її. Не може й слова вимовити Медея.

Довго стояли мовчки Ясон і Медея; нарешті порушив мовчанку герой. Він узяв за руку Медею і сказав:

— Прекрасна діво, чому опустила ти додолу очі? Чого боїшся ти мене? Невже гадаєш ти, що я ховаю лихий намір? Ні, не з лихими намірами я прийшов сюди. Я прийшов благи в тебе допомоги. Тільки, молю тебе, скажи мені правду; пам'ятай, що неправди не потерпить у святилищі своїм Геката, не потерпить її й Зевс, охоронець усіх, хто благає допомоги. Скажи, чи допоможеш ти мені? Якщо допоможеш, то прославлять ім'я твоє по всій Греції великі герої, що прийшли зі мною сюди, в Колхиду. Згадай, яка велика слава Міносової дочки Аріадни, що допомогла великому Тесеєві.

Мовчала Медея і тільки дивилась на Ясона очима, повними кохання. Прекрасна була вона в своєму збентеженні. Трепетною рукою дістала вона приготовлену чарівну мазь із-за пояса і подала її Ясонові. Ледве чутним голосом Медея сказала йому:

— Слухай, Ясоне, ось у чому буде моя допомога: вночі обмийся ти в річці, убравшись у чорний одяг, викопай глибоку яму на березі і над нею принеси Гекаті в жертву чорну вівцю, обливши її медом. Потім іди на корабель свій, та гляди — не оглядайся. Почуєш ти голоси і люте гавкання псів, але йди прямо й не бійся. Коли ж настане ранок, намаж собі тіло, спис, щит і меч цією маззю. Нездоланну силу дасть тобі ця мазь, і виконаєш ти доручення Еета. Пам'ятай тільки: коли повиростають із землі воїни, кинь у них камінь, і вони почнуть битись один з одним, тоді напади на них. Візьми ж мазь, з її допомогою здобудеш ти руно. Вези тоді руно, куди хочеш.

Замовкла Медея. Смутком затуманились її очі від самої згадки про розлуку з Ясоном. Похиливши голову, стояла Медея, сповнена суму, і, нарешті, промовила:

— Ти поїдеш, Ясоне, до себе у рідний край, але не забувай мене, хоч зрідка згадуй Медею, — адже я врятувала тебе.

Запитала Медея, звідки Ясон родом. Розповів їй Ясон про Іолк, про квітучу долину, де він стоїть. Він кликав Медею поїхати з ним у Грецію. Обіцяв їй велику пошану, обіцяв, що шануватиме її, як богиню, в Іолку.

— О, коли б погодився Еет укласти зі мною союз дружби! — вигукнув Ясон, — о, якби відпустив він тебе зі мною на мою батьківщину!

— Ні, цього не буде, — з зітханням, повним жалю, сказала Медея, — суворий і неблаганний мій батько. Вертайся сам на батьківщину, та не забувай мене. О, яка б я була рада, коли б буйний вітер відніс мене на крилах своїх до

Юлка, щоб могла я нагадати тобі про себе, коли забудеш ти мене, коли забудеш, що я тебе врятувала.

Сльози навернулися на очі Медеї. Дивиться на неї Ясон, і опановує його любов до Медеї. Він благає її потай кинути дім батька і втікати з ним в Іолк. Готова покинути Колхиду Медея, розлука з Ясоном лякає її, вона боїться, що не перенесе цієї розлуки. Плаче Медея від однієї згадки про розлуку з Ясоном. Гера вдихнула їй бажання йти всюди слідом за Ясоном. Хоче богиня, щоб поїхала в Іолк Медея; там з її допомогою надумала Гера згубити ненависного їй Пелія.

Попрощалася Медея з Ясоном; він обіцяв їй прийти знову до храму Гекати, щоб іще раз зустрітися з нею й вирішити, що їм робити. Весело їхала додому на своїй колісниці Медея — вона знала, що любить її Ясон.

ЯСОН ВИКОНУЄ ДОРУЧЕННЯ ЕСТА

Настала ніч. Убравшись у чорний одяг, Ясон пішов на берег Фазісу і там глухої півночі обмився в його бистрих хвилях. Потім він вирив глибоку яму і приніс над нею, як веліла йому Медея, жертву Гекаті. Тільки-но приніс він жертву, як здригнулася земля і з'явилася велика Геката з димучими факелами в руках. Страшні потвори й огнедишні дракони оточували Гекату, гавкали й вили навколо неї жахливі пекельні пси. Навколишні німфи з гучним криком тікали, побачивши Гекату. Жах охопив Ясона, але, пам'ятаючи слова Медеї, не оглядаючись, йшов він до «Арго», де чекали його друзі.

Тільки-но настав ранок, як послали аргонавти Теламона й Мелеагра по зуби дракона до Еета. Дав їм зуби вбитого Кадмом дракона Еет і почав сам збиратись їхати на поле Ареса, щоб поглянути, як виконає Ясон його доручення. Надяг Еет свій панцир, покрити голову сонцесайним шоломом, узяв у руки спис і щит, які своєю вагою були тільки під силу Гераклові, і зійшов на колісницю; нею правив син його Абсірт. Зібрались і аргонавти їхати на поле Аресове.

Ясон натер спис, меч і щит чарівною маззю, а потім натерся нею сам. Страшенну силу відчув він тоді в усьому своєму тілі. Наче сталеві стали його м'язи, тіло його зробилось таким, ніби воно було викуте із заліза. Коли аргонавти на своєму бистрому «Арго» припливли до Аресового поля, Еет уже чекав на них, а навколо поля

по узгір'ях товпились колхідці. Ясон зійшов на берег, виблискуючи, мов промениста зірка, своїм панциром. Пішов полем Ясон, знайшов він на полі залізний плуг і мідне ярмо і, прикрившись щитом, пішов відшукувати огнедишних биків. Раптом вискочили обидва бики з печери і з несамовитим ревом кинулись вони на героя. Клуби вогню вилітали в них з пащ. Прикрившись щитом, чекає їх герой. Ось налетіли на нього бики і з страшною силою вдарили рогами в щит героя. Жодна людина не витримала б цього удару, але непохитно, мов скеля, стояв Ясон. Ще і ще налітають з ревом на нього бики, здійсмаючи хмари куряви. Одного за одним схопив Ясон могутніми руками биків за роги і притяг їх до плуга. Рвуться бики, вони палять Ясона вогнем, але неушкодженій він, і не можуть вирватися з рук його люті бики. Запріг їх у плуг Ясон за допомогою Кастора й Полідевка. Поганяючи списом биків, Ясон зорав усе Аресове поле, засіяв його зубами дракона; скінчивши сіяти, випріг биків Ясон, грізно крикнув і вдарив їх своїм списом. Мов шалені, помчали бики і сховалися в глибокій печері. Скінчена була перша половина роботи, тепер треба чекати, коли виростуть на полі воїни. Пішов на берег Фазісу Ясон, зачерпнув шоломом води і угамував спрагу.

Та недовгим був відпочинок Ясона. Ось на полі показалося із землі вістря списа, за ним друге, ще й ще, і все поле скоро вкрилось наче мідною щетиною. Ось ніби заворушилася земля, і з неї показалися шоломи й голови воїнів. Ось уже вкрилося все поле воїнами у блискучих панцирах. Пам'ятаючи слова Медеї, схопив Ясон величезний камінь; несила було б зрушити його чотирьом найдужчим героям, але Ясон підняв його однією рукою і далеко кинув у натовп породжених із зубів дракона воїнів. Схопилися за зброю воїни, і почалася між ними кривава битва. Кинувся з мечем на воїнів Ясон, одного за одним уражав він їх на смерть, і незабаром усе поле було вкрите вбитими воїнами; жодного з них не зосталося живого, усі загинули вони від могутньої руки Ясона.

Усе поле вкрили вони, немов постинані гострим серпом колоски, що вкривають родючу землю. Скінчений був подвиг. З великим подивом дивився на Ясона Еет, вражений його надлюдською силою. Грізно насупив цар брови, гнів блищав в його очах. Не промовивши й слова, помчав він на своїй колісниці до міста, думаючи тільки про одно — як

згубити йому дивного чужинця. А Ясон, повернувшись на «Арго», відпочивав серед друзів своїх, що славили його великий подвиг.

МЕДЕЯ ДОПОМАГАЄ ЯСОНУ ВИКРАСТИ ЗОЛОТЕ РУНО

Повернувшись до палацу, Еет скликав на раду найзнатніших жителів Колхіди. Далеко за північ радився з ними цар про те, як погубити аргонавтів. Догадувався Еет, що тільки з допомогою Медеї міг здійснити Ясон подвиг. Відчувала Медея, що загрожує велика небезпека і їй, і Ясонові. Вона не могла знайти спокою в своїх пишних чертогах. Сон утік від її очей. Встала вона вночі з свого ложа і тихо покинула палац Еета. Стежками, відомими лише їй одній, іде вона до берега Фазісу, туди, де горить ясне вогнище, розпалене аргонавтами. Підійшовши до вогнища, гукнула вона Ясона і молодшого Фріксового сина, Фронтіса. Сказала Медея Ясонові, які лихі передчуття її тривожать, і вмовила його негайно йти з нею по руно. Надягнув Ясон свій панцир і пішов до священного гаю Ареса. Все кругом оповите було темрявою, тільки в гаю вилискувало золотим блиском руно, що висіло на священному дереві. Коли Медея з Ясоном увійшли до гаю, підвівся страшний дракон, дишучи полум'ям. Прикликала Медея могутнього бога сну Гіпноса. Страшні заклинання шепоче вона і сипле на землю чарівне зілля. Упав на землю дракон, ще підводить він ослаблу голову, але скропила його Медея снодійним зіллям, закрилась паща його, склепилися огнеблискучі очі, і, охоплений сном, розтягся він під деревом, на якому висіло золоте руно. Зняв руно Ясон; він поспішав вернутися швидше на «Арго».

З подивом обступили герої Ясона і Медею, розглядаючи золоте руно. Та ніколи було гаятись, треба було покинути Колхіду, перш ніж дізнається Еет про викрадення руна. Пообрубував Ясон канати, якими прив'язаний був «Арго» до берега, вхопились за весла герої, і, мов стріла, помчав «Арго» вниз Фазісом до моря. Ось і море. Налягають на весла герої, птахом лине по хвилях «Арго», все далі й далі Колхіда.

Рано-вранці дізнався Еет, що викрадено золоте руно і що Медея втекла разом з аргонавтами. Шалений гнів охопив Еета. Скликав він колхідців на берег моря, але далеко вже «Арго», не видно його серед хвиль. Звелів Еет зібратись

колхідцям і кинулися навздогін. Смертю погрожує він їм, якщо не наздоженуть вони аргонавтів. Поспукали колхідці в море кораблі і з сином Еета Абсіртом на чолі пустились навздогін за аргонавтами.

ПОВЕРНЕННЯ АРГОНАВТІВ

Коли «Арго» вийшов у відкрите море, повіяв попутний вітер. Герої розпустили паруси, і «Арго» швидко понісся хвилями Евксинського Понту. Три дні пливли герої. Нарешті в далечині замаячили береги Скіфії. Аргонавти вирішили плисти Істром угору по течії, щоб потім спуститись одним з його рукавів в Адріатичне море¹. Коли аргонавти припливли до гирла Істру, побачили вони, що все гирло його і всі острови зайняті військом колхідців, які припливли туди на своїх кораблях найкоротшим шляхом. Побачивши численне військо колхідців, герої впевнились, що вони не переможуть його; їх було занадто мало, щоб зважитись на бій з тисячами прекрасно озброєних войовничих колхідців. Вирішили аргонавти вдатися до хитрощів. Вони вступили в переговори з проводирем ворожого війська Абсіртом і обіцяли йому замкнути Медею в храмі й видати її, якщо цар сусіднього міста вирішить, що Медея має повернутись у Колхиду, а золоте руно повинно залишитись в аргонавтів, бо Ясон виконав точно подвиг, за який Еет обіцяв йому віддати руно. Та всі ці переговори провадились лише для того, щоб виграти час. А Медея обіцяла Ясонові заманити Абсірта на один з островів у храм.

Послав Ясон до Абсірта, начебто від Медеї, багаті дарунки і наказав прохати його прийти до храму у відлюдній місцевості, щоб побачитися там з Медеєю. Прийшов Абсірт у храм, та тільки показався у дверях храму, як кинувся на нього з оголеним мечем Ясон, і впав Абсірт на землю, уражений на смерть. Жахливий злочин заподіяли Ясон і Медея: вони вбили беззбройного Абсірта в храмі. Порубавши на шматки тіло Абсірта, кинув його Ясон у хвилі Істру. Жах пройняв колхідців, кинулись вони збирати частини тіла свого проводиря, а аргонавти швидко попливли далі вгору по Істру.

Довго пливли аргонавти, нарешті, рукавом Істру спустилися вони в Адріатичне море до берегів Іллірії. Там знялася страшна буря. Мов гори, здіймаються вкриті піною вали.

¹ Греки, що погано знали географію Європи, думали, що Істр (сучасний Дунай) сполучається окремим рукавом з Адріатичним морем.

Вітри, ніби зірвавшись з ланцюгів, носяться над морем і рвуть парус з «Арго». Стогне «Арго» під тиском хвиль, гнуться борти його, ламаються весла в руках могутніх гребців. Мов тріску, носять хвилі «Арго». Загибель загрожує аргонавтам. Тоді почувся голос з корми. Він виходив із вправленого в корму «Арго» куска священного дуба, що ріс у Додоні. Голос звелів аргонавтам їхати до чарівниці Кірки, щоб очистила вона Ясона і Медею від убивства Абсірта, яке лягло на них ганьбою. Тільки-но повернули аргонавти на північ «Арго», як ущухла буря, і зрозуміли всі, що це є воля богів.

Еріданом, а потім Роданом¹ спустились аргонавти у Тірренське море і довго пливли ним, аж поки, нарешті, не припливли до чарівного острова Кірки, сестри Еета. Очистила Кірка Медею і Ясона від гріха вбивства. Вона принесла жертву Зевсові, який очищає від гріха вбивства, облила руки Ясонові жертвовною кров'ю і заклінала біля вівтаря Еріній не переслідувати гнівом своїм убивць. Не відмовила Кірка Медеї в очищенні від страшного злочину, бо з блиску її очей впізнала чарівниця, що Медея, як і сама вона, походить з роду бога сонця Геліоса.

Рушили аргонавти в подальшу путь. Багато ще довелось подолати їм небезпек. Пропливли вони між Сціллою і Харібдою, де чекала б їх неминуча загибель, коли б не допомогла їм велика Зевсова дружина, Гера. Проминули вони і острів сирен і чули їх знадливий спів, що з непереможною силою тягнув їх до сирен. Але співець Орфей ударив по струнах золотої кіфари, і пісня його перемогла чари пісень сирен. Нарешті припливли аргонавти до Планкт, вузької протоки, над якою склепінням здіймались величезні скелі. Море билося поміж скелями, хвилі кружляли під склепінням у страшному вирі, часом здіймаючись до самого верху склепіння. Навіть голуби, що приносили Зевсові амброзію, не пролітали неушкодженими попід цим склепінням, і щодня гинув один з них. Але й тут допомогла аргонавтам Гера; вона упросила Амфітріту втихомирити хвилі коло Планкт, і аргонавти живі й здорові минули їх.

Після довгої подорожі прибули аргонавти до острова феаків. Там привітно прийняв їх цар Алкіной. Могли відпочити від дорожніх небезпек аргонавти, але не пробули вони й дня у феакійців, як з'явився біля острова флот колхідців,

---

¹ *Ерідан* — сучасна р. По, а *Родан* — сучасна р. Рона; зрозуміло, що з р. По потрапити кораблем до р. Рони ніяк не можна. Це знов свідчить про те, що погано знали греки в той час, коли творився міф про аргонавтів, географію Європи.

і зажадали вони видати їм Медею. Почався б кривавий бій, якби Алкіной не розборонив ворогів. Алкіной вирішив, що Медея має бути видана колхідцям, якщо вона не дружина Ясона. Уночі послала вісника Алкінойова дружина, Арета, до Ясона, щоб сповістити його про вирок Алкінойа. Тієї ж ночі Ясон і Медея виконали весільні обряди, і другого дня Ясон урочисто заприсягся перед феакійцями й колхідцями, котрі зібралися, що Медея — його дружина. Вирішив тоді Алкіной, що Медея має залишитися з чоловіком, і довелось колхідцям повернутись до Еета, не заволодівши Медеєю.

Відпочивши у гостинних феакійців, вирушили далі аргонавти. Довго плвли вони щасливо. Ось замріли вже в блакитній далині моря береги Пеллепоннесу. Раптом знявся страшенний вихор і помчав «Арго» в море. Довго ніс вихор «Арго» по безкрайому морю і, нарешті, викинув «Арго» на пустинний берег. Глибоко загруз «Арго» у твані затоки, геть укритої водоростями. Відчай охопив аргонавтів. Керманіч Лінкей, опустивши голову, сидів на кормі, втративши надію на повернення до Греції. Аргонавти сумні блукали по берегу, наче втративши всі сили, всю мужність. Усі бачили перед очима своїми загибель. На допомогу Ясонові прийшли німфи. Вони відкрили Ясонові, що вихор заніс «Арго» в Лівію і що аргонавти на плечах повинні перенести «Арго» через Лівійську пустелю, піднявши його з мулу тоді, коли Амфітріта випряже коней зі своєї колісниці. Але коли ж випрягає Амфітріта з колісниці своїх коней? — цього не знали аргонавти. Раптом побачили вони, як з моря вибіг білосніжний кінь і прудко помчав пустелею. Зрозуміли аргонавти, що це кінь Амфітріти. Підняли «Арго» на плечі аргонавти і дванадцять днів несли його через пустелю, знемагаючи від спеки й спраги. Нарешті дійшли вони до країни Гесперид. Там указали їм Гесперида джерело, вибите із скелі Гераклом. Угамували спрагу герої, запаслися водою і вирушили на батьківщину. Але аргонавти ніяк не могли знайти вихід у море. Вони були не в морі, а в озері Тритона. За порадою Орфея, присвятили вони богові озеро триножник. З'явився перед аргонавтами прекрасний юнак. Він подав герою Евфемові грудку землі, як знак гостинності, і вказав аргонавтам вихід у море. Принесли в жертву аргонавти барана. Перед «Арго» з'явився бог Тритон і вивів «Арго» повз білі скелі, через вир у відкрите море. З Тритонового озера припливли аргонавти до острова Криту і хотіли заpastися там водою для подальшого плавання. Та не допускав їх на берег Криту мідний велетень Талос, подарований Міносові самим громовержцем Зевсом.

Талос охороняв володіння Міноса, оббігаючи весь острів. Але Медея своїми чарами приспала Талоса. Упав Талос на землю, і випав у нього мідний цвях, що замикав єдину жилу, якою текла кров Талоса. Ринула на землю Талосова кров, подібна до розплавленого свинцю, і вмер велетень. Аргонавти могли тепер безперешкодно пристати до берега й запастиись водою.

По дорозі від Криту до Греції упустив герой Евфем грудку землі, дану йому Тритоном, у море, і з неї утворився острів, названий аргонавтами Каллістою. Цей острів згодом заселили нащадки Евфема, і став він зватись Ферою¹.

Після цього буря застала аргонавтів у морі. Темної ночі розходилась буря. Аргонавти боялися щохвилини наткнутись на підводний камінь або розбитись об узбережні скелі. Коли це яким світлом блиснула над морем золота стріла і осяяла все навколо, за нею блиснула друга, третя. Це бог Аполлон освітлював своїми стрілами дорогу аргонавтам. Вони пристали до острова Анафі² і переждали, поки стихне буря. Ущухла, нарешті, буря, заспокоїлися хвилі моря, й повіяв попутний вітер. «Арго» спокійно понісся по блакиті моря. Більш не зустрічали аргонавти небезпек на своєму шляху і незабаром прибули до жаданої гавані Іолка.

Коли аргонавти прибули в Іолк, принесли вони багату жертву богам, що допомагали їм під час небезпечного плавання. Дуже раділи всі в Іолку і святкували повернення аргонавтів; усі славили великих героїв і вождя їх Ясона, що здобув золоте руно.

ЯСОН І МЕДЕЯ В ІОЛКУ. СМЕРТЬ ПЕЛІЯ

Викладено за поемою Овідія «Метаморфози».

Підступний Пелій не додержав слова, він не повернув Ясонові влади його предків. Затаїв Ясон образу і надумав жорстоко помститися Пелієві. І тут прийшла йому на допомогу Медея. Незабаром випала й нагода для помсти. Старезний батько Ясона, Есон, довідавшись, що Медея — велика чарівниця, забажав, щоб повернула вона йому молодість. Сам Ясон прохав Медею омолодити його батька. Обіцяла виконати цю просьбу Медея, якщо тільки допоможе їй Геката.

Коли настав повний місяць, опівночі вийшла Медея з дому в темному одязі, боса, з розпущеним волоссям. Усе

¹ Сучасний острів Санторін.

² Сучасний острів Анафі.

навколо поринуло в глибокий сон, усюди панувала німа тиша. Мовчки йде залита світлом місяця Медея. Зупинилася Медея там, де сходяться три шляхи, підняла руки й тричі голосно вигукнула. Опустилася вона на коліна і почала шептати заклинання. Вона заклинала ніч, небесні світила, місяць, землю, вітри, гори й ріки. Вона благала богів лісів і ночі з'явитися їй. Вона умоляла велику Гекату почути її і допомогти їй. Почула її Геката, і з'явилась перед Медеєю колісниця, запряжена крилатими драконами. Дев'ять днів і дев'ять ночей збирала Медея на цій колісниці чарівне зілля й коріння в горах, у лісах, по берегах річок і моря. Коли ж повернулась вона до Ясонового дому, то поставила два вівтарі: один — Гекаті, другий — богині молодощів. Викопала вона перед вівтарями дві ями і над ними принесла в жертву похмурій богині п'ятьми й чаклунства, Гекаті, чорних овець, роблячи їй возливання молоком і медом. Звернулась Медея до підземних богів, Аїда й Персефони, і благала їх не віднімати у старого Есона життя. Потім звеліла привести Есона. Чарами своїми приспала вона його і поклала Есона на чарівне зілля. В мідному казані зварила Медея чарівне зілля. Закипіло зілля і вкрилося білою піною. Сухою гілкою з вікового дерева мішала зілля Медея. І гілка зазеленіла, вкрилася листям, і з'явилися на ній зелені плоди. Всюди, де тільки падали краплі з п'їни зілля, виростали квіти і трави. Побачивши, що зілля готове, Медея мечем перерізала горло старому Есонові і випустила його старечу кров. Через широку рану влила вона в жили Есонові чарівне зілля. І, о чудо! Волосся старого, доти біле, як сніг, потемніло, зникли зморшки на обличчі, щезла стареча худорба, на щоках знову заграв рум'янець. Прокинувся Есон і знову побачив себе молодим, дужим і бадьорим.

Після того, як Медеї вдалося вернути молодість Есонові, вона зважилась, склавши підступний план, помститися старому Пелієві за те, що той одурив Ясона й не повернув йому влади над Іолком.

Умовила Медея Пелійових дочок вернути їх батькові молодість, а щоб іще дужче впевнились вони у її чарах, вона привела барана, заколола його й кинула в казан із зіллям. Тільки-но занурився заколотий баран у казан, як зараз же вискочило з казана жваве ягня. Дивувалися Пелійові дочки на це чудо, і погодились вони спробувати вернути їх батькові молодість.

Медея приготувала зілля, але не таке, яке зготувала вона, щоб вернути молодість Есону. Не мало чарівної сили це зілля. Приспала Медея своїми заклинаннями Пелія, при-

вела в його спальню дочок і звеліла їм перерізати горло їх батькові. Та дочки не зважувались.

— Легкодухі! — гукнула Медея, — швидше ж оголіть меч, випустіть із жил батька вашого його старечу кров, а я ввіллю йому молоді.

Не зважуються Пелійові дочки завдати сплячому батькові смертельного удару. Нарешті, відвернувшись, одна за одною почали вони завдавати батькові ударів мечем. Прокинувся Пелій, смертельно поранений, підвівся він на ложі і, простягаючи слабнучі руки до дочок, зі стогоном сказав:

— О, доньки, що ви робите! Що змусило вас здійснити руки на вашого батька?

Опустилися з жаху руки в дочок Пелія. Бліді, стоять вони, свідомість покидає їх. А Медея підбігла до ложа Пелія, встромила йому в горло свій ніж, розкраяла тіло його на шматки і повкидала їх у кип'ячий казан. З'явилась у спальні Пелія колісниця, запряжена крилатими драконами, і на ній зникла Медея з очей збожеволілих від жаху дочок Пелія.

Син Пелія, Адраст, справив пишний похорон батька, а після похорону — ігри в честь загиблого. У них взяли участь найбільші герої Греції. Суддею на іграх був сам Гермес. Кастор, Полідевк і Евфем змагалися в перегонах на колісницях, Адмет і Мопс — у кулачному бою, Аталант з Пелеєм — у боротьбі. У бігу всіх переміг Іфікл.

Але не пощастило Ясонові здобути владу над Іолком. Адраст не дозволив йому залишитися в Іолку, він вигнав його з Іолка за вбивство дружиною його, Медеєю, Пелія. Покинув батьківщину Ясон і подався з Медеєю в Коринф.

ЯСОН І МЕДЕЯ В КОРИНФІ. СМЕРТЬ ЯСОНА

Викладено за трагедією Євріпіда «Медея».

Після вбивства Пелія вигнані з Іолка Ясон і Медея оселились у царя Креонта в Коринфі. Два сини народились у Медеї. Здавалось, щасливі мали бути навіть і на чужині Ясон і Медея. Та не судила доля щастя ні Ясонові, ні Медеї. Ясон, полонившись вродою дочки Креонта, Главки, зрадив клятвам, даним у Колхіді Медеї ще тоді, коли дістав від неї чарівну мазь. Він зрадив ту, за допомогою якої здійснив великий подвиг. Він вирішив одружитися

з Главкою, і цар Креонт погодився віддати свою дочку за дружину знаменитому героєві.

Коли Медея дізналась про зраду Ясона, розпач пройняв її. Як і раніше, кохала Медея Ясона. Наче обернувшись у бездушний камінь, сиділа Медея, поринувши в смуток. Вона не їла, не пила, не слухала слів утіхи. Потроху шалений гнів охоплював Медею. Не може змиритись невгамовний дух Медеї. Хіба може стерпіти вона, дочка царя Колхиди, сина світлосяйного Геліуса, щоб перемогли вороги її, щоб вони знущалися з неї? Ні, страшна в гніві Медея, помста її має бути жахлива у своїй жорстокості. О! Медея помститься і Ясонові, і Главці, і батькові її Креонтові.

Усе клене Медея в несамовитому гніві. Вона проклинає дітей своїх, проклинає Ясона. Страждає Медея і благає богів, щоб відібрали вони відразу в неї життя ударом блискавки. Що, крім помсти, залишилося їй у житті? Смерть кличе Медея, це буде кінцем її мук, смерть звільнить її від горя. За що так жорстоко повівся з нею Ясон, з нею, що врятувала його, допомогла, приспавши дракона, здобути золоте руно, що заради врятування його заманила у засідку свого брата і вбила ради Ясона Пелія? Кличе Медея Зевса і богиню правосуддя Феміду за свідків того, як несправедливо повівся з нею Ясон. Усе дужча й дужча рішучість Медеї помститься Ясонові.

Та ось приходить Креонт. Він заявляє Медеї, що вона мусить негайно покинути Коринф. Боїться Медеї Креонт, він знає, яка страшна Медея в гніві, знає, які могутні чари її; адже вона може згубити і дочку його, і його самого.

А Медея, щоб виграти час для помсти, удає, ніби скоряється Креонтові, ніби визнає його право вигнати її, але просить його тільки про одне — дозволити їй залишитися ще на один день у Коринфі. Погодився Креонт, не підозрюючи того, що цим сам прирік він себе на загибель; але він погрожує Медеї, що віддасть на страту і її, і її синів, якщо застане в Коринфі Медею проміння сонця, що сходить. Знає Медея, що страти їй нема чого боятись. Швидше від неї загине Креонт, недаремно присягалася вона блідоликою богинею Селеною і своєю покровителькою Гекатою згубити своїх ворогів. Ні, не вона, а вони не уникнуть карі. Невже стане вона, онука бога Геліуса, посміховищем нащадків Сізіфа і нареченої Ясона!

Даремно каже Медеї Ясон, що для її добра і для добра дітей одружиться він з Главкою, що сини його знайдуть опору в своїх майбутніх братах, якщо пошлють йому боги дітей у новому шлюбі. Не може Медея вірити щирості Ясо-

нових слів, вона докоряє Ясонові за зраду, погрожує йому гнівом богів, не хоче вона слухати його. Тепер ненависний їй Ясон, якого так кохала вона колись, для якого забула отця, неньку, брата й батьківщину. Розгніваний іде Ясон, а вслід йому несуться насмішки й погрози Медеї.

У цей час приходять до Коринфа, по дорозі з Дельф у Троїсену, Егей, цар Афін. Приязно вітає він Медею і запитує її, чим вона засмучена. Оповідає про своє горе Медея і благає царя Афін дати їй, вигнаниці, забутій чоловіком, притулок в Афінах. Вона обіцяє Егеєві допомогти йому своїми чарами, що матиме він численних нащадків, не залишиться бездітним, як досі, тільки б дав притулок їй. Присягається Егей дати притулок Медеї. Він присягається богинею землі Геєю, Геліосом, Медеїним дідом, усіма богами Олімпу, що не видасть він Медею її ворогам. Тільки одну умову ставить Егей Медеї: вона сама повинна, без його допомоги, прийти до Афін, бо не хоче він сваритися з царем Коринфа.

Забезпечивши себе притулком, Медея починає виконувати задуману помсту. Вона наважується не тільки згубити Креонта й дочку його Главку, а й повбивати своїх дітей, дітей Ясона. Вона посилає свою служницю по Ясона. Приходить Ясон. Покірну удає з себе Медея, ніби примирилася вона з своєю долею і з рішенням Ясона і просить його тільки про одне, щоб він умовив Креонта залишити в Коринфі її синів. Приходять і діти. Побачивши їх, плаче Медея, вона обнімає, цілує своїх синів, вона любить їх, але жадоба помсти дужча від любові до дітей.

Але як згубити Главку і Креонта? І ось під приводом того, що вона прагне схилити Главку, щоб залишилися її діти в новому домі Ясона, Медея посилає Главці в подарунок дорогоцінне вбрання й золотий вінець. Оцей подарунок і несе з собою загибель. Тільки-но вдягла Главка вбрання і вінець, надіслані Медеєю, як отрута, що нею насичені вони були, просочилась в її тіло; як мідний обруч, стискає їй голову вінець. Одяг палить вогнем її тіло. В страшних муках умирає Главка. Поспішає до неї на допомогу батько, він обнімає нещасну дочку, але одяг прилипає й до нього. Він намагається відірвати цей одяг від тіла, але з ним разом відриває й шматки свого тіла. І Креонт загинув від дару Медеї.

З триумфом чує Медея, стоячи біля свого палацу, про загибель Креонта і Главки, але їх смерть не заспокоїла жадоби помсти в Медеї: адже вона наважилась убити своїх дітей, щоб завдати ще більших страждань Ясонові. Тепер

спонукає Медею зважитись на це вбивство й те, що вона знає, яка доля загрожує її синам, коли Креонтові родичі мститимуться їм за злочин їхньої матері. Швидко пішла Медея до палацу, і зразу почулись там крики і стогін її синів. Рідна мати вбила їх. А Ясон, коли загинули Креонт і дочка його Главка від дружини його Медеї, в страху перед тим, що Креонтові родичі, помщаючись, згублять його синів, поспішає до себе в палац. Двері до палацу замкнені, і Ясон хоче зламати їх. Як ось у повітрі на запряженій драконами колісниці, надісланій богом Геліосом, з'являється Медея; біля ніг її лежать убиті нею сини. Жах охопив Ясона. Він благає Медею залишити йому хоча б тіла його синів, щоб він сам міг поховати їх. Але й цієї втіхи не дає йому Медея і швидко зникає на чудесній колісниці.

Безрадісне було все подальше життя Ясона. Ніде не знаходив він собі прихистку надовго. Якимсь проходив він через Істм, повз те місце, де стояв витягнений на берег корабель «Арго», присвячений аргонавтами богу моря Посейдонові. Натомлений Ясон приліг у затінку «Арго» під його кормою, щоб відпочити, і заснув. Коли Ясон спокійно спав, упала корма спорохнявілого «Арго» і поховала під своїми уламками сплячого Ясона.

ТРОЯНСЬКИЙ ЦИКЛ

Міфи троянського циклу викладені за поемою Гомера «Іліада», трагедіями Софокла «Аякс-бичоносець», «Філоктет», Євруніда «Іфігенія в Авліді», «Андромаха», «Гекуба», поемами Вергілія «Енеїда», Овідія «Героїні» та за уривками ряду інших творів.

ЄЛЕНА, ДОЧКА ЗЕВСА І ЛЕДИ

Колись славетний герой Тіндарей був вигнаний зі свого царства Гіппокоонтом. Після довгого блукання знайшов він притулок у царя Етолії, Фестія. Полюбив цар Фестій героя і віддав йому за дружину свою прекрасну, як богиня, дочку Леду. Коли великий Зевсів син Геракл переміг Гіппокоонта і вбив його та всіх його синів, повернувся Тіндарей з прекрасною дружиною своєю в Спарту і почав там правити.

Четверо дітей мала Леда. Прекрасна Єлена і Полідевк були дітьми Леди і громовержця Зевса, а Клітемнестра і Кастор були дітьми Леди і Тіндарея.

Прекрасна була Єлена. Жодна з смертних жінок не могла зрівнятися з нею красою. Навіть богині заздрили їй. По всій Греції гриміла слава Єлени. Знаючи про її божественну вроду, викрав її у Тіндарея великий герой Аттики Тесеї, але Єленіні брати, Полідевк і Кастор, визволили сестру і повернули її в батьківський дім. Один за одним приходили до палацу Тіндарея женихи свататись за прекрасну Єлену, кожен хотів назвати її, найвродливішу з жінок, своєю дружиною. Не зважувався Тіндарей віддати Єлену за когось з героїв, що приходили до нього, він боявся, що інші герої із заздощів до щасливця почнуть з ним боротьбу, і виникнуть великі чвари. Нарешті хитромудрий герой Одиссей дав таку пораду Тіндареєві:

— Нехай прекрасна Єлена вирішить сама, чиєю дружиною хоче вона стати. А всі женихи нехай запрясягнуть на тім, що ніколи не здіймуть вони зброї на того, кого вибере

Єлена чоловіком, а всіма силами допомагатимуть йому, якщо покличе він їх у біді собі на допомогу.

Послухався Тіндарей Одиссейової поради. Усі женихи заприсяглись, а Єлена вибрала одного з них, і цим обранцем був прекрасний син Атрея, Менелай.

Одружився з прекрасною Єленою Менелай. Після смерті Тіндарея він став царем Спарти. Спокійно жив він у палаці Тіндарея, не підозрюючи, скільки лиха принесе йому шлюб з прекрасною Єленою.

ПЕЛЕЙ І ФЕТІДА

Знаменитий герой Пелей був сином мудрого Еака, сина Зевса і дочки річкового бога Асопа, Егіни. Братом Пелея був герой Теламон, друг найбільшого з героїв — Геракла. Довелось тікати з батьківщини Пелеєві і Теламонові, бо вони вбили із заздрощів свого зведеного брата. Пелей подався у багату Фтію¹. Там прийняв його герой Еврітійон і дав йому третю частину своїх володінь, а за дружину дав йому свою дочку Антігону. Та недовго залишався у Фтії Пелей. Під час Калідонського полювання він ненароком убив Еврітійона. Засмучений цим нещастям, покинув Пелей Фтію і пішов в Іолк. І в Іолку чекало нещастя Пелея. В Іолку полонила його красою дружина царя Акаста і схиляла його забути про дружбу до Акаста. Відштовхнув Пелей дружину свого друга, а вона, помщаючись йому, обмовила його перед чоловіком. Повірив дружині Акаст і вирішив згубити Пелея. Якось під час полювання на лісистих схилах Пеліону, коли стомлений полюванням Пелей заснув, Акаст сховав чудодійний меч Пелея, який подарували йому боги. Ніхто не міг устояти в бою з Пелеєм, коли він бився цим мечем. Акаст був певний, що, позбувшись свого чудодійного меча, загине Пелей, роздертий дикими кентаврами. Але на допомогу Пелеєві прийшов мудрий кентавр Хірон. Він допоміг героєві відшукати чудодійний меч. Кинулись на Пелея дикі кентаври, готові роздerti його, але він легко відбив їх своїм чудодійним мечем. Врятувався Пелей від неминучої загибелі. Відомстив Пелей і зрадникові Акастові. Він з допомогою Діоскурів, Кастора і Полідевка, захопив багатий Іолк і вбив Акаста та його дружину.

¹ Місто у Фессалії на березі Пегасейської затоки Егейського моря.

Коли титан Прометей відкрив велику таємницю, що від шлюбу Зевса з богинею Фетідою має народитись син, який буде могутніший від батька і скине його з трону, він порадив богам віддати Фетіду в дружини Пелеєві, бо від цього шлюбу народиться великий герой. Так і вирішили зробити боги; одну тільки умову поставили боги: Пелей повинен був перемогти богиню в єдиноборстві.

Коли бог Гефест повідомив Пелеєві про волю богів, Пелей пішов у той грот, в якому часто відпочивала Фетіда, випливаючи з глибини моря. Сховався в гроті Пелей і став чекати. Ось піднялася з моря Фетіда і увійшла в грот. Кинувся на неї Пелей і обхопив своїми могутніми руками. Намагалась вирватися Фетіда. Вона оберталася в левицю, змію, вона перетворювалася у воду, але не випускав її Пелей. Переможена була Фетіда, тепер вона повинна була стати Пелейовою дружиною.

У просторій печері кентавра Хірона відсвяткували боги весілля Пелея з Фетідою. Розкішний був весільний бенкет. Усі боги Олімпу брали в ньому участь. Гучно лунала золота кіфара Аполлона, під її звуки співали музи про велику славу, що судилася синові Пелея й богині Фетіди. Бенкетували боги. Ори і харити водили під спів муз і гру Аполлона танок, а серед них вирізнялися своєю величною красою богиня-войовниця Афіна і юна богиня Артеміда, але всіх богінь переважала красою вічно юна богиня Афродіта. Брали участь у танку і бистрий, як думка, вісник богів Гермес, і шалений бог війни Арес, що забув про криваві битви. Розкішно обдарували боги молодят. Пелеєві подарував Хірон свій спис, ратище якого зроблене було з твердого, як залізо, ясена, що виріс на горі Пеліон; володар морів Посейдон подарував йому коней, а інші боги — чудодійну зброю.

Веселилися боги. Одна тільки богиня розбрату Еріда не брала участі у весільному бенкеті. Самотньо блукала вона біля печери Хірона, глибоко затаївши в серці образу за те, що не покликали її на бенкет. Придумала, нарешті, богиня Еріда, як помститись богам, як розпалити чвари між ними. Взяла вона золоте яблуко з далеких садів Гесперид; одне тільки слово було написано на цьому яблуці — «найвродливішій». Тихо підійшла Еріда до бенкетного столу і, для всіх незрима, кинула на стіл золоте яблуко. Побачили боги яблуко, підняли й прочитали на ньому напис. Але яка ж з богінь найвродливіша? Одразу ж виникла суперечка між трьома богинями: дружиною Зевса — Герою, войовницею Афінною і богинею кохання золотосяйною Афродітою. Кож-

на з них хотіла дістати це яблуко, жодна не хотіла уступити його іншій. Звернулися до царя богів і людей Зевса богині і домагались розв'язати їх суперечку.

Відмовився Зевс бути суддею. Він узяв яблуко, віддав його Гермесові і звелів йому вести богинь в околиці Трої, на схили високої Іди. Там мав вирішити прекрасний син царя Трої Пріама, Паріс, якій з богинь повинно належати яблуко, яка з усіх них «найвродливіша». Так скінчився весільний бенкет Пелея суперечкою богинь. Багато лиха мав принести людям цей спір трьох богинь.

СУД ПАРІСА

Швидко полинули Гермес і три богині на схили Іди до Паріса. Паріс, Пріамів син, пас у цей час стада. Перед народженням Паріса мати його Гекаба бачила страшний сон: вона бачила, як пожежа загрожувала знищити всю Трою. Злякалася Гекаба, розповіла вона свій сон чоловікові. Звернувся Пріам до провісника, а той сказав йому, що у Гекаби народиться син, який буде винуватцем загибелі Трої. Тому Пріам, коли народився у Гекаби син, звелів своєму слuzі Агелаяві віднести його на високу Іду і кинути там у лісових хащах. Але не загинув син Пріама — його вигодувала ведмедиця. Через рік знайшов його Агелай і виховав, як рідного сина, назвавши Парісом. Виріс серед пастухів Паріс і став надзвичайно вродливим юнаком. Він вирізнявся серед своїх однолітків силою. Часто рятував він не тільки стада, а й своїх товаришів від нападів диких звірів та розбійників і так прославився серед них своєю силою й хоробрістю, що вони назвали його Олександром (захисником мужів). Спокійно жив Паріс серед лісів Іди. Він був цілком задоволений своєю долею.

До цього саме Паріса і з'явилися богині з Гермесом. Злякався Паріс, побачивши богинь і Гермеса. Він хотів утекти від них, та хіба міг урятуватись він втечею від бистрого, як думка, Гермеса? Зупинив Паріса Гермес і ласкаво заговорив з ним, простягаючи йому яблуко.

— Візьми це яблуко, Парісе, — сказав Гермес, — ти бачиш, перед тобою стоять три богині. Віддай яблуко тій з них, яка навродливіша. Зевс звелів тобі бути суддею в суперечці богинь.

Зніяковів Паріс. Дивиться він на богинь і не може вирішити, яка з них найвродливіша. Тоді почала кожна з богинь умовляти юнака віддати яблуко їй. Вони обіцяли

Парісові великі нагороди. Гера обіцяла йому владу над усією Азією, Афіна — воєнну славу й перемоги, а Афродіта обіцяла йому за дружину найвродливішу із смертних жінок, Єлену, дочку громовержця Зевса й Леди. Недовго думав Паріс, почувши обіцянку Афродіти: він віддав яблуко їй. Отже, найвродливішою з богинь була визнана Парісом Афродіта. З того часу Паріс став улюбленцем Афродіти, і вона в усьому почала йому допомагати, до чого б він не взявся. А Гера й Афіна зненавиділи Паріса, зненавиділи вони й Трою і всіх троянців і надумали погубити місто й увесь народ.

ПАРІС ПОВЕРТАЄТЬСЯ ДО ТРОЇ

Після зустрічі з богинями Паріс недовго залишався в лісах Іди. Пріам, бачачи, що дружина його Гекаба не може втішитись і все сумує за втраченим сином, влаштував багаті ігри на честь загиблого, як думав він, сина. Як нагорода переможцеві призначений був найкращий бик із череди царя Пріама. Цей бик був саме в тій череді, яку пас Паріс. Шкода було Парісові розлучатися з биком, якого він дуже любив, і він сам повів його до міста. У Трої побачив Паріс змагання героїв. Розпалилося в нім серце жадобою перемоги. Він узяв участь і переміг усіх, навіть могутнього Гектора.

Розгнівались Пріамові сини на те, що їх переміг якийсь пастух. Пріамів син Деїфоб вихопив меч і хотів убити Паріса. Зляканий Паріс кинувся до вівтаря Зевса і в нього шукав порятунку. Побачила його біля вівтаря віща дочка Пріамова, Кассандра. Відразу зрозуміла вона, хто цей пастух. Зраділи Пріам і Гекаба, що знайшли втраченого сина, і з великим торжеством повели його до палацу. Даремно Кассандра застерігала Пріама, даремно нагадувала вона йому, що доля призначила Парісові бути причиною загибелі Трої. Ніхто не звернув уваги на слова віщої Кассандри. Адже бог Аполлон прирік Кассандру на сумну долю: ніхто не вірив її провіщенням, хоч збувалось усе, що вона провіщала.

ПАРІС ВИКРАДАЄ ЄЛЕНУ

Минуло багато днів, відтоді як повернувся Паріс у дім отця свого Пріама. Здавалось, що та зміна, яка сталася в його житті, змусила його забути про дар, обіцяний йому Афродітою за золоте яблуко. Тепер він був царевичем, а не

звичайним, нікому не відомим пастухом. Але Афродіта сама нагадала йому про прекрасну Єлену й допомогла своєму улюбленцеві збудувати чудовий корабель, і він зібрався вже відплисти в Спарту, де жила Єлена. Даремно почав застерігати його віщий син Пріама, Гелен. Він про-рокував загибель Парісові. Нічого не хотів слухати Паріс. Він зійшов на корабель і вирушив у далеку путь безкраім морським простором. Розпач охопив Кассандру, коли побачила вона, як віддалявся швидкохідний корабель Паріса від рідних берегів. Простерши до неба руки, вигукнула віща Кассандра:

— О, горе, горе великій Трої і всім нам! Бачу я: охоп-лений полум'ям священний Іліон, скривавлені лежать по-валені в прах його сини! Я бачу: ведуть у неволю чужинці плачучих троянських жон і дів!

Так вигукувала Кассандра, але ніхто не зважив на її пророцтво. Ніхто не зупинив Паріса.

А він плів усе далі й далі. Здійнялася на морі страшна буря. Не спинила й вона Паріса. Минув він багату Фтію, Саламін і Мікени, де жили майбутні вороги його, і прибув, нарешті, до берегів Лаконії. Причалив Паріс у гирлі Евроту і вийшов зі своїм другом Енеєм на берег. З ним пішов він до царя як гість, що не замишляв нічого злого.

Радо привітав Менелай Паріса і Енея. На честь гостей приготував він багату трапезу. Під час цієї трапези вперше побачив Паріс прекрасну Єлену. Сповнений захоплення, дивився він на неї, милуючись її неземною красою.

Полонилося красою Паріса і Єлена, він був прекрасний у своєму багатому східному вбранні. Минуло кілька днів. Менелаєві треба було їхати на Крит. Від'їжджаючи, просив він Єлену дбати про гостей, щоб нічого їм не бракувало. І гадки не мав Менелай, якої кривди завдадуть йому ці гості.

Коли Менелай поїхав, Паріс зараз же вирішив скористатися з його від'їзду. З допомогою Афродіти він умовив ніжними речами прекрасну Єлену покинути дім чоловіка і втекти з ним у Трою. Дала згоду Єлена Парісу. Потай повів Паріс прекрасну Єлену на свій корабель; викрав він у Менелая дружину, а з нею і його скарби. Усе забула Єлена — чоловіка, рідну Спарту і дочку свою Герміону заради кохання до Паріса.

Покинув корабель Паріса гирло Евроту, повізши з собою багату здобич. Швидко нісся корабель по морських хвилях назад до троянських берегів. Радів Паріс — з ним була най-вродливіша з смертних жінок, Єлена. Як ось, коли корабель

плив далеко від берегів у відкритому морі, зупинив його могутній бог моря Нерей. Він вплив з морської глибини і провістив загибель Парісові і всій Трої. Збентежились Паріс і Єлена, але Афродіта заспокоїла їх і примусила забути це грізне провіщення. Три дні плив корабель під охороною Афродіти спокійним морем. Швидко гнав його попутний вітер. Щасливо прибув він до троянських берегів.

МЕНЕЛАЙ ГОТУЄТЬСЯ ДО ВІЙНИ ПРОТИ ТРОЇ

Як тільки прекрасна Єлена покинула з віроломним Парісом палац Менелая, боги зараз же послали вісницю богів Ірідю до Менелая на Крит. Швидко полинула на своїх райдужних крилах Іріда з Олімпу, вмить постала вона перед Менелаям і сповістила про горе, що спіткало його. Зараз же вирушив Менелай додому. Хутко доплив він до Спарти. Страшенно розгнівався він, побачивши, що зрадила його Єлена і що викрадено його скарби. Одразу ж поїхав Менелай до свого брата Агамемнона, щоб порадитися з ним, як помститись Парісові за його віроломство. Агамемнон з повним співчуттям прийняв свого брата і порадив йому зараз же зібрати усіх тих героїв, які колись заприсягалися всіма силами допомагати йому в нещасті. З цими героями та їх військами радив Агамемнон іти війною на Трою. Менелай прийняв пораду Агамемнона і разом з ним вирушив перш за все до старезного царя Нестора в Пілос.

Одним з наймудріших греків був старець Нестор. Багато бачив він героїв на своєму довгому віку, у багатьох славетних подвигах брав він сам участь. Великий мав досвід Нестор у воєнній справі. Вже третє покоління героїв бачив Нестор.

Радо привітав Нестор Менелая й Агамемнона. Страшенно обурився на Паріса старий Нестор. Він сам вирішив узяти участь у поході проти Трої і надумав узяти з собою синів своїх, Фразімеда та Антілоха. Погодився Нестор об'їхати разом з Атрідами й героїв Греції, щоб спонукати їх усіх взяти участь у поході.

Багато героїв вирішили взяти участь у поході. Одні з них узяти участь через те, що зобов'язувала їх присяга, а інші пішли в похід тому, що велика була їх жадаба воєнних подвигів. Вирішили вирушити проти Трої: цар Аргоса Діомед, син великого Тідея, рівний силою богу Аресові; мудрий син царя Евбеї Паламед; могутній онук Міноса, цар

Криту Ідоменей; друг Геракла Філоктет; йому дав стріли свої перед смертю Геракл. Без цих стріл, як провістив оракул, не можна було здобути Трої. Взяли участь у поході і два Аякси: могутній син Гераклового друга, Теламона, Аякс, цар Саламіна — рівного йому силою не було нікого серед героїв; і син героя Оїлея, Аякс з Локриди¹. Багато й інших героїв взяло участь. Треба було примусити виступити в похід і царя Ітаки², хитромудрого Одиссея, Лаертового сина. Не хотілось кидати Ітаки Одиссеєві. Адже він тільки недавно одружився з прекрасною Пенелопою, і в них нещодавно народився перший син Телемах. Невже ж доведеться покинути йому мирне життя і палко коханих дружину й сина і плисти далеко під мури Трої, може, навіть для того, щоб ніколи не повернутися на батьківщину? Тому, коли Одиссей дізнався, що Менелай з Агамемноном, Нестором і Паламедом прибули в Ітаку, він надумав обдурити їх. Удавши з себе божевільного, він почав орати свої лани, запрягши в плуг вола й осла, а засівав він поле сіллю. Першим збагнув хитрощі Одиссея Паламед і вирішив змусити Одиссея признатись у них. Він узяв сповитого в пелюшки Телемаха і поклав його в борозні, якою йшов Одиссей. Спинився Одиссей. Хоч яке велике було його бажання залишитись на Ітаці, все-таки не міг він заради цього згубити свого єдиного сина. Так Паламед виявив, що Одиссей тільки прикидався божевільним, і довелось Одиссеєві покинути рідну Ітаку, дружину й сина і йти на довгі роки аж під мури Трої. З того часу зненавидів Одиссей Паламеда і задумав помститись йому за те, що він примусив його взяти участь у поході.

АХІЛЛ

Ще одного героя повинні були заохотити герої до участі в поході. Це був юний Ахілл, син царя Пелея й богині Фетіди. Провісник Калхас провістив Атрідам, що тільки в тому разі здобудуть вони велику Трою, якщо участь у поході братиме Ахілл. Безсмертну славу обіцяла доля Ахіллові. Він мав бути найбільшим з героїв, які битимуться під мурами Трої. Великі будуть подвиги Ахілла, але не повернеться він живим з-під стін Трої, загине він у розквіті сил, уражений стрілою. Знала богиня Фетіда, що судилося її синові. Всіма силами намагалась вона відвернути ту грізну долю. Коли

¹ Область у Середній Греції між Беотією і Етолією.

² Один з островів на захід від Греції в Іонійському морі.

був ще немовлям Ахілл, вона натирала тіло його амброзією і тримала його в огні, щоб зробити сина невразливим і таким чином дати йому безсмертя. Але одного разу вночі, коли Фетіда поклала немовля Ахілла в огонь, прокинувся Пелей. Вжахнувся він, побачивши, що його син в огні. Вихопивши меч, кинувся він до Фетіди. Злякалась богиня, втекла від страху з Пелейового палацу і заховалась у безодні моря в чертогах отця свого Нерей. А Ахілла Пелей віддав на виховання своєму другові, кентавру Хірону. Вигодував Хірон Ахілла мозком ведмедів і печінкою левів. Виріс могутнім героєм Ахілл. Мавши всього тільки шість років, він убивав лютих левів і вепрів і без собак наздоганяв оленів, такий бистрий і легкий був у бігу Ахілл. Не було рівного Ахіллові в умінні володіти зброєю. Навчив його також Хірон грати на солодкозвучній кіфарі й співати. Не забувала і Фетіда свого сина, часто впливала вона з морської глибини, щоб побачитись із сином. Скрізь і завжди піклувалась Фетіда про свого сина.

Коли Ахілл виріс і став прекрасним юнаком, по всій Греції рознеслася звістка, що збирає героїв Менелай у похід на Трою. Фетіда, знаючи, яка доля загрожує Ахіллові, сховала його на острові Скіросі, в палаці царя Лікомеда. Там жив серед царських дочок Ахілл, одягнений у жіноче вбрання. Ніхто не знав, де переховується Ахілл. Але провісник Калхас відкрив Менелаєві його схованку. Зараз же зібрались у путь Одиссей з Діомедом. Одиссей придумав таку хитрість. Під виглядом купців прибули на Скірос Діомед та Одиссей і пішли до палацу Лікомеда. Вони розклали перед царівнами свій крам: розкішні тканини, золоті намиста, обручки, сережки, гаптовані золотом покривала, а між цим крамом поклали вони меч, шолом, щит, поножі і панцир. Царівни з захопленням розглядали золоті оздоби й багаті тканини, а Ахілл, що стояв серед них, дивився лише на зброю. Раптом біля палацу залунали військові поклики, засурмили сурми й забряжчала зброя. Це супутники Діомеда й Одиссея вдарили мечами у щити і подали військовий клич. Вжахнувшись, розбіглися цареві дочки, а Ахілл, схопивши меч і щит, кинувся назустріч ворогам. Він думав, що вчинено напад на Лікомедів палац. Так упізнали Ахілла Одиссей і Діомед. З великою радістю погодивсь Ахілл брати участь у поході проти Трої. З ним вирушив і його вірний друг Патрокл і мудрий старець Фенікс. Пелей же дав своєму синові ту зброю, яку дістав він колись як дарунок від

богів на весіллі своєму з богинею Фетідою, дав йому і спис, подарений йому Хіроном, і коней, отриманих від Посейдона.

ТРОЯ

Велика й могутня була Троя, проти якої зібралися виступити герої Греції. Заснував Трою Іл, правнук сина Зевса Дардана й плеяди¹ Електри. Дардан прийшов з Аркадії до царя Тевкра. Тевкр віддав за Дардана дочку свою, а в придане дав йому частину своєї землі, на якій і засновано місто Дарданію. Внуком Дардана був Трос, а його сином був Іл. Він у Фрігії взяв якомсь участь у змаганні героїв і скоро переміг їх одного за одним. В нагороду за цю перемогу одержав він п'ятдесят дів і п'ятдесят юнаків. Дав йому цар Фрігії також перісту корову і сказав, щоб він ішов за коровою і там, де зупиниться корова, заснував місто. Велику славу обіцяв оракул, зі слів царя Фрігії, цьому місту. Іл зробив так, як сказав йому цар Фрігії. Пішов він за коровою, а вона зупинилася саме на пагорбі богині Ате. На цьому пагорбі і почав Іл будувати місто. Він здійняв руки до неба і благав Зевса послати йому знамення того, що благословив громовержець його справу. Уранці, вийшовши зі свого шатра, Іл побачив перед собою вирізьблений з дерева образ Афіни-Паллади; це й був той паладій, який мав охороняти нове місто. За царювання Іла тільки та частина Трої була обнесена муром, яка знаходилася на пагорбі, а підгірна частина міста була незахищена. Мур навколо цієї частини міста побудували Посейдон і Аполлон, які, з веління богів, мали служити в царя Трої Лаомедонта, Ілового сина. Незламний мур вивели Посейдон і Аполлон навколо Трої. Тільки в одному місці можна було зруйнувати мур — там, де працював герой Еак, що допомагав богам у праці.

В той час, коли герої Греції збиралися в похід на Трою, в ній правив Ілів онук Пріам; один тільки він залишився живий з дітей царя Лаомедонта, після того як здобув Трою Зевсів син Геракл. Багатий був Пріам. Розкішний і величний був палац його, в якому жив він з дружиною своєю Гекабою. Разом з Пріамом жили й п'ятдесят його синів та дочок. Серед Пріамових синів особливо славився своєю хоробрістю й силою благородний Гектор.

¹ *Плеяди* — богині, ім'ям їх названо сузір'я Плеяд.

Могутня була Троя. Великі труднощі мали подолати грецькі герої в їх боротьбі з войовничими троянцями, але зате й велика слава та багатюща здобич чекала на тих, хто переможе троянців і заволодіє Троєю.

ГЕРОЇ ГРЕЦІЇ В МІЗІЇ

Усі герої і їх війська зібрались у гавані Авліді, щоб плисти звідти до берегів Трої. Величезна армія зібралась на морському березі. Сто тисяч озброєних воїнів¹ було в цьому війську. На 1186 кораблях мали вони плисти під Трою. Перед від'їздом зібрались усі проводирі військ, великі герої, під покровом столітнього платана біля вівтарів, щоб принести жертву богам і благати у них щасливого плавання. Раптом з-під одного з вівтарів виповз жахливий змій, червоний, як кров. Звиваючи кільцями величезне тіло, швидко виповз він на платан до самого майже вершка. Там було гніздо з вісьмома пташенятами й самицею. Червоний змій проковтнув самицю й пташенят, а сам обернувся в камінь. Вражені стояли герої під платаном; вони не могли зрозуміти, що означає це знамення богів. Але віщий провісник Калхас відкрив їм зміст цього знамення. Він сказав героям, що дев'ять років доведеться їм облягати Трою, бо дев'ять птахів поглинув змій, аж на десятий рік після тяжких трудів здобудуть вони велику Трою. Зраділи греки словам Калхаса. Сповнені надії на щасливий кінець розпочатого ними походу спустили вони свої кораблі. Один за одним відпливали кораблі з гавані Авліді. Налягли гребці разом на весла, і швидко поплив величезний флот греків до берегів Азії.

Після недовгого плавання пристали греки до берегів Мізії. Тут правив Гераклів син, герой Телеф. До його володінь і пристали греки. Вони були певні, що допливли до берегів Трої, і почали спустошувати володіння Телефа. Зібрав військо Телеф і рушив на чолі його на захист своїх володінь. Почався кровопролитний бій.

До бою став Ахілл зі своїм вірним другом Патроклом. Поранили Патрокла, але, незважаючи на рану, мужньо бився він поруч Ахілла.

Нарешті Ахілл з великими зусиллями все ж змусив до втечі Телефа.

---

¹Звичайно, тут повідомляється про таке велике військо, якого не можна було зібрати за тих часів, коли створено легенду про Троянську війну. Це звичайне епічне прикрашання, що надає характеру грандіозності війні греків з троянцями.

Настала ніч і дала можливість Телефові втекти до свого міста і замкнутися в ньому. Рано-вранці почали збирати греки тіла убитих воїнів і тут раптом дізналися, що не з троянцями билися вони, а з мізійцями та їх царем Телефом, сином Геракла. Засмутилися греки: вони бились із своїм союзником, а не з ворогом. Уклали греки мир з Телефом, і він обіцяв допомагати їм. Тільки вирушити з ними у похід на Трою відмовився Телеф: він був одружений з дочкою Пріама і не хотів воювати проти батька своєї дружини.

Поховавши загиблих у бою, греки покинули Мізію і попливли далі до берегів Трої. У відкритому морі захопила грецький флот страшенна буря. Неначе гори, здіймалися на морі грізні хвилі. Мов легкі тріски, розкидала буря грецькі кораблі. Збилися вони з путі. Довго блукали греки морем і, нарешті, повернулися в Авліді. Один за одним припливали кораблі греків у ту гавань, яку ще так недавно покинули, щоб плисти до великої Трої. Невдачею скінчився перший виступ їх у похід.

ГРЕКИ В АВЛІДІ

Викладено за трагедією Євripіда «Іфігенія в Авліді».

Коли всі грецькі кораблі зібралися знову в Авліді, греки витягли свої кораблі на берег. На березі утворився величезний військовий табір. Багато героїв не залишилися в Авліді. Вони повернулися додому. Покинув Авліді і проводир усього війська цар Агамемнон. Ніхто не знав, коли ж можна буде знову вирушити в похід на Трою. Але як бути грекам? Потрібен провідник, який указав би їм шлях до берегів Трої. Цей шлях міг указати їм лише Телеф, з яким тільки недавно бились греки. Під час бою поранений був Телеф Ахіллом у стегно. Хоч як лікував Телеф свою рану — ніщо не помагало. Рана боліла все дужче, біль ставав нестерпним. Нарешті, змучений стражданнями, Телеф рушив у Дельфи і там запитав Аполлона, як загоїти йому рану. Піфія дала відповідь, що зцілити Телефа може лише той, хто його поранив. Одягнений у лахміття, на милицях, під виглядом жебрака прийшов Телеф у Мікени до палацу Агамемнона; він вирішив просити царя Мікен, щоб той умовив Ахілла загоїти рану. Першою побачила Телефа дружина Агамемнона, Клітемнестра. Він відкрив

їй, хто він є, а Клітемнестрадала пораду Телефові, коли увійде Агамемнон, узяти з колиски немовля Ореста, сина Агамемнона, підбігти до жертovníка й загрозувати, що він розтратить об жертovníк голову Ореста, якщо Агамемнон відмовиться допомогти йому зцілитися від рани. Телеф зробив так, як звеліла йому Клітемнестра. Злякався Агамемнон, що вб'є його сина Телеф. Він погодився допомогти йому й зробив це охоче, знаючи, що тільки Телеф може вказати грекам шлях до Трої. Послав Агамемнон послів по Ахілла. Здивований був Ахілл, він не міг зрозуміти, як може він, не знаючи лікарського мистецтва, зцілити Телефові рану. Але наймудріший з героїв, Одиссей, сказав Ахіллові, що не треба йому бути лікарем, що залізом з вістря списа, яким завдано рану Телефові, зцілить Ахілл рану. Зараз же зшкребли заліза з Ахіллового списа, посипали рану Телефа, і рана враз загоїлась. Зрадив Телеф. Він погодився в нагороду за зцілення вести флот греків до троянських берегів, від чого раніше так уперто відмовлявся.

Знайдено було, нарешті, провідника, але відплисти все ж не могли греки з Авліди: на морі весь час був супротивний вітер. Цей вітер послала богиня Артеміда, яка розгнівалася на Агамемнона за те, що вбив він її священну лань. Даремно чекали герої, що вітер зміниться, — він, не вщухаючи, віяв увесь час у тому ж напрямі. Нудилися в бездіяльності герої. Почалися в таборі хвороби, ремство піднялося серед воїнів. Боялися навіть їх повстання. Нарешті провісник Калхас оголосив вождям греків:

— Аж тоді змилюється богиня Артеміда над греками, коли принесуть їй у жертву прекрасну дочку Агамемнона, Іфігенію.

Засмутився Агамемнон, коли дізнався про це, вернувшись в Авліду. Він ладен був навіть зовсім зректися походу під Трою, аби тільки зберегти життя своєї дочки. Довго вмовляв його Менелай скоритись волі Артеміди; нарешті погодився Агамемнон і послав у Мікени до Клітемнестри гінця, який мав переказати їй, затаївши справжню причину, що Агамемнон велить їй привезти Іфігенію в Авліду — Ахілл нібито хоче, перш ніж вирушити в похід, заручитися з Іфігенією. Послав гінця в Мікени Агамемнон, і ще більше стало йому шкода дочки. Потай від усіх послав він другого гінця, якому звелів переказати Клітемнестрі, щоб не везла вона в Авліду Іфігенію. Але цього другого гінця перейняв Менелай. У гніві докоряв він Агамемнонові за те, що він робить так, як може робити лише той, хто зраджує спільну справу. Довго докоряв Агамемнонові Менелай. Зчинилася

гаряча суперечка між братами. Цю суперечку перервав вісник, що ввійшов; він сповістив, що тільки-но прибула до табору греків Клітемнестра з Іфігенією й маленьким Орестом і зупинилась біля джерела коло самого табору.

В розпачі був Агамемнон. Невже йому судилося втратити ніжно кохану дочку Іфігенію, неville сам він муситиме вести її на смерть, вести, щоб заколоти її біля жертовника Артеміди? Бачивши горе свого брата, ладен навіть і Менелай відмовитися від такої жертви з боку брата. Але Агамемнон знає, що Калхас оповістить волю богині Артеміди всьому війську, і тоді змусять його принести в жертву Іфігенію. Навіть якщо Калхас не оголосить про волю богині, скаже всім про це Одиссей, адже й він знає волю богині.

Сповнений глибокого смутку, пішов Агамемнон назустріч дружині й дочці. Він намагався вдавати з себе спокійного й веселого. Але це не вдалося йому. Відразу побачила Іфігенія, що батько її чимсь глибоко засмучений. Почала вона розпитувати батька, але нічого не сказав він їй. Нічого не сказав і дружині своїй Агамемнон, він тільки умовляв її поїхати в Мікени: не хотів Агамемнон, щоб Клітемнестра була свідком смерті дочки. Нарешті залишив Агамемнон дружину й дочку і пішов до Калхаса; він хотів запитати його, чи не можна якось урятувати дочку.

Ледве тільки вийшов із шатра Агамемнон, як прийшов Ахілл. Він хотів бачити царя Мікен, щоб зажадати від нього негайного виступу проти Трої. Набридло Ахіллові сидіти без діла в Авліді, та й його мирмидоняни хвилювались і вимагали, щоб їх або вели в похід, або відпустили додому. Коли Клітемнестра дізналася, хто цей герой, що питає Агамемнона, вона звернулася до Ахілла і вітала його як жениха своєї дочки. Здивувався Ахілл. Адже він ніколи не говорив Агамемнону про те, що хоче взяти за дружину його дочку. Зніяковіла Клітемнестра, довідавшись, що Ахілл ніколи не помишляв про одруження з Іфігенією, і не знала, що сказати Ахіллові. Але тут прийшов той самий раб, якого послав Агамемнон з другою звісткою в Мікени. Відкрив він Клітемнестрі, навіщо викликав її з Іфігенією в Авліді Агамемнон. Вжахнулася Клітемнестра. Вона мала втратити дочку. У кого шукати їй захисту? Упала вона на коліна перед Ахіллом, ридаючи, обняла вона його коліна і благала його про захист, закликаючи матір'ю його, великою дочкою Нерейя, Фетідою. Заприсягся Ахілл, бачивши розпач Клітемнестри, віщим морським старцем, богом Нереем, допомогти їй. Він клявся, що не дасть нікому навіть доторкнутися до Іфігенії. Швидко пішов Ахілл із шатра

Агамемнона, щоб одягтися в панцир. Коли повернувся в шатро Агамемнон, Клітемнестра почала з гнівом докоряти йому за те, що він наважився згубити власну дочку.

Що міг їй відповісти нещасний Агамемнон? Адже не з своєї волі зважився він принести в жертву богині Артеміді рідну дочку. Несила його була зробити інакше. Він міг лише сказати, що якби навіть і уважив він благанням дружини й дочки, то розгнівані греки вбили б і його, і всіх його близьких, бо для добра всієї Греції приносять у жертву Іфігенію.

У таборі почалося вже сильне заворушення. Мирмидоняни ледве не побили камінням Ахілла, коли оповістив він, що не дасть принести в жертву ту, кого обіцяно йому за дружину. Усі воїни, під проводом Одиссея, зі зброєю в руках кинулись до шатра Агамемнона. Ахілл з мечем у руках, прикрившись щитом, став біля входу в шатро, готовий до останньої краплі крові боронити Іфігенію.

Але тут зупинила всіх, готових уже почати кривавий бій, Іфігенія. Голосно сказала вона, що готова сама добровільно йти під жертвний ніж заради спільної справи. Не хоче вона противитись волі великої Зевсової дочки, Артеміді. Нехай принесуть її в жертву, вічним пам'ятником їй будуть руїни Трої, коли здобудуть її греки. Умовила вона героя Ахілла не захищати її, не починати міжусобної битви. Скорився волі Іфігенії Ахілл, хоч шкода було йому прекрасної дівки, яку він покохав за її велику рішучість жертвувати собою для загального добра.

Спокійно пішла Іфігенія туди, де споруджений був жертвник на честь богині Артеміді. Прекрасна й велична пройшла посеред незчисленних рядів воїнів Іфігенія і стала біля жертвника. Заплакав Агамемнон, поглянувши на свою юну дочку і, щоб не бачити її смерті, закрив голову своїм широким плащем. Спокійно стояла біля жертвника Іфігенія. Всі зберігали, з веління оповісника Тальфібія, глибоку мовчанку. Віщий Калхас вийняв з піхов жертвний ніж і поклав його в золотий кошик. На голову дівки надів він вінок, як на жертву, яку ведуть до вівтаря. Вийшов з рядів воїнів Ахілл. Він узяв посудину з священною водою і жертвне борошно з сіллю, окропив водою Іфігенію й жертвник, посипав борошном голову дівки й голосно вигукнув до богині Артеміді, благаючи її послати війську щасливе плавання до троянських берегів і перемогу над ворогом. Узяв Калхас у руку жертвний ніж. Усі завмерли. Ось заніс він ніж, щоб уразити ним Іфігенію. Ось торкнувся вже ніж дівки. Але не впала з передсмертним стогоном біля

жертвника Іфігенія. Сталося велике чудо. Богиня Артеміда вихопила Іфігенію, і замість неї біля вівтаря, забризкуючи його кров'ю, билася у передсмертних корчах лань, уражена ножем Калхаса. Вражені чудом, скрикнули усі, як один, воїни. Голосно й радісно скрикнув і віщий Калхас:

— Ось та жертва, якої вимагала велика дочка громовержця Зевса — Артеміда! Радійте, греки, нам обіцяє богиня щасливе плавання і перемогу над Троєю.

І справді, не була ще на жертвнику спалена лань, послана Артемідою, як уже змінився вітер на попутний. Поспішно почали збиратись греки у далекий похід. Усе в таборі тріумфувало. А Агамемнон поспішив до свого шатра переказати Клітемнестрі про те, що сталося біля жертвника, і прискорити її повернення в Мікени.

Богиня Артеміда, вихопивши біля жертвника Іфігенію, перенесла її на береги Евксинського Понту, в далеку Тавриду¹. Там стала жрицею богині прекрасна дочка Агамемнона Іфігенія.

ПЛАВАННЯ ГРЕКІВ ДО БЕРЕГІВ ТРОЇ. ФІЛОКТЕТ

Викладено за трагедією Софокла «Філоктет».

Спокійне було плавання греків до берегів Трої. Весь час віяв попутний вітер. Швидко розсікали морські хвилі кораблі. Уже видно було береги острова Лемносу. Тут, недалеко від Лемносу, був відлюдний острів Хріса. На ньому був жертвник, поставлений на честь покровительки острова, німфи Хріси. Греки мали знайти цей жертвник і принести на ньому жертву німфі, бо їм провіщено було, що тільки в тому разі здобудуть вони Трою, якщо по дорозі пристануть до берега Хріси і принесуть на ньому жертву. Жертвник на цьому острові поставив ще великий герой Ясон, коли плив він зі своїми супутниками аргонавтами в далеку Колхиду по золоте руно. На цьому жертвнику приніс жертву і великий син Зевса, Геракл, коли він пішов походом проти Трої, щоб помститись за образу царю Лаомедонтові. Гераклів друг, Філоктет, знав, де знаходиться жертвник. Він взявся вказати його героям. Пішли за Філоктетом вожді греків. Безлюдний був острів. Увесь заріс він низьким чагарником. Ось, нарешті, і жертвник, уже напівзруйнований.

¹ Сучасний Крим.

Підійшли до нього герої. Раптом виповзла з кущів велика змія, що охороняла жертвовник, і вжалила героя Філоктета в ногу. Скрикнув Філоктет і впав на землю. Підбігли до нього герої, та було вже пізно. Зміїна отрута проникла в рану. Страшенно почала боліти вона. Багато гною витікало з рани, заражаючи повітря страшним смородом. Нестерпні були страждання Філоктета. Не перестаючи, стогнав він і вдень і вночі. Стогін нещасного Філоктета не давав спокою грекам. Воїни почали ремствувати. Вони не могли переносити смороду, який ішов від рани Філоктета. Нарешті вожді греків постановили, за порадою Одиссея, покинути нещасного Гераклового друга десь на березі. Під час плавання повз острів Лемнос вожді звеліли знести заснулого Філоктета на пустинний берег. Там, серед скель, поклали його, залишивши йому його лук і стріли, одяг і їжу. Так покинули греки того героя, без стріл якого не судилось їм здобути Трою. Дев'ять років довелося томитись Філоктетові на пустинному березі. Але настав час, коли довелося грекам самим послати по Філоктета і прохати в нього допомоги. Це сталося на десятому році облоги Трої.

Покинувши Філоктета, греки рушили далі в путь і, нарешті, пристали до троянських берегів, де чекало їх стільки трудів, небезпек і великих подвигів.

ПЕРШІ ДЕВ'ЯТЬ РОКІВ ОБЛОГИ ТРОЇ

*Викладено за різними творами античних письменників.
Епізод загибелі Паламеда викладено за поемою
Овідія «Метаморфози».*

Зраділи греки, що скінчено їх довге плавання. Та коли наблизились вони до берегів, то побачили, що їх чекало вже сильне військо троянців під проводом Гектора, могутнього сина старого царя Трої Пріама. Як пристати грекам до берега? Як висадитись? Бачили всі герої, що загине той, хто перший ступить на троянський берег. Довго вагалися греки. Серед них був і герой Протесілай, він прагнув подвигів і готовий був перший зіскочити на берег і почати бій з троянцями. Але не зважувався він тому, що знав провіщення: загинути має той з греків, хто перший торкнеться ногою троянської землі. Знав це провіщення і Одиссей. І ось, щоб повести за собою героїв, але самому не загинути, Одиссей кинув на берег свій щит і спритно стрибнув на нього з корабля. Протесілай бачив, що Одиссей зіскочив на берег, але він не бачив, що скочив Одиссей не на троянську зем-

лю, а на свій щит. Протесілай вирішив, що один з греків уже ступив перший на троянську землю. Жадоба подвигів оволоділа Протесілаєм. Усе забув він: забув він про батьківщину, забув і про прекрасну дружину свою, юну Лаодамію. Скочив з корабля на берег Протесілай і з оголеним мечем кинувся на ворогів. Потряс своїм важким списом великий Гектор і на смерть уразив він юного Протесілая. Мертвим упав той на берег. Він перший обагрив своєю кров'ю троянську землю. Греки дружно кинулися з кораблів на ворогів. Закипів кривавий бій, подалися троянці, кинулися тікати і заховалися за неприступними стінами Трої. На другий день було укладено між греками і троянцями перемир'я, щоб підібрати загиблих воїнів і поховати їх.

Поховавши всіх убитих, греки почали влаштовувати укріплений табір. Повитягали вони свої кораблі на берег і розташувалися великим табором уздовж моря від гір Сігейону до гір Ройтейону. З боку Трої вони захистили свій табір високим валом і ровом. На двох протилежних кінцях табору розбили свої шатра Ахілл і Аякс Теламонід, щоб спостерігати за троянцями і не дати їм напасти несподівано на греків. У середині табору підносилось розкішне шатро царя Агамемнона, обраного греками проводирем усього війська. Тут, коло шатра Агамемнона, був і майдан для народних зборів. Мудрий Одісей поставив своє шатро коло майдану народних зборів, щоб у всякий час мати змогу вийти до зібрання і щоб завжди знати, що відбувається в таборі. Він, незважаючи на те, що раніше так не хотів брати участі в поході, тепер став лютим ворогом троянців і вимагав, щоб греки за всяку ціну захопили і зруйнували Трою.

Коли табір греків був упоряджений і укріплений, греки послали в Трою царя Менелая і хитромудрого Одісея для переговорів з троянцями. Грецьких послів прийняв у своєму домі мудрий Антенор і влаштував для них розкішний бенкет. Усією душею бажав Антенор, щоб укладений був мир і задоволені були законні домагання Менелая. Довідавшись про прибуття послів, Пріам скликав народні збори, щоб обговорити домагання Менелая. Прийшли на збори всі троянці і Менелай з Одісеєм. Менелай у короткій сильній промові зажадав, щоб повернули йому троянці дружину його Єлену і всі скарби, викрадені Парісом. Після Менелая говорив Одісей. Заслухались троянці чудовою промовою мудрого царя Ітаки. Він переконував троянців задовольнити вимоги Менелая. Народ троянський ладен був уже погодитись на всі домагання Менелая. Адже і сама

прекрасна Єлена розкаялася в своєму необачному вчинку і шкодувала, що покинула дім героя-чоловіка заради Паріса. І Антенор умовляв народ задовольнити вимоги Менелая. Він бачив, скільки лиха завдасть війна троянців і греків. Але не хотіли миру з греками сини Пріама, і насамперед, звичайно, Паріс. Невже змусять його віддати Єлену? Невже віднімуть у нього всю його здобич? Він не хотів скоритися народному рішенню, а його підтримували в цьому брати. Підкуплений Парісом Антімах вимагав навіть, щоб троянці схопили царя Менелая і вбили його. Але цього не допустили Пріам і Гектор, вони не дозволили образити послів, що були під охороною громовержця Зевса. Вагалися народні збори, не знали, яке прийняти остаточне рішення.

Тут підвівся троянський провісник Гелен, Пріамів син, і сказав, щоб не боялися троянці війни з греками, — боги обіцяють Трої свою допомогу. Повірили троянці Геленові. Вони відмовилися задовольнити домагання Менелая. Посли греків змушені були ні з чим покинути Трою. Тепер мала початись кровопролитна боротьба троянців з греками.

Замкнулись троянці в неприступній Трої; навіть Гектор не насмівся покидати Трою. А греки почали облогу. Вони тричі намагалися здобути штурмом Трою, але це їм не вдавалось. Тоді греки почали руйнувати околиці Трої і завойовувати всі міста, які були в союзі з Троєю. Греки ходили на них походами суходолом і морем. В усіх цих походах особливо відзначався великий Ахілл. Греки заволоділи островами Тенедосом¹, Лесбосом, містами Педасом, Лірнессом та іншими. Багато міст зруйнували вони всередині країни. Оволоділи вони й містом Фівами², де правив батько Гекторової дружини Андромахи, Естіон. В один день убив Ахілл сім братів Андромахи. Загинув і батько її. Але не дав труп Естіона в наругу Ахілл, — боячись гніву богів, він поховав його в землі³. А мати Андромахи була відведена невольницею у табір греків. Багату здобич захопив Ахілл у Фівах. Він захопив у полон і прекрасну дочку Аполлонового жерця Хріса, Хрісеїду, і прекрасну Брісеїду. Хрісеїду віддали греки цареві Агамемнону.

Усе навколо Трої спустошували греки. Троянці не сміли показуватися за мурами Трої, бо кожному загрожувала смерть або жорстокий полон і продаж у рабство.

¹ Острів в Егейському морі біля узбережжя Троади.

² Міфічне місто, однойменне з Фівами, головним містом Беотії в Греції.

³ За віруванням греків, душі померлих, які не були поховані, прирікалися на вічне блукання і ніде не знаходили собі спокою. Тому непоховання вважалося найбільшою наругою над померлим.

Багато горя довелося зазнати троянцям за дев'ять років облоги Трої. Багатьох героїв, що загинули в бою, довелося їм оплакувати. Але найтяжчий, десятий рік був попереду. Попереду було й найбільше горе — падіння Трої.

Багато перетерпіли й греки за дев'ять років війни. Багато й у них було вбитих. Багато героїв загинуло від руки ворога. Загинув і мудрий герой Паламед, але не від ворожої руки. З ненависті і заздрощів погубив його хитромудрий Одиссей. Багато розумних порад давав грекам Паламед, не раз надавав він їм неоціненні послуги. Цілющим зіллям вигоював він рани, лікував недуги; він збудував маяк для греків, щоб знали ті, що відплили з табору, куди пристати їм темної ночі. Шанували героя Паламеда греки і охоче слухались його порад. За це зненавидів його Одиссей. Він бачив, що Паламеда греки слухають охочіше, ніж його. Згадав Одиссей і те, як викрив Паламед його хитрощі, коли удав він із себе божевільного, щоб не йти під Трою; цей спогад ще дужче розпалив його ненависть до Паламеда. Довго розмірковував Одиссей, як згубити йому Паламеда. Нарешті скористався він тим, що Паламед почав радити грекам скінчити війну й повернутись на батьківщину. Одиссей вигадав підступний план. Уночі він сховав у Паламедовім шатрі мішок із золотом і почав запевняти всіх, що не дарма радить Паламед припинити облогу Трої, що ці поради дає він грекам тільки через те, що його підкупив Пріам. Чимало було незадоволених Паламедом і серед греків. Адже якби греки послухалися порад Паламеда, то позбулися б вони багатой здобичі, якою б вони заволоділи, здобувши Трою. Всі ці незадоволені охоче повірили наклепам Одиссея. Бачивши, що вже багато греків починають вірити у зраду Паламеда, Одиссей, щоб переконати всіх у тому, що Паламед справді підкуплений Пріамом, сповістив Агамемнону, що Паламед підтримує зв'язок з Пріамом через полоненого фрігійця і що цього фрігійця, коли він намагався піти з грецького табору в Трою, схопили і вбили Одиссейові слуги. Написав також Одиссей листа від імені Пріама до Паламеда. В цьому листі було сказано про золото, послане царем Пріамом Паламедові як плата за те, що він умовить греків зняти облогу і поїхати на батьківщину. Цей лист Одиссей передав полоненому фрігійцеві і велів віднести його до Пріама. Тільки-но фрігієць вийшов з табору греків, як напали на нього слуги Одиссея, вбили його, а листа принесли до свого царя. З цим листом Одиссей поспішив до шатра Агамемнона. Діставши це повідомлення, Агамемнон одразу ж

скликав до свого шатра всіх грецьких вождів. Покликав він і Паламеда, який і гадки не мав про те, яка небезпека загрожує йому. Тут обвинуватив Одиссей Паламеда в зраді. Даремно запевняв Паламед вождів, що і не думав він про зраду. А Одиссей, щоб викрити Паламеда, порадив потрусити в шатрі його. Послали до шатра і справді знайшли там мішок із золотом. Тепер усі повірили, що Паламед — зрадник. Вчинили суд над Паламедом і засудили його до смертної кари. Його вирішили побити камінням. Закували невинного Паламеда в тяжкі кайдани і привели на берег моря. Даремно закликав Паламед греків не вбивати його, не карати такою лютою смертю безвинного. Ніхто не хотів слухати мнимого зрадника. Приступили до страти. Жодного стогону, жодної скарги не вирвалося з грудей Паламеда. Перед смертю сказав він тихо тільки ці слова:

— О, істино, мені шкода тебе, ти вмерла раніше від мене!

З цими словами вмер найблагородніший і наймудріший із грецьких героїв; не врятували його всі ті послуги, які зробив він грекам. Згодом жорстоко поплатились греки за вбивство Паламеда. За смерть сина помстився на них Навплій, цар Евбеї, батько Паламеда.

Не тільки на смерть засудив Агамемнон Паламеда, але й душу його прирік він на вічне блукання. Не дозволив Агамемнон поховати тіло Паламеда в землі, його залишено було на березі моря дикому звірові й хижому птаству на поталу. Та не допустив цього могутній Аякс Теламонід. Він справив похоронні обряди над тілом Паламеда і з честю поховав його. Аякс не вірив, що Паламед зрадив греків.

СВАРКА АХІЛЛА З АГАМЕМНОНОМ

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Уже дев'ять років тримали в облозі греки Трою. Настав десятий рік великої боротьби. На початку цього року прибув до табору греків жрець стріловержця Аполлона Хріс. Він благав усіх греків, і насамперед їх вождів, повернути йому за багатий викуп дочку Хрісеїду. Вислухавши Хріса, всі погодились взяти за Хрісеїду багатий викуп і віддати її батькові. Але розгнівався могутній цар Агамемнон і сказав Хрісові:

— Старий, іди геть і ніколи не смій на очі показуватись тут біля наших кораблів, бо не врятує тебе й те, що ти жрець бога Аполлона. Не поверну я тобі Хрісеїду. Ні, весь вік

вона томитиметься в неволі. Остерігайся прогніввити мене, якщо хочеш неушкодженим вернутися додому.

Злякавшись, покинув Хріс грецький табір і пішов замучений на берег моря. Там, простерши до неба руки, так почав благати він великого сина Латони, бога Аполлона:

— О, срібнолукий боже! Вислухай мене, твого вірного служителя! Помстись твоїми стрілами грекам за мою скорботу і образу!

Почув Аполлон скаргу свого жерця Хріса. Швидко полинув він зі світлого Олімпу з луком і сагайдаком за плечима. Грізно гриміли в сагайдаку золоті стріли. Мчав Аполлон до грецького табору, палаючи гнівом; темніше від ночі було обличчя його. Примчавши до табору ахейців, він вийняв із сагайдака стрілу і послав її в табір. Грізно задзвеніла тятива Аполлонового лука. За першою стрілою послав Аполлон другу, третю, — градом посипалися стріли в табір греків, несучи з собою смерть. Страшний мор уразив греків. Безліч греків гинуло. Всюди палали похоронні вогнища. Здавалося, настав для греків час загибелі.

Дев'ять днів лютував уже мор. На десятий день, за порадою, що її дала Гера, скликав великий герой Ахілл на народні збори всіх греків, щоб вирішити, що їм діяти, як їм умилювати богів. Коли зібралися всі воїни, першим звернувся з промовою до Агамемнона Ахілл.

— Доведеться плисти нам назад на батьківщину, Атреїв сину, — сказав Ахілл, — ти бачиш, що гинуть воїни і в боях, і від мору. Але, може, ми перш запитаємо провісників: вони скажуть нам, чим прогніввили ми срібнолукого Аполлона, за що послав він згубний мор на наше військо.

Тільки це сказав Ахілл, як підвівся провісник Калхас, який уже не раз відкривав грекам волю богів. Він сказав, що готовий відкрити, чим прогнівано далекоразящого бога, але відкриє він це лише в тому разі, якщо Ахілл захистить його від гніву царя Агамемнона. Ахілл обіцяв свій захист Калхасові і запрягся в цьому Аполлоном. Тоді тільки сказав Калхас:

— Гнівається великий син Латони за те, що збезчестив цар Агамемнон жерця його Хріса, прогнавши його з табору, не прийнявши від нього багатого викупу за дочку. Умилювати можемо ми бога тільки тим, що повернемо батькові чорнооку Хрісеїду і принесемо в жертву богу сто телят.

Почувши, що сказав Калхас, запалав страшеним гнівом на нього й Ахілла Агамемнон, проте, бачачи, що йому доведеться вернути Хрісеїду батькові, він, нарешті, погодився, але зажадав собі нагороди за її повернення. До-

корив за користоловство Агамемнону Ахілл. Це ще дужче розсердило Агамемнона. Він почав погрожувати, що своєю владою візьме собі нагороду за Хрісеїду з того, що припало на долю Ахіллові, або Аяксу, або Одиссеєві.

— Безсоромний, підступний користоловцю! — скрикнув Ахілл, — ти погрожуєш нам, що віднімеш у нас наші нагороди, хоч ніхто з нас ніколи не мав рівної з тобою частки в нагородах. Але ми ж прийшли битись не за свою справу; ми прийшли сюди ради допомоги Менелаєві й тобі. Ти хочеш відняти в мене частину тієї здобичі, яка припала мені за великі подвиги, мною здійснені. Так краще ж повернутися мені назад у рідну Фтію, не хочу я збільшувати твою здобич і скарби.

— Що ж, тікай у Фтію! — крикнув у відповідь Ахіллові Агамемнон, — більш від усіх царів ненавиджу я тебе! Ти один затіваєш чвари. Не страшний мені твій гнів. Ось що скажу я тобі! Хрісеїду я поверну батькові, коли таке бажання бога Аполлона, але за це відніму я в тебе полонянку Брісеїду. Ти дізнаєшся, наскільки більше в мене влади! Нехай кожний побоюється вважати себе рівним владою мені!

Страшний гнів опанував Ахілла, коли він почув цю погрозу Агамемнона. Схопився за свій меч син Фетіди; він уже витяг його наполовину з піхов і ладен був кинутися на Агамемнона. Раптом відчув Ахілл легкий дотик до волосся. Оглянувся він і з жахом відсахнувся. Перед ним, незрима для інших, стояла велика дочка громовержця Афін-Паллада. Гера послала Афіну. Зевсова дружина не хотіла загибелі ні того, ні другого з героїв, обидва вони — і Ахілл, і Агамемнон — були їй однаково дорогі. З трепетом запитав Ахілл богиню Афіну:

— О, дочко громовержця Зевса, навіщо спустилася ти з високого Олімпу? Невже прийшла сюди, щоб бачити, як шаленіє Агамемнон? О, скоро згубить він себе своєю гордістю!

— Ні, могутній Ахілле, — відповіла ясноока Паллада, — не для того прийшла я. Прийшла приборкати твій гнів, якщо тільки ти коришся волі богів-олімпійців. Не оголяй меча, вдовольнися самими словами, ними бичуй Агамемнона. Вір мені: скоро тут, на цьому ж місці, заплатять тобі за кривду дарами, які будуть у багато разів багатші. Змирись і скорись волі безсмертних богів.

Скорився волі богів Ахілл; він вклав свій меч у піхви, і Афін знову полинула на світлий Олімп у сонм богів.

Багато гнівних слів сказав ще Ахілл Агамемнонові, називаючи його пожирачем народу, п'яницею, боягузом,

собакою. Кинув свій скіпетр на землю Ахілл і поклявся ним, що настане час, коли потрібна буде його допомога проти троянців, але марно благатиме про неї Агамемнон, коли так тяжко образив він його. Даремно мудрий цар Пілосу, старець Нестор, намагався примирити ворогуючих. Не послухався Агамемнон Нестора, не примирився і Ахілл. Гнівний пішов великий син Пелея зі своїм другом Патроклом і хоробрими мирмидонянами до своїх шатер. Лютувала шалено в його грудях злоба проти Агамемнона, що образив його.

Тим часом цар Агамемнон звелів спустити швидкохідний корабель на море, віднести на нього жертви богу Аполлонові і відвести прекрасну дочку жерця Хріса. Корабель цей мав плисти під проводом хитромудрого Одиссея у Фіви, місто Естіона, а греки в таборі, з веління Агамемнона, мали принести багаті жертви Аполлонові, щоб умилювати його.

Швидко нісся посланий Агамемноном корабель по хвилях безмежного моря. Нарешті увійшов корабель у гавань Фів. Спустили паруси греки і причалили до пристані. Зійшов з корабля на чолі загону Одиссей на берег, відвів прекрасну Хрісеїду до батька і звернувся до нього з таким привітанням:

— О, служителю Аполлона! Я прибув сюди з волі Агамемнона, щоб повернути тобі дочку. Привезли ми і сто биків, щоб умилювати цими жертвами великого бога Аполлона, який послав тяжке лихо на греків.

Зрадів старий Хріс поверненню дочки і ніжно обняв її. Негайно почали приносити жертви Аполлонові. Благов Хріс бога-стріловержця:

— О, срібнолукий боже, вислухай мене! Зважав ти і раніш на мої благання. Зглянься на мене й тепер! Відверни велику біду від греків, припини згубний мор!

Почув благання Хріса бог Аполлон і припинив мор у грецькому таборі. Коли ж були принесені Хрісом жертви Аполлонові, влаштований був розкішний бенкет. Весело бенкетували греки у Фівах. Юнаки розносили вино, наливаючи ним по вінця чари бенкетуючих. Голосно лунали величні звуки гімна на честь Аполлона, що його співали грецькі юнаки. До заходу сонця тривав бенкет, а вранці, освіжені сном, Одиссей і його загін вирушили назад до просторого табору. Аполлон послав їм попутний вітер. Немов чайка, мчав корабель по морських хвилях. Швидко доплив корабель до табору. Витягнули його на берег плавці і розійшлись по своїх шатрах.

Поки плавав Одиссей у Фіви, Агамемнон здійснив і те, чим погрожував Ахіллові. Прикликав він оповісників Тальфібія і Еврібата і послав їх по Брісеїду. Неохоче йшли посланці Агамемнона до шатра Ахілла. Коли вони прийшли до нього, він сидів у глибокому роздумі біля шатра. Підійшли послы до могутнього героя, але, зняковівши, не могли вимовити й слова. Тоді сказав їм син Пелея:

— Привіт вам, оповісники! Я знаю, що ви ні в чім не винні, винен тільки сам Агамемнон. Ви прийшли по Брісеїду. Друже мій, Патрокле, видай їм Брісеїду. Але хай будуть вони самі свідками, що настане час, коли буду я потрібен, щоб врятувати від загибелі греків. Не зможе тоді Агамемнон, що втратив уже розум, врятувати греків!

Проливаючи гіркі сльози, покинув Ахілл друзів своїх, пішов на відлюдний берег, простер до моря руки й голосно прикликав матір свою, богиню Фетиду:

— Мамо, якщо вже народила ти мене приреченим на короткий вік, навіщо ж тоді позбавляє мене слави громовержець Зевс! Ні, не дав він мені слави! Цар Агамемнон мене збезчестив, віднявши в мене нагороду за мої подвиги. О, моя мамо, почуй же мене!

Почула богиня Фетіда поклик Ахілла. Покинула вона морську глибіню і чудовий палац бога Нереея. Швидко, немов та легка хмарка, виплила вона з морських, пінистих хвиль. Вийшла Фетіда на берег і, сівши коло ніжно любимого сина, обняла його.

— Чого ти ридаєш так гірко, сину мій? — спитала вона. — Повідай мені твоє горе.

Розповів матері Ахілл, як тяжко образив його Агамемнон. Почав він благати матір полинити на світлий Олімп і там благати Зевса, щоб покарав він Агамемнона. Нехай допоможе Зевс троянцям, хай проженуть вони греків аж до кораблів. Нехай усвідомить Агамемнон, як нерозумно вчинив він, образивши найхоробрішого з греків. Ахілл запевняв матір, що не відмовить їй у просьбі Зевс. Адже їй треба тільки нагадати Зевсові, як допомогла вона йому одного разу, коли боги Олімпу замислили скинути Зевса, скувавши його. Тоді покликала Фетіда на допомогу Зевсові сторукого велетня Бріарея; побачивши його, збентежились усі боги і не насмілилися підняти руки на Зевса. Хай нагадає про це Фетіда великому Зевсові-громовержцю, і він не відмовить їй в її просьбі. Так благав Ахілл матір свою Фетиду.

— О, мій улюблений сину! — вигукнула, гірко плачучи, Фетіда, — навіщо тільки народила я тебе на такі нещастя! Так, недовгий буде твій вік, близький уже кінець твій. І ось тепер ти і недовговічний, і нещасніший від усіх! О ні, не

тужи так! Я злину на світлий Олімп, там благатиму я громовержця Зевса допомогти мені. А ти залишайся в своєму шатрі і не бери більше участі в битвах. Зараз покинув Зевс Олімп, він з усіма безсмертними рушив на бенкет до ефіопів¹. Та коли через дванадцять днів повернеться Зевс, тоді я припаду до його ніг і, сподіваюсь, ублагаю його!

Покинула Фетіда сумного сина, і він пішов до шатер своїх хоробрих мирмидонян. З цього дня не брав участі Ахілл ні в зборах вождів, ні в боях. Смутний сидів він у своєму шатрі, хоч і прагнув військової слави.

Минуло одинадцять днів. Дванадцятого дня рано-вранці разом із сивим туманом полинула богиня Фетіда з глибини моря на світлий Олімп. Там упала вона до ніг Зевса, обняла його коліна і з благанням простерла до нього руки, торкнувшись його бороди.

— О, батьку наш! — благала Фетіда, — молю тебе, допоможи ти мені помститись за сина! Вваж мою просьбу, якщо коли-небудь зробила я тобі послугу. Посилай доти перемогу троянцям, поки не стануть греки благи мого сина допомогти їм, поки вони не віддадуть йому великої пошани.

Довго не відповідав хмарогонець Зевс Фетіді. Але невідступно благала його Фетіда. Нарешті, глибоко зітхнувши, сказав громовержець:

— Знай, Фетідо! Проханням своїм викликаєш ти гнів Гери, гніватись буде вона на мене. Уже й так завжди докоряє вона мені за те, що допомагаю я троянцям у боях. Але ти залиши тепер високий Олімп так, щоб тебе не побачила Гера. Я обіцяю задовольнити твоє прохання. Ось тобі знак, що я виконаю обіцянку.

Сказавши це, Зевс грізно насупив брови, волосся на голові його піднялось, і весь Олімп здригнувся. Заспокоїлась Фетіда. Швидко помчала вона з високого Олімпу і впірнула у безодню моря.

А Зевс пішов на бенкет, на який зібралися боги. Усі вони повставали назустріч Зевсові, жоден не насмілювався вітати його сидячи. Коли цар богів і людей сів на своєму золотому троні, звернувшись до нього Гера. Вона бачила, що Фетіда приходила до Зевса.

— Скажи мені, підступний, — сказала Зевсові Гера, — з ким із безсмертних мав ти таємну раду? Завжди ховаєш ти від мене твої помисли й думи.

— Геро, — відповів їй Зевс, — ти й гадки не май, що знатимеш колись усе, про що я думаю. Що можна знати,

---

¹ Мається на увазі міфічний народ, що жив, за уявленням греків, на самому півдні землі.

те ти знатимеш раніш від усіх богів, але всіх таємниць моїх не пробуй пізнати і не питай про них.

— О, хмарогонцю, — відповіла Гера, — ти знаєш, що ніколи не намагалася я дізнатись про твої таємниці. Ти завжди вирішуєш усе без мене. Але я боюсь, що сьогодні умовила тебе Фетіда помститись за сина її Ахілла й погубити безліч греків. Я знаю, що ти обіцяв виконати її просьбу.

Грізно поглянув Зевс на Геру, розгнівався він на жінку свою за те, що вічно стежить вона за всім, що він робить. Гнівno звелів Зевс їй сидіти мовчки і коритись йому, якщо не хоче вона, щоб він покарав її. Злякалась Гера Зевсового гніву. Мовчки сиділа вона на своєму золотому троні. Налякані були і боги сваркою Зевса з Герою. Встав тоді кривоногий бог Гефест; він докоряв богам за те, що вони починають сварки через смертних.

— Адже якщо ми сваритимемось через смертних, то ніколи не буде веселощів на бенкетах богів, — так говорив бог Гефест і благав матір свою Геру скоритись силі Зевса, бо грізний він у гніві і може повалити з тронів усіх богів-олімпійців.

Гефест нагадав Гері, як скинув на землю його самого Зевс за те, що поспішив він на допомогу матері, коли розгнівався на неї громовержець Зевс. Узяв келих Гефест і, наповнивши його нектаром, підніс Гері. Усміхнулась Гера. А Гефест, кульгаючи, почав черпати келихом нектар із чаші і розносити його богам. Засміялись усі боги, дивлячись, як кривий Гефест шкутильгає по бенкетному чертогу. Знову веселощі запанували на бенкеті богів, і безтурботно бенкетували вони до заходу сонця під звуки золотої кіфари Аполлона і під співи муз. Коли ж скінчився бенкет, розійшлись по своїх покоях боги, і весь Олімп поринув у спокійний сон.

НАРОДНІ ЗБОРИ. ТЕРСІТ

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Безтурботно спали на світлому Олімпі безсмертні боги. Занурені були в глибокий сон і табір греків, і велика Троя. Але Зевс-громовержець не склепляв сном своїх очей, — він помишляв про те, як помститися за образу Ахілла. Нарешті надумав хмарогонець Зевс послати оманливий сон Агамемнонові. Він прикликав бога сну і послав його у грецький табір до Агамемнона, сказавши йому:

— Лети на бистрих крилах, оманливий сон, і стань перед Агамемноном. Звісти йому, щоб вів він у бій греків. Скажи йому, що сьогодні оволодіє він великою Троєю, бо ублагала Гера всіх богів не помагати троянцям. Загибель загрожує тепер Трої.

Хутко полинув на землю бог сну і, прибравши образ старця Нестора, якого так шанував Агамемнон, з'явився йому уві сні і сказав йому все, що звелів великий громовержець. Прокинувся Агамемнон, але все здавалося йому, що лунають ще слова, чути ним уві сні. Підвівся цар Мікен і швидко одягнувся у багатий одяг, взяв у руки золотий скіпетр і пішов туди, де стояли витягнені на берег кораблі греків. У цей час ясно запалала вже зоря, віщуючи схід на небо великого бога сонця Геліоса. Гукнув Агамемнон оповісників і звелів їм скликати усіх воїнів на народні збори. А всіх вождів зібрав могутній цар Мікен до корабля старця Нестора і розповів їм, який послав йому сон Зевс-громовержець.

Вирішили вожді готуватися до бою¹. Але перш ніж вести в поле під мури Трої війська, захотів випробувати їх Агамемнон; він вирішив запропонувати народним зборам повернутися на батьківщину. Поки радилися вожді, воїни йшли на збори. Немов рої бджіл, що вилітають з гірських печер, збиралися незліченні натовпи вояків. Хвилювалися народні збори. Насилу встановили оповісники тишу, щоб могли звернутись до народу царі, вихованці Зевса. Нарешті розмістились натовпи народу, і запанувала тиша. Першим звернувся з промовою до народу, вставши зі свого місця із скіпетром у руках, Агамемнон. Він говорив про тягар війни, про те, що марно боролися греки під Троєю, що не здобути їм, мабуть, ніколи неприступної Трої і доведеться їм ні з чим повернутися назад на батьківщину. Очевидно, і самі боги бажають, щоб повернулися греки на батьківщину. Вислухали промову Агамемнона греки. Сколихнувся весь народ, наче море, коли вітри Нот і Евр², налетівши, здіймають на ньому високі хвилі. Усі, голосно вигукуючи, кинулися до кораблів. Земля задрижала від тупоту біжучих натовпів воїнів, що подалися до кораблів. Знялися хмари куряви. Крики розляглись по всьому табору. Всі поспішають

¹ Увесь епізод із Терсітом викладено в «Іліаді» на догоду аристократії, інтереси якої висловлював поет. Насправді ж Терсіт виражає інтереси рядових воїнів, які мало були зацікавлені у війні з Троєю. Усі вони тільки про те й думали, як би повернутись їм на батьківщину. Війна провадилась виключно в інтересах вождів-аристократів.

² Нот — південний вітер. Евр — східний вітер.

спустити скорш на воду кораблі, всі прагнуть відплисти на батьківщину.

Донеслися вигуки вояків і до великого Олімпу. Гера, побоюючись, як би не покинули облоги Трої греки, послала до табору їх Афіну-Палладу, щоб вона спинила їх. Мов буря, помчала Афіна до табору греків з високого Олімпу. Там з'явилась вона Одиссеєві й сказала йому:

— Благородний сину Лаерта, невже ви всі вирішили тікати звідси на батьківщину? Невже залишите ви на радість Пріамові і всім троянцям тут прекрасну Єлену? Швидше йди, умовляй усіх не покидати Трою!

Почувши грізний голос богині, побіг Одиссей, скинувши свій плащ, до кораблів. Узявши у зустрінутого ним Агамемнона скіпетр, знак верховної влади, став він умовляти всіх, як вождів, так і простих воїнів, не спускати кораблів на воду і кликав усіх назад на народні збори. Бив скіпетром Одиссей тих з воїнів, які особливо галасували й поспішали швидше покинути берег Трої. Знов кинулись усі туди, де збирався звичайно народ. З голосними криками йшли натовпи народу, наче хвилі невгамовно шумливого моря, що з громоподібним шумом б'ються об скелястий берег. Нарешті знову всі посідали на свої місця і замовкли. Тільки один Терсіт продовжував кричати. Завжди дозволяв собі Терсіт сміливо виступати проти царів. Особливо ненавидів він Одиссея і великого сина Фетіди, Ахілла. Тепер пронизливо кричав Терсіт і ганьбив Агамемнона. Він кричав, що досить одержав Агамемнон здобичі й невільниць, доволі вже він має багатих викупів за знатних троянців, яких беруть у полон прості воїни. Терсіт закликав усіх поспішати мерщій на батьківщину, а Агамемнона радив лишити під Троєю самого. Нехай дізнається Атреїв син, чи допомагали йому воїни в бою, чи були вони вірними слугами. Ганьбив, як тільки міг, Терсіт Агамемнона. Він докоряв йому й за те, що образив він Ахілла, але й Ахілла називав Терсіт легкодухим. Чув цей крик Терсіта і хитромудрий Одиссей. Підійшов він до Терсіта і вигукнув грізно:

— Не смій, дурню, ганьбити царів, не смій говорити про повернення на батьківщину! Хтозна, чим скінчиться справа, розпочата нами. Слухай і запам'ятай, що я виконаю те, що кажу! Коли я ще раз почую, як ти, безумцю, ганьбитимеш царя Агамемнона, то нехай краще здіймуть мені з могутніх плечей голову, нехай не звуть мене батьком Телемаха, коли не схоплю я тебе, не зірву з тебе весь одяг і, побивши, не прожену тебе з народних зборів до кораблів!

Так грізно крикнув Одиссей. Махнув він скіпетром і вдарив Терсіта по спині. Від болю сльози, як град, по-

котилися з очей Терсіта. Наспині його здулася червона смуга від удару. Сам він, тремтячи від страху, зморщився й рукою витирав сльози, що котилися. Всі голосно сміялися, дивлячись на Терсіта, й говорили¹:

— Багато славних справ зробив Одиссей і в раді, і в бою, але ця — найславніший з його подвигів. Як загнуждав він крикуна! Тепер не наважиться він більше ганьбити улюблених Зевсом царів.

Одиссей же звернувся з промовою до народу, а поруч нього стояла, прибравши образ вісника, Афіна-Паллада. Одиссей умовляв греків не кидати облоги Трої, він говорив, що, коли повернуться вони на батьківщину, не здобувши Трої, вкриють вони ганьбою і Агамемнона, і себе. Невже вони, як кволі діти або жінки-удовиці, з легкодухості поїдуть на батьківщину, невже забули вони провіщення Калхаса, чого треба чекати? Невже забули всі і те знамення, яке послав Зевс в Авліді? Адже тільки на десятий рік облоги судилося грекам здобути Трою. Своєю промовою Одиссей знову надихнув усіх на жадобу подвигів. Гучними криками вітали Одиссейову промову греки, і гучною луною відповіли околиці на ці поклики. Але ось підвівся божественний старець Нестор, і все знову стихло. І Нестор радив залишитися й стати до бою з троянцями. Але під час бою він радив вишикувати війська по племенах і родах, щоб племені допомагало плем'я, а родові — рід. Тоді ясно буде, хто з вождів або членів племені боязкий і хто мужній. Тоді ясно буде, чому досі не здобули іще Трої — чи з веління безсмертних богів, чи тому, що не знають воєнної справи вожді. Погодився на це Агамемнон. Він звелів іти воякам обідати, а потім готуватися до кровопролитної битви, в якій ніхто не матиме відпочинку й на єдину мить, і горе тому, хто залишиться біля кораблів і ухилиться від битви: його кинуть на поталу псам і хижому птаству.

Голосно вигукнули всі воїни, так голосно, як гуркоче море у велику бурю, коли вітер жене високі, мов гори, хвилі. Швидко розійшлись народні збори. Усі поспішали до шатер. Закурились вогнища по всьому табору. Греки підкріплялись їжею перед битвою. Кожен приносив жертву богові і благав врятувати його під час кривавого бою. А Агамемнон приніс жертву Зевсові. Він заколов біля жертовника, навколо якого стояли найзнаменитіші герої

---

¹ Звичайно, голосно сміялись і вихваляли Одиссея далеко не всі греки, сміялись вожді-аристократи. А рядові воїни, думку яких висловив Терсіт, цілком йому співчували і знали, що вони самі потрапили б у таке становище, як Терсіт, якби насмілились висловити свої думки.

греків, гладкого бика і благав Зевса дати йому перемогу; благав допомогти йому взяти неприступну Трою й палац царя Пріама, перш ніж ніч спуститься на землю; благав дати йому перемогти Гектора, пробивши списом його панцир. Але не зглянувся великий Зевс-громовержець на благання Агамемнонові, він готував цареві Мікен багато невдач у цей день. Коли справлена була жертва і скінчене жертвоне бенкетування, старець Нестор почав квапити вождів вести війська на поле битви.

Поспішили вожді до своїх загонів. Вісники почали гучно окликати воїнів. Вожді вишикували по-бойовому загони і повели їх до мурів Трої. Земля стогнала від тупоту воїнів і коней. Зайняли всю долину Скамандру¹ війська. Усі вони палали бажанням битися з троянцями. Серед військ, як вихор, носилась Афіна-Паллада. Вона запалювала до бою воїнів, вселяючи в них непохитну мужність. На колісницях попереду військ їхали вожді. Усіх їх переважав своїм грізним виглядом цар Агамемнон, подібний до громовержця Зевса. Струнко йшли воїни, ряд за рядом, до мурів Трої.

ГЕРЦЬ МЕНЕЛАЯ З ПАРІСОМ

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Швидко примчала з Олімпу вісниця богів Іріда і сповістила троянців, прибравши образ Пріамового сина Політа, що наближається до Трої від грецького табору незчисленне військо. Коли Іріда прилинула в Трою, всі троянці були на народних зборах. Гектор негайно розпустив збори.

Усі громадяни Трої та їх союзники поспішили озброїтись і вистроїтись у бойовому порядку. Відчинено браму Трої, і з неї почали виходити один за одним загони троянців та їх союзників. З гучним криком йшли троянці, наче журавлині ключі під час перельоту. А греки наближались у грізній мовчанці. Хмари куряви вкривали все поле.

Зійшлись обидва війська, але не розпочали ще бою. Тоді вийшов з рядів троянців прекрасний Паріс. Через плече його перекинута була шкура леопарда, за спиною — лук та сагайдак із стрілами, на боці — гострий меч, а в руці тримав він два списи. Викликав Паріс когось з грецьких героїв на герць. Тільки-но побачив Менелай Паріса, як швидко скочив з колісниці і, виблискуючи своєю зброєю,

¹ Річка, що протікала біля самої Трої.

вийшов наперед. Радісно йшов проти Паріса Менелай, наче той лев, який несподівано знайшов багату здобич; дуже радів Менелай, що може відомстити викрадцеві прекрасної Єлени.

Ледве побачив Паріс Менелая, як здригнулось його серце й сховався він серед друзів своїх, злякавшись смерті. Побачив це Гектор і почав докоряти своєму братові за боягузтво.

— Ти хоробрий тільки на вигляд, — казав Гектор Парісові, — краще було б не родитися тобі, ніж бути всім нам ганьбою. Хіба не чуєш ти, як глузують з тебе греки. Вистачило в тебе хоробрості тільки на те, щоб викрасти прекрасну Єлену на горе всій Трої. Злякався ти Менелая! Узнав би ти, що за боєць чоловік викраденої тобою Єлени! О, коли б троянці були рішучіші, то давно б уже побили вони тебе камінням за все те лихо, яке ти накликав на них.

— Маєш рацію ганьбити мене, Гекторе, — так відповів Паріс, — заспокойся. Я стану на герць з Менелаєм. Звели тільки зупинитись троянцям. Перед військами зітнемося ми з Менелаєм за прекрасну Єлену. Хто з нас переможе, той і поведе в свій дім Єлену.

Почувши таку відповідь, Гектор вийшов на середину троянських рядів і зупинив їх. Греки готові були засипати Гектора стрілами. Деякі вже кинули в нього камінням, але зупинив їх Агамемнон, крикнувши:

— Сійте, греки, сійте, ахейські мужі! Блискучошоломний Гектор має звернутися до нас із словом!

Коли всі замовкли, Гектор оповістив, що Паріс пропонує розв'язати спір за Єлену єдинокорством. Йому відповів Менелай:

— Вислухай мене! Давно час припинити нам криваві чвари. Нехай зітнемося ми з Парісом, і нехай загине той із нас, кому судилося загинути. А ви укладете потім мир. Принесімо ж жертви богам! Покличте старця Пріама; сини його всі підступні, нехай сам заприсягнеться він перед герцем у тому, що виконає цей договір.

Зраділи всі, почувши цю пропозицію. Гектор зараз послав вісників прикликати Пріама.

Тим часом богиня Іріда, прибравши образ Пріамової дочки, прекрасної Лаодіки, з'явилась до Єлени і покликала її зійти на башту біля Скейської брами, де зібралися троянські старці з Пріамом на чолі дивитися на єдинокорство Паріса й Менелая. Убралася прекрасна Єлена в розкішні шати і поспішила за Ірідією в супроводі двох служниць. Згадала про свого першого чоловіка, про батьківщину і до-

рогú Спарту Єлена, і від цих згадок сльози з'явилися на її очах. Побачили троянські старці Єлену, що підходила. Така красива була вона, що старці з захопленням дивилися на неї і говорили один одному:

— Ні, не можна засуджувати ні греків, ні троянців за те, що ведуть вони кровопролитну боротьбу за таку прекрасну жінку. Вона справді дорівнює красою безсмертним богиням. Але хоч яка вона прекрасна, нехай краще повернеться в Грецію, тоді не буде загрозувати загибель ні нам, ні нашим дітям.

А Пріам прикликав прекрасну Єлену і почав розпитувати її про тих героїв, яких бачив з муру. Єлена вказала йому могутнього Агамемнона, хитромудрого Одіссея, Теламоніда Аякса, Ідоменея — царя Криту. Дивувався, дивлячись на цих героїв, Пріам і їх красі, і їх могутньому войовничому виглядові. В цей час прийшли вісники, послані Гектором до Пріама. Поспішно встав Пріам, звелів запрягти колісницю і разом з Антенором виїхав до військ через Скейську браму.

Підвелися назустріч старцеві Пріаму Агамемнон і Одісей. Принесені були жертви богам-олімпійцям. Принесені були клятви додержуватись договору. Тоді звернувся до військ троянців і греків цар Пріам з такими словами:

— О, хоробрі мужі, троянці і греки! Я поїду зараз у велику Трою. Не вистачить сил у мене дивитися на герця сина мого Паріса з могутнім царем Менелая. Відає лише Зевс, кому з них призначена загибель у цьому бою.

Відїхав Пріам з бойовища. А Гектор з Одиссеєм відміряли місце для герцю, а потім уклали жереб у шолом і струснули його, щоб випав жереб тому, хто має перший кинути списа. Випав жереб Парісові.

Озброїлись Паріс і Менелай і вийшли на місце герцю, потрясаючи важкими списами. Грізно блищали їх очі, в них яскравим полум'ям горіла їх ненависть один до одного. Змахнув Паріс списом і кинув його в Менелая. Влучив його спис у величезний щит Менелая, але не пробив його. Зігнулося вістря списа, вдарившись у мідь, що покривала щит. Голосно звернувся Менелай до Зевса, благаючи його допомогти відомстити Парісові, щоб і надалі ніхто не наслідювався злом платити за гостинність. Грізно замахнувся Менелай списом і вдарив ним у щит Паріса. Наскрізь пробив спис щита, пробив він також панцир і розірвав хітон. Паріс урятувався лише тим, що швидко відскочив убік. Вихопив меч Менелай і вдарив ним Паріса по шолому, але меч розлетівся від страшного удару начетверо. Позбувшись

меча, кинувся на Паріса Менелай, схопив рукою за шолом і поволік по землі до грецьких рядів. Здавив ремінь шолома горло Парісові. Менелай приволік би Паріса до грецького війська, але тут на допомогу своєму улюбленцеві з'явилась богиня кохання Афродіта. Вона розірвала ремінь, і тільки шолом лишився в руках Менелая. Хотів він уразити на смерть Паріса, поваленого на землю, списом, але богиня Афродіта оповила темною хмарою Паріса і швидко понесла його в Трою. Даремно шукав Менелай Паріса; він, немов дикий звір, ганяв по троянському війську, але ніхто не міг указати йому Пріамового сина, хоч усі троянці ненавиділи його. Голосно вигукнув цар Агамемнон:

— Слухайте, троянці і греки! Усі ви бачили перемогу Менелая, нехай же повернуть нам Єлену і всі викрадені Парісом скарби, а також заплатять нам данину.

Але без відповіді залишилося слово Агамемнона: не судилося скінчитись битві.

ПАНДАР ПОРУШУЄ КЛЯТВУ. БИТВА

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Коли Менелай з Парісом вирішили стати на герць, безсмертні боги бенкетували в чертогах Зевса. Юна богиня Геба розливала нектар по келихах. Бенкетували боги, дивлячись з високого Олімпу на Трою. Зевс, глузуючи з Гери, почав говорити, що припинить він кровопролитні чвари троянців і греків, бо переміг Менелай. Але богиня Гера прохала Зевса послати до війська троянців войовницю Афіну, щоб вона підбурила когось зламати дану клятву. Ніби проти своєї волі погодився громовержець Зевс. Швидко, ясною зіркою, прилинула з Олімпу богиня Афінa і впала серед троянського війська. Дуже здивувалися всі троянці, не знали вони, що значить це знамення: чи знову почнеться кривава січа, чи, може, це знак Зевса, що треба укласти мир? А Афінa в образі Лаодока, Антенорового сина, підійшла до знаменитого стрільця з лука Пандара і умовила його вразити смертоносною стрілою Менелая. Погодився Пандар. Схопив він свій лук, дістав гостру стрілу, прикликав на допомогу Аполлона і пустив стрілу. Задзвеніла тятива тугого лука, звилася стріла, і напевне загинув би Менелай, та відхилила її Афінa, і вдарила стріла Менелая в ту частину тіла, яка захищена була подвійною бронею. Пробила стріла панцир і вп'ялася в тіло Менелая.

Рана була неглибока, але все-таки полилося з неї багато крові. Вжахнувся Агамемнон, побачивши, що брат його поранений. Але заспокоїв його Менелай. Звелів покликати лікаря, героя Махаона, Агамемнон. Оглянув рану Махаон і присипав її ліками. Поки Агамемнон та інші герої клопоталися з пораненим Менелаєм, троянці вже наступали на греків. Поспішив до війська Агамемнон і почав шикувати ряди й запалювати воїнів до бою.

Лише голоси вождів лунали серед війська греків, мовчки йшли воїни. А троянці наступали з голосними покличами. У грецьких військах перед вела Афіна-Паллада, а в троянських — бурхливий бог війни Арес. Закипів рукопашний бій. Змішалися переможні крики й стогін умираючих.

Почали відступати під тиском греків троянці, ще дружніше напали на них греки. Побачивши це, запалав гнівом бог Аполлон, захисник троянців; голосно вигукнув він:

— Сміліш уперед, троянці! Не думайте, що з каменю груди греків і з заліза їх тіла. Дивіться, сьогодні не б'ється серед них і великий Ахілл — гнівний сидить він у своєму шатрі.

Цим окликом піддав духу бог-стріловержець троянцям. Ще кровопролитнішою стала битва. Багато загинуло героїв. Запалювала Афіна-Паллада греків. У цій битві дала вона незламну силу цареві Діомеду, синові Тідея. Незабаром подалися троянці. Побачивши Діомеда, знаменитий стрілець Пандар натягнув свій лук і пустив у нього стрілу. Вп'ялася стріла в плече Діомедові, і залився його панцир гарячою кров'ю. Зрадив Пандар — гадав він, що на смерть поранив Діомеда. Гучним голосом почав підбадьорювати він троянців, говорячи, що на смерть поранений Діомед. А Діомед покликав героя Сфенела і просив його виїняти з рани стрілу. Витягнув йому стрілу Сфенел. Голосно почав благати Діомед Афіну-Палладу, прохаючи дати йому вбити того, хто поранив його стрілою. Стала Афіна-Паллада перед Діомедом. Вона наділила його великою силою й неприборканою мужністю. Звеліла Діомедові богиня сміливо кинутись у бій і не нападати лише на безсмертних богів. Тільки богиню Афродіту міг він уразити своїм списом. Ніби поранений лев, якому легка рана лише подесятерила силу і ще дужче розпалила лютість, кинувся в бій Діомед.

Побачивши, як лютує в бою Діомед, герой Еней швидко пішов по рядах троянських воїнів розшукувати Пандара. Умовив Еней Пандара напасти на Діомеда. Зійшов на колісницю Енея мужній Пандар, і понеслись вони разом проти Діомеда.

Побачивши на колісниці двох знаменитих героїв, Еней і Пандара, почав радити Діомедові друг його Сфенел ухилитися від боротьби з такими героями. Але з обуренням відкинув цю пораду могутній герой. Швидко наближалася до Діомеда Енейова колісниця. Змахнув списом Пандар і кинув ним у щит Діомеда. Пробив спис щита і вдарився в панцир, але панцир захистив Діомеда. А Пандар уже радів, думаючи, що на смерть поранив Тідейового сина. Метнув свій спис Діомед. Звалився з колісниці мертвим Пандар. Швидко скочив на землю Еней. Прикрившись щитом, з величезним списом у руках, приготувався він захищати тіло Пандара. А Діомед схопив величезний камінь, якого не підняли б і двоє людей, і однією рукою кинув його із страшною силою в Еней і влучив йому в коліно. Упав на коліна Еней і напевне загинув би, якби не наспіла йому на допомогу мати його, богиня Афродіта. Вона закрила своїми шатами Еней і хотіла винести його з бойовища.

Кинувся до богині Діомед і поранив її своїм важким списом у ніжну руку. Голосно скрикнула богиня і випустила з своїх обіймів Еней. Але бог Аполлон оповив його чорною хмарою. А Діомед грізно крикнув богині Афродіті:

— Зникни, дочко Зевса! Покинь криваву битву! Хіба не досить з тебе того, що ти зводиш слабих жінок!

Покинула богиня кохання бойовище, а Діомед знову напав на Еней. Тричі нападав на нього син Тідея, і тричі відбивав його Аполлон. Коли ж учетверте напав на Еней Діомед, грізно крикнув йому Аполлон:

— Опам'ятайся, сину Тідея! Відступи й не наслідуйся нападати на безсмертних! Ніколи не будуть смертні рівні силами богам!

Злякався Діомед, почувши голос грізного бога Аполлона, і відступив. А Аполлон переніс Еней в свій храм у Трою. Там зцілили Еней богиня Лета і Аполлонова сестра, богиня Артеміда, а на полі битви Аполлон створив привид Еней, і навколо цього привида закипів упертий бій.

Поранена Діомедом богиня Афродіта тим часом понеслася з поля бою до того місця, де сидів Арес, бурхливий бог війни. Голосно стогнучи від болю, ублагала вона бога дати їй його колісницю; на ній швидко прилинула вона на світлий Олімп. Там припала вона із сльозами до колін матері Діони і скаржилася їй на те, що поранив її Діомед. Витерла їй рану Діона і зцілила руку. А Афіна і Гера, насміхаючись над Афродітою, говорили великому громовержцеві Зевсу:

— Чи не другу якусь ахеянку умовляла богиня Афродіта втікати з кимсь з її улюблених троянців? Може, вона подряпала собі до крові руку, пестячи цю ахеянку?

Усміхнувся Зевс, покликав до себе Афродіту і сказав їй:

— Доню мила, не твоя справа ті шумливі битви! Віддай ти шлюбом і коханням, а битви залиши бурхливому богові Аресу і войовниці Афіні.

А на полі битви й далі кипів бій навколо привида Енея, створеного Аполлоном. Бог Аполлон понісся до Ареса і прохав його вгамувати Діомеда. Послухався Аполлона покритий кров'ю бог битв. Він понісся збудити мужність троянців, прибравши образ героя фракійця Акаманта. Ще лютішим мав стати бій. Повернувся на бойовище і зцілений Еней. Зраділи троянці, побачивши його неушкодженим. Знову вишикувалися троянські ряди, що змішались були, і почали насувати на греків. Наче надгірні грозові хмари, яких не гонять своїм поривчастим диханням бурхливі вітри, чекали греки троянців, що наближались. Запалювали до битви греків обидва герої Аякси, Одісей і Діомед. Обходив ряди їх і цар Агамемнон, виблискуючи своїм панциром і зброєю. Знову закипіла битва. Один за одним падали герої, і темрява смерті оповивала їх очі. Попереду троянців бився Гектор. Йому допомагав сам бог війни Арес і грізна богиня битви Еню. Герой Діомед, побачивши бога Ареса, відступив назад і вигукнув, звертаючись до греків:

— Друзі, чого ми дивуємось, що з такою відвагою б'ється Гектор? Адже поруч нього б'ється і допомагає йому сам бог війни Арес. Відступайте, друзі, не наслідуйте ставати до бою з богами.

Дедалі дужче тиснули греків троянці. Упав у бою і юний син Геракла, Тліподем, убитий списом сина Зевса, Сарпедона. Але й Сарпедон поранений був Тліподемом у стегно. Насилу винесли з битви друзі Сарпедона, не встигши вийняти з його рани списа. Побачивши Гектора, що проходив, почав благодіяти його Сарпедон ущент розбити греків. Знов кинувся в бій Гектор, багатьох героїв на смерть уразив він своїм списом. Ще сміливіше потисли греків троянці.

Побачивши це, богиня Гера покликала богиню Афіну і разом з нею почала швидко споряджатися до бою, щоб вгамувати Ареса. Запрягли з допомогою Геби богині в дивну колісницю коней. Афіна одяглась у панцир, наділа на голову важкий свій шолом, через плече перекинула егіду з головою горгони Медузи і зійшла зі списом у руках на колісницю богині Гери, і та швидко погнала коней. Коли

неслись богині з високого Олімпу, побачили вони Зевса, який сам сидів на високому пагорбі; затримала коней Гера і сказала громовержцеві:

— Невже не гніваєшся ти, Зевсе, на лютого Ареса за те, що губить він стількох героїв? Я бачу, як із цього радіють Аполлон і Афродіта. Невже ти розгніваєшся на мене, якщо вгамую я бога Ареса?

Їй відповів егідодержавний Зевс:

— Іди! Нехай виступить проти Ареса богиня-войовниця Афіна-Паллада. Ніхто з безсмертних не вміє так, як вона, тяжко засмучувати Ареса.

Швидко погнала коней далі богиня Гера. Коли принеслась до злиття двох річок, Сімоїсу і Скамандру, богині зійшли з колісниці, випрягли коней і оповили їх чорною хмарою. Гера, прийнявши образ Стентора, мужа з могутнім голосом, закликала греків мужньо битися з троянцями. Афіна-Паллада підійшла до Діомеда. Він обтирав рану, завдану йому Пандаром. Почала докоряти йому Паллада і за те, що ухилився він від битви, і за те, що боїться він битися з троянцями. Не зробив би так батько його, славетний войовник Тідей. Але Діомед відповів богині:

— Ні, ясноока дочко громовержця Зевса, не боюся я ставати до бою з героями Трої! Я пам'ятаю тільки, що ти звеліла мені не ставати до бою з безсмертними богами.

Сказала тоді Афіна Діомедові:

— О, Тідеїв сину, улюбленцю Афіни, тепер не бійся ні Ареса, ні будь-кого з інших богів! Я сама буду твоєю помічницею. Іди швидше в бій проти Ареса. Ще недавно він обіцяв допомагати грекам, а тепер, віроломний, допомагає троянцям.

Стала на колісницю Діомеда Афіна-Паллада замість Сфенела. Застогнала дубова вісь колісниці від ваги богині. Погнала коней богиня, незрима для Ареса, прямо на нього в ту хвилину, коли він знімав панцир з убитого героя Періфанта. Побачивши Діомеда, що стояв поруч Афіни, Арес залишив труп убитого ним героя Періфанта, з якого знімав він панцир, і кинув спис у сина Тідея. Відхилила спис Афіна, і він пролетів мимо. Подесятерила Афіна сили Діомеда, він уразив Ареса списом і вирвав назад спис із рани. Так страшно скрикнув Арес, наче скрикнуло разом десять тисяч воїнів. Здригнулись усі воїни троянські і грецькі від жахливого крику. Оповитий чорними хмарами, швидко знісся бурхливий Арес на світлий Олімп. Там сів він коло Зевса і скаржився йому на Афіну-Палладу за те, що допомогла вона Діомедові поранити його. Грізно по-

глянув на сина Зевс. Ненависний був йому Арес за любов до кривавих битв; і сказав він синові, що якби не був він його сином, давно скинув би він його в похмурий Тартар. Припинив свої скарги невгамовний Арес. Зевс покликав божественного лікаря Паона, і той швидко зцілив Аресову рану. А Геба обмила Ареса і вбрала його в розкішні шати. Повернулись на світлий Олімп і богині Гера з Афіною. Так вгамували вони ненаситного битвами бога війни Ареса.

А під мурами Трої й далі кипіла битва. Знов почали тиснути троянців греки. Багато славних троянців повергли в прах Аякс, Діомед, Менелай, Агамемнон та інші герої і зняли з убитих їх розкішну зброю. Бачивши, що недалеко вже повна поразка троянців, син Пріама, провісник Гелен, почав благати блискучошоломного Гектора і сина Афродіти Енея, щоб підбадьорили вони троянців і поспішили швидше в Трою умилювати багатими дарами богиню Афіну. Послухався Гектор брата. Він знову додав духу троянцям, і вони відбили натиск греків.

ГЕКТОР У ТРОЇ. ПРОЩАННЯ ГЕКТОРА З АНДРОМАХОЮ

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Тим часом Гектор увійшов Скейською брамою у Трою. Зараз обступили його жінки і діти й почали розпитувати про своїх чоловіків та батьків. Але нічого не сказав їм Гектор, він звелів їм тільки молитися богам-олімпійцям. Гектор поспішив до палацу Пріама. У палаці зустріла Гектора його мати Гекаба, вона хотіла принести вина Гекторові, щоб він підкріпив свої сили, але відмовився Гектор. Він просив матір скликати троянок, щоб віднесли швидше в дар Афіні-Палладі коштовне покривало, справили богині великі жертви і благали її вгамувати лютого Діомеда. Одразу ж виконала Гекаба просьбу сина. І він швидко вирушив до Парісових чертогів.

Гектор застав Паріса в той час, коли він спокійно оглядав свою зброю; була тут і викрадена ним Єлена, вона розподіляла роботу між служницями. Почав докоряти Гектор Парісові за те, що байдикує він дома в той час, коли загибель загрожує всім троянцям. Паріс відповів Гекторові, що він готується до бою, що вийти на бойовище спонукає його і прекрасна Єлена. Звернулась Єлена з привітними словами до Гектора і просила його сісти й відпочити від бойових

подвигів, а чоловіку своєму, Парісові, докоряла вона за його безтурботність, за те, що не відчуває він сорому. Нарікала Єлена і на те, що стільки бід послано на Трою через неї, але не з її провини, а з вини Паріса. Та відмовився Гектор відпочити в домі Паріса; він поспішав швидше побачити дружину свою і сина, перш ніж повернеться знову до бою. Не знав Гектор, чи пощастить йому ще раз потім побачити дружину і сина, чи повернеться він живим з битви, чи боги присудили йому загинути від рук греків.

Пішов до свого палацу Гектор, але не застав там Андромахи з сином. Служниці сказали Гекторові, що дружина його, дізнавшись, що греки тиснуть троянців, побігла з сином на міські мури і там стоїть, проливаючи сльози.

Швидко вибіг з палацу свого Гектор і поспішив до Скейської брами. Біля самої брами зустрів він Андромаху, за нею прислужниця несла маленького сина Гектора, Астіанакса; подібне до першої вранішньої зірки було прекрасне немовля. Узяла за руку Гектора Андромаха і, проливаючи сльози, сказала:

— О, мужу мій! Згубить тебе твоя хоробрість! Ти не жалієш ні мене, ні сина. Скоро вже буду я вдовою, уб'ють тебе греки! Краще не жити мені, Гекторе, без тебе. Адже не маю я нікого, крім тебе. Адже ти для мене все — і отець, і ненька, і чоловік. О, зглянься на мене й сина! Не виходь у бій, звели воїнам троянським стати біля смоковниці, адже тільки там можуть бути зруйновані мури Трої.

Але блискучошоломний Гектор так відповів дружині:

— Самого мене непокоїть усе це. Але великий сором був би для мене лишитися за мурами Трої і не брати участі в битві. Ні, повинен я битись попереду всіх на славу отця мого. Я знаю твердо, що настане день, коли загине священна Троя. Але не це засмучує мене, мене смутить твоя доля, те, що поведе тебе в полон який-небудь грек, і там на чужині невірницею ткатимеш ти для чужинки і носитимеш їй воду. Побачать там тебе плачучу і скажуть: «Оце дружина Гектора, який переважав силою й хоробрістю всіх троянських героїв», і ще сумніше стане тоді тобі. Ні, нехай краще вб'ють мене раніше, ніж побачу я, як поведуть тебе в полон, ніж почую плач твій.

Сказавши це, підійшов до сина Гектор і хотів його обняти, але з криком пригорнувся до няньчиних грудей маленький Астіанакс, злякався він розвихреної кінської гриви на Гекторовому шоломі. Усміхнулись ніжно немовляті Андромаха й Гектор. Зняв шолом Гектор, поклав його на землю, взяв Астіанакса на руки й поцілував. Високо підняв

Гектор сина до неба і так благав громовержця Зевса і всіх богів безсмертних:

— О, Зевсе, і ви, безсмертні боги! Благаю вас, щоб син мій був такий же знаменитий серед громадян, як і я. Хай буде він могутній і царює в Трої. Нехай скажуть про нього колись, як вертатиметься з битви, що він перевищує мужністю батька. Нехай крушить він ворогів і радує материне серце.

Так благав богів Гектор. Потім віддав він Астіанакса дружині. Пригорнула до грудей Андромаха сина й крізь сльози усміхалась йому. Розчулився Гектор, пестливо обняв він Андромаху і сказав їй:

— Не сумуй так, Андромахо. Не пошле мене в царство похмурого Аїда проти веління долі ніхто з героїв. Ніхто не втече від своєї долі: ні хоробрий, ні боягуз. Иди ж, кохана, додому, візьмись до ткання, прядіння, доглядай за служницями. А ми, мужі, будемо дбати за воєнні справи і найбільш від усіх дбатиму за них я.

Одягнув шолом Гектор і швидко пішов до Скейської брами. Пішла додому й Андромаха, але часто оглядалася вона й дивилась крізь сльози, як віддалявся Гектор. Коли ж повернулася вона, плачуча, додому, заплакали з нею всі служниці: не сподівалися вони, що повернеться додому неушкодженим із бою Гектор.

У Скейській брамі наздогнав Гектора Паріс. Він поспішав у бій, виблискуючи мідною зброєю.

— Брате мій, — сказав йому Гектор, — я знаю, що жодна справедлива людина не може не цінити твоїх подвигів, але часто неохоче йдеш ти в бій. Часто мучусь я, коли чую, як лають тебе троянці. Але поспішімо швидше до війська.

ПРОДОВЖЕННЯ БИТВИ. ГЕРЦЬ ГЕКТОРА З АЯКСОМ

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Разом вийшли із Скейської брами Гектор і Паріс. Зраділи троянці, побачивши обох героїв. Знов піднеслись вони духом, і почалася знову запекла битва. Багатьох героїв на смерть покладали Гектор, Паріс і Главк. Почали відступати греки. Побачила це ясноока дочка Зевса й бурхливо помчала до священної Трої. Коли мчала богиня з Олімпу, зустрів її біля столітнього дуба, який ріс край поля, бог Аполлон. Він запитав богиню Афіну, чи не поспішає вона

на допомогу грекам, і умовив її допомогти йому припинити битву. Згодилась Афіна. Вирішили боги припинити битву, вселити Гекторові думку викликати на герць найславнішого з героїв-греків. Тільки вирішили це боги, як тут же прозрів їх рішення віщий син Пріама, Гелен. Підійшов він до свого брата Гектора і порадив йому викликати на герць грецького героя. Гелен відкрив Гекторові, що він чув голос небожителів, які веліли так учинити, і що не судилося Гекторові загинути на цьому герці.

Зараз перервав Гектор битву, спинив троянців; те саме зробив і Агамемнон. Заспокоїлося поле битви, і воїни, натовлені боєм, посідали на землю. Афіна-Паллада і Аполлон, злетівши, наче хижі яструби, сіли на столітньому дубі, милуючись на війська троянців і греків. Коли заспокоїлися всі, Гектор голосно викликав одного з грецьких героїв на герць. Він обіцяв не давати в наругу трупа вбитого і не знімати з нього панцира і вимагав, щоб це ж обіцяв і герой греків, якщо буде переможцем. Вислухали греки виклик Гектора, але всі мовчали, ніхто не зважувався вийти проти Гектора. Страшенно розгнівався на них Менелай; він сам хотів стати на герць з Гектором, але утримав його Агамемнон; боявся він, що загине брат його від руки Гектора, з яким навіть Ахілл побоювався битись. Соромив греків і старець Нестор. Та тільки замовкло його гнівне слово, як відразу виступило наперед дев'ять героїв: цар Агамемнон, Діомед, обидва Аякси, Ідоменей, Меріон, Евріпіл, Фоант і Одісей. За порадою Нестора, вирішили кинути жереб між героями. Коли жеребки були покладені в шолом, Нестор почав трусити його, щоб випав чийсь жереб.

Герої благали богів, щоб випав жереб Аякса Теламоніда, Діомеда або Агамемнона. Випав жереб Аякса. Зрадив могутній Теламонід Аякс. Одягнув Аякс свій панцир і вийшов уперед на місце герцю. Він ішов, подібний до бога війни Ареса, величезний, могутній і грізний. Перед собою ніс він окутий міддю щит, великий, як башта, і потрясав важким списом. Вжахнулись, побачивши Аякса, троянці, страх проник у груди Гектора. Грізно поглянули один на одного бійці. Першим кинув списа Гектор. Не пробив він щита Аяксові. Метнув свій спис Аякс і наскрізь пробив він щит Гектора. Пробив спис і панцир Гектора і розірвав хітон. Від загибелі врятувався Гектор лише тим, що відскочив убік. Вирвали списи герої і зігнулися знов. Гектор знову вдарив списом у щит Теламоніда, але зігнулось вістря його списа. А Аякс ще раз пробив щит Гектора і поранив його легко в шию. Не перервав бою Гектор, він підняв величезний

камінь і кинув ним у щит Аякса; заgrimіла мідь, що вкривала величезний щит, а Аякс схопив ще важчий камінь і з такою силою метнув його в щит Гектора, що пробив щит і поранив Гектора в ногу. Упав Гектор на землю, але бог Аполлон швидко підняв його.

Схопилися за мечі герої, вони порубали б один одного, якби не наспіли оповісники і не простерли б між ними жезлів.

— Скінчіть бій, герої! — гукнули оповісники. — Ми бачимо всі, що ви великі воїни, обох вас однаково любить Зевс. Настає вже ніч, потрібний усім відпочинок.

— Оповіснику, — звернувся Аякс до глашатая троянців, — те, що ти сказав, сказати б мав сам Гектор, адже він викликав на герць... Я готовий припинити боротьбу, коли він побажає.

Одразу ж відповів Аяксові Гектор:

— О, Теламоніде, боги дарували тобі і зріст великий, і силу, і розум, ти — найславетніший з героїв Греції. Скінчімо сьогодні наш герць. Ми потім зможемо ще зустрітися з тобою на полі бою. Але, розходячись, вшануймо один одного дарунком на пам'ять про наш герць. Нехай згадують воїни Трої й Греції, що билися герої, палаючи один проти одного ворожнечею, але розійшлися примиреними, як друзі.

Сказавши це, Гектор зняв оздоблений сріблом меч і подав Аяксові, а Аякс подарував Гекторові пурпурний дорогоцінний пояс. Так скінчився герць героїв. Раділи троянці, що неушкодженим вийшов з герцю з могутнім Аяксом Гектор, і урочисто проводжали його в Трою. Тріумфували й греки, побачивши, який могутній герой Теламонід Аякс. А цар Агамемнон влаштував бенкет на честь Аякса, скликавши на нього всіх вождів. До вечора бенкетували вожді.

Коли скінчився бенкет, старець Нестор на зборах грецьких вождів дав пораду припинити на день битву, щоб поховати вбитих героїв і спорудити мур з баштами навколо табору і кораблів, щоб був цей мур захистом грекам, а біля муру викопати глибокий рів. погодилися з порадою Нестора вожді і розійшлися до ранку по своїх шатрах.

Зібрали раду вождів і троянці. На цій раді Антенор радив видати грекам прекрасну Єлену і викрадені скарби. Але Паріс ні за що не погоджувався видати Єлену, він згоджувався повернути тільки скарби Менелая, додавши до них дарунки від себе. Цар Пріам дав пораду вирядити вранці до греків посланця, який мав переказати їм пропозицію Паріса, коли ж греки не погодяться з цією пропозицією, то

битися далі, поки не дадуть боги остаточної перемоги тій або іншій стороні. Погодились троянці з пропозицією Пріама. Коли ж настав ранок, послали вісника троянці до греків, але відкинули вони пропозицію Паріса, погодились тільки перервати бій на день, щоб поховати вбитих воїнів.

Ще до сходу сонця взялися до поховання убитих воїнів троянці й греки. Вони звезли тіла до вогнищ і спалили їх. Потім греки спорудили за один день навколо табору високий мур з баштами і викопали перед ним глибокий рів. Дивувалися навіть боги-олімпійці на цю роботу греків. Тільки бог Посейдон розгнівався на греків за те, що не принесли вони жертви богам, виводячи мур. Але заспокоїв Посейдона громовержець Зевс. Він дав йому пораду зруйнувати потім грецький мур і знов укрити берег морським піском.

А греки, скінчивши роботу, почали готувати собі вечерю. В цей час прибули з Лемносу кораблі з вином. Зраділи греки, швидко розкупили вони вино, і почався бенкет у таборі. Неспокійний був бенкет греків. Громовержець Зевс ударами грому віщував їм багато бід. Часто опановував страх бенкетників, і вони розхлюпували з келихів вино. Ніхто з греків не насмівся пити, не вчинивши возливання на честь грізного Зевса. Нарешті закінчений був бенкет, і в сон поринув увесь грецький табір.

ПЕРЕМОГА ТРОЯНЦІВ

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Рано-вранці, коли на небо злинула богиня зорі Еос і ясно-червоним світлом запалав схід, Зевс-громовержець, зібравши богів на світлому Олімпі, сказав їм:

— Вислухайте мене, безсмертні боги! Нехай ніхто з вас не насмільється сьогодні сходити з високого Олімпу на допомогу чи то грекам, чи троянцям. Хто ж не послухається, того я кину у глибочезну безодню Тартару, щоб знав він, наскільки я могутніший від богів безсмертних! Якщо хочете випробувати мою силу, то візьміть золотий ланцюг, спустіть його до землі і, ставши на землі, спробуйте стягти мене з Олімпу. А я візьму однією рукою цей ланцюг і підніму нею всіх вас і всю землю з морями.

Вразила страхом богів грізна мова Зевса. Відповіла Зевсові богиня Афіна:

— О, великий громовержцю, знаємо всі ми, що безмежна твоя сила, але всі ми сумуємо за греками. Невже приречені вони на загибель?

— Донько моя, — відповів Зевс, — не маю наміру я згубити всіх греків.

Сказавши це, запряг Зевс у колісницю золотогривих коней, взяв у руки золотий бич і, вбраний у золоті шати, став на колісницю. Швидко погнав він коней, і помчали вони між землею і небом на високу Іду. Там сів Зевс на самій вершині і почав дивитись, як готуються до бою греки й громадяни Трої.

Виступили війська в поле і швидко зійшлися. Зевс взяв золоті ваги і зважив на них жереб троянців і греків. До неба піднявся жереб троянців, обіцяючи їм удачу. А жереб греків спустився аж до землі, загибеллю погрожуючи багатьом з них. Загримів грім великого Зевса з Іди, і кинув він сліпучу блискавку у військо греків. Жах охопив воїнів. Усі вони кинулись тікати, поспішаючи сховатись за мурами табору. На полі залишився тільки Нестор. Один з його коней поранений був стрілою Паріса і став дибки. Даремно намагався Нестор обрізати упряж коней; це йому не вдалося. Наближався вже до нього Гектор на своїй колісниці. Загинув би старець Нестор, але наспів до нього на допомогу Діомед. Він закликав і Одиссея на допомогу, та не почув його Одиссей. Взяв Нестора до себе в колісницю Діомед і помчав назустріч Гекторові. Кинув списа в Гектора Діомед, але схибив, улучив у груди його візничому і вразив його на смерть. Кинулись убік коні Гектора. Замість візничого став на колісницю герой Архептолем. Може, побачивши подвиг Діомеда, зупинились би втікаючі греки. Але Зевс метнув сліпучу блискавку перед кіньми Діомеда. Страшенно спалахнуло полум'я блискавки, і кинулись назад коні. Почав умовляти Діомеда Нестор покинути поле битви, бо не йому віщує Зевс перемогу. Хоч як хотілося Діомедові битися ще й далі, але послухався він Нестора і направив коней до юрб утікаючих греків. А троянці підняли страшенний крик і засипали греків хмарою стріл. Насміхався Гектор над Діомедом, що кинувся втікати. Тричі хотів вернутися Діомед, і тричі чувся грізний розкіт гromу Зевса. Зрозумів Гектор, що своїми громами Зевс віщує перемогу троянцям. Він спонукував їх переслідувати греків і нахвалявся, вдершись у їх табір, спалити кораблі. Прогнівалась Гера, почувши погрози Гектора. Вона почала прохати землетрясця бога Посейдона допомогти грекам, але відмовився великий повелитель морів.

А бій кипів уже біля самого муру, що ним обгороджений був табір греків. Навіяла Гера Агамемнонові думку підняти

дух грекам. Ставши на корабель Одиссея, звернувся Агамемнон до воїнів і закликав їх мужньо захищатися. Благов і Зевса Агамемнон послати допомогу і не дати загинути грекам від рук троянців. Змиловився Зевс і послав знамення грекам. Над жертвником Зевса звився орел і кинув на жертвник оленя, якого тримав у пазурах. Побачивши знамення, піднеслись духом греки й відбили троянців. Найвідважніше бився цар Діомед. Багатьох уразив він тоді троянських героїв. Хоробро билися й інші герої греків. Та особливо відзначився зведений брат Теламоніда Аякса, Тевкр. Із свого лука одного за одним уразив він багатьох троянських героїв. Уразив він і сина Пріама, прекрасного Горгіфіона. Як схиляє під вагою роси мак свою червону квітку, так опустив голову, увінчану шоломом, Горгіфіон і впав додолу. Убив Тевкр і візничого Гектора, його друга Архептолема. Закипів Гектор гнівом і кинувся на Тевкра. Поранив він його важким каменем у плече біля шиї. Застогнав Тевкр. Убив би його Гектор, якби не прикрив брата щитом Аякс і не звелів би слугам віднести пораненого до кораблів.

Знову збудив хоробрість троянців Зевс. Аж до кораблів відтиснули греків троянці. Грізно носився по рядах Гектор. Шкода стало Гері греків, вона упросила Афіну поспішити їм на допомогу. Погодилась Афіна. Вдягла вона панцир і разом з Герою понеслась на колісниці з світлого Олімпу. Побачив богинь, що мчали, з високої Іди Зевс. Повний гніву, послав він вісницю богів Іріді зупинити богинь, погрожуючи їм своїм гнівом. Злякались Зевсового гніву богині Гера і Афіна; повні смутку, повернулися вони на Олімп. Незабаром повернувся на Олімп і Зевс-громовержець. На запитання Зевса, чим так засмучені богині, і на погрози Зевса відповіла Гера, що уболівають вони за греками. Зевс сказав Гері, що доти перемагатимуть троянці, поки Агамемнон не примириться з Ахіллом і не надішле йому багатих дарунків за ту образу, якої він завдав йому.

Сіло сонце. Ніч огорнула своїм покровом землю. Спинилася кровопролитна битва. За порадою Гектора не повернулися троянці у священну Трою. Вони розташувались на ніч у полі, а місто звеліли охороняти підліткам і старим. Сподівався Гектор, що вдасться йому наступного дня здобути остаточну перемогу над греками і вигнати їх з Троади. Безліч вогнищ розпалили троянці на полі. Неначе зорі, блищали ці вогнища у темряві ночі.

АГАМЕМНОН РОБИТЬ СПРОБУ ПРИМИРИТИСЯ З АХІЛЛОМ

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Агамемнон, засмучений перемогою троянців, розіслав оповісників склікати на нараду вождів. Зібралися вожді, і з сумом почав говорити Агамемнон про те, що доводиться тепер тікати з Троади в Грецію, бо так, мабуть, хочеться Зевсові. Але Діомед заперечив Агамемнону, що він може сам, коли того бажає, покинути Троаду, а інші вожді залишаться й битимуться доти, аж поки захоплять Трою. Не радив і Нестор утікати. Радив старець Агамемнонові влаштувати бенкет і на ньому обговорити, що діяти, а для охорони табору виставити варту.

Зробив Агамемнон так, як радив Нестор. Сімсот юнаків під проводом семи вождів пішли охороняти табір греків. Решта вождів лишилась у шатрі Агамемнона. Під час бенкету Нестор став радити Агамемнону примиритися з Ахіллою. Послухав Агамемнон Нестора. Він сповістив вождям, що великі дарунки дасть він Ахіллою, поверне йому Брісеїду, а коли повернуться всі з перемогою на батьківщину, дасть Ахіллою за дружину одну з своїх дочок, а в придане велику кількість багатих міст. Схвалили вожді рішення Агамемнона і вирішили послати для переговорів з Ахіллою до нього в шатро Теламоніда Аякса, Одіссея і Фенікса, а при них оповісниками Еврібата й Годія. Цих героїв особливо любив Ахілл. Багато напутніх порад дав цим послам Нестор.

Коли послы Агамемнона прийшли до Ахілла, він грав на лірі й оспівував славу героїв. Біля Ахілла сидів і друг його Патрокл. Привітно зустрів Ахілл героїв і приготував для них багатий бенкет. Наситившись, Одісей звернувся до сина Пелея і почав умовляти його примиритись з Агамемноном. Розповів Одісей, як тиснуть греків троянці під проводом Гектора, перелічив Одісей і ті дарунки, що їх обіцяє Агамемнон на знак примирення. Нагадав Одісей Ахіллою і те, як повчав сина Пелей, відпускаючи його в похід, як радив уникати чвар. Але Ахілл відмовився примиритися з царем Мікен; він не міг забути образи, якої завдав йому Агамемнон. Ахілл сказав, що навіть у тому разі відмовився б він примиритися з Агамемноном, коли б він обіцяв йому дати дари, рівні всім багатствам єгипетських Фів. Непохитний був Ахілл і навіть нахвалявся відплисти назад у Фтію. Але Фенікс, сумуючи за долею греків, усе умовляв Ахілла примиритись. Він закликав його не робити так, як зробив колись Мелеагр, коли билися курети з етолянами.

Та нічого не відповів Феніксові Ахілл. Теламонід Аякс звернувся тоді до Одиссея і кликав його покинути швидше Ахіллове шатро і йти переказати вождям відповідь Ахілла. Зробив останню спробу Аякс переконати Ахілла, але, як і попереду, лишився він непохитний і тільки сказав, що аж тоді виступить проти Гектора, коли той, запаливши кораблі греків, дійде й до його кораблів і шатра.

Мовчки пішли герої, а Фенікс залишився в Ахілла. Повернувшись до Агамемнона, Аякс і Одиссей сказали вождям, що відповів Ахілл. У глибокій мовчанці вислухали їх вожді. Нарешті герой Діомед порадив дати спокій Ахіллові, бо Агамемнон обіцянкою дарів вдихнув ще більшу гордість у його серце. Запропонував Діомед, підкріпившись винами та їжею, всім лягти спати з тим, щоб наступного дня знов розпочати криваву битву.

ОДИСSEЙ І ДІОМЕД ВИРУШАЮТЬ ВІВІДАЧАМИ В ТАБІР ТРОЯНЦІВ. КОНІ ПЕСА

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Увесь табір греків поринув у глибокий сон. Не спав лише Агамемнон. Тяжко зітхав він на своєму ложі, хвилюючись від безлічі сумних дум. Дивлячись на полум'я вогнищ, що палали навколо табору троянців, він здивувався з того, що там звучать сопілки й чуються веселі голоси. Коли ж дивився він на табір греків, то з горя рвав на собі волосся, болем стискалося його серце. Нарешті встав Атреїв син, одягся, накинув на себе шкуру лева і з списом у руках пішов розшукувати Нестора. Він хотів порадитися з царем Пілосу, як відвернути загибель від греків. Зустрів Менелая Агамемнон. І Менелай не спав, він теж хвилювався, думаючи про грізну долю тих, що прийшли під Трою заради його справи. Вирішили брати скликати на раду вождів. Менелай пішов склика́ти героїв, а Агамемнон пішов до Нестора. Нестор почув кроки Агамемнона, що наближався, і, не впізнавши його в нічній темряві, окликнув, перестерігаючи його не підходити до нього мовчки. Назвав себе Агамемнон, підійшов до Нестора, розповів про те, що так його хвилює, і просив піти з ним на раду. Оразу ж встав Нестор і разом з Агамемноном пішов скликати героїв. Покликали вони Одиссея, потім і Діомеда, який спав, поклавши під голову щит, спис його був устромлений у землю поряд

з ним. Зібравши героїв, пішли вони до варти й застали її пильнуючою. Варта сиділа, вп'явши очі в нічну темряву, прислухаючись, чи не йдуть троянці. Перейшли вожді через рів і сіли на полі перед муром табору. Нестор запропонував тоді послати вивідачів у троянський табір, щоб дізнатися, що вирішили троянці — чи знов напасти на греків, чи повернутися до міста. Тут же заявив про своє бажання йти на це небезпечне діло Діомед і запропонував кому-небудь з героїв йти з ним. Багато героїв захотіли йти з Діомедом. Агамемнон велів Діомедові самому обрати собі товариша. Обрав Діомед Одиссея, улюбленця Афіні-Паллади. Вірив він, що навіть з палаючого вогню повернуться вони вдвох неушкодженими, бо хитрий і спритний був Одиссей. Озброїлись Діомед і Одиссей. Зброю дали їм вожді, бо самі вони на раду прийшли без зброї.

У той час як греки посилали вивідачів у троянський табір, троянці теж послали вивідача дізнатись, чи добре охороняють табір свої греки. Йти визвався Долон, син Евмеда, що славився швидкістю свого бігу. Він вирішив підібратися до самих кораблів грецьких і підслухати, що говоритимуть на раді вожді греків. Озброївся Долон, накинув на себе шкуру вовка і пішов до табору греків. Скоро помітили Долон Діомед і Одиссей. Вони, припавши до землі, дали йому пройти мимо, а потім погналися за ним, як два пси, що переслідують зайця або сарну.

— Стій! — крикнув Долонові Діомед, — а то наздожену я тебе списом, і не втечеш ти від смерті.

Кинув списа Діомед у Долон, але так, щоб пролетів він над його плечем. Злякався Долон і зупинився, збліднувши від жаху. Схопили його Діомед з Одиссеєм. Почав їх Долон благати про помилування. Розпитали герої Долон, навіщо пішов він до грецького табору, хто послав його і як розташувалися в таборі троянці та їх спільники. Сподіваючись, що помилують його герої, усе розповів їм Долон. Він указав їм, де стоять і недавно прибулі фракійці з царем Ресом, що мав дивовижних коней і золотий панцир. Та не помилували Діомед і Одиссей Долон. Зняли з Долон герої його шолом і вовчу шкуру, взяли його зброю. Одиссей поклав зброю Долон так, щоб могли вони забрати її, вертаючись, і обидва герої рушили до табору фракійців.

Герої тихо підкралися туди, де лежав серед своїх воїнів цар Рес біля своїх коней. Як лев, що напав на безборонне стадо кіз та овець, кинувся на сплячих фракійців Діомед. Дванадцять фракійських воїнів убив він. Убив Діомед і царя Реса. Одиссей відв'язав коней Реса і вивів їх з табору.

Діомед хотів вивезти й колісницю з золотим панциром, але богиня Афіна-Паллада, з'явившись Діомедові, сказала: — Подумай про повернення у табір греків, сину Тідея. Час повертатись. Інакше доведеться тобі кинутися втікати, коли хто-небудь з небожителів, ворожих тобі, розбудить сплячих троянців.

Послухався поради богині Діомед і скочив на одного з коней Реса. Одиссей скочив на другого, і швидко помчали герої до грецького табору.

Бог Аполлон бачив, як допомагала Афіна-Паллада Діомедові й Одиссеєві. Полинув він у троянський табір і розбудив героя Гіппокоонта, родича Реса. Скочив він з ложа і побачив, що порожнє те місце, де стояли коні. Почав він кликати Реса, але ніхто не відповів. Знялася тривога в таборі троянців. З жахом дивилися ті, що збіглися, на діло, вчинене Діомедом і Одиссеєм. А вони, захопивши по дорозі зброю Долона, повернулися туди, де чекали їх вожді греків. Розповів Одиссей, як піймали вони Долона, як убив Діомед царя Реса і дванадцять фракійських знаменитих героїв та як здобули вони коней. Славили герої Діомеда й Одиссея. Тріумфували всі греки, дізнавшись про їх подвиг. Коней Реса прив'язали біля шатра царя Діомеда, а зброю Долона відніс на свій корабель Одиссей.

БІЙ БІЛЯ ГРЕЦЬКОГО ТАБОРУ

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Ледве зайнявся схід першим світлом наступаючого ранку, як Зевс послав богиню Ворожнечу в табір греків. Стала богиня на величезному кораблі Одиссея, голосно і страшно крикнула вона і вдихнула нестримну жадобу битися всім воїнам. Голосно заохочував до бою героїв і цар Агамемнон, що вбрався в пишний панцир і потрясав величезним списом. Пішими кинулись у бій герої греків. Хоробро зітнулися з ними троянці, а їх усіх перевищив своїми подвигами Гектор. Немов люті вовки, носилися полем бою воїни. Богиня Ворожнеча веселилась, бачачи криваву битву. А боги відійшли від бою на світлий Олімп до своїх чертогів, нарікаючи на те, що Зевс допомагає троянцям. А Зевс, радісний, дивився на битву. Особливо в цьому бою лютував цар Агамемнон. Багатьох героїв уразив він на смерть важким списом. Убив він і двох синів Пріама, Іса і Антіфа. Разом билися вони з ворогами, стоячи в одній колісниці.

Ще недавно бачив їх Агамемнон у таборі греків, куди привів їх Ахілл, узявши обох братів на схилах Іди. Не подали Пріамідам допомоги троянці, обидва загинули вони. Убив і двох синів Антімаха Агамемнон. Даремно благали вони про помилування царя Мікен. Агамемнон мстився їхньому батькові за те, що той, підкуплений Парісом, радив скарати на смерть Менелая, котрий прийшов у Трою послом. Убивши їх, кинувся Агамемнон туди, де дужче кипів бій. Подібно до того, як вогонь пожирає ліс і падають повалені бурєю дерева, так валив одного за одним героїв троянських син Атрея. З громом носилися полем бою колісниця, що з них позбивав Агамемнон героїв, які стояли на них, а ці герої лежали мертві в поросі. Подалися троянці й кинулися тікати, але біля Скейської брами зупинилися вони.

Побачив цю втечу троянців громовержець Зевс і звелів богині Іріді нестися до Гектора і звістити йому, щоб він став до бою тоді, коли побачить, що Агамемнон поранений, що дасть Зевс Гектору велику силу, і він відтисне греків аж до самих їх кораблів. Швидко виконала Іріда веління Зевса. Скочив з колісниця Гектор, додав духу троянцям. Тим часом Агамемнон, як і перед тим, вражав одного за одним героїв троянських. Він убив Іфідаманта, сина Антенора. Хотів помститися за смерть брата старший син Антенора, Коонт. Він уразив Агамемнона списом у руку коло ліктя, а цар Мікен ударом меча відтяв йому голову, і впав старший син Антенора мертвим на труп свого брата. Але не міг більше битися Агамемнон, страшенно розболілася його рана, і він покинув бойовище.

Побачивши, що Агамемнон поїхав у своїй колісниця, Гектор гучним голосом почав підбадьорювати воїнів і сам кинувся в бій. Багатьох героїв убив він. Загибель загрожувала грекам. Але покликав Одіссеї на допомогу Діомеда, і обидва герої з силою відбили натиск троянців. Діомед, побачивши Гектора, що наближався, кинув у нього спис і вразив його у шолом. Не дав бог Аполлон списові пробити шолом, врятував бог від неминучої загибелі Гектора, але від сильного удару упав на землю Гектор і знепритомнів. Поки Діомед ішов через ряди воїнів підняти спис, прийшов до пам'яті Гектор і, скочивши на колісницю, втік від смерті. Страшним гнівом спалахнув Діомед, знову не вдалося йому вразити Гектора. Махнув списом Діомед і вразив на смерть одного з троянських героїв. Нахилився Діомед, щоб зняти панцир з убитого; побачив це Паріс і поранив Діомеда стрілою. Звеселився Паріс. А Діомед, коли прикрив його щитом Одіссеї, вирвав стрілу з рани, але більше не міг він битися і покинув поле бою.

У цей час оточили Одиссея троянці, немов пси лева, що вийшов з лісу. Стоїть лев і грізно клацає зубами. Так стояв і Одиссей і відбивався списом від троянців, що наступали на нього. Багато троянських героїв знайшли тут смерть від списа Одиссея. Вразив він Харопа, брата царя Сока. Мстячись за смерть брата, ударив списом у щит Одиссея Сок, пробив щит і поранив у бік Одиссея. Але й поранений змусив до втечі Сока Одиссей, а втікаючого убив ударом списа в спину. Убивши Сока, Одиссей вирвав спис із своєї рани, і ринула з неї гаряча кров. Побачивши, що Одиссея поранено, кинулись на нього троянці. Голосно почав кликати собі на допомогу цар Ітаки. Поспішив йому на допомогу Аякс Теламонід і прикрив Одиссея своїм величезним, як башта, щитом. Менелай вивів Одиссея з гущі бою до колісниці. Покинув і Одиссей битву. А Аякс кинувся в бій і своїм списом уражав троянців. У цей час Паріс поранив стрілою героя Махаона в праве плече. На прохання Ідоменея повіз Нестор пораненого в табір греків. Побачив Гекторів візничий Кебріон, як тіснить Аякс троянське військо, і сказав про це Гекторові. Помчав Гектор на допомогу. А Зевс наслав страх на Аякса. Закинувши за спину свій величезний щит, почав він поволі відступати. Він відходив, наче лев, якого женуть від стада пси й відважні пастухи.

Помалу відступав він, щоразу зупинявся і, прикрившись щитом, стримував троянців, що тіснили його. Побачив відступаючого Аякса герой Евріпіл і поспішив йому на допомогу. Але і його поранив стрілою Паріс, і довелось Евріпілові покинути бойовище. А Аяксові на допомогу поспішили греки, і з їх допомогою цілим і неушкодженим відступив син Теламона.

У таборі, з корми корабля Ахілл спостерігав за битвою. Побачивши, що Нестор привіз пораненого героя, Ахілл покликав свого друга Патрокла, просив його піти до Нестора і дізнатись, чи не Махаона поранено. Швидко пішов до шатра Нестора друг Ахілла. Дійсно, там побачив Патрокл пораненого Махаона, якому готували питво. Побачивши Патрокла, запросив його сісти з ними цар Пілосу, але відмовився він, бо поспішав назад до свого друга. Нестор розповів Патроклові, як тиснуть троянці греків, кого з героїв поранено, і просив допомогти грекам. Він радив Патроклові упросити Ахілла дозволити йому, озброївшись бронєю Ахілла, вести до бою мирмидонян; може, троянці, прийнявши Патрокла за Ахілла, припинять бій, і тоді відпочинуть греки від тяжких боїв. Погодився Патрокл

і пішов назад до Ахілла з твердим наміром упросити друга дозволити йому стати до бою. По дорозі зустрів Патрокл пораненого Евріпіла з стрілою в стегні. Тяжко страждав від болю герой, із рани його струмувала кров. Зглянувся на героя Патрокл. Він допоміг Евріпілові дійти до його корабля, вирізав стрілу з рани і присипав рану цілющим зіллям. Евріпіл теж розповів Патроклові, як тиснуть троянці греків.

Як і до того, гримів бій. Уже не могли мур і рів бути захистом для греків. Але не могли відразу троянці перейти через рів і оволодіти муром, за який заховалися греки. Гектор хотів переїхати в колісниці через рів, але коні його не пішли через рів і кинулись убік. Тоді, за порадою героя Полідаманта, троянці поділились на п'ять великих загонів і під проводом своїх вождів рушили на штурм. Пішими билися вожді троянців, залишивши біля рову свої колісниці. Тільки один герой Асій не покинув колісниці. Він хотів, переслідуючи втікаючих греків, прорватися слідом за ними зі своїм загonom у табір і напасти прямо на кораблі греків. Та біля мурів відбили натиск Асія два герої, лапіфи Поліпет і Леонтей. Неначе два могутніх дуби, стояли вони біля муру перед брамою. Відважно билися лапіфи, відбиваючи тих, що наступали, а з мурів на ворогів летів град великих каменів і цілі хмари стріл. Відбили лапіфи Асія, вбивши багатьох троянських героїв. Та наближався вже новий загін до брами, під проводом Гектора й Полідаманта. Тут послав велике знамення Зевс. Над загonom троянців з'явився раптом орел. Він тримав у пазурах змію. Звиваючись, ужалила змія орла в груди. Скрикнув голосно орел, упустив змію серед загону троянців і швидко зник з очей. Побачивши цей знак, почав радити Полідамант Гекторові припинити бій, не намагатися заволодіти табором греків. Але Гектор не послухався Полідаманта і рушив із загonom своїм до муру.

Страшну бурю здійняв громовержець Зевс. Хмари пилу понеслися на грецькі судна. Незважаючи на бурю, хоробро боронили греки мур. Троянці зривали з нього зубці і розхитували колони, на яких були укріплені башти, щоб звалити їх. Камінням, стрілами й списами зустріли греки троянців, що наступали. Обидва Аякси піддавали грекам охоти до стійкого захисту. Прикрившись щитом, з двома списами в руках, підступив до брами могутній Сарпедон, прикликавши собі на допомогу лікійського героя Главка. Захищав браму Менесфей. Він послав кликати на допомогу Аяксів. Прийшли на допомогу Менесфееві Теламонід Аякс,

брат його Тевкр і Пандіон. Могутнім ударом величезного каменя скинув Аякс героя Епікла, що зліз був на мур. Тевкр поранив стрілою Главка. Але Сарпедон не відступав. Йому навіть удалося зруйнувати частину муру, проте відбили і його Аякс і Тевкр. Запалив до нового штурму Сарпедон своїх лікійців. Ще раз кинулись вони на мур, але не дали їм заволодіти ним греки. Не могли вони заволодіти муром, але й греки не могли прогнати їх. Ні лікійці, ні греки не могли досягти переваги в битві. Першим вдерся в табір греків могутній Гектор. Він схопив величезний камінь, що його два мужі насилу підняли б тільки підоймами, і гримнув ним у браму. Не встояли проти сили удару ні брама, ні величезний засув, загриміла брама і розкололась на частини. Кинувся через них Гектор у табір, вогнем гніву палали його очі. Вдерлися за ним і троянці. Захоплений був штурмом мур. Кинулись утікати греки й побігли до своїх кораблів. Замішання почалося в таборі.

БІЙ БІЛЯ КОРАБЛІВ

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Почався бій біля самих суден. Зевс не дивився більше на битву, бо був певний, що ніхто з богів не зважиться допомагати грекам. Побачивши це, бог Посейдон швидко пішов з гір Фракії, звідки спостерігав за битвою, до свого палацу. Задрижали під ногами розгніваного бога гори. Прийшов до палацу свого Посейдон, запряг своїх морських коней у колісницю і помчав по хвилях моря до Трої. Бурхливо летіли коні, не торкаючись хвиль морських, і скоро примчали бога до Трої. У просторій печері на березі моря покинув коней з колісницею Посейдон, спутавши коням ноги золотими ланцюгами. Приймавши образ Калхаса, став він перед Аяксами і запалив їх до битви. Доторкнувшись до них жезлом, улив бог в їх члени велику силу. Зрозуміли Аякси, що бог в образі Калхаса говорив з ними, і ще відважніше кинулись у бій. Пройшов Посейдон по лавах греків і всіх заохочував хоробро битися. Зібралися навколо Аяксів ряди воїнів і, щит до щита, шолом до шолома, повиставлявши списи, чекали троянців, що наступали. Серед громадян Трої наступав і Гектор.

Як котиться з гірської вершини важкий камінь, відірвавшись від скелі, і руйнує усе на своїм шляху, поки не скотиться в долину і не ляже там нерухомий, так нісся

Гектор зі списом і щитом на ряди греків. Зупинився він перед зімкненими рядами і заохочував троянців прорвати ряди грецьких воїнів. Зав'язався упертий бій. Багато полягло в бою греків. Загинув і внук Посейдона, Амфібах. Розгнівався бог Посейдон. Він спонукав царя Ідоменея помститися за смерть внука. Одягся в блискучий панцир Ідоменей і, сяючи, мов блискавка Зевса, кинувся в бій. Зустрів Ідоменей Меріона, який щойно зламав свого списа, ударивши ним у щит сина Пріама Деїфоба, і йшов по новий спис. Дав Ідоменей списа Меріонові, і обидва герої пішли на лівий фланг греків.

Побачили троянці Ідоменея, як він підходив, і кинулися на нього. Кинувся Ідоменей на троянців і змусив їх до втечі. Бачачи, як тисне він троянців, син Пріама Деїфоб покликав на допомогу Енея. Разом напали вони на Ідоменея, покликавши ще Паріса й Агенора. Жахливий почався бій навколо Ідоменея, до якого на допомогу поспішало багато героїв. Загриміли на грудях героїв мідні панцирі від дужих ударів.

А Гектор бився там, де захищали кораблі обидва Аякси. Уперто билися вони, стоячи один біля одного; так воли, спряжені спільним ярмом, тягнуть полем плуг і дружно йдуть по борозні, глибоко орючи землю. Багато воїнів билосся навколо Аяксів. А позад них локрійці, озброєні луками й пращами, пускали хмари стріл у наступаючих. Уже готові були податися троянці, але герой Полідамант порадив Гекторові покликати на допомогу найхоробріших героїв і вирішити, чи кинутись на грецькі кораблі, чи відступити. Пішов скликати героїв Гектор, але багатьох не знайшов, — одні лежали вже блідими трупами біля грецьких кораблів, інші, страждаючи від ран, залишили бойовище. Тільки Паріс відбивав натиск греків. З докором звернувся Гектор до Паріса, але несправедливий був цей докір: хоробро бився Паріс — не його була провина, що поранено багатьох героїв, а ще більше вбито. Кликав Паріс Гектора вести в бій троянців. Неначе буря, йшли троянці в бій, але не збентежились від їх натиску греки. Побачив Аякс Теламонід Гектора і кликав його ближче підійти до рядів грецьких воїнів. З'явився над Аяксом ширяючий орел, і греки радісно скрикнули, побачивши цей знак. Але під проводом Гектора троянці з грізним криком напали на греків. Таким же криком відповіли й греки троянцям, і крик обох військ донісся аж до неба.

Цей крик війська почув Нестор, що сидів у своєму шатрі з Махаоном. Схопив він щит і спис і вийшов із шатра.

Пішов старець до царя Агамемнона. Він зустрів царя Мікен, Діомеда і Одиссея, що йшли поранені, спираючись на списи. Вони хотіли подивитися на битву. Серця їх стиснув сум, коли побачили вони, що бій іде вже біля кораблів. Сумували вожді, що зруйновано той мур, який спорудили греки, щоб захистити себе від нападу троянців. Не знали вони, як допомогти військам, що зробити для врятування від загибелі. Агамемнон уже ладен був дати наказ спустити кораблі на воду. Але Одиссей утримав його від цього, бо боявся, що, спускаючи кораблі, греки більше думатимуть про втечу, ніж про битву. А Діомед порадив, одягшись у панцир, показатися війську і цим підняти його дух, але участі в бою не брати, щоб не бути пораненими вдруге.

У цей час богиня Гера, побачивши невдачу греків, вирішила допомогти їм хитрощами. Вона надумала нав'язати на Зевса глибокий сон, а поки Зевс спатиме, дати перемогу грекам.

З Олімпу хутко полинула богиня Гера на Лемнос і там знайшла бога сну Гіпноса. Довго вмовляла його Гера приспати громовержця Зевса, але відмовлявся Гіпнос, бо боявся гніву Зевса. Нарешті умовила вона Гіпноса. Разом з богом сну швидко примчала Гера на вершину Іди. Гіпнос потай від Зевса укритися на величезній ялині, обернувшись солодкоголосою пташкою, і занурив його в глибокий сон. А потім Гіпнос з високої Іди полинув до землеколивателя Посейдона і сказав йому, що спить Зевс.

Зрадів Посейдон і ще дужче запалив до бою греків. Агамемнон, Діомед і Одиссей, забуваючи про рани, самі вишикували ряди грецького війська. Рушило під проводом Посейдона військо назустріч троянцям. Закипіло море, з шумом набігали хвилі до самих кораблів і шатер грецьких, і, неначе морські вали, наступали на троянців греки. Знову почався жахливий бій. Гектор кинув списа в Аякса, але не поранив його. А Аякс величезним каменем уразив Гектора в груди. Як падає дуб, розбитий ударом блискавки Зевса, так упав на землю Гектор; випав з рук його спис, величезний щит притиснув його до землі. Кинулись до Гектора греки, але захистили сина Пріама троянські герої і винесли з битви. Поклали вони знепритомнілого Гектора на березі річки Ксанфу і покропили йому обличчя водою. Дихнув Гектор, розплющив очі, підвівся трохи, і з уст його ринула кров. Знов перекинувся навзнік Гектор і знов знепритомнів. Побачивши, що Гектор уражений каменем Аякса, дружніше кинулися греки на троянців. Ще лютіший закипів бій. Багато героїв як грецьких, так і троянських

знайшло смерть у цьому бою. Кинулись утікати троянці і зупинились лише тоді, коли були вже за валом, яким оточений був табір греків.

У цей час прокинувся Зевс на вершині Іди. Побачив він утікаючих троянців і греків, які переслідували їх під проводом Посейдона, і опанував його страшний гнів. Він почав докоряти Гері і погрожував їй зв'язати її золотим ланцюгом і повісити між небом і землею за те, що умовила вона Посейдона допомогти грекам. Але Гера страшною клятвою запевнила Зевса, що не за її порадою допомагає грекам Посейдон.

Зі швидкістю думки помчала на Олімп богиня Гера. Там на бенкеті Гера сама умовляла богів не противитися волі Зевса. Сповістила також Гера бога війни Ареса, що загинув його син, Аскалаф, уражений на смерть Деїфобом. Заридав Арес. Грізний, скочив він і, надягши панцир, готовий був спішити на бойовище, щоб помститися за смерть сина. Але втримала його Афіна, нагадавши йому про волю великого Зевса. Покликала Гера бога Аполлона і вісницю богів Іріду і сказала їм, що наказує їм Зевс іти до нього на вершину Іди.

Коли з'явилися на Іду бог Аполлон і Іріда, звелів Іріді Зевс летіти до Посейдона і переказати йому Зевсів наказ покинути бій. Стала вмить перед Посейдоном Іріда і переказала йому веління Зевса. Не хотів скоритись волі брата Посейдон; він казав, що рівна його сила силі Зевса, що Зевс може наказувати своїм синам і дочкам, а не йому. Але кінець кінцем скорився Посейдон і пішов з бойовища, погрожуючи, однак, Зевсові, що коли він і далі щадитиме Трою, то вічна ворожнеча почнеться між ним і Зевсом.

А Аполлонові звелів Зевс взяти його егіду і нею устрашити греків; звелів йому Зевс поновити й сили Гектора. Коли Аполлон, немов яструб, спустився на землю коло Гектора, той уже починав приходити до пам'яті.

— Встань, Гекторе! — сказав йому Аполлон. — Я, бог Аполлон, присланий тобі на допомогу Зевсом. Іди до війська і звели йому напасти на греків, я сам піду попереду троянців.

Могутню силу вдихнув Аполлон у груди Гектора. Підвівся він і пішов до троянців. Зраділи вони, побачивши Гектора неушкодженим. Здивувалися греки, побачивши Гектора знов у рядах своїх ворогів. Оправились від утечі троянці і знову почали тиснути на греків. Щодалі кровопролитнішим ставав бій. Хоробро відбивали греки натиск троянців, та

тільки доти, поки не потряс егідою Зевса бог Аполлон. Подалися тоді греки, жах опанував їх серця, забули вони про хоробрість і кинулися втікати. Троянці переслідували їх, а Аполлон зрівняв путь троянцям, засипавши рів перед муром на простір кинутого списа. Тільки біля суден зупинилися греки. Почали благати вони у богів рятунку. Благов Зевса і старець Нестор:

— Згадай, Зевсе, про ті жертви, що їх приносили тобі греки, благаючи дати їм щасливе повернення на батьківщину! Відверни загибель, о, Олімпійцю, від греків! Не дай троянцям остаточної перемоги!

Почув Зевс благання Нестора і вдарив громом з високості неба. А троянці прийняли грім за щасливе знамення і, мов грізний морський вал, що здійсмається вище корабельного борту, кинулись на греків. Закипів бій біля самих кораблів. Уперто бився Аякс, боронячи кораблі. Поруч Аякса стояв брат його Тевкр і вражав стрілами героїв Трої. Коли ж хотів Тевкр уразити стрілою й Гектора, то захистив Зевс сина Пріама. Випав лук з Тевкрової руки, тріснула на ньому тятива, і розсипалися стріли. Вжахнувся Тевкр, він збагнув волю богів. А Аякс порадив братові кинути лук і битися списом.

Дедалі лютіший кипів бій. Кров лилася струмком навколо кораблів. Мідною стіною своїх щитів захистили греки кораблі. Багато подвигів хоробрості звершували герої греків, але дедалі сильніше наступали троянці. Здавалося, що б'ється не зморе не боєм військо, а свіже, яке тільки-но почало бій. З величезною жердиною в руках перестрибував Аякс з корабля на корабель, відбиваючи троянців. Криком своїм спонукував він героїв до бою. А Гектор, неначе орел, що б'є перелітних птахів, уражав греків. Уже схопився рукою за корму корабля Протесілая Гектор, голосно кликав троянців і велів їм дати факел, щоб підпалити корабель. Не міг устояти проти натиску і сам могутній Теламонід Аякс, через силу відбивав він троянців своїм списом. Засипали його стрілами троянці. Онімела ліва рука Аякса від ваги щита. Поривчасто дихав Аякс, піт лився струмками по його тілу. Почав він відступати. Кинувшись уперед, Гектор ударом меча обрубав вістря списа Аякса. Бачив Теламонід, що така є Зевсова воля, щоб запалали кораблі греків, і, справді, троянці підпалили корабель Протесілая, і він запалав, охоплений вогнем. Здавалося, загибель прийшла на всіх греків, але тут з'явилась допомога звідти, звідки й не сподівалися вони її дістати.

ПОДВИГИ І СМЕРТЬ ПАТРОКЛА

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Коли вдерлися до грецького табору троянці, Патрокл, що сидів у той час біля пораненого Евріпіла, з жахом скочив, голосно скрикнув і поспішив швидше до шатра Ахілла. Ллючи гіркі сльози, прийшов до Ахілла Патрокл. Його запитав Ахілл:

— Чого плачеш ти, Патрокле, неначе дівчатко-малятко, яке біжить за матір'ю і просить її, щоб узяла вона його на руки? Чи не дістав часом поганих вістей із Фтії? Чи, може, плачеш ти того, що гинуть греки біля своїх кораблів? Повідай мені твій смуток, не приховуй нічого.

— О, сину Пелея! — відповів Патрокл, — велике горе спіткало греків! Найхоробріших із них поранено. Невже ти не допоможеш грекам? Якщо не хочеш допомогти, то відпусти мене зі своїми мирмидонянами. Дай мені твій обладунок. Може, приймуть мене троянці за тебе і припинять бій. Зі свіжими силами відіб'ємо ми троянців від кораблів.

Так благав Патрокл Ахілла, не знаючи, що сам він випрошує собі смерть.

Бачив Ахілл, як скрутно доводиться грекам. Він чув, що лунає тільки голос Гектора. Не бере участі, значить, у бою жоден великий герой Греції. Не хотів загибелі греків Ахілл. Погодився він дати Патроклові своє озброєння і дозволив стати до бою з троянцями, та тільки в тому разі, якщо тривога почується і перед його кораблями; тоді нехай Патрокл відіб'є троянців, не дасть їм спалити кораблі. Але заборонив Ахілл Патроклові вести мирмидонян до троянських мурів, боявся він, що може загинути його улюблений друг.

Так розмовляли друзі. Раптом побачив Ахілл, як запалав один з його кораблів, підпалений Гектором. У гніві скрикнув він:

— Поспішай, Патрокле! Я бачу, вже бурхає полум'я серед кораблів. Озбройся швидше! Я сам вишикую до бою мирмидонян!

Швидко озброївся Патрокл зброєю Ахілла, він не взяв тільки його списа; цим списом битися міг лише Ахілл, такий важкий він був. Запріг в Ахіллову колісницю коней його візничий Автомедонт, а Ахілл вишикував своїх мирмидонян. Вони, неначе ті хижі вовки, готові кинутись на оленя, жадібно прагнули бою. Запалив Ахілл своїх воїнів на ратний подвиг і звелів їм відважно битися, щоб зрозумів цар Агамемнон, як необачно вчинив він, образивши найславнішого з грецьких героїв. Кинулися в бій мирмидоняни

з голосним криком, по всьому табору пролунав їх грізний крик. Побачили троянці Патрокла в озброєнні Ахілла і подумали, що це сам Ахілл, забувши про ворожнечу з Агамемноном, спішить на допомогу грекам. Кожен троянець почав уже думати про втечу. А Патрокл кинувся у саму гущу бою і вражав своїм списом троянців, які билися коло корабля Протесілая. Відступили злякані троянці.

Але троянці не покинули відразу табору, вони відійшли спочатку тільки від кораблів. Переслідували греки троянців, і багато загинуло троянських героїв. Але не втримались у таборі троянці. Мов люті вовки, кинулися на них грецькі герої. Побігли через рів у поле троянці, і багато їх загинуло. Герой Теламонід Аякс палав бажанням уразити Гектора. Гектор, хоч і бачив, що вислизає з рук троянців перемога, але не відступав ще; він намагався всіма силами затримати греків, що переслідували троянців. Нарешті відступив і Гектор, коні швидко перенесли його через рів у поле.

Заохочуючи греків переслідувати утікаючих, Патрокл швидко погнав коней до рову. Перескочили безсмертні коні Пелея через рів з колісницею і помчали полем. Патрокл шукав Гектора, але врятувався той на своїй колісниці. Курява знялася в полі від утікаючих юрб троянських воїнів. Поспішали заховатися за мурами Трої троянці. Але Патрокл багатьом відрізав відступ. Він погнав їх назад до кораблів і багатьох з них уразив на смерть своїм важким списом. Побачив Сарпедон загибель такої великої кількості героїв від руки Патрокла і звернувся до своїх лікійців, закликаючи їх зупинитись. Хотів Сарпедон зітнутися з Патроклем. Скочив він з колісниці і став чекати Патрокла. Друг Ахілла також зійшов з колісниці. Кинулись один на одного герої, наче два шуліки, що б'ються з криком за здобич на високій скелі. Побачив Зевс цей герць. Шкода стало йому Сарпедона, хотів він урятувати свого сина. Гера почула жалкування Зевса. Вона не радила йому рятувати сина. Нагадала вона Зевсові, що сини багатьох богів б'ються під Троєю, що багато з них уже загинуло. Якщо врятує Зевс Сарпедона, то побажають і інші боги врятувати своїх синів. Мусить Зевс допустити загибель Сарпедона від руки Патрокла, коли так присудила доля. Зважив на пораду Гери Зевс. Послав він криваву росу на поля троянські, шануючи цим сина, який мав загинути від руки Патрокла.

Перший метнув списа Патрокл і вбив вірного слугу Сарпедона. Кинув списа і Сарпедон, але не влучив у Патрокла; мимо пролетів спис і вбив одного з коней, запряжених у колісницю друга Ахілла. Удруге зітнулися герої. Знову

промахнувся Сарпедон. А Патрокл уразив Сарпедона прямо в груди. Упав цар лікійський, як падає дуб, зрубаний при самому корені дроворубом. Голосно гукнув Сарпедон до друга свого Главка:

— Друже Главку, запали лікійців хоробро битися за царя їх Сарпедона, і сам ти бийся за мене. Вічною ганьбою буде тобі те, що здіймуть з мене зброю греки!

Передсмертний стогін вирвався з грудей Сарпедона, і склепив йому очі бог смерті Танат. Жаль охопив Главка, коли він почув голос друга. Тяжко мучився він тим, що не може допомогти йому, бо сам страждав від рани. Звернувся він до бога і благав його зцілити рану. Почув Аполлон благання Главка і зцілив його рану. Зібрав Главк лікійців і героїв Трої, Енея, Агенора, Полідаманта й самого блискучошоломного Гектора битися за тіло Сарпедона. Зібралися герої і поспішили на допомогу Главкові. Покликав на допомогу грецьких героїв і Патрокл; першими прийшли Аякси. Закипів бій навколо тіла Сарпедона. А Зевс розпростер пільму над тілом сина, щоб іще жахливіший був бій.

Знявся такий страшенний гуркіт зброї, неначе юрба дроворубів рубала дерева в нагірних лісах. А труп Сарпедона лежав, припалий пилом та скривавлений, весь засипаний стрілами. Не зводив очей з поля битви Зевс; він розмірковував, чи згубити Патрокла біля тіла сина, чи дати йому ще звершити великі подвиги і прогнати троянців аж до мурів. Вирішив Зевс продовжити віку Патроклові. Він наслав страх на Гектора. Першим кинувся він утікати, за ним слідом й інші воїни. Зірвали панцир із Сарпедона греки, а Патрокл наказав віднести його до кораблів. Покликав тоді Аполлона громовержець Зевс і звелів йому взяти тіло Сарпедона, обмити його від пилу й крові, умастити запашним маслом й убрати в пишні шати. Потім мали боги-брати — Сон і Смерть — віднести тіло Сарпедона в Лікію, щоб там поховали Сарпедона брати і друзі з великою пошаною. Виконав Зевсове веління Аполлон.

Патрокл у цей час гнав троянців до міських мурів. Він мчав назустріч своїй загибелі. Багатьох героїв убив він. Здобув би й Трою Патрокл, якби бог Аполлон, виконавши веління Зевса, не встав на високій башті Трої. Тричі піднімався Патрокл на мур, і тричі відбивав його Аполлон. Коли ж у четверте кинувся на мур Патрокл, грізно крикнув йому Аполлон:

— Відступи від муру, хоробрий Патрокле! Не тобі, а Ахіллові судилося зруйнувати велику Трою!

Відступив Патрокл, не насмілився він розгнівати бога Аполлона, що далеко разить своїми золотими стрілами.

Аж біля Скейської брами зупинив Гектор своїх коней; він вагався, чи напасти йому на Патрокла, чи звеліти всім заховатися за мурами Трої. Тут з'явився йому Аполлон в образі брата Гекаби і порадив напасти на Патрокла в чистім полі. Послухався поради Гектор і звелів своєму візничому, Кебріонові, повернути коней. Побачивши Гектора на колісниці, зіскочив Патрокл на землю і, схопивши в праву руку величезний камінь, а лівою замахнувшись списом, став чекати його наближення. Коли вже близько був Гектор, метнув Патрокл камінь і вразив ним у голову візничого Кебріона. Неначе водолаз, що кидається в море, стрімголов упав Кебріон з колісниці. Насміхаючись, вигукнув Патрокл:

— Як швидко пірнув Кебріон! Якби це було в морі, він багато здобув би устриць, поринаючи з корабля. Є, я бачу, і між троянцями водолази!

Так вигукнувши, кинувся Патрокл до тіла Кебріона. Скочив Гектор з колісниці і став до бою з Патроклом за труп свого візничого. Знов почався кровопролитний бій навколо тіла Кебріона. Греки і троянці билися так, як б'ються східний і південний вітер, Евр і Нот, в лісистій долині; з шумом гнуться тоді дерева, б'ючись одне об одне віттям, і лунає навколо тріск від ламання дубів, сосен та ялин. Довго билися троянці і греки. Сонце вже схилилося до заходу. Тричі кидався на троянців Патрокл, тричі вражав він списом по дев'ять героїв, коли ж він кинувся четвертого разу на троянців, виступив проти нього бог Аполлон, огорнутий великою п'янкою. Він став позаду Патрокла і вдарив його по спині й плечах. Потьмарилося в очах Патрокла. Здер з голови Патрокла бог Аполлон шолом, який колись саяв на голові великого Пелея, і покотився шолом по землі. Зламався в руках Патрокла спис, і додолу впав важкий його щит. Розстебнув Аполлон панцир у Патрокла, і він, знесилений і беззбройний, стояв перед троянцями. Але й на беззбройного Патрокла не посмів напасти спереду герой Евфорб, — він ударив його ззаду списом межі плечі і заховався в натовпі троянців. Унікаючи загибелі, почав відступати Патрокл до грецьких лав. Побачив Гектор пораненого Патрокла і вразив його списом на смерть. Мов лев, що в бійці за водопій убиває дикого кабана на березі маловодного струмка, так убив Гектор Патрокла. Зрадів син Пріама; він убив друга Ахілла, який похвалявся зруйнувати велику Трою. Упав на землю Патрокл і, вмираючи, сказав Гекторові:

— Тепер ти можеш пишатися, Гекторе, перемогою! З допомогою Зевса й Аполлона здобув ти її. Боги пере-

могли мене, вони відібрали в мене зброю. Богам це легко. Але якби двадцять таких, як ти, напали на мене, я б усіх вас повбивав своїм списом. Згубив мене бог Аполлон та Евфорб, а ти — третій з тих, що мене повалили. Запам'ятай же, що скажу я тобі: недовго тобі вже жити на білому світі, і близько-близько стоїть біля тебе смерть. Суворая доля присудила тобі загинути від руки Ахілла.

Сказавши це, помер Патрокл. Тихо відлинула душа його в царство похмурого Аїда, тужачи, що покинула вона юне, дуже тіло.

Уже мертвому крикнув Гектор:

— Навіщо ти віщуєш смерть мені, Патрокле? Хто знає: може, раніш розлучиться з життям Ахілл, уражений моїм списом?!

Вирвав Гектор з тіла Патрокла свій спис і кинувся на Автомедонта, бажаючи заволодіти Ахілловими кіньми.

БІЙ ЗА ТІЛО ПАТРОКЛА

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Побачив цар Менелай труп Патрокла, що лежав у поросі, і кинувся до нього: не хотів допустити він, щоб троянці поглумились над трупом героя, який бився за нього. Наче грізний лев, ходив він коло тіла Патрокла, прикрившись щитом і потрясаючи важким списом.

Троянець Евфорб, що вразив у спину Патрокла, хотів заволодіти трупом. Він підступив до Менелая з жагучим бажанням і відняти тіло, і відомстити цареві Спарти за те, що вбив він його брата.

Ударив він списом у щит Менелая, але не міг пробити щита, а Менелай могутнім ударом увігнав свій спис у горло Евфорбові, і впав на землю молодий Евфорб. Почав Менелай знімати з нього дорогоцінну зброю, але стріловержець Аполлон спонукав Гектора напасти на Менелая. Кинувся він на Менелая. Не хотів відступати Менелай від тіла Патрокла, знаючи, що осудять його за це всі греки, але боявся й бути оточеним троянцями. Вирішив Менелай покликати на допомогу Аякса. Повільно відступив він під натиском троянців і прикликав Аякса. Уже встиг Гектор схопити труп Патрокла і зняти з нього обладунок Ахілла, як наспів Аякс. Довелося Гекторові покинути труп. Побачивши це, Главк почав докоряти синові Пріама за легкодухість, за те, що боїться він грецьких героїв. Цими

словами змусив Главк Гектора знову кинутись у бій. Він покликав назад своїх слуг, яким наказав віднести озброєння Патрокла в Трою, і одягся в нього сам. Зевс-громовержець побачив, як озброюється Гектор зброєю Ахілла, і подумав: «Нещасний, ти не відчуваєш, як близько твоя смерть. Ти надягаєш обладунок того героя, якого бояться всі! Тепер я дам тобі перемогу в нагороду за те, що ніколи не прийме з рук твоїх озброєння Ахілла дружина твоя Андромаха». Так подумав Зевс, і на знак того, що так воно й буде, він грізно нахмурих брови. А Гектор сповнився нестримною силою й хоробрістю. Швидко пішов він до війська і почав підохочувати героїв до бою. Менелай голосно скликав у цей час героїв на захист тіла Патрокла. Першим прийшов Аякс, син Оїлея, потім Ідоменей, Меріон та інші. Зімкнули свої щити навколо тіла Патрокла герої, але троянці відбили їх. Знову заволоділи вони трупом Патрокла. Могутній Аякс Теламонід розсіяв, однак, троянські ряди і відбив у них труп, уразивши того героя, який волік труп за ноги. Знову запалала битва за труп, і подалися були вже троянці. Але Аполлон запалив на битву Енея, — він утримав військо від утечі. Ще кровопролитнішим став бій. Залила кров землю, нагромадилися купами трупи. Як всепоглинаючий вогонь, палала битва. А Зевс розлив пільму навколо трупа Патрокла. Можна було подумати, що немає на небі більше ні сонця, ні місяця, так було темно навколо трупа Патрокла. Але тільки навколо цього трупа була пільма, решта поля бою залита була сонячним промінням, і на небі не було й хмаринки. У темряві билися герої за труп Патрокла.

Віддалік від битви стояли безсмертні коні Ахілла і проливали гіркі сльози за другом їх господаря. Марно намагався візничий Автомедонт зрушити їх з місця, — вони стояли нерухомі, опустивши голови. Гриви їх звисли до самої землі. Побачив коней Зевс і подумав: «О, бідолашні коні! Навіщо подарували ми вас, безсмертних, Пелеєві? Невже для того, щоб ви спізнали горе людей, бо немає жодної істоти на всьому світі, нещаснішої за людину! Але не сумуйте, — ніколи не володітиме вами Гектор. Я дам вам силу — винесіть з битви Автомедонта. Троянцям дам ще перемогу, та тільки на цей день, поки не зайде сонце».

Вдихнув коням велику силу Зевс, і вони помчали по бойовищу з Автомедонтом. Візничий Ахілла, схопивши важкий спис, уразив героя Арета. Зняв він з нього озброєння, радіючи, що хоч цим помстився він за смерть Патрокла.

Навколо тіла Патрокла кипіла битва. До грецьких героїв, що бились у багряній хмарі, спустилася богиня Афіна і, при-

іннявши образ героя Фенікса, підбадьорювала їх. Менелай, відповідаючи Феніксові (не впізнав він Афіни), прикликав Афіну на допомогу раніше від інших богів. Зраділа богиня і вдихнула в Менелая непоборну силу. А Аполлон запалював троянців. Дедалі кровопролитнішою ставала битва. Потряс Зевс егідою, і вдарив грім. Жах охопив героїв Еллади. Засмутився Аякс Теламонід, бачивши втечу греків. Почав молити він Зевса, благаючи його розвіяти пільму, благав, щоб не губив він греків, або, коли вже така його воля, то нехай губить їх, та тільки при світлі. Почув Зевс благання Аякса. Розвіялася пільма, і знов засяяло сонце. Аякс попросив Менелая знайти Несторового сина, Антілоха, і послати його до Ахілла з вістю, що вбито Патрокла і що троянці можуть заволодіти його тілом. Виконав просьбу Аякса Менелай, знайшов Антілоха й розповів йому про загибель Патрокла. Вжахнувся Антілох. Він не знав ще, що Патрокла вбито. Проливаючи гіркі сльози, поспішив юний син Нестора до Ахілла. А навколо тіла Патрокла все дужче розгорялася січа. Порадив Аякс Менелая і Меріонові підняти тіло і нести його до табору. А сам він став прикривати їх, відбиваючи троянців. Та тільки побачили троянці, що підняли герої тіло Патрокла, як кинулися на них, мов розлютовані пси. Але треба було тільки звернутися до них Аяксові, як зупинялися троянці, полотніючи від жаху. Розпалювався дедалі дужче бій, наче пожежа, що знищує місто, поглинаючи все навколо. Поволі йшов з трупом Патрокла на руках Менелай. Насилу стримував Аякс натиск троянців, попереду яких билися Еней і Гектор.

У цей час Ахілл сидів біля свого шатра і роздумував, чому не повертається Патрокл. Тривожило його те, що знов пустилися втікати греки. Він уже починав підозрювати, що Патрокл загинув. Раптом до нього підійшов плачучи син Нестора. Він приніс Ахіллові вість про загибель Патрокла. Невимовна скорбота огорнула Ахілла. Обома руками взяв він попелу з огнища й посипав ним голову. Розсипався попел по його одежі. Упав Ахілл на землю і рвав з горя волосся. Плакав і молодий Антілох. Він тримав за руку Ахілла, щоб не заподіяв ще собі він з горя смерті. Голосно ридав Ахілл. Почула плач його Фетіда й голосно заридала. Поспішили до неї всі сестри її, нереїди, і теж почали голосно плакати.

— Сестри мої! — вигукнула Фетіда, — горе мені, горе! О, навіщо породила я на світ Ахілла! Навіщо виховала його, для чого пустила його під стіни Трої! Ніколи вже не побачу я його в світлих чертогах Пелея. Мусить страждати

він цілий свій короткий вік! Не можу я допомогти йому! Я піду зараз і дізнаюсь, про що тужить він так!

Швидко постала перед ридаючим Ахіллом мати його Фетіда з своїми сестрами. З плачем обняла вона голову свого улюбленого сина і запитала його:

— Чого ти плачеш так голосно? Не приховуй, розкажи мені все. Адже задовольнив Зевс твою просьбу і прогнав військо греків аж до кораблів. Вони тільки одного хочуть — щоб ти допоміг їм.

— Знаю я це, мила мамо, — відповів Ахілл, — але що за радість у цьому? Я втратив Патрокла. Його я любив над усіх і так цінив його, як моє власне життя. Убив його Гектор і викрав він те озброєння, яке дарували боги Пелееві. Не хочу я жити серед людей, коли не можу вбити списом моїм Гектора, коли не заплатить він мені життям за смерть Патрокла.

— Але ж і ти мусиш умерти слідом за Гектором! — вигукнула Фетіда.

— О, нехай умру я зараз, якщо не міг я врятувати друга! Він, напевне, кликав мене перед смертю. О, нехай згине ворожнеча, вона й мудрих робить несамовитими. Забуду я гнів проти Агамемнона і знову вийду на бій, щоб убити Гектора, а смерті я не боюсь! Ніхто не уникне смерті, не уникнув її й великий Геракл, хоч і любив його Зевс-громовержець, його батько. Я готовий померти там, де судила мені доля, але сперш здобуду я велику славу. Ні, не втримуй мене, мамо! Нічим не зупиниш ти мене!

Так відповів матері Ахілл. Про одне лише просила сина богиня Фетіда, щоб не ставав він до бою доти, аж поки принесе вона йому від бога Гефеста новий обладунок.

Занурились у море прекрасні нерейди. Просила їх Фетіда звістити отцеві їх Нерею, що сталося під мурами Трої. А сама вона злинула на високий Олімп до бога Гефеста.

Тим часом насилу стримували герої-греки натиск троянців. Уже тричі пробував Гектор, що гнався за греками, немов полум'я, вирвати труп з рук Менелая. Тричі відбивали його Аякси. І заволодів би Гектор трупом Патрокла, коли б не з'явилась до Ахілла послана богинею Герою вісниця богів, Іріда. Вона спонукувала Ахілла йти і захистити тіло друга. Та не міг стати до бою Ахілл, бо не мав він озброєння. Тоді звеліла Іріда Ахіллові стати беззбройним на валу, який оточував табір греків, і налякати наступаючих троянців своєю постаттю.

Пішов до валу Ахілл. Афіна-Паллада накинула йому на плечі егіду, голову його оповила золотою хмаркою

і дивним ссявом; блиск від голови Ахілла здіймався аж до неба. Став Ахілл на валу і грізно крикнув, з ним грізно крикнула і Афіна-Паллада. Жах пройняв троянців. Коні їх злякалися крику і самі понесли назад. Вжахнулись візничі на колісницях, побачивши вогонь навколо голови Ахілла. Тричі скрикував грізно Ахілл, і тричі в страшному замішанні розбігалось усе троянське військо. Серед цього замішання загинуло дванадцять троянських героїв. Частина їх настромилась на списи, частину потоптали коні. А греки винесли тіло Патрокла, поклали його на ноші і з голосним плачем понесли до шатра Ахілла. За ним пішов і син Пелея. Голосно ридав він, дивлячись на друга, якого сам він послав у кривавий бій.

Звеліла Гера богу сонця Геліосові завчасно спуститися у води Океану. Настала ніч. Скінчився бій, у сон поринув табір греків. А троянці зібралися на раду в полі. Вони радилися стоячи. Жоден з них не наслідювався сісти, боялися вони нападу Ахілла. Дав таку пораду троянцям Полідамант: вернутись у Трою і не чекати тут ранку, коли нападе на них Ахілл. Багатьох понищить він героїв, якщо нападе на троянців у чистому полі. Коли ж усі захищатимуться, стоячи на мурах, то даремно Ахілл об'їздитиме на своїх прудких конях Трою, — здобути її буде йому не під силу. Але відкинув Гектор пораду Полідаманта; він звелів залишитись у полі троянцям, виставивши перед табором варту. Сподівався Гектор знов напасти на кораблі греків і прогнати їх геть з Троади. Гектор оповістив, що коли вирішить Ахілл знову брати участь у битві, він не ухилитиметься більше від бою з ним. Тоді хтось із них повернеться зі славою переможця додому — він або Ахілл. Затьмарила розум троянців Афіна-Паллада, і залишилися вони в полі, ставши табором.

А в таборі греків Ахілл оплакував смерть Патрокла, поклавши руки на груди вбитого. Голосно й тяжко стогнав він, наче лев, в якого мисливець викрав левенят. Повернувся з ловів лев, не знайшов у лігві левенят, з гучним ревом ходить він по лісу й шукає слідів того, хто забрав його дітей.

— Боги, боги! — вигукував Ахілл, — навіщо я обіцяв батькові Патрокла, що вернусь разом з Патроком на батьківщину? Ні, обом нам судилося залити троянську землю нашою кров'ю. Не зустріне мене, коли повертатимуся з походу, ні батько Пелей, ні люба ненька. Нехай умру я, дорогий Патрокле, але не раніш, ніж помщуся на Гекторові і справлю тобі пишний похорон.

Звелів Ахілл друзям обмити закривавлене тіло Патрокла й умастити його пахучими маслами. Виконали це Ахіллові

друзі. Поклали тіло Патрокла на пишно вбраному ложі і вкрили його тонким полотном, а зверху розкішним покривалом. Цілу ніч оплакували мирмидоняни Патрокла, і плакали разом з ними полонені Ахіллом і Патроком троянки й дарданянки.

ФЕТИДА У ГЕФЕСТА. ОЗБРОЄННЯ АХІЛЛА

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Швидко злинула богиня Фетіда на світлий Олімп до мідного палацу бога Гефеста. Коли прийшла Фетіда в палац Гефеста, він був у кузні. Вкритий потом, виковував він відразу двадцять триногів. Вони були на золотих колесах, самі котились до богів і самі вертались назад. До цих триногів богами залишалось тільки приробити взірчасті ручки. Бог кував цвяхи для ручок, коли тихо увійшла в палац богиня Фетіда. Побачила богиню прекрасна дружина бога Гефеста, Харита. Взяла вона ласкаво за руку Фетіду і сказала їй:

— Увійди до нас у чертог, Фетідо, рідко ти відвідуєш нас. Яка потреба привела тебе до нас?

Покликала Харита Гефеста, щоб швидше вийшов він до богині Фетіди. Почувши, що до нього прийшла богиня Фетіда, та, що врятувала йому колись життя, як скинула його з Олімпу Гера, поспішив Гефест на заклик дружини. Він підвівся від ковадла, позбирав усе знаряддя, що ним працював, і сховав його у сріблоковану скриньку. Обтер Гефест руки, груди, шию і обличчя вогкою губкою, змиваючи піт і кіптяву, одягся і, спираючись на товсту палицю, вийшов до богині Фетіди. Під руки бога Гефеста вели викуті ним із золота прислужниці, що були немов живі. Узяв за руку Фетіду Гефест і запитав її:

— Скажи мені, богине, чого тобі треба? І коли зможу, то я все готовий зробити для тебе.

Залившись сльозами, Фетіда розповіла, як позбувся син її того озброєння, що дали боги в дар батькові його Пелею, як убив Гектор Патрокла, як тужить Ахілл за своїм другом і прагне відомстити вбивцеві друга, але не має озброєння. Богиня просила Гефеста викувати зброю її синові. Вислухавши Фетіду, одразу ж погодився Гефест викувати йому таке озброєння, що всі люди дивуватимуться його надзвичайній красі.

Пішов назад до своєї кузні Гефест. Узяв він міхи свої, поставив їх до горна і наказав роздути вогонь. Міхи дихали

на вогонь, покірні волі Гефеста, то рівно, то поривчасто, роздмухуючи в горні величезне полум'я. А Гефест кинув у горно мідь, олово, срібло і дорогоцінне золото. Потім поставив він ковадло і схопив у руку свій величезний молот та кліщі. Насамперед викував Гефест щит Ахіллові. Дивними образами оздобив Гефест щит. На ньому зобразив він землю, море і небо, а на небі — сонце, місяць і зорі. Серед зірок зобразив він Плеяди, Гіади, сузір'я Оріона й Воза. На щиті зобразив Гефест і два міста. В одному місті святкують весілля. По вулицях ідуть весільні процесії і хори юнаків, а жінки дивляться на них з порогів своїх домів. А на площі зібралися народні збори. На них двоє громадян сперечаються про виру¹ за вбивство. Громадяни, поділившись на дві партії, підтримують суперечників. Вісники заспокоюють громадян. Навколо сидять міські старці, і кожен, взявши в руки скіпетр, виголошує свій присуд у спірній справі. А в колі лежать два таланти² золота як нагорода тому, хто справедливіше розсудить позовників. Друге місто облягли вороги. А обложенці, залишивши на захист міста жінок, юнаків і старих, влаштували засідку. Проводирями були в них бог Арес і богиня Афіна-Паллада, величні й грізні. Два вивідачі стоять попереду, стежачи за ворогами. Та ось показалися стада, захоплені ворогами. Громадяни, що заховалися у засідці, відбивають корів і овець. Галас почули в таборі вороги і поспішили на допомогу. Почався кровопролитний бій, а в битві між воїнами гасають богині злоби і чвар і грізний бог смерті. Зобразив Гефест на щиті й ріллю. Орачі йдуть за плугами. Коли вони доходять до межі поля, їм подають слуги келихи з вином. Зобразив бог і збирання хліба. Одні жінки жнуть хліб, другі його в'яжуть, а діти збирають колоски. Власник поля з радістю дивиться, як збирають багатий урожай. Трохи далі жінки готують обід для жінців. А поряд зображено збір винограду. Юнаки й дівчата несуть у кошиках виноград. Прекрасний юнак грає на лірі, а навколо нього рухається веселий танок. Зобразив і череду волів Гефест. Напали на череду два леви. Пастухи силкуються відігнати левів, але собаки бояться напасти на них і тільки гавкають. Поряд зображені були й сріблорунні вівці, що пасуться в долині, стійла, хліви та курені чабанів. Нарешті, Гефест зобразив танок юнаків і дівчат, що танцюють, побравшись за руки, та селян, які любуються на танок. А навколо всього щита змалював Гефест Океан, що обтікає кругом землю. Зробивши щит, Гефест викував

¹ *Вира* — плата, що її мусив сплатити убивець родичам убитого.

² *Міра ваги*. Золото цінувалось на вагу, тому що монет не було.

панцир Ахіллові, що горів, мов ясне полум'я, важкий шолом із золотим гребенем і поножі з гнучкого олова.

Скінчивши роботу, Гефест узяв усе озброєння і відніс його богині Фетіді. Наче бистрий яструб, полетіла вона з Олімпу на далеку землю, щоб швидше віднести синові озброєння.

ПРИМИРЕННЯ АХІЛЛА З АГАМЕМНОНОМ

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Коли рано-вранці, ледве зайнялася зоря, принесла Фетіда озброєння синові, вона застала його в тужінні над трупом Патрокла. Намагаючись утішити сина, Фетіда показала йому принесене озброєння. Жоден з мирмидонян не міг поглянути на озброєння це, так сяяло воно. Заблищали очі Ахілла вогнем. Узяв він озброєння і почав ним любуватись. Вирішив син Фетіди негайно йти на бій з троянцями. Одне турбувало його: він боявся, що труп Патрокла буде спотворений тлінням. Але богиня Фетіда заспокоїла сина. Вона обіцяла зберегти труп, уливши в нього нектар та амброзію; ще кращий мав стати від цього померлий Патрокл. А синові порадила вона йти на раду грецьких вождів.

Пішов берегом моря Ахілл, скликаючи всіх на народні збори. Усе військо зібралося коло шатра Агамемнона. Ніхто не залишився при шатрах і кораблях. Прийшли, шкутильгаючи, і Одіссей з Діомедом, вийшов і Агамемнон, що страждав від рани. Коли всі зібрались і запанувала тиша, запропонував Ахілл Агамемнонові примиритись; він закликав усіх швидше стати до бою з троянцями. Зраділи всі греки, почувши, що скінчилась ворожнеча Ахілла й Агамемнона. Встав зі свого місця Агамемнон; він визнав свою провину і сказав, що це богиня розбрату осліпила його. Вона, ходячи легкими стопами по головах людей, уловлює їх у свої сіті. Адже й самого Зевса раз осліпила вона. Обіцяв Агамемнон видати Ахіллові негайно всі дарунки, які обіцяв він йому за примирення. Але непотрібні були вже Ахіллові дарунки, він думав тільки про бій, про помсту Гекторові, він кликав усіх швидше до бою. Та хитромудрий Одіссей радив Ахіллові не поспішати. Він говорив, що спочатку повинні воїни наїстись, щоб підкріпленими їжею й вином стати до бою. А в цей час Ахілл мав прийняти дарунки й повернену йому Брісеїду. Агамемнон погодився з порадою

Одіссея. Він просив його самого піти з юнаками по дарунки й Брісеїду, а вісника Тальфібія послав по кабана, щоб принести його богам у жертву за примирення. Даремно просив Ахілл усіх не турбуватися за дарунки, а потурбуватись про бій. Він хотів, щоб зараз же йшли до бою греки, і, тільки помстившись за вбитих, увечері сіли б до спільного бенкету. Відмовлявся Ахілл від бенкету зараз, не йшла йому на думку їжа, коли в його шатрі лежав вірний його друг, за якого ще не помстилися. Однак Одіссеєм умовив Ахілла почекати з початком битви. Одіссеєм приніс із шатра Агамемнона дарунки, а герої привели невірниць та Брісеїду.

Всі розійшлися по шатрах. А мирмидоняни, взявши дарунки Агамемнона, пішли до своїх кораблів. З ними пішов і Ахілл. Незабаром прийшли до Ахілла вожді греків, вони просили його підкріпитись їжею, але відмовився Ахілл. Залишились в Ахілла Агамемнон, Менелай, Одіссеєм, Нестор, Ідомей і Фенікс; намагались вони втішити великого героя, але він думав тільки про Патрокла і, зітхаючи, казав:

— Був час, коли сам ти, Патрокле, давав мені їжу перед боєм, а тепер лежиш ти, пробитий списом. Не було б навіть і тоді більшим моє горе, коли б дізнався я про смерть батька мого, або навіть, коли б довідався про смерть мого улюбленого сина, Неоптолема, залишеного мною на Скіросі. Я сподівався, що один помру на чужині; гадав, що ти повернешся у Фтію і привезеш туди мого юного сина.

Гірко плакав Ахілл. Кругом зітхали герої, кожен з них згадував тих близьких, яких покинув у рідному краї. Побачив з Олімпу Зевс смуток Ахілла і звелів Афіні-Палладі іти в шатро до героя і зросити йому груди нектаром та амброзією. Немов орел, злетіла з Олімпу Афіна і зросила Ахіллові груди нектаром та амброзією, щоб не втратив він сил.

АХІЛЛ СТАЄ ДО БОЮ З ТРОЯНЦЯМИ

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Озброїлись греки. Один за одним виступали загони греків з табору. Мов сніг, гнаний сильним вітром, ішли вони в битву. Багато їх було. Виблискували проти сонця шоломи, списи й щити. Здрігався берег моря під ногами воїнів. Озброївся і син Пелея. Одягся він у панцир, викуваний Гефестом, через плече повісив він меч, узяв сяючий, як місяць, щит і дістав із скрині свій величезний спис, з яким тільки він один міг битися. Одягнув він і шолом, що

саяв, немов зірка, і вийшов із шатра. Гнівом виблискували його очі, а серце, як і раніш, краяла нестерпна туга. Запрягли в колісницю Ахіллових коней. Його візничий Автомедонт зійшов на колісницю і взяв у руки бич і віжки. Зійшов і Ахілл на колісницю. Вирушаючи в бій, гукнув він до коней:

— О, Ксанф і Балій, діти божественної Подарги! Винесіть ви мене живим з бою, не так, як Патрокла, не киньте мене мертвого на полі битви!

Раптом звернувся, понуривши морду, до Ахілла Ксанф, якого створила Гера віщим, і сказав людським голосом:

— Сьогодні, великий Ахілле, ми винесемо тебе живим із битви, але близький твій останній день. Не наша вина, що загинув Патрокл. Його вразив стріловержець Аполлон, він подарував перемогу Гекторові. Хоч би ми літали, мов Зефір¹, усе ж судилося тобі загинути від руки бога Аполлона і смертного мужа.

Гнівno скрикнув Ахілл:

— Чого пророкуєш мені смерть, Ксанфе! Я сам знаю, що судила доля тут загинути мені, далеко від отця і матері. Але не покину я бою доти, аж поки не напою кров'ю троянців землю, помщаючись за Патрокла!

Так вигукнув Ахілл і погнав коней у битву. А греки вже вишикувалися на полі і наступали на троянців, що зайняли висоту перед Троєю.

У цей час громовержець Зевс звелів богині Фетіді склікати богів на раду. Зібрались у чертогах Зевса всі боги, зібрались навіть боги річок і потоків, зібрались німфи й богині джерел. Сказав бог-громовержець богам, що сам він не втручатиметься в бій, а спостерігатиме битву з вершини Олімпу. А всі боги можуть взяти участь у бою, на якому кожен з них захоче боці. Зевс боявся, що не витримають троянці бурхливого натиску Ахілла, і він може всупереч долі оволодіти Троєю. Зараз же спустились боги на землю. Богиня Гера й Афіна-Паллада, боги Посейдон, Гермес і Гефест стали на бік греків, а богині Афродіта, Артеміда і Латона, боги Арес, Аполлон і річковий бог Ксанф² стали на бік троянців.

Тільки-но наблизились боги-олімпійці до військ, як богиня Еріда розпалила битву. Грізно скрикнула Афіна-Паллада, пронісшись по військах греків. У відповідь їй розлігся крик бога війни Ареса, немов грізна буря. Зітнулися війська. Загриміли громи Зевса й розкотилися

---

¹ Західний вітер.

² Бог ріки Скамандру.

по небу. Потряс усю землю бог Посейдон. Захиталися гори від підніжжя до вершин, здригнулась велика Троя й кораблі греків. Жахнувся володар царства душ померлих Аїд. Він скочив з трону, боячись, що розступиться земля і відкриється його царство страхіть, від яких тремтять навіть безсмертні боги. Почалася жахлива битва. Ахілл жадав тільки зустрічі в бою з Гектором.

Стріловержець Аполлон, прибравши образ Лікаона, сина Пріама, з'явився Енеєві і сказав йому, що нічого боятися йому, синові Афродіти, стати до бою з сином нижчої богині Фетіди, Ахіллом. Цим надихнув він Енея на бій, і хоробро виступив син Анхіза вперед. Побачила це богиня Гера і злякалась, що Аполлон допоможе у бою Енеєві. А Посейдон порадив богам не втручатися зараз у бій, а сісти на валу, що його колись насипав Геракл на березі моря, і аж тоді стати до бою, коли в нього втрутяться бог Арес і бог Аполлон. Послухалися боги, що допомагали грекам, Посейдонової ради і сіли віддалік від бойовища. А боги, що допомагали троянцям, посідали на камінні калліколонських пагорбів.

Зійшлись Еней з Ахіллом. Насмішкою зустрів Ахілл сина Анхіза: він нагадав йому, як уже раз змусив він його до втечі і радив йому швидше заховатися в рядах воїнів. Але Еней відповів Ахіллові, що даремно лякає він його, наче немовля. Нагадав синові Фетіди Еней, з якого знаменитого героями роду походить він. Еней хотів швидше почати бій. Могутньою рукою кинув він списа в щит Ахілла, але не пробив ним щита. Даремно відхиляв щита Ахілл, не подумав він про те, що не може рука смертного пробити щит, зроблений богом. Ахілл ударив списом у щит Енея. Спис пробив щита, але Еней нагнувся, і спис пролетів над ним. Потьмарилось в очах Енея від жаху, такий близький був він від смерті. Оголив Ахілл свій меч, а Еней схопив величезний камінь. Загинув би Еней, але бог Посейдон не хотів його загібелі. Швидко з'явився він йому на допомогу. Підняв він спис Ахілла й поклав біля його ніг. Перед очима Ахілла розлив землетрясець густу темряву, а Енея могутньою рукою перекинув далеко за межі кипучого бою. Там Енеєві з'явився Посейдон і заборонив йому виступати в передні лави воїнів, поки буде живий Ахілл. Розвіяв Посейдон темряву перед очима Ахілла. Вражений був син Фетіди, побачивши списа, що лежав біля його ніг, а Енея перед ним уже не було. Зрозумів Ахілл, що боги сприяють Енеєві; тепер він був певний, що не насмілиться більш Еней стати з ним до бою.

Люто кинувся в бій Ахілл, багатьох убив він героїв, розшукуючи Гектора. А Гекторові не дозволяв бог Аполлон нападати на Ахілла і велів йому триматись у задніх лавах воїнів. Та ось Ахілл поклав на смерть своїм списом сина Пріама, Полідора. Він був молодший із синів царя Трої, що zostалися, ніжно любив його батько. Побачив Гектор загибель брата, забув він напутні слова Аполлона і кинувся туди, де бився Ахілл. Побачив Ахілл Гектора, радістю запалали його грізні очі.

— Ось той, хто глибоким смутком вразив мені серце! — вигукнув Ахілл. — Годі! Не тікаймо більше один від одного по полю битви. Іди ближче, щоб швидше міг я послати тебе в царство Аїда.

Але Гектор відповів Ахіллові:

— Ще невідомо, хто з нас буде вбитий. Хоч я й не такий могутній, як ти, Ахілле, але одні лише боги відають, кому з нас судилося в бою упасти. Знай, і мій спис гострий.

Кинув спис Гектор. Але Афіна-Паллада своїм диханням відхилила спис, і він упав біля ніг Ахілла. Кинувся на Гектора Ахілл, але на допомогу приспів бог Аполлон і оповив темрявою Гектора. Три рази кидався на Гектора Ахілл, але щоразу вражав тільки темряву своїм списом. Налетівши четвертого разу, грізно крикнув він:

— Знов уник ти, пес, смерті! Знову врятував тебе Аполлон! Та скоро наздожену я тебе, якщо тільки маю і я покровителя серед богів.

У гніві кинувся на інших троянських героїв Ахілл, і багато загинуло їх від його згубного списа. Наче страшна пожежа, лютував він у лавах троянців. Як під ногами волів вимолочуються колоски, коли хлібороб молотить на току ячмінь, так під ногами коней Ахілла дробились тіла, щити і шоломи. Несамовитий Ахілл увесь палав жадобою вояцької слави; кров'ю залив він свої руки. Кинулись утікати троянці. Але на берегах Скамандру наздогнав їх Ахілл. Урізавшись в їх ряди, він поділив утікаючих. Частина їх побігла до Трої, але Гера перепинила путь їм густою темрявою. Друга частина кинулась у річку. Багато троянців шукало рятунку в Скамандрі. Заходили хвилі по річці від воїнів, які кинулись у неї. Одні хотіли врятуватись плавом, інші намагалися захватись під крутими берегами. Ахілл з мечем у руках кинувся у воду Скамандру і почав рубати втікаючих троянців. Він захопив дванадцять троянських юнаків, позв'язував їм руки ремінням і звелів своїм мирмидонянам відвести їх до табору, а сам знову кинувся бити ворогів.

На березі Скамандру наздогнав він і юного сина Пріама, Лікаона, того самого, якого колись узяв у полон у вино-

градниках і продав у рабство на Лемнос. Обняв ноги Ахілла нещасний Лікаон і благав помилувати його, обіцяючи величезний викуп. Але Ахілл, палаючи помстою за друга Патрокла, не пощадив Лікаона. Адже ж помер знаменитіший воїн Патрокл, помре й сам Ахілл, уражений ворогом, за що ж має щадити Ахілл Лікаона? Гострим мечем пробив син Пелея Лікаонові шию, і впав він мертвий. Син Фетіди схопив труп його за ногу і кинув у Скамандр, щоб риби наситились ним.

Ще дужче став лютувати Ахілл. Він нахвалявся троянцям, що їх не врятує від його гніву Скамандр, хоч які б приносили вони йому жертви; усіх повбиває він їх, відомщаючи за Патрокла й загиблих греків. Розгнівався бог ріки Скамандру, Ксанф, на горді слова Ахілла. Тим часом проти Ахілла наважився виступити Астеропей, син річкового бога Аксія. Метнув Астеропей відразу два списи в Ахілла. Одним із списів легко поранив він героя в праву руку біля ліктя. Кинув і Ахілл свого величезного списа в Астеропея. Пронісся спис, минувши Астеропея, і ввігнався глибоко в берег. Пробував вирвати спис Ахілла Астеропей, але не міг, не вистачило в нього сили навіть підняти спис Ахілла. Налетів з оголеним мечем на нього могутній син Пелея і вразив його на смерть. Кинув і труп Астеропея в води Скамандру Ахілл. Багатьох героїв уразив ще Ахілл. Голосно вигукнув з глибини бог ріки Скамандру, Ксанф:

— Ахілле! Вижени з вод моїх троянців, убивай їх у полі, а не в моїх водах! Трупи троянців перегородили мені шлях до моря. Утримайся вбивати троянців у моєму руслі.

— Ксанфе! Не раніш перестану я вбивати троянців, — відмовив богові Ахілл, — ніж зажену їх у Трою і зітнусь з Гектором!

Гучно гукнув тоді Ксанф до бога Аполлона:

— О, далекоразящий боже! Ти не виконуєш того, що звелів тобі Зевс-громовержець. Чи не тобі він звелів захищати троянців, аж поки ніч укриє пільмою пагорби й поля?

Забурхали Скамандрові води, з грізним ревом почали виносити на берег трупи вбитих, а живих сховав бог річки у печеру. Заклекотали хвилі навколо Ахілла, що кинувся в річку. Не міг він більше триматися на ногах. Схопився Ахілл рукою за високий платан, який стояв на березі річки, але платан упав, підмитий Скамандром, і ліг поперек річки, наче міст. Вискочив з річкових хвиль Ахілл і побіг полем. Слідом за ним котився грізний вал ріки Скамандру, погрожуючи втопити його. Кілька разів пробував Ахілл боротися з цим валом, та хіба міг він, смертний, боротися з безсмертним богом ріки! Заливали його хвилі, бурхливо плескали вони

навколо його пліч, вириваючи з-під ніг землю. Нарешті вигукнув Ахілл, звернувши погляд до неба:

— Зевсе-громовержцю! Невже я, якому судила доля загинути під Троєю тільки від стріл Аполлона, загину безславною смертю, як той молодий свинопас, що потонув у бурхливому гірському струмку, намагаючись перейти його вброд? О, краще вбив би мене Гектор, найславніший із синів великої Трої!

Тільки промовив це син Пелея, як з'явилися перед ним Посейдон і Афіна-Паллада. Підбадьорили боги Ахілла і звеліли йому хоробро битись, аж поки прожене він троянців у місто і вб'є Гектора. Із славою повернеться він після перемоги в табір. Вдихнула Афіна-Паллада нездоланну силу в Ахіллові груди. Не міг боротися з ним Скамандр і прикликав собі на поміч бога струмка, Сімоїса, свого брата. Ще вище піднявся вкритий баговинням водяний вал, здвигнутий проти Ахілла Скамандром. Мов стіна, почав оточувати він Ахілла. Злякалася богиня Гера, що загине син Пелея. На допомогу Ахіллові в бій проти Сімоїса послала вона сина свого, бога Гефеста. Спалахнуло на полі бурхливе полум'я бога Гефеста. Загорілися трупи вбитих Ахіллом троянців. Швидко вислохло поле, залите хвилями Сімоїса. Запалив і річку Гефест. Зайнялись по берегах платани, буки й верби, загорівся вогкий зелений очерет і лотоси. Риба у воді заметалась на всі боки і намагалася схватись у глибині річки від всепоглинаючого полум'я. Спалахнув Сімоїс, гучно звернувся він до бога Гефеста:

— О, Гефесте! Ніхто з богів не може боротися з тобою! Ніколи не наважусь я на бій з тобою! Погаси огонь, я ніколи більше не допомагатиму троянцям! Нехай губить їх син Пелея!

Дедалі дужче розпікалась вода від вогню. Вона клекотала він страшного жару. Зупинилась течія річки, жар виснажив Скамандр. Почав благати бог Ксанф богиню Геру, щоб угамувала вона свого сина. Великою клятвою богів запрягся Ксанф не допомагати більше троянцям, навіть тоді, коли спалахне Троя, підпалена греками. Зупинила Гера бога Гефеста, і загасив він огонь.

Загорілась велика боротьба і між богами. Вони кинулись у бій. Застогнала земля під їх стопами. Засміявся Зевс, побачивши, як почали битись один з одним боги. Бог війни Арес напав на богиню Афину-Палладу, бажаючи відомстити їй за те, що допомогла вона недавно героєві Діомеду поранити його. Своїм списом уразив Арес богиню в егіду, але не міг пробити її. Схопила величезний камінь Афіна і влучила ним Аресу в шию й звалила його на землю.

Загримів на Аресі панцир, і пилом укрилося його волосся. На допомогу Аресові з'явилась богиня кохання Афродіта і намагалася відвести його з бойовища. Але Афіна вразила її в груди своїм списом. І впала Афродіта на землю. Викликав на бій Аполлона бог моря Посейдон. Але не став з ним до бою далекоразящий бог. Боявся Аполлон підняти руку на могутнього Зевсового брата, землетрясця Посейдона. Богиня Артеміда докоряла братові своєму Аполлонові за те, що ухилився він від бою з Посейдоном. Почула це богиня Гера і розгнівалася. Схопила вона Артеміду за руки, вирвала в неї лук і вдарила ним юну богиню. Розсипалися стріли Артеміди, і побігла вона вся в сльозах, немов голубка, що рятується від яструба. Зібрала богиня Латона стріли, підняла лук своєї дочки і пішла за нею. А Артеміда полинула на Олімп і гірко скаржилася Зевсові на те, як образила її Гера. Повернулись на Олімп й інші боги: одні — пишаються своєю перемогою, а інші — сповнені гніву. А Аполлон швидко помчав у Трою: побоювався він, як би всупереч долі не зруйнували греки мурів Трої.

Побачив з високої башти старець Приам, як жене Ахілл по полю троянців. Звелів він відчинити міську браму, щоб могли в ній захватися троянці. А Аполлон, навівши велику мужність герою Агенорові, спонукав його виступити проти Ахілла, а сам, прикрившись густою хмарою, став біля нього, щоб урятувати його від Ахіллового списа. Потрясаючи списом, чекав Агенор Ахілла, що наближався. Дужою рукою кинув він у нього списа. Ударив спис у поножі, але відскочив. Кинувся на Агенора Ахілл. А бог Аполлон оповив мороком Агенора і допоміг йому уникнути неминучої смерті. Прибрав образ Агенора Аполлон і пустився бігти полем. Почав доганяти його Ахілл, не знаючи, що переслідує бога. Цим урятував троянців Аполлон і дав їм час схватись у священній Трої.

Сховались у місті троянці. Потомлені боєм і втечею, угамовували вони спрагу й обтирали піт, стоячи на мурах. У полі залишився тільки сам Гектор. Неначе скований неминучою долею, стояв він біля Скейської брами.

ГЕРЦЬ АХІЛЛА З ГЕКТОРОМ

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Довго наздоганяв Ахілл бога Аполлона. Нарешті спинився бог-стріловержець і відкрив Ахіллові, кого він переслідував. Гнів охопив Ахілла. З якою радістю помстився б

він на Аполлонові, коли б міг! Кинув переслідування син Пелея і знову кинувся до мурів Трої. Нісся полем до троянських мурів Ахілл, подібний до блискучої зірки, тієї зірки, що ясно горить на осінньому небі. Сіріус звать її люди, нещастя приносить вона смертним. Побачив старець Пріам Ахілла, що наближався до мурів Трої, і, злякавшись, почав благодіяти Гектора:

— О, улюблений сину мій! Увійди швидше в місто! Не стинайся з сином Пелея, він могутніший від тебе! Увійди в Трою! Адже у тобі вся надія на врятування всіх троянців і троянок. Подумай, скільки синів убив у мене Ахілл. Зглянься хоч на мене, нещасного старого. Зевс послав мені в кінці мого життя жахливі біди. Я мушу бачити загибель моїх синів, побачити, як поведуть у неволю дочок, як убиватимуть невинних немовлят. Самого мене вб'ють на порозі мого дому, а ті пси, яких сам я вигодував, лизатимуть мою кров! Зглянься на мене, Гекторе!

Благала Гектора сховатися за мури Трої й мати його, стара Гекаба. Вона нагадала синові, як годувала вона його в дитинстві, як пестила його. Невже вб'ють у неї перед очима Гектора, і не оплаче його ні вона, ні Андромаха, а труп його роздеруть пси біля кораблів мирмидонян?

Але твердо вирішив Гектор чекати Ахілла; спершись щитом на виступ башти, ждав він свого ворога. Не міг Гектор ухилитися від бою з Ахіллом. Боявся син Пріама, що обвинуватять його троянці в тому, що він згубив Трою, поклавшись на свою силу. Адже радив йому Полідамант заховатися з військом у Трої, перш ніж стане до бою Ахілл. Тепер одне залишилося Гекторові — стати до бою з Ахіллом і або перемогти, або загинути. Промайнула у Гектора й така думка: іти назустріч Ахіллові без зброї і обіцяти йому повернути прекрасну Єлену і всі скарби, викрадені в Менелая, а з ними дати й половину багатств великої Трої. Зараз же відкинув цю думку Гектор. Він знав, що не стане Ахілл вступати з ним у договір, що беззбройного уб'є він його, як безсилу жінку.

Все ближче підходив Ахілл. Страх охопив Гектора, і кинувся він бігти від грізного сина Пелея навколо Трої. За ним, наче яструб, що женеться за слабою голубкою, нісся буйний Ахілл. Тричі оббігли герої навколо Трої.

У бурхливому бігу неслися герої навколо Трої. Кілька разів хотів Гектор заховатися біля муру, щоб дати троянцям змогу відбити стрілами сина Пелея, але не підпускав його до муру Ахілл. Уже давно наздогнав би сина Пріама великий Ахілл, коли б не вдихнув сил Гекторові бог Аполлон. Коли вчетверте пробігли герої біля джерел Скамандру,

кинув на золоті терези бог-громовержець два жереби смерті, один — Ахіллів, другий — Гекторів. Спустився жереб Гектора до царства похмурого Аїда. Покинув Гектора бог Аполлон, а до Ахілла наблизилась богиня Афіна-Паллада. Вона звеліла героєві спинитись і обіцяла йому перемогу над Гектором. А сама богиня, прибравши образ Гекторового брата Деїфоба, з'явилась Гекторові. Вона умовила його зітнутися з сином Пелея, обіцяючи допомогу. Зупинився Гектор. Зійшлися герої. Першим вигукнув Гектор:

— Не буду я більше, сину Пелея, шукати рятунку в бігу! Зітнімося ж і подивимось, чи ти вб'єш мене, чи я здобуду перемогу. Але покличмо за свідків богів перед боєм! Я обіцяю не безчестити твоє тіло, коли дасть громовержець мені перемогу. Виконай і ти цей договір.

Але грізно відмовив йому Ахілл:

— Ні! Не пропонуй мені договорів, ненависний вороже! Як неможливий договір між левом і людьми або між вовками і вівцями, так неможливий він і між нами. Ні! Збери всі свої сили, згадай усю свою умілість у ратній справі. Нема тобі рятунку! Ти заплатиш мені за пролиту тобою кров мого друга Патрокла й інших моїх друзів, убитих тобою!

Могутньою рукою Ахілл кинув свій спис у Гектора. Припав до землі Гектор і цим уникнув смертельного удару. Афіна-Паллада швидко схопила спис Ахілла і подала його знову героєві. Ударив Гектор списом у середину щита Ахілла. Але, мов легенька палиця, відскочив спис від щита, викуваного богом Гефестом. Не було в Гектора іншого списа. Опустив він очі і голосно почав кликати на допомогу Деїфоба. Але його вже не було. Зрозумів Гектор, що обманула його Афіна-Паллада, зрозумів він, що судилося йому загинути. Вихопивши меч, кинувся Гектор на Ахілла. Напав на Гектора й Ахілл; могутньою рукою уразив він його списом у шию. Упав на землю смертельно поранений Гектор. Він міг тільки сказати ще кілька слів триумфуючому Ахіллові:

— Я закликаю тебе, Ахілле, твоїм життям і твоїми рідними, не віддавай мого тіла на поталу мирмидонським псам, поверни моє тіло отцеві й матері, за нього дадуть вони тобі незліченний викуп!

— Ні! даремно ти, мерзенний пес, благаєш мене! — відповів Ахілл, — я б сам роздер твоє тіло, коли б скорився гніву, що палає в мені. Ніхто не віджене від твого тіла псів, хоча б і давали мені за це найпишніші, найкоштовніші дари, коли б навіть запропонували мені стільки золота, скільки важиш ти сам. Ніколи не оплачуть твого трупа Пріам і Гекаба!

Умираючи, сказав останні слова Гектор Ахіллові:

— О, я знав, що тебе не зворушить моє благання! У грудях твоїх залізне серце. Але бійся гніву богів! Він спіткає й тебе! Тоді вразить тебе на смерть стрілою Паріс з допомогою бога Аполлона біля Скейської брами.

Умер з цими словами Гектор. Відлинула, нарікаючи на гірку долю, душа його в царство похмурого Аїда.

Скликав, тріумфуючи перемогу, Ахілл усіх греків. Дивувалися вони на могутній зріст і вроду розпростертого на землі Гектора. Кожен з тих, хто підходив, проколював труп Гектора списом. Тепер легко було вразити його; не так було в той час, коли підпалював грецькі кораблі Гектор.

Жахливе діло задумав тріумфуючий Ахілл. Проколовши на ногах Гектора сухожилля, просунув він крізь них міцний ремінь і прив'язав труп за ноги до колісниці. Скочив він на неї, високо піднісши панцир, знятий з Гектора, і погнав коней полем. По землі волочилося тіло Гектора за колісницею. Курява знялась на полі. Почорніла прекрасна Гекторова голова від пилу, б'ється вона об землю.

Побачила Гекаба з мурів Трої, як глумиться Ахілл над трупом її сина. У горі рве вона на собі сиве волосся і б'є себе в груди, зірвавши покривало. Гірко ридає Пріам. Він просить пустити його в поле, він хоче благодати переможця Ахілла зглянутись на нього, старця, згадати батька Пелея, такого ж старця, як і він. Почула страшні зойки троянців і Андромаха. В страху упустила вона човник з рук. Побігла Андромаха на мурі й з них побачила тіло свого мужа, що волоклося в куряві за колісницею Ахілла. Зомлівши, упала на руки троянок нещасна дружина Гектора. Спало з неї дорогоцінне покривало, дар Афродіти, розсипалося її волосся. Опритомнівши, голосно заридала вона. Тепер нікого не зосталось у неї на світі. Осиротів і прекрасний син її Астіанакс. Нещасним сиротою ростиме він, ніхто не захистить його від кривди. Невимовне горе роздирало серце Андромахи. Голосно ридали навколо неї всі троянки. Загинув великий захисник Трої.

ПОХОРОН ПАТРОКЛА

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Повернулися греки до своїх кораблів. Ахілл не велів розходитись по шатрах своїм мирмидонянам. Він наказав їм тричі об'їхати навколо тіла Патрокла на колісницях.

З голосним плачем їхали хоробрі мирмидоняни. Голосно плавав і Ахілл. Поклав він руки на груди вбитого друга, вигукуючи:

— Радій, мужній Патрокле! Я зробив те, що обіцяв тобі! Привіз я сюди до твого смертного ложа труп Гектора і віддав його на розтерзання псам. Дванадцять троянських юнаків уб'ю я біля похоронного багаття, помщаючись за твою смерть!

Кинув Ахілл біля ложа, на якому лежав убитий Патрокл, труп Гектора, нічим не прикривши його. Багатий бенкет справив син Пелея для своїх мирмидонян. А самого його умовили грецькі вожді піти до Агамемнона. Там довго прохали його, обмившись, взяти участь у бенкеті. Відмовився Ахілл. Він просив тільки Агамемнона звеліти грекам запалити похоронне вогнище.

Влаштували бенкет грецькі герої, а після бенкету всі порозходились по своїх шатрах і полягали спати; один тільки Ахілл не спав. Тяжко стогнучи, лежав він на березі вічно шумливого моря. Нарешті і він заснув глибоким сном. А уві сні з'явилась йому тінь Патрокла і благала швидше справити над тілом похоронні обряди, щоб могла заспокоїтись душа його в царстві Аїда. Заповідав Патрокл поховати його кості в тій могилі, де буде похований і Ахілл. В одній урні, даній богинею Фетідою, має бути покладений прах Ахілла і Патрокла. Уві сні простер руки до тіні Патрокла Ахілл, але з сумним стогоном зникла тінь. Прокинувся Ахілл і знову голосно почав оплакувати друга. Плакали з ним і всі мирмидоняни. Плачучими застала їх богиня Еос-Зоря, передвісниця сходу бога Геліоса-Сонця.

Рано-вранці Агамемнон послав на узгір'я високої Іди греків по дрова для похоронного вогнища. Виконали наказ царя греки й запалили на березі моря високе вогнище. В урочистому поході винесли труп Патрокла мирмидоняни, покривши його своїм зрізаним волоссям, і покладали на багаття. Зрізав Ахілл і своє волосся, що присвячене було річковому богові Сперхею¹, коли б судилося повернутися героєві у рідний край; а тепер вложив він його в руки Патроклові. Потім на прохання Ахілла відпустив Агамемнон усіх воїнів до кораблів, а біля вогнища залишилися самі вожді греків. Багато овець і волів заколено було на честь Патрокла, а їх жиром обмашено все його тіло; розставлено також навколо ложа з тілом посуд з медом і маслом. Убито чотирьох коней і двох псів. На вогнище покладено й трупи дванадцятьох троянських юнаків, яких своїми руками вбив

¹ Ріка Сперхей на півдні Фессалії.

Ахілл. А труп Гектора лежав біля вогнища. Його охороняла богиня Афродіта, умастивши його запашним маслом, а бог Аполлон розпростер над ним хмару, щоб палюче проміння сонця не висушило труп Гектора.

Коли все для похорону було готове, Ахілл підпалив вогнище, але воно не займалося. Помолився Ахілл богам вітру Бореєві і Зефірові: він благав їх роздмухати полум'я. Хутко помчала вісниця богів Іріда в чертоги Зефіра, де бенкетували всі боги вітру, і покликала їх на допомогу синові Пелея. З грізним шумом пронеслись, звиваючи хмари, Борей і Зефір понад морем. Заходили під їх подихом по морю високі хвилі. Швидко прилинули вони до Трої і роздмухали вогонь. Цілу ніч високо здіймалося вгору полум'я багаття. А Ахілл, черпаючи дводонним келихом вино, робив возливання, прикликаючи душу Патрокла.

На ранок догоріло величезне вогнище і стало згасати. Зморений Ахілл ліг на землю біля згасаючого вогнища і забувся у непереборнім сні. Його розбудили голоси вождів греків. Загасили на просьбу Ахілла вожді тліюче вугілля вогнища вином, зібрали кістки Патрокла і поклали їх у золоту урну. Потім споруджений був зруб, у нього поставлена урна, а над зрубом насипано високу могилу.

Після похорону Ахілл влаштував на честь померлого пишні похоронні ігрища. Вони почалися з перегонів на колісницях, в яких брали участь герой Евмел, син Адмета, герой Діомед, цар Менелай, син Нестора Антілох і герой Меріон. Першим пригнав коней своїх до цілі Діомед; йому допомогла богиня Афіна. Трохи відстав від нього син Нестора Антілох. А за ним був Менелай, хитрощами вирвав у нього другу нагороду син Нестора. Останнім був Меріон. А героя Евмела, найзнаменитішого візничого, спіткало нещастя. Богиня Афіна, не бажаючи його перемоги, розбила дишло в його колісниці. Упав Евмел на землю і дуже розбився. Всім учасникам перегонів роздав Ахілл багаті подарунки. Підніс він дарунок і старцеві Нестору; він не міг уже брати участі в змаганнях героїв: старість зробила немічними його члени, а колись і він здобував на ігрищах перемоги над могутніми героями. Потім змагалися в кулачному бою могутній герой Епей і герой Евріал. Переміг Епей, поваливши на землю ударом кулака Евріала. Аякс Теламонід і цар Одиссей змагались у боротьбі. Довго боролися вони. Ні той, ні другий не могли перемогти. Рівноцінна дісталася їм нагорода. У швидкім бігу змагалися Аякс, син Оїлея, Одиссей і син Нестора Антілох. Попереду, як легкий вітер, біг Аякс, за ним — Одиссей. Став благати Афіну Одис-

сей і просив її дати йому перемогу. Почула героя Афіна. Посковзнувся Аякс і впав. Першим досяг цілі Одиссей і здобув першу нагороду. У збройному бою змагалися Діомед і Аякс Теламонід. Зітнулись герої, але греки боялись, щоб не вразили вони один одного на смерть. Припинили бій герої, і обидва дістали рівні нагороди. У киданні важкого диска всіх переміг герой Поліпет. Для змагання у стрільбі з лука до високої жердини прив'язали голубку, стрілець мав пронизати її стрілою. Вийшов герой Тевкр. Напнувши лук, пустив стрілу Тевкр, але вона пересікла тільки тонку мотузку, якою прив'язана була голубка. Злинула в небо голубка, але герой Меріон пробив її своєю стрілою. Йому дісталася нагорода за стрільбу з лука. Нагороду за метання списа віддано цареві Агамемнону; ніхто не міг перевершити його в умінні метати спис.

Скінчились ігрища. Розійшлись герої, і незабаром увесь табір поринув у глибокий сон. Не спав тільки Ахілл. Він, безутішний, оплакував свого друга. Вставши з ложа, довго блукав він по березі моря. Нарешті, коли зоря розгорілася на небі, запряг він коней у колісницю і, прив'язавши труп Гектора, тричі об'їхав навколо високої могили, волочачи по землі труп нещасного сина Пріама. Потім знову кинув він труп, а сам пішов до шатра.

ПРІАМ У ШАТРІ АХІЛЛА. ПОХОВАННЯ ГЕКТОРА

Викладено за поемою Гомера «Іліада».

Бачили з світлого Олімпу боги, як ганьбив тіло Гектора Ахілл. Обурювався на нього за це бог Аполлон. Хотіли боги, щоб викрав Гермес труп Гектора, але противилися цьому богині Гера й Афіна-Паллада, а також і бог Посейдон. Уже одинадцять днів лежав труп Гектора, нічим не прикритий, біля шатра Ахілла. Докоряв богам Аполлон за те, що дозволяють вони Ахіллові, який забув жаль і совість, глумитися над тілом Гектора. Розпалилася сварка між Аполлоном і Герою. А Зевс-громовержець припинив цю сварку. Він послав по богиню Фетиду вісницю богів Ірідю. Вирішив послати богиню Фетиду син Крона до Ахілла, щоб вона переказала йому веління Зевса видати за багатий викуп тіло Гектора його батькові Пріаму. Серед троянців найдужче любив Зевс великого Гектора.

Бистра, як думка, Іріда полинула до Фетіди, і вмить стала вона перед нею. Фетіда, оточена морськими богинями,

сиділа, проливаючи сльози за сином. Почувши з уст Іриди волю Зевса, вдягла Фетіда чорний одяг жалоби і злинула на високий Олімп. З пошаною зустріли боги Фетіду. Афіна влаштувала їй місце поруч Зевса, а Гера піднесла сама їй золотий келих із запашним нектаром. Повідав їй свою волю Зевс. Одразу ж зійшла богиня Фетіда на землю до шатра свого сина. Сіла вона коло смутного Ахілла і, ніжно пестячи його рукою, сказала йому, що гніваються на нього Зевс і всі боги за Гектора і наказують видати труп його Пріамові. Скорився волі богів могутній Ахілл.

Тим часом Зевс-громовержець послав вісницю богів Іриду до Пріама. Коли Іріда прилинула на своїх райдужних крилах до палацу Пріама, нещасний старець лежав розпростертий на землі, ллючи сльози за загиблим сином. Навколо старця сиділи всі його сини, голосно ридаючи. Наблизилась до старця Іріда і ім'ям Зевса звеліла йому їхати у табір греків до Ахілла з багатим викупом. Обіцяла Іріда, що проведе Пріама в табір бог Гермес.

Почувши слова богині, тут же підвівся Пріам і пішов до палацу, звелівши сином приготувати віз для дарунків і колісницю. Увійшовши в палац, покликав Пріам свою стару дружину Гекабу і сказав їй, що хоче їхати в табір греків. Злякалася Гекаба. Вона благала чоловіка не йти на видиму смерть, але заспокоїв її Пріам, сказавши їй, що іде він до Ахілла, скоряючись волі богів-олімпійців. Вибрав коштовні дарунки Пріам і почав збиратися в путь. Докорав він і сином своїм, що гаються вони. Злякалися сини Пріама батькового гніву і швидко запрягли у віз мулів, поставили на нього велику скриню для дарунків і запрягли в колісницю коней. Зійшов на колісницю Пріам і погнав коней. Попереду ж колісниці мули везли віз із дарунками, а мулами правив вісник Ідей. Усі, хто проводжав Пріама, гірко плакали, неначе їхав він на неминучу загибель.

Коли Пріам виїхав у поле, Зевс-громовержець послав йому назустріч сина свого, бога Гермеса. Під'язав Гермес свої крилаті сандалі, узяв до рук жезл, яким склепляє він очі смертним, і помчав до Трої. Він з'явився в образі прекрасного юнака Пріамові, коли той напував коней і мулів у річці. Злякався Пріам, — він гадав, що юнак уб'є його і викраде дарунки. Але Гермес, назвавшись слугою Ахілла, сказав, що проведе його до табору. Зрадів старий, він запропонував юнакові подарунок — дорогоцінний келих, але Гермес відмовився від нього. Увійшов він у колісницю Пріама і швидко погнав коней. Біля брами грецького табору стояла варта, але на неї Гермес наслав глибокий

сон. Відсунув бог засуви брами, відчинив її і потай провів Пріама через табір. Відчинив Гермес ворота й до табору мирмидонян. Коли ж під'їхав Пріам до шатра Ахілла, відкрив Гермес Пріамові, хто він є, і звелів сміливо йти до шатра. Пріам лишив Ідея охороняти дарунки, а сам пішов до шатра. Ахілл щойно скінчив трапезу. Ніким не помічений увійшов Пріам і, впавши на коліна перед Ахіллом, почав благати його такими словами:

— О, великий Ахілле! Згадай батька, такого ж старого, як і я! Може, і його місто облягли сусіди і нікому визволити його з біди. А я, нещасний, утратив майже всіх синів. Ти вбив і найзнаменитішого з моїх синів, Гектора. Заради нього прийшов я до кораблів твоїх. Зглянься на моє горе! Прийми багатий викуп. Бачиш, в якому я нещасті. Я переживаю те, чого не переживав жоден із смертних: я вимушений цілувати руки вбивцеві моїх дітей.

Своїми словами викликав Пріам в Ахілла спогади про батька. Гірко заплакав Ахілл, згадавши батька, а Пріам, простершись на землі, плакав за сином. Нарешті встав Ахілл; він підвів Пріама і сказав йому:

— О, нещасний! Багато горя бачив ти на віку! Але як зважився ти прийти сюди один до того, хто вбив багатьох твоїх синів? О, в твоїх грудях тверде, як криця, серце. Але заспокойся, перестань плакати і сядь тут. Боги судили людям переносити в житті горе, тільки самі вони, безсмертні, не знають смутку. Не лий більше сліз, адже плачем не воскресиш ти загиблого Гектора. Устань, сядь тут!

— Ні, не сяду я, Ахілле, — відповів Пріам, — перш ніж повернеш ти мені Гектора! Прийми дарунки і дай мені глянути на тіло мого сина.

Гнівню поглянув на Пріама Ахілл і сказав:

— Бійся розгнівати мене, старий! Я сам знаю, що повинен повернути тобі тіло Гектора. Це воля Зевса, її звістила мені моя мати, богиня Фетіда. Я знаю, що й тебе привів сюди бог, інакше не насмівився б ти з'явитися у табір греків. Замовкни ж! Я боюсь, що в гніві порушу завіт Зевса — щадити благаючого.

Сказавши це, вийшов Ахілл. Він покликав друзів своїх, звелів випрягти коней і мулів Пріама і ввести до шатра Ідея. Потім обмили Ахіллові рабині тіло Гектора і вбрали у дорогоцінні шати. Сам Ахілл підняв тіло і поклав на багато оздоблене ложе, а друзі його поставили ложе на віз. Благов великий син Пелея душу Патрокла не гніватися за те, що повернув він тіло Гектора батькові. Він обіцяв присвятити Патроклові частину дарів, привезених Пріамом. Зробивши

все це, повернувся до шатра Ахілл і сказав старцеві, що вже видано йому тіло Гектора. Приготував Ахілл багату вечерю і запросив Пріама підкріпити сили їжею і питвом. Під час вечері з подивом дивився Пріам на прекрасного, величного, як бог, Ахілла, а Ахілл дивувався на поважний вигляд сивоволосого старця і слухав його мудрі слова.

Коли скінчена була вечеря, Пріам просив Ахілла дозволити йому підкріпитися сном, бо він не спав уже, відколи загинув Гектор. Ахілл звелів приготувати Пріамові та Идеєві перед шатром два розкішних лежа. Коли ж Пріам готувався лягти спати, запитав його Ахілл, скільки днів потрібно йому на поховання сина, і обіцяв у ці дні не починати битви. Десять днів прохав Пріам на поховання. Ахілл обіцяв йому, що й сам не стане до бою в ці дні і втримає від битви греків. Ласкаво потис Ахілл руку Пріамові, бажаючи цим потиском заспокоїти старця, і попрощався з ним.

Поснули всі воїни, спали й боги на світлому Олімпі, не спав лише бог Гермес. Він з'явився до лежа Пріама і, збудивши його, звелів покинути швидше табір греків, бо боявся, що побачить хтось Пріама і спокуситься можливістю дістати за нього багатий викуп. Злякався Пріам, підвівся з лежа й розбудив Идею. Гермес запряг коней та мулів і вивів їх потай з табору. Аж біля берегів Скамандру покинув бог Пріама.

На зорі під'їхав Пріам до Трої. Перша побачила його Кассандра і почала голосити за Гектором, скликаючи троянців і троянок. Зібрався величезний натовп біля брами Трої. Попереду всіх стояли Гекаба і Андромаха; голосно ридали вони і рвали на собі волосся. Ридали всі троянці і намагалися ближче підійти до воза, на якому лежав убитий Гектор. Але по слову Пріама розступився натовп і дав йому проїхати в Трою.

Голосно ридала Андромаха, — вона оплакувала чоловіка, свого єдиного оборонця. Тепер знала вона, що впаде Троя і поведуть греки всіх троянок у тяжку неволю. Вб'ють греки й сина її Астіанакса, помщаючись Гекторові за смерть багатьох героїв. Нарікала Андромаха, що далеко від неї загинув Гектор, не сказавши їй заповітного слова, яке вічно пам'ятала б вона. Ридала й Гекаба, проливаючи потоки сліз за улюбленим сином.

Плакала й прекрасна Єлена за Гектором. Від нього ніколи не чула вона докору, не бачила кривди. Завжди заступався за неї лагідний душею Гектор, і завдяки його заступництву не кривдили її й інші. Тепер загинув її єдиний друг і утішитель у Трої, де всі однаково ненавидять її.

Звелів Пріам приготувати похоронне багаття. Дев'ять днів возили троянці з Іди дрова на багаття. На десятий день поклали вони на багаття тіло Гектора й спалили. Зібрали прах його в золоту урну, поставили її в склеп, закрили склеп кам'яними плитами, зверху насипали високу могилу. Поки троянці насипали могилу, варта пильнувала, щоб не напали несподівано греки. Після похорону Пріам справив у своєму палаці розкішний похоронний бенкет.

Так ховали троянці великого Гектора.

БИТВА З АМАЗОНКАМИ. ПЕНФЕСІЛІЯ

Викладено за поемами Овідія «Героїні» і Вергілія «Енеїда».

Після смерті Гектора тяжкі часи настали для Трої. Не було в неї більше могутнього захисника. Не сміли троянці виходити за міські мури, щоб зітнутися з греками у відкритому полі. Не було в Трої такого героя, який міг би помірятися силою в герці з Ахіллом. Здавалось, що настають останні дні великого міста. Тут несподівано прийшла допомога троянцям. З далекого Понту з'явилися на прудких конях на допомогу Трої зі своєю царицею Пенфесілією хоробрі войовниці-амазонки. Хотіла битвою з греками спокутувати свою провину Пенфесілія, бо вона ненавмисне вбила на полюванні свою сестру¹. Могутня дочка Ареса нахвалялася, що вразить на смерть усіх славних героїв Греції, прожене з-під Трої греків і спалить їх кораблі. З великою радістю зустріли троянці амазонок. Пріам прийняв Пенфесілію, як рідну дочку, і дав на честь її розкішний бенкет.

Другого дня виступили амазонки в блискучому озброєнні на чолі троянського війська проти греків. Здійнявши руки до неба, благав Пріам богів дарувати їм перемогу. Але не почули його боги. Почалась кровопролитна битва. Наче бурхливий вихор носилась по рядах греків Пенфесілія зі своїми амазонками. Одного за одним вражає вона героїв. Подалися греки й почали були вже відступати. Аж до кораблів відтиснула їх Пенфесілія. Близька була вже остаточна перемога амазонок. Та ось на допомогу прийшли Ахілл і Аякс Теламонід. Вони не брали участі в битві. Розпростершись на землі, лежали вони обидва біля могили Патрокла, сумуючи про втрату друга. Почувши шум битви, швидко

---

¹ Допомагаючи троянцям, яким сприяла Артеміда, Пенфесілія сподівалася також умилостивити цю богиню, що гнівалася на неї за вбивство.

озброїлись герої і, наче два грізні леви, кинулись у бій. Не могли протистояти їм амазонки і троянці. Побачила Пенфесілія могутнього Ахілла й хоробро виступила проти нього. Кинула вона спис в Ахілла, але на скіпки розлетівся він, ударившись об щит сина Пелея. Пустила другий спис цариця амазонок в Ахілла, але знов не поранила Ахілла. В страшному гніві кинувся на неї Ахілл і вразив її в груди. Відчула смертельну рану Пенфесілія. Зібравши останні сили, хотіла вона вихопити з піхов меч, але могутній Ахілл проколов її списом разом з конем. Упав на землю кінь, а біля нього розпростерта лежала Пенфесілія. Зняв з неї шолом Ахілл і зупинився, вражений надзвичайною вродою дочки бога війни Ареса. Прекрасна, як богиня Артеміда, була померла Пенфесілія. Стоїть над тілом убитої ним красуні Пенфесілії Ахілл і відчуває, як опановує ним любов до загиблої. Коли, засмучений, стояв Ахілл над тілом Пенфесілії, підійшов до нього Терсіт і почав лаяти героя, як робив це й раніш. Глузуючи з сумування Ахілла, проколов Терсіт списом око прекрасної Пенфесілії. Спалахнув страшним гнівом Ахілл. Розмахнувся він і вдарив Терсіта з такою силою по обличчю, що вбив його на місці. Діомед запалав гнівом на Ахілла за те, що вбив він його родича. Насилу вдалося грекам примирити двох героїв.

Тихо підняв Ахілл убиту ним Пенфесілію і виніс з битви. Потім видали греки трупи Пенфесілії та дванадцятьох убитих амазонок разом з їх озброєнням троянцям, а ті справили пишний похорон, спаливши трупи на багатті.

А Ахілл рушив на острів Лесбос. Там приніс він багаті жертви богу Аполлонові і богині Артеміді та матері їх Латоні, благаючи їх очистити його від гріха пролитої ним крові Терсіта. З веління Аполлона очистив Ахілла хитро-мудрий Одиссей.

БІЙ З ЕФІОПАМИ. МЕМНОН

*Викладено за поемами Гомера «Одіссея», Гесіода «Теогонія»
і Вергілія «Енеїда».*

Ще важче стало троянцям відбивати натиск греків після смерті Пенфесілії. Але несподівано ще раз прийшла їм допомога. З берегів сивого Океану, що клубоче свою воду навколо всієї землі, прибув з величезним військом ефіопів¹ у Трою Мемнон. Він був сином прекрасної богині

---

¹ Міфічний народ, що жив, як гадали греки, на крайньому півдні землі.

зорі Еос і Тіфона й родичем Пріама. Ніхто з смертних не міг зрівнятися з ним красою. Наче вранішня зоря, сяяв він серед війська троянців у своєму золотому озброєнні, викуваному самим богом Гефестом.

Гідним супротивником Ахіллові був Мемнон, могутній син богині. Знову закипів лютий бій під мурами Трої. Попереду троянців бився Мемнон, на чолі греків — Ахілл. Але він унікав зустрічі з Мемноном. Знав син Фетіди, що коли вб'є він Мемнона, то скоро загине й сам від стріли Аполлона. Напав Мемнон на старця Нестора. Хіба міг старий герой битися з юним Мемноном?

Повернув Нестор своїх коней і хотів урятуватися втечею. Але напнув свій лук Паріс і вразив стрілою одного з коней Нестора. Бачачи, що загрожує йому неминуча загибель, Нестор покликав на допомогу сина свого Антілоха. Поспішив на допомогу батькові вірний син. Він вирішив, що краще загине, ніж дасть Мемнонові вбити свого батька. Схопив величезний камінь Антілох і кинув його в Мемнона. Але захистив від удару сина богині Еос шолом, викуваний богом Гефестом. Мемнон ударив списом у груди Антілоха, і впав мертвим на землю син Нестора з пробитим серцем, заплативши своїм юним життям за життя батька. Заридав старець Нестор, побачивши загибель сина. А Мемнон, незважаючи на те, що напав на нього другий син Нестора, Фразімед, з другом своїм Фереєм, хотів зняти панцир з убитого Антілоха. Сам Нестор кинувся на захист трупа свого сина. Але Мемнон не став битися з старцем, не підняв він на нього руки. Люто билися греки й ефіопи навколо тіла Антілоха. Нестор покликав на допомогу й могутнього Ахілла. Вжахнувся Ахілл, дізнавшись, що загинув Антілох. Адже він любив його над усіх героїв; після Патрокла він був його найкращим другом. Забувши про все, забувши про те, що й сам він мусить загинути слідом за Мемноном, кинувся у бій Ахілл. Побачивши Ахілла, що наближався, Мемнон кинув у нього величезний камінь, але камінь геть відскочив, ударившись об щит. А Ахілл поранив Мемнона списом у плече. Не звернув Мемнон уваги на рану, він сам поранив у руку сина Пелея. Оголили мечі герої і кинулись один на одного. Вони були рівні один одному силою, обидва були синами богинь, на обох їх виблискували панцирі, викувані богом Гефестом. Прикрившись щитами, билися герої. З високого Олімпу дивилися боги на цей герць. Матері героїв, богиня Еос і богиня Фетіда, благали Зевса кожна за свого сина. Узяв Зевс золоті терези, поклав на них жереби

героїв і зважив їх. Низько спустився жереб Мемнона, судила йому доля впасти від руки Ахілла. Заридала богиня Еос: вона мусила втратити ніжно коханого сина. Нарешті, махнув своїм важким списом Ахілл і пронизав груди Мемнонові. Темною хмарою на знак смутку оповилася богиня Еос. Послала вона на поле битви своїх синів, богів вітру, і віднесли вони тіло Мемнона далеко на береги ріки Есепу¹. Там оплакали його юні німфи і спорудили йому гробницю. А ефіопів обернули боги у птахів. З того часу щороку прилітають вони на береги Есепу до гробниці Мемнона й там оплакують свого царя.

Греки поховали з великою пошаною юного Антілоха. А прах його поклали в урну і згодом поставили її в одному склепі з прахом Ахілла й Патрокла.

СМЕРТЬ АХІЛЛА

Страшним гнівом палав Ахілл проти троянців. Він вирішив жорстоко помститися на них за смерть друзів, Патрокла й Антілоха. Як розлютований лев, бився Ахілл, кладучи одного за одним героїв Трої. Кинулися поспішно втікати троянці, спішили заховатися вони за мурами Трої. Несамовитий Ахілл переслідував їх. Гнала його невблаганна доля на вірну загибель. Аж до Скейської брами переслідував Ахілл троянців.

Він удерся б і в священну Трою, і вона загинула б, коли б не з'явився бог Аполлон. Грізно крикнувши, спинив він Ахілла. Але не послухав його Ахілл. Він сам гнівався на бога за те, що багато разів рятував бог-стріловержець від нього Гектора й троянців. Ахілл погрожував навіть богові, що вразить його списом. Невблаганна доля затьмарила розум Ахілла. Він готовий був напасти навіть на бога. Розгнівався Аполлон, забув він і те, що обіцяв колись, на весіллі Пелея і Фетіди, охороняти Ахілла. Оповившись темною хмарою, для всіх незримий, скерував він Парісову стрілу, і вразила вона Ахілла в п'яту, куди тільки й можна було вразити великого героя². Смертельною була для Ахілла ця рана. Відчув наближення смерті Ахілл. Вирвав він із рани стрілу і впав на землю. Гірко докоряв він богу Аполлонові за те, що він згубив його. Знав Ахілл, що без допомоги бога не

¹ Річка в Малій Азії (сучасна Чалталдере).

² Фетіда занурювала немовля Ахілла у підземну ріку царства Аїда, Стікс, тримаючи при цьому його за п'ятку; від цього тіло його стало твердим, як криця, а п'ятки вода Стіксу не діткнулася.

міг убити його ніхто із смертних. Ще раз зібрав свої сили Ахілл. Грізний, наче вмираючий лев, підвівся він із землі і вразив ще багатьох троянців. Та ось похололи його члени. Все ближчає смерть. Поточився Ахілл і сперся на спис. Грізно крикнув він троянцям:

— Горе вам, погинете ви! І після смерті мститиму вам!

Від цього поклику кинулися тікати троянці. Але щодалі слабнув Ахілл. Залишили його останні сили, і впав він на землю. Загримів на ньому його золотий панцир, і здригнулася земля. Помер Ахілл. Але й до мертвого не насмілювалися наблизитись троянці. Вони боялися його й мертвого, такий жах навів він їм за життя. Потроху перебороли вони страх, і запеклий бій закипів навколо тіла найбільшого з героїв. Наймогутніші герої греків і троянців узяли участь у цьому бою. Горами нагромадилися трупи навколо Ахілла, а він лежав, нерухомий, величезний, не чуючи вже бою. Пил вихором кружляв, здіймаючись з-під ніг бійців. Кров лилася рікою. Здавалося, ніколи не скінчиться бій. Коли це вдарив грім Зевса, знялася буря і зупинила троянців. Не хотів Зевс, щоб заволоділи троянці трупом Ахілла. Підняв могутній Аякс Теламонід труп Ахілла і поніс до кораблів, а його захищав Одиссей, відбиваючи троянців, що наступали. Хмара стріл і списів летіла з рядів троянців в Одиссея, але він усе ж мужньо стримував їх натиск, відступаючи крок за кроком.

Приніс Аякс труп Ахілла до кораблів. Обмили труп греки, умастили запашними маслами і поклали на пишно оздобленому ложі. Обступивши ложе, голосно оплакували греки свого найбільшого героя і рвали з горя волосся. Почула їх плач богиня Фетіда. Піднялася вона з морської глибини зі своїми сестрами нерейдами. Дізнавшись, що загинув її улюблений син, Фетіда видала з вуст такий зойк скорботи, що здригнулися всі греки. Вони тікали б, перелякані, до кораблів, якби не зупинив їх старець Нестор. Сімнадцять днів оплакувала Фетіда, нерейди і греки Ахілла. З високого Олімпу спустилися музи. Вони співали на честь померлого похоронний гімн. Оплакували героя і безсмертні боги на Олімпі. На вісімнадцятий день споруджено було похоронне багаття. На ньому спалено було тіло Ахілла. Багато жертв принесли на честь найбільшого з героїв греки. Всі вони брали участь у похованні, одягнувши розкішні панцирі. Коли догоріло вогнище, зібрали кістки Ахілла і поклали їх у золоту урну, яку подарував Фетіді бог Діоніс. У цій саме урні лежали і кістки Патрокла. В одному склепі поховані

були Ахілл, Патрокл і Антілох, син Нестора. Високу могилу насипали над ним греки, далеко її видно було з моря, вона свідчила про велику славу похованих під нею героїв. А після похорону влаштовані були на честь померлого ігрища. Дорогоцінні дарунки винесла з моря богиня Фетіда. Вони мали бути нагородою переможцям в ігрищах. Такі розкішні були ці дари, що самого Ахілла вони б захопили, коли б живий був великий герой.

СМЕРТЬ АЯКСА ТЕЛАМОНІДА

Викладено за трагедією Софокла «Аякс-бичоносець».

Після смерті Ахілла залишилось його золоте, викуване богом Гефестом, озброєння. Фетіда звеліла віддати його тому, хто найбільш відзначився, захищаючи тіло Ахілла.

Отже, дістати його мав або Аякс, або Одісей. Між ними і розгорілася суперечка за озброєння. Але як можна було розв'язати цю суперечку? Обидва герої були гідні нагороди. Нарешті, вирішили, що суддями в цій суперечці мають бути полонені троянці. І тут допомогла Афіна-Паллада своєму улюбленцеві Одісею. З її допомогою підмінили Агамемнон і Менелай жереб Аякса та ще й невірною полічили голоси троянців, і отримав озброєння Одісей. Засмутився могутній Аякс. Пішов він до свого шатра, задумавши помститися на синах Атрея й Одісеєві.

Уночі, коли весь табір греків спав глибоким сном, вийшов він з мечем у руках із свого шатра, маючи намір убити Агамемнона і Менелая. Але богиня Афіна-Паллада вразила безумством Аякса. Уже давно гнівалась на нього богиня за те, що відкидав він, покладаючись на свою силу, допомогу богів. Безумний Аякс кинувся на череду биків, у птьмі почав убивати їх, гадаючи, що вбиває греків. А биків, які залишилися, погнав він у своє шатро, уявляючи, ніби жене бранців. Страшенно катував биків Аякс у своєму шатрі. Він радів з їх мук і смерті. Адже для нього в його безумстві це були не бики, а сини Атрея. Нарешті потроху став прояснятися розум Аякса. Страшенно вжахнувся він, коли побачив, що все його шатро наповнене вбитими тваринами. З жахом просить Аякс пояснити йому, що сталося. Коли розповіли йому все, невимовне горе пройняло серце великого героя. Він вирішив своєю смертю заплатити за ту ганьбу, що спіткала його. Доручивши сина свого Еврісака захистові свого брата Тевкра й воїнів, які прийшли з ним

із Саламіна, він подався на берег моря, взявши з собою меч, який дістав колись у дар від Гектора, сказавши, що йде благати богів зглянутись на нього, а меч свій він хоче присвятити Аїдові і богині Ночі.

А в таборі греків розійшлася чутка про те, що вчинив Аякс. Знайшли вбитих ним биків і овець і трупи пастухів. Одисей по кривавих слідах з'ясував, що все це вчинив Аякс. Страшенно розгнівалися Агамемнон і Менелай і вирішили помститися Аяксові.

Тим часом від Тевкра прийшов вісник. Він переказав друзям Аякса, щоб вони оберігали великого героя, бо йому загрожує загибель, але що загибель загрожує йому тільки в цей день, коли ж минеться він щасливо, то вже ніщо не грозитиме Аяксові. Незабаром прибув у табір і сам Тевкр. Дізнавшись, що брат його пішов на берег моря, побіг він його розшукувати. Боявся він, що сталося нещастя з Аяксом. І дійсно, не застав він уже живого брата. На березі моря знайшов Тевкр лише труп Аякса: він кинувся на свій меч. Так загинув наймогутніший після Ахілла герой греків.

Не хотіли Менелай і Агамемнон дозволити Тевкрові поховати труп брата. Могла б постати одверта ворожнеча між Тевкром і синами Атрея, у таборі греків почалася б міжусобиця, коли б у справу не втрутився Одисей. Він умовив Агамемнона дозволити Тевкрові поховати великого Аякса, що зробив стільки великих послуг грекам. Нова могила височіла поряд могили Ахілла; під цією могилою покоївся прах могутнього сина Теламона, Аякса.

ФІЛОКТЕТ. ОСТАННІ ДНІ ТРОЇ

Викладено за трагедією Софокла «Філоктет».

Після смерті Ахілла і Аякса греки уперто вели далі облогу Трої, але не могли силою оволодіти містом. Одного разу Одисей підслухав із засідки слова провісника Гелена, сина Приама, і хитрощами взяв його в полон. Таким чином, Одисей вивідав, що Троя здобута буде лише в тому разі, якщо до війська греків прибуде Філоктет з отруєними стрілами Геракла і юний син Ахілла Неоптолем. Зараз же вирішив Одисей вирушити в далеку путь по обох героїв.

Зовсім неважко було Одисееві, коли він прибув на острів Скірос до царя Лікомеда, умовити юного сина Ахілла взяти участь в облозі Трої. Як і батько його, прекрасний Неоптолем палав жадобою великих подвигів. Негайно

вирушив він у путь з Одиссеєм, хоч його слізною умовляла залишитись мати його Дідамія.

Значно важче було оволодіти Філоктетом. Він жив на пустинному острові Хрісі біля Лемносу, всіма покинутий у печері з двома виходами на схід і на захід. Крізь ці виходи сонце зимою зігрівало печеру, а літом вітер поменшував у ній спеку. Часто терпів голод Філоктет. З трудом здобував він собі на прожиток, убиваючи своїми стрілами диких голубів. Рана на його нозі страшенно боліла, ледве міг рухатися нещасний, щоб принести собі води. З великим трудом удавалося йому розпалити вогонь, б'ючи каменем об камінь. Страшні нестатки й страждання терпів Філоктет на Хрісі цілих десять років. Зрідка приставали до берегів Хріси моряки, але ніхто з них не погоджувався взяти з собою в Грецію Філоктета. Причиною всіх цих страждань були сини Атрея і Одиссей. Страшною ненавистю палав до них Філоктет. Охоче убив би він їх стрілами свого лука.

Знав Одиссей, що неминуха загибель загрожує йому, якщо побачить його Філоктет; тому вирішив він оволодіти ним хитрощами. Він умовив юного Неоптолема піти до Філоктета і розповісти йому, що йде він з-під Трої, покинувши облогу через те, що образили його вожді греків. Коли ж Філоктет прохатиме взяти його в Грецію, то погодитись і таким способом оволодіти Філоктетом, його луком і стрілами і відвести його на корабель. Тоді легко буде привести під Трою Філоктета. Не хотілося Неоптолемові діяти обманом, але Одиссей переконав його, що тільки таким способом можна заманити Філоктета на корабель. Неоптолем погодився.

Коли прибув корабель до Хріси, Неоптолем вийшов з кількома воїнами на берег і пішов до печери. Філоктета в ній не було. Незабаром показався і Філоктет.

Голосно стогнучи, йшов він до печери. Страшенно мучила його рана. Зрадів Філоктет, побачивши мандрівників. Ще більша була радість його, коли дізнався він, що перед ним Неоптолем, син Ахілла. Неоптолем розповів нещасному страдникові всю ту вигадану історію, яку придумав Одиссей, розповів йому й про смерть Ахілла, Патрокла і Аякса. Засмутився Філоктет, дізнавшись про загибель тих, кого любив він над усіх героїв.

Погодився Філоктет плисти з Неоптолемом у Грецію; він навіть передав сам юному синові Ахілла свої стріли й лук і благав захистити його від підступів лукавого Одиссея. Філоктет сам квапив Неоптолема швидше відплисти в Грецію.

Несподівано приходять воїн і повідомляє, наче герой Фенікс і сини Тесея наближаються, щоб силою завести Філоктета під Трою. Незважаючи на жахливі страждання, від яких він падає без тями на землю, поспішає Філоктет до берега. Бачить ці страждання Неоптолем. Несила йому більше продовжувати обман, і відкриває він усю правду Філоктетові. Неоптолем хотів уже повернути й стріли з луком Філоктетові, але Одиссей, вибігши із засідки, не дав йому цього зробити. Філоктет хотів тікати і кинутися з вершини скелі в море, тільки б не бути слухняним знаряддям у руках ненависного йому Одиссея і синів Атрея. Звелів слугам Одиссей схопити Філоктета і силою вести його на корабель. У розпачі був Філоктет. Не міг бачити і цього Неоптолем і передав лук і стріли нещасному страдникові. Весь план Одиссея зійшов нанівець. Він навіть поспішив урятуватися втечею, бо знав, яка жахлива смерть від стріли Геракла.

Зробив ще спробу Неоптолем умовити Філоктета їхати з ним в Троаду і допомогти грекам здобути Трою. Але рішуче відмовився Філоктет, — він не міг забути тих страждань, на які прирекли його Агамемнон, Менелай і Одиссей. Здавалось, що доведеться їм, не досягши мети, покинути Хрісу, або ж знову мав удатися до хитрощів Неоптолем. Раптом перед Філоктетом у сяйві безсмертного бога з'явився Геракл. Він звелів Філоктетові їхати до мурів Трої; там найбільший з героїв обіцяв Філоктетові зцілення від рани і велику славу при здобутті Трої. Скорився волі друга Філоктет. Добровільно зійшов він на корабель Одиссея і відплив у Троаду, туди, де чекали його великі подвиги.

Багато подвигів здійснив Неоптолем, прибувши під мур Трої. Ніхто не міг зрівнятися силою й хоробрістю з сином Ахілла. Багато троянських героїв загинуло від руки Неоптолема в бою. Убив він у запеклому герці й могутнього нащадка Геракла, Евріпіла, сина Телефа. Його послала на допомогу Пріамові мати його, підкуплена дорогоцінним даром — золотою виноградною лозою, яку виростив Зевс для прекрасного Ганімеда. Після Мемнона наймогутнішим оборонцем Трої був прекрасний, як бог, Евріпіл. Згубила його користолюбність матері.

Незабаром після прибуття до мурів Трої поранив своєю стрілою Філоктет Паріса, винуватця всієї війни. Філоктет завдав йому отруєною стрілою Геракла невилгою рану, від якої в страшних муках мав сконати Паріс. Отрута стріли все глибше проходила в його тіло. Паріс пішов із Трої в ліс і помер там у страшних муках. Він помер там, де колись безпечно жив як звичайний пастух. Знайшли тіло Паріса

пастухи. Гірко оплакали вони смерть свого колишнього товариша. Назносили високе вогнище, поклали на нього тіло Паріса і підпалили. Зібрали прах пастухи, поклали в урну і поставили в склеп.

Що не день, то все важче ставало троянцям боронити місто. Все ж не могли відкритою силою оволодіти греки Троєю. Тоді зважився Одиссей на небезпечний подвиг. Він спотворив собі обличчя ударами бича і, одягнувшись у лахміття, ніби жебрак, пішов у Трою, щоб вивідати все, що замишляють троянці. Бачили всі троянці нещасного жебрака, що збирає по багатолюдних вулицях милостиню. Одна тільки Єлена впізнала Одиссея. Покликавши його в дім свій, обмила його тіло Єлена і заприсяглась не відкривати троянцям, хто він. Усе вивідав Одиссей і, повбивавши багатьох вартових, щасливо повернувся до табору греків. Ще небезпечніший подвиг здійснили вдвох Одиссей і Діомед: вони потай проникли в Трою і прокрались у святилище Афіни-Паллади; там стояло дерев'яне зображення богині, що впало колись із неба (паладій). Це зображення треба було здобути грекам, бо, поки воно було в Трої, не можна було оволодіти Троєю. З великою небезпекою викрали його хоробрі герої. По дорозі назад перебили вони багато троянців і повернулися до табору.

ПАДІННЯ ТРОЇ

Викладено в основному за поемою Вергілія «Енеїда».

Та все ж ніяк не могли греки оволодіти містом. Тоді Одиссей умовив греків діяти хитрощами. Він порадив спорудити такого величезного дерев'яного коня, щоб у ньому могли сховатись наймогутніші герої греків. Усе ж інше військо мало відплисти від берега Троади і заховатися за островом Тенедосом. Коли троянці ввезуть коня в місто, тоді вночі вийдуть герої, відкриють браму міста грекам, які таємно повернуться назад. Одиссей запевняв, що тільки таким способом можна здобути Трою.

Віщий Калхас, якому послав знамення Зевс, також умовляв греків удатися до хитрощів. Нарешті, погодились греки на пропозицію Одиссея. Знаменитий митець Епей зі своїм учнем, за допомогою богині Афіни-Паллади, спорудив величезного дерев'яного коня. В нього увійшли Неоптолем, Філоктет, Менелай, Ідомей, Діомед, молодший Аякс, Меріон, Одиссей і кілька інших героїв. Усе

нутро коня наповнилось озброєними воїнами. Епей так щільно закрити отвір, яким увійшли герої, що не можна було навіть подумати, що в коневі є воїни. Потім греки спалили всі будівлі у своєму таборі, посідали на кораблі і відпливли у відкрите море.

З високих мурів Трої обложені бачили незвичайний рух у грецькому таборі. Довго не могли вони зрозуміти, що там таке діється. Раптом, на велику свою радість, побачили вони що з табору греків здіймаються густі клуби диму. Збагнули вони, що греки покинули Троаду. Радіючи, повиходили всі троянці з міста й пішли до табору. Табір справді був покинутий, тільки де-не-де догоряли ще будівлі. З цікавістю бродили троянці по тих місцях, де стояли недавно шатра Діомеда, Ахілла, Агамемнона, Менелая та інших героїв. Вони були певні, що скінчилася тепер облога, минули всі біди і можна взятися до мирної праці.

Раптом у здивуванні спинилися троянці: вони побачили дерев'яного коня. Дивилися вони на нього і ніяк не могли здогадатись, що це за дивовижна споруда. Одні з них радили кинути коня в море, а інші — везти в місто й поставити на акрополі. Почалася суперечка. Тут перед суперечниками з'явився жрець бога Аполлона, Лаокоон. Він палко почав умовляти своїх співгромадян знищити коня. Певний був Лаокоон, що в коневі сховані грецькі герої, що це якась воєнна хитрість, вигадана Одиссеєм. Не вірив Лаокоон, що назавжди покинули греки Троаду. Благав Лаокоон троянців не довіряти коневі. Що б там не було, а Лаокоон побоювався греків, навіть якби вони приносили дарунки Трої. Схопив величезний спис Лаокоон і кинув ним у коня. Здрігнувся кінь від удару, і глухо забряжчала всередині його зброя. Та затьмарили боги розум троянців, — вони все-таки постановили везти коня в місто. Мало здійснитись веління долі.

Коли троянці стояли навкруги коня, все тісніше обступаючи його, раптом почувся голосний крик. Це пастухи вели зв'язаного полоненого. Він добровільно віддався їм у руки. Цей полонений був грек Сінон. Обступили його троянці і почали знущатися над ним. Мовчки стояв Сінон, боязко поглядаючи на троянців, що його оточили. Нарешті заговорив він. Гірко нарікав він, проливаючи сльози, на злу долю свою. Зворушили Сінонові сльози Пріама і всіх троянців. Почали вони розпитувати його, хто він і чому zostався. Тоді розповів їм Сінон вигадану історію, яку придумав для нього Одиссей, щоб обдурити троянців. Сінон розповів, як задумав згубити його Одиссей, бо Сінон

був родич того Паламеда, якого так ненавидів цар Ітаки. Тому, коли греки вирішили припинити облогу, Одисей умовив Калхаса оповістити, що ніби боги за щасливе повернення на батьківщину вимагають людської жертви. Довго удавав Калхас, що вагається, на кого вказати як на жертву богам, і, нарешті, вказав на Сінона. Зв'язали греки Сінона і повели до жертovníка. Але Сінон розірвав вірвовки і врятувався від неминучої смерті втечею. Довго переховувався в густих заростях очерету Сінон, вичікуючи відплиття греків на батьківщину. Коли ж вони відпливли, вийшов він із свого сховища і добровільно віддався в руки пастухів. Повірили троянці хитрому грекові. Пріам звелів звільнити його і запитав, що значить цей дерев'яний кінь, залишений греками у таборі. Тільки цього запитання й чекав Сінон. Прикликавши богів за свідків того, що говорить він правду, Сінон сказав, що коня залишили греки для того, щоб уласкавити грізну Афіну-Палладу, розгнівану викраденням паладія з Трої. Кінь цей, за словами Сінона, буде могутнім захистом Трої, якщо троянці ввезуть його в місто. Повірили і в цьому троянці Сінонові. Спритно зіграв він ту роль, яку доручив йому Одисей.

Ще ж дужче переконало троянців у тому, що Сінон говорив правду, велике чудо, послане Афіною-Палладою. На морі з'явилися два дивовижних змії. Швидко пливли вони до берега, звиваючись незчисленими кільцями свого тіла на хвилях моря. Високо здіймалися червоні, як кров, гребені на їх головах. Очі їх блискали полум'ям. Виповзли змії на берег коло того місця, де Лаокоон приносив жертву богу моря Посейдонові. З жаху розбіглися усі троянці, а змії кинулися на двох синів Лаокоона і обвилися навколо них. Поспішив на допомогу синам Лаокоона, але й його обвили змії. Своїми гострими зубами терзали вони тіла Лаокоона і його двох синів. Силкується зірвати з себе зміїв нещасний і визволити від них дітей своїх, та марно. Отрута проходить усе глибше в тіло. Члени зводить корчами. Страждання Лаокоона і синів його жахливі. Голосно скрикнув Лаокоон, відчуваючи наближення смерті. Так загинув Лаокоон, бачачи жахливу смерть своїх ні в чому не винних синів, загинув тому, що хотів, усупереч волі богів, врятувати рідну землю. А змії, зробивши своє жахливе діло, поповзли геть і зникли під щитом статуї Афіни-Паллади.

Загибель Лаокоона ще дужче переконала троянців, що вони повинні ввезти дерев'яного коня в місто. Розібрали вони частину міського муру, бо величезного коня не можна було провезти через браму, і з тріумфом, співами й музикою

потягли коня канатами у місто. Чотири рази зупинявся, вдаряючись об мур, кінь, коли тягли його через пролом, і грізно гриміла в ньому від поштовхів зброя греків, але не чули цього троянці. Нарешті притягли вони коня в акрополь. Віща Кассандра вжахнулася, побачивши в акрополі коня. Вона віщувала загибель Трої, але сміхом відповіли їй троянці — адже її провіщенням ніколи не вірили.

У глибокій мовчанці сиділи в коні герої, пильно прислухаючись до кожного звуку, який доносився ззовні. Чули вони, як кликала їх, називаючи на ймення, пишнокудра Єлена, наслідуючи голос їх дружин. Насилу втримав одного з героїв Одиссей, затиснувши йому рота, щоб він не відповів. Чули герої тріумфування троянців і шум веселих бенкетів, що справлялися по всій Трої з нагоди закінчення облоги. Нарешті настала ніч. Усе змовкло. Троя поринула в глибокий сон. Біля дерев'яного коня почувся голос Сінона, — він дав знати героям, що тепер можуть вони вийти.

Сінон устиг уже розпалити й велике вогнище біля брами Трої. Це був знак грекам, які заховалися за Тенедосом, щоб швидше спішили вони до Трої. Обережно, намагаючись не робити шуму зброєю, повиходили з коня герої; першими вийшли Одиссей з Епеєм. Розсипались по заснулих вулицях Трої герої. Запалали будинки кривавою загравою, освітлюючи гинучу Трою. На допомогу героям з'явилися й інші греки. Через пролом вдерлися вони в Трою. Почалася жахлива битва. Троянці захищалися, хто чим міг. Вони кидали в греків палаючі колоди, столи, начиння, билися рожнами, на яких щойно жарили м'ясо для бенкету. Нікого не щадили греки. Із зойками бігали по вулицях Трої жінки й діти. Нарешті, підступили греки до палацу Пріама, захищеного муром з баштами. З мужністю відчаю захищалися троянці. Вони перекинули на греків цілу башту. Із ще більшою запеклістю пішли на штурм греки. Вибив сокирою браму палацу син Ахілла Неоптолем і перший вдерся в нього. За ним вдерлися до палацу й інші герої та воїни. Сповнівся палац Пріама зойком жінок і дітей. Біля вівтарів богів зібралися дочки й невістки Пріама, вони думали знайти тут захист. Пріам, озброївшись, хотів оборонити їх або загинути в бою, але благала Гекаба старого царя шукати захисту біля вівтаря. Хіба міг він, немічний старець, боротися з могутніми героями!

Раптом вдерся Неоптолем; він переслідував смертельно пораненого сина Пріама, Політа. Ударом списа звалив Неоптолем Політа на землю до ніг батька. Кинув списа

в Неоптолема Пріам, але він, як слабка тростинка, відскочив від панцира сина Ахілла. Схопив у гніві Неоптолем Пріама за сиве волосся і встромив йому в груди свій гострий меч. Загинув Пріам у тому палаці, де жив стільки років, правлячи великою Троєю. Не врятувався ніхто з синів Пріама. Навіть онук його, син Гектора — Астіанакс, був убитий: його скинули з високих мурів Трої, вирвавши з рук нещасної Андромахи. Убив Менелай у палаці сплячого Деїфоба, дружиною якого після смерті Паріса стала Єлена. В гніві убив би і прекрасну Єлену Менелай, але стримав його Агамемнон. А богиня Афродіта знову пробудила в грудях Менелая любов до Єлени. З тріумфом повів він її до свого корабля.

Дочка Пріама, віща Кассандра, шукала порятунку в святилищі Афіни-Паллади. Там знайшов її син Оїлея, Аякс. Припала Кассандра до статуї Афіни, обнявши руками зображення богині. Грубо схопив її Аякс і з такою силою рвонув від статуї, що впала священна статуя на підлогу храму й розбилась. Розгнівались на Аякса греки, розгнівалась і велика богиня. Згодом жорстоко помстилася вона за це на Аяксові.

З усіх героїв Трої врятувався тільки Еней, який виніс на руках з Трої свого старого батька Анхіза і маленького сина Асканія. Пощадили греки і троянського героя Антенора. Його пощадили греки за те, що він завжди радив троянцям віддати грекам пишнокудру Єлену і викрадені Парісом скарби Менелая.

Довго палала ще Троя. Клуби диму здіймалися високо до неба. Оплакували боги загибель великого міста. Далеко видно було пожежу Трої. По стовпах диму і величезній заграві вночі дізналися навколишні народи, що впала Троя, яка довго була наймогутнішим містом в Азії.

ПОВЕРНЕННЯ ГРЕКІВ НА БАТЬКІВЩИНУ

Викладено в основному за трагедіями Єврипіда «Андромаха» і «Гекаба».

Багату здобич захопили греки в Трої, вона винагородила їх за всі ті біди, яких зазнали вони під час десятилітньої облоги. Багато золота й срібла, багато начиння і незліченну кількість прекрасних полонянок повезли греки з собою на кораблях.

Коли кораблі греків пристали до протилежного берега Геллеспону, з'явилась їм тінь великого Ахілла. Вимагав

герой собі в жертву прекрасну дочку Пріама, Поліксену, яка колись була призначена йому в дружини. Агамемнон не хотів віддавати Поліксену. Благала його й Кассандра помилувати сестру. Але Одісей наполягав на цій жертві, нагадуючи, які великі послуги зробив Ахілл грекам за час облоги Трої. І сама Поліксена готова була йти під жертвний ніж. Знала вона, що це буде їй визволенням з тяжкого рабства на чужині. Спокійно пішла Поліксена до вівтаря, біля якого чекав її з жертвним ножем Неоптолем. Не дала вона доторкнутись до себе юнакові, який мав вести її на смерть. Не хотіла Поліксена як рабиня зійти в царство Аїда. Сама підійшла до вівтаря, сама оголила собі груди. Із зітханням скорботи встромив меч у груди Поліксені Неоптолем, і гаряча кров зачервонила жертвник, споруджений на честь Ахілла.

Після того, як було принесено в жертву Поліксену, греки рушили в далеку путь на батьківщину. Багато бід довелося їм зазнати під час цієї подорожі. Багато героїв загинуло, не побачивши вітчизни.

Ще під час руйнування Трої розгнівана Афіна-Паллада викликала великий розбрат між греками і синами Атрея. Менелай хотів негайно відплисти в Грецію, а Агамемнон вимагав, щоб лишалися в Троаді греки доти, аж поки не вмилюють жертвами Афіну-Палладу. Не відав Агамемнон, що нічим не зможе він зм'якшити гніву богині. Цілий день точилася суперечка між братами. Наступного ранку частина грецьких кораблів, захопивши свою частку багаті здобичі, покинула Троаду. Відпливли Нестор, Діомед, Неоптолем, Ідомей і Філоктет. Трохи пізніше відплив і Менелай; він наздогнав Нестора й Діомеда на острові Лесбосі. Одісей також покинув був Троаду, але на Тенедосі посварився він зі своїми супутниками й повернувся назад до Агамемнона в Троаду.

З Лесбосу герої, що там зібралися, відпливли до острова Евбеї. На Евбеї біля мису Гефеста принесли вони жертву Посейдонові і попливли далі. За чотири дні Діомед прибув в Аргос, а Нестор у Пілос. Щасливо повернулись на батьківщину також Ідомей, Філоктет та Неоптолем.

Але Менелайові довелося перенести багато знегод. Біля мису Сунія, східного кінця Аттики, бог Аполлон уразив своєю стрілою керманича Менелайового корабля, Фронтіса. Менелай пристав до берега, справив пишні похоронні обряди на честь Фронтіса і тільки після цього рушив далі. Коли кораблі його обпливали небезпечний мис Малею, південно-західний кінець Лаконії, Зевс наслав велику бурю.

Заходили по морю величезні, неначе гори, хвилі. Частину Менелайових кораблів бурею занесло на Крит, де вони й розбились об скелі; тільки з великим зусиллям врятувались греки, що були на них. А решта кораблів, на яких був і Менелай, довго носилася по морю і допливла, нарешті, до берегів Єгипту. Сім довгих років блукав серед чужоземних народів Менелай. Був він і в сидонян, і в ефіопів, і в багатьох інших народів. Побував він на Кіпрі, у Фінікії і далекій Лівії, народи якої славились своїми незчисленними стадами. Багато коштовних дарунків дістав Менелай, величезні зібрав він багатства. В Єгипті дружина Фоона, Палідамна, подарувала прекрасній Єлені чудесні ліки, зготовані із соку чарівної рослини. Той, хто вживав у вині цих ліків, забував найтяжче горе. Нарешті, повертаючись з Єгипту, Менелай пристав до острова Фаросу. На цьому острові двадцять днів чекав Менелай попутного вітру. Острів був відлюдний, запаси кінчалися. Всім загрожувала голодна смерть. Врятувала Менелая і його супутників богиня Ідофея, дочка морського бога Протея. З'явившись Менелайові, навчила вона його захопити Протея і змусити його відкрити волю богів. Рано-вранці, як тільки злинула богиня зорі Еос на небо, Менелай з трьома дужими й мужніми супутниками пішов на берег моря. Там чекала їх Ідофея з чотирма шкурами тюленів. Надягла ці шкури Ідофея на Менелая та його супутників, а щоб не мучив їх сморід від шкур, промастила їм ніс амброзією. Не рухаючись, лежали Менелай та його супутники на морському березі. Нарешті вплив з табуном тюленів Протей. Перелічив він тюленів, спокійно ліг на піску і заснув. З криком кинувся Менелай із супутниками на Протея. Почалась уперта боротьба. Протей обертався в лева, змія, пантеру, вепра, воду й дерево, але міцно держали його Менелай із супутниками. Нарешті змирився старець, набрав попереднього свого образу і запитав Менелая, чого бажає він дізнатися від нього. Менелай спитав у морського старця, хто з богів прогнівався на нього і не посилає йому попутного вітру. Звелів Протей Менелайові повернутись до Єгипту і принести там у жертву богам гекатомбу, аж тоді змилюються над ним боги і дадуть йому щасливе повернення на батьківщину. Провістив Менелая віщий Протей долю його і дружини його Єлени, відкрив він Менелая і те, що чекає кожного з героїв під час їх подорожі з-під Трої. Виконав веління Протея Менелай. Повернувся він до Єгипту й приніс богам жертви; боги послали йому попутний вітер, і благополучно повернувся він у рідну Спарту, де потім довго жив щасливо.

А після смерті Менелай і дружина його, прекрасна Єлена, перенесені були на острови блаженних, де й живуть вони вічно, не знаючи смутку.

Багато бід довелося зазнати на шляху до батьківщини і цареві Агамемнону. Щасливо вдалося йому і його супутникам досягти берегів Евбеї. Тут, біля самого Герейського мису, піднялася велика буря; її послала богиня Афїна, яка гнівалася на греків. Особливо ж гнівалася вона на Аякса, сина Оїлея. Багато кораблів загинуло, розбившись об скелі. Розбивсь і корабель Аякса. Загинув би він у морських хвилях, коли б не зглянувся на нього великий землетрясець, бог моря Посейдон. Він звелів хвилям викинути Аякса на Герейську скелю. Врятувався Аякс. Але тут згубив він сам себе своєю пихою. З безумною гордістю вигукнув він, що врятувався сам, без допомоги богів, навіть проти волі їх. Почув бог Посейдон зухвалі слова того, кого врятував він сам. У страшному гніві змахнув він своїм тризубом і вдарив ним об скелю, на якій стояв Аякс. Надвоє розкололася скеля. Половина її із страшним гуркотом звалилась у море і потягла за собою Аякса. Так загинув він у безодні, з якої щойно був врятував його Посейдон. А кораблі Агамемнона насилу unikли бурі і прибули, нарешті, до рідних берегів. Але не на радість повернувся Агамемнон у свої багаті на золото Мікени. Там чекала його смерть від руки його невірної дружини Клітемнестри.

ОДІССЕЯ

ОДІССЕЙ У НІМФИ КАЛІПСО

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Багато тяжкого лиха, багато грізних небезпек зазнав герой Одісей, повертаючись з-під Трої на Ітаку. Всіх супутників загубив він у дорозі, всі загинули вони, нікого з них не пощадила лиха доля. Після довгих блукань опинився Одісей на острові Огігії¹ в німфи Каліпсо. Сім довгих років довелося Одіссею томитись у могутньої чарівниці Каліпсо. Йшов восьмий рік. Тужив Одісей за рідною Ітакою і за своєю родиною, він благав відпустити його на батьківщину, але не відпускала його Каліпсо. Нарешті, зглянулись боги-олімпійці на Одіссея. На зібранні богів вирішив Зевс на прохання своєї дочки, богині Афіни-Паллади, повернути Одіссея на батьківщину, незважаючи на те, що бог моря Посейдон всюди на морі переслідував Одіссея, гніваючись на нього за те, що він осліпив циклопа Поліфема, сина Посейдона.

НА ІТАЦІ ПІД ЧАС ВІДСУТНОСТІ ОДІССЕЯ ЖЕНИХИ БЕШКЕТУЮТЬ, РОЗКРАДАЮЧИ ЙОГО МАЙНО

Коли боги вирішили повернути Одіссея на батьківщину, богиня-войовниця Афіна спустилася з високого Олімпу на землю в Ітаку і, прибравши образ царя тафіїв Мента, пішла до дому Одіссея. В домі застала вона буйних женихів, що сваталися за Пенелопу, Одісейову дружину. Женихи сиділи у бенкетному залі і, чекаючи бенкету, що його готували раби й слуги, грали в кості. Першим побачив Афину син Одіссея, Телемах. Привітно зустрів Телемах мнимого Мента. Він увів його в дім і посадив за окремий стіл

¹ Греки вважали, що Огігія лежала десь на заході, на самій середині моря.

в стороні від того стола, за яким сиділи женихи. Почався бенкет. Коли женихи наситились, вони покликали співця Фемія, щоб він розважав їх своїм співом. Під час співу Фемія нахилився Телемах до Афіни і почав скаржитись, але так, щоб не почули женихи, на ті біди, які терпить він від женихів. Горював Телемах про те, що так довго не повертається батько його Одиссей; коли б повернувся батько, то скінчилися б, як вірив цьому Телемах, усі його біди. Запитав також Телемах гостя, хто він є і як його звать. Афіна-Паллада, назвавшись Ментом, сказала, що знала Одиссея, на якого так схожий син його Телемах, і, ніби не знаючи, що діється в домі Одиссея, спитала в Телемаха, чи не справляє він весілля, чи не відзначає якогось свята. Чому так бешкетують його гості? І розповів Телемах гостеві про своє горе. Він розповів йому, як примушують буйні женихи матір його Пенелопу вибрати собі одного з них за чоловіка, як вони бешкетують, як розкрадають його майно. Вислухала Афіна Телемаха і порадила йому шукати захисту в народі Ітаки, скликавши його на збори і поскаржившись на зборах на женихів. Порадила також Афіна Телемахові поїхати в Пілос до старця Нестора і в Спарту до царя Менелая і від них дізнатися про долю Одиссея. Давши таку пораду Телемахові, покинула його Афіна. Вона обернулася птахом і зникла з очей Телемаха. Зрозумів тоді він, що мав розмову щойно з богом.

У цей час із свого покою зійшла вниз до бенкетного залу Пенелопа. Вона почула спів Фемія, що виконував пісню про повернення героїв з-під Трої. Пенелопа стала прохати Фемія припинити сумну пісню й заспівати іншої. Але перепинив її Телемах. Він сказав, що у виборі пісні винен не співець, а бог Зевс, який надихнув його на співання саме цієї пісні. Просив Телемах матір повернутися до свого покою і там займатися справами, що личать їй як жінці й господині: прясти, ткати, наглядати за роботою рабинь і за порядком у домі. Він просив матір не втручатися до справ, які їй не личать, і сказав, що в домі свого батька Одиссея він один — повелитель. Вислухала Пенелопа сина. Покірно пішла вона до свого покою і, замкнувшись в нім, згадуючи про Одиссея, гірко плакала; нарешті занурила її в солодкий сон богиня Афіна.

А женихи, коли пішла Пенелопа, довго сперечались, хто з них має стати її чоловіком. Їх скоро перепинив Телемах. Він сказав, що звернеться по допомогу до народних зборів, щоб вони заборонили їм розоряти його дім. Погрожував їм Телемах гнівом богів. Але погрози його мало вплинули на

женихів, вони, як і раніш, галасували, співали, танцювали, бешкетуючи до самої ночі. Тільки пізно вночі порозходилися женихи.

Пішов і Телемах до своєї опочивальні в супроводі вірної служниці Одиссея, старої Евріклеї, яка виняньчила його в дитинстві. Там Телемах ліг до свого ложа. Усю ніч не міг він склепити очей, — усе обмірковував він пораду, яку дала йому Афіна-Паллада.

Другого дня рано-вранці Телемах звелів оповісникам скликати народні збори. Швидко зібрався народ. Прийшов і Телемах на народні збори, в руках він мав спис, за ним бігли два собаки. Він був такий прекрасний, що дивувалися з нього учасники зборів. Розступились перед ним найстаріші мужі Ітаки, і сів він на місце свого батька. Звернувся Телемах з проханням до народу захистити його від бешкетування женихів, які грабують його дім. Він закликав народ ім'ям Зевса і богині правосуддя Феміди допомогти йому.

Скінчивши гнівну промову, Телемах сів на своє місце, похилив голову, і сльози покотились у нього з очей. Замовкли народні збори, але один із женихів, Антіной, зухвало став відповідати Телемахові. Він докоряв і Пенелопі за ті хитрощі, до яких удавалася вона, щоб тільки уникнути шлюбу з котримсь із женихів. Адже ж сказала вона їм, що обере собі з них чоловіка аж тоді, коли закінчить ткати багате покривало. Удень справді ткала покривало Пенелопа, а вночі розпускала те, що встигала зіткати за день. Погрожував Антіной, що не покинуть женихи дому Одиссея, доки не вибере собі з них Пенелопа чоловіка. Антіной вимагав навіть, щоб Телемах відіслав матір свою до її батька. Цим він хотів примусити її обрати собі чоловіка. Відмовився Телемах виганяти матір з дому; він покликав за свідка тих образ і лиха, що їх терпить від женихів, Зевса. Почув його Зевс-громовержець і послав знамення. Над народними зборами знялося два орли, які високо ширяли в небі. Долетіли орли до середини народних зборів, кинулись один на одного, у кров розідрали собі груди й шиї і швидко зникли з очей здивованого народу. Ворожбит на птахів Галіферс оповістив усім прибулим на збори, що знамення це віщує швидке повернення Одиссея, і горе тоді женихам. Ніким не впізнаний повернеться Одиссей і люто покарає тих, хто грабує його дім. Ось що повідав Галіферс зборам. Голосно почав глузувати один із женихів, Еврімах, з ворожбита. Він погрожував, що й самого Одиссея вб'ють вони. Гордо заявив Еврімах, що нічого не бояться женихи: ні Телемаха, ні віщих птахів, якими їх лякає ворожбит.

Не став більше Телемах умовляти женихів припинити бешкети. Він прохав народ дати йому швидкохідний корабель, щоб він міг плисти на ньому в Пілос до Нестора, де сподівався він довідатися щось про батька. Підтримував Телемаха лише один розумний Ментор, друг Одиссея; він докоряв народові за те, що дозволяє він женихам кривдити так Телемаха. Мовчки сиділи громадяни. З-поміж женихів підвівся Леокріт. Він, глузуючи з Телемаха, погрожував загибеллю Одиссеєві, якщо, повернувшись, спробує він вигнати з свого дому женихів. Леокріт був до того зухвалим, що навіть самовільно розпустив народні збори.

У тяжкому горі пішов Телемах на берег моря і там звернувся він з благанням до Афіни-Паллади. З'явилася йому богиня, прибравши образ Ментора. Порадила йому богиня дати спокій женихам, бо вони в своєму засліпленні самі готують собі загибель, яка дедалі ближчає. Обіцяла богиня здобути корабель Телемахові і супроводити його в путі до Пілоса. Звеліла йому богиня йти додому і приготувати все потрібне для далекої подорожі.

Послухався її Телемах. Вдома застав він женихів. Вони зібралися почати бенкет. Антіной насмішками зустрів Телемаха і, взявши його за руку, запрошував узяти участь у бенкеті. Але Телемах гнівно вирвав свою руку і пішов, погрожуючи женихам гнівом богів. Покликав Телемах вірну служницю Евріклею і пішов до просторої комори Одиссея, щоб набрати там усього необхідного для подорожі. Тільки Евріклеї сказав Телемах про те, що вирішив він їхати до Пілоса, і просив її під час його відсутності піклуватися про матір. Почала благодіти вірна служниця Телемаха не кидати Итаки, — боялася вона, що загине єдиний син Одиссея. Але він був непохитний.

Тим часом Афіна-Паллада, прибравши образ Телемаха, обійшла все місто, збрала двадцять юних гребців і зайшла також до Ноємона просити корабля. Охоче дав свій прекрасний корабель Ноємон. Тепер усе було готове до від'їзду. Афіна, незрима, увійшла до зали, де бенкетували женихи, і наслала на всіх їх глибокий сон. Потім, прибравши знову образ Ментора, вивела вона з палацу Телемаха і відвела його на берег моря до корабля. Супутники Телемаха швидко попереносили на корабель припаси, наготовлені Евріклеєю, і навантажили їх на корабель. Зійшов Телемах на корабель з мнимим Ментором. Афіна послала попутний вітер, і швидко понісся корабель у відкрите море.

ТЕЛЕМАХ У НЕСТОРА І В МЕНЕЛАЯ

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Чудесне плавання послала богиня Афіна Телемахові. Вже другого ранку, тільки-но в'їхав на своїх білосніжних конях на небо бог сонця Геліос, корабель Телемаха приплив до Пілоса¹. Телемах застав весь народ Нестора у той час, коли він справляв жертви богу морів Посейдонові. Безліч биків закололи пілосці біля жертовника, потім приготували багатий бенкет. За дев'ятьма столами, по п'ятсот за кожним, сиділи пілосці. Слуги вже почали розносити страви, як побачив Нестор чужоземців, що підходили до нього. Попереду них ішла богиня Афіна-Паллада в образі Ментора. Привітно зустрів старий цар Пілоса чужоземців. Син його Пісістрат запросив їх взяти участь у бенкеті. Подав Пісістрат Афіні кубок з вином, просив її зробити возливання в честь бога Посейдона, бо в честь його відбувався бенкет. Сподобалось Афіні, що молодий Пісістрат ушанував її першим кубком.

Коли закінчений був бенкет, запитав Нестор чужоземців, звідки вони прибули. Йому відповів Телемах, що він — син Одіссея і прибув у Пілос, щоб довідатись про долю батька. Зрадів Нестор, дізнавшись, що перед ним син Одіссея, якого найбільше з усіх героїв шанував він за розум. Він дивувався, який схожий Телемах на батька не тільки виглядом, а й мудрістю. Розповів Нестор Телемахові про ті біди, що їх довелося перетерпіти героям, повертаючись. Але про Одіссея нічого не міг він розповісти. Пожальвів Телемаха Нестор за те, що стільки кривд доводиться йому зазнавати від буйних женихів, які розоряють його дім. Мудрий старець радив йому швидше повернутись додому, та тільки спершу відвідати царя Менелая, бо він пізніше від інших повернувся на батьківщину і, можливо, знає щось про Одіссея. Певний був Нестор, що боги, і особливо Афіна-Паллада, допоможуть синові Одіссея дізнатися, де його батько.

Настала ніч. Телемах почав збиратися йти на ніч на свій корабель, але Нестор не відпустив його. Він хотів, щоб син Одіссея провів ніч у його палаці. Радив і Ментор Телемахові переночувати в Нестора. А сам він зібрався йти до корабля, бо, за його словами, йому треба було плисти в країну кавконів, щоб стягнути з них старий борг. Сказавши це, обернувся раптом мнимий Ментор у морського орла

¹ Місто на півдні Пелопоннесу, в Мессенії.

і зник з очей здивованих пілосців. Зрозумів Нестор і всі присутні, що допомагає Телемахові сама богиня Афіна.

Наступного ранку приніс Нестор у жертву великій богині Афіні телицю з позолоченими рогами. Після принесення жертви і бенкету запрягли сини Нестора коней у колісницю. На колісницю зійшли Телемах і молодший син Нестора Пісістрат і рушили в подорож до Менелая.

Швидко бігли коні. Надвечір доїхали мандрівники до Фери¹, де жив герой Діокл. Він дав притулок на ніч Пісістратові й Телемахові, а вранці, тільки в небі зайнялася зоря, вирушили вони далі і надвечір прибули до Спарти.

Коли Телемах з Пісістратом прибули в Спарту, там у палаці Менелая було велике торжество: Менелай відсилав дочку свою до Неоптолема, сина Ахілла, якому він ще під Троєю обіцяв її за дружину. Крім того, справляв Менелай і весілля сина свого Мегапента. Весело бенкетували гості Менелая. Їх розважали грою на лірах співці, а під звуки ліри танцювали двоє юнаків. Саме в розпал бенкету підїхали до палацу Телемах із Пісістратом. Їх зустрів слуга Менелая. Побачивши чужоземців, побіг він до Менелая й запитав його, чи прийме він у палаці прибулих. Менелай звелів негайно випрягти коней і кликати прибулих на бенкет. Зазнавши багато лиха під час подорожі, коли і йому самому доводилося часто користуватися гостинністю, Менелай нікому не відмовляв у гостинності. Побіг слуга Менелая виконати веління царя. Випрягли слуги коней і ввели чужоземців у палац. Обмившись у прекрасних ваннах і надягши чистий одяг, Телемах і Пісістрат пішли у бенкетну залу. Вразило їх незвичайне багатство і розкіш, яку зустрічали вони на кожному кроці в палаці Менелая. Привітно зустрів чужоземців Менелай і запросив їх сісти поруч себе.

Багатий був бенкет Менелая. Вражений пишнотою палацу й бенкету, Телемах нахилився до Пісістрата і тихо сказав йому, що ніде не бачив він таких розкошів і гадає, що лише палац самого Зевса може бути багатший. Почув Менелай слова Телемаха і з посмішкою сказав, що не можуть смертні рівнятися з безсмертними богами, якщо ж велике багатство його палацу, то великі й труди і грізні ті небезпеки, які пережив він, здобуваючи оці багатства. Та, хоч і великі були небезпеки, пережиті ним, усе ж вони ніщо є проти тих, які припали Одиссеєві. Так сказав Менелай. Заплакав Телемах, почувши про батька. В цей час увійшла дружина Менелая, пишнокудра Єлена. За нею рабині несли золоту прядку і срібний із золотими краями кошик

¹ Місто на березі Мессенської затоки в Мессенії.

з пряжею. Поглянувши на чужоземців, вразилася Єлена подібністю одного з них до Одиссея. Вона сказала про це Менелаєві. Пісістрат, почувши її слова, сказав, що перед нею справді Телемах, син Одиссея. Зрадив Менелай — адже поруч нього сидів син його улюбленого друга, що перетерпів стільки бід заради нього. Почав згадувати він про подвиги Одиссея та про ті знегоди, яких зазнали греки під Троєю. Згадала про Одиссея і Єлена. Ці спогади про батька викликали знову сльози в Телемаха. Заплакав і Пісістрат, згадавши загиблого під Троєю брата Антілоха. Туга за загиблими друзями огорнула й Менелая. Тоді Єлена, щоб розважити бенкетників і прогнати невеселі думи, підлила в кубок соку чудодійної рослини. Цей сік, що дає забуття туги, подарувала їй в Єгипті цариця Палідамна. Але час було кінчати бенкет. Незабаром цар Менелай і його гості пішли спочивати. Розмову з Телемахом цар Спарти відклав до наступного дня.

Рано-вранці цар Менелай вийшов із своєї спальні, пішов до покою, в якому ночував Телемах, і запитав його про причину приїзду в Спарту. Телемах відповів, що прибув у Спарту дізнатися про долю батька. Розповів Менелай синові Одиссея про всі свої пригоди і про те, як морський бог Протей відкрив йому долю героїв, які поверталися з-під Трої. Одиссей, як сказав тоді Протей, томиться в неволі на острові німфи Каліпсо. Оце все, що міг сказати Телемахові про батька його Менелай. Почав умовляти цар Спарти Телемаха залишитись у нього гостем на дванадцять днів. Але Телемах просив царя не затримувати його і відпустити швидше додому. Довго тривала розмова Менелая з Телемахом.

Поки розмовляли вони, знову позбиралися гості в царському палаці. Незабаром мав знову розпочатися веселий бенкет.

ЖЕНИХИ ГОТУЮТЬ ЗАГИБЕЛЬ ТЕЛЕМАХОВІ, КОЛИ ВІН ПОВЕРНЕТЬСЯ ДО ІТАКИ

Викладено за поемою Гомера «Одиссея».

Поки Телемах був у Пілосі і в Спарті, женихи дізналися випадково від Ноємона, який до них прийшов, що Телемах залишив Ітаку. Злякалися вони, бо думали, що Телемах поїхав за допомогою в Пілос і Спарту. Антіной порадив

женихам спорядити корабель і, відпливши в море, чека-ти Телемаха, щоб несподівано напасти на нього і вбити. Одразу ж пристали на це лихе діло всі женихи. Зібравши гребців, пішли вони на берег моря, спорядили корабель і відпливли в напрямі до острова Астериду, щоб влаштувати там засідку.

Дізналася про їх підступний замір Пенелопа. В розпачі була вона. Адже й вона не знала того, що Телемах відплив з Итаки. Вона вже хотіла послати слугу до батька Одиссея, старого Лаерта, щоб сповістити його про небезпеку, яка загрожує його внукові. Але служниця Евріклея спинила її від цього. Вона порадила Пенелопі благати про допомогу богиню Афіну. Послухала цариця Евріклеї, принесла жертву богині і звернулася до неї з благанням. Потім лягла на своєму багатому ложі і заснула. Богиня Афіна почула її благання. Послала вона сплячій Пенелопі привид її сестри Іфтіми. Повідав привид Пенелопі, що не загине Телемах. Коли ж запитала Пенелопа про долю чоловіка, нічого не відповів їй привид Іфтіми і розсіявся, як туман. Прокинулась Пенелопа; вона зрозуміла, що боги послали їй цей привид.

ОДИСЕЙ ПОКИДАЄ ОСТРІВ НІМФИ КАЛІПСО

На раді вирішили безсмертні боги, що Афіна повинна допомогти Телемахові неушкодженим вернутися на батьківщину і не дати женихам напасти на нього. Гермес же повинен летіти на острів Огігію і звеліти німфі Каліпсо відпустити Одиссея. Громовержець негайно послав Гермеса до Каліпсо.

Взувши свої крилаті сандалі і взявши в руки жезл, бистрий, як думка, Гермес понісся з Олімпу. Неначе морський орел летів він над морем і вмить досяг Огігії. Прекрасний був цей острів. Пишно розрослися на ньому платани, тополі, сосни, кедри й кипариси. Галявини вкриті були соковитою травою, а в траві чудово пахли пишні фіалки й лілії. Чотири джерела зрошували острів, і, примхливо звиваючись поміж дерев, бігли від них струмки. На острові був прохолодний грот; саме в ньому й жила німфа Каліпсо. Увесь грот заріс виноградними лозами, а з них звисали стиглі грона. Коли Гермес увійшов у грот, Каліпсо сиділа і ткала золотим човником покривало з дивним візерунком. Одиссея не було в гроті. Самотньо сидів він на скелі біля

самого берега моря, вдивляючись у морську далечинь. Сльози лив Одиссей, згадуючи про рідну Ітаку. Так проводив він цілі дні, сумний і самотній.

Побачивши в дверях Гермеса, встала назустріч йому Каліпсо. Вона запросила його сісти і запропонувала йому амброзії і нектару. Наситившись їжею богів, передав Гермес німфі волю царя богів і людей Зевса. Засмутилась Каліпсо, дізнавшись, що має вона розлучитися з Одиссеєм. Вона хотіла назавжди утримати його в себе на острові і подарувати йому безсмертя. Але не могла вона йти проти волі Зевса.

Коли Гермес покинув Каліпсо, вона пішла на берег моря, туди, де сидів сумний Одиссей, і сказала йому:

— Осуши свої очі, Одиссею, не журись більше. Я відпускаю тебе на батьківщину. Іди, візьми сокиру, нарубай дерев і зроби з них міцний пліт. На ньому вирушиш ти у путь, а я пошлю тобі попутний вітер. Коли бажають цього боги, то ти вернешся в свій край.

— Богине, — відповів Каліпсо Одиссей, — не повернення до рідного краю готуєш ти мені, а щось інше. Хіба можу я на вутлому плоту переплисти бурхливе море? Адже не завжди щасливо перепливає його й швидкохідний корабель. Ні, богине, я тільки тоді зважуся зійти на пліт, якщо даси мені незламну клятву богів, що не замишляєш ти згубити мене.

— Правду кажуть, Одиссею, що ти найрозумніший і найдалекоглядніший із смертних! — вигукнула Каліпсо, — клянусь водами Стіксу¹, не хочу я, щоб ти загинув.

Повернулася з Одиссеєм Каліпсо в грот. Там під час трапези почала вона вмовляти Одиссея залишитись. Безсмертя обіцяла вона йому. Вона говорила, що якби тільки знав Одиссей, скільки небезпеки має пережити він у путі, залишився б він у неї. Але надто було велике бажання Одиссея повернутися на батьківщину, ніякими обіцянками не могла змусити його Каліпсо забути рідну Ітаку й свою сім'ю.

На ранок Одиссей почав будувати пліт. Чотири дні працював Одиссей: рубав дерева, обтісував колоди, зв'язував їх, збивав дошками. Нарешті пліт був готовий і поставлена була на ньому щогла з парусом. Каліпсо дала Одиссеєві припасів на дорогу й попрощалася з ним. Розпустив Одиссей парус, і пліт, гнаний попутним вітром, вийшов у море.

Вісімнадцять днів уже плив Одиссей, визначаючи дорогу по сузір'ях — Плеядах і Великому Возі. Нарешті замаячила вдалині земля, — це був острів феакійців. У цей час по-

---

¹ Клятва водами підземної ріки Стіксу вважалась незламною клятвою богів.

бачив пліт Одіссея бог Посейдон, вертаючись від ефіопів. Розгнівався повелитель морів. Схопив він свій тризуб і вдарив ним по морю. Здійнялася страшенна буря. Хмари вкрили небо, стало так темно, начебто була вже ніч. Схвилювали вітри море, налетівши звідусіль. Жах пройняв Одіссея. Злякавшись, заздрить він навіть тим героям, які із славою загинули під Троєю. Величезна хвиля налетіла на пліт Одіссея і змила його в море. Глибоко впірнув у морський вир Одісей, насилу вплив він. Йому заважав одяг, даний на прощання німфою Каліпсо. Все ж нагнав він свій пліт, вхопився за нього і насилу зліз на палубу. Люто кидали пліт на всі боки вітри. То гнав його сердитий Борей або Нот, то грався ним шумливий Евр і, погравшись, перекидав Зефірові¹. Мов гори, нагромаджувалися навколо плоту хвилі.

У такій небезпеці побачила Одіссея морська богиня Левкотея. Вона злинула, прибравши образ птаха-нурця, з моря, сіла на пліт Одіссея і прийняла свій справжній вигляд. Звернувшись до нього, звеліла йому Левкотея зняти одяг, кинутися з плоту в море і вплав добратися до берега. Дала Одіссеєві богиня чудесне покривало, яке мало врятувати його. Сказавши це, знов обернулася нурцем Левкотея і полинула. Проте не зважився Одісей покинути пліт. Але тут бог Посейдон здійняв величезну, неначе гора, хвилю й кинув її на Одіссеїв пліт. Як порив вітру розносить на всі боки купу соломи, так розметала хвиля колоди плоту. Ледве встиг Одісей вхопитися за одну з колод і сісти на неї. Швидко зірвав він із себе одяг, обв'язався покривалом Левкотеї, кинувся в море і поплив до острова. Побачив це Посейдон і вигукнув:

— Ну, тепер досить з тебе! Тепер плавай собі по бурхливому морю, аж поки тебе хтось не врятує. Будеш ти тепер задоволений мною!

Так сказавши, погнав своїх коней Посейдон до свого підводного палацу. Але на допомогу Одіссеєві прийшла Афіна-Паллада. Вона заборонила віяти всім вітрам, крім Борея, і почала втишувати розбурхане море.

Дві доби носився бурхливим морем Одісей. Аж на третій день ущухло море. З вершини хвилі побачив Одісей недалеко землю й страшенно зрадів. Та коли він уже підпливав до берега, то почув шум прибою. Хвилі з ревом билися між узбережними скелями й підводним камінням. Неминуче б тут загинув Одісей, його розбило б об скелі,

¹ *Борей* — північний вітер, *Зефір* — західний.

але й тут допомогла йому Афіна-Паллада. Одиссей встиг ухопитися за скелю, а хвиля, відринувши, з силою відірвала його від скелі і винесла в море. Тепер Одиссей поплив уздовж берега і почав шукати місця, де б йому виплисти на берег. Нарешті побачив він гирло ріки. Став благати Одиссей бога ріки допомогти йому. Почув його бог, зупинив свою течію і допоміг Одиссееві доплисти до берега. Вийшов на берег могутній герой, але довге плавання так знесило його, що він непритомним упав на землю. Насилу прийшов до пам'яті Одиссей. Зняв він покривало Левкотеї і, не обертаючись, кинув його у воду. Швидко попливло покривало й повернулося до рук богині. А Одиссей віддалік від берега знайшов дві густорослі маслини, під якими була купа сухого листя. Зарився він у листя, щоб захистити себе від нічного холоду, а богиня Афіна наслала на нього глибокий сон.

ОДИСЕЙ І НАВСІКАЯ

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Поки Одиссей спав, зарившись у купу сухого листя, богиня Афіна пішла у місто феакійців¹. Там увійшла вона до палацу царя Алкіноя і, прибравши образ дочки мореплавця Діманта, з'явилася царівні Навсікаї під час сну її. Почала богиня докоряти Навсікаї, що не дбає вона про одяг. Нагадала юній царівні Афіна, що вже недалеко день її весілля, до нього повинна приготувати вона чистий одяг своїм рідним і тим, хто поведе її до дому молодого. Квапила богиня Навсікаю, щоб їхала вона швидше з рабинями на берег моря до водоймищ прати одяг. Сказавши це, залишила Навсікаю богиня і злинула на світлий Олімп.

На зорі пробудилась Навсікая. Вразив її сон, що їй приснився. Одразу ж пішла вона до своїх батьків. Вона застала матір свою Арету біля вогнища. Оточена служницями, пряла вона пурпурну пряжу. А батька зустріла Навсікая в дверях, — він ішов на раду феакійських старійшин. Підійшла до батька Навсікая і почала просити його дати їй візок, запряжений мулами, щоб могла вона поїхати на річку прати одяг.

— Багато назбиралось у нас брудного одягу, — сказала Навсікая, — я поїду прати його! Адже повинен ти сяяти чистотою свого одягу на раді старійшин, та й твої юні сини

¹ *Феакійці* — міфічний народ, острів яких, за уявленням греків, лежав десь на крайньому заході моря.

хочуть у чистому вбранні відвідувати танки феакійських дів. А за одяг я сама подбаю.

Так сказала Навсікая, але про шлюб, якого вона бажала всім серцем, не мовила й слова. Соромилась вона згадати про нього. Але зрозумів таємну думку своєї дочки Алкіной і, ніжно усміхнувшись до неї, звелів рабам приготувати візок з кошем і запрягти в нього мулів. Поспішно зібралась Навсікая. Цариця Арета дала їй їжі й вина, щоб могла дочка й рабині угамувати голод після роботи. Дала їм вона й золоту посудину із запашним маслом вимастити тіло після купання.

Весело рушила Навсікая та її рабині на берег моря. Прибувши до водоймищ, попрали вони в них убрання, виполоскали й розстелили сушитись на морському піщаному березі. Скінчивши роботу, обмились юні діви у ріці і вимастили тіло запашним маслом. Потім попоївши, почали вони гуляти на березі ріки, бавлячись грою в м'яча. Отут і придумала Афіна-Паллада, як збудити Одиссея. Навсікая кинула м'ячем у подруг, а Афіна, незрима для дів, відбила його могутньою рукою, і впав він у море. Голосно закричали всі діви. Від цього крику прокинувся Одиссей. Не знав він, на що зважитись: вийти чи не вийти йому із своєї схованки? Нарешті вийшов він до дів, прикривши тіло вітами. Страшний мав вигляд Одиссей, покритий морською тванню і водоростями. Злякалися діви і порозбігалися на всі сторони. Залишилась одна Навсікая, їй надихнула сміливість богиня Афіна. Не зважився підійти до прекрасної диви Одиссей. Він почав здалека благодіти її допомогти йому, кажучи:

— О, прекрасна діво, до тебе я з благанням простягаю руки! Вродою рівна ти богині Артеміді. Чи не богиня ти? Якщо ти смертна, то які щасливі твої батьки, що вони мають таку дочку! Ти своєю красою нагадала мені струнку пальму, на яку дивувався я колись на Делосі біля вівтаря бога Аполлона. Зглянься, прекрасна діво, на мене! Двадцять днів носився я бурхливим морем. Дай мені хоч якийсь шмат матерії, щоб прикрити наготу! Нехай за цю допомогу безсмертні боги виконають усі твої бажання! Хай нагородять вони тебе щасливим шлюбом!

— Чужоземцю, — відповіла Одиссеєві Навсікая, — я бачу з твоїх слів, що не проста ти людина і що боги нагородили тебе мудрістю. Але як знатним, так і незнатним посилає Зевс і щастя, і нещастя. Терпеливо перенось те, що послав тобі Зевс. А тут у нас ні в чім тобі не буде нестачі. Я вкажу тобі шлях до міста. Я — дочка Алкіноя, володаря феакійців.

Скликала Навсікая своїх рабінь, звеліла їм дати Одиссеєві чистий одяг і нагодувати. Одиссей обмився в ріці, вимастив тіло запашним маслом і вбрався в даний йому одяг. А Афіна наділила Одиссея такою красою, що коли сів Одиссей на березі моря, Навсікая навіть подумала, чи не з богів хтось з'явився на землю. З радістю обрала б собі такого чоловіка прекрасна царівна. Подали рабині Одиссеєві їжі й вина, і він угамував голод, що мучив його.

Тим часом усе вже було готове до повернення в місто. Навсікая запросила Одиссея йти за нею. Про одне тільки прохала вона його, — щоб у місто не входив він разом з нею і її рабинями, а почекав біля міської брами, в саду Алкіноя, біля гаю, присвяченого богині Афіні, і дав їй одній повернутись до палацу. Боялася царівна, що почнуть злословити феакійці, побачивши її з прекрасним чужоземцем, і говорити, чи не обрала вона його собі за жениха. Крім того, порадила Навсікая Одиссеєві, коли він увійде до палацу, найперше впасти до ніг цариці Арети й благати її про допомогу, бо її, як богиню, шанує весь народ за велику мудрість. Сказавши це, погнала мулів Навсікая в напрямі до міста. За нею пішли рабині й Одиссей. Стримувала біг мулів царівна, щоб могли встигати за нею Одиссей і рабині.

ОДИСЕЙ У ЦАРЯ АЛКІНОЯ

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Коли Навсікая повернулась до палацу, їй вийшли назустріч її брати, вони випрягли мулів з візка і внесли до палацу корзину з одягом. А Навсікая пройшла до своїх покоїв; там приготувала їй багату вечерю її няня — рабиня Еврімедуза.

Одиссей, зачекавши трохи біля міської брами, пішов до міста. А богиня Афіна оповила його темною хмарою й зробила незримим, щоб не образив героя хтось із феакійців. Біля міської брами з'явилася йому сама Афіна-Паллада в образі феакійської діви, і коли Одиссей звернувся до неї з проханням указати йому палац Алкіноя, Афіна погодилася провести його, порадивши не звертатися із запитаннями до зустрічних, бо феакійці, за її словами, не гостинні. Мовчки йшов за богинею Одиссей. Його дивували багатство міста, пристань із багатьма кораблями, просторий міський майдан і неприступні мури міста. Нарешті прийшли вони до палацу Алкіноя. Покидаючи Одиссея, богиня ще раз, як і Навсі-

кая, порадила йому звернутися з благанням насамперед до цариці Арети. Давши ці поради, відійшла Афіна.

Якщо вразило Одиссея багатство міста, то ще дужче був вражений він багатством палацу Алкіноя. Весь із блискучої міді був палац. Угорі стіни були оздоблені залізом. Вилиті з щирого золота двері вели до палацу, верхні їх одвірки були срібні, а поріг мідний. Біля дверей стояли викувані самим богом Гефестом два живі безсмертні пси — один золотий, а другий срібний. Увійшов до палацу Одиссей. Там побачив він попід стінами пишно оздоблені лави, вкриті коштовними покривалами. На постаментах стояли вилиті з золота статуї юнаків з факелами в руках. Чудовий був палац Алкіноя. Але найчудовіший був сад біля палацу. Завжди стигли в ньому найрізноманітніші плоди — і зимою, і літом. Теплий Зефір обвівав сад. Там же був і виноградник, що круглий рік давав стиглі грона. В саду дзюркотіло світле джерело, а друге джерело било біля самого порога палацу. Довго дивувався на все Одиссей; нарешті увійшов він у бенкетну залу; там сиділи Алкіной, Арета й найзнатніші феакійці. Вони робили возливання богові Гермесу запашним вином. Оповитий хмарою, підійшов Одиссей до Арети і впав їй до ніг. У цю мить розвіяла Афіна хмару, і всі побачили великого героя. Здивувались усі. А Одиссей голосно благав царицю допомогти йому, нещасному мандрівникові. Висловивши своє благання, відійшов Одиссей і, як благаючий захисту, сів на попелі біля вогнища. За порадою одного з феакійців, найстарішого з усіх, Алкіной узяв за руку Одиссея і посадив поруч себе. Подали Одиссеєві слуги їжу і вино, і всі присутні зробили возливання на честь заступника мандрівників, громовержця Зевса. А Алкіной запросив усіх, хто зібрався, наступного дня до себе, щоб вшанувати гостя багатим бенкетом, бо думав Алкіной, що це відвідав його один з богів в образі смертного. Але Одиссей довів Алкіною, що він не бог. Він розповів цареві, яких бід зазнав він під час подорожі з острова німфи Каліпсо, і розповів також, як допомогла йому царівна Навсікая, яку зустрів він на березі моря. З великою увагою вислухав Алкіной Одиссея і, вражений його мудрістю, вигукнув:

— О, світлі боги Олімпу! Коли б дарували вони Навсікаї чоловіка, подібного до цього чужоземця, я дав би йому велике багатство в придане! Але тебе, чужоземцю, ми не триматимемо проти твоєї волі на нашому острові. Ми доставимо тебе на батьківщину. Ніякої подорожі морем не бояться феакійці, хоч яка б вона була далека!

Але було вже пізно, скінчився бенкет. Цариця Арета веліла приготувати ложе Одиссеєві, і він незабаром заснув глибоким сном. Поринув у сон і весь палац Алкіноя.

Другого ранку Алкіной звелів зібратися на раду всім феакійцям, щоб вирішити, як доставити на батьківщину Одиссея. Сама Афіна-Паллада обійшла місто, скликаючи під виглядом оповісника на площу громадян. Привів на площу Алкіной і Одиссея і посадив його поруч себе. Незабаром зібрався весь народ. З подивом дивилися феакійці на героя. Афіна-Паллада наділила його небаченою красою і величністю. Звернувся цар Алкіной до тих, хто зібрався, і сказав їм:

— Слухайте, громадяни! Прибув до нас чужоземець, він благає, щоб допомогли ми йому повернутися на батьківщину. Жодного разу ми не відмовляли у допомозі чужоземцям. Спорядімо ж корабель, відвеземо на батьківщину нашого гостя. Усіх, хто вирушить у плавання, я запрошую до себе на бенкет, запрошую і всіх старійшин. У палаці моєму вшануємо ми гостя багатим бенкетом. Нехай покличуть на бенкет і співця Демодока, щоб своїм чудовим співом звеселив він гостей.

Так сказав Алкіной. Зараз же п'ятдесят два веслярі пішли лагодити корабель до плавання. А всі старійшини пішли з Алкіноем до його палацу. Цареві слуги приготували багатий бенкет, заколовши для нього двох биків, дванадцять овець і вісім свиней. Привів слуга Алкіноя на бенкет і сліпого співця Демодока. Посідали гості до столу, і почався веселий бенкет. Коли всі наситились, Демодок узяв свою кіфару, що висіла на гвіздку над його головою, ударив у дзвінкі струни співець і заспівав про те, як засперечалися два великих герої, Одиссей і Ахілл, під час урочистого бенкету. Почув цю пісню Одиссей, наринув на нього сумні спогоди, сльози покотилися йому з очей. Щоб не бачили сліз його феакійці, закрив він голову пурпурною мантиєю. Скінчив цю пісню Демодок. Утер сльози Одиссей і, взявши в руки золотий кубок, зробив возливання на честь безсмертних богів. Знов заспівав Демодок про подвиги героїв під Троєю, і знову заплакав Одиссей. Ніхто не звернув уваги на його сльози, тільки цар Алкіной задумався, чому лє сльози чужоземець, і зрозумів він причину цих сліз.

Коли наситилися гості, запросив їх усіх Алкіной піти на майдан і взяти там участь у ігрищах. Усі пішли за царем, поруч нього йшов герой Одиссей. Почали феакійські юнаки змагатися у різних вправах: у швидкому бігу, в боротьбі, стрибках, у кулачному бої і метанні диска. Коли вже кін-

чалися змагання, прекрасний могутній Евріал підійшов до сина царя Алкіноя, Лаодама, найвродливішого з-поміж усіх, і запропонував йому запросити взяти участь у змаганні й чужоземця, що має такий могутній вигляд. Спочатку вагався красунь Лаодам, потім підійшов він до Одиссея і люб'язно запросив його взяти участь в ігрищах. Але відмовився Одиссей, — його гнітила туга за рідним краєм. Почув відмову Одиссея Евріал і сказав з усміхом:

— Мандрівнику! я бачу, що не можеш ти, звичайно, рівнятися з могутніми юними атлетами! Ти напевне з купців, які, об'їжджаючи моря, займаються лише торгівлею.

Грізно насупив брови Одиссей і відповів Евріалові:

— Образливе ти мовив слово, Евріале! По тобі бачу я, що боги не всім наділяють людину. Так і тебе наділили вони красою, зате не дали мудрості. Ти образив мене своїм словом, але знай, що я досвідчений у змаганнях. У багатьох боях брав участь я, чимало переніс горя, багато зазнав небезпек, багато втратив я сил, але все ж випробую свої сили.

Сказавши це, захопив Одиссей величезний камінь і кинув його могутньою рукою. Із свистом пронісся камінь над головами феакійців. Нагнулися вони, щоб не зачепив їх камінь, але він пролетів через увесь натовп і впав так далеко, як жоден юнак не міг би кинути і диска, хоч диски були набагато легші від каменя. З'явившись в образі феакійського старця, богиня Афіна відмітила місце, де впав камінь, і сказала, що камінь кинуто так далеко, як не кине жоден феакієць, хоч який би він був могутній. Тоді зрадлий Одиссей вигукнув:

— Юнаки феакійські! киньте диск так само далеко, як кинув я камінь! Коли ж докинете ви до мого каменя, то кину я й другий ще далі, ніж перший. Усіх вас я викликаю на змагання в кулачному бою, боротьбі й бігу. Тільки з одним Лаодамом не буду я боротись. Не підніму я руки на того, в чиєму домі прийнято мене, як гостя.

Відповів Одиссеєві цар Алкіной:

— Чужоземцю, я бачу, що тільки насмішка зухвалого Евріала змусила тебе викликати на боротьбу всіх учасників ігрищ, щоб нам усім показати твою велику силу. У всьому ти, може, перевищиш нас, та тільки не в швидкому бігу, бо боги дарували феакійцям непереможність у бігу та ще зробили їх першими в світі мореплавцями. Усі ми, крім того, любимо співи, музику, веселий танець і розкіш бенкетів. Зараз покличуть сюди найвправніших у танцях юнаків, і ти впевнишся, що марно пишаємося ми цим мистецтвом.

Звелів Алкіной принести кіфару співцеві Демодокові. Зараз же виконав його веління слуга. Узяв з руки слуги Демодок кіфару, ударив у золоті струни й заспівав веселу пісню. Під спів його в легкому танці закружляли юнаки. Із захопленням дивився на них Одиссей і несказанно дивувався красі їх рухів. Коли скінчений був танець юнаків, цар Алкіной звелів усім старійшинам піднести у подарунок Одиссеєві по розкішному вбранню і таланту золота. А Евріал, крім того, мав ушанувати Одиссея особливим даром за образу, якої він завдав. Зараз же зняв свій дорогоцінний меч Евріал, подав його Одиссеєві і сказав:

— О, чужоземцю! якщо я сказав образливе для тебе слово, то нехай розвіє його вітер. Забудь про нього! Нехай пошлють тобі боги щасливе повернення на батьківщину, щоб швидше міг ти побачити свою дружину і всю свою родину.

— Хай же охороняють і тебе боги, Евріале! — відповів Одиссей, — не кайся ніколи, що подарував мені меча, покутуючи цим дарунком мені кривду.

Та вже сідало сонце, і всі поспішили до палацу царя Алкіноя. Там пройшов Одиссей до покою, відведеного йому Алкіноєм, уклав усі принесені йому дари в розкішну скриньку, надіслану йому Аретою, і, обв'язавши її шнуром, зав'язав його кінці вправно вузлом, чого навчила його Кірка. Убравшись у пишний одяг, пішов Одиссей до бенкетної зали. Там зустрів він Навсікаю. До нього звернулась царівна зі словами, сповненими сумом розлуки:

— Прекрасний чужоземцю! скоро повернешся ти на батьківщину, згадуй там мене. Адже й мені ти зобов'язаний своїм порятунком.

— О, прекрасна Навсікає! — відповів їй Одиссей, — якщо дасть мені Зевс-громовежець повернутися щасливо на батьківщину, то там щодня, як богині, молитимусь я тобі за те, що врятувала ти мене.

Сказавши це, сів Одиссей поруч Алкіноя, і почався веселий бенкет. Під час бенкету попрохав Одиссей Демодока заспівати пісню про дерев'яного коня, спорудженого греками під Троєю. Заспівав Демодок, а Одиссей знову став лити гіркі сльози. Побачивши сльози чужоземця, перепинив Алкіной спів Демодока і запитав, чому лле чужоземець сльози кожного разу, як зачує пісню про подвиги героїв під Троєю. Він просив чужоземця сказати, хто він є, хто його батько й мати. Обіцяв Алкіной відвезти його на батьківщину, хто б він не був. Він дав слово виконати свою обіцянку, хоч знав, що загрожував бог морів Посейдон

покарати феакійців за те, що вони відвозять на батьківщину мандрівників проти його волі. Загрожував Посейдон феакійцям, що коли-небудь він оберне в скелю корабель, який відвезе мандрівника на батьківщину, а місто закрие назавжди високою горою! Знав це Алкіной, але все-таки вирішив доставити Одиссея на батьківщину. Тепер же хотів знати Алкіной, хто цей чужоземець, який сидить поруч нього; тому й просив він Одиссея сказати, хто він, і розповісти про всі пригоди, яких довелося зазнати.

— Царю Алкіной, — відповів йому Одиссей, — ти бажаєш дізнатися про всі біди, яких довелося зазнати мені, ти хочеш знати й те, хто я такий, звідки родом, хто мій батько. Знай же — я Одиссей, син Лаерта, цар острова Ітаки. Ти вже знаєш, чого зазнав я, покинувши острів німфи Каліпсо. А тепер я розповім тобі і про всі інші мої пригоди, які випали мені, коли відплив я з-під Трої. Слухай же!

Так сказав Одиссей і почав розповідати про свої пригоди.

ОДИССЕЙ РОЗПОВІДАЄ ПРО СВОЇ ПРИГОДИ

КІКОНІ І ЛОТОФАГИ

— Відпливши з-під Трої з попутним вітром, — так почав оповідати Одиссей, — ми спокійно попливли безкраїм морем і, нарешті, досягли землі кіконів¹. Ми оволоділи їх містом Ісмаром, винищили всіх жителів, захопили в полон жінок, а місто зруйнували. Довго я умовляв своїх супутників відплисти швидше на батьківщину, але не слухались вони мене. Тим часом жителі міста Ісмара, які врятувалися, зібрали навколишніх кіконів на допомогу і напали на нас. Їх було стільки, скільки листків у лісі, скільки буває на луках весняних квітів. Довго билися ми з кіконами біля своїх кораблів, але подолали нас кікони, і довелося нам рятуватися втечею. З кожного корабля втратив я по шість відважних гребців. Три рази гукали ми, перш ніж виплисти у відкрите море, тих товаришів, яких не було з нами, і аж після цього вийшли у відкрите море, сумуючи за вбитими супутниками й радіючи, що врятувалися самі.

Тільки вийшли ми у відкрите море, як послав на нас Зевс-громовержець бога північного вітру Борея. Велику бурю зняв він на морі. Темні хмари заходили по небу.

¹ Міфічний народ.

Пітьма огорнула все навколо. Три рази зривав бурхливий Борей паруси із щогл. Нарешті, з великим зусиллям, на веслах дісталися ми до відлюдного острова. Два дні й дві ночі чекали ми на ньому, поки вщухне буря. На третій день поставили ми щогли, напнули паруси і рушили в дальшу путь. Але не прибули ми до своєї гаряче любимої вітчизни. Під час бурі збилися ми з дороги. Нарешті, на десятий день плавання пристали до острова. Це був острів лотофагів¹. Розклали ми на березі вогнище і почали готувати собі обід. Я послав трьох своїх супутників дізнатись, яким народом населений острів. Привітно зустріли їх лотофаги і подали їм солодкого лотоса. Тільки-но поїли його мої супутники, як забули свою батьківщину і не схотіли повертатися до рідної Итаки; назавжди бажали вони лишитися на острові лотофагів. Але ми силоміць привели їх на корабель і там поприв'язували, щоб не тікали вони від нас. Зараз же звелів я всім моїм супутникам сісти на весла і якнайшвидше покинути острів лотофагів. Я боявся, що й інші, поївши солодкого лотоса, забудуть вітчизну.

ОДІССЕЙ НА ОСТРОВІ ЦИКЛОПІВ. ПОЛІФЕМ

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Після довгого плавання прибув я з моїми супутниками до землі лютих циклопів, які не знають законів. Не обробляють землю циклопи, але, незважаючи на це, земля всього дає їм удосталь сама. В печерах живуть велетні-циклопи, кожен знає тільки свою сім'ю, не збираються вони на народні збори. Не відразу пристали ми до землі циклопів. Ми увійшли в затоку невеликого острова, розташованого недалеко від острова циклопів. Жодна людина ніколи не відвідувала цього острова, хоч був він дуже родючий. На цьому острові водилося багато диких кіз, а через те, що кози ці ніколи не бачили людини, то не лякалися вони і нас. Причаливши до берега вночі, ми спокійно поснули на березі, а вранці почали полювати на кіз. На кожен з моїх кораблів припало по дев'ять кіз, а на корабель, де плив я сам, я взяв їх десять. Цілий день відпочивали ми після полювання, весело бенкетуючи на березі. До нас доносилися з землі циклопів їх голоси й мекання їх отар. На другий день вранці вирішив я плисти на своєму кораблі до землі циклопів, щоб довідатись, що це за народ. Швидко

---

¹ Тобто люди, що живляться лотосом.

перепливали ми нешироку протоку й пристали до берега. Біля самого берега побачили ми печеру, зарослу лавровими деревами і оточену огорожею з величезних каменів. Узяв я з собою дванадцять надійних товаришів, узяв міх з вином і їжі та й пішов у печеру циклопів. Як дізнались ми потім, цей циклоп був страшенно лютий, він жив окремо від інших і самотньо пас свої отари. Не схожий був він, як і всі циклопи, на решту людей. Був він велетень, мав дивовижну силу і тільки одне око в лобі. Коли ми увійшли до нього в печеру, його не було дома, він пас отари. У печері циклопа в кошах лежало безліч сирів, у відрах і чашах стояло кисле молоко. В печері були влаштовані кошари для ягнят і козлят. Супутники мої почали умовляти мене, захопивши найкращих ягнят і козлят і взявши сирів, тікати на корабель, але я, на нещастя, не послухав їх. Мені хотілось поглянути на самого циклопа. Нарешті, прийшов і сам циклоп. Кинув він величезну в'язку дров на землю біля входу в печеру. Побачивши циклопа, з жаху забились ми у найтемніший закуток печери. А циклоп загнав у печеру своє стадо, завалив скелею хід до неї і почав доїти кіз і овець. Подоївши їх, він розпалив огонь, щоб зготувати собі їжу. Тут побачив він нас і грубо спитав громовим голосом:

— Хто ви такі? Звідки ви прийшли? Певно, без діла блукаєте ви по морях, завдаючи всім народам лиха?

— Усі ми греки, — відповів я циклопові, — пливемо з-під Трої. Нас занесло сюди бурєю. Ми благаємо тебе прийняти нас приязно, як гостей. Адже ти знаєш, що карає Зевс того, хто кривдить мандрівників і не виявляє їм гостинності.

— Видно, що здалека прийшов ти сюди, чужоземцю! — люто крикнув мені циклоп, — коли гадаєш, що боюся я твоїх богів. Яке мені діло до Зевса! Не боюся я Зевсового гніву! Не маю наміру щадити вас! Робитиму я те, що схочу! Скажи, де твої кораблі!

Зрозумів я, навіщо питає мене циклоп про мій корабель, і відповів йому:

— Бурєю розбило мій корабель об узбережні скелі, тільки я зі своїми супутниками врятувався.

Нічого не відказав мені циклоп. Швидко схопив він своїми величезними руками двох моїх супутників, ударив ними об землю і вбив. Потім він зварив їх, розрубавши їх тіла на частини, і поїв. Невимовний жах обняв нас, і ми почали благати в Зевса порятунку. А циклоп, скінчивши свою жахливу вечерю, спокійно розлігся долі і заснув. Я хотів убити його, видобув уже свій меч, але, глянувши

на величезну скелю, якою завалений був хід, зрозумів, що так ми не врятуємось.

Настав ранок. Знову циклоп убив двох моїх супутників. З'ївши їх, вигнав він стадо з печери, а вхід завалив скелею. Довго придумував я спосіб, як мені врятуватись, нарешті придумав. У печері знайшов я величезну колоду, подібну до щогли. Циклоп напевно хотів з неї зробити собі дрюк. Відрубав я мечем кінець колоди, загострив її, обпалив на жару і сховав. Увечері повернувся з отарою циклоп. Знов убив він двох моїх супутників і, скінчивши свою огидну вечерю, хотів лягти спати. Але я підійшов до нього і запропонував чашу вина. Випив вино циклоп і зажадав ще, сказавши мені:

— Налий мені ще та скажи, як звать тебе, я хочу приготувати тобі подарунок.

Налив я циклопові другу чашу; він зажадав третю, налив я й третю. Подаючи її, сказав я циклопові:

— Ти хочеш знати моє ймення? Мене звать Ніхто.

— Ну, слухай же, Ніхто, тебе з'їм я останнього, це буде тобі моїм подарунком, — так відповів мені зі сміхом циклоп. Випив він третю чашу, сп'янів, звалився додолу і заснув.

Тоді дав я знак товаришам, схопили ми загострений кінець колоди, розпалили його на вогні і випекли ним око циклопові. Заревів він від страшного болю, вирвав з ока кіл, що димів, і почав кликати на допомогу інших циклопів. Збіглися вони і стали питати:

— Що скоїлося з тобою, Поліфеме? Хто скривдив тебе? Чи не викрали в тебе твоїх отар? Навіщо ти розбудив нас? Їм відказав, дико заревівши, Поліфем:

— Мене не силою, а хитрощами губить Ніхто!

Розсердились циклопи й крикнули Поліфемові:

— Якщо ніхто тебе не скривдив, то навіщо тобі так ревти! Коли ж ти захворів, то така є воля Зевса, а її ніхто не змінить.

З цими словами пішли циклопи.

Настав ранок. Голосно стогнучи, відіпхнув від входу скелю Поліфем і почав випускати в поле отару, обмацуючи руками спину кожної вівці й кожної кози. Тоді, щоб урятувати товаришів, я зв'язав по три барани і під середнього прив'язав по одному зі своїх товаришів. Сам же я, вчепившись руками в густу вовну величезного барана, улюбленця Поліфема, повис під ним. Пройшли барани з прив'язаними під ними моїми супутниками, минувши Поліфема. Останнім ішов баран, під яким висів я. Зупинив його Поліфем, почав пестити його й жалітися на свою біду, на те, що скривдив

його зухвалий Нікто. Нарешті пропустив він і цього барана. Так урятувалися ми від вірної загибелі.

Швидше погнали ми Поліфемове стадо до кораблів, де чекали нас товариші. Не дав я товаришам оплакувати загиблих. Швидко зійшли ми на корабель, забравши овець Поліфема, і відпливли від берега. Коли відпливли ми на таке віддалення, на яке чути ще голос людини, я крикнув голосно циклопові:

— Слухай, циклопе! Своєю жорстокістю ти сам накликав на себе кару Зевса. Більш не будеш ти вбивати й пожирати нещасних мандрівників!

Почув мене циклоп, розлютований, підняв він скелю і кинув її в море. Ледве не розбила носа корабля скеля. Захвилювалося море від її падіння. Величезна хвиля підхопила мій корабель і кинула на берег. Але жердю відпихнув я корабель, і знов попливли ми в море. Відпливши, я крикнув Поліфемові:

— Знай, Поліфеме, що тебе осліпив Одіссей, цар Ітаки!

Завив з люті дикий циклоп і голосно вигукнув:

— Справдилося пророцтво, дане мені провісником! Я думав, що Одіссей — грізний велетень, а не такий нікчемний черв'як, як ти!

Почав благодіяти Поліфем батька свого Посейдона, щоб скарав він мене за те, що відняв я в нього зір. Схопив він скелю, ще більшу від першої, й кинув її в море. Упала скеля за кермом корабля. Величезна хвиля підхопила мій корабель і кинула далеко в море. Так урятувалися ми. Щасливо ми допливли до острова, де чекала нас решта кораблів. Там принесли ми багаті жертви богам. Провівши ніч на березі цього острова, ми на другий день вирушили далі в путь по безкрайому морю, сумуючи за погиблими товаришами.

ОДІССЕЙ НА ОСТРОВІ ЕОЛА

Незабаром прибули ми на острів Еола. Увесь острів Еола, що плаває по морю, оточений незламним мідним муром, а береги його здіймаються крутими скелями з морських хвиль. На цьому острові живе Еол з дружиною своєю і з шістьма синами й шістьма дочками. Щасливим і безтурботним було життя Еола. Дні проводив він, весело бенкетуючи з своєю родиною в багатих чертогах. Цілий місяць шанував нас бенкетами Еол і слухав мої оповідання про подвиги героїв під Троєю.

Нарешті почав я прохати його відпустити нас на батьківщину. Згодився Еол. На прощання дав мені великий

міх, зав'язаний срібною шворкою. В цьому міху були вітри, підвладні Еолові. Тільки один Зефір залишений був на волі. Він мав гнати мої кораблі до рідної Ітаки. Заборонив Еол розв'язувати міх, аж поки я прибуду на батьківщину. Та не дав мені великий Зевс повернутись додому. Коли на десятий день плавання показалася вже Ітака, боги наслали на мене глибокий сон. А супутники мої почали говорити між собою, що, мабуть, багато золота й срібла дав мені Еол, поклавши їх у міх, коли я не дозволяю розв'язувати його. Спонукувані цікавістю, розв'язали мої супутники міх. Вирвалися з нього вітри і зчинили страшну бурю на морі. Прокинувся я від шуму бурі і хотів кинутись у розпачі в море, але скорився долі і, загорнувшись у свій плащ, ліг на кормі.

Бурею пригнало нас знов до острова Еола. З одним із своїх супутників пішов я до палацу Еола і почав благодіяти йому ще раз допомогти мені повернутись на батьківщину. Але розгнівався на мене Еол. Прогнав він мене із свого палацу і сказав, що ніколи не допомагатиме тому, кого, як мене, ненавидять і переслідують боги. Ллючи гіркі сльози, пішов я з палацу Еола.

ОДИСЕЙ У ЛЕСТРИГОНІВ

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Рушили ми в дорогу по морю. Шість діб плвли ми, нарешті допливли до якогось острова. Увійшли в тиху затоку. Одинадцять моїх кораблів пристали до берега, і мої супутники повитягали їх на прибережний пісок. А свій корабель я поставив біля входу в затоку. Зійшов я на скелю, щоб поглянути на околиці. Ніде не видно було ні стад, ні оброблених полів, тільки де-не-де вдалині здіймався дим. Послав я трьох моїх супутників довідатися, хто живе на цьому острові. Рушили вони в дорогу. Біля колодязя, недалеко від великого міста, зустріли мої супутники величезну на зріст діву; вона відвела їх у місто до палацу батька свого Антіфата, повелителя лестригонів. У палаці побачили вони Антіфатову дружину, на зріст з високу гору. Звеліла вона покликати свого чоловіка, що був на зібранні старійшин. Прибіг він, схопив мого супутника, роздер його і зготував собі з його м'яса обід. Кинулися втікати мої супутники і прибігли до кораблів. А Антіфат скликав лестригонів. Побігли вони на берег моря. Відриваючи цілі скелі, почали вони

розбивати кораблі. Почувся тріск снастей, що ламалися, і крики людей. Убили всіх моїх супутників з одинадцяти кораблів лестригони і, нанизавши їх на кілля, понесли у своє місто. Насилу врятувався я на своєму кораблі. Тепер з дванадцяти кораблів залишився в мене тільки один.

ОДИССЕЙ НА ОСТРОВІ ЧАРІВНИЦІ КІРКИ

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Довго пливли ми безкраїм морем, проливаючи сльози за загиблими товаришами. Нарешті допливли ми до острова Еєї¹, де жила прекрасноволоса чарівниця Кірка, дочка бога Геліуса. Два дні провели ми на березі тихої затоки. Третього дня, оперезавшись мечем і взявши спис, пішов я в глиб острова. З високої скелі побачив я вдалині дим, який здіймався з-за лісу. Надумав я вернутись до корабля і послати кількох супутників довідатись, хто живе на острові. По дорозі до корабля вдалося мені вбити списом величезного оленя. Приніс я його до корабля, приготували ми собі трапезу і, підкріпившись їжею й вином, поснули під шум морських хвиль. Уранці поділив я своїх супутників на два загони. Над одним начальником був я, а другим доручив командувати Еврілохові. Кинули ми жереб, кому йти в глиб острова, жереб випав їти Еврілохові з дванадцятьма товаришами.

Вирушили вони в путь і швидко дійшли до палацу Кірки. Біля нього ходили ручні леви й вовки. Побачивши моїх супутників, підбігли вони до них і почали лащитись, наче собаки, що лащатся до своїх господарів, — так приборкала їх чарівним питвом Кірка. В цей час з палацу донісся до моїх супутників дзвінкий спів. Викликали мої супутники з палацу Кірку. Вийшла вона і привітно просила їх зайти. В палаці подала вона їм вина в чарах, підмішавши в нього соку чарівного зілля. Випили вино мої супутники, а Кірка, доторкнувшись до кожного з них жезлом, обернула їх усіх у свиней, залишивши їм тільки розум. Загнала їх Кірка у хлів і кинула їм, що проливали гіркі сльози, жолудів. Один тільки Еврілох урятувався. Він не ввійшов до палацу разом з усіма.

Прибіг до корабля Еврілох і з жахом розповів про нещастя, яке спіткало моїх супутників. Зараз же пішов я до

---

¹ Міфічний острів; за уявленням греків, лежав на краю моря, на далекому заході.

палацу Кірки, думаючи тільки про одне — як врятувати моїх супутників. У дорозі з'явився мені в образі прекрасного юнака бог Гермес. Він навчив мене, як визволити з-під влади чарівниці товаришів, і дав мені чудодійний корінь, який мав знешкодити для мене чари Кірки. Прийшов я до палацу Кірки. Ласкаво зустріла вона мене, завела до палацу і, посадивши на пишно оздобленому кріслі, піднесла чарівного питва. Спокійно випив я його. А вона доторкнулася до мене жезлом і сказала:

— Іди ж тепер у хлів для свиней і валяйся там разом з іншими.

Але я, вийнявши меч, як звелів мені бог Гермес, кинувся на чарівницю і почав загрожувати їй смертю. Впала переді мною на коліна Кірка.

— О, хто ти? — вигукнула вона, — ніхто досі не міг врятуватися від мого чарівного питва! О, знаю я, ти хитромудрий Одиссей! Мені давно вже провістив Гермес, що ти прийдеш до мене. Вклади ж свій меч у піхви!

А я, вклавши меч у піхви, змусив Кірку поклястись, що вона не зробить мені шкоди. Дала вона мені незламну клятву богів. Давши клятву мені, Кірка просила мене лишитись у неї і запропонувала мені відпочити. Я згодився. Поки я відпочивав, служниці Кірки, дочки богів річок і струмків, приготували пишну трапезу. Відпочивши, я вбрався у розкішний одяг, увійшов до бенкетного чертогу, сів до столу, заставленого багатими їствами, і заглибився в тяжку думу. Не міг я від журби нічого їсти. Запитала мене Кірка, чого я сумую. Я ж відповів, що доти нічого не їстиму, поки не поверне вона попереднього образу моїм супутникам. Зразу ж вивела з хліва свиней Кірка, помазала їх чарівною маззю, повернула їм їх колишній образ і зробила їх навіть ще кращими й дужчими, ніж вони були раніш. Зраділи мої супутники, побачивши мене. Їх радість зворушила навіть Кірку. Просила мене чарівниця піти на берег моря по решту моїх супутників і привести їх усіх до неї в палац. Зараз виконав я просьбу Кірки і привів до неї всіх своїх супутників, хоч і умовляв їх Еврілох не довірятися лукавій чарівниці. Коли всі ми зібрались у палаці Кірки, справила вона пишний бенкет.

Цілий рік прожили ми в палаці Кірки. Через рік почав прохати я в Кірки відпустити нас на батьківщину. Погодилась велика чарівниця. Вона сказала мені, що, перш ніж повернутися на батьківщину, я повинен відвідати царство похмурого Аїда і там запитати про свою долю тінь фіванського провісника Тіресія. Розповіла мені Кірка, як дійти

до входу в підземне царство тіней, і навчила, як повинен я приносити жертви і викликати тіні вмерлих. Вислухав я повчання богині і почав збирати в дорогу товаришів. Прокинувся від шуму наших зборів Ельпенор, що спав на даху палацу. Поспішно скочив він з ложа і, забувши, що він на даху, побіг на голос товаришів. Упав він на землю з високого даху й розбився на смерть. Гірко плакали ми, бачачи смерть нашого друга. Не могли ми зараз його поховати, мусили швидше вирушати в далеку путь на край землі, до входу в царство похмурого Аїда.

ОДИСЕЙ СХОДИТЬ У ЦАРСТВО АЇДА

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Коли я відкрив своїм супутникам, куди тепер маємо рушати, вжахнулися вони, але, слухаючись мого наказу, зійшли вони на корабель, і відпливли ми на далеку північ. Послала нам чарівниця Кірка попутний вітер. Швидко гнав він наш корабель. Нарешті допливли ми до вод сивого Океану і пристали до берега сумної країни кіммерійців¹, де ніколи не світить людям бог Геліос. Вічно вкрита ця країна холодною млою, вічно огортає її густою пеленою нічна темрява. Там витягли ми на берег наш корабель, узяли дану нам Кіркою вівцю і чорного барана для жертви підземним богам і пішли до того місця, де біля високої скелі в Ахеронт впадають Коцит і Піріфлегетонт². Прийшовши туди, вирив я мечем глибоку яму і зробив над нею потрійне возливання медом, вином і водою, пересипавши все це ячним борошном, і заколов над ямою жертви. Кров жертв лилась у яму. Великим натовпом зліталися до ями душі померлих і здійняли суперечку за те, кому першому напиться жертвовної крові. Тут були душі молодих дів, юнаків, старців і мужів, що загинули в битвах. Жах обійняв мене й моїх супутників. Спалили ми жертви і звернулися з покликом до похмурого бога Аїда і дружини його богині Персефони. Вийняв я меч і сів перед ямою, щоб не допускати до неї душ померлих. Першою наблизилась душа юного Ельпенора. Раніше від нас домчала душа його до брами царства душ померлих. Благав мене Ельпенор поховати його тіло в землю, щоб могла знайти спокій душа його в царстві Аїда. Обіцяв я виконати його просьбу. Прилетіла до ями і душа

¹ Міфічний народ, що жив на крайньому північному заході землі.

² Ахеронт, Коцит і Піріфлегетонт — ріки, що протікають у царстві Аїда.

моєї матері Антіклеї. Вона була жива, коли покидав я Ітаку. Хоч як боляче мені було, але й її не підпустив я до ями, бо першим мав напитися крові провісник Тіресій. Нарешті з'явилася душа Тіресія. Напившись крові, звернулася до мене безтілесна душа і повідала мені, що гнівається на мене бог Посейдон, землетрясець, за те, що осліпив я його сина, циклопа Поліфема. Але й проти волі Посейдона досягну я батьківщини, так провістив мені Тіресій, якщо тільки мої супутники не зачеплять биків Геліуса на острові Трінакрії. Але коли вб'ють биків мої супутники, то всі вони загинуть, один я врятуюся і після великих бід повернуся додому. Там відомщу я женихам, але потім, взявши весло, я муситиму мандрувати доти, поки не зустріню народу, який не знає мореплавства й не бачив ніколи кораблів; упізнаю я народ цей по тому, що зустрінутий мною питає мене, навіщо я несу на плечі лопату. У цій країні я повинен принести жертву Посейдонові і лише після цього повернуся додому. А дома я повинен принести багаті жертви всім богам; аж тоді тільки я мирно житиму в Ітаці до самої моєї смерті. Ось що провістив мені віщий Тіресій і віддалився. Багато бачив я душ. Душа матері моєї розповіла мені, напившись крові, що діялось у рідній Ітаці до її смерті, і заспокоїла мене, сказавши, що живі і батько мій Лаерт, і Пенелопа, і юний Телемах. Хотів обняти я мою ніжно кохану матінку, три рази простирив до неї руки, але тричі зникала легка тінь її. Бачив я в царстві Аїда тіні багатьох героїв, але всіх їх не спроможний я перелічити, на це не вистачило б і цілої ночі. Пізно тепер. Чи не перервати мені своє оповідання — час нам іти всім на спочинок.

Так сказав Одиссей. Але всі присутні почали прохати Одиссея оповідати далі, прохали також його цариця Арета і цар Алкіной. Готові були всі слухати Одиссея аж до самої зорі. Став Одиссей оповідати далі.

— Бачив я в царстві Аїда і душу царя Агамемнона. Гірко скаржився він на жінку Клітемнестру та Егісфа, що вбили царя Мікен у день його повернення. Радила мені душа Агамемнона не довірятися після повернення в Ітаку дружині моїй Пенелопі. Бачив я і душі Ахілла, Патрокла, Антілоха і Теламоніда Аякса. Ахіллові розповів я про великі подвиги сина його Неоптолема, і зрадив він, хоч гірко спершу нарікав на безрадісне життя у царстві вмерлих і бажав краще бути останнім наймитом на землі, ніж бути царем у царстві душ померлих. Хотів примиритись я з великим Аяксом, — тяжко образив я його, коли сперечались ми за озброєння Ахілла, — але мовчки відійшов Аякс, не

сказавши мені й слова. Бачив я і суддю померлих, царя Міноса. Бачив муки Тантала й Сізіфа. Нарешті, наблизилась до мене і душа найбільшого з героїв, Геракла, а сам він на Олімпі в сонмі безсмертних богів. Чекав я, щоб наблизилася душі й інших великих героїв минулих часів, але душі здійсняли такий страшний галас, що я, злякавшись, утік до корабля. Боявся я, що вишле богиня Персефона жакливу горгону Медузу¹.

Швидко спустили ми корабель на воду сивого Океану і покинули країну кіммерійців. Незабаром щасливо допливли ми до острова Ееї і, приставши до берега, забулися в спокійному сні.

ПЛАВАННЯ ОДИССЕЯ ПОВЗ ОСТРІВ СИРЕН ТА ПОВЗ СЦІЛЛУ І ХАРИБДУ

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Другого дня поховали ми тіло Ельпенора й насипали над ним високу могилу. Дізнавшись про наше повернення, на берег моря прийшла і чарівниця Кірка. За нею йшли її служниці; вони принесли до корабля багато розкішно зготовленої їжі і міхи з вином. До ночі бенкетували ми на морському березі. Коли ж мої супутники полягали спати, чарівниця Кірка розповіла мені, які небезпеки чекають мене в дорозі, і навчила, як їх уникнути.

Тільки-но розгорілась вранішня зоря на небі, збудив я своїх товаришів. Спустили ми корабель на море, гребці дружно налягли на весла, і швидко понісся корабель у відкрите море. Попутний вітер напнув паруси корабля, спокійно пливли ми морем. Уже недалеко був і острів Сирен. Тоді я звернувся до своїх супутників і сказав їм:

— Друзі! зараз ми маємо проплисти повз острів Сирен. Своїм співом заманюють вони моряків, що плывуть біля острова, і страчують їх лютою смертю. Увесь острів їх усіяний кістками розтерзаних ними людей. Я позаліплюю вам вуха м'яким воском, щоб не чули ви їх співу й не загинули, а мене ви прив'яжіть до щогли, мені дозволила чарівниця Кірка почути спів сирен. Якщо я, зачарований їх співом, проситиму вас відв'язати мене, то ви ще дужче мене зв'яжіть.

Тільки сказав я це, як раптом стих попутний вітер. Товариші мої спустили парус і сіли на весла. Видно було вже

¹ Див. міф про Персея у I частині.

острів Сирен. Позаліплював я воском вуха моїм супутникам, а вони так міцно прив'язали мене до щогли, що не міг я поворухнути жодним суглобом. Швидко плив наш корабель повз острів, а з нього нісся чаруючий спів Сирен.

— О, пливи до нас, великий Одиссею! — так співали сирени. — До нас веди свій корабель, щоб насолодитись нашим співом. Не пропливе повз острів жоден моряк, не послухавши наших солодких співів! Насолодившись ними, покидає він нас, багато чого дізнавшись. Усе знаємо ми — і що перетерпіли з волі богів під Троєю греки, і що діється на землі.

Зачарований їх співом, я дав знак товаришам, щоб відв'язали вони мене. Але, пам'ятаючи моє прохання, вони ще дужче зв'язали мене. Аж тоді повиймали віск із вух мої супутники і відв'язали мене від щогли, коли вже зник з наших очей острів Сирен.

Спокійно пливе все далі корабель, але ось почув я вдалині страшенний шум і побачив дим. Я знав, що це Харибда. Злякались мої товариші, випустили весла з рук, і зупинився корабель. Обійшов я моїх супутників і почав їх підбадьорювати.

— Друзі! Багато бід зазнали ми, багато минули небезпек, — так говорив я, — та небезпека, яку зараз маємо ми подолати, не страшніша від тієї, що ми її зазнали у печері Поліфема. Не втрачайте мужності, наляжмо дужче на весла! Зевс допоможе нам уникнути загибелі. Скеруйте далі корабель від того місця, де видно дим і чути жахливий шум! Правте ближче до скелі!

Підбадьорив я супутників. З усіх сил налягли вони на весла. А про Сціллу нічого не сказав я їм. Я знав, що Сцілла вирве в мене лише шість супутників, а в Харибді загинули б ми всі. Сам я, забувши напучення Кірки, вхопив спис і став чекати нападу Сцілли. Даремно шукав я її очима.

Швидко плив корабель вузькою протокою. Ми бачили, як поглинала морську воду Харибда; хвилі клекотали біля її паші, а в її глибокому череві, неначе в казані, кипіла морська твань і земля. Коли ж вивергала вона воду, то навколо кипіла і вирувала вода із страшним гуркотом, а солоні бризки злітали аж до самої вершини скелі. Блідий від жаху, дивився я на Харибду. В цей час витягла всі свої шість ший жахлива Сцілла і шістьма величезними пашами з трьома рядами зубів схопила шістьох моїх супутників. Я бачив тільки, як мигнули в повітрі їх руки й ноги, і чув, як кликали вони мене на допомогу. Біля входу в свою печеру пожерла їх Сцілла; даремно нещасні простирали

з благанням до мене руки. З великими труднощами проминули ми Харибду і Сціллу і попливли до острова бога Геліоса — Трінакрії.

ОДІССЕЙ НА ОСТРОВІ ТРИНАКРІЇ¹. ЗАГИБЕЛЬ КОРАБЛЯ ОДІССЕЯ

Незабаром показався вдалині острів бога Геліоса. Все ближче підпливали ми до нього. Я вже виразно чув ревіння биків і мекання овець Геліоса. Пам'ятаючи провіщення Тіресія і пересторогу чарівниці Кірки, почав умовляти я супутників минути острів, не зупинятися на ньому. Хотів я уникнути великої небезпеки. Але Еврілох відповів мені:

— Який жорстокий ти, Одиссею! Сам ти наче вилитий з міді, не знаєш втоми. Ми потомилися; скільки ночей провели ми без сну, а ти забороняєш нам вийти на берег і відпочити, підкріпившись їжею. Небезпечно плисти морем уночі. Часто гинуть навіть проти волі богів кораблі, коли вночі захопить їх буря, здійснена шаленими вітрами. Ні, ми мусимо пристати до берега, а завтра, ледве зазоріє, вирушимо далі в путь.

Погодилися з пропозицією Еврілоха й інші супутники. Зрозумів я, що біда неминуча. Припливли ми до острова і витягли на берег корабель. Примусив я супутників дати мені велику клятву, що не вбиватимуть вони биків бога Геліоса. Приготували ми собі вечерю, а під час вечері зі сльозами згадували наших товаришів, викрадених Сціллою. Скінчивши вечеряти, усі ми спокійно поснули на березі.

Уночі послав Зевс страшенну бурю. Грізно заревів несамовитий Борей, хмари укрили все небо, ще темніша стала темна ніч. Уранці витягли ми свій корабель у прибережну печеру, щоб не потерпів він від бурі. Ще раз прохав я товаришів не займати стада Геліоса, і обіцяли вони мені виконати мою просьбу. Цілий місяць віяли супротивні вітри, і не могли ми вирушити в путь. Нарешті вийшли в нас усі припаси. Доводилось їсти те, що здобували ми полюванням і ловлею риби. Все дужче й дужче починав мучити голод моїх супутників. Одного разу пішов я в глиб острова, щоб на самоті попросити богів послати нам попутний вітер. На самоті почав я благати богів-олімпійців виконати мою просьбу. Непомітно наслали на мене боги глибокий сон. Поки я спав, Еврілох умовив моїх супутників забити кількох биків із стада бога Геліоса. Він казав, що, повернувшись на батьківщину, вони вмилоствлять бога Геліоса, збудувавши

¹ Греки іноді називали Трінакрією нинішню Сицилію.

йому багатий храм і присвятивши коштовні дари. Навіть якщо згублять їх боги за вбивство биків, то краще ж нехай їх поглине море, ніж загинути їм з голоду.

Послухались Еврілоха мої супутники. Вибрали вони із стада найкращих биків і забили їх. Частину їх м'яса принесли вони в жертву богам. Замість жертвовного борошна взяли вони дубового листу, а замість вина — води, бо ні борошна, ні вина в нас не залишилось. Справивши жертву богам, вони почали смажити м'ясо на вогнищах. У цей час я прокинувся і пішов до корабля. Здалека почув я запах смаженого м'яса й зрозумів, що сталося. З жаху вигукнув я:

— О, великі боги Олімпу! навіщо послали ви мені сон! Великий злочин учинили мої супутники, забили вони биків Геліоса.

Тим часом німфа Лампетія сповістила бога Геліоса про те, що сталося. Розгнівався великий бог. Він скаржився богам на те, як образили його мої супутники, і погрожував спуститись назавжди в царство похмурого Аїда і ніколи не світити більш богам і людям. Щоб умилювати розгніваного бога сонця, Зевс обіцяв розбити своєю блискавкою мій корабель і згубити всіх моїх супутників.

Даремно докоряв я моїм супутникам за те, що вчинили вони. Боги послали нам страшне знамення. Як живі, рухалися зідрані з биків шкури, а м'ясо жалібно мукало. Шість днів бушувала буря, і всі дні знищували биків Геліоса мої супутники. Нарешті сьомого дня припинилась буря і повів попутний вітер. Зараз же рушили ми в дорогу. Та тільки зник з очей острів Трінакрія, як громовержець Зевс зібрав над нашими головами грізні хмари. Налетів з виттям Зефір. Знялася страшенна буря. Зламалася, як палиця, наша щогла і впала на корабель. Падаючи, вона розстрошила голову керманичеві, і він мертвий упав у море. Блиснула блискавка Зевса і розбила на тріски корабель. Усіх моїх супутників поглинуло море. Врятувався тільки один я. Насилу впіймав я уламок щогли та кіль мого корабля і зв'язав їх. Ущухла буря. Почав віяти Нот. Він помчав мене просто до Харибди. Вона в цей час із ревом глitala морську воду. Ледве встиг я захопитися за гілки смоковниці, що росла на скелі біля самої Харибди, і повис на них, прямо над жахливою Харибдою. Довго чекав я, щоб знову виригнула Харибда разом з водою щоглу й кіль. Нарешті впливли вони з її страшної пащі. Випустив я гілки смоковниці і кинувся вниз просто на уламки мого корабля. Так урятувався я від загибелі в пащі Харибди. Врятувався я з волі Зевса і від потворної Сцілли. Не помітила вона, як плив я по хвилях бурхливого моря.

Дев'ять днів носився я безкраїм морем і, нарешті, прибило мене хвилями до острова німфи Каліпсо. Та про це я вже оповідав вам, Алкіною і Арето, оповідав я й про те, після яких великих небезпек доплив я до вашого острова. Нерозумно було б, коли б я знову почав розповідати вам про це, а вам нудно було б мене слухати.

Так скінчив Одісей оповідання про свої пригоди.

ПОВЕРНЕННЯ ОДИССЕЯ НА ІТАКУ

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Другого дня приготувалися феакійці до відплиття. Навантажили вони на корабель багаті дарунки, піднесені Одиссеєві. Сам Алкіной керував усіма приготуваннями. Коли все було готове, у палаці Алкіноя було принесено жертву Зевсові і влаштовано прощальний бенкет. Нетерпляче дожидав Одісей приходу вечора. Зрадів він, побачивши, що сонце вже схиляється на захід і ближчає вечір. Коли вже почали густішати вечірні сутінки, попрощався Одісей з царем Алкіноєм та богорівною Аретою і пішов на корабель. За ним служниці несли скриню з дарунками, вино й запас їжі на дорогу. Зійшов Одісей на корабель і ліг на приготоване для нього ложе. Налягли на весла могутні гребці, і вийшов корабель у відкрите море. А боги навіяли на Одиссея глибокий сон; і спокійно спав він під час усієї подорожі. Швидше, ніж сокіл, нісся корабель по морю і на світанку вже пристав до берегів Ітаки, недалеко від грота, присвяченого наядам. Феакійці обережно перенесли сплячого Одиссея на берег і поклали на піску. Коло нього поставили вони і всі дарунки, дані йому феакійцями. Потім вирушили вони назад. Побачивши корабель, який повертався назад, Посейдон страшенно розгнівався на феакійців за те, що проти його волі відвезли вони Одиссея на батьківщину. Почав скаржитись на них Посейдон громовержцеві Зевсу. Порадив Зевс своєму братові покарати феакійців: обернути їх корабель, коли він увиходитиме в рідну гавань, у високу скелю. Помчав Посейдон до острова феакійців і став чекати там повернення корабля. Ось замаячив уже корабель у морській даліні. На березі зібрався великий натовп, щоб зустріти моряків. Ось показався уже біля входу в гавань корабель. Раптом обернувся він у скелю. Сповістили про це цареві Алкіною. Зрозумів він, що здійснив Посейдон свою погрозу — покарати феакійців за те, що розвозять вони по морю мандрівників. Скликав Алкіной усіх жителів і звелів їм принести умилюю-

ючі жертви Посейдонові, щоб не загородив він високою горою доступ до їх міста. Щиро почали благати феакійці Посейдона зм'якшити свій гнів і дали обітницю ніколи не відвозити більш мандрівників на їх батьківщину.

Тим часом Одиссей прокинувся на морському березі. Не впізнав він рідної Итаки, бо всі околиці оповила богиня Афіна густою імлюю. В розпачі був Одиссей. Він гадав, що феакійці залишили його на якомусь відлюдному острові, і почав голосно нарікати на свою гірку долю.

Огляdivшись навколо, побачив він поряд себе дарунки феакійців. Вони були всі цілі. Сумний пішов Одиссей по берегу моря й зустрів прекрасного юнака. Запитав він його, що це за країна, і раптом почув, що він на Итаці. Запитав і юнак Одиссея, хто він. Обережний Одиссей відповів, що він мандрівник, родом з Криту, звідки втік він, убивши з помсти сина Ідоменея, Архілоха. На кораблі феакійців думав він вирушити в Пілос або в Еліду, але феакійці зрадливо кинули його тут на березі, коли він заснув, викравши всі його багатства. Вислухавши цю повість, юнак усміхнувся і враз змінив свій образ. Перед Одиссеєм стояла богиня Афіна-Паллада. Похвалила вона Одиссея за його обережність і підбадьорила його, обіцяючи тепер йому свою допомогу; богиня сказала, що коли й не завжди допомагала вона йому досі, то тільки через те, що не хотіла розгнівити Посейдона. Звеліла Одиссеєві Афіна нікому не відкривати, хто він. Але не міг повірити Одиссей, що він, нарешті, в Итаці. Тоді розвіяла Афіна імлу, яка вкривала Итаку, і Одиссей упізнав свою батьківщину. Припав він до землі і почав із захопленням цілувати її. А Афіна обернула Одиссея в убогого жебрака. Поморщилась на обличчі й плечах шкіра в Одиссея, схуд він, упали з його голови розкішні кучері, потьмяніли очі, а повіки взялися струпами. Вдягла його Афіна у лахміття, через плече на мотузці перекинула латану торбу, в руки дала костур. Звеліла вона Одиссеєві сховати дарунки феакійців у печері і йти під виглядом жебрака до свинопаса Евмея, а сама полинула у Спарту, щоб повернути звідти сина Одиссея Телемаха.

ОДИССЕЙ В ЕВМЕЯ

Викладено за поемою Гомера «Одиссея».

Коли Одиссей наблизився до житла свинопаса Евмея, той був дома сам і працював, сидючи при вході. Побачили Одиссея собаки і кинулись на нього, люто гавкаючи. Вони

роздерли б Одиссея на шматки, якби не прибіг Евмей і не відігнав їх.

— Мандрівнику, — сказав Одиссеєві Евмей, не впізнавши його під виглядом жебрака, — ти загинув би, і новий смуток вразив би мене, крім того смутку, який мене гнітить, про загиблого Одиссея. Але ходімо до мене в хату, я нагодую тебе і дам відпочити.

Пішов Одиссей до житла Евмея, складеного з грубого каміння. Надворі, біля дому були хліви для свиней. Евмей з Одиссеєм увійшли до хати, і Евмей посадив мандрівника на складений хмиз, укритий шкурою сарни. Потім пішов він у хлів, де були поросята, узяв двох, заколов і засмажив. Налив також вина Евмей для трапези в дерев'яний кубок і поставив усе це на стіл. Гірко скаржився Евмей, готуючи трапезу, на буйних женихів, що розкрадають гірше від морських розбійників дім Одиссея і нищать його численні стада. Уважно слухав його Одиссей і роздумував, як відомстити женихам. Під час трапези почав Одиссей розпитувати Евмея про його господаря, а коли свинопас сказав, що загинув його володар, то поклявся Одиссей, що вернеться господар додому і вернеться швидко. Та не повірив клятві його Евмей. Спитав Евмей у мандрівника, хто він. І йому розповів Одиссей вигадану історію про свої біди.

Він розповів йому, як скривдили його старші брати, ділячи спадщину, що одружився він з багатою спадкоємницею, став багатий сам, був під Троєю, а повернувшись на батьківщину, вирушив у Єгипет. Розповів, як єгиптяни перебили майже всіх його супутників за те, що грабували вони їх місто. Але він урятувався, ублагавши царя Єгипту помилувати його. Сім років пробув він нібито в Єгипті, а звідти переправився у Фінікію. Один фінікієць умовив його їхати в Лівію. Він поїхав з ним, але Зевс розбив їх корабель своєю блискавкою. Врятувався тільки він сам; хвиля викинула його на берег країни феспротів¹. На цьому острові цар феспротів нібито й розповів йому, що Одиссей з багатими дарунками повертається на батьківщину. Нарешті, на кораблі феспротів вирушив він в Дуліхій. Але феспроти задумали продати його в рабство; тільки з великими труднощами утік він від них у той час, коли вони пристали до берега Ітаки. Повірив усій вигаданій історії Евмей, не повірив він лише тому, що чув про Одиссея мандрівник від царя феспротів. Він тут докорив мандрівникові, що про

¹ *Феспроти* — народ, що жив в Епірі. Одиссей згадує про феспротів і Дуліхій, щоб надати більшої певності своєму оповіданню, тому що Ітака лежала на шляху з Феспротії в Дуліхій, місто в Акарнанії.

Одіссея розкажує він для того, щоб одержати нагороду від його близьких. Але Одіссеї сказав йому:

— Слухай, Евмею, якщо повернеться Одіссеї, то обіцяй дати мені новий одяг, коли ж я обдурих тебе, то скинь мене, покликавши пастухів, з вершини скелі в море, щоб і надалі не сміли різні бродяги вигадувати небилиць.

Незабаром повернулися пастухи із стадом. Закололи вони жирну свиню і сіли вечеряти. Під час вечері ушанував мандрівника Евмей найкращим куском і першому передав йому кубок вина як гостеві.

Коли вони всі спокійно вечеряли, надворі здійнялась велика буря з дощем. Стало холодно. А в Одіссея не було навіть плаща, щоб укритися під час сну. Тоді розповів він Евмею і пастухам історію, щоб, зрозумівши натяк, дали вони йому плаща.

— Послухай, Евмею, послушайте й ви, — так почав Одіссеї. — Раз під Троєю Менелай, Одіссеї і я лежали в засідці. Холодно було вночі у заростях комишу, падав лапатий сніг, а я забув узяти з собою плащ; нарешті, я сказав про це Одіссеєві. Він зараз же схитрував. Підвівшись, розбудив він воїнів, що лежали поруч, і сказав, що бачив поганий сон, і через те боїться він, що так далеко відійшли вони від кораблів; треба послати когось за підмогою до Агамемнона. Тут же встав один з воїнів, скинув із себе плащ і пішов до кораблів. А я підняв плащ, укритися ним і спокійно проспав аж до зорі.

Зрозумів натяк Евмей. Приготував він ложе Одіссеєві біля вогнища, постелив овечі і козячі шкури і дав Одіссеєві вкритися свого плаща, що його носив він узимку. Солодко заснув Одіссеї. А сам Евмей не залишився дома. Повісивши через плече меч, узявши в руки спис і прикрившись плащем, пішов він до стада, що паслося біля підніжжя скелі.

ПОВЕРНЕННЯ ТЕЛЕМАХА НА ІТАКУ

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Покинувши Одіссея, оберненого на жебрака, богиня Афіна-Паллада подалась у Спарту й швидко прибула до неї. Пішла вона в палац царя Менелая прямо до того покою, де спав Телемах із Пісістратом. Спокійно спав Пісістрат, а сон Телемаха був тривожний. І уві сні думав він усе про батька, тужачи за ним. Підійшла Афіна до узголів'я сина Одіссея і сказала йому:

— Час тобі, Телемаху, повернутись на батьківщину, де кинув ти все своє майно. Буйні женихи розкрадають його, все порозкрадають вони, якщо ти не вернешся. Подумай і про те, які зрадливі жінки. Якщо мати твоя погодиться вийти заміж за Еврімаха, то забуде вона про тебе і дбатиме тільки за дітей від другого чоловіка. Вертайся ж хутчіш додому. Але пам'ятай одне: женихи готують тобі засідку. Щоб уникнути її, пропливи ти вночі повз острів, а вранці, як почне світати, пристань у непомітному місці до берегів Ітаки. Корабель відішли потім до міста, а сам піди до свинопаса Евмея і від нього пошли вісника сповістити Пенелопу про своє прибуття.

Сказавши це, відійшла Афіна.

Телемах зараз же розбудив Пісістрата і почав квапити його, щоб якнайшвидше рушити назад у Пілос. Але Пісістрат умовив Телемаха почекати ранку. Не можна було вночі покинути Менелая, не попрощавшись з ним. Послухався Пісістратової ради Телемах. Незабаром злинула на небо і богиня зорі Еос. Настав ранок. До юнаків увійшов цар Менелай. Зустрів Менелая син Одиссея в дверях і звернувся до нього з проханням швидше відпустити його додому в Ітаку. Не став Менелай удержувати Телемаха, тільки просив його зачекати, поки приготує він дарунки, а тим часом прохав підкріпитися їжею перед тим, як вирушати в путь.

Пішов Менелай наказати рабам зготувати швидше трапезу. Потім, покликавши Єлену і сина Мегапента, пішов з ними до своєї скарбниці. Там вибрав він дарунки для Телемаха; прекрасна Єлена також вибрала подарунок — виткані нею самою розкішні шати для майбутньої нареченої Телемаха.

Підкріпившись їжею і прийнявши дарунки від Менелая, зібрались юні герої в дорогу. Менелай вийшов з палацу з кубком вина, призвавши богів, зробив uzливання й попросив юнаків переказати його привіт старцеві Нестору. Коли Телемах увійшов у колісницю і взяв уже в руки поводи, враз над палацом звився орел, що ніс у пазурах гуску. Слуги Менелая з криком бігли за орлом. Але він злетів угору і зник праворуч від палацу. Усі зрозуміли, що це знак богів, а Телемах просив Менелая пояснити йому, що він означає. Задумався цар Спарти. За нього відповіла прекрасна Єлена:

— Вислухайте те, що скажу я вам! Це натхнули мене боги-олімпійці. Як орел схопив гуску і роздер її, так і Одиссей, вернувшись додому, уб'є женихів. Може, навіть оце повернувся він і замишляє уже згубу женихам.

— О, прекрасна Єлено! — вигукнув Телемах, — якщо великий Зевс зробить те, що кажеш ти, то я, повернувшись додому, шануватиму тебе, як богиню!

З цими словами ударив по конях Телемах, і швидко помчали вони по шляху до Пілоса.

Переночували в дорозі юнаки у Фері у героя Діокла, а другого дня прибули в Пілос. Упросив Пісістрата Телемах не заїздити в палац до Нестора; боявся син Одиссея, що ще на день затримає його старець. Погодився Пісістрат і одвіз свого друга прямо до корабля, хоч і знав, що невдоволений буде з цього його батько. Пісістрат навіть почав підганяти Телемаха відплисти швидше в море, щоб не прийшов на берег, довідавшись про його повернення, сам Нестор і не затримав його. Поспішно поставили щоглу супутники Телемаха і вже хотіли відчалити від берега, як підійшов до корабля віщий Феоклімен. Він утік з Аргоса, боячись помсти за вчинене вбивство. Феоклімен прохав Телемаха узяти його на корабель і відвезти в Ітаку; там не стали б переслідувати його родичі вбитого. Погодився Телемах і взяв на свій корабель Феоклімена. Швидко відчалив корабель і понісся, гнаний попутним вітром, у відкрите море.

У цей час Одиссей був ще в Евмея. Уранці хотів Одиссей іти збирати милостиню в місто; він навіть думав просити женихів узяти його на послуги. Але Евмей умовив його цього не робити, розповівши Одиссеєві, які буйні й жорстокі женихи. Тоді почав розпитувати Одиссей про батька свого Лаерта і дружину Пенелопу. Все розповів йому Евмей, не підозрюючи, що розказує він це не мандрівникові, а самому Одиссеєві. Нарешті, Одиссей попросив Евмея розповісти йому про те, як потрапив сам Евмей на Ітаку. Охоче погодився Евмей і розповів Одиссеєві, що сам він родом з острова Сіри і син царя Ктесія. Одного разу на острів прибули фінікійські купці. Вони умовили рабиню його батька, також фінікіянку родом, викрасти його у батька, пообіцявши вернути її за це на батьківщину. Погодилась рабиня, потай вивела його з палацу і відвезла на корабель фінікійців. Відпливли фінікійці в море, прямуючи до берегів Фінікії. Шість днів пливли фінікійці морем, на сьомий день вразила своєю стрілою богиня Артеміда зрадницю-рабиню. А фінікійці, приставши до Ітаки, продали маленького Евмея Лаертові.

Уважно слухав оповідання Евмея Одиссей. Була вже пізня ніч, коли скінчив свою розповідь Евмей. Полягали спати Одиссей і Евмей, та недовгий був їх сон, скоро зайнялася на небі вранішня зоря, і мусили вони покинути своє ложе.

Цього ранку прибув на Ітаку і Телемах. Він пристав в укритому місці до берега, як звеліла йому Афіна, зійшов з корабля, попрохав свого друга Перайя дати притулок на час Феокліменові і зібрався вже йти до Евмея. Раптом над ним з'явився сокіл з голубкою в пазурах. Узяв Феоклімен Телемаха за руку і тихо сказав йому:

— Щасливе це знамення, Телемаху! Немає роду могутнішого в Ітаці над твій рід. Вічно матимете владу ви над усією Ітакою.

Зрадів цьому пророцтву Телемах. Вирядив він своїх супутників на кораблі у міську гавань, а сам, радісний, пішов до свинопаса Евмея.

ТЕЛЕМАХ ПРИХОДИТЬ ДО ЕВМЕЯ. ОДІССЕЙ І ТЕЛЕМАХ

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Рано прокинулись Одіссей і Евмей. Зготували вони собі сніданок і почали підкріпляти свої сили їжею. Раптом собаки Евмея кинулися з веселим гавканням назустріч Телемахові, що наближався, і почали до нього лашитись. Почув Одіссей ходу, тут же показався біля входу в житло Евмея і сам Телемах. Скочив йому назустріч свинопас Евмей. Обняв він Телемаха, як той увійшов, і, ллючи сльози радості, почав цілувати його. Так радий був Евмей поверненню Телемаха, як радий буває батько, коли повернеться єдиний його син після довгої розлуки. Встав і Одіссей, він хотів поступитися своїм місцем синові. Ласкаво звернувся до нього Телемах і сказав:

— Сядь, мандрівнику! Не турбуйся, мені приготує місце, де сісти, Евмей.

Евмей поспішно приготував Телемахові сидіння і подав йому їжі й вина. Під час трапези Телемах запитав Евмея, звідки цей мандрівник, хто привіз його в Ітаку. Розповів йому Евмей ту вигадану історію, яку сам він чув від Одіссея, і прохав прийняти мандрівника у своєму домі. Але Телемах не міг обіцяти це зробити; як міг він, такий юний ще, здолати буйний натовп женихів? Він міг лише обіцяти вислати мандрівникові нову одіж і меч у подарунок і допомогти йому вернутися на батьківщину. Пожальвів Одіссей Телемаха і почав, ніби нічого не знаючи, розпитувати його про бешкети женихів і питати, чи не вороже ставиться до нього народ Ітаки та його родичі.

— Краще вже бути вбитим у своєму домі, спробувавши силою вигнати буйних женихів, ніж терпіти образи і бачити, як розграбовують твоє майно, — такими словами скінчив своє розпитування Одиссей.

Але що міг відповісти на це Телемах, він міг лише сказати, як важко йому, єдиному синові, боротися з буйним натовпом женихів, що замишляють, до того ж, убити його. Телемах побоювався навіть сповістити Пенелопу про своє повернення. Він послав Евмея до міста і наказав йому таємно переказати матері, що він вернувся, аби не дізналися про це женихи. А сповістити старця Лаерта, який теж страшенно турбувався про долю свого внука, повинна була Пенелопа, пославши до нього одну з вірних рабинь.

Поспішно пішов Евмей виконати доручення Телемаха. Тільки-но вийшов він, як з'явилася перед Одиссеєм, незрима для Телемаха, богиня Афіна-Паллада; викликала вона Одиссея з хатини і там, біля огорожі двору, повернула йому попередній образ, діткнувшись до нього жезлом, і звеліла відкритись Телемахові.

Коли Одиссей вернувся до хатини, з подивом глянув на нього Телемах; він думав, що йому з'явився один з безсмертних богів, такий був гарний і величний Одиссей.

— О, мандрівнику! — вигукнув Телемах, — в іншому образі з'являєшся ти мені тепер! Ти — один з безсмертних богів! Зглянься на нас! Великі жертви принесемо ми тобі.

— Ні, не бог я! — відповів Одиссей, — я твій батько Одиссей, заради якого терпів ти кривди від буйних женихів.

З любов'ю обняв Одиссей свого сина і зі сльозами поцілував його. Але Телемах не міг відразу повірити, що справді повернувся, нарешті, на батьківщину його батько. Адже щойно бачив він його в образі старого, нещасного мандрівника. Як міг змінитися він так? Хіба може смертний творити такі чудеса? Сумнів огорнув Телемаха. Та Одиссей розвіяв цей сумнів, сказавши, що богиня Афіна обернула його в мандрівника, вона ж вернула йому і його справжній образ. Повірив тоді Телемах, що перед ним стоїть його батько. Обняв він батька. Сльози радості полились йому з очей. Нарешті, коли минула перша радість побачення, Телемах запитав батька, як повернувся він на батьківщину, хто привіз його до Ітаки швидкохідним кораблем. Розповів Одиссей синові, як привезли його феакійці, як заховав він дарунки феакійців у глибокій печері і як богиня Афіна зустрілася йому й послала його до Евмея. Одиссей почав розпитувати Телемаха про женихів. Він палав помстою і хотів швидше помститися їм за всі кривди. Чи ж можливо це? Адже женихів багато! Звідусіль зібралися вони.

Їх сто шістнадцять чоловік. Хіба можуть двоє — Одиссей і Телемах — стати до відкритого бою з таким натовпом? Але Одиссей має могутніх помічників, з якими не можуть боротися смертні, хоч би як багато їх було. Помічники ці — громовержець Зевс і дочка його Афіна-Паллада.

Сподіваючись на їх допомогу, вирішив так діяти Одиссей: Телемах мав іти в місто до женихів, а за ним прийде і він сам, під виглядом мандрівника-жебрака, з Евмеєм, нібито для того, щоб збирати милостиню. Хоч як ображатимуть його женихи, все терпітиме Одиссей. Потім, за поданим знаком, Телемах має винести зброю, залишивши тільки зброю для себе й для батька. А головне, що необхідно, це зберігати в глибокій таємниці повернення Одиссея, щоб ніхто не знав про це, навіть Пенелопа, бо не всі раби й рабині дотримали вірності Одиссеєві. Довго радилися Одиссей з Телемахом.

У цей час прибув до міста й корабель Телемаха. Супутники його зараз же послали вісника до Пенелопи сповістити про повернення сина. З цим вісником біля самого палацу Одиссея зустрівся Евмей. Разом увійшли вони до Пенелопи. Голосно оповістив вісник Пенелопі про повернення сина. А Евмей, нахилившись до неї, тихо переказав усе, що доручив йому Телемах. Зраділа Пенелопа, що знову з нею її син.

Швидко донеслася звістка про повернення Телемаха й до женихів. Полякалися вони. Зібралися всі женихи на майдані і почали радитись, що їм робити. Антіной почав радити вбити Телемаха, бо він їх єдина перешкода. Але Амфіном не погодився на це. Він боявся прогнівити Зевса і радив спершу запитати богів. Якщо дадуть боги сприятливу ознаку, то він готовий сам був убити Телемаха, коли ж ні, то й іншим не радив Амфіном здійсмати руки на Телемаха. Погодилися з Амфіном женихи й пішли до палацу Одиссея.

Оповідник Медонт сповістив Пенелопу, що замишляють женихи. Вийшла вона до них і гірко докоряла їм за їх підступність. Особливо ж докоряла Пенелопа Антіноєві, батька якого колись урятував Одиссей від гніву народу. Еврімах почав заспокоювати Пенелопу. Він казав, що женихи ніколи не здіймуть руки на Телемаха. Та хоч і говорив це Еврімах, а сам тільки про те й гадав, як би згубити Телемаха.

Тим часом Евмей повернувся до своєї хатини. Богиня Афіна обернула знову Одиссея в мандрівника, щоб не впізнав його Евмей. Розповів свинопас, що бачив у місті, і почав готувати всім вечеряти. Наситившись, усі полягали спати.

ОДИСЕЙ ПРИХОДИТЬ ПІД ВИГЛЯДОМ МАНДРІВНИКА ДО СВОГО ПАЛАЦУ

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Другого дня, ледве край неба забарвився яскравим пурпуром зорі, Телемах вирушив до міста. Відходячи, він звелів Евмеєві провести до міста мандрівника, щоб він міг там збирати милостиню. Прийшовши додому, Телемах першою зустрів свою стару няню Евріклею. Невимовно зраділа вона, побачивши Телемаха, і з плачем обняла його. Вийшли назустріч синові Одіссея усі рабині. Дізнавшись про повернення сина, вийшла йому назустріч і Пенелопа. Обняла вона сина й почала розпитувати його, про що дізнався він під час своєї подорожі. Але нічого не став розповідати їй Телемах, — він поспішав на міський майдан, щоб привести Феоклімена у свій дім.

Коли Телемах прийшов на міський майдан, женихи цілим натовпом обступили його, кожен з них поспішав побажати йому чогось доброго, а глибоко в серці замишляли вони загибель Телемахові.

Незабаром прийшов на майдан і Феоклімен з Перайєм, що дав йому притулок на час, поки не було в місті Телемаха.

Зараз же Телемах запросив Феоклімена до себе в дім і пішов з ним. Дома, обмившись у прекрасних мармурових ваннах, Телемах з Феокліменом сіли до трапези. Вийшла до них Пенелопа й сіла біля їх стола із своєю роботою. Телемах розповів матері про свою подорож у Пілос і Спарту. Засмутилась Пенелопа тим, що нічого не дізнався Телемах про батька. Але Феоклімен почав заспокоювати її; він запевняв, що Одісей уже в Ітаці, що він напевно ховається десь, щоб певніш приготувати згубу женихам. Феоклімен казав, що коли б Одісей не повернувся в Ітаку, не послали б знамення боги при поверненні Телемаха.

Під час розмови Пенелопи з Телемахом та Феокліменом женихи розважались надворі киданням диска й списа. Незабаром пригнали пастухи кіз і овець для бенкету женихів. Юрбою увійшли женихи в дім Одіссея і взялися до готування бенкету. Оповісник Медонт скликав їх до бенкетної зали.

Тим часом Одісей з Евмеєм помалу йшли в напрямі до міста. Спираючись на костур, йшов Одісей під виглядом німичного старця. Вони вже були недалеко від міста, коли біля джерела, з якого жителі міста брали воду, зустрів їх пастух Мелантій. Побачивши Евмея з мандрівником, зухвалий Мелантій почав глузувати з них і крикнув:

— Ось веде один негідник другого! Куди ти, дурний Евмею, ведеш цього старця? Гляди, переламають йому ребра женихи, якщо тільки він насмілиться показатись у домі Одиссея!

Крикнувши це, Мелантій сильно вдарив ногою Одиссея, але навіть не поворухнувся від цього удару Одиссей. Насилу стримався він, щоб не вбити зухвальця, ударивши його головою об землю. Евмей почав погрожувати Мелантію, що погано йому буде, коли повернеться Одиссей. Але Мелантій грубо відповів, що даремно сподівається він на повернення Одиссея, що скоро й Телемаха вб'ють женихи, а самого Евмея продадуть якимсь чужинцям. З цими погрозами пішов Мелантій.

Поволі йшли Евмей з Одиссеєм. Нарешті наблизилися вони до палацу Одиссея. Звідти неслися звуки кіфари і співи. Бенкет женихів був саме в розпалі. Увійшли Евмей і Одиссей, голосно розмовляючи один з одним, у двір. Там, на купі гною, біля самої брами, лежав старий пес Одиссея, Аргус. Тільки-но почув він голос свого господаря, як насторожив вуха. Почув вірний Аргус свого пана, вильнув хвостом і хотів піднятися, щоб кинутися йому назустріч, але не було вже сили в нього зрушити з місця. Усіма покинутий, старий, він здихав. Упізнав свого вірного Аргуса і Одиссей. Сльоза скотилася з його очей; швидше змахнув він сльозу рукою, щоб не помітив її Евмей. Поворухнувся Аргус і здох. Двадцять років чекав він свого господаря і відразу впізнав його, навіть в образі старця.

Евмей увійшов до бенкетної зали перший і сів коло Телемаха. Слідом за Евмеєм увійшов і Одиссей. Але не пішов він до гостей, а сів біля самого входу, прихилившись до дверей. Зараз узяв Телемах хліба й м'яса, звелів віднести Одиссеєві і сказати йому, щоб сміливо йшов він до гостей прохати милостиню. Встав Одиссей і почав обходити усіх гостей. Усі подавали йому, відмовив один тільки Антіной. Але Одиссей почав настійно прохати і в нього милостині. Розсердився жорстокий, грубий Антіной і прогнав від себе Одиссея. Відійшов від нього Одиссей, промовивши:

— Так, бачу я, що розум твій не такий гарний, як обличчя, коли шкодуєш дати мені шкуринку хліба, та ще й чужого!

Спалахнув гнівом Антіной, схопив лавку і з усієї сили кинув нею в Одиссея і влучив йому в спину. Але Одиссей навіть не похитнувся від сильного удару. Він стояв, ніби незрушна скеля; тільки грізно струснув він головою, сів знову біля самих дверей і сказав:

— Не біда, якщо хтось перенесе побої, боронячи своє майно. Якщо тільки богині помсти Ерінї захищають і жебраків, то замість шлюбу жде тут Антіноя смерть!

Ще дужче розсердився Антіной, почувши слова Одисея, але женихи почали докоряти йому за те, що образив він мандрівника, який прийшов у дім, бо ж бувало не раз, що під виглядом жебраків-мандрівників приходили до людей і безсмертні боги. Гірко було бачити і Телемахові, як образив Антіной його батька, але, пам'ятаючи умову, стримав він свій гнів.

Дізналася і Пенелопа, як образив Антіной нещасного мандрівника. Ще більше зненавиділа вона зухвалого Антіноя. Покликавши до себе Евмея, розпитала вона його про мандрівника, а коли дізналася, що Одиссей був колись гостем батька мандрівника, вигукнула:

— О, вірю я, що жорстоко відомстять Одиссей і Телемах женихам, коли повернеться Одиссей!

Тільки-но сказала це Пенелопа, як Телемах голосно чхнув. Зраділа цій ознаці Пенелопа, тепер вона була певна, що рано чи пізно загинуть женихи від руки її чоловіка. Вона звеліла Евмеєві привести до себе мандрівника, щоб розпитати його про Одиссея. Але Одиссей відмовився зараз же йти до Пенелопи, він прохав почекати до вечора, бо не хотів ще дужче дратувати женихів. Погодилася чекати Пенелопа.

Бенкет женихів ставав дедалі шумнішим. Настала ніч. Евмей давно вже пішов додому. Женихи все ще не розходилися. Коли це в дверях з'явився один жебрак, відомий у всій Ітаці ненажера і п'яниця, на ймення Ір. Побачивши мандрівника в дверях, почав гнати його Ір, але Одиссей не йшов. Тоді Ір почав погрожувати йому, що поб'є його, якщо він зараз же не піде геть. Зчинилася сварка. Її почув Антіной і, бажаючи дати розвагу собі і женихам, вирішив улаштувати бійку Іра з мандрівником. Переможцеві він обіцяв дати як нагороду козячий жарений шлунок, а крім того, дозволити щодня приходити по милостиню. Обступили женихи Іра й Одиссея і підбивали їх помірятися силами. Одиссей погодився битися з Іром, але спершу взяв клятву з женихів, що вони не допомагатимуть Ірові. Женихи дали клятву. Тоді Одиссей зняв своє лахміття і оперезався ним. Із здивуванням побачили женихи могутнє тіло Одиссея, його мускулясті руки, широкі груди й плечі. Страшенно злякався Ір, але не битися з Одиссеєм він уже не міг, бо раби схопили його, оперезали і поставили навпроти Одиссея. Зо страху ледве тримався Ір на ногах. Поглянувши на

нього, Одиссей подумав, чи вбити його ударом кулака, чи тільки збити з ніг. Вирішив Одиссей, що могутнім ударом він може збудити підозріння женихів; тому, коли Ір ударив його в плече, він і собі також ударив його по голові над самим вухом. Упав Ір додолу й закричав від болю. А Одиссей схопив його за ногу і виволік з бенкетної зали надвір, там посадовив під муром біля брами, накинув йому на плечі драну торбу й дав у руки костур. Так провчив Одиссей Іра за те, що він задумав зухвало гнати його, мандрівника, з його ж власного дому. Дуже зраділи женихи, що позбавив їх Одиссей від настирливого Іра. Вони весело поздоровляли його з перемогою, а один з них, Амфіном, підніс Одиссеєві келих з вином і побажав, щоб боги знову послали йому багатство і щастя. Амфіном був найкращим із женихів, часто удержував він їх від бешкетів і завжди захищав Телемаха. Знав це Одиссей і, бажаючи врятувати Амфінома, порадив йому покинути юрбу женихів і повернутися до батька, бо незабаром повернеться Одиссей, і загибель тоді загрожує женихам. Але не послухав Одиссейової ради Амфіном, сам шов він назустріч своїй загибелі.

У цей час богиня Афіна-Паллада спонукала Пенелопу вийти до женихів, щоб ще дужче розпалити в них бажання одружитися з нею і щоб Одиссей і Телемах ще більш оцінили її вірність і любов до них. Одразу ж покликала Пенелопа Евріному і наказала прикликати двох рабень, які мали провести її в бенкетну залу до женихів. Коли Еврінома вийшла, богиня Афіна навіяла короткий сон на Пенелопу і уві сні наділила її такою красою, що вона засяяла, неначе богиня кохання Афродіта. Рабині, увійшовши, розбудили Пенелопу. Встала Пенелопа і пішла до женихів. Із захопленням дивилися вони на дружину Одиссея, що ввійшла. А Пенелопа прикликала до себе Телемаха і докоряла йому за те, що дозволив він образити в своєму домі нещасного мандрівника. Покірно вислухав материн докір Телемах. Звернувся один із женихів, Еврімах, до Пенелопи й почав славити її красу. Вислухала його Пенелопа і відповіла, що немає вже більш у неї колишньої вроди, втратила вона її, відколи покинув її Одиссей; аж тоді знову вернулася б до неї врода, якби повернувся Одиссей. Докоряла вона женихам за те, що примушують вони її стати з кимсь із них до ненависного їй шлюбу і пустошать дім Одиссея своїми бенкетами. Не так було в минулі часи, тоді женихи намагались дарунками прихилити наречену і не марнували чужого майна. Але не послухали женихи докорів Пенелопи; спокійно вислухавши її, послали вони слуг своїх по багаті

дари і обдарували ними Пенелопу, гадаючи схилити її до шлюбу дарунками. Мовчки прийняла Пенелопа дари і пішла з рабинями своїми до себе в покої.

Тільки-но вийшла Пенелопа, як женихи звеліли рабиням принести три великих світильники і запалити на них огонь, щоб ясніш освітити бенкетну залу. Виконали рабині наказ. А Одісей сказав рабиням, щоб ішли вони робити своє діло, а він доглядатиме за світильниками. Але одна з рабинь, Меланто, почала знущатися з нього й лаяти його. Одісей пригрозив зухвалій Меланто, що поскаржиться на неї Пенелопі. Злякалися рабині цієї погрози і, поспішаючи, пішли. А Одісей став доглядати за вогнем на світильниках. Еврімах, щоб розвеселити женихів, глузуючи з Одісея, сказав:

— Бачу я, що бог якийсь послав до нас цього мандрівника, щоб світліш було нам бенкетувати. Світло йде не від світильників, а від його лисої голови, на якій немає жодної волосинки.

Засміялися женихи, а Еврімах почав ще більше знущатися з Одісея. Спокійно відмовив йому Одісей:

— Велика твоя пиха, Еврімаху, але ж ти уявляєш собі, що ти дужий, тільки через те, що тебе оточують слабкі люди. Коли б повернувся зараз, на твою біду, Одісей, тоді ці широкі двері відразу здалися б тобі вузькими, так поспішно кинувся б ти тікати.

Страшенно розсердився Еврімах, схопив він лавку і з розмаху кинув її в Одісея. Але Одісей спритно ухилився від удару. Лавка попала в руку раба, який розносив вино, і зі стогоном упав він додолу, впустивши келих. Зняли галас женихи. Вони обурювались, що почалися в них на бенкеті постійні сварки з тієї хвилини, відколи з'явився мандрівник. Але Телемах сказав, що не в цьому причина сварок; причина в тому, що всі похмеліли й час кінчати бенкет. Хоч як досадно було женихам чути такі слова Телемаха, все ж мушили вони скінчити бенкет. Наповнили вони ще раз вином свої келихи, випили і розійшлись по домівках.

Коли порозходились усі женихи, Одісей сказав Телемахові, що тепер треба винести всю зброю з бенкетної зали. Покликав Телемах Евріклею і звелів їй замкнути всіх служниць в їх приміщенні, щоб не бачили вони, як виноситимуть зброю, яку треба прибрати, щоб не псувалася вона від диму. Виконала Евріклея наказ Телемаха. Почали виносити Телемах і Одісей зброю, а богиня Афіна незримо світила їм, запаливши свій світильник. Здивувався Телемах, бачивши, як розливалось всюди світло від невидимого світильника,

і запитав Одиссея, звідки це світло. Але Одиссей заборонив синові розпитувати; боявся він, щоб не прогнівив богиню Телемах своїми розпитуваннями. Прибравши всю зброю, Одиссей пішов до покоїв Пенелопи. Вона з нетерпінням чекала мандрівника, щоб розпитати його про Одиссея. А Телемах пішов у свої покої й спокійно заснув.

ОДИСЕЙ І ПЕНЕЛОПА

Коли Телемах пішов спати, до бенкетної зали прийшла зі своїми рабинями Пенелопа. Рабині поставили для своєї господині крісло зі слонової кості, оздоблене сріблом, біля вогнища, а самі почали прибирати зі стола, де бенкетували женихи. Рабиня Меланто знову почала ганьбити Одиссея, гнати його з дому і погрожувати йому, що кине в нього гарячу головешку, якщо він не піде геть. Похмуро глянув на неї Одиссей і сказав:

— Чого ти гніваєшся на мене? Правда, я жебрак! Така вже моя доля, а був час, коли і я був багатий; але всього позбувся я з волі Зевса. Може, і ти позбудешся скоро краси і зненавидить тебе твоя господиня. Гляди, повернеться Одиссей, і доведеться тобі відповісти за своє зухвальство. Коли ж і не повернеться він, то вдома Телемах, він знає, як поводитися рабині. Ніщо не заховається від нього!

Почула Одиссейові слова і Пенелопа. Гнівno сказала вона Меланто:

— На всіх лютуєш ти, наче пес на ланцюгу! Гляди, я знаю, як ти поводишся! Доведеться тобі заплатити головою за твою поведінку. Хіба ти не знаєш, що я сама покликала сюди цього мандрівника?

Наказала поставити Пенелопа біля вогнища крісло Одиссея і, коли він сів біля неї, почала розпитувати його про Одиссея. Розповів їй мандрівник, ніби колись приймав він сам як гостя Одиссея на Криті, коли той, захоплений бурею, пристав до берегів Криту по дорозі в Трою. Заплакала Пенелопа, почувши, що бачив мандрівник двадцять років тому Одиссея. Бажаючи перевірити, чи правду говорить він, спитала його Пенелопа, як був одягнений Одиссей. Ніщо не було легше мандрівникові, як описати свій же власний одяг. З найменшими подробицями змалював він його, і повірила тоді йому Пенелопа. А мандрівник почав запевняти, що Одиссей живий, що недавно він був у країні феспротів, а звідти поїхав у Додону запитати там оракула Зевса.

— Скоро повернеться Одіссей! — казав мандрівник, — раніш, ніж скінчиться рік, раніш, ніж буде ще молодик, повернеться Одіссей.

Рада була повірити йому Пенелопа, але не могла, — адже стільки років ждала вона Одіссея, а він усе ще не повертався. Звеліла Пенелопа рабиням приготувати мандрівникові м'яке ложе. Але Одіссей прохав, щоб стара Евріклея перше обмила йому ноги.

Охоче погодилася Евріклея обмити ноги мандрівникові: він і на зріст, і всім своїм виглядом, і навіть голосом нагадував їй Одіссея, якого вона колись сама випестила. Принесла Евріклея води в мідному тазу і нахилилась, щоб обмити мандрівникові ноги. Враз упав їй в очі шрам на його носі. Добре знала вона цей шрам. Колись завдав глибокої рани Одіссеєві кабан, коли полював він із синами Автоліка на схилах Парнасу. По цьому саме шраму впізнала Одіссея Евріклея. Перекинула вона від великого здивування таз із водою. Сльози заволокли їй очі, і тремтячим від радощів голосом сказала вона:

— Одіссею, невже це ти, моє дороге дитя? Як не впізнала я тебе раніш!

Хотіла Евріклея сказати й Пенелопі, що повернувся, нарешті, її чоловік, але Одіссей зараз затулив їй рот рукою і тихо промовив:

— Так, я Одіссей, якого ти виняньчила! Але мовчи, не видавай моєї таємниці, інакше ти згубиш мене. Бережись сказати комусь про моє повернення! Суворо покараю я тебе і не помилую, хоч ти й моя годувальниця, коли каратиму рабинь за всі їх лихі вчинки, якщо дізнаються вони від тебе, що я повернувся.

Поклялася Евріклея зберегти таємницю. Радіючи, що повернувся Одіссей, принесла вона ще води і обмила йому ноги. А Пенелопа не помітила, що сталося; всією її увагою заволоділа богиня Афіна.

Коли Одіссей сів знову біля вогнища, почала нарікати на свою гірку долю Пенелопа і розповіла про сон, який бачила нещодавно. Вона бачила, ніби орел роздер усіх її білосніжних домашніх гусей і всі жінки Ітаки оплакували їх разом з нею. Та раптом орел прилетів назад, сів на даху палацу і людським голосом промовив: «Пенелопо, це не сон, а знамення того, що збудеться. Гуси — це женихи, а я — Одіссей, який незабаром повернеться».

Одіссей сказав Пенелопі, що сон її, як і сама вона бачить, такий ясний, що його не варт і тлумачити. Та не могла навіть такому сну йняти віри Пенелопа, вона не вірила, що

повернеться, нарешті, Одиссей. Вона сказала мандрівникові, що надумала другого дня випробувати женихів: винести лук Одиссея і запропонувати їм напнути його і влучити в поставлену ціль; того з них, хто зробить це, вирішила вона обрати собі за чоловіка. Порадив Пенелопі мандрівник не відкладати цієї проби і додав:

— Перш ніж хтось із женихів напне лук і влучить у ціль, повернеться Одиссей.

Так розмовляла з мандрівником Пенелопа, не підозрюючи, що говорить з Одиссеєм. Але було вже пізно. Хоч Пенелопа готова була всю ніч говорити з мандрівником, усе ж час був їй іти вже на спочинок. Встала вона й пішла до свого покою з усіма рабнями, і там навіяла на неї богиня Афіна солодкий сон.

А Одиссей, влаштувавши собі ложе з шкури бика й овчин, ліг на ньому, та не міг заснути. Він усе думав, як відомстити женихам. Наблизилась до його ложа богиня Афіна; вона заспокоїла його, обіцяла свою допомогу і сказала, що вже скоро скінчаться усі його біди.

Нарешті приспала Одиссея богиня Афіна. Та недовго спав він, розбудив його голосний плач Пенелопи, яка нарікала на те, що не дають боги повернутись Одиссеєві. Встав Одиссей, прибрав своє ложе і, вийшовши надвір, почав благати Зевса послати йому добру ознаку в перших словах, які він почує цього ранку. Почув Зевс Одиссея, і розкотився грім по небу. А перші слова, почуті Одиссеєм, були слова рабині, яка молола на жорнах борошно. Вона бажала, щоб це був останній день, який у бенкетах проведуть женихи в домі Одиссея. Зрадив Одиссей. Тепер він знав, що допоможе йому Зевс-громовержець відомстити женихам.

ОДИСЕЙ РОЗПРАВЛЯЄТЬСЯ З ЖЕНИХАМИ

Викладено за поемою Гомера «Одиссея».

Уранці юрбою увійшли до бенкетної зали рабині і почали прибирати її для бенкетування женихів. Евріклея послала рабень по воду, звеліла вимити підлогу, вкрити лави новими пурпурними покривалами й помити посуд. Незабаром вийшов із своїх покоїв Телемах і, розпитавши в Евріклеї, як провів ніч мандрівник, пішов на міську площу. Пригнали Евмей, Філотій та Мелантій кіз, овець, свиней і корову для бенкету женихів. Евмей і Філотій ласкаво привіталися з мандрівником, жаліючи його, що доводиться йому

бездомним блукати по світу. Згадав Філотій Одіссея. Він жалкував за своїм господарем. Дивлячись на мандрівника, думав він: невже і його господар мусить блукати бездомним на чужині? Евмей і Філотій почали благати богів, щоб повернули вони додому Одіссея. Захотів утішити Одіссея своїх вірних слуг і сказав, обернувшись до Філотія:

— Присягаюсь тобі великим Зевсом і священним вогнищем у палаці Одіссея, що не встигнеш ти ще піти звідси, як повернеться додому Одіссея, і ти побачиш, як помститься він на буйних женихах.

Але якщо Евмей і Філотій були привітні з мандрівником, то грубий Мелантій почав знов ображати його і нахвалявся побити, коли не піде він геть з дому Одіссея. Нічого не сказав Мелантієві Одіссея, а лиш грізно насупив брови.

Почали, нарешті, збиратися женихи. Вони замислили вбити Телемаха, але послане богом знамення вдержало їх. Посідали до столу женихи, і почався бенкет. Телемах поставив біля дверей лаву й стіл для Одіссея і звелів подати йому їжі й вина; при цьому грізно сказав юний син Одіссея:

— Мандрівнику! сиди тут і спокійно бенкетуй з моїми гістьми. Знай, що нікому не дозволю я образити тебе! Мій дім не якась харчівня, де збирається усякий набрид, а палац царя Одіссея.

Почув слова Телемаха Антіной і зухвало вигукнув:

— Друзі! Хай погрожує нам, коли хоче, Телемах! Якби не послав нам грізного знамення Зевс, навіки втихомирили б ми його, і не був би він більш таким ненависним балакуном!

Нічого не відповів на цю погрозу Телемах. Мовчки сидів він і чекав, коли подасть йому умовний знак Одіссея. Богиня Афіна ще більше збуджувала буйство женихів, щоб дужче запалала жадоба помсти в грудях Одіссея. Спонукуваний нею, вигукнув один із женихів, Ктесіпп:

— Слухайте, що я скажу вам! Мандрівник одержав від Телемаха чимало їжі й вина. Повинні і ми дати йому щонебудь. Я вже приготував йому подачку!

З цими словами схопив Ктесіпп коров'ячу ногу і з силою шпурнув її в Одіссея. Ледве встиг ухилитися він від удару. Грізно крикнув Ктесіппові Телемах:

— Щастя твоє, що ти промахнувся! Я б влучніш попав у тебе моїм списом, і довелось би твоєму батькові готувати для тебе не весілля, а похорон. Усім вам кажу я ще раз, що не дозволю ображати тут, у домі моєму, гостей!

Нічого не відповіли женихи, а Агелай почав радити їм перестати ображати мандрівника.

Раптом богиня Афіна збудила шалений регіт у женихів і затьмарила розум їх. Дико почали вони сміятись. Поблідли їх обличчя, очі їх затуманилися сльозами, туга налягла їм на серце, мов важкий тягар. Неначе дикі звірі, почали вони жерти сире м'ясо. Женихи почали в своїм безумстві глузувати з Телемаха. Але мовчки сидів Телемах, не звертаючи уваги на їх насмішки. Чула Пенелопа із своїх покоїв несамовиті крики женихів за багатим бенкетом. Але ніколи ніхто не готував людям такого бенкету, який приготувала женихам богиня Афіна і чоловік Пенелопи.

Нарешті, встала Пенелопа й пішла до комори, де зберігалися скарби Одиссея. Там дістала вона тугий лук Одиссея. Цей лук належав колись Еврітові¹, а Одиссеєві подарував його син Евріта, Іфіт. Взявши лук і сагайдак, повний стріл, пішла Пенелопа у бенкетну залу. Ставши там біля колони, сказала вона женихам:

— Вислухайте мене! Я принесла вам лук Одиссея. Хто з вас напне цей лук і пустить стрілу так, щоб вона пролетіла крізь дванадцять кілець, за того я вийду заміж.

Передала Пенелопа лук Одиссея Евмеєві. Гірко заплакав він, побачивши лук свого господаря, і поніс його женихам. Заплакав і вірний Філотій. Розсердилися на них женихи за те, що вони ллють сльози за Одиссеєм. А Телемах закріпив у землі жердини з кільцями і вирівняв їх. Він перший хотів спробувати напнути лук; тричі згинав він його, але не міг натягти тятиви. Хотів він зігнути його в четвертий раз, але Одиссей кивнув йому головою, і Телемах припинив свої спроби. Женихи вирішили по черзі пробувати напинати тугий лук. Першим спробував Лейод, але не зміг він навіть трохи зігнути лук, такий тугий він був. Антіной покликав тоді Мелантія і звелів йому принести сала, щоб змазати лук. Думав Антіной, що легше зігнеться намащений салом лук. Але даремні були спроби женихів, ніхто з них не міг натягти тятиву.

В цей час Евмей і Філотій вийшли із зали, за ними пішов і Одиссей. Надворі зупинив він вірних слуг і відкрив їм, хто він, показавши шрам на нозі від рани, завданої кабаном. Зраділи Евмей і Філотій і почали вкривати поцілунками його руки й ноги. Заспокоїв їх Одиссей. Він звелів Евмеєві в ту мить, коли він візьме лук, піти до Евріклеї і сказати їй, щоб замкнула вона служниць і не випускала їх нікуди. А Філотієві Одиссей звелів міцніше замкнути браму. Віддавши ці накази, Одиссей повернувся до бенкетної зали і спокійно сів на своєму місці біля дверей.

¹ Цар Ойхалії (див. I частину «Геракл і Евріт»).

Коли Одиссей повернувся, Еврімах, змазавши лук салом, грів його над огнем. Розігрівши лук, спробував Еврімах зігнути його, але не міг. Побачивши, що всі їх спроби марні, женихи вирішили покинути лук і спробувати зігнути його другого дня, а зараз бенкетувати далі. Тоді враз звернувся Одиссей до женихів з проханням дозволити і йому спробувати напнути лук. Женихи, почувши це прохання, почали глузувати з нього. А потай боялися вони, що мандрівник посоромить їх. Але Пенелопа почала наполягати, щоб все-таки мандрівникові дали лук. Її перепинив Телемах: він прохав матір піти до своїх покоїв, а Евмеєві звелів подати лук Одиссеєві. Женихи зчинили шалений крик, коли Евмей поніс лук Одиссею. Злякався Евмей, але Телемах грізно крикнув на нього і звелів віднести лук Одиссеєві. Подавши лук Одиссеєві, Евмей, поспішаючи, пішов до Евріклеї і переказав їй веління Одиссея. А Філотій міцно замкнув браму.

Узяв Одиссей свій лук і почав уважно оглядати його; так оглядає свою кіфару співець, готуючись почати спів. Без найменших зусиль зігнув Одиссей свій лук і натягнув тятиву, потім спробував пальцем, чи туга вона. Грізно задзвеніла тятива. Зблідли женихи. Вдарив з неба грім — то Зевс подав знак Одиссеєві. Радість сповнила його серце. Взяв Одиссей стрілу і, не встаючи зі свого місця, пустив у ціль. Крізь усі дванадцять кілець пролетіла стріла. Звернувшись до Телемаха, вигукнув Одиссей:

— Телемаху! не посоромив тебе твій гість! Ти бачив, що недовго трудився я, напинаючи лук. Ні, ще ціла моя сила! Тепер приготуймо нове частування женихам. Хай інша задзвенить у нас на бенкеті кіфара!

Подав знак Телемахові Одиссей, насупивши брови. Оперезався мечем Телемах і, взявши до рук спис, став поряд Одиссея, озброївшись блискучою міддю.

Скинув своє лахміття Одиссей, став на порозі біля самих дверей, висипав із сагайдака стріли на підлогу біля своїх ніг і крикнув женихам:

— У першу ціль влучив я вдало! Тепер я вибрав нову ціль, куди ще ніхто не посилав стріл. Мені допоможе стріловержець Аполлон влучити в неї!

Так вигукнувши, пустив Одиссей стрілу в Антіноя. Влучила йому в горло стріла і пронизала його наскрізь саме в ту хвилину, коли Антіной збирався випити келих вина. Похитнувся Антіной, обливаючись кров'ю, штовхнув він стіл, перекинув його і впав мертвий. Скочили з криком женихи. Кинулися вони до зброї, яка раніш висіла по стінах, але зброї не було. А Одиссей ще раз грізно крикнув їм:

— А, мерзенні пси! Ви гадали, що не повернуся я? Що ви безкарно грабуватимете? Ні, тепер вас усіх чекає смерть!

Даремно благав Одіссея Еврімах помилувати їх, прийняти від них багату плату за те, що розграбували женихи, але нічого не хотів слухати Одісей. Він увесь палав жадобою помсти. Зрозуміли женихи, що доведеться їм боронитись. Оголили вони мечі і намагалися захиститися від стріл Одіссея столами. Еврімах кинувся з мечем у руках на Одіссея, але пробила йому груди стріла, і мертвий упав він на підлогу. Кинувся на Одіссея Амфіном, але його вразив списом Телемах. Убивши Амфінома, побіг по зброю Телемах. Він виніс із комори чотири шоломи, чотири щити і вісім списів для Одіссея, себе, Евмея та Філотія. А Одісей, поки Телемах ходив по зброю, посилав стрілу за стрілою в женихів. Кожна випущена ним стріла несла загибель комусь із женихів; один за одним падали вони мертвими на підлогу. Але ось прийшов зі зброєю Телемах. Озброївся Одісей, а поруч нього стали, потрясаючи списками, Телемах, Евмей та Філотій.

Зрадник Мелантій помітив, як ходив по зброю Телемах; потай прокрався він до комори і дістав там дванадцять щитів та списів, бо Телемах, поспішаючи до батька, забув замкнути двері в комору. Озброїлись і женихи. Злякався Одісей, побачивши їх озброєними. Зрозумів він, що хтось дістав їм зброю. На щастя, помітив Евмей Мелантія, як крався він по зброю, і сказав про це Одіссеєві. Звелів він Евмеєві й Філотію схопити Мелантія в коморі і замкнути його там, міцно зв'язавши. Тихо підкрались Евмей і Філотій до комори і, коли Мелантій виносив з неї зброю, схопили його, звалили додолу і, загнучи йому на спину руки й ноги, зв'язали, а потім підвісили його до сволюка в коморі і сказали з насмішкою:

— Вартуй тепер біля зброї, Мелантію! Ми влаштували тобі м'яке ложе, тепер ти не проспий зорі.

Сказавши це, захопили вони зброю й поспішили на допомогу до Одіссея, який у цей час стримував з Телемахом натиск женихів.

У цю хвилину в образі Ментора з'явилась Одіссеєві Афін-Паллада. Почав кликати на допомогу Ментора Одісей, а женихи погрожували йому смертю, якщо допоможе він Одіссеєві.

Розгнівалася ще дужче на женихів Афін. Докоривши Одіссеєві, що не так хоробро б'ється він із женихами, як бився під Троєю, обернувшись вона враз ластівкою, злинула вгору і сіла на бантину над женихами. Три рази нападали

на Одиссея женихи, кидаючи списи в нього, Телемаха і в двох вірних слуг, але відхиляла списи женихів Афіна. А Одиссей і його соратники кожного разу вражали чотирьох женихів. Убив Філотій ударом списа й зухвалого Ктесіппа і, тріумфуючи, вигукнув:

— Тепер замовкнеш ти, грубіяне! Я дав тобі славний подарунок за ту коров'ячу ногу, якою ти люб'язно почастивав Одиссея!

Один за одним падали вражені на смерть женихи. Раптом стрясла Афіна над їх головами своєю страшною егідою. Вжахнувшись, почали, як божевільні, кидатися на всі боки женихи; так кидаються по пасовищу бики, коли жалять їх влітку цілі рої оводів. Наче соколи, що б'ють голубів, вибивали женихів Одиссей, Телемах, Евмей і Філотій. Страшений крик зчинили, гинучи, женихи. Ніде не могли вони схватись. Підбіг до Одиссея Лейод і почав благати його зглянутись, але не помилував його Одиссей і ударом меча відтяв йому голову. Тільки співця Фемія, що співав проти своєї волі женихам, пощадив Одиссей на прохання Телемаха, та ще пощадив він оповісника Медонта, що сховався під коров'ячою шкірою. Звелів Одиссей Фемію і Медонтові вийти надвір і чекати його там. Почав оглядатись Одиссей, чи не залишився ще хто з женихів. Але вже всі вони були вбиті, жоден з них не врятувався.

Звелів тоді Одиссей покликати Евріклею. Зараз прийшла вона на поклик свого господаря і побачила його, вкритого кров'ю; він стояв серед трупів женихів, наче лев, що розтерзав биків. Звелів Евріклеї Одиссей покликати тих рабинь, що завинили своїм співчуттям до женихів. Покликала Евріклея дванадцять рабинь. Прийшли вони й, голосно плачучи, почали виносити з наказу Одиссея трупи женихів і класти їх один біля одного в портику палацу. Коли трупи були винесені, рабині вимили всю бенкетну залу. Коли рабині все це виконали, Одиссей звелів їх стратити. Всі рабині, що провинилися, були повішені і своєю смертю спокутували злочин свій проти Одиссея й Пенелопи. На тяжку страту віддав Одиссей і зрадника Мелантія.

Коли рабині й Мелантії прийняли заслужену кару, Одиссей звелів Евріклеї принести очисного курива й окурив ним усю бенкетну залу. Зібрались усі рабині Одиссея; вони обступили свого господаря і цілували йому руки й ноги, радіючи, що він повернувся. Плакав і сам Одиссей, побачивши знову своїх домочадців.

ОДІССЕЙ ВІДКРИВАЄТЬСЯ ПЕНЕЛОПІ

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Поки Одіссея вітали всі його домочадці, Евріклея побігла до покоїв Пенелопи, збудила її і принесла їй звістку, що повернувся, нарешті, її чоловік і помстився женихам, убивши їх усіх. Не хотіла вірити цьому Пенелопа. Вона думала, що Евріклея сміється з неї. Довго запевняла Евріклея свою господиню, що справді повернувся Одіссея, що той мандрівник, з яким так довго розмовляла Пенелопа, і є Одіссея, що вона впізнала його по шраму на носі, але він звелів навіть від Пенелопи приховати таємну вість про його повернення. Незважаючи на запевнення Евріклеї, Пенелопі здавалося неймовірним, що Одіссея один міг повбивати усіх женихів. Нарешті, погодилася Пенелопа піти у бенкетну залу. Прийшовши туди, вона не могла відразу вирішити, чи кинутись їй в обійми Одіссеєві, чи спершу розпитати його, щоб остаточно впевнитися в тому, що мандрівник — справді її чоловік. Сіла поруч мандрівника Пенелопа. Пильно почала вона вдивлятися у нього. То здавалось їй, що це Одіссея, то знов починала вона сумніватись. Бачивши її вагання, Телемах став докоряти її.

— О, люба мамо, — так говорив Телемах, — невже в тебе в грудях серце, як той камінь. Вернувсь, нарешті, твій чоловік, а ти сидиш і не промовиш навіть слова. Ледве чи знайдеться в цілому світі інша жінка, яка б зустріла так непривітно чоловіка, що повернувся до неї після довгої розлуки!

— Сину мій, ти бачиш, що від хвилювання не можу я вимовити жодного слова, — відповіла Телемахові Пенелопа, — якщо мандрівник справді Одіссея, то є в мене з Одіссеєм така таємниця, відкривши яку, ми завжди впізнаємо одне одного.

Посміхнувся Одіссея і сказав Телемахові:

— Сину мій! не хвилюй матір! Розпитавши мене, вона переконається, що я Одіссея. Важко їй впізнати мене в цьому лахмітті. А тепер треба нам вирішити, як зберегти на якийсь час у таємниці згубу женихів від громадян міста, щоб не зчинився заколот. Адже найзнатніших юнаків убили ми, і їх рідня захоче відомстити нам.

Звелів Одіссея усім рабам і рабіням почати співати під звуки кіфари Фемія і весело танцювати, щоб усі думали, що в палаці справляється свято. Одразу ж виконали його наказ, і справді, всі, хто проходив повз палац, гадали, що

в ньому справляється весільний бенкет Пенелопи з одним із женихів.

А Одиссей, обмившись і убравшись у багатий одяг, увійшов знову в чертог і сів проти Пенелопи. Божественною красою наділила його Афіна. Одиссей, щоб переконати Пенелопу, вирішив відкрити їй одну таємницю, відому тільки їм двом. Прикликавши Евріклею, звелів він їй приготувати собі ложе, а Пенелопа сказала Евріклеї:

— Добре, приготуй йому ложе, Евріклеє, та тільки не в тій опочивальні, яку вибудував сам Одиссей. Вистав з опочивальні багату постіль і на ній приготуй ложе.

— О, царице! — вигукнув Одиссей, — хто ж може зрушити з місця те ліжко, яке я зробив сам? Адже ж ти знаєш, що воно зроблене з величезного пня маслини, що росла біля палацу! Сам я зрубав її і обгородив стіною, зробив з пня ліжко, оздобив його золотом і сріблом та слоновою кісткою. Та, може, як мене не було, хтось спіяв пень і зрушив постіль?

Тепер знала Пенелопа, що перед нею Одиссей. Тільки вони вдвох знали таємницю, як влаштоване ліжко. Заридала Пенелопа, кинулась в обійми Одиссеєві і ніжно почала цілувати його. Плачучи, обняв свою вірну дружину Одиссей, пригорнув її до серця і вкривав поцілунками, — так врятований від бурі плавець, якого викинуто на берег, цілує землю. Довго плакали, обнявши одне одного, Одиссей і Пенелопа. Так застала б їх і вранішня зоря, коли б богиня Афіна не подовжила ночі і не заборонила б злітати на небо богині зорі, рожевоперстій Еос.

Покинули бенкетну залу Одиссей і Пенелопа і пішли в свою опочивальню. А Телемах звелів рабам і рабіням припинити спів і танці, і весь палац поринув у сон. Не спали тільки Одиссей і Пенелопа. Одиссей оповідав їй про свої пригоди, і жадібно слухала його вірна Пенелопа. Розповіла й вона чоловікові про все, що довелось їй перетерпіти від женихів під час його відсутності.

ДУШІ ЖЕНИХІВ У ЦАРСТВІ АІДА

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Бог Гермес викликав душі женихів з їх трупів своїм золотим жезлом, яким він і склепляє сном очі людей, і відганяє сон. З жалісним криком полинули душі за богом. Крик їх подібний був до писку кажанів, що носяться з ляку

по темній печері, коли один з них упаде, відірвавшись від каменя, на якому він висів.

Довгою низкою неслися душі женихів слідом за Гермесом по темній дорозі. Він вів їх усе далі повз води сивого Океану, повз браму бога сонця Геліуса, повз країни, де живуть боги сну, повз скелю Левкади¹. Нарешті, досягли вони лук, порослих асфоделом²; там витали душі померлих. Перша зустріла душі женихів душа великого Ахілла, поруч неї йшли тіні Патрокла, Антілоха та Аякса Теламоніда. Оточили їх душі женихів. Принеслась сюди і тінь царя Агамемнона. Впізнала у сонмі душ женихів тінь Агамемнона душу Амфімедонта, в якого був, як гість, прийнятий Агамемнон в Ітаці, коли приїздив він туди кликати Одиссея в похід під Трою. Запитала тінь Агамемнона душу Амфімедонта:

— Скажи мені, чому ви прийшли такою юрбою в це царство мороку? Чи загинули ви під час бурі, чи вороги повбивали вас, коли ви грабували їх дома і викрадали їх майно?

Розповіла тінь Амфімедонта про те, як сватались вони до Пенелопи, гадаючи, що не повернеться Одиссей, але вірна була Одиссеєві Пенелопа, вона й чути не хотіла про шлюб. Повернувся, нарешті, Одиссей і жорстоко помстився на них за бешкети в його домі і за розкрадання його майна. Зраділа душа Агамемнона, дізнавшись про те, як щасливо уникнув Одиссей усіх небезпек, і вигукнула:

— О, який щасливий ти, улюблений Одиссею! Велика буде слава твоєї вірної дружини Пенелопи, оспівають її у піснях, і вічно житиме про неї пам'ять! Інша була моя доля. Зрадила мене жона. Страшна пам'ять про неї збережеться навіки у людей.

ОДИСЕЙ У ЛАЕРТА

Рано-вранці, озброївшись блискучими панцирами, щитами й списами, Одиссей, Телемах, Евмей і Філотій пішли до Лаерта. А Пенелопі звелів Одиссей нікуди не виходити з палацу, бо він знав, що звістка про загибель женихів скоро розійдеться по місту. Оповиті густою хмарою, Одиссей з його супутниками швидко пройшли місто і вийшли на поле. Незабаром прийшли вони до дому Лаерта, в якому жив

¹ Біла скеля, що була, як гадали греки, біля входу в підземне царство бога Аїда.

² Дикий тюльпан блідо-жовтого кольору.

він зі своїми рабами і старою служницею. Одиссей послав своїх супутників у дім і звелів їм приготувати трапезу, а сам пішов до саду шукати Лаерта. Одиссей застав свого старого батька за роботою. Він обкопував молоде дерево. Весь одяг Лаерта був у латках, на ногах його були сандалі, а голова була прикрита шапкою з потертої козячої шкіри; на руках у нього були рукавиці. Побачивши батька, заплакав Одиссей. Шкода стало йому старого, коли побачив він його, одягненого, як жебрак. Вагався Одиссей, як зробити йому, — чи відразу відкритися батькові, чи спершу приховати, хто він є, і подивитись, чи не впізнає його батько.

Нарешті вирішив Одиссей зробити так: він підійшов до батька і, удавши, ніби не знає його, почав говорити з ним, як з простим робітником, і розпитував його, кому належить сад і як звуть господаря. Одиссей розповів про себе вигадану історію, виставляючи себе за чужоземця, і додав:

— Колись приймав я гостем у домі своєму Одиссея, багатими дарунками обдарував я його. Тепер я прийшов покористуватися його гостинністю. Скажи мені, чи справді я прибув на острів Ітаку?

Велика сльоза скотилася з очей старця Лаерта, і він відповів:

— Чужоземцю! Ти справді на Ітаці, але не зустрінеш ти тут Одиссея. Заволоділи домом його лихі люди! Одиссей напевно загинув. А я його батько. Але скажи мені, хто ти!? Звідки прибув?

Одиссей знов назвав себе вигаданим ім'ям і знов заговорив про Одиссея, сказавши, що вже п'ять років минуло з того дня, відколи вітав він у себе Одиссея. Почувши це, засмутився Лаерт. Узяв він обома руками землі, посипав нею свою голову і голосно застогнав з нестерпного горя. Не міг більше дивитись Одиссей на горе батька. Він кинувся до нього, схопив його в свої обійми і вигукнув:

— Батьку! Я твій Одиссей! З волі богів повернувся я на Ітаку! Не плач більше! Я помстився вже женихам, що розоряли мій дім!

Не відразу повірив Лаерт, він зажадав доказу, що справді перед ним стоїть Одиссей. Тоді Одиссей показав йому шрам від рани на нозі і перелічив усі плодови дерева, які ще з дитинства подарував йому Лаерт. Заплакав з радощів старий, обняв Одиссея і вигукнув:

— О, великий отче Зевсе! Є ще на світлому Олімпі боги, якщо заплатили злодії смертю за свою провину! Але я боюсь, що сюди прийдуть усі жителі Ітаки помститися за смерть рідних.

Та Одиссей заспокоїв батька і повів його в дім, де готова була вже трапеза. Там обмився Лаерт і убрався в чистий новий одяг, а богиня Афіна зробила його бадьорішим і молодшим. Весело посідали всі за трапезу. В цей час повернувся старий раб Долій зі своїми синами. Увійшовши в дім, у великому здивуванні спинився він, побачивши за трапезою гостя, і раптом упізнав у ньому Одиссея. Кинувся він до нього і почав цілувати Одиссеєві руки й ноги, накликаючи на нього з радістю благословення богів. Весела була трапеза в домі старця Лаерта.

ПОВСТАННЯ ГРОМАДЯН І ПРИМИРЕННЯ ЇХ З ОДИССЕЄМ

Тим часом поширилася чутка по місту, що вбито всіх женихів Одиссеєм, який повернувся додому. З криком обурення прибігли до палацу Одиссея родичі женихів з усім народом і повиносили вбитих. Потім зібралися вони на міській площі і почали обмірковувати, що робити їм. Батько Антіноя, старий Евпейт, став підбурювати весь народ повстати проти Одиссея і відомстити йому за згубу женихів. Тільки співець Фемій та оповісник Медонт умовляли громадян не піднімати рук на Одиссея, бо бачили вони самі, що боги були на боці Одиссея, а женихи загинули з волі Зевса. Виступив на захист Одиссея і провісник Галіферс. Він нагадав громадянам, як радили їм він сам і Ментор не дозволяти женихам бешкетувати в домі Одиссея. Самі винні тепер громадяни. Краще скоритись Одиссеєві, щоб не накликати на себе ще більшої біди. Частина громадян послухала Галіферса, а частина на чолі з Евпейтом кинулась до зброї.

Бачила це все з високого Олімпу богиня Афіна і запитала громовержця Зевса:

— Отче Зевсе! скажи мені, що замислив ти? Чи викичеш ти тепер велику битву, чи мир вселиш поміж ворогуючими?

— Доню моя мила! — відповів Зевс Афіні, — адже ти вирішила, що має помститися на женихах Одиссей. Він помстився і мав на це право. Царюватиме в Ітаці Одиссей. Ми забудемо смерть женихів. Як і раніш, пануватиме любов на Ітаці, буде там багатство й мир.

Так сказав Зевс. Зараз же помчала Афіна на Ітаку. Громадяни великою юрбою надходили вже до дому Лаерта. Їх побачив один із синів Доля. Озброїлись усі, хто був у домі.

Озброїлись навіть старці Лаерт і Долій. Вийшли вони з дому в двір. З'явилась Одиссеєві в образі Ментора богиня Афіна. Зрадів він, упізнавши богиню, і, звернувшись до Телемаха, сказав:

— Сину мій! Тепер доведи, що пам'ятаєш ти своє походження з славного роду, уславленого по всій землі своєю доблестю.

— Улюблений батьку! — вигукнув Телемах. — Ти побачиш, що я не посоромлю твій славетний рід!

Почув слова ці і Лаерт. Радість сповнила його серце, і він вигукнув:

— О, який день посилаєте ви мені, боги! Який радий я! Змагаються син мій і внук за те, хто хоробріший!

Підійшла до Лаерта Афіна і звеліла йому кинути, не прицілюючись, списа у ворогів, покликавши на допомогу богиню Афіну й отця Зевса. Потряс Лаерт списом і кинув його. Спис пробив мідний шолом Евпейта, розтרוшив йому череп, і мертвим упав він додолу. Кинулись на ворогів Одиссей з Телемахом. Усі б загинули громадяни Ітаки, коли б грізно не крикнула богиня Афіна:

— Припиніть битву, громадяни Ітаки! Швидше порозходьтесь, не проливаючи крові!

Усіх громадян Ітаки опанував великий страх. Випала в них зброя з рук, і попадали вони на землю, зачувши поклик богині. Прийшовши до пам'яті, кинулись утікати громадяни, рятуючи своє життя. Голосно скрикнувши, Одиссей пустився переслідувати утікаючих. Але метнув Зевс свою блискавку, і вона, вся сяючи, упала на землю перед Афіною. Утримала вона Одиссея, сказавши:

— Богорівний сину Лаерта, вгамуй своє серце! Утримайся від кривавої битви, щоб не розгнівався на тебе Зевс-громовержець!

Зрадів Одиссей і зупинився, не став він переслідувати втікаючих громадян Ітаки. Скоро Афіна-Паллада, прийнявши образ Ментора, утвердила міцний мир між народом і царем Одиссеєм, скріплений їх взаємною клятвою.

АГАМЕМНОН І СИН ЙОГО ОРЕСТ

СМЕРТЬ АГАМЕМНОНА

Викладено за трагедією Есхіла «Агамемнон».

Агамемнон, вирушаючи в похід під Трою, обіцяв дружині своїй Клітемнестрі негайно сповістити її, коли впаде Троя і закінчиться кровопролитна війна. Послані ним слуги мали розвести вогнища на вершинах гір. Такий сигнал, передаючись з однієї гірської вершини на другу, скоро міг досягти його палацу, і Клітемнестра раніш від інших дізналася б про падіння великої Трої.

Дев'ять років тривала облога Трої. Настав останній, десятий рік, коли, за провіщенням, вона повинна була впасти. Клітемнестра могла тепер кожного дня одержувати звістку про падіння Трої і про те, що повертається чоловік її Агамемнон. Щоб не захопило її зненацька повернення чоловіка, Клітемнестра кожної ночі посилала раба на дах свого високого палацу. Там, не склепляючи очей цілу ніч, стояв раб, утупивши очі в нічну пільму. І в теплі літні ночі, і під час грози й бурі, і взимку, коли члени дубіють від холоду й падає сніг, стояв уночі на даху раб. Минали роки, а покірний волі цариці раб кожної ночі чекав умовленого сигналу. Ждала його й Клітемнестра. Але не для того, щоб з великою радістю зустріти свого чоловіка — ні! Вона забула його заради іншого, ради Егісфа, і замишляла згубу цареві Агамемнону в той день, коли повернеться він на батьківщину із славою переможця.

Була темна ніч. Ось уже почав бліднути схід. Наближався ранок. Раптом побачив раб яскравий вогонь на далекій вершині гори. Це був давно сподіваний сигнал.

Упала велика Троя; скоро повернеться додому Агамемнон. Зрадив раб — тепер скінчилась його важка нічна варта. Поспішив він до Клітемнестри і переказав їй радісну вість. Але чи була вона радісна для Клітемнестри?

Щоб не впало на неї й тіні підозріння, Клітемнестра удала, що й вона радіє звістці, і, скликавши рабинь, пішла,

щоб принести богам подячну жертву. Але глибоко в серці підступна Клітемнестра замишляла згубу Агамемнонові.

Зібрались і жителі міста біля палацу Агамемнона. Швидко дійшла й до них вість, що впала, нарешті, велика Троя.

Хотіли старійшини зустріти біля палацу Агамемнона, хоч іноді й брав їх сумнів, що скоро справді повернеться їх цар. Ці сумніви розвіяв прибулий вісник; він оповістив, що недалеко вже Агамемнон. Знову вдала Клітемнестра, що радіє. Вона поспішала до палацу мовби для того, щоб приготувати все для зустрічі, але не до зустрічі чоловіка готувалася вона, а до його вбивства.

Нарешті, показався вдалині на колісниці і сам Агамемнон на чолі свого переможного війська. Уквітчані квітами і зеленню йшли воїни, а за ними везли незліченну здобич і велику кількість полонянок. Поруч царя на колісниці сиділа сумна дочка Пріама, віща Кассандра. Голосними криками зустрів народ царя. Вийшла йому назустріч і Клітемнестра. Вона звеліла услати шлях до палацу пурпурними тканинами. Наче бога, зустрічала вона Агамемнона. Він навіть боявся, що прогнівить богів, якщо прийме такі почесті. Знявши сандалі, пішов Агамемнон до палацу, за ним ішла підступна Клітемнестра, оповідаючи йому, як чекала вона його, як страждала в розлуці з ним; але біля входу до палацу зупинилась дружина Агамемнона й вигукнула:

— Зевсе, Зевсе! зроби те, що я благаю! Допоможи мені здійснити мій задум!

З цими словами ввійшла Клітемнестра до палацу.

Мовчки товпились громадяни біля палацу Агамемнона. Тяжке передчуття великої біди гнітило їх, і вони не розходились від палацу.

Раптом з палацу почувся жахливий передсмертний крик Агамемнона. Клітемнестра вбила Агамемнона, коли він виходив з ванни. Вона накинула на нього широке довге покривало, в якому він заплутався, немов у сітях, і не міг захищатись. Трьома ударами сокири вбила вона чоловіка.

Із закривавленою сокирою в руках, в одязі, забризканому кров'ю, вийшла Клітемнестра до народу. Вжахнулись усі громадяни від її злочину, а вона пишалася ним, наче здійснила великий подвиг. Але потроху і її починають опановувати гризоти сумління; лякає її, що доведеться їй постраждати за це вбивство, лякає, що з'явиться невблаганний месник за Агамемнона.

Вийшов з палацу і Егісф. Він уже вбрався в царські шати і взяв жезл царя в руку. Страшенне обурення оволоділо народом. Розтерзали б вони Егісфа, коли б не захистила його Клітемнестра. Потроху почали розходитись пригнічені загибеллю Агамемнона громадяни. А Егісф з Клітемнестрою пішли в палац торжествувати, що захопили вони владу, вчинивши великий злочин. Але не судилось їм утекти від помсти — їм загрожувала за тяжкі злочини жорстока кара, над ними тяжіла невблаганна доля.

ОРЕСТ МСТИТЬ ЗА ВБИВСТВО БАТЬКА¹

*Викладено за трагедією Есхіла «Хоефори», тобто ті,
«що роблять узливання на могилі в честь померлого».*

Минуло багато років, відколи загинув Агамемнон. Якось до його могили, що була біля самого палацу, підійшло двоє юнаків в одязі мандрівників. Один з них, на вигляд років вісімнадцяти, був оперезаний мечем, а другий, трохи старший, тримав у руці два списи. Молодший з юнаків підійшов до могили, зігнув пасмо волосся з голови й поклав його на могилу. Це був син Агамемнона Орест, врятований у день згуби Агамемнона своєю нянею і вихований далеко від рідної землі царем Фокіди Строфієм. З ним був його друг, син Строфія Пілад. Тільки-но Орест приніс свою жертву батькові, як у дверях палацу показалися рабині у чорному одязі. Вони йшли до могили Агамемнона. Серед них була дочка вбитого царя, Електра. Вона була одягнена, як і всі рабині, в чорний одяг, волосся її було обрізане; нічим не відрізнялася царівна від рабинь. Орест і Пілад поспішно заховалися біля могили й почали дивитись, що

---

¹ Енгельс у своїй праці «Походження сім'ї, приватної власності і держави» говорить, що Бахофен має рацію, коли він у своїй праці «Материнське право», користуючись міфом про помсту Ореста матері за вбивство його батька, доводить, що в цьому міфі зображена боротьба між гинучим материнським правом і перемагаючим його батьківським правом. У цьому міфі захисниками материнського права є Ерінії. Вони переслідують Ореста за найтяжчий за материнським правом злочин: адже він убив матір, свою найближчу кровну родичку, убив за те, що мати вбила чоловіка, з яким у кровній рідні вона не була. А боги Аполлон та Афіна в міфі є захисниками батьківського права. Вони заступаються за Ореста, бо вважають його правим, адже він мстив за батька, свого найближчого кровного родича за батьківським правом. Афіна на суді ареопагу подає голос за виправдання Ореста. Ореста виправдано. Батьківське право, таким чином, перемогло материнське право. (Енгельс Ф., Походження сім'ї, приватної власності і держави, передмова до 4-го видання 1891 р.).

робитимуть рабині. А вони, підійшовши до могили, підняли голосіння і тричі обійшли навколо могили. Рабинь послала Клітемнестра, бо вночі бачила вона лиховісний сон і боялася, що розгнівається на неї душа Агамемнона. Рабині мали її умилювати. Але вони ненавиділи Клітемнестру за вбивство Агамемнона і за те, що вона гнобила їх. А гнобила їх Клітемнестра через те, що всі вони були полоненими троянками, і, дивлячись на них, згадувала вона вбитого чоловіка.

Замість того, щоб благодіяти тінь Агамемнона змилювати, Електра, за порадою рабинь, почала накликаючи помсту богів на голову Клітемнестри. Та інакше й не могла вона зробити. Всіма силами душі ненавиділа Електра свою матір-убивцю.

Коли принесена була жертва і рабині зібрались уже відходити, Електра раптом побачила на могилі пасмо волосся. З подібності його до свого волосся відразу догадалася вона, що це волосся Ореста. Підняла вона пасмо волосся і задумалась, чому не прийшов сам Орест, навіщо прислав він тільки пасмо свого волосся. Тут тихо наблизився до сестри Орест і окликнув її. Не впізнала відразу Ореста Електра. Адже вона бачила його тільки малолітньою дитиною. Але Орест показав сестрі одяг, витканий нею для нього. Зраділа Електра. Орест розповів їй, що прийшов сюди з волі бога Аполлона, який у Дельфах наказав йому помститися на матері й Егісфові за смерть батька. Безумством погрожував Орестові Аполлон, якщо не виконає він його веління. Просив сестру Орест бути обережнішою і нікому не казати, що він прибув у рідне місто.

Коли Електра пішла до палацу, за якийсь час постукали в браму і Орест з Піладом; вони сказали слугі, який вийшов до них, що їм треба бачити Клітемнестру, щоб переказати їй важливу вість. Слуга викликав її з палацу, і Орест сказав їй, що цар Фокіди прохав переказати їй, що помер Орест, і цар не знає, як бути йому з його тілом. Зраділа цій звістці Клітемнестра: тепер помер той, хто міг відомстити їй за вбивство чоловіка. Сповістила Клітемнестра й Егісфа, що був у місті, про смерть Ореста, і він поспішив швидше до палацу, не взявши з собою навіть своїх воїнів, які всюди охороняли його. На неминучу загибель поспішав Егісф. Тільки-но увійшов він до палацу, як зараз же впав, пронизаний мечем Ореста. З жахом кинувся до Клітемнестри один з рабів і почав кликати її на допомогу. Зрозуміла вона, що жде її розплата за злочин.

Раптом увійшов до неї із закривавленим мечем Орест. Упавши до ніг Ореста, почала вона благодіяти пощади — адже вона його мати, що вигодувала його своєю груддю. Не міг помилувати Орест матері, він мусив був виконати волю Аполлона. Схопив він матір за руку і потягнув туди, де лежав труп Егісфа, і там убив її. Так помстився Орест за свого батька.

З жахом почав збиратися народ біля дверей палацу, дізнавшись про загибель Клітемнестри та Егісфа. Ні в кому з громадян не пробудилось і краплини жалю до ненависного усім тирана Егісфа й підступної Клітемнестри. Відчинилися двері палацу, і побачили всі скривавлені трупи Егісфа й Клітемнестри, а над ними стояв з мечем Орест. Відчував свою правоту Орест, учинивши це вбивство: адже він виконав волю Аполлона, помстившись за смерть свого батька. Та з'явилися перед Орестом раптом невблаганні богині помсти Ерінії¹. Навколо їх голів звивалися отруйні змії, очі їх горіли страшним гнівом. Затремтів Орест, побачивши їх. Він відчував, як потроху затуманюється його розум. Покинув він палац і, гнаний Ерініями, пішов до святилища Аполлона в Дельфах, сподіваючись, що захистить його бог, волю якого він виконав.

АПОЛЛОН І АФІНА-ПАЛЛАДА РЯТУЮТЬ ОРЕСТА ВІД ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЕРІНІЙ

Викладено за трагедією Есхіла «Евменіди».

Гнаний мстивими Ерініями, змучений блуканням і го-рем, прийшов, нарешті, Орест до священних Дельф і сів там у храмі Аполлона біля омфала². Навіть у храм Аполлона пішли слідом за ним жахливі богині, але там приспав їх бог-стріловержець, і склепились їх жахливі очі сном.

А Аполлон потай від Еріній з'явився Орестові і звелів йому йти до Афін і там благодіяти захисту в стародавнього зображення богині Афіні-Паллади. Бог обіцяв свою допомогу нещасному Орестові, а за провідника йому дав свого брата, бога Гермеса. Встав Орест, тихенько вийшов з храму і пішов з Гермесом до Афін.

¹ Ерінії в перекладі означає «гнівні».

² Круглий камінь, що стояв у дельфійському храмі. Греки вважали, що цей камінь знаходиться в самому центрі землі, яку вони уявляли собі плоскою.

Тільки вийшов він, як із землі піднялась у храмі Аполлона тінь Клітемнестри. Побачивши сплячих Еріній, почала вона будити їх і докоряти їм за те, що перестали вони переслідувати вбивця, який пролив кров матері. Вона квапила їх погнатися швидше за зниклим Орестом і не давати йому й хвилини спокою. Але міцним, важким сном спали Ерінії, уві сні вони стогнали, часом скрикуючи, неначе переслідуючи вбивця, що тікає від них. Нарешті, насилу прокинулась одна з Еріній і побудила інших. Розлютувались Ерінії, побачивши, що сховався Орест. Почали вони докоряти Аполлонові за те, що вирвав він з їх рук убивця, та Аполлон, погрожуючи їм луком, вигнав їх із свого храму. Повні лютого гніву, безладним натовпом понеслися богині слідами Ореста.

Орест тим часом прийшов до Афін і там сів біля статуї богині Афіні, обнявши її руками. Незабаром принеслися Ерінії. Вони всюди шукали Ореста. В страшному гніві готові були богині помсти розтерзати нещасного, але не сміли образити священного образу Афіні.

Почула грізні крики Еріній богиня Афінна і з'явилась перед ними, виблискуючи своєю зброєю. Грізно вимагали Ерінії, щоб віддала богиня в їх владу Ореста, страшних мук хотіли завдати вони Орестові за вбивство матері. А Орест благав богиню захистити його. Нагадав він Афіні-Палладі про батька свого Агамемнона, про те, як загинув він від руки підступної Клітемнестри. Хіба зі своєї волі мстив Орест матері? Адже він виконував веління Аполлона. Благав Орест Афінну, щоб вона сама судила його.

Почула Афінна благаання Ореста. Щоб вирішити його справу, вибрала вона з афінських старійшин суд. Цей суд — ареопаг¹ — з того часу мав завжди існувати в Афінах і збиратися на тому пагорбі, де колись стали табором амазонки, коли напали на Тесея. Цей пагорб відтоді зветься пагорбом Ареса, бо йому справляли жертву амазонки.

Зібрались обрані Афінною судді, принесені були дві урни, в які мали судді опустити під час голосування камінці, і почався суд. У ньому як суддя брала участь і богиня Афінна. Навколо товпився народ, бажаючи чути, як розв'яжуть судді справу. Ерінії обвинувачували Ореста і грізно вимагали, щоб його було засуджено. Захищати Ореста з'явився бог Аполлон. Спокійно почав говорити Аполлон на захист Ореста. Він виправдовував його вчинок,

---

¹ *Ареопаг* — судилище в Афінах з представників найзнатніших родів.

бо той мстив Клітемнестрі за жахливий злочин, убивство чоловіка, великого героя царя Агамемнона. Та й, нарешті, Орест виконав його ж волю. Вислухали судді обвинувачок і захисника і приступили до голосування.

Було вирішено, що коли однакове число голосів буде подано за обвинувачення і виправдання Ореста, то він буде виправданий. Коли голоси суддів були підраховані, виявилось, що рівне число виправдувальних і обвинувальних голосів. А рівне число голосів за обвинувачення і виправдання було через те, що за Ореста подала голос Афіна, сказавши, що вона голосує за нього, тому що немає в неї матері, а є тільки батько, бог Зевс.

Таким чином, Ореста було виправдано, і Ерінії мусили припинити своє переслідування.

Страшенно розгнівалися Ерінії — суд позбавляв їх споконвічних прав карати страшними муками злочинця. Погрожували Ерінії, що спустошать вони всю Аттику і кинуть її в море бід. Але Афіна зм'якшила гнів богинь; вона умовила їх назавжди залишитись в Аттиці в священній печері, де віддаватимуть їм велику пошану всі афіняни.

Погодились грізні богині. З великим торжеством громадяни відвели їх на чолі з Афіною та її жрицями в їх святилище — печеру при підніжжі пагорба Ареса.

З того часу Ерінії стали захисницями всієї Аттики, а називати почали їх Евменідами¹.

ОРЕСТ ЇДЕ В ТАВРИДУ ПО СВЯЩЕННЕ ЗОБРАЖЕННЯ АРТЕМІДИ

Викладено за трагедією Єврипіда «Іфігенія в Тавриді».

Не позбувся Орест переслідування Еріній. Не всі вони скорились рішенню ареопагу. Деякі з них, як і раніше, переслідували Ореста, не даючи йому спокою ні вдень, ні вночі. Нарешті, змучений стражданнями, Орест знову втік у Дельфи в святилище Аполлона. Там звелів йому Аполлон їхати в далеку Тавриду і привезти звідти священне зображення богині Артеміді. Небезпечний був цей подвиг. Плем'я таврів, що жило в Тавриді, приносило в жертву перед цим зображенням усіх чужоземців, які прибували до них. Така доля могла спіткати й Ореста.

¹ *Евменіди* — милостиві, прихильні боги.

Все ж вирушив Орест у далеку путь. За всяку ціну хотів позбутися Орест переслідування Еріній. Після щасливого плавання прибув він зі своїм другом Піладом у Тавриду і, заховавши свій корабель серед узбережних скель, пішов до храму Артеміди. Орест і не підозрював, що жрицею в цьому храмі була сестра його Іфігенія, яку колись хотіли греки принести в жертву богині Артеміді. Не зважились Орест і Пілад викрасти вдень зображення Артеміди, і стали чекати ночі. Але їх побачили пастухи, напали на них і після довгої боротьби зв'язали й привели до царя. Цар вирішив, що обидва вони мають бути принесені в жертву Артеміді.

Уранці повели їх зв'язаними у храм. Іфігенія, нічого не підозрюючи, мала вбити своєю рукою брата. Вночі бачила вона грізний сон, наче від землетрусу зруйнувався палац батька і лишилася одна лише колона, з якої спускались біляві кучері, а вона обмила колону, мовби готуючись принести її в жертву. Вирішила Іфігенія, що загинув її брат Орест, і надумала вона принести жертву в честь померлого брата. Під час жертвоприношення привели до неї слуги цареві зв'язаних Ореста і Пілада. Почала вона розпитувати їх, хто вони й звідки. Дізнавшись, що вони греки, запитала вона їх про долю Агамемнона і про брата Ореста. Небагато радісного могли розповісти Орест і Пілад.

Нарешті, вирішила Іфігенія принести тільки одного з юнаків у жертву, а другого послати з листом до Ореста в Грецію, щоб знав Орест, що сестра його Іфігенія жива. Тут тільки відкрилося, що зустрілися брат із сестрою. Зраділи Орест і Іфігенія своїй зустрічі. Але як мали врятуватися вони? Як їм утекти з Тавриди?

Вирішила вдатися до обману Іфігенія. Вона оповістила цареві таврів, що статуя Артеміди заплямована і треба обмити в морі і її, і жертви богині, двох чужоземців. Погодився на це цар таврів.

В урочистій процесії пішла Іфігенія з прислужницями храму на берег моря до того місця, де був захований корабель Ореста. Прислужниці несли зображення Артеміди, а слуги царя вели зв'язаних Ореста і Пілада. Прийшовши на берег моря, Іфігенія звеліла слугам царя піти геть, бо вони не повинні були бачити таємних обрядів обмивання. Коли слуги пішли, Іфігенія розв'язала брата і його вірного друга і поспішила з ними на корабель. Підозрілим здалося слугам царя, що так довго триває обряд. Пішли вони до берега і, на своє здивування, побачили там корабель, на якому Орест хотів вивезти Іфігенію. Кинулися до Ореста слуги царя, щоб відбити в нього свою жрицю. Почався бій,

але змусили до втечі Орест і Пілад царських слуг. Зійшов Орест з Іфігенією й своїми супутниками на корабель. Посідали на весла гребці і вийшли у відкрите море. Та не судилося їм покинути так легко Тавриду.

Здійнялася страшенна буря і прибила корабель знову до берега. Загинули б усі греки, що були на кораблі, потрапивши у владу царя таврів, коли б не допомогла їм богиня Афіна-Паллада. Вона, з'явившись цареві таврів, звеліла йому відпустити в Грецію не тільки Іфігенію, її брата і всіх їх супутників, а навіть і всіх прислужниць храму Артеміди. Скорився волі богині цар. Тепер могла Іфігенія повернутись на батьківщину, звідки колись перенесла її богиня Артеміда до таврів.

Щасливе було це плавання Ореста. Повернувшись на батьківщину, він убив сина Егісфа, Алета, що захопив за час його відсутності трон. Своему вірному другові Піладу, який готовий був померти за нього в Тавриді під жертвоним ножом Іфігенії, Орест віддав за дружину сестру свою Електру. А Іфігенія стала жрицею богині Артеміди в храмі, збудованому на березі моря в Аттіці, недалеко від Афін.

ФІВАНСЬКИЙ ЦИКЛ

ЕДІП. ЙОГО ДИТИНСТВО. ЮНІСТЬ І ПОВЕРНЕННЯ ДО ФІВ

Викладено за трагедією Софокла «Едіп-цар».

У царя Фів, сина Кадма, Полідора, і дружини його Нюктіди був син Лабдак, який і дістав у спадщину владу над Фівами. Сином і наступником Лабдака був Лай. Одного разу Лай відвідав царя Пелопса і довго гостював у нього в Пісі. Чорною невдячністю відплатив Лай Пелопсові за його гостинність. Лай викрав юного сина Пелопса, Хрісіппа, і повіз до себе в Фіви. Розгніваний і засмучений батько прокляв Лая, а в своїх прокльонах побажав, щоб покарали боги викрадача його сина тим, що згубить його рідний син. Так прокляв Лая батько Хрісіппа, і повинен був справдитися цей батьків проклин.

Повернувшись до семибрамних Фів, Лай одружився з дочкою Менойкея, Іокастою. Довго жив спокійно у Фівах Лай, і тільки одне тривожило його: він не мав дітей. Нарешті, вирішив Лай вирушити в Дельфи і там запитати бога Аполлона про причину бездітності. Грізну відповідь дала жриця Аполлона піфія Лаєві. Вона сказала:

— Сину Лабдака, боги виконають твою волю, матимеш ти сина, але знай: загинеш ти від руки свого сина. Справдиться проклин Пелопса!

Жах пройняв Лая. Довго думав він, як уникнути йому веління неблаганної долі; нарешті, він вирішив, що уб'є свого сина, як тільки той народиться.

Незабаром справді у Лая народився син. Жорстокий батько зв'язав ремінням ноги новонародженому синові, проколовши йому ступні гострим залізом, покликав раба і звелів йому кинути немовля в лісі на схилах Кіферону, щоб там розтерзали його дикі звірі. Але раб не виконав наказу Лая. Він пожалів дитину і передав потай маленького хлопчика рабові коринфського царя Поліба. Цей раб саме на той час пас стадо свого господаря на схилах Кіферону. Раб відніс хлоп'я до царя Поліба, а той, будиши бездітним,

вирішив виховати його як свого наступника. Цар Поліб назвав хлопчика Едіпом за його розпухлі від ран ноги.

Так і виріс Едіп у Поліба і дружини його Меропи, які назвали його своїм сином, і сам Едіп вважав їх за своїх батьків. Але одного разу, коли Едіп уже виріс і змужнів, на бенкеті один з його друзів, захмелівши, назвав його приймаком, що вразило Едіпа. В його душу закралися сумніви. Він пішов до Поліба і Меропи і довго умовляв їх відкрити йому таємницю його народження. Але ні Поліб, ні Меропа нічого не сказали йому. Тоді надумав Едіп вирушити в Дельфи й там дізнатись про таємницю свого народження.

Як простий мандрівник вирушив Едіп у Дельфи. Прибувши туди, запитав він оракула. Відповів йому світлосяйний Аполлон устами провісниці піфії:

— Жахлива твоя доля, Едіпе! Ти вб'єш батька, одружишся з власною матір'ю, і від цього шлюбу народяться діти, прокляті богами і ненавиджені всіма людьми.

Жах пройняв Едіпа. Як уникнути йому лихої долі, як уникнути батьковбивства й шлюбу з матір'ю? Адже оракул не назвав йому батьків. Едіп вирішив не повертатись більше у Коринф. Що, коли Поліб і Меропа його батьки? Невже він стане вбивцею Поліба і чоловіком Меропи? Едіп вирішив залишитись вічним блукачем без роду, без племені, без батьківщини.

Та хіба можна уникнути веління фатуму? Не знав Едіп, що чим дужче він намагатиметься втекти від долі своєї, тим певніше піде він тим шляхом, який призначено йому долею.

Бездомним блукачем пішов Едіп із Дельф. Він не знав, куди йому йти, і обрав першу дорогу, яка йому трапилась. Це була дорога, яка вела в Фіви. На цій дорозі, біля підніжжя Парнасу, де сходились три шляхи, у тісній ущелині між гір, зустрів Едіп колісницю, в якій їхав сивий, величний на вигляд старець; оповісник правив колісницею, а за нею йшли слуги. Оповісник грубо гукнув на Едіпа, велів йому зійти з дороги і замахнувся на нього бичем. Розсерджений Едіп ударив оповісника й хотів уже минути колісницю, коли старий змахнув посохом і вдарив Едіпа по голові.

Розлютився Едіп, у гніві вдарив він старого своєю палицею так, що той мертвий упав навзнік на землю. Кинувся на провожатих Едіп і перебив їх усіх, тільки одному рабові вдалося непомітно зникнути. Так справдилося веління фатуму: Едіп убив, не знаючи того, батька свого Лая. Адже цей старець був Лай, він їхав у Дельфи, щоб запитати оракула, як визволити йому Фіви від кровожерного Сфінкса.

Едіп спокійно пішов далі. Він вважав себе невинним в убивстві: адже не він напав перший, адже він тільки захищався. Все далі й далі йшов Едіп обраним ним шляхом і прийшов, нарешті, до Фів.

Великий смуток панував у Фівах. Дві біди вразили місто Кадма. Страшний Сфінкс, породження Тіфона і Єхидни, оселився біля Фів на горі Сфінгіоні і вимагав усе нових і нових жертв, а тут ще раб приніс звістку, що царя Лая вбито якимсь невідомим. Бачачи горе громадян, Едіп вирішив визволити їх із біди; він надумав сам іти до Сфінкса.

Сфінкс був жахливою потворою з головою жінки, з тулубом величезного лева, з лапами, озброєними гострими лев'ячими пазурами, і з величезними крилами. Боги вирішили, що Сфінкс доти залишиться біля Фів, поки не розв'яже хтось його загадку. Цю загадку повідали Сфінксу музи. Всі мандрівників, що проходили повз нього, змушував Сфінкс відгадувати цю загадку, але ніхто не міг розгадати її, і всі гинули лютою смертю в залізних обіймах пазуристих лап Сфінкса. Багато хоробрих фіванців пробували врятувати Фіви від Сфінкса, але всі вони загинули.

Прийшов Едіп до Сфінкса, той загадав йому свою загадку:

— Скажи мені, хто ходить уранці на чотирьох ногах, удень на двох, а ввечері на трьох? Ніхто з усіх істот, що живуть на землі, не змінюється так, як він. Коли ходить він на чотирьох ногах, тоді менше в нього сил і повільніш рухається він, ніж в інший час.

І на єдину мить не задумався Едіп, зараз же відповівши:

— Це людина! Коли вона мала, коли ще тільки ранок її віку, вона слабка і помалу повзає рачки. Удень, тобто в зрілому віці, вона ходить на двох ногах, а ввечері, тобто в старості, вона стає дряхлою і, потребуючи опори, бере костур; тоді ходить вона на трьох ногах.

Так розв'язав Едіп загадку Сфінкса. А Сфінкс, махнувши крилами, кинувся із скелі в море. Вирішено було богами, що Сфінкс мусить загинути, якщо хтось відгадає його загадку. Так визволив Едіп Фіви від біди.

Коли Едіп вернувся до Фів, то фіванці проголосили його царем, бо ще раніш постановлено було Креонтом, який правив замість убитого Лая, що царем Фів повинен стати той, хто врятує їх від Сфінкса. Зацарювавши у Фівах, Едіп одружився з удовою Лая Іокастою і мав від неї двох дочок, Антігону й Ісмену, та двох синів, Етеокла й Полініка. Так справдилося і друге веління долі: Едіп став чоловіком рідної матері, і від неї народились його діти.

ЕДІП У ФІВАХ¹

Викладено за трагедією Софокла «Едіп-цар».

Проголошений народом царем, Едіп мудро царював у Фівах. Довго нічим не порушувався спокій Фів і царської родини. Але судилися нещастя Едіпові. І ось велика біда спіткала Фіви. Бог-стріловержець Аполлон наслав на Фіви жахливу пошесть. Вона губила громадян як старих, так і малих. Фіви стали немовби величезним кладовищем. Трупі непохованих лежали по вулицях і площах. Зойки і стогони чулися всюди. Всюди було чути плач жінок і матерів. Не тільки жахлива пошесть лютувала у Фівах, у них панував і голод, бо поля не давали врожаю, а в стадах лютував страшний помір. Здавалось, надійшли останні дні міста великого Кадма. Даремно громадяни приносили жертви богам і просили в них рятунку. Не чули боги благань; щоразу збільшувалися біди.

Юрбою прийшли громадяни до свого царя Едіпа прохати його допомогти їм, навчити їх, як збутися тих бід, що загрожують загибеллю. Адже допоміг раз громадянам Едіп визволитися від Сфінкса. Едіп сам страждав за Фіви й свій рід, він уже послав брата Іокасти Креонта в Дельфи запитати Аполлона, як позбутись бід. Скоро мав повернутися Креонт. Нетерпляче чекав його Едіп.

Ось вернувся й Креонт. Він приніс відповідь оракула. Аполлон велів вигнати того, хто своїм злочином накликав на Фіви ці біди. Громадяни вигнанням або навіть стратою вбивці мали заплатити за пролиту кров царя Лая. Але як знайти того, хто вбив Лая? Адже його вбито в дорозі, і всі його супутники були перебиті, крім одного раба. За всяку ціну Едіп вирішив знайти вбивцю, хто б він не був, де б він не ховався, хоча б навіть в його власному палаці, хоч би убивця був близькою йому людиною. Едіп скликав весь народ на збори, щоб порадитись, як знайти убивцю. Народ указує на провісника Тіресія, який один тільки може в цім допомогти. Приводять сліпого провісника Тіресія. Едіп

---

¹ Те, як трактує міф про Едіпа Софокл, що писав свої трагедії у V ст. до н. е., ясно показує, що в його час віра в богів почала вже хитатись. І сам Софокл вважав, що фатум могутніший від богів. Тому ми бачимо, що Едіпу, як він не старається, не уникнути веління долі. Ніхто не може врятувати многостраждального Едіпа; він сам іде назустріч своїй загибелі; він проти своєї волі сам допомагає здійснитись велінню фатума. Едіп гине, хоч завжди щиро шанував богів. Міф про Едіпа в трактуванні Софокла може бути яскравим прикладом того, як міфи набували нових рис, як змінювалися вони в залежності від культурного росту суспільства Стародавньої Греції.

просить його назвати убивцю Лая. Що може відповісти йому провісник? Так, він знає вбивцю, але назвати його не може.

— О, відпусти мене додому, нам обом буде легше нести той тягар, що його поклала на нас доля! — каже Тіресій. Але Едіп вимагає відповіді.

— Мерзенний, ти не хочеш відповідати! — вигукнув Едіп. — Своєю впертістю можеш ти розсердити навіть камінь.

Довго впирається Тіресій, довго не хоче він назвати вбивцю, але, нарешті, поступаючись перед гнівними словами Едіпа, говорить:

— Ти сам, Едіпе, заплямував цю країну тим, що правиш у ній. Ти сам той убивця, якого шукаєш! Не знаючи, ти оженився з тією, хто кожному з нас найдорожча, ти оженився з матір'ю.

Страшенно розгнівався Едіп на Тіресія, коли він почув ці слова. Він називає наклепником провісника, він погрожує йому смертною карою, каже, що Креонт надихнув йому цей наклеп, щоб заволодіти його царством. Спокійно, з повною свідомістю, що він сказав правду, слухає гнівні слова царя Тіресій. Він знає, що Едіп, хоч і видющий, усе ж не бачить усього лиха, яке він, сам того не бажаючи, творить. Едіп не бачить, де живе, не бачить того, що він сам собі ворог і ворог своїй сім'ї. Не лякають ніякі погрози і Тіресія; сміливо каже він Едіпові, що вбивця ось тут, перед ним. Хоч і прийшов убивця, як чужинець, у Фіви, але справді він уроджений фіванець. Спіткає зла доля вбивцю; з видющого він стане сліпим, з багача злидарем, — він піде з Фів на вигнання, утративши все.

З жахом слухали громадяни Тіресія, знали вони, що ніколи не сквернила брехня вуст його.

А Едіп, повний гніву, обвинувачує Креонта в тім, що він навчив Тіресія так говорити. Він обвинувачує Креонта у прагненні захопити владу над Фівами. Приходить і Іокаста; Едіп оповідає їй усе, що сказав Тіресій, і обвинувачує в лихому замислі її брата. Він розпитує Іокасту, як убито Лая, і про те, як кинуте в лісі на схилах Кіферону єдиного сина Лая. Усе розповідає йому Іокаста. Перші сумніви закрадаються в душу Едіпа. Тяжке передчуття чогось жахливого стискає йому серце.

— О, Зевсе! — вигукнув Едіп, — на що вирішив ти приректи мене! О, невже видющим був не я, а сліпий Тіресій!

Запитує Едіп і про раба, що врятувався, де він є, чи живий ще, і довідується, що раб цей пасе стада на схилі

Кіферону. Зараз посилає до нього Едіп. Він хоче дізнатися про всю правду, хоч яка б вона була жахлива.

Тільки послали по раба, як з Коринфа приходить вісник. Він приносить вість про смерть царя Поліба, що вмер від хвороби. Виходить, не рукою сина вражений Поліб. Якщо Едіп є син Поліба, значить — не справдилося веління долі, — адже Едіпові судилося убити батька. А може, Едіп не син Поліба? Сподівається Едіп, що він unikнув того, що йому судила доля. Але вісник руйнує цю надію. Він каже Едіпові, що Поліб йому не батько, що він сам приніс до царя Коринфа його маленьким дитям, а йому дав його пастух царя Лая.

З жахом Едіп слухає вісника — дедалі ясніша стає страшна істина.

Та ось і пастух. Спочатку він нічого не хоче казати, він хоче приховати все. Але страшною карою погрожує Едіп пастухові, якщо він затаїть істину.

В страху признається пастух, що хлопчик, якого дав він колись вісникові, був сином Лая, якого прирік на смерть батько; а йому шкода стало нещасної дитини.

Як би хотів Едіп померти тоді невинною дитиною, як нарікає він на пастуха за те, що він не дав йому загинути немовлям. Адже тепер Едіпові все ясно. Він уже знає з розповідей Іокасти про смерть Лая, знає, що вбив батька він сам, а зі слів пастуха йому стало ясно, що він рідний син Лая й Іокасти. Справдилося веління долі, хоч як намагався unikнути його Едіп. У розпачі йде Едіп у палац. Він — убивця батька, чоловік своєї матері, діти його водночас і діти, і брати по їх матері.

У палаці новий удар чекає Едіпа. Іокаста не знесла всього жаху, що відкрився перед нею, вона заподіяла собі смерть, повісившись у спальні. Збожеволівши від горя, Едіп зірвав з одежі Іокасти пряжки і їх вістрями виколов собі очі. Він не захотів більше бачити сонячного світла, не хотів бачити дітей, бачити рідні Фіви. Тепер для нього загинуло все, не може бути більше радощів у його житті. Едіп благає Креонта прогнати його з Фів і просить лише про одне — подбати про його дітей.

СМЕРТЬ ЕДІПА

Викладено за трагедією Софокла «Едіп у Колоні».

Не відразу вигнав Креонт Едіпа з Фів. Деякий час жив він у палаці, віддалившись від усіх, віддавшись весь своєму горю. Але фіванці боялись, що перебування Едіпа у Фівах

накличе гнів богів на всю країну. Зажадали вони негайного вигнання сліпого Едіпа. Не противилися цій ухвалі і сини Едіпа, Етеокл і Полінік. Вони самі хотіли правити у Фівах. Вигнали фіванці Едіпа, а сини його поділили владу з Креонтом.

Сліпий, дряхлий Едіп пішов у вигнання на чужину. Неминуча загибель спіткала б його, безпорадного, коли б його дочка, благородна, сильна духом Антігона, не зважилася присвятити усю себе батькові. Вона пішла слідом за Едіпом у вигнання. Ведений Антігоною, з країни в країну переходив нещасний старець. Бережно вела його Антігона через гори і темні ліси, ділячи з ним усі знегоди, всі небезпеки важкого шляху.

Після довгого блукання Едіп прийшов, нарешті, в Атику, до міста Афіні. Не знала Антігона, куди привела вона батька. Недалеко виднілися мури й башти міста, освітлені промінням сонця, яке щойно зійшло. Біля нього зеленів лавровий гай, весь повитий плющем і виноградом. У гаю де-не-де виблискували сріблястою зеленню оливи. З гаю нісся солодкий спів солов'їв. Голосно дзюркочучи, протікали струмки зеленою долиною, всюди білили зірочки нарцисів і жовтів запашний шафран. У зеленім гаю, під тінню лавра сів многостраждальний Едіп на камінь, а Антігона хотіла піти розвідати, що це за місто. Мимо проходив селянин; він сказав Едіпові, що це Колон, містечко поблизу Афіні¹, що гай, в якому сидить Едіп, присвячений Евменідам, а вся місцевість навколо присвячена Посейдонові і титану Прометеєві, а місто, яке видно з гаю, — Афіни, де править великий герой Тесеї, син Егея. Почувши це, Едіп почав просити селянина, щоб він послав когось до царя Тесея, бо він хоче надати йому велику допомогу, якщо погодиться Тесеї дати йому на час притулок. Важко було повірити селянинові, що кволий і до того ж сліпий старець може стати у пригоді могутньому цареві Афіні. Повний сумнівів, пішов селянин до Колона, щоб там розповісти про сліпого старця, який сидить у священному гаї Евменід і обіцяє велику допомогу самому Тесеєві.

А Едіп, дізнавшись, що перебуває в священному гаї Евменід, зрозумів, що недалекий уже його останній час, кінець усім його стражданям. Давно вже провістив йому Аполлон, що після довгого, повного знегод блукання помре він у священнім гаї великих богинь і що той, хто дасть йому притулок, дістане велику нагороду, а ті, хто вижене його,

¹ Колон знаходився від Афіні приблизно в семи кілометрах.

будуть жорстоко покарані богами. Зрозумів тепер Едіп, що великі богині — це Евменіди, які його переслідували так неблаганно все життя. Едіп вірить, що тепер і для нього настане спокій.

Тим часом громадяни Колона поспішають до гаю Евменід, щоб дізнатися, хто зважився увійти в нього, коли самі громадяни навіть не наслідуються вимовляти ім'я грізних богинь, не наважуються кинути погляд на їх святилище. Едіп, ще тільки почувши голоси колонян, просив Антігону повести його в глиб гаю, але, коли колоняни почали називати його осквернителем гаю, то він вийшов і на запитання колонян назвав себе. Вжахнулися вони. Перед ними Едіп! Хто в Греції не знав його жахливої долі, хто не знав тих злочинів, мимовільним винуватцем яких був нещасний син Лая! Ні, не можуть колоняни допустити, щоб Едіп лишався тут, вони бояться гніву богів. Не слухають вони ні просьб Едіпа, ні просьб Антігони і вимагають, щоб негайно покинув сліпий старець околиці Колона. Невже і в Афінах не знайде притулку Едіп, у тих Афінах, що всюди в Греції славляться як святе місто, що дає захист усім, хто благає захисту? Адже Едіп прийшов сюди не зі своєї волі, адже його прихід має принести добро громадянам. Нарешті, просить Едіп громадян почекати, принаймні, до приходу Тесея. Хай вирішить цар Афін, чи може залишитись тут Едіп, чи мусить бути вигнаний і звідси.

Погодилися громадяни чекати приходу Тесея. В цей час вдалечині показується колісниця, на ній їде якась жінка в крилатому фессалійському капелюсі, що закриває її обличчя. Антігона вдивляється, і здається їй, що ця жінка — її сестра Ісмена. Все ближче колісниця, ще пильніш вглядається Антігона і справді впізнає Ісмену.

— Батьку! — каже Антігона, — я бачу, сюди їде дочка твоя Ісмена, зараз ти почуєш її голос!

Під'їхавши до Едіпа, зійшла Ісмена з колісниці і кинулась в обійми батька.

— Батьку, нещасний мій батьку! — вигукнула Ісмена, — нарешті, знову обіймаю я тебе й Антігону!

Радий Едіп приїздові Ісмени, тепер з ним його дочки: вірна його супутниця та помічниця Антігона й Ісмена, що ніколи не забувала батька й постійно посилала йому вісті з Фів.

А Ісмена шукала Едіпа, щоб переказати дуже сумні вісті: сини Едіпа спочатку разом правили у Фівах. Але молодший син, Етеокл, захопив сам владу і вигнав з Фів старшого брата Полініка. Тоді Полінік вирушив в Аргос

і там знайшов собі допомогу. Тепер іде він з військом проти Фів, щоб або заволодіти владою, або ж загинути в бою. Ісмена розповідає також, що оракул у Дельфах провістив тому перемогу, на чиєму боці буде Едіп. Ісмена певна, що тут скоро має з'явитись Креонт, який править разом з Етеоклом, щоб заволодіти силою Едіпом. Не хоче Едіп бути на боці ні того, ні другого сина; він гнівається на синів за те, що вони прагнення до влади поставили вище від обов'язку дітей щодо батька. Він не хоче допомагати синам, які й слова не вимовили проти його вигнання з Фів. Ні, не дістануть вони за допомогою батька влади над Фівами. Залишиться тут Едіп, він буде захисником Афін!

Громадяни Колона радять Едіпові принести умилюючі жертви Евменідам, якщо надумав він залишитись назавжди в Афінах. Едіп просить, щоб хтось приніс ці жертви, бо сам він дряхлий і сліпий, не може цього зробити. Принести жертви викликається Ісмена й відходить до гаю Евменід.

Тільки пішла Ісмена, як приходить до гаю Евменід зі своїм почтом Тесеї. Радо вітає він Едіпа й обіцяє йому захист. Знає Тесеї, яка тяжка доля чужоземця, знає, як багато випадає на його долю знегод. Він сам зазнав усіх тягот життя на чужині і не може через те відмовити в захисті нещасному блукачеві Едіпу.

Дякує Тесеєві Едіп і обіцяє йому свій захист. Він каже, що могила його буде завжди вірним захистом афінян.

Та не судилося Едіпові знайти собі зараз тут спокій. Коли Тесеї пішов, із Фів з невеликим загоном приходить Креонт. Він хоче захопити Едіпа, щоб забезпечити собі і Етеоклові перемогу над Полініком та його союзниками. Креонт пробує умовити Едіпа йти з ним; він умовляє його іти у Фіви і обіцяє йому, що він там житиме спокійно в колі своїх рідних, оточений їх турботами. Але воля Едіпа незламна. Та він і не вірить Креонтові. Знає Едіп, що змушує Креонта умовляти його повернутись у Фіви. Ні, не піде він з ними, не дасть він перемоги в руки тих, хто прирік його на такі біди.

Бачачи непохитність Едіпа, Креонт починає погрожувати йому, що силою змусить Едіпа іти з ним у Фіви. Едіп не боїться насильства, адже він під захистом Тесеї і всіх афінян. Але Креонт злорадно нахваляється сліпому, немічному старцеві, що одну з його дочок, Ісмену, уже схоплено; погрожує Креонт заволодіти і єдиною опорою Едіпа — самовідданою дочкою його Антігоною. Зараз же здійснює свою погрозу Креонт, він велить схопити Анті-

гону. Даремно кличе вона на допомогу афінян, даремно простягає руки до батька — її відводять. Тепер безпорадний Едіп, віднято в нього ті очі, що дивилися за нього; він кличе за свідків Евменід, він проклинає Креонта і бажає йому зазнати такої ж долі, якої зазнав він сам, бажає і йому втратити дітей. А Креонт, раз уже застосувавши насильство, вирішує діяти насильством і далі. Він хапає Едіпа і хоче відвести його. За Едіпа вступаються колоняни, але їх надто мало і несила їм боротися із загоном Креонта. Голосно кличуть на допомогу колоняни. На крик їх поспішає Тесеї зі своїм почтом.

Тесеї обурений насильством Креонта. Як насмілився він схопити Едіпа і його дочок тут, біля гаю Евменід, невже думає він, що мало людей в Афінах, невже він ні за що має Тесея, коли насмілюється силою відводити тих, хто стоїть під захистом Афін? Невже у Фівах навчили його діяти так протизаконно? Ні! знає Тесеї, що у Фівах не потерплять беззаконства. Креонт сам ганьбить своє місто й свою землю; хоч роками він і старий, але діє, як безумний юнак. Тесеї вимагає, щоб негайно були повернені дочки Едіпа. Креонт намагається виправдати свій вчинок перед Тесеєм тим, що він, за його словами, був певний, що Афіни не нададуть притулку батьковбивцеві й тому, що одружився з рідною матір'ю. Однак Тесеї твердо стоїть на своєму рішенні; він вимагає, щоб Креонт повернув Едіпові дочок, і каже, що він не піде доти, поки не будуть знов з Едіпом дочки. Скорився Креонт вимозі Тесея, і незабаром уже обнімав старець Едіп своїх дочок і дякував великодушному цареві Афін, прикликаючи на нього благословення богів.

А Тесеї говорить Едіпові:

— Вислухай мене, Едіпе; тут, біля вівтаря Посейдона, де я приносив жертву до приходу Креонта, сидить юнак, він хоче говорити з тобою.

— Але хто ж цей юнак? — запитує Едіп.

— Не знаю. Юнак прийшов з Аргоса. Подумай, чи немає у тебе в Аргосі когось із близьких, — відповідає Тесеї.

Почувши це, вигукнув Едіп:

— О! не проси, Тесею, щоб я говорив з цим юнаком! Зі слів твоїх я зрозумів, що це ненависний мені син мій Полінік. Слова його завдадуть мені тільки страждань.

— Але ж він прийшов як благаючий, — каже Тесеї, — не можеш ти відмовити йому, не прогнівивши богів!

Почувши, що Полінік тут, Антігона також прохає батька вислухати його, хоч він і тяжко провинився перед ним. Погоджується Едіп вислухати сина, і Тесеї іде по нього.

Приходить Полінік. На очах його сльози. Він плаче, бачачи батька, сліпого, в одязі жебрака, із сивим волоссям, що розвівається на вітрі, із слідами постійного голодування і нестатків на обличчі. Аж тепер зрозумів Полінік, як жорстоко вчинив він з рідним батьком. Простягаючи до нього руки, каже він:

— Батьку, скажи мені хоч одне слово, не відвертайся від мене! Відкажи мені, не залишай мене без відповіді! Сестри, умовте хоч ви батька не відпускати мене від себе, не сказавши мені й слова.

Антігона просить брата сказати батькові, навіщо прийшов він; вона певна, що не залишить Едіп без відповіді сина.

Полінік розповів про те, як його вигнав молодший брат із Фів, як рушив він в Аргос, одружився там з дочкою Адраста і знайшов собі допомогу, щоб відняти у брата владу, яка належить йому по праву як старшому!

— О, батьку! — так говорив далі Полінік, — ми всі, що йдемо проти Фів, закликаємо тебе твоїм життям, твоїми дітьми іти з нами; ми благаємо, забудь свій гнів і допоможи нам помститися Етеоклові, що вигнав мене і відняв у мене батьківщину. Адже коли тільки правду кажуть оракули, то перемога супроводитиме тих, з ким будеш ти. О, вислухай мене прихильно! Богами закликаю я тебе, — іди зі мною. Я поверну тебе в твій рідний дім, а тут, на чужині, ти жебрак, такий же жебрак, як і я!

Едіп не слухає сина. Прохання не зворушують його. Він потрібний тепер синові Полініку для того, щоб заволодіти Фівами. А раніш хіба не він вигнав його з Фів? Хіба не він зробив його блукачем? Хіба не через нього носить Едіп оце лахміття? Обидва сини забули свій обов'язок щодо батька, лише дочки лишилися йому вірні і завжди турбувалися про нього і шанували його.

— Ні, не допоможу я тобі повалити Фіви. Перш ніж здобути Фіви, ти сам загинеш, залитий кров'ю, а разом з тобою загине і брат твій Етеокл! — вигукує Едіп. — Знов накликаю я прокляття на вашу голову, щоб пам'ятали ви, як треба шанувати рідного батька! Біжи звідси, знехтуваний, ти не маєш більше батька! Із собою неси ти мої прокльони! Умри ж у поєдинку з братом. Убий того, хто тебе вигнав! Я кличу Евменід і бога Ареса, які розпалили між вами братовбивчі чвари, щоб покарали вони вас! Іди ж і сповісти усім своїм супутникам, які дари поділив порівну між синами своїми Едіп.

— О, горе мені! О, я нещасний! — вигукує Полінік. — Хіба можу я переказати відповідь батька моїм супутникам? Ні, мовчки мушу я іти назустріч моїй долі!

Пішов Полнік, не виблагавши прощення й захисту у батька, пішов, не слухаючи просьб Антігони повернутися в Аргос і не починати війни, що погрожує загибеллю йому, його братові і Фівам.

Близький був уже останній час Едіпа. По ясному небу черкнуло блискавкою, прогримів грім. Усі, хто був у гаю Евменід, стояли, вражені цим грізним знаменням Зевса. Ось іще раз блиснуло, ударив грім. Усі здригнулись від страху.

А Едіп покликав до себе дочок і сказав їм:

— О, діти! Покличте швидше Тесея! Це громи Зевса віщують мені, що скоро зйду я в царство похмурого Аїда. Не гайтеся! Пошліть швидше по Тесея! Близький мій кінець!

Тільки промовив це Едіп, як, ніби підтверджуючи його слова, знову почувся удари грому. Поспішно прийшов до гаю Евменід Тесеєй. Почувши його голос, сказав Едіп:

— Володарю Афін! Настав мій кінець, громи й блискавки Зевса віщують мою смерть, і я хочу померти, виконавши те, що обіцяв тобі. Я сам відведу тебе до того місця, де я помру, але ти не відкривай нікому, де моя могила, вона захистить твоє місто краще, ніж безліч щитів і списів. Там почувеш ти те, чого не можу сказати я тут. Бережи цю таємницю і відкрий її при твоїй кончині старшому синові, а він нехай передасть її своєму наступникові. Ходімо ж, Тесею, ходімо, діти! Тепер я, сліпий, буду вашим провідником, а мене поведуть Гермес і Персефона.

Пішли Тесеєй, Антігона та Ісмена слідом за Едіпом, а він повів їх, наче видющий. Він прийшов до того місця, де був спуск у сповнене п'ятьми царство тіней померлих, і сів там на камені. Приготувавшись до смерті, Едіп обняв своїх дочок і сказав їм:

— Діти, з цього дня не буде у вас більше батька. Вже оволодів мною бог смерті Танат. Не лежатиме більше на вас важкий обов'язок дбати про мене.

З голосним плачем обняли Антігона й Ісмена батька. Раптом з глибини почувся таємничий голос: «Швидше, швидше, Едіпе! Чого ж ти гаєшся йти? Надто довго гаєшся ти!». Едіп, почувши таємничий голос, прикликав Тесея, поклав на його руку руки дочок і благав Тесея бути їх захисником. Поклявся Тесеєй виконати просьбу Едіпа. Наказав піти дочкам Едіп, вони не повинні були бачити того, що станеться, і не повинні були слухати ту таємницю, яку хотів повідати Едіп Тесеєві. Пішли Антігона й Ісмена. Відійшовши недалеко, вони обернулись, щоб поглянути

востанне на батька, але його вже не було, тільки один Тесеї стояв, закривши очі руками, наче йому з'явився жахливий привид. Потім побачили Антігона й Ісмена, як Тесеї став на коліна й почав молитись. Так скінчив своє многострадне життя Едіп, і ніхто зі смертних не знав, як помер він і де його могила. Без стогону, без болю відійшов він у царство Аїда, він відійшов у нього так, як не відходить ніхто з людей.

СЕМЕРО ПРОТИ ФІВ

Викладено за трагедіями Есхіла «Семеро проти Фів» та Еврипіда «Фінікіянка».

Коли сліпий Едіп був вигнаний з Фів, то сини його з Креонтом поділили між собою владу. Кожен з них мав правити по черзі протягом року. Етеокл не захотів ділитися владою зі своїм старшим братом, Полініком, він вигнав брата із семибрамних Фів і сам заволодів владою над Фівами. А Полінік подався в Аргос, де правив цар Адраст.

Цар Адраст походив з роду Аміфаонідів. Колись два герої, великий провісник Мелампод і Біант, сини героя Аміфаона, одружилися з дочками царя Пройта. Це сталося так. Дочки Пройта прогнівили богів і були покарані тим, що боги наслали на них божевілля. У випадку божевілля уявили дочки Пройта, що вони корови, і з муканням бігали по навколишніх полях і лісах. Мелампод, що знав таємницю, як зцілити дочок Пройта, визвався їх зцілити, але за це вимагав, щоб Пройт віддав йому третину своїх володінь. Не погодився на це Пройт. Ще більше посилювалось лихо, божевіллям заражалися й інші жінки. Знову звернувся до Мелампода Пройт. Мелампод зажадав уже не одну третину, а дві, одну собі, а другу братові Біанту. Мусив погодитись Пройт. Мелампод із загоном юнаків рушив у гори, захопив після довгого переслідування всіх божевільних жінок і дочок Пройта і зцілив їх. Пройт віддав своїх дочок за дружин Меламподові й Біантові.

У Мелампода був син Антіфат, в Антіфата — Оїкл, а в Оїкла — Амфіарай. У Біанта був син Тал, а його дітьми були Адраст та Еріфіла. Коли нащадки Мелампода і Біанта, Адраст і Амфіарай, змужніли, між ними розгорілись чвари. Адрастові довелось утікати в Сікіон¹ до царя Поліба. Там одружився він з царською дочкою і дістав владу над Сікіоном. Та небагато часу пройшло, як повернувся до

¹ Місто на півночі Пелопоннесу, на узбережжі Коринфської затоки.

рідного Аргоса Адраст, примирився з Амфіараєм і віддав за нього сестру свою Еріфілу. Дали один одному слово клятви Адраст і Амфіарай, що Еріфіла завжди буде суддею в їх суперечках і що вони повинні будуть беззаперечно виконувати її рішення. Не думав Амфіарай, що це рішення стане причиною загибелі його і його роду.

До палацу царя Адраста і прийшов пізно вночі Полінік, сподіваючись знайти у нього захист і допомогу. Біля палацу царя зустрів Полінік сина Ойнея, героя Тідея, який, убивши на батьківщині свого дядька і двоюрідних братів, утік також в Аргос. Між обома героями розгорівся запеклий спір. Невгамовний Тідей, що не терпів нічийого заперечення, захопився за зброю. Полінік також, прикрившись щитом, оголив меч. Кинулись один на одного герої. Голосно заgrimіли їх мечі об оковані міддю щити. Мов два розлютованих леви, билися в п'їтьмі герої. Почув Адраст шум поєдинку і вийшов з палацу. Як же здивувався він, побачивши двох юнаків, що озвіріло бились один з одним. Один з них, Полінік, укритий був поверх панцира шкурою лева, а другий — Тідей — шкурою величезного вепра. Згадав Адраст провіщення, дане йому оракулом, що має він віддати дочок своїх за лева й вепра. Поспішно розборонив він героїв і повів як гостей у свій палац. Незабаром віддав цар Адраст своїх дочок — одну, Деїпілу, за Полініка, другу, Аргею, за Тідея.

Ставши зятями Адраста, почали просити його Полінік і Тідей повернути їм владу на їх батьківщині. Погодився Адраст допомогти їм, але поставив лише умову, щоб і Амфіарай, могутній воїн і великий провісник, також взяв участь у поході.

Вирішено було рушити спершу на семибрамні Фіви. Амфіарай відмовився взяти участь у цьому поході, бо він знав, що розпочинають цей похід герої проти волі богів. Не хотів він, улюбленець Зевса й Аполлона, прогнівити богів, зламавши їх волю. Хоч як умовляв Тідей Амфіарая, він твердо стояв на своєму рішенні. Запалав неугамовним гнівом Тідей, навік стали б ворогами герої, якби не примирив їх Адраст. Щоб усе-таки змусити Амфіарая взяти участь у поході, Полінік вирішив удатися до хитрощів. Він вирішив схилити на свій бік Еріфілу, щоб вона змусила Амфіарая іти проти Фів. Знаючи користолубність Еріфіли, Полінік обіцяв подарувати їй дорогоцінне намисто Гармонії, дружини першого царя Фів Кадма. Спокусилась коштовним дарунком Еріфіла і вирішила, що чоловік її повинен брати участь у поході. Не міг відмовитись Амфіарай, адже

він сам колись дав клятву, що коритиметься всім рішенням Еріфіли. Так послала Еріфіла на вірну смерть свого чоловіка, спокусившись коштовним намистом; не відала вона, що великі біди приносить із собою намисто тому, хто володіє ним.

Багато героїв погодилось брати участь у цьому поході. В ньому брали участь могутні нащадки Проїта, сильний, як бог, Капаней і Етеокл, син знаменитої аркадської мисливиці Аталанти, юний і прекрасний Партенопай, славетний Гіппомедонт і багато інших героїв. Звертався за допомогою і до Мікен Полінік; уже погодився правитель Мікен взяти участь у поході, але утримав його від цього великий громовержець Зевс своїми грізними знаменнями. Все ж зібралося велике військо. Сім вождів вели військо проти Фів, а на чолі всіх стояв Адраст. На загибель ішли герої. Не слухали вони умовлянь провісника Амфіарая, який просив їх не починати цього походу. Всі вони палали лише одним бажанням — зітнутися під мурами Фів.

Виступило в похід військо. Попрошався і Амфіарай зі своєю сім'єю, обняв він своїх дочок, обняв синів, зовсім юного Алкмеона і малесенького Амфілоха, який був ще на руках у годувальниці. Перед від'їздом закликав Амфіарай свого сина Алкмеона відомстити матері, яка послала на загибель його батька. Зійшов повний смутку на колісницю Амфіарай: він знав, що востаннє бачить він своїх дітей. Стоячи на колісниці, Амфіарай, звернувшись до дружини своєї Еріфіли, погрозив їй оголеним мечем і прокляв її за те, що прирекла вона його на смерть.

Щасливо дійшло військо до Німеї. Там почали шукати воїни, яких мучила спрага, воду. Ніде не могли вони знайти жодного джерела, бо їх позасипали німфи з веління Зевса, що гнівався на героїв, які розпочали похід проти його волі. Нарешті, зустріли вони колишню царицю Лемноса Гіпсіпілу з маленьким сином царя Німеї Лікурга, Офельтом, на руках. Гіпсіпілу продали в неволю жінки Лемноса за те, що врятувала вона свого батька Фаонта, коли перебили вони у себе всіх чоловіків. Тепер була рабинею в Лікурга цариця Лемноса і доглядала його сина. Посадила Гіпсіпіла маленького Офельта на траву і пішла вказати воїнам джерело, заховане в лісі. Тільки відійшли від Офельта Гіпсіпіла й воїни, як виповзла з кущів величезна змія і обвилась своїми кільцями навколо дитини. На крик її прибігли воїни і Гіпсіпіла, поспішив на допомогу і Лікург зі своєю дружиною Еввідікою, але змія вже задушила

Офельта. З оголеним мечем кинувся Лікурґ до Гіпсіпіли. Він убив би її, але захистив її Тідей. Він готовий був стати до бою з Лікурґом, але удержав його Адраст і Амфіарай. Не дали вони пролитись крові. Поховали герої Офельта і на його похороні влаштували військові ігрища, що дали початок Німейським ігрищам¹. Зрозумів Амфіарай, що смерть Офельта — грізне знамення для всього війська, що ця смерть віщує загибель всім героям. Назвав Офельта Амфіарай Архемором (ведучим до смерті) і почав радити всім героям припинити похід проти Фів, але, як і раніше, не послухались вони, — уперто йшли вони назустріч своїй загибелі.

Пройшовши ущелинами лісистого Кіферону, прибуло військо до берегів Асопу, до мурів семибрамних Фів. Не відразу почали вожді облогу. Вони вирішили послати у Фіви Тідея для переговорів з обложеними. Прийшовши у Фіви, Тідей застав найзнатніших фіванців за бенкетом в Етеокла. Не стали фіванці слухати Тідея, вони, сміючись, запрошували його взяти участь у бенкеті. Розгнівався Тідей і, незважаючи на те, що був один у колі ворогів, викликав їх на герць і всіх їх одного за одним переміг, бо допомогла своєму улюбленцеві Афіна-Паллада. Гнів охопив фіванців, вони вирішили згубити великого героя. Вислали вони п'ятдесят юнаків під проводом Меонта і Лікофона, щоб вони напали із засідки на Тідея, коли він вертатиметься в табір обложників. І тут не загинув Тідей, він перебив усіх юнаків, тільки Меонта відпустив він з веління богів, щоб міг Меонт сповістити фіванців про подвиги Тідея.

Після цього ще дужче розпалилась ворожнеча між героями, що прийшли з Аргоса, і фіванцями. Усі сім вождів принесли жертви богу Аресові, всім богам битви і богу Танатові. Омочивши руки в жертвовній крові, заприсяглися вони або зруйнувати мури Фів, або ж напоїти, впадши в бою, фіванську землю своєю кров'ю. Аргоське військо приготувалося до штурму. Адраст розподілив війська, кожен із семи вождів мав іти на штурм однієї з семи брам.

Проти Пройтідської брами став зі своїм загоном могутній Тідей, який жадав крові, мов лютий дракон. Три гребені маячили на його шоломі. На щиті у нього зображено було зоряне небо, а посередині око ночі — повний місяць. Проти брами Електри розмістив свій загін величезний, наче велетень, Капаней. Він погрожував фіванцям, що здобуде місто, хоч би боги цьому противились; він казав, що навіть

¹ За іншим переказом, Німейські ігрища встановлені були Гераклом після того, як він убив німейського лева. Див. ч. I, «Геракл».

всеруйнуючий гнів громовержця Зевса не спинить його. На щиті в Капанея зображений був нагий герой з факелом у руках. А Етеокл, потомок Пройта, став із загоном проти Нейської брами; і на його щиті була емблема: чоловік, що лізе по драбині на башту обложеного міста, а внизу був напис: «Сам бог Арес не повалить мене». Проти брами Афіни став Гіппомедонт; на його сонцесяйному щиті зображений був Тіфон, вивергаючий полум'я. Лютий був войовничий клич Гіппомедонта, погляд його очей загрожував смертю кожному. Юний і прекрасний Партенопай повів свій загін до Бореадської брами. На щиті у нього зображений був сфінкс з умираючим фіванцем у пазурах. А провісник Амфіарай облягав Гомолоїдську браму. Він гнівався на Тідея, призвідника війни, називав його убивцем, руйнівником міст, вісником лютості, слугою вбивства, порадником усяких зол. Він ненавидів увесь цей похід, він докоряв Полінікові за те, що той привів військо чужоземців руйнувати рідні йому Фіви. Знав Амфіарай, що нащадки прокленуть учасників цього походу. Знав також Амфіарай, що сам він упаде в бою і поглине його труп ворожа йому земля Фів. На щиті Амфіарая не було ніякої емблеми, — сам вигляд його був виразніший від усякої емблеми. Останню, сьому браму облягав Полінік. На щиті його зображена була богиня, що веде озброєного героя, а напис на щиті був такий: «Я веду цього мужа як переможця назад в його місто і в дім його батьків». Усе було готове до штурму незламних мурів Фів.

Фіванці також приготувалися до битви: Етеокл біля кожної брами поставив загін воїнів на чолі із знаменитим героєм. Сам він узяв на себе захист тієї брами, проти якої був його брат Полінік. Проти Тідея виступив могутній син Астаха Меланіпп, нащадок одного з воїнів, що виростили з зубів убитого Кадмом змія. Проти Капанея послав Етеокл Поліфонта, якого захищала сама Артеміда. Син Креонта Мегарей став із загоном коло брами, на яку мав напасти Пройтід Етеокл; син Ойнора Гіпербій висланий був проти Гіппомедонта, проти Партенопая — герой Актор, а проти Амфіарая — Лейсфен, юнак за силами й старець за розумом. Серед героїв фіванських був і могутній син Посейдона, непереможний Періклімен.

Перш ніж почати битву, Етеокл запитав про кінець битви провісника Тіресія. Обіцяв Тіресій перемогу лише в тому разі, якщо буде принесений у жертву Аресові (який ще гнівається за вбивство Кадмом присвяченого йому змія) син Креонта Менойкей. Юнак Менойкей, довідавшись

про це провіщення, зійшов на фіванський мур і, ставши проти печери, де жив колись змії, присвячений Аресові, сам проколов собі груди мечем. Так помер син Креонта: добровільно приніс він себе в жертву, щоб урятувати рідні Фіви.

Все обіцяло перемогу фіванцям. Умилостивлено гнівного Ареса, боги на боці фіванців, що виконують волю й зважають на знамення богів. Та не відразу дісталась фіванцям перемога. Коли, вийшовши з-під захисту мурів, стали вони до бою з аргоським військом біля святилища Аполлона, довелося їм відступити під натиском ворогів і знов заховатися за мурами. Кинулись аргосці переслідувати відступаючих фіванців і почали штурмувати мури. Пихатий Капаней, гордий своєю нелюдською силою, підставив драбину до стіни і вже вдерся був у місто, але Зевс не стерпів, щоб хтось проти його волі проник у Фіви. Він кинув у Капанея, коли той стояв уже на мурі, свою вогненну блискавку. На смерть уразив Зевс Капанея; увесь охоплений був він огнем, і його труп упав з муру до ніг аргосців, що стояли внизу.

Загинув, облягаючи Фіви, і юний Партенопай; могутній Періклімен скинув з муру йому на голову величезний камінь завбільшки із скелю. Розтрощив цей камінь голову Партенопаєві, упав він мертвий на землю.

Відступили з-під мурів аргосці, — вони переконались, що не здобудуть штурмом Фів. Тепер могли тріумфувати фіванці: мури Фів стояли непорушно.

Вирішили тоді вороги, що брати Полінік і Етеокл повинні розв'язати поєдинком, кому з них належатиме влада над Фівами. Приготувалися сини Едіпа до герцю. Вийшов з фіванської брами Етеокл, виблискуючи зброєю; назустріч йому з табору аргосців вийшов Полінік. Зараз мав початися братовбивчий бій. Ненавистю горіли один до одного брати. Один з них неминуче мусив загинути. Але інше судили великі неблаганні богині долі Мойри. Месниці Евменіди не забули прокльонів Едіпа, не забули вони й злочину Лая і прокльону Пелопса¹.

Як два лютих леви, що борються за здобич, так зітнулись у запеклому поєдинку брати. Прикрившись щитами, б'ються вони, пильно стежачи повними ненависті очима за рухами один одного. Ось оступився Етеокл, зараз же кинув списа Полінік у брата й поранив його у стегно. Полилася з рани кров, але при ударі відкрив Полінік плече, і вразив

¹ Див. міф про Пелопса, ч. I.

його Етеокл списом у плече. Погнувся спис, ударивши в панцир Полініка, і зламалося в нього ратище. Залишився з одним мечем Етеокл. Швидко нагнувся він, підняв величезний камінь і кинув ним у брата; камінь улучив у спис Полініка і зламав його. Тепер обидва залишились тільки з мечами. Зімкнувши щити, б'ються брати; обидва вони поранені, закривавлена їх зброя. Швидко відступив на крок Етеокл; не ждав цього Полінік, підняв щит, а брат його в цю мить устромив меча в живіт. Упав Полінік на землю, кров рікою ринула із страшної рани, очі його затуманились мороком смерті. Тріумфував перемогу Етеокл; він підбіг до вбитого ним брата і хотів зняти з нього озброєння. Зібрав останні сили Полінік, трохи підвівся і вдарив мечем брата в груди; з цим ударом відлинула його душа в похмуре царство Аїда. Мов зрубаний дуб, упав Етеокл мертвим на труп брата і змішалась їх кров, заливаючи навколо землю. З жахом дивилися фіванці і аргосці на страшний кінець поединку братів.

Недовго тривало замирення між обложеними і обложниками. Знов загорівся між ними кривавий бій. У цьому бою сприяли боги фіванцям. Загинули Гіппомедонт та Пройтід Етеокл, непереможного Тідея смертельно поранив могутній Меланіпп. Хоч і на смерть поранений був Тідей, усе ж знайшов він у собі сили помститись Меланіппові і вразити його списом. Побачивши вмираючого, залитого кров'ю Тідея, Афіна-Паллада ублагала Зевса дозволити їй урятувати її улюбленця і навіть дарувати йому безсмертя. Поспішила Афіна до Тідея, але в цей час Амфіарай відрубав голову Меланіппові і кинув її умираючому Тідеєві. В безумній люті схопив її Тідей, розбив череп і, як дикий звір, почав пити мозок свого ворога. Здригнулась Афіна, побачивши лють і кровожерність Тідея; покинула вона його, а вмираючий Тідей встиг лише прошепотіти вслід Афіні останнє своє благання — дарувати його синові Діомеду те безсмертя, якого не досяг він сам.

Перемогли аргосців фіванці, усе військо їх полягло під Фівами. Загинув і Амфіарай. Втечею поспішав він урятуватися на своїй колісниці, керованій Батоном. Його переслідував могутній Періклімен. Уже наздоганяв Періклімен великого провісника, уже замахнувся він списом, щоб уразити його, як раптом блиснула блискавка Зевса і вдарив грім, розступилася земля і поглинула Амфіарая з його бойовою колісницею. З усіх героїв урятувався тільки Адраст. Він помчав на швидкому, як вітер, коні своєму Арейоні і заховався в Афінах, звідки повернувся в Аргос.

Тріумфували фіванці, врятовані були Фіви. Урочисто поховали вони своїх убитих героїв, але героїв і всіх воїнів, що прийшли з Аргоса з Полініком, залишили вони без поховання. Непохованим лежав на полі битви й Полінік, що підняв руку проти своєї батьківщини.

Дізналися про те, що залишились непохованими герої Аргоса, їх жінки й матері. Повні смутку, прийшли вони з Адрастом до Аттики, щоб ублагати царя Тесея зарадити їхньому горю і змусити фіванців видати їм тіла вбитих. В Елевсіні біля храму Деметри зустріли вони матір Тесея і ублагали її впросити сина, щоб він зажадав видачі тіл аргоських воїнів. Довго вагався Тесей, нарешті, вирішив допомогти аргоським жінкам і Адрастові. Саме в цей час прийшов від царя Фів Креонта посол. Він вимагав від Тесея, щоб той не надавав допомоги жінкам Аргоса і вигнав Адраста з Аттики.

Розгнівався Тесей. Як сміє Креонт вимагати від нього підлеглості? Хіба не владен він сам над своїми постановами! Виступив Тесей з військом проти Фів, переміг фіванців і змусив їх видати трупи всіх убитих воїнів. Біля Елевфера розпалено було сім вогнищ і на них спалено трупи воїнів. А трупи вождів перенесено в Елевсін і спалено там, попіл їх матері й жінки віднесли на батьківщину в Аргос.

Тільки прах Капанея, вбитого блискавкою Зевса, залишився в Елевсіні. Священним був труп Капанея, бо вбитий був він самим громовержцем. Розпалили афіняни величезне вогнище і поклали на нього труп Капанея. Коли вогонь починав уже розгорятись і вогняні язики діткнулись уже трупа героя, прийшла в Елевсін дружина Капанея, прекрасна дочка Іфіта, Евадна. Не могла знести вона смерті улюбленого чоловіка. Одягши на себе розкішні похоронні шати, зійшла вона на скелю, що звисла над самим вогнищем, і кинулася звідти в полум'я.

Так загинула Евадна, і тінь її зійшла разом з тінню її чоловіка в похмуре царство Аїда.

АНТИГОНА

Викладено за трагедією Софокла «Антигона».

Після перемоги над аргосцями фіванці влаштували розкішний похорон Етеоклові і всім загиблим воїнам, а Полініка вирішив Креонт і фіванці позбавити поховання за те, що він привів чужоземне військо проти Фів. Труп його лежав під міськими мурами в полі, кинутий на розтерзання

хижих звірів і птахів. Приречена була душа Полініка на вічне блукання, не могла вона упокоїтись у царстві душ померлих.

Страждала благородна, готова на всяку самопожертву дочка Едіпа Антігона, бачачи те безчестя, на яке приречений був її брат. Незважаючи ні на що, вирішила вона сама поховати тіло Полініка. Смерть, якою погрожував Креонт усякому, хто насмілиться віддати землі тіло Полініка, вчинивши всі похоронні обряди, не лякала її. Антігона кликала йти з собою і сестру Ісмену, але боязка сестра її не зважилась допомогти сестрі, боячись гніву Креонта. Вона навіть намагалася умовити Антігону не йти наперекір волі царя Фів, вона нагадувала їй про ту долю, яка спіткала матір їх і братів. Невже Антігона хоче згубити себе і її?

Не послухалась Ісмени Антігона: вона готова сама виконати обов'язок перед братом, готова без ремства стерпіти все, аби тільки не залишився не похованим Полінік. І Антігона здійснила своє рішення.

Незабаром дізнався Креонт, що порушено його веління. Один з варті розповів йому, що хтось потай прийшов до трупа Полініка і засипав його зверху землею, здійснивши похоронний обряд. Страшенно розгнівався Креонт, він погрожував вартовому страшним катуванням, якщо він і його товариші не знайдуть того, хто здійснив похоронний обряд над трупом Полініка; він клянеться самим Зевсом виконати свою погрозу.

Пішов вартовий туди, де лежав труп Полініка. Варта скинула з трупа землю і сіла недалеко на пагорбі, щоб не долітав до неї сморід від трупа, який уже розкладався. Раптом опівдні здійнялася буря, у вихорі закружляли хмари куряви по всьому полі; коли ж промчала буря, побачила варта схилену над трупом дівчину, яка оплакувала Полініка, і скорботний голос її звучав, як жалібний крик пташки, яка побачила, що чиясь лиха рука викрала її пташенят. Дівчина робила вже узливання в честь підземних богів, як варта схопила її і повела до Креонта. Дівчина ця була Антігона.

Гнівними словами зустрів Креонт Антігону і вимагав від неї, щоб вона призналася у злочині. Антігона і не думала заперечувати своєї провини. Вона порушила веління Креонта, але зате виконала закон і волю богів. Антігона виконала обов'язок свій перед братом, поховавши труп його в землю. Смерть не лякає її, вона жадає смерті, бо життя її повне лише скорботи. У страшному гніві погрожує Креонт скарати на смерть не тільки Антігону, а й Ісмену, що, як він певен, була помічницею Антігони.

Почувши, що й Ісмену хоче віддати на страту Креонт, здригнулася з жаху Антігона. Невже їй доведеться бути причиною загибелі сестри? Слуги пішли по Ісмену. Ось з'являється вона на порозі палацу. Котяться з очей Ісмени сльози скорботи за сестрою.

На запитання Креонта завжди боязка Ісмена, дізнавшись, що смерть загрожує її сестрі, знайшла в собі мужність поділити з Антігоною її долю. Твердо відповідає вона Креонтові, що також брала участь у похоронних обрядах над трупом Полініка.

Не хоче Антігона, щоб ні в чому не винна Ісмена постраждала разом з нею. Даремно благає її Ісмена:

— О сестро, не відштовхуй мене, не кажи, що я не гідна умерти з тобою! Хіба має смисл для мене життя без тебе? Не ображай мене!

Але Антігона відповідає сестрі:

— Ні, ти не повинна вмерти зі мною! Не повинна називати своїм той вчинок, до якого ти рук своїх не приклала! Досить буде й однієї моєї смерті! Ти обрала життя, а я обрала смерть.

Ісмена благає Креонта помилувати Антігону, вона молить його подумати про те, що він прирікає на смерть наречену сина. Але Креонта не зворушують благання Ісмени. Він відповідає, що не дозволить своєму синові Гемону взяти за жінку злочинницю. Ні, Антігона мусить умерти, смерть розлучить її з Гемоном. Креонт велить своїм слугам відвести Антігону й Ісмену до палацу і там стерегти їх, щоб не спробували вони врятуватись утечею. Повели дочок Едіпових слуги. Мовчки стояли громадяни. Вони співчували Антігоні, вони визнавали, що подвиг здійснила вона. Мала рацію Антігона, сказавши Креонтові, що не обвинуватив би її народ за поховання Полініка, якби не скував йому вуста страх перед владолюбним Креонтом.

Креонтів син, юний Гемон, довідавшись, яка доля загрожує його нареченій, приходять до батька і благає помилувати Антігону. Гемон знає, що весь народ жалкує за невинною Антігоною, що ремствує він на те, що за благочестивий подвиг загрожує їй смерть. Гемон просить батька не вператися і визнати свою помилку.

— Невинною вважають Антігону всі у Фівах! — сміливо каже Креонтові Гемон. — Батьку, я бачу, що ти схильний до неправди! Ти порушив сам закон богів!

Дедалі більше розпалюється Креонт гнівом; він думає, що тільки любов до Антігони змушує Гемона так захищати її. Гнівний, кричить він на сина:

— О, ти думаєш, як мерзенний раб жінок!

— Ні! — відповідає Гемон, — але ти ніколи не побачиш, щоб я співчував лихому ділу! За тебе заступався я!

Але Креонт уже не чує слів Гемона, він каже, що твердо вирішив стратити Антігону.

Почувши таку ухвалу батька, Гемон каже:

— Якщо вона умре, то потягне за собою смерть другого!

Але Креонт не знає вже меж своєму гніву. Він наказує воїнам привести Антігону і вбити її тут, на очах у Гемона.

— Ні, не вмре вона на очах у мене! — вигукнув Гемон. — Ніколи не побачиш ти мене більше, батьку! Ти можеш сам шаленіти серед твоїх підлесливих друзів!

З цими словами пішов Гемон. Даремно громадяни застерігали Креонта, що тільки біду віщує той гнів, у якому пішов від нього Гемон, — Креонт непохитний.

Ось ведуть уже Антігону на жахливу страту. Креонт вирішив поховати її живцем у гробниці Лабдакідів. Іде в останню свою путь Антігона, іде до берегів Ахеронту. Живою буде замурована вона в гробниці; не серед людей буде вона, а серед мертвих, не буде вона належати ні життю, ні смерті. Не супроводять її друзі; не оплакавши, відводять її на смерть. Більш не побачить вона ясного сонця.

Тільки-но відвели Антігону, як, ведений хлопчиком, приходить до Креонта сліпий провісник Тіресій. Лиховісні знамення дані були йому богами під час жертвоприношення. Боги розгнівані тим, що трупи вбитих не поховані, що пси і птаство всюди розносять шматки гниючих трупів. Креонт у своїй безумній упертості не слухає навіть Тіресія, який радить йому віддати землі труп Полініка. Він каже, що навіть коли орел самого Зевса занесе шматок тіла до самого трону громовержця, то й тоді залишиться труп Полініка непохованим. Креонт обвинувачує Тіресія в тому, що він підкуплений, що він з корисливих мотивів дає йому такі поради. Розгніваний Тіресій грізно каже Креонтові, що у всьому винен тільки він сам: він образив богів, що замкнув Антігону живою в гробницю, збездичив труп Полініка, зламав закони богів. За це скарають його боги. Увесь дім Креонта порине в сум, кари зазнає той, хто дорожчий від усіх Креонтові. Помстяться на Креонтові нещадні Ерінії. Ніщо не врятує його від жахливої помсти.

Злякали Креонта слова віщого Тіресія. Він скасував свій наказ не віддавати на поховання труп Полініка. Сам поспішає в поле Креонт і здійснює похоронні обряди і молить Аїда і Гекату не гніватись на нього й Фіви. Учинивши поховання, іде Креонт з почтом до гробниці Лабдакідів,

щоб вивести звідти Антігону. Пізно! Звивши петлю зі свого одягу, повісилась Антігона. Креонт застає в гробниці Гемона, що плаче над трупом нареченої. Даремно благає Креонт свого сина вийти з гробниці. Гемон на очах у батька проколов собі груди мечем; мертвим упав він на труп нареченої. В розпачі Креонт — він утратив свого останнього сина. Гірко плаче він над його трупом.

Тим часом вісник приніс і дружині Креонта, Еврідіці, вість про смерть Гемона. Мовчки вислухала його Еврідіка і пішла до внутрішніх покоїв палацу. Там убила вона себе, проколовши, як і Гемон, груди свої мечем. Тільки-но заподіяла собі смерть Еврідіка, як до палацу приходить Креонт. На руках у нього труп його сина. Тут, біля палацу, где його нове жахливе горе — він довідується про смерть дружини. Зломлено гордий, владолюбний дух Креонта. В розпачі кличе він смерть, щоб хоч вона припинила його страждання. Усіх, кого любив, утратив Креонт.

ПОХІД ЕПІГОНІВ¹

Викладено за різними творами.

Минуло десять років після походу сімох проти Фів. За цей час змужніли сини загиблих під Фівами героїв. Вирішили вони помститись на фіванцях за поразку батьків і пішли новим походом. У цьому поході взяли участь: Айгіалей, син Адраста, Алкмеон, син Амфіарая, Діомед, син Тідея, Ферсандр, син Полініка, Промах, син Партенопая, Сфенел, син Капанея, Полідор, син Гіппомедонта, і Евріал, син Менестея. В інших умовах відбувався цей похід. Боги сприяли епігонам (так названі були вожді, які розпочали новий похід проти Фів).

Дельфійський оракул провістив перемогу епігонам, якщо візьме участь у цьому поході Алкмеон, син Амфіарая.

Ферсандр, син Полініка, взявся уговорити Алкмеона не відмовлятися від участі в поході. Довго вагався Алкмеон. Він не зважувався йти проти Фів, перш ніж виконає останню волю батька свого і не відомстить своїй матері за те, що послала вона свого чоловіка на вірну загибель. Як і батько його Полінік, надумав Ферсандр добиватися сприяння Еріфіли, матері Алкмеона. Він підкупив її, подарувавши їй дорогоцінний одяг Кадмової дружини Гармонії, який виткала для неї сама Афіна-Паллада. Спокусилася Еріфіла

¹ *Епігони* — по-грецьки означає потомки.

одягом, як колись спокусилася намистом Гармонії, і на-
полягла, щоб Алкмеон і його брат Амфілох узяли участь
у поході.

Виступило військо епігонів з Аргоса. Невелике було
це військо, але мала супроводити його перемога. Вождем
війська обраний був Діомед, син Тідея, рівний батькові
своєю силою і хоробрістю. Радісні йшли в похід герої,
палаючи бажанням помститися за своїх батьків.

У Потнії біля Фів запитали вони оракула Амфіарая
про наслідки походу. Відповів їм оракул, що він бачить
Алкмеона, спадкоємця слави Амфіарая, як він переможцем
входить у браму Фів. Переможуть епігони. Один тільки
Айгіалей, син Адраста, що врятувався під час першого
походу, повинен загинути.

Нарешті досягло військо епігонів семибрамних Фів.
Спустошивши всі околиці, обложили епігони місто. Вийшли
в поле під проводом свого царя Лаодаманта, несамовитого
сина Етеокла, фіванці, щоб відбити від мурів обложників.
Зав'язався кривавий бій. У цьому бою загинув, уражений
списом Лаодаманта, Айгіалей, але й Лаодамант був убитий
Алкмеоном. Переможені були фіванці, сховалися вони за
непрístupними мурами Фів.

Розпочали переможені фіванці переговори з обложни-
ками, а самі вночі, за порадою Тіресія, потай від облож-
ників, виселились із Фів з усіма жінками і дітьми. Вони
пішли на північ у Фессалію. В дорозі вмер біля джерела
німфи Тельпузи віщий Тіресій, який так довго допомагав
фіванцям і не раз врятував їх від загибелі.

Після довгої подорожі досягли фіванці Гістіотіди в Фес-
салії і оселилися там.

Фіви ж, захоплені епігонами, були зруйновані. Багату
здобич, що дісталася їм, поділили між собою епігони. Кра-
щу частину здобичі і серед неї дочку Тіресія, провісницю
Манто, вони подарували Дельфійському оракулу.

Щасливо повернулися епігони на батьківщину. А Фер-
сандр, син Полініка, став царювати у Фівах, відбудувавши їх.

АЛКМЕОН

Викладено за поемою Гомера «Одіссея».

Вернувшись із походу проти Фів, Алкмеон виконав
волю батька свого Амфіарая і помстився матері за загибель
батька. Своєю рукою вбив матір Алкмеон. Умираючи,

прокляла мати сина-вбивця і прокляла ту країну, яка дасть йому притулок.

Прогнівались богині-месниці Ерінії на Алкмеона і переслідували його всюди, де тільки намагався він сховатись. Довго блукав нещасний Алкмеон, всюди намагаючись знайти притулок і очищення від гріха пролитої крові. Нарешті, прийшов він до міста Псофіди, в Аркадії. Там очистив його від гріха вбивства цар Фегей. Одружився Алкмеон з дочкою Фегея Арсіноюю і думав спокійно жити у Псофіді. Та не судилося йому це. Материне прокляття переслідувало його. Страшний голод і моровиця поширились у Псофіді. Скрізь панувала смерть. Звернувся до Дельфійського оракула Алкмеон, і відповіла йому провісниця піфія, що мусить він покинути Псофіду і йти до бога ріки Ахелоя; там тільки очиститься він від убивства матері і знайде спокій у країні, яка ще не існувала тоді, коли прокляла його мати. Покинувши дім Фегея і свою дружину Арсіноюю і сина Клітія, Алкмеон вирушив до Ахелоя. По дорозі відвідав він у Калідоні Ойнея, який гостинно прийняв його. Був Алкмеон і в феспротів¹, але вони вигнали його зі своєї країни, боячись гніву богів. Нарешті, прийшов Алкмеон до потоків Ахелою². Там очистив його бог ріки Ахелой від гріха пролитої крові матері і видав за нього дочку свою Каллірою. Оселився біля гирла ріки Ахелою Алкмеон на острові, що утворився з нанесеного піску й мулу. Це й була та країна, яка ще не існувала тоді, коли прокляла Алкмеона мати.

І тут переслідував фатум Алкмеона. Дізналась Калліроя про дорогоцінне намисто і витканий самою Афіною-Палладюю одяг, який подарували Полінік та його син Ферсандр Еріфілі, і зажадала, щоб чоловік її приніс ці скарби їй. Не знала Калліроя, що загибель приносили ці скарби тому, хто володів ними. Вирушив Алкмеон у Псофіду і зажадав у Фегея, щоб він віддав йому намисто й одяг. Алкмеон сказав Фегеєві, що хоче присвятити ці скарби Дельфійському оракулові, щоб дістати від бога-стріловержця прощення. Віддав Фегей Алкмеону скарби, повіривши його словам. Але раб Алкмеона сказав Фегеєві, кому призначаються і намисто, і одяг. Розгнівався Фегей, покликав своїх синів, Проню та Агенора, і звелів їм напасти із засідки на Алкмеона, коли він вертатиметься до гирла Ахелою. Виконали вони наказ батька і вбили Алкмеона.

¹ Народ, що жив в Епірі, в Північно-Західній Греції.

² Річка, що ділить Акарнанію й Етолію, області на заході Середньої Греції.

Дізналась про загибель свого чоловіка Арсіноя, перша дружина Алкмеона; вона ще любила його. Прокляла в горі вона своїх братів. А брати відвезли її до царя Агапенора в Аркадію і, обвинувативши її в тому, що вона вбила Алкмеона, стратили її.

Дізналась і Калліроя про смерть Алкмеона. Вирішила вона помститись на синах Фегея і на ньому самому за вбивство чоловіка. Але хто ж міг бути месником? Сини Каллірої, Акарнан і Амфотер, були ще немовлятами й лежали в колисці. Почала благати Зевса Калліроя, щоб він зробив синів її могутніми юнаками. Почув благання Каллірої Зевс. За одну ніч вирости й змужніли її сини. Вони рушили в Тегею до царя Агапенора і вбили там синів Фегея. Потім у Псофіді вбили вони і самого Фегея. Так накликали на Фегея і всю його родину загибель дари, одержані колись Еріфілою від Полініка і Ферсандра.

Узяли дорогоцінне намисто й одяг, зітканий Афіною, Акарнан і Амфотер і присвятили їх, за згодою матері, Дельфійському Аполлонові. Акарнан і Амфотер не залишилися жити на батьківщині. Вони виселились у країну, що названа була по імені Акарнана Акарнанією, і заснували там нове царство.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

А

- Абдер 119
Абсірт 201, 206, 209—210
Авгій 117—118
Автолік 132, 367
Автомедонт 276, 280—281,
289
Автоноя 24, 103
Агамемнон 183, 224—225,
229—233, 235—242, 244—
252, 254, 256, 259—260,
262—268, 273, 276—277,
283, 287—288, 300, 309—
310, 312, 314, 317—318,
320, 347, 355, 376, 380—383,
385—387
Агапенор 415
Агелай 221
Агелай 369
Агенор 98, 100—103, 196, 272,
278, 294
Агенор 414
Агрій 139
Адмет 20, 119—123, 169, 190—
191, 214, 299
Адмета 123—124
Адоніс 36—37
Адраст (син Пелія) 214
Адраст 399, 401—404, 407—
408, 412—413
Адрастея 7, 200
Аедона 105
Аелла 124
Аеропа 181—182
Аїд (Гадес) 7, 9, 13—14, 23,
28, 37, 41—45, 51, 62, 67,
71, 78, 81—82, 88—89, 95,
97, 117, 119—122, 127—129,
136, 143, 150, 154, 168,
170—175, 177, 213, 258,
280, 290—291, 296—298,
309, 318, 345—347, 351,
400—401, 407—408, 411
Айгіалей 412—413
Акамант (син Тесея) 168
Акамант (фракієць) 254
Акарнан 415
Акаст 219
Акід 178—179
Акрісій 78—79, 88
Аксії 292
Аксіона 181
Актеон 24—25, 103
Актор 405
Алексіроя 183
Алет 388
Алкей 123
Алкеста 20
Алкестіда 119—122
Алкід 110
Алкіной 210—211, 331—338,
347, 352
Алкіоней 138

- Алкмена 108—111, 134, 145—146, 181
Алкмеон 403, 412—415
Алоей 21
Алопа 160
Алфея 170—171
Альпенор 107
Амалфея 7, 11, 94
Амік 195—196
Аміфаон 401
Аммон 84
Амфаон 190
Амфіарай 401—405, 407, 412—413
Амфібах 272
Амфідамант 131, 199
Амфілох 403, 413
Амфімедонт 376
Амфіном 360, 364, 372
Амфіон 104—105, 107
Амфітріон 108—111, 150
Амфітріта 11—12, 164, 210—211
Амфотер 415
Андрогей 163
Андромаха 236, 256—258, 281, 295, 297, 303, 317
Андромеда 83—88, 125
Анкей 170, 190, 196
Антей 130, 160
Антейя 90
Антенор 235—236, 250—251, 260, 268, 317
Антігона 219
Антігона 391, 395—401, 409—412
Антіклея 347
Антілох 224, 282, 299, 306—307, 309, 327, 347, 376
Антімах 236, 268
Антіной 323—324, 327, 360, 362—363, 369—371, 378
Антіопа 104—105, 124
Антіопа 165—166
Антіф 267
Антіфат 343, 401
Анхіз 290, 317
Апата 6
Аполлон 9, 17—24, 28, 30—31, 38, 56, 60, 72, 100, 104, 106—107, 111—112, 119—120, 125, 132—133, 139, 148, 157—158, 161—163, 171—172, 177, 180, 187, 189—191, 196, 212, 220, 222, 227, 229, 236, 238—241, 244, 251—255, 258—260, 267—268, 274—275, 278—282, 289—297, 299—300, 305—307, 314, 318, 332, 371, 383—386, 389—390, 392, 402, 406, 415
Арахна 26—28
Арг 191
«Арго» 191—195, 197—200, 202—203, 206, 208—212, 227
Аргос 199, 202—204
Аргус 16, 362
Арейон 407
Арес 21—22, 28, 31—32, 89, 101, 103, 123—124, 188, 202—203, 206—208, 220, 224, 252—256, 259, 274, 286, 289—290, 293—294, 304—305, 385, 399, 404—406
Арестор 191
Арет 211, 281
Арета 331—335, 337, 347, 352
Аріадна 163—165, 205
Арсіноя 414—415
Артеміда 9, 21, 23—25, 33, 37, 59, 103, 106—108, 115—116, 124, 139, 149, 167, 169—170,

- 220, 230—233, 253, 289, 294,
305, 332, 357, 386—388, 405
Архептолем 262—263
Архілох 353
Архітел 134—135
Асій 270
Аскалаф 274
Асканій 317
Асклепій (Ескулап) 22—23
Асоп 74, 107—105, 219
Астах 405
Астеропей 292
Астіанакс 257—258, 297, 303,
317
Астрей 5, 47
Ата 109—110
Аталант 214
Атамант 53
Ате 227
Атланта 169—170
Атлас 11, 51, 82—83, 129,
131
Атрей 181—183, 219, 239, 246,
265, 268, 309—312
Атріди 224—225
Атропос 11
Афамант 187—188
Афарей 179
Афіна (Афіна-Паллада та інш.)
9, 15, 22, 26—28, 32—33, 73,
76, 78, 80—81, 85—86, 88,
91, 102, 110—111, 114, 118,
126, 128, 131—132, 138—
139, 144, 146—147, 178,
191—192, 198, 200, 220, 222,
227, 240, 246—248, 251—
256, 258—259, 261, 263,
266—267, 274, 281—284,
286, 288—289, 291, 293—
294, 296, 299—300, 309,
315, 317—318, 320—326,
328, 330—336, 353, 355—
356, 358—360, 364—365,
367—370, 372—373, 375,
378—379, 384—386, 388,
404, 407, 412, 414—415
Афродіта 9, 21, 31—35, 37—38,
73, 78, 88, 103, 163—164,
178, 183, 197, 200, 203,
220, 222—224, 251—256,
289—290, 294, 297, 299,
317, 364
Ахелой 133—134
Ахілл 225—226, 228—232,
235—236, 238—244, 246—
252, 259, 263—265, 268—
270, 276—277, 280—300,
311, 314, 316—318, 376
Аякс Оїлід 225, 281, 299, 313,
317, 320
Аякс Теламонід 225, 235, 238,
240, 250, 256, 258—260,
263—265, 269—273, 275,
277, 280—282, 299—300, 304,
308—310, 313, 347, 376
Аякси 225, 254, 259, 270

Б

- Балій 289
Батон 407
Бел 76
Беллерофонт 90—92
Біант 401
Борей 5, 96, 154, 190, 196, 299,
330, 338—339, 350
Бріарей 242
Брісеїда 236, 240, 242, 264,
287—288
Бусіріс 130—131

В

Вакх (пор. Діоніс) 54, 176
 Великий Віз (сузір'я) 329
 Великий Пес (сузір'я) 57
 Влада 65—66

Віз (сузір'я) 286
 Волопас (сузір'я) 57
 Ворожнеча 267

Г

Галатея 178—179
 Галіферс 323, 378
 Ганімед 10, 125, 200, 312
 Гармонія 103—104, 402, 412—413
 Геба 10, 144, 251, 254, 256
 Гекаба (Гекуба) 221—222, 227, 256, 279, 295—297, 301, 303, 316, 411
 Гекала 162
 Геката 14, 173, 201, 204—206, 212—213, 215
 Гектор 183, 222, 227, 234—236, 248—250, 254, 256—260, 262—265, 267—285, 287, 289—304, 307, 317
 Гелен 223, 236, 256, 259, 310
 Геліос 5, 42, 47—51, 97, 117, 126—127, 138, 141, 182, 188, 191, 193, 199, 201, 210, 215—217, 245, 284, 298, 325, 344, 346—347, 350—351, 376
 Гелла 187—188
 Гемера 5
 Гемон 410—412
 Гера 7, 9, 15—17, 21, 31, 34, 38—40, 52—53, 69, 75, 106, 109—110, 112, 123—124, 127, 129, 132—133, 138, 144, 200, 204, 206, 210, 220, 222, 239, 243—246, 251, 253—256, 262—263,

277, 283—285, 289—291, 293—294, 300—301
 Геракл (Геркулес) 16, 72—73, 78, 108, 110—119, 121—146, 157, 160, 162, 165, 168, 174, 181, 191—195, 206, 211, 218—219, 225, 227—229, 233—234, 254, 290, 310, 312
 Геріон 126—127, 129
 Гермес 16, 21—22, 28—31, 39, 44, 53, 58, 64, 70—71, 73—74, 78, 80—81, 85, 88, 94—95, 97—98, 111—112, 119, 128, 132—133, 137, 139, 144, 148, 174, 181, 187, 189—190, 214, 220—221, 289, 300—303, 328—329, 334, 345, 375—376, 384, 400
 Герміона 223
 Гесіона 67, 125, 137
 Гесперида 58, 129—132, 211
 Гесперія 183—184
 Гестія 7, 33, 120
 Гефест 9, 26, 38—40, 47—48, 65—66, 68, 73, 95, 111, 114, 127, 139, 147, 159, 200, 220, 244, 283, 285—289, 293, 296, 306, 309, 318, 334
 Гея (Земля) 5—9, 15, 41, 51, 67, 129—130, 138, 216
 Гіади 53, 286

Гіацинт 177—178
Гілас 194—195
Гілл 139—146
Гіменей 31, 38, 85
Гімерот 33
Гіпербій 405
Гіпермнестра 78
Гіпнос 6, 14, 137—138, 208,
273
Гіпперіон 5
Гіпподамія 96—98, 181
Гіпподамія (дружина Пейрі-
фоя) 166—167
Гіппокоонт 218, 267
Гіппомедонт 403, 405, 407
Гіппотоот 160
Гіпсіпіла 192, 403—404
Главк 12, 90, 194—195, 258,
270—271, 278, 280—281
Главка 214—217
Годій 264
Горгіфійон 263
Горгони 69, 80
Гранік 183
Гратіон 139

Д

Дамасіхтон 107
Дамаст 160
Данай 76—78
Данаїди 76—78, 173
Даная 78—79, 85—88
Дардан 227
Дафна 18—19
Девкаліон 63—64
Дедал і Дедаліди 155—157
Деїпіла 402
Деїфоб 222, 272, 274, 296, 317
Деймос 32
Деметра 7, 41—46, 94
Демодок 335, 337
Демофон 168
Демофонт 43, 145—146
Деяніра 128, 133—135, 139—
143, 145
Діва (сузір'я) 57
Дідамія 311
Діке 10, 142
Діктіс 79, 88
Дімант 331
Діокл 326, 357
Діомед (герой) 32
Діомед (фракійський цар)
118—119
Діомед (цар Аргоса) 123, 224,
226, 252—256, 259, 262—268,
273, 287, 293, 299—300,
305, 313—314, 318, 407,
412—413
Діона 253
Діоніс 39—40, 52—58, 104, 139,
153, 164—165
Діоскури 179—181, 219
Дірка 104—105
Долій 378—379
Долон 266—267
Дріопа 58

Е

Еагр 172
Еак 74—76, 219, 227
Евадна 408
Евмед 266
Евмей 353—363, 368—373,
376

- Евмел 299
Евменіди (Ерінїї) 386, 395—400, 406
Евмалп 148
Евном 134
Евпейт 378—379
Евр 5, 245, 279, 330
Евріал 299
Евріал (син Менестея) 412
Евріал (феакієць) 336—337
Евріала 82
Еврібат 242, 264
Еврідіка (дружина Орфея) 172—175
Еврідіка (дружина Лікурга) 403
Еврідіка (дружина Креонта) 412
Евріклея 323—324, 328, 361, 365, 367—368, 370—371, 373—375
Еврілох 344—345, 350—351
Еврімах 323, 356, 364—365, 371—372
Еврімедуза 333
Еврінома 39
Еврінома (рабиня) 364
Евріпіл 137, 259, 269—270, 276, 312
Еврісак 309
Еврісфей 109—110, 112—119, 123—125, 127, 129, 131—132, 145—146, 162, 181, 195
Евріт (кентавр) 167
Евріт (гігант) 139
Евріт (цар Ойхалїї) 132—133, 139—141, 143—144, 370
Еврітіон (велетень) 126
Еврітіон 219
Еврітой 86
Евтерпа 21
Евфем 198, 211—212, 214
Евфорб 279—280
Егей 157—158, 160—163, 165, 216, 395
Егіна 219
Егісф 182—183, 347, 380, 382—384, 388
Едіп 62, 390—401, 406, 409—410
Еет 188, 199—203, 205—211
Ейрена 9
Електра (Наяда) 227
Електра 382—383, 388, 404
Електріон 108—109
Ельпенор 346, 348
Емпус 14
Ендіміон 47
Еней 223, 252—256, 272, 278, 281—282, 290, 317
Енкалад 139
Еномай 96—98, 181
Енюо 32, 254
Еол 88, 187, 342—343
Еос 5, 27, 47, 50, 97, 138, 148—149, 193, 261, 298, 306—307, 319, 356, 375
Еосфорос 47
Епаф 16, 48, 69, 76, 130
Епей 299, 314, 316
Епікл 271
Епіметей 74
Ерато 21
Ергін 112
Ерехтей 146, 148, 154—155
Ерігона 57
Еріда 6, 32, 220, 289
Ерікс 127
Ерінїї 13, 142, 170, 173, 210, 363, 384—387, 411, 414
Ерісіхтон 46—47
Еріфіла 401—403, 412—413, 415
Еріхтонїй 146—148, 151

Ерос 15
Ерот 29, 31, 33, 38, 59, 85,
200—212
Есак 183—184
Есон 188—190, 212—213
Естіон 236, 241
Етеокл 391, 395—397, 399, 401,
405—408, 413
Етеокл (син Аталанти) 403—
404
Ефіальт 21—22
Ефіальт (гігант) 139
Ефір 5, 66, 71, 152
Ефра 158, 168—169
Ехо 34—36

Є

Європа 98—100, 118, 155
Єгипт 76—77
Єлена 62, 167—169, 179,
183, 218—219, 222—224,
235—236, 246, 249—251,
256—257, 260, 295, 303,
313, 316—317, 319—320,
326—327, 356
Єхидна 8, 91, 112—113, 159,
391

Ж

Жертовник (сузір'я) 50

З

Завзяття 7
Зевс 6—16, 20—21, 23—28,
31—32, 38, 40—42, 48—49,
51—54, 56—57, 61—66,
68—80, 82—87, 89—95, 97,
99—102, 104, 106, 109—114,
116, 121—131, 133—139,
141—144, 146—147, 150,
155, 160, 162—163, 179—182,
188, 190—191, 195—196,
198, 200, 205, 210—211, 215,
218—222, 227, 232—233,
236, 240, 242—245, 247—
248, 250—251, 253—256,
258, 260—264, 267—275,
277—279, 281—283, 287—
289, 292—295, 300—302,
306, 308, 312, 318, 322—323,
326, 329, 332, 334, 337—338,
340—343, 349—352, 357,
360, 366, 368—369, 371,
377—379, 381, 386, 393,
400, 402, 403, 405—409,
411, 415
Зет 104—105, 154, 190, 196
Зефір 6, 289, 299, 330, 334,
343, 351
Змія (сузір'я) 50

І

Іардан 133
Ідас 179—180, 190
Ідей 301—303
Ідея 7

Идмон 26
Идомей 225, 250, 259, 269,
272, 281, 288, 313, 353
Идофея 319
Икар 155—157
Икарій 57
Ил 95, 227
Іліоней 107
Іммарад 148
Інах 69
Іно 53, 103, 187
Іо 16, 69—70, 76—77
Іобат 90—92
Іокаста 389, 391—394
Іола 132, 140—141, 143—144
Іолай 113—114, 132, 145—146,
169, 181
Іпполіт 139
Іпполіта 123—125
Ір 363—364
Іріда 9, 15, 44, 197, 224,
248—249, 263, 268, 274,
299—301
Іс 267
Ісмен 106
Ісмена 391, 396—397, 400—
401, 409—410
Іфігенія 230—233, 387—388
Іфідамонт 268
Іфікл 110, 112—113, 214
Іфіт 132—133, 135, 139,
370
Іфтіма 328

К

Кадм 24, 52, 57, 62, 100—104,
187, 206, 389, 391—392, 402,
405, 412
Калаїд 154, 190, 196
Каліпсо 321, 327—330, 334,
338, 352
Калліопа 10, 21, 172
Каліроя 126, 415
Калхас 225—226, 228, 230—
233, 239, 271, 315
Капаней 403—406, 408
Кассандра 222—223, 303,
316—318, 381
Кассіопея 83—85
Кастор 168—169, 179—180,
190, 207, 214, 218—219
Кебріон 269, 279
Кейк 139
Кекроп 146—148
Келей 43—44
Кентавр (сузір'я) 49
Кер 6
Кербер (Цербер) 8, 13, 127—
129, 136, 174
Кери 14
Керкіон 160
Кефал 148—150
Кефей 83—87
Кефіс 34
Кипарис 171—172
Кізік 193
Кікн 52
Кілікс 100
Кірка 210, 337, 344—346,
348—350
Клейто 194
Клеопатра 170, 196
Клімена 48—49, 51
Кліо 21
Клітемнестра 179, 183, 218,
229—233, 320, 347, 380—
386
Клітій 199, 414
Клітій (гігант) 139

Клото 11
Кокал 157
Коонт 268
Копрей 112, 145
Креонт 109, 112, 214—217,
391—395, 397—398, 401,
405—406, 408—412
Кретеї 188
Креуса 148
Крон 6—7, 10, 15, 41, 61—62,
64, 67, 70, 93—94, 99, 138,
300
Ксанф 289, 292—293
Ксанф (річний бог) 289, 292
Ктесій 357
Ктесіпп 369, 373

Л

Лабдак 389
Лавріона 34
Лаерт 225, 246, 328, 338, 347,
357, 359, 376—379
Лай 389—394, 396, 406
Лайлап 149—150
Ламія 14
Лампетія 351
Лаодам 336
Лаодамант 413
Лаодамія 235
Лаодіка 249
Лаодок 251
Лаокоон 314—315
Лаомедонт 125, 137, 227, 233
Латона 17—18, 23, 25, 30, 59,
104, 106—108, 112, 116, 239,
289, 294, 305
Лаксесіс 11
Леарх 53
Левкотея 330
Леда 179, 190, 195, 218, 222
Лейод 370, 373
Лейсфен 405
Леокріт 324
Леонтей 270
Леос 162
Лета (богиня) 253
Лік (цар Фів) 104—105
Лік (цар Мізії) 123
Лікаон 63
Лікаон (син Пріама) 290—292
Лікомед 168, 226, 310
Лікофон 404
Лікурґ (цар едонів) 54
Лікурґ 403—404
Лін 111
Лінкеї 78
Лінкеї (син Афарея) 179—180,
190—191, 211
Лінх 45—46
Ліра (сузір'я) 176
Лісіанасса 130
Ліхас 140—142

М

Майра 57
Майя 28, 30
Макарія 145
Манто 106, 413
Марпесса 180
Марсій 22
Махаон 252, 269, 272
Мегапент 88, 326, 356
Мегара 112, 132
Мегарей 405
Медея 161, 200—217
Медон 161

- Медонт 360—361, 373, 378
 Медуза Горгона 79—84, 86—88, 91, 128, 254, 348
 Мелампод (провісник) 401
 Мелампод 190
 Меланіпп 405, 407
 Меланіппа 124
 Мелантій 361—362, 368—370, 372—373
 Меланто 365—366
 Мелеагр 128, 133, 169—171, 191, 206, 264
 Мелікерт 53
 Мельпомена 21
 Мемнон 305—307, 312
 Менади
 Менелай 183, 219, 223—226, 230—231, 235—236, 240, 248—252, 256, 259—260, 265, 268—269, 280—283, 288, 295, 299, 309—310, 312—314, 317—320, 322, 325—337, 355—356
 Менестей 412
 Менесфей 168, 270
 Менойкей 389
- Менойкей (Креонтід) 405
 Мент 321—322
 Ментор 324—325, 372, 378—379
 Меонт 404
 Меріон 259, 272, 281—282, 299—300, 313
 Мероп 194
 Меропа 390
 Метанейра 43—44
 Метіон 157
 Метіс 26
 Мідас 57—58, 60
 Міній 54
 Мінос 14, 75, 100, 118, 123, 155—157, 162, 164, 205, 211—212, 224, 348
 Мінотавр 155, 163—165
 Міртил 97—98, 181
 Міць 7
 Мнемосіна 20
 Мойри 10, 26, 73, 119, 139, 406
 Мопс 203—204, 214
 Музи 20—21, 220, 244, 308, 391

Н

- Навплій 238
 Навсікая 331—334, 337
 Надія 74
 Нарціс 34—36
 Нелей 118
 Немесіда 6
 Неоптолет 288, 310—313, 316—318, 326, 347
 Нерей 11—12, 39, 130, 224, 226, 231, 242, 283
 Несс 135, 141, 143
 Нестор 118, 167, 224—225, 241, 245, 247—248, 259—260, 262, 264—266, 269, 272, 275, 282, 288, 299, 306, 308—309, 318, 322, 324—326, 356—357
 Нефела 187
 Нікіппа 181
 Ніке 9
 Ніоба 105—108
 Ніч (Нюкта) 5, 47, 80, 138, 310
 Ніхто (вигадане ім'я Одиссея) 341—342
 Ноємон 324, 327
 Нот 6, 63, 245, 279, 330, 351
 Нюктіда 389

О

- Одіссей 178, 218, 225—226, 230—232, 234—235, 237—238, 240—242, 246—247, 250, 254, 259, 262—269, 273, 287—288, 299—300, 305, 308—316, 318, 321—339, 342—344, 346—350, 352—355, 357—379
- Оїкл 137, 401
- Оїлей 198—199, 225, 281, 299, 317
- Ойней 133—135, 169—170, 402
- Ойнор 405
- Океан 5, 7, 12, 15, 39, 47—49, 62, 67—68, 83, 126—127, 284, 286, 305, 346, 348, 376
- Омфала 133, 135—136, 139
- Орест 230—231, 382—388
- Ори 9, 33, 73, 220
- Оріон (сузір'я) 286
- Оріфія 154, 190
- Орфей 111, 172—176, 191—192, 196, 210—211
- Орфо 8, 126
- От 21—22
- Офельт 403—404

П

- Паламед 224—225, 237—238, 315
- Палехтон 76
- Палідамна 319
- Паллант 162
- Пан 58—60
- Пандар 251—253, 255
- Пандарей 94, 105
- Пандіон 151—152, 157, 271
- Пандора 73—74
- Паон 256
- Паріс (Олександр) 169, 221—224, 235—236, 248—251, 256—258, 260—262, 268—269, 272, 297, 306—307, 312—313, 317
- Партенопай 403, 405—406, 412
- Пасіфая 155
- Патрокл 226, 228, 241—242, 264, 269—270, 276—285, 287—289, 292, 296—299, 302, 304, 307—308, 311, 347, 376
- Пегас 82, 91—92
- Пейріфой 166—169
- Пеласг 76—77
- Пелей 73, 167, 169, 214, 219—221, 225—226, 241—242, 264, 276—277, 279, 281—284, 288, 292—293, 295—299, 302, 305—306
- Пелій 20, 188—191, 206, 212—215
- Пелопс 94—98, 181, 389, 406
- Пеней 19
- Пенелопа 225, 322—323, 328, 347, 356—357, 359—361, 363—368, 370—371, 373—376
- Пенфесілія 304—305
- Перай 358, 361
- Пердіка 155
- Перемога (Ніке) 7
- Періклімен 405—407
- Періклімен (син Неменя) 118
- Періфант 255
- Періфет 159
- Періфой 127—128

- Персей 78—88, 91, 109—110, 181
Персефона 13, 37, 41—45, 89, 94, 128, 168, 170, 173—174, 213, 346, 348, 400
Пігмаліон 33—34
Пілад 382—383, 387—388
Пірра 63—64
Пісістрат 325—327, 355—357
Пітфей 158
Піфія 187, 229
Піфон 17—20
Плеяди 227, 286, 329
Подарга 289
Подарок (див. Пріам)
Поліб 389, 390, 394, 401
Полібот 139
Полігімнія 21
Полідамант 270, 272, 278, 284, 295
Полідамна 327
Полідевк 168—169, 179—180, 190, 195—196, 207, 214, 218—219
Полідект 79—80, 87—88
Полідор (син Пріама) 291
Полідор (син Кадма) 389
Полідор (син Гіппомедонта) 412
Поліід 91
Поліксен 109
Поліксена 318
Полінік 391, 395—403, 405—415
Поліпет 270, 300
Полісфен (син Фієста) 182
Політ 248, 316
Поліфем 194—195
Поліфем (циклоп) 178—179, 321, 341—342, 347, 349
Поліфонт 405
Полуксо 192
Порфіріон 138
Посейдон 7, 9, 11—12, 27—28, 46, 51, 56, 83—84, 91, 97—99, 118, 125, 127, 130, 137, 139, 146, 148, 150, 158—160, 163—164, 188, 193, 217, 220, 227, 261—262, 271—274, 289—290, 293—294, 300, 315, 318, 320—321, 325, 330, 337—338, 342, 347, 352—353, 395, 398, 405
Правосуддя 62
Пріам 137, 169, 183—184, 221—223, 227, 229, 234—237, 246, 248—251, 256, 259—261, 263, 267, 272—273, 275, 280, 291, 294—297, 300—304, 306, 310, 312, 314, 316—318, 381
Пройт 90, 401, 403, 405
Прокна 151—153
Прокріда 148—150
Прокруст (Дамаст) 160
Промах 412
Прометей 16, 63—74, 82, 199—200, 204, 220, 395
Проной 414
Протей 12, 319, 327
Протесілай 234—235, 275—276
Протоя 124
Прохолода 150
Птерелай 108—109

Р

- Радаманф 14, 75, 110—111
Рак (сузір'я) 49
Рес (фракійський цар) 265—267
Рет 86
Рея 6—7, 15

С

- Сарпедон 270—271, 277—278
 Сарпедон (син Зевса) 100, 254
 Селена 5, 47, 51, 138, 215
 Семела 52—53, 57, 103
 Сила 65—66
 Силен 54, 57
 Сипіл 106
 Сиринга 59
 Сізіф 88—90, 173, 215, 348
 Сімефіда 178
 Сімоїс 293
 Сінід 159—160
 Сінон 314—316
 Сіріус 295
- Скірон 159—160
 Скорпіон (сузір'я) 49
 Совість 62
 Сок 269
 Сперхей 298
 Стейно 82
 Стентор 255
 Стікс 7
 Строфій 382
 Сфенел 109—110, 181, 252—253, 255
 Сфенел (внук Міноса) 123
 Сфенел (син Капанея) 412
 Сфінкс 390—392
 Сцілла 210, 348—351

Т

- Тал 155
 Тал (син Біанта) 401
 Талія 21
 Талос 211—212
 Тальфібій 232, 242, 288
 Танат 6, 14, 80, 89, 92, 120—122, 278, 400, 404
 Тантал 93—95, 97—98, 105—107, 173, 348
 Тантал (син Фієста) 182
 Тартар 5, 8, 30, 32, 67, 72, 256, 261
 Тевкр 227, 263, 271, 275, 300, 309—310
 Тейя 5
 Теламон 75, 137, 169, 191, 194—195, 202, 206, 219, 225, 269, 310
 Телем 178
 Телемах 225, 246, 321—328, 347, 355—366, 369—376
 Телеф 228—230, 312
 Телець (сузір'я) 49
- Тельпуза 413
 Терей 151—153
 Терпсіхора 21
 Терсіт 244, 246—247, 305
 Тесей 118, 123—124, 127—128, 145, 157—169, 190, 205, 218, 312—385, 395—398, 400—401, 408
 Тідей 224, 252—253, 255, 267, 402, 404—405, 407, 412—413
 Тіндарей 179, 183, 218—219
 Тіресій 106, 110, 345, 347, 350, 392—393, 405, 411, 413
 Тірренські розбійники 55—56
 Тіфій 191, 194
 Тіфон 8, 67, 91, 112—113, 159, 195, 306, 391, 405
 Тліполем 254
 Тріптолем 45
 Тритон 11, 164, 211—212
 Трос 227
 Тюхе 11

У

Уран 5—7, 33, 138

Уранія 21

Ф

Файдім 107

Фаонт 403

Фаетон 48—52, 201

Фегей 414—415

Феміда 10, 67, 69, 71—72,
82—83, 215, 323

Фемій 322, 373—374, 378

Фенікс 226, 264—265, 282,
288, 312

Феоклімен 357—358

Ферей 306

Ферет 190

Ферсандр 412—413, 415

Феспрот 182

Фестій 179, 218

Фетіда 5, 15, 39, 48, 54, 73,
184, 219—220, 225—227,
231, 240, 242—244, 246,
282—283, 285, 287, 289—
290, 292, 298, 300—302,
306—309

Фіест 181—183

Філіра 188

Філоктет 144, 225, 233—234,
310—313, 318

Філомела 151—163

Філотій 368—373, 376

Фіней 196—198, 203

Фіней (жених Андромеди)
85—87

Фіоклімен 361

Фоонт 192, 259

Фобос 32

Фойнікс 100

Фол 116

Фоон 319

Фоон (гігант) 149

Фразімед 224, 306

Фрасій 130

Фрікс 187—188, 190, 199,
201—203, 208

Фронтіс (син Фрікса) 208

Фронтіс (корманіч Менелая)
318

Х

Халкіюпа 188, 201, 203—204

Хаос 5, 51

Харибда 210, 348—351

Харита 40

Харита 285

Харікло 188

Харон 13, 120, 173—185

Хароп 269

Херса 148

Химера 8, 91—92

Хірон 23, 73, 116—117, 188—
189, 219—220, 226—227

Хріс 236, 238—239, 241

Хрісаор 82, 126

Хрісеїда 236, 238—241

Хрісіпп 181, 389

Хтонія 148

Я

Ямба 43

Япет 67, 82

Ясон 169, 188—195, 197,
199—217, 233

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

СКОРОЧЕННЯ

г. — гора, гори; п-ів — півострів; о. — острів; р. — ріка;
прот. — протока.

А

- Авксинське море (див. Евксинський Понт) Аркадія 28, 63, 115, 167, 169, 179—180, 227, 414—415
Авліда 136, 228—231, 247 Асоп р. 104, 404
Адріатичне море 209 Астерід о. 328
Азія 69, 98, 129, 222, 228, 317 Аттика 27—28, 57, 118, 123, 145—148, 151—152, 154, 157, 160, 162, 165—168, 218, 318
Акарнанія 415 Афіни 145—151, 154—155, 157—162, 164—169, 190, 216, 384—385, 388, 395—398, 400, 405
Акрокоринф 91 Афіни брама 405
Акрополь Афінський 27, 146—147, 155, 165 Африка 126
Алфей р. 51, 117 Альпи г. 127 Ахелой 414
Анафа (Анафи) о. 212 Ахеронт р. 13, 122, 129, 346, 411
Арголіда 69, 76—77, 158, 182
Аргос 77—78, 88, 109, 224, 318, 357, 396, 398—402, 404, 407—408, 413
Аретіада о. 198—199, 202

Б

- Беотія 29, 54, 100, 187 Бореадська брама 405
Біблінські г. 69 Босфор прот. 69

В

- Ведмежа гора 193 Віфінія 195

Г

Галлія 127
 Гаргафія 24
 Гебр р. (Маріца) 176
 Гелікон г. 20, 51
 Геллеспонт прот. 188, 317
 Гемолоїдська брама 405
 Гераклея 123
 Герейський мис 320
 Гестіотіда 413
 Гімет г. 148

Гіппокрена 20
 Греція 16, 23, 26, 28, 31, 63,
 73—74, 76, 78, 89—90, 95—
 96, 103, 105, 110, 118, 132,
 143, 145, 148, 155, 165—167,
 169, 179, 182, 188, 190—191,
 195, 205, 211—212, 214, 218,
 224, 226—227, 232, 240, 250,
 258, 260, 264, 276, 304, 311,
 318, 387, 396

Д

Дарданія 227
 Делос о. 17, 20, 23, 156, 332
 Дельфи 18, 20, 24, 30, 100,
 112, 133, 148, 157, 163, 187,
 190, 216, 229, 383—386,
 389—392, 397

Дікта 7
 Додона 140, 143, 191, 210,
 366
 Дуліхій о. 354

Е

Евбея о. 132, 139—142, 168,
 224, 238, 318, 320
 Евен р. 135
 Евксинський Понт 115, 123,
 198, 209, 233
 Еврот р. 51, 177, 223
 Егейське море 165
 Егіна о. 74—76
 Еєя о. 344, 348
 Елевсін 43—45, 148, 160, 408
 Елевфер 408
 Електри брама 404
 Еліда 109, 117, 353

Еллада 282
 Епідавр 23, 159
 Епір 182
 Ерідан р. 51—52, 129—130,
 210
 Еріманф г. 116—117
 Еріфейя о. 126—127
 Есеп р. 307
 Етна 178
 Етолія 133, 179, 218
 Ефес 94, 105, 136
 Ефіопія 83

Є

Європа 129
 Євфрат р. 51

Єгипет 16, 56, 69, 77, 130—131,
 319, 327, 354

І

- Іда г. 51, 183, 221—222, 262—263, 268, 273—274, 288, 304
- Ікарійське море 157
- Іліон (див. Троя)
- Іллірія 103, 209
- Іолк 20, 169, 188—191, 205—206, 212—214, 219
- Іонійське (Іонічне) море 127
- Ісмар 338
- Іспанія 127
- Істм (перешийок) 97, 159, 167, 217
- Істр р. 115, 209
- Ітака о. 225, 235, 269, 315, 321—324, 328—329, 338—339, 342—343, 347, 352—354, 356—359, 361, 363, 367, 376—379
- Італія 127

К

- Кавказ 46, 51, 64, 69, 199, 204
- Кадмея 102, 105
- Калідон 133, 135, 169—171, 191, 414
- Калліста 212
- Калліхори (джерело) 44
- Канейон г. 142
- Карія 47
- Карфейська долина 171
- Кастальське джерело 20
- Кебрен р. 184
- Келена 22
- Кеос о. 171
- Кефаленія о. 151
- Кефіс р. 100, 160
- Кізік п-ів 193—195
- Кілікія 100
- Кіллена г. 28—29
- Кінт г. 17, 106
- Кіос 195
- Кіпр о. 33, 36—37, 56, 130, 319
- Кіфера о. 33, 37
- Кіферон 24—25, 51, 111, 389, 393—394, 404
- Колон 168, 395—397
- Колхіда 154, 188, 190, 197—202, 205—206, 208—209, 214—215, 233
- Коринф (Ефіра) 88—90, 97, 161, 167, 214—216, 390, 394
- Кос о. 137—139
- Коціт р. 13, 346
- Крит о. 7, 43, 94, 99, 118, 155—156, 162—163, 211—212, 223—225, 250, 319, 353, 366
- Кріси 18, 20
- Кроміон 159
- Ксанф р. 40, 273

Л

- Лабдакідів гробниця 411
- Лабіринт 155, 163—164
- Лаконія 127, 167, 223, 318
- Ларісса 88
- Латм г. 47
- Левкада (скеля) 376

Лемнос о. 68, 192, 233—234,
261, 273, 292, 311, 403
Лерна 113
Лесбос о. 176, 236, 305, 318
Лета р. 13
Лівійська пуст. 211
Лівія 76, 82, 126, 130, 211,
319, 354

Лідія 27, 93, 108, 133, 135
Лікабет г. 147
Лікейон г. 119
Лікія 90—92, 278
Лікосура б3
Лірнесс 236
Локріда 225

М

Македонія 29
Малея мис 116, 318
Марафон 162, 166
Марафонське поле 118
Матапан мис 127
Мегара 159
Мессенія 180, 190
Мідія 161

Мізія 123, 194—195, 228—
229
Мікени 108—109, 112—113,
115—118, 124—129, 131,
162, 181—183, 223, 229—
231, 233, 245, 248, 264, 268,
273, 320, 347, 403
Мосха г. 68

Н

Наксос о. 11, 164
Нейська брама 405
Німейський гай 111
Німея 112—113, 403

Ніл р. 16, 69, 76, 130
Нісейська долина 41—42, 53
Нісірос о. 139

О

Огігія о. 312, 328
Оета 143—144
Ойнопія о. 74
Ойхалія 132—133, 139—142
Олімп г. 7—11, 15—16, 21,
26—28, 31—33, 37—40, 42,
44, 52, 56, 58, 61—62, 67—
68, 70, 72, 80, 86, 92—94,
96, 102, 109—110, 116, 125,
133, 138, 144, 146, 150, 180,
197, 200—201, 216, 220, 224,

239, 242—244, 246, 248, 251,
253, 255—256, 261, 263,
267, 273—274, 283, 285,
287—289, 294, 300—301,
303, 306, 308, 321, 328, 331,
334, 348, 351, 377—378
Оронт р. 51
Орхомен 53—55, 112, 187,
199
Осса г. 21, 51

П

Пактол 27, 58
 Паллена 138, 147
 Парнас г. 19—20, 51, 63, 367, 390
 Парос о. 123, 156
 Патмос о. 37
 Педас 236
 Пеліон г. 21, 23, 51, 167, 188—189, 219—220
 Пелопоннес 29, 96—97, 118, 211
 Пеней р. 117
 Піерія (долина) 29
 Пілос 30—31, 118, 224, 241, 265, 269, 318, 322, 324—325, 327, 353, 356—357, 361

Пірена 91
 Піренейські гори 127
 Піса 96—98, 117, 389
 Планкт прот. 210
 Плеврон 170
 Плотійські о-ви 197
 Плотійські скелі (Строфади) 197
 Понт (Чорне море, Евксинський Понт) 304
 Потнія 413
 Пройтідська брама 404
 Пропонтіда (Мармурове море) 193
 Псофіда 414—415
 Псофіс 116

Р

Регіум 127
 Ріон (див. Фазіс)
 Родан 210

Родос о. 76
 Ройтейон 235

С

Саламін о. 169, 223, 225, 309
 Серіф о. 79, 87—88
 Сипіл г. 93, 108
 Сипіл 93—95
 Сицилія о. 127, 139, 157, 178
 Сігейон 235
 Сідон 98, 100
 Сікіон 401
 Сімоїс р. 40, 255
 Сімплегати скелі 197—198
 Сіра 357
 Скамандр р. 248, 255, 291—293, 295, 303

Скейська брама 249—250, 256—258, 268, 279, 294, 297
 Скірос о. 168, 226, 288, 310
 Скіфія 45—46, 209
 Спарта 168—169, 177, 179, 183, 218—219, 223—224, 250, 280, 319, 322, 326—327, 353, 355—356, 361
 Сперхей р. 298
 Стікс р. 13, 49, 52, 173—175, 329
 Стімфал 114—115
 Суній мис 318
 Сфінгіон 391

Т

- Таврида 233, 386—388
Тайгет г. 180
Тенар мис 127, 173
Тенедос о. 236, 313, 316, 318
Тірінф 88, 90, 112, 114—115,
117, 125, 127, 132, 135,
139, 145
Тірренське море 210
Тмол г. 27, 51, 57, 60
Трахіна 139—142
Трінакрія о. 347, 350—351
Троада 263—264, 284, 312—
314, 318
Троїсена 158—159, 161, 216
Троя (Іліон) 10, 40, 62, 95,
125, 136—137, 168, 183,
221—238, 244—251, 253,
255—258, 260, 262—265,
268, 271, 274—275, 277—
279, 281—284, 289—295,
297, 299, 301, 303—304,
310—319, 321—322, 326—
327, 330, 335, 337—338,
342, 349, 354—355, 366, 372,
376, 380

Ф

- Фазіс 188, 200, 206—208
Фарос 319
Феміскіра 123, 165
Фера (Санторін) о. 212
Фери 119—121, 169, 190, 326, 357
Фессалія 20, 46, 127, 166, 169,
188, 413
Фіви 62, 102—106, 109, 111—
112, 132, 150, 169, 236,
241—242, 264, 389—413
Фінікія 100, 319, 354, 357
Флегрейські поля 138, 201
Фокіда 382
Фракія 54, 118—119, 122, 127,
151—153, 175, 196—197,
271
Фрігія 22, 57, 227
Фтія 169, 219, 223, 240, 264,
276, 288

Х

- Халкідський п-ів 138
Хрїса о. 233, 311—312

ЗМІСТ

Частина перша БОГИ І ГЕРОЇ

Боги

Походження світу і богів.	5
Зевс	6
Народження Зевса	6
Зевс скидає Крона. Боротьба богів-олімпійців з титанами	7
Боротьба Зевса з Тіфоном	8
Олімп.	9
Посейдон і божества моря	11
Царство похмурого Аїда (Плутона)	13
Гера	15
Іо	16
Аполлон	17
Народження Аполлона	17
Боротьба Аполлона з Піфоном і заснування Дельфійського оракула	17
Дафна	18
Аполлон в Адмета	20
Аполлон і музи.	20
Сини Алоєя	21
Марсій	22
Асклепій (Ескулап)	22
Артеміда	23
Актеон	24
Афіна-Паллада	26
Народження Афін	26
Арахна	27
Гермес	28
Гермес викрадає корів Аполлона	29
Арес, Афродіта, Ерот і Гіменей	31
Арес	31
Афродіта	32
Пігмаліон	33

Нарцис	34
Адоніс	36
Ерот	38
Гіменей	38
Гефест	38
Деметра і Персефона	41
Викрадення Персефони Аїдом	41
Тріптолем	45
Ерісіхтон	46
Ніч, Місяць, Зоря і Сонце	47
Фаетон	48
Діоніс	52
Народження і виховання Діоніса	52
Діоніс і його почит	53
Лікурґ	54
Дочки Мінія	54
Тірренські морські розбійники	55
Ікарій	57
Мідас	57
Пан	58
Пан і Сиринґа	59
Змагання пана з Аполлоном	60

Герої

П'ять віків	61
Девкаліон і Пірра (Потоп)	63
Прометей	64
Пандора	73
Еак	74
Данаїди	76
Персей	78
Народження Персея	78
Персей убиває горґону Медузу	79
Персей і Атлас	82
Персей врятовує Андромеду	83
Весілля Персея	85
Повернення Персея на Серіф	87
Персей в Аргосі	88
Сізіф	88
Беллерофонт	90
Тантал	93
Пелопс	95

Європа	98
Кадм	100
Зет і Амфіон	104
Ніоба	105
Геракл	108
Народження і виховання Геракла	108
Геракл у Фівах	111
Геракл на службі в Еврісфея	112
Геракл в Адмета	119
Геракл рятує Гесіону, дочку Лаомедонта	125
Геракл і Евріт	132
Геракл і Деяніра	133
Геракл в Омфали	135
Геракл здобуває Трою	136
Геракл б'ється з богами проти гігантів	138
Смерть Геракла і прийняття його до сонму олімпійських богів	139
Геракліди	145
Кекроп, Еріхтоній і Ерехтей	146
Кефал і Прокріда	148
Прокна і Філомела	151
Борей і Оріфія	154
Дедал і Ікар	155
Тесеї	157
Народження і виховання Тесея	157
Подвиги Тесея по дорозі до Афін	158
Тесеї в Афінах	160
Подорож Тесея на Крит	162
Тесеї і амазонки	165
Тесеї і Пейріфой	166
Викрадення Єлени. Тесеї і Пейріфой зважуються викрасти Персефону. Смерть Тесея	167
Мелеагр	169
Кипарис	171
Орфей і Еврідіка	172
Орфей у підземному царстві	172
Смерть Орфея	175
Гіацинт	177
Поліфем, Акід і Галатея	178
Діоскури, Кастор і Полідевк	179
Атреї і Фієст	181
Есак і Гесперія	183

Частина друга
СТАРОГРЕЦЬКИЙ ЕПОС

Аргонавти

Фрікс і Гелла	187
Народження й виховання Ясона	188
Ясон в Іолку	189
Ясон збирає супутників і готується до походу в Колхиду	190
Аргонавти на Лемносі	192
Аргонавти на півострові Кізіку	193
Аргонавти в Мізії	194
Аргонавти у Віфінії (амік)	195
Аргонавти у Фінея	196
Сімплегати	197
Острів Аретіада і прибуття в Колхиду	198
Гера й Афіна в Афродіті	200
Ясон в Еета	201
Аргонавти звертаються за допомогою до Медеї	202
Ясон виконує доручення Еета	206
Медея допомагає Ясону викрасти золоте руно	208
Повернення аргонавтів	209
Ясон і Медея в Іолку. Смерть Пелія	212
Ясон і Медея в Коринфі. Смерть Ясона	214

Троянський цикл

Єлена, дочка Зевса і Леди	218
Пелей і Фетіда	219
Суд Паріса	221
Паріс повертається до Трої	222
Паріс викрадає Єлену	222
Менелай готується до війни проти Трої	224
Ахілл	225
Троя	227
Герої Греції в Мізії	228
Греки в Авліді	229
Плавання греків до берегів Трої. Філоктет	233
Перші дев'ять років облоги Трої	234
Сварка Ахілла з Агамемноном	238
Народні збори. Терсит	244
Герць Менелая з Парісом	248
Пандар порушує клятву. Битва	251
Гектор у Трої. Прощання Гектора з Андромахою	256
Продовження битви. Герць Гектора з Аяксом	258

Перемога троянців	261
Агамемнон робить спробу примиритися з Ахіллою	264
Одіссей і Діомед вирушають вивідачами в табір троянців.	
Коні Реса	265
Бій біля грецького табору	267
Бій біля кораблів	271
Подвиги і смерть Патрокла	276
Бій за тіло Патрокла.	280
Фетіда у Гефеста. Озброєння Ахілла	285
Примирення Ахілла з Агамемноном	287
Ахілл стає до бою з троянцями	288
Герць Ахілла з Гектором	294
Похорон Патрокла	297
Приам у шатрі Ахілла. Поховання Гектора.	300
Битва з амазонками. Пенфесілія	304
Бій з ефіопами. Мемнон.	305
Смерть Ахілла	307
Смерть Аякса Теламоніда	309
Філоктет. Останні дні Трої	310
Падіння Трої	313
Повернення греків на батьківщину	317

Одіссея

Одіссей у німфи Каліпсо	321
На Ітаці під час відсутності Одіссея женихи бешкетують, розкрадаючи його майно	321
Телемах у Нестора і в Менелая.	325
Женихи готують загибель Телемахові, коли він повернеться до Ітаки	327
Одіссей покидає острів німфи Каліпсо	328
Одіссей і Навсікая	331
Одіссей у царя Алкіноя.	333
Одіссей розповідає про свої пригоди	338
Кікони і лотофаги	338
Одіссей на острові циклопів. Поліфем	339
Одіссей на острові Еола	342
Одіссей у лестригонів.	343
Одіссей на острові чарівниці Кірки	344
Одіссеї сходять у царство Аїда.	346
Плавання одіссея повз острів Сирен та повз Сціллу і Харибду	348
Одіссей на острові Трінакрії. Загибель корабля Одіссея.	350

Повернення Одиссея на Итаку	352
Одіссей в Евмея	353
Повернення Телемаха на Итаку	355
Телемах приходять до Евмея. Одіссей і Телемах	358
Одіссей приходять під виглядом мандрівника до свого палацу	361
Одіссей і Пенелопа	366
Одіссей розправляється з женихами	368
Одіссей відкривається Пенелопі	374
Душі женихів у царстві Аїда	375
Одіссей у Лаерта	376
Повстання громадян і примирення їх з Одіссеєм	378

Агамемнон і син його Орест

Смерть Агамемнона	380
Орест мстить за вбивство батька	382
Аполлон і Афїна-Паллада рятують Ореста від переслідування Ерінїй	384
Орест їде в Тавриду по священне зображення Артемїди	386

Фїванський цикл

Едіп. Його дитинство. Юність і повернення до Фїв	389
Едіп у Фївах	392
Смерть Едіпа	394
Семеро проти Фїв	401
Антїгона	408
Похід епігонів	412
Алкмеон	413
Показчик імен	416
Географічний показчик	430